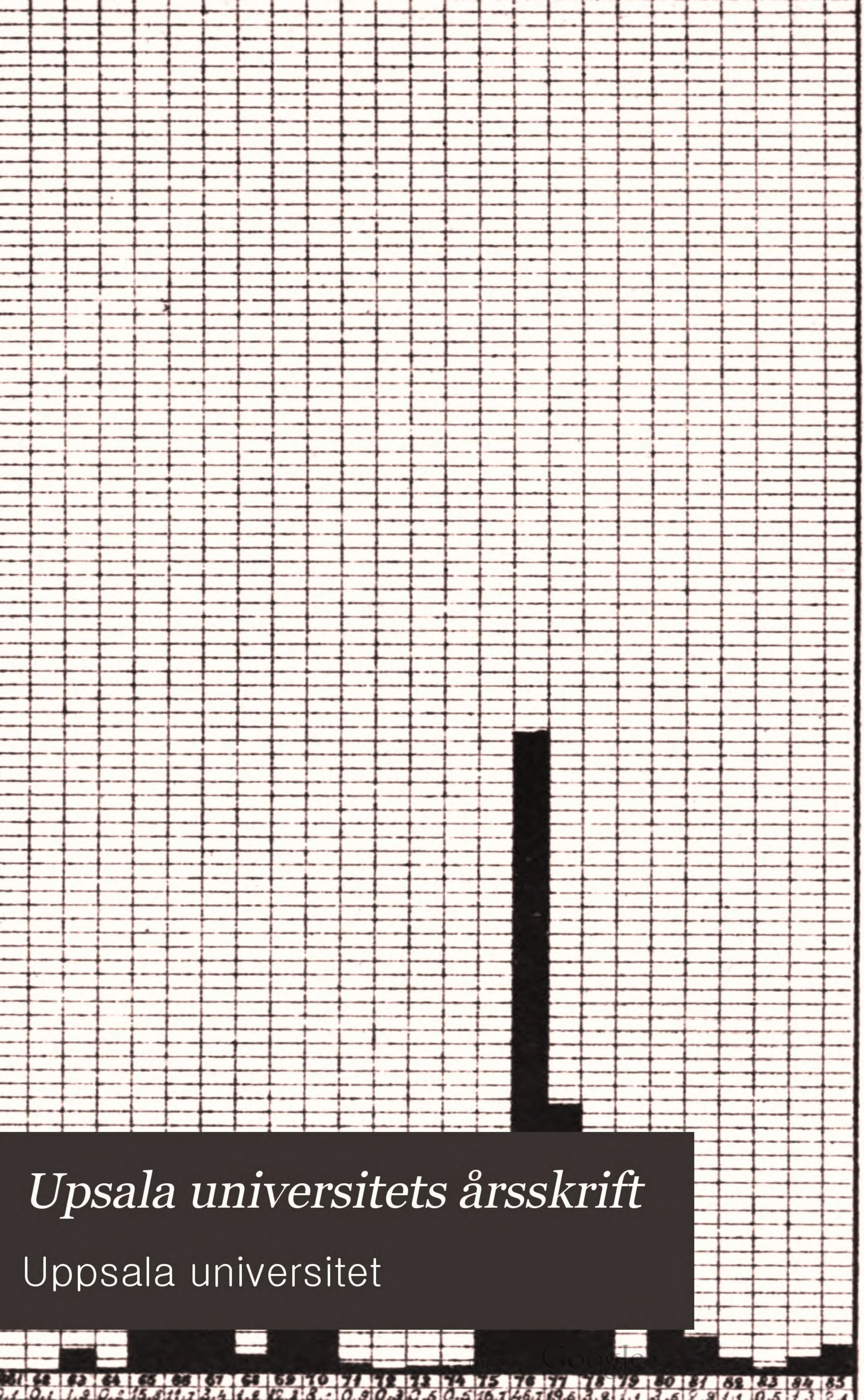

Upsala universitets årsskrift

Uppsala universitet

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1889.

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN
(C. J. LUNDSTRÖM.)

Anal.

UPSALA-UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1889.

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN
(C. J. LUNDSTRÖM.)

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1889.

TEOLOGI.

[1.]

LÄRAN OM NYFÖDELSEN

BIBLISKT OCH HISTORISKT-DOGMATISKT UNDERSÖKT

AF

OLOF AHNLUND.

UPSALA 1888.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET,
EDV. BERLING.

Läran om nyfödelsen

bibliskt och historiskt-dogmatiskt undersökt

af

Olof Ahnlund.

I.

En ny födelse är hvad frälsaren i Joh. 3 framställer såsom den absoluta, hemlighetsfulla betingelse, utan hvilken en menniska icke kan blifva delaktig af Guds rike. Till detta Guds rike, hvars ankomst Jesus förkunnade, är den form af Guds rike, som framträder hos Israels folk i det gamla testamentet, en historisk förbeberedelse. Denna förberedelsens tid har endast en skugga af det tillkommande goda, men icke tingens verkliga gestalt (Ebr. 10, 1); verkligheten kommer med Jesus Kristus. Till denna verklighet hör äfven nyfödelsen. I öfverensstämmelse härmed gestaltar sig äfven nyfödelsens begrepp. Detta möter oss icke i skriften på det gamla testamentets område. Men likasom det gamla förbundet i det hela är en förberedelse till det nya, så äfven i fråga om nyfödelsen och nyfödelsens idé. Innan vi gå till en framställning af det nya testamentets lära om nyfödelsen för att därefter framställa och undersöka den under loppet af kyrkans historia framträdande uppfattningen af denna lära, vilja vi därför framhålla de hufvudpunkter i den gammaltestamentliga förbundsekonomien, som höra till denna förberedelse.

A. Den gammaltestamentliga förberedelsen.

Visserligen har det gamla förbundet karakteren af ett Guds rike: Jehovah, himmelens och jordens Gud, är Israels gudomlige konung, Israel är hans folk framför folken, hans förstfödde son (jfr Exod. 4, 22 f.; 19, 5; Deut. 7, 6; 9, 29; Ps. 80, 16 m. fl.).

Men likasom detta förbund väsentligen företer ett jordiskt begränsadt, nationelt inskränkt och i det yttre gestaltadt Guds rike[1]), så äro också betingelserna för upptagandet i detsamma af yttre art och beskaffenhet: härstamningen från Israel och mottagandet af *omskärelsen* såsom förbundstecken, hvarvid dock är att märka, att det förra vilkoret ej var ett absolut, enär äfven icke-Israeliter genom omskärelse kunde införlifvas med det teokratiska samfundet. Den oeftergifliga individuella betingelsen var alltså, att det manliga könet skulle mottaga förbundets tecken enligt den föreskrift, som var gifven af förbundets Gud. Men redan den omständigheten, att något slags förbundstecken ej var stadgadt för det qvinliga könet, bevisar till fullo, att omskärelsen ej innebär någon som hälst inre qvalifikation för individen; den är ett tecken till Guds förbundsförhållande till *folket*, ej till *individen* såsom sådan, den bringar icke till stånd ett omedelbart personligt förhållande till Gud[2]). Men å andra sidan är det uppenbart, att omskärelsen verkligen innebär *etiska motiv* såväl för folket som för individen. Ty dels är dess negativa förutsättning uppenbarligen den, att det naturliga menskliga lifvet är behäftadt med en orenhet, som måste upphäfvas i fråga om dem, som äro kallade till förbundsgemenskap med Gud, dels förpligtigar omskärelsen den, som en gång har mottagit densamma, till lydnad för den Gud, hvars förbundstecken han bär, och till att vandra ostraffligt inför honom (jfr Gen. 17, 1). På detta sätt blir omskärelsen en symbol af *hjertats förnyelse och rening*[3]).

Hvad omskärelsen på ett sinnebildligt sätt vill uttrycka, det ställes genom Mose som ett uttaladt *kraf* på Israels menighet. Gud, som frälst Israel ur Egypten och gjort det till sitt egendomsfolk, fordrar,

---

1) Jfr *Lindenmeyer*, Das göttliche Reich als Weltreich, s. 15.

2) Jfr *Oehler*, Theologie des alten Testaments I, § 88, s. 296: »Die Beschneidung stiftet, was einen wesentlichen Unterschied derselben von der christlichen Taufe involvirt, nicht ein unmittelbares persönliches Gemeinschaftsverhältniss zwischen Gott und dem, der sie empfängt, sie wirkt nicht als individuelles Gnadenmittel. Wie an den, der sie empfangen soll, keine innerliche Forderung gestellt, sondern für ihren Empfang lediglich die leibliche Abstammung von Israel oder bei geborenen Heiden die äusserliche Einverleibung in den nationalen Verband Israels vorausgesetzt wird, so ist sie auch kein Vehikel für Heiligungskräfte; sie versetzt als opus operatum in die Gemeinschaft des Bundesvolkes, sichert dem einzelnen als Glied des Volkes seinen Antheil an den Verheissungen und Heilsgütern, die dem Volk im Ganzen verliehen sind».

3) Se *Oehler*, a. a. § 88.

att det skall *älska honom af hela sitt hjerta och hela sin själ* (Deut. 10, 12). Endast denna kärlek kan erbjuda den fulla garantien för lydnaden mot de gudomliga lagar och ordningar, hvarpå förbundet hvilar. Men i stället för den lydnad, som sjelfmant skulle följa af en sådan kärlek till Gud, har ökenvandringen erbjudit ett skådespel af genomgående olydnad och motsträfvighet mot Guds vägar från Israels sida och därmed visat, att förbundsfolket ännu är fjärran från denna kärlek. En hjerteförändring, en *hjerteomskärelse* är därför af nöden, om Israel skall kunna stå i ett fortfarande förbundsförhållande till Jehovah, och härtill uppfordrar Mose Deut. 10, 16: *Omskären därför edert hjertas förhud och varen icke längre halsstarrige.* Samma beteckning för en genomgripande inre förändring hos menniskan möter oss äfven i Moses profetiska tal Deut. 30, 6. Men denna utsaga har en helt annan karakter än den föregående. Här riktas icke en uppfordran till det Israel, som då var, utan uttalas ett löfte med afseende på framtiden, det löftet, att, sedan domen gått öfver det gamla, affälliga Israel, *Jehovah sjelf skall omskära det från förskingringen återförda Israels hjerta och dess afkomlingars hjerta, så att det skall älska Herren, sin Gud, af hela sitt hjerta och hela sin själ, att det må lefva.* Endast en sådan akt af gudomlig verksamhet, i kraft af hvilken menniskohjertat omdanas och blir genomträngdt af full och odelad gudskärlek, skall alltså framtidens Israel hafva att tacka för sitt lif och sin tillvaro såsom Guds egendomsfolk.

Dessa deuteronomiska utsagor kunna vi nu taga till utgångspunkt, om vi vilja karakterisera det individuella sedligt-religiösa lifvet inom teokratien. Lagens kraf på en af kärlek till Gud af allt hjerta och all själ härflytande lydnad för den heliga gudomliga viljan måste hos den enskilde Israeliten, i samma mån som han fördjupar sig i och hos sig förinnerligar lagens kraf, tillika bringa till medvetande krafvet på den hjertats förändring, utan hvilken han kommer till korta i fråga om denna lydnad. I samma mån som han nu gör allvar af detta kraf, men det oaktadt hos sig finner nya öfverträdelser af den gudomliga viljan, i samma mån vinner han ett djupare syndamedvetande och i samma mån väckes hos honom behofvet af gudomlig hjelp. Han vet, att denna hjelp är att finna hos Israels Gud, som lofvat att omskära sitt folks hjerta, så att det skall älska honom af hela sitt hjerta och hela sin själ; hos Jehovah måste han söka syndaförlåtelse och kraft till en bättre, renare van-

del. — Att det sedligt-religiösa förhållandet väsentligen gestaltar sig på detta sätt hos äkta Israeliter under det skede af uppenbarelsen, som inträder med tiden efter Samuel, då profetian framträder såsom ständigt organ för häfdandet af Jehovas lag och rätt i Israel, därom aflägga särskildt flere af *psalmerna* vittnesbörd. Härvid kommer framför allt *den 51 psalmen* i betraktande. Här uttalar sig det djupaste syndamedvetande, här uttrycker sig det innerligaste behof af förlåtelse, rening och förnyelse. Den bedjande sångaren är, såsom vi finna, icke blott medveten om vissa aktuella synder, för hvilka han anropar Gud om förlåtelse och rening (v. 3—6), utan han vet sig äfven vara i missgerning född och i synd aflad, alltså ända från moderlifvet med synd behäftad (v. 7)[1]), hvarför han beder om en omfattande andlig, från Gud sjelf utgående rening i analogi med den, hvilken lagen på det lekamliga området föreskref för dem, som ledo af spetelska (v. 9). I följd af detta sitt förderf, som står i skarpaste motsats därtill, att Gud fordrar אֱמֶת בַּטֻּחוֹת (v. 8), d. v. s. ett sannt, rättskaffens väsen ända från grunden af menniskans inre lif, vet han sig icke blott behöfva *vishet* för att komma till detta väsen af sanning, utan han bestämmer sitt behof ännu ytterligare (v. 12—14) såsom behofvet af 1) *ett rent hjerta*, d. v. s. ett ifrån synden och dess smitta frigjordt, alltså integritet till sjelfva sitt lifscentrum[2]); 2) *en viss* (*ståndaktig*) *ande* (רוּחַ נָכוֹן), d. v. s. en inre visshet om den gudomliga nåden och barmhertigheten och ett fast hvilande dervid[3]); samt 3) *en ande af villighet* (רוּחַ נְדִיבָה), nämligen till att göra Guds vilja, så att denna vilja blir en honom utan allt tvång bestämmande makt. Härtill kommer, att han beder att icke blifva beröfvad inflytelsen af den helige ande d. ä. den vid smörjelsen öfver honom komne gudsanden (se 1 Sam. 16, 13). Betrakta vi nu denna psalm såsom ett uttryck för det sedligt-religiösa medvetandet i Israel öfverhufvud, så säga vi: i samma mån som syndamedvetandet här fördjupar sig till medvetande om syndens radikala förderf[4]), i samma mån fattas äfven det gudomliga bistånd, den gudomliga hjelp, hvaraf den syndiga menniskan är i behof, såsom en sådan i menniskans inre ingripande gudomlig

---

1) Jfr *Delitzsch*, Commentar über die Psalmen I, s 390.

2) Jfr *Oehler* a. a. § 71.

3) Jfr *Delitzsch* a. a. s. 392.

4) Jfr i fråga om det gammaltestamentliga syndbegreppet äfven Ps. 143, 2; Ordspr. 20, 9; Job 14, 4.

verksamhet, som renar och frigör henne från synden, försätter henne i ett om nåd och behag hos Gud förvissadt lifstillstånd och understödjer henne i hennes farande efter det goda. Hvad det sista beträffar eller den sedliga vandeln till förverkligandet af det goda, så bör särskildt framhållas, att den gudomliga verksamheten i detta fall betecknas såsom ett *understöd:* att Gud måtte *understödja* honom med en ande af villighet, är Davids bön. Han har förut mottagit sedliga impulser till verksamhet i öfvensstämmelse med den gudomliga viljan, han vet sig förut hafva egt delaktighet af den gudomliga nåden; däraf hans bön, att den visse anden måtte hos honom *förnyas*[1]). Men hvad han icke har egt, det är ett rent hjerta. Och den gudomliga verksamhet, i kraft af hvilken allena han skall vinna ett sådant, betecknar han såsom ingenting mindre än *en gudomlig skapelseakt.* Detta står i full öfverensstämmelse med den djupa uppfattningen af synden. Alldenstund syndigheten går tillbaka till sjelfva lifvets upprinnelse, så är hjertat såsom själslifvets centrum och det personliga lifvets härd öfverhufvud ända från början genomträngdt af synden, som från detta centrum blir en hela lifvet med alla dess förmögenheter och funktioner förderfvande och förderfligt bestämmande makt (jfr äfven Gen. 8: 21 med Ordspr. 4, 23). En restitutio ad integrum måste i detta fall väsentligen innebära ett בָּרָא.

Men huru och i hvad mån den frälsning, som här utgör föremål för bön och längtan, på det gamla testamentets ståndpunkt kommer till förverkligande och erfarenhet hos subjektet, är nu en annan fråga och en fråga, som ganska väsentligt berör sjelfva arten och karakteren af den förberedande frälsningsekonomien. Betrakta vi denna frälsning först från mera *negativ* synpunkt eller såsom *syndaförlåtelse,* så finna vi, icke blott att offerinstitutionen tillförsäkrar Israeliten försoning för alla ouppsåtliga synder (Lev. kap. 4 och 5; Num. 15), utan äfven att förlåtandet af synder oinskränkt och utan qualificering med afseende på synderna åter och åter tillskrifves Jehovah såsom nådens och frälsningens Gud (jfr 2 Sam. 12, 13; Ps. 32; Ps. 79, 9; Ps. 103; Ps. 130, 4; Ordspr. 28, 13 m. fl.). Och hvad som härvid särskildt är af vigt att framhålla: den, som ångrar och bekänner sin synd, kommer till inre erfarenhet däraf och blir förvissad därom, att hans synd är förlåten (jfr särskildt

---

1) Jfr *Delitzsch* a. a.

Ps. 103); han blir och vet sig åter vara föremål för det gudomliga välbehaget. Det gamla testamentet känner sålunda icke blott den *ofrid*, som syndens förtigande, som den oförlåtna synden har med sig, utan äfven den *frid*, som följer af Guds frisägelse från syndaskulden (jfr särskildt Ps. 32 och Ordspr. 28, 13). Men å andra sidan är att märka, att då denna frid här icke har att grunda sig på en objektiv verldsförsoning, utan väsentligen endast har att stödja sig vid förlåtelsen af enskilda synder, förlåtelsen af det eller det försyndandet, så kan densamma icke vara annat än af mer eller mindre momentan karakter. Ett *förblifvande* försonings- och fridstillstånd grundlägges icke genom den gammaltestamentliga syndaförlåtelsen. Den denna förlåtelse mottagande Israeliten är, såsom Oehler uttrycker saken, »beruhigt über das Vergangene, aber um nun von vorn wieder anzufangen, durch Werke des Gesetzes gerecht zu werden» [1]).

Se vi saken åter från *positiv* synpunkt — hvarpå här hufvudsakligen ankommer — och upptaga vi härvid ånyo de hit hörande momenten i den 51 psalmen, så hafva vi först och främst att beakta, att den »skapelse», hvarom där är fråga, mindre är att fatta i betydelsen af en principiell nyskapelse, än i betydelsen af en successiv förnyelse. Det är nämligen vid detta ord icke fråga om insättandet af en ny lifsprincip hos menniskan. Detta framgår särskildt däraf, att den gudomliga verksamhet, som psalmsångaren utbeder sig i och för sitt sedliga lif, betecknas såsom ett »understöd» med en ande af villighet, hvilket här vill säga detsamma som ett understöd, som kommer hans ande till del med afseende på villigheten. Detta understöd gifver på gamla testamentets ståndpunkt *den gudomlige anden* (jfr särskildt Ps. 143, 10). Den sedliga lifsprincipen hos menniskan kan därför här betecknas såsom den menskliga anden påverkad och understödd af den gudomliga. I detta fall går Davids bön icke utöfver den verklighet, som är gifven på gamla testamentets ståndpunkt. Detta blir ännu tydligare, om vi kasta en blick på den allmänna karakteren och betydelsen af andens verksamhet i gamla testamentet.

Oafsedt andens allmänna immanens i verlden såsom kosmisk lifsprincip — רוּחַ אֱלֹהִים — verkar anden på uppenbarelsens område inom Israel på ett särskildt sätt såsom Jehovahs helige ande

1) Se *Oehler* a. a. § 204, s. 176.

— רוּחַ (קֹדֶשׁ) יְהוָה; såsom sådan kan han sägas vara principen för den teokratiska riksutvecklingen (jfr Jes. 63, 11; Hagg. 2, 5; Neh. 9,20). I denna sin egenskap träder emellertid anden icke i förhållande till menigheten såsom sådan, icke alla Israeliter få del af honom och hans verksamhet. Detta uttalar Mose (Num. 11, 29) blott såsom ett önskningsmål. Hans verksamhet riktar sig i första hand och väsentligen blott på sjelfva organen för teokratien, på innehafvarne af prestadömet samt profet- och konungadömena och består däruti, att han utrustar dessa med en mot deras kallelse svarande begåfning (se Num. 11, 17 ff. 25. 27, 18. Deut. 34, 9. Dom. 6, 34. 11, 29. 13, 25. 1 Sam. 10, 6; 16, 13)[1]. Först i andra rummet träder anden i förhållande till Israeliten i gemen och detta i samma mån, som denne gör allvar af att vara en sann riksmedlem, en äkta teokratisk medborgare och såsom sådan för sitt sedliga lif behöfver det andens bistånd, om hvilket är taladt, hvarvid är att märka, att den enskilde genom en stegrad andens inverkan mer eller mindre erhåller en profetisk karakter. Men äfven där, hvarest det kommer till en verklig profetisk kallelse, träder dock anden icke i ett förblifvande immanent förhållande till den kallade, utan är hans verksamhet af öfvergående beskaffenhet. Därför är den gammaltestamentlige andens verksamhet i det hela att beteckna såsom ett *bistånd*, en *inverkan* till skilnad från ett inneboende, hvilket äfven framgår af det sätt, hvarpå andens förhållande till menniskan uttryckes, i det att han säges *blifva lagd på* menniskan (jfr Num. 11, 17. 25 f. 29), *falla öfver* henne (Dom. 14, 6, 19) o. s. v. Detsamma framgår äfven af det så ofta hos profeterna återkommande uttrycket, att *Jehovahs hand* kommer öfver dem (se Jes. 8, 11; Jer. 15, 17; Hes. 1, 3 m. fl.), ty äfven i detta fall är anden (enligt Sak. 7, 12) den förmedlande.

I öfverensstämmelse härmed hafva vi att bestämma frälsningserfarenheten på det gamla testamentets ståndpunkt. Oehler säger härom: »Es werden Motive der Liebe und Dankbarkeit gegen den Gott, der ihm (dem Israeliten) die Sünde vergab, in ihm lebendig, er erfährt etwas von dem *Beistand des göttlichen Geistes*, der das Wollen im Menschen schafft, aber es kommt in ihm, ehe der ἄνθρωπος πνευματικός in Christo erschienen ist, *noch nicht zur Einwohnung dieses Geistes*, vermöge welcher eine Umkehr des alten

1) Jfr *Oehler*, a. a. § 65, s. 214.

Lebensgrundes bewirkt, das *σπέρμα* einer neuen geistigen Persönlichkeit, eines Geistesmenschen in ihn eingesenkt wäre»[1]). Vi kunna därför i fråga om de fromme i det gamla testamentet visserligen tala om ett *den sedliga omvändelsens lif*, ja äfven om en under andens bistånd fortskridande *sedlig förnyelse*, men *icke* om ett *andelif* af den art och beskaffenhet, att menniskan i och med detta är delaktig af det gudomliga lifvet sjelf. Därför är ock den seger öfver döden, som består uti fattandet af det eviga lifvet, främmande för den gammaltestamentliga frälsningserfarenheten. På samma sätt förhåller det sig äfven i fråga om det personliga barnaskapet hos Gud[2]) Men en *förberedelse* för detta gudomliga barnaskaps- och lifsförhållande blir nu den gammaltestamentliga förbundsekonomien dels därigenom, att den väcker syndamedvetandet och därmed behofvet af en genom Gud verkad radikal förändring af menniskans inre lif, dels därigenom att den ställer i utsigt ett högre och fullkomligare förbund mellan menniskan och Gud, ett förbund, af hvilket de fromme redan äro delaktiga i tron, och i hvilket de redan lefva i hoppet.

Vi hafva alltså funnit, att den gudomlige anden i det gamla förbundet icke har en för det sedligt-religiösa lifvet principiell betydelse, icke gör sig gällande såsom inre lifsprincip hos menniskan. Det utlofvade *nya förbundet* åter skall däremot enligt den skildring, som möter oss i den senare profetian, särskildt just bära pregeln af ett sådant innerligt och förblifvande förhållande mellan menniskan och den gudomlige anden. Sålunda uttryckes Hes. 36, 25 ff. karakteren af detta förbund i följande ord af Jehovah: *Och jag skall stänka öfver eder rent vatten, och I skolen varda rene. Ifrån alla edra orenheter och ifrån alla edra afgudar skall jag göra eder rene. Och jag skall gifva eder ett nytt hjerta, och en* ***ny ande*** *skall jag ingifva i edert bröst, och jag skall borttaga stenhjertat utur eder kropp och gifva eder ett hjerta af kött. Och jag skall ingifva* ***min ande*** *i edert bröst och så göra, att I vandren uti mina stadgar och hållen och gören mina rätter* (jfr Hes. 11, 19). Ja detta genom Messias såsom den med gudomlig ande uppfylde profeten, öfverstepresten och konungen i *en* person[3]) förmedlade förbund skall framför allt vara ett på *andemeddelelse* hvilande

1) *Oehler*, a. a. § 204, s. 167 f.; jfr § 223, s. 233.
2) Jfr *Oehler*, a. a. II, s. 169.
3) Jfr *Oehler*, a. a. §§ 232, 233, 234.

och därför ett förbund med universell karakter och af oförgänglig beskaffenhet (Joel 3; Jes. 44, 3; 59, 21 med 9, 7; 54, 8; 61, 8. Vidare Hes. 39, 29 med Hes. 16, 60; Hos. 2, 19; Jer. 31, 35 ff; 50, 5)[1]. Men sjelfva förutsättningen för denna andemeddelelse skall, såsom särskildt det anförda stället hos Hesekiel gifver vid handen, vara den af Jehovah åvägabragta *syndareningen*[2]), hvaremot svarar den af Jeremia 31, 34; 33, 8 beskrifna *syndaförlåtelsen*[3]). Från denna andemeddelelse skall (enligt Joel 3) ingen ålder, intet stånd eller kön vara uteslutet; och i öfverensstämmelse med detta såväl som i öfverensstämmelse därmed, att anden nu skall blifva hos menniskan inneboende i sjelfva hennes lifscentrum, blifva den innerligt bestämmande principen för ett hos henne framträdande gudomligt andelif, står innehållet af utsagan Jeremias 31, 33 f., där Jehovah talar sålunda: *Jag skall gifva min lag uti deras innersta och skrifva den uti deras hjerta, och jag skall vara deras Gud, och de skola vara mitt folk; och de skola icke mer lära hvarandra och säga, den ene till den andre; »kännen Herren»! ty de skola alla känna mig, både små och stora, säger Herren* (jfr Jes. 54, 13; 59, 21; Jer. 24, 7).

Härmed öfvergå vi till den tid, då löftet får sin uppfyllelse, då förberedelsen efterträdes af den verklighet, som sålunda blifvit förberedd.

B. Nya testamentets lära om nyfödelsen.

Vid en framställning af nya testamentets lära om nyfödelsen anse vi det lämpligast att följa den historiska väg, på hvilken uppenbarelsen sjelf har framgått. Vi vilja alltså först se till, huru denna lära fått sitt uttryck hos Jesus sjelf såsom ett moment i hans personliga frälsningsförkunnelse, för att sedan taga samma lära i skärskådande, sådan densamma möter oss hos hans apostlar.

Jesus sjelf, genom hvilken allena en ny födelse har kommit till stånd inom menskligheten, är äfven den förste, som uttalat nyfödelsens idé. Vid sitt samtal med rådsherren och fariseen Nikodemus (Joh. 3) vill han med orden: *ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι,*

1) Jfr *Oehler*, a. a. § 223, 2), s. 232 f.

2) Se *Keil*, Commentar über den Propheten Ezechiel s. 329.

3) Se *Keil*, Commentar über den Proph. Jeremia s. 338 och 358.

ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ (v. 3) redan från början bemöta de fariseiska föreställningarna om det Guds rike, som med Messias skulle inträda. »I Nikodemi och hans ämbetsbröders ögon var — för att använda Godets ord — Guds rike i sjelfva verket ingenting annat än det förhärligade jordelifvet, och dess framträdande var blott en rent yttre, politisk tilldragelse. I Jesu under trodde man sig redan se afgörandets stora stund»[1]). För Nikodemus, som drifven af dessa föreställningar uppsökt Jesus, framställer nu denne ett annat riksbegrepp genom att i stora drag för honom teckna den messianska frälsningens rätta väsen. Hade Nikodemus såsom Israelit med den naturliga födelsens rätt varit medlem af det gammaltestamentliga gudsriket, så erinras han nu, att denna rätt i och för sig icke gäller eller kan gälla i fråga om det nya förbund, som var utlofvadt genom profeterna. Guds rike, vill han säga, är icke något, som förnimmes med det seende, som är menniskan gifvet i och med den naturliga födelsen[2]), utan för att se, d. ä. för att erfara och åtnjuta[3]) detta rike kräfves ett γεννᾶσθαι ἄνωθεν.

Hvad betyder nu detta γεννᾶσθαι ἄνωθεν i Jesu mun?

Se vi saken från språklig synpunkt, så finna vi, att ordet γεννάω, som motsvarar det latinska *generare* och *gignere* (det tyska *zeugen*: eg. »schaffend hervorbringen» — se Sanders Handwörterbuch der deutschen Sprache), såväl i den klassiska grekiskan som i det nya testamentet ursprungligen och i allmänhet (till skilnad från τίκτειν = framföda till verlden) betyder: *afla*, *frambringa*, *gifva upphof åt*, *föda* (nämligen om *fadern*, sällan om modern, men väl om *båda* i förening)[4]). Ett γεννᾶσθαι afser alltså en *lifsbegynnelse* i betydelsen af en lifs*upprinnelse* och icke tilläfventyrs blott ett inträdande i nya lifsvilkor, såsom fallet är, då barnet

1) *Godet*, Kommentar till Johannesevangeliet I, 2, s. 218.

2) Jfr Lk. 17, 20 f.

3) Om *»se»* i denna bemärkelse jfr v. 36 samt Lk. 2, 26; Ebr. 11, 5; Apg. 2, 27; 1 Petr. 3, 10; Apok. 18, 7.

4) I denna betydelse förekommer ordet — oafsedt de ställen, där sammanhanget ej kan sägas vara afgörande för den passiva formens betydelse — på följande ställen i nya test.: Mt 1, 1—16. 20 (τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθέν om Jesu aflelse af anden); Joh. 1, 13; 3, 3—8; 8, 41; 9, 34; Apg. 7, 8. 29; (1 Kor. 4, 15; Filem. v. 10); Gal. 4, 23 jfr v. 29; 2 Tim. 2, 23; Ebr. 11, 12; 1 Joh. 2, 29; 3, 9; 4, 7; 5, 1. 4. 18. – Se för öfrigt *Papes* och *Melins* grekiska lexika äfvensom *Grimms* lexikon till nya testamentet.

lemnar moderlifvet och så blott begynner att lefva under andra förhållanden. Att γεννᾶσθαι äfven här måste fattas i denna sin ursprungliga och allmänna betydelse framgår tydligt af v. 6, till hvilken vi sedan återkomma.

Angående betydelsen af ordet ἄνωθεν i detta sammanhang hafva olika meningar gjort sig gällande. Det kan nämligen i och för sig hafva såväl lokal som temporal betydelse. Då det emellertid på alla andra ställen hos Johannes (3, 31; 19, 11. 23) endast förekommer i den förra betydelsen = *ofvanifrån*, så hafva från och med Origenes flere ansett, att det äfven här icke bör tolkas annorlunda. Det gifver då samma mening som ἐκ θεοῦ Joh. 1, 13. Andra åter (och dessa utgöra flertalet bland uttolkarne) se såväl i ordets tonlösa ställning som isynnerhet i de uttryck, hvarmed Nikodemus återgifver begreppet: »för andra gången gå in i sin moders lif och födas» (v. 4), ett otvetydigt bevis därför, att betydelsen här måste vara den temporala = ἐξ ἀρχῆς, *från början*, hvaraf man sedan härleder betydelsen *iterum, denuo, ånyo, pånytt*[1]). Denna härledning torde icke kunna språkligt försvaras[2]). Men väl synas flere uttolkare hafva uppvisat, att sammanhanget i det hela talar för den temporala betydelsen: *från början*. Så säger Weiss, att ἄνωθεν genom denna betydelse »eben hervorhebt, dass mit dem Geborenwerden, das Jesus meint, ein ganz neuer Anfang gemacht werden, der Mensch noch einmal von vorne anfangen muss»[3]). Af samma mening äro Keil och von Hofmann[4]). Sålunda tjänar detta ord till att på möjligast starka sätt framhålla det lifsbegynnelsens begrepp, som ligger i γεννᾶσθαι, såsom en helt och hållet *ursprunglig* lifsbegynnelse. Jesus vill alltså, med andra ord, säga, att menniskan icke kan blifva delaktig af Guds rike genom några som hälst sedliga ansatser, som utgå från hennes naturliga lif, utan att därtill kräfves, att hos henne *inträder ett ursprungligen nytt lif.*

Men äfven om man tager ordet ἄνωθεν i dess lokala betydelse, så blir meningen väsentligen icke någon annan än denna. Detta

1) Se *Godet*, a. a. II. 1, s 219 f.

2) Se *Weiss* i Meyers Kommentar till Johannesevangeliet (»Kritisch exegetisches Handbuch über das Evang. des Johannes von D:r H. A. W. Meyer Sechste Auflage von D:r B. Weiss») s. 144.

3) I anförda arbete och på anförda ställe.

4) *v. Hofmann*, Schriftbeweis, II, 2. s. 11 f.

är alltså betydelsen af *γεννᾶσθαι ἄνωθεν*, hvars begrepp därför återgifves med »*nyfödelse*» såsom innebärande begreppet af *en ny lifsbegynnelse* hos menniskan, *begynnelsen af ett nytt lifsväsen*[1]).

Med dessa ord har nu Jesus gjort gällande krafvet på en ny födelse såsom conditio sine qua non för menniskans delaktighet af Guds rike. Han gör detta ytterligare i v. 5, till hvilken vi sedan skola återkomma. Men *hvarför* är denna födelse en nödvändighet, hvaruti har detta *δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν* (v. 7) sin grund?

Denna ligger enligt v. 6 däruti, att menniskan är *σάρξ*; denna hennes karakter att vara »*kött*» utgör — det är hvad denna utsaga gifver vid handen — det allt omfattande hindret för henne att utan ny födelse ingå i Guds rike. Likasom nämligen Gud sjelf är andlig, så är ock hans *rike af andlig natur*[2]); menniskan åter är *köttslig* och kan icke vara annat, ty *τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σάρξ ἐστιν*. Hofmann påpekar, att detta ställe, om man rycker det ur dess sammanhang med talet i dess helhet och med de gammaltestamentliga utsagorna (särskildt Gen. 6, 3 jfrd med Gen. 8, 21, där בָּשָׂר framstår i sin etiska motsats mot den gudomliga רוּחַ), visserligen närmast icke utsäger något mer, än att det lif, för hvilket menniskan har den naturliga födelsen att tacka, blott är ett naturligt lif, »ohne dass man nun weiss, ob dieses natürliche Leben zu dem geistlichen im Verhältnisse der niedern Stufe zur höhern, oder auch im Verhältnisse des Gegensatses und Widerstrebens steht». Men, tillägger han omedelbart, »wer heisst uns auch so mit ihm verfahren?»[3]) Man är så mycket mindre berättigad

1) Mellan *γεννᾶσθαι ἄνωθεν* å ena sidan samt de paulinska och petrinska termerna för nyfödelsen å den andra — *παλιγγενεσία* (Tit. 3, 5) och *ἀναγεννᾶσθαι* (1 Petr. 1, 3. 23) — gör *Keil* (Commentar über das Evang. des Johannes s. 163) den distinktionen, att genom det förra såsom »*Neugeburt*» är uttryckt »die Setzung eines neuen Lebensanfanges», genom de båda senare åter såsom »*Wiedergeburt*» är uttryckt »die Idee der Umwandlung des vorhergehenden Lebens». Denna distinktion visar sig emellertid vara betydelselös, emedan här det ena icke kan tänkas utan det andra, icke häller så är tänkt, såsom vi skola finna i det följande. Huru det i detta fall förhåller sig med begreppet *ἀποκυεῖν* hos Jakob och *ἐκ θεοῦ γεννηθῆναι* hos Johannes, skall i det följande likaledes visa sig.

2) Se *Godet* (a. a. II, 1. s. 225) och *Keil* (a. a. s. 166), som emot *Weiss* framhålla, att det i denna vers gifna beviset för nyfödelsens nödvändighet hvilar på denna i Guds rikes begrepp liggande tanke.

3) Se *v. Hofmann* a. a. I. s. 512 f. i sammanhang med det föregående från s. 503.

till ett sådant förfarande, som Jesus måste förutsätta, att hit hörande gammaltestamentliga utsagor icke skulle vara främmande för Nikodemus, denne »Israels lärare» (v. 10), med hvilken han talade. Och ser man saken i detta sammanhang, så är det alldeles uppenbart, att Jesus med uttrycket *σάρξ* icke kan afse den lekamligt sinnliga sidan af menniskans natur i och för sig[1]), utan menniskonaturen sådan den leder sitt ursprung ifrån Adam eller densamma i dess genom syndafallet inträdda etiska depravation[2]). Genom sin härstamning från syndiga föräldrar är menniskan till sjelfva sin natur ogudligt bestämd. Från denna henne medfödda ogudliga naturbestämdhet, som gör henne främmande för Guds rike, kan hon icke sjelf frigöra sig — »det som är födt af köttet *är* kött» — och på den grund måste hon fortfarande *förblifva* inom ett lifsområde, som icke blott är ett lägre i förhållande till Guds rikes högre lifsområde, utan som genom sjelfva sin inre beskaffenhet till detta bildar en konträr motsats — så framt icke denna motsats undanrödjes och menniskan delaktiggöres af Guds rikes natur, hvilket åter innebär, att hon får *andens natur* eller blir *andlig*. Likasom nu menniskan just på grund af sin *födelse* — d. ä. sin lifsupprinnelse — af köttet är köttslig (kött), så blir hon ock andlig (ande) blott och bart genom en *födelse* — d. ä. lifsupprinnelse — af anden: *τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμά ἐστιν*[3]). Härmed har Jesus alltså bevisat *nyfödelsens nödvändighet*, på samma gång som han framhållit denna födelse såsom en födelse af anden i motsats till födelsen af köttet. Men därmed, att han bestämt nyfödelsen såsom en födelse af anden, har han *icke*, såsom Godet vill göra gällande[4]), bevisat *nyfödelsens egen möjlighet*, utan hvad

---

1) Så *Weiss* (a. a. s. 148 f.), som menar, att i öfverensstämmelse med Joh. 1, 18 härmed afses »nur die leiblich sinnliche Seite der menschlichen Natur, aber nicht in ihrer ethischen Bestimtheit durch die von der Sündenpotenz erregten Triebe». Denna Weiss' uppfattning hvilar på det oberättigade antagandet, att *σάρξ* i dess etiska betydelse uteslutande tillhör det paulinska lärobegreppet. Jfr *Weiss*, Lehrbuch der biblischen Theologie des neuen Testaments § 68.

2) Jfr angående den etiska betydelsen af *σάρξ* Rom. kap. 7; 8, 13; 2 Kor. 10, 2 ff; Gal. 3, 3; 5, 19 ff; Kol. 2, 18.

3) De predikativa *σάρξ* och *πνεῦμα* = *σαρκικόν* och *πνευματικόν*, men framhålla starkare än adjektiven sjelfva väsendet; jfr *Weiss* i Meyers Kommentar s. 149.

4) Se *Godet* a. a. I, s. 226.

som härmed är visadt är möjligheten för menniskan att blifva delaktig af Guds rike, eller att hon verkligen blir detta genom den såsom en födelse af anden karakteriserade nyfödelsen.

I motsats till födelsen af köttet är nyfödelsen alltså en födelse af anden. Emellertid kan man nu fråga, hvad denna födelse är särskildt med afseende fäst därpå, att det är den *köttsliga, syndiga* menniskan, som på denna väg skall ingå i Guds rike Det är denna synpunkt, som gör sig gällande i utsagan v. 5, där nyfödelsen förklaras vara en *födelse af vatten och ande: ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ.*

Att en födelse *af vatten och ande* icke uttrycker detsamma som en födelse *af anden* erkännes äfven vid den tolkning, som framställts af Calvin, enligt hvilken man reducerar de tvänne koordinerade begreppen vatten och ande till ett ἓν διὰ δυοῖν. Skilnaden blir då emellertid endast den, att man fattar anden i det ena fallet mera såsom den *lifgifvande* principen, i det andra fallet åter mera såsom en genom vattnet afbildad *renande* kraft [1]). Men hade Jesus med denna utsaga blott velat framhålla, att den nyfödelsen verkande anden är en renande kraft, så skulle han helt visst icke hafva sagt, att denna födelse är en födelse ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος. Dessa tvänne uttryck måste här ovilkorligen hvar för sig hafva en sjelfständig betydelse. Hvad som härvid framför allt måste vara afgörande är den gammaltestamentliga profetian, där den för den messianska tiden utlofvade bestänkelsen med vatten till syndarening sättes såsom ett föregående sjelfständigt moment vid sidan af andebegåfningen. Se Hes. 36, 25 ff. [2]). I öfverensstämmelse härmed förrättade ock Johannes Döparen en βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν (Mk. 1, 4; Lk. 3, 3; jfr Mt. 3, 2), men hänvisade på Jesus, såsom den där skulle meddela anden (Mt. 3, 11; Mk. 1, 8; Lk. 3, 16; Joh. 1, 33). Också är det numera en ganska allmän tolkning af detta ställe, att uttrycket ἐξ ὕδατος syftar på johannesdopet, hvilket Jesus kunde hafva så mycket större anledning att för Nikodemus betona, som dennes meningsfränder, fariseerna, i sin egenrätttärdighet förkastade detsamma (Lk. 7, 30). Däremot anmärka

1) Se *Calvin*, Inst. rel. christ., Corp. Ref. XXIX, p. 986 not: Per aquam et spiritum, quasi diceret, per spiritum, qui purgando et irrigando fideles animas, vice aquæ fungitur. Aquam ergo et spiritum simpliciter accipio pro spiritu, qui aqua est.

2) Se föreg. s. 8 f.

Weiss och Keil[1]), att *vatten* och *ande* (utan artikel) här hafva generisk betydelse, hvilket lika litet tillåter en *omedelbar* hänsyftning på johannesdopet som på det kristna. Vi erkänna det berättigade i denna anmärkning, men kunna å andra sidan icke utan vidare tillegnå oss den af Weiss gifna tolkningen, enligt hvilken dessa ord vilja säga, »dass ohne Abthun dess alten sündigen Wesens und ohne Erzeugung eines ganz neuen aus einem wirkungskräftigen neuen Princip heraus die v. 3 gemeinte Geburt nicht zu Stande kommt». Vi anse, att denna utsaga måste fattas mera bestämdt, än hvad här sker. Enligt vår uppfattning har Jesus med detta *γεννᾶσθαι ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος* velat känneteckna nyfödelsen såsom *den för den messianska tiden utlofvade gudomliga akten af syndarening och andemeddelelse*. Och då han under fortsättningen af samtalet v. 13 ff. uppenbarar, att frälsningen endast är gifven i honom sjelf såsom menniskosonen och Guds son, så har han därmed hänfört denna gudomliga akt till sin egen person och visat, att den födelse af vatten och ande, utan hvilken ingen kan ingå i Guds rike, endast genom honom kan komma till stånd, eller att det är ifrån honom, som den utlofvade syndareningen icke mindre än den utlofvade andebegåfningen utgår. Hvad särskildt hans förhållande till syndareningen beträffar, så synes han uttryckligen vilja framhålla just detta, då han (v. 14) säger, att han, på det att menniskorna icke måtte förgås, måste blifva upphöjd (*ὑψωθῆναι* jfr 8, 28; 12, 22 f.) i likhet med ormens upphöjande i öknen genom Mose — en hänsyftning på korsets död, hvarigenom han för Nikodemus gifver tillkänna, att han i denna sin upphöjelse är det af Gud åt verlden gifna medlet till räddning från syndens skada. Nikodemus borde då förstå, att den gudomliga akt af syndarening, som tillhör den messianska tiden, och om hvilken det t. ex. heter hos Sakarja (13, 1): *På den tiden skall en brunn varda upplåten för Davids hus och Jerusalems inbyggare mot synd och orenhet* — endast och allenast är gifven i Jesus sjelf. Vi måste då säga, att *ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος* äro specificerande uttryck för de objektiva frälsningsfaktorer, hvilka i Jesus såsom frälsaren hafva sin personliga enhet. Och såsom resultat af vår tolkning af denna utsaga framgår: 1) utan en genom Kristi försoning förmedlad syndarening och utan en genom honom förmedlad andebegåfning kan menniskan icke blifva

1) *Weiss* i Meyers Komment., *Keil* i *sin* Komment. till detta ställe.

delaktig af Guds rike; 2) i och genom inträdandet af det ena och det andra har en ny födelse kommit till stånd hos menniskan[1]).

Med denna utsaga har Jesus alltså hvarken omedelbart velat inviga Nikodemus i det kristna dopets mysterium (hvars specifika karakter ju är att vara en döpelse till Fadrens, Sonens och den Helige Andes namn)[2]), ej häller omedelbart syftat på johannesdopet. Men å andra sidan är visserligen icke en *medelbar* hänsyftning på det senare utesluten, utan tvärtom af den historiska situationen betingad. Nikodemus kunde icke undgå att finna, att johannesdopet, som vid denna tid framkallade en så mäktig rörelse i Israel, genom dessa utsagor om nyfödelsen fick en bekräftelse på sitt djupa allvar. Ty ehuru detta dop visserligen icke har den karakteren att vara den gudomliga akt af syndarening, som utlofvats för den messianska tiden, så står det dock å andra sidan i det innerligaste förhållande till denna rening, i det att *erkännandet af synden* samt *behofvet af en fullständig rening och ett totalt afskiljande af det gamla syndaväsendet* i detsamma finner sitt djupaste uttryck. I denna mening var det en *βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν*. Samma karakter hade äfven det dop, som Jesus strax efter mötet med Nikodemus lät sina lärjungar under en kortare tid förrätta i Judeen (Joh. 3, 22 jfr 4, 1 f.)[3]), och som motsvaras af den uppfordran till sinnesändring, det *μετανοεῖτε*, hvarmed han sjelf (enl. Mt. 4, 17; Mk. 1, 15) i Galileen började sin messianska predikan. Det säger sig därför sjelf, att beteckningen af nyfödelsen såsom en födelse af vatten och ande icke kan låta Nikodemus stanna vid den objektiva sidan af denna akt, utan måste leda tanken på den i det johanneiska vattendopet uttryckta *subjektiva betingelsen* för denna nyfödelse.

En närmare bestämning af nyfödelsens *subjektiva* — och i sammanhang därmed äfven af dess *objektiva* — *betingelser* vinna vi genom att följa gången af Jesu lära om frälsningen i dess väsentliga hufvudpunkter. Ty försåvidt nämligen frälsningen identifieras med delaktiggörelse af Guds rike, måste dess betingelser sammanfalla med nyfödelsens. Det är för oss så mycket vigtigare att göra detta,

1) Föröfrigt anmärka vi härvid, att syndareningens gudomliga akt såsom förutsättning för andemeddelelsen icke kan vara något annat än den på individen tillämpade försoningen.

2) En annan sak är, att det kristna dopet enligt apostlarnes — och särskildt Pauli — lära just eger denna syndareningens och andemeddelelsens verkan. Jfr i det följ. s. 25 och 30.

3) Jfr *Keil*, a. a. s. 177 f.

som Jesu utsagor om nyfödelsen i Joh. 3 — det enda ställe, där han uttryckligen talar om den individuella nyfödelsen såsom sådan [1]) — endast härigenom vinna en fullständigare belysning.

De allmänna subjektiva betingelserna för frälsningen framställer Jesus från början af sitt uppträdande i Galileen därmed, att han uppfordrar till *sinnesändring* och *tro* på evangelium (Mk. 1, 15). Såsom det afgörande motivet till en omfattande sinnesändring framhåller han Guds rikes närhet (Mt. 4, 17; Mk. 1, 15), samt utvecklar för detta ändamål i bergspredikan (*Mt. kap. 5—7* med parall. hos Lk.) detta rikes lagar, hvarvid han i allmänhet gör gällande den gudomliga viljans kraf på ett menniskan helt och hållet bestämmande kärlekens sinnelag (5, 44 f.), på en fullkomlig inre och yttre motsvarighet mot den gudomliga viljan, på en högre rättfärdighet, hvarförutan ingen kan inkomma i himmelriket (5, 20; 7, 21). Det högsta uttrycket för detta sinnelag, för riksmedlemmarnes sedliga tillstånd, är det, att de skola vara *fullkomliga såsom deras himmelske Fader är fullkomlig* (5, 48). Denna likhet med den himmelske Fadren i fråga om deras sedliga karakter innebär då jämväl, att de verkligen äro *barn till denne Fader* (5, 9. 45). Men för att komma till denna likhet med Fadren i himmelen måste menniskan undergå en genomgripande förändring, ty menniskorna äro *onda* (Mt. 7, 11; jfr Lk. 13, 2—5), deras onda gerningar hänvisa på en ond natur, såsom fruktens beskaffenhet hänvisar på trädets (Mk. 12, 33 f. samt 7, 17 ff.), ja de äro *kött* af kött (se i det föreg. sid. 13) och skulle förgås, om icke Gud hade sändt sin enfödde son (Joh. 3, 16). Genom honom, i hans lära och lif, har den motsats, som förefinnes mellan Guds rikes natur å ena sidan och menskligheteus köttsliga tillstånd å den andra, kommit till full uppenbarelse; af honom skola menniskorna lära, hvad likheten med den himmelske Fadren innebär i motsats till deras egen ogudliga beskaffenhet (Mt. 11, 29; Joh. 14, 9; jfr Mk. 10, 45; Joh. 13, 13 ff.). Jesu uppfordran till sinnesändring gestaltar sig därför närmast till en fordran på det hjertliga *erkännandet* af denna motsats och därtill, att menniskan, uppgifvande sitt eget värde, sin egen rättfärdighet och förnekande det sjelfviska jaget, skall följa honom, som är sänd för att göra de sjuka helbregda och rädda de förlorade (Mt. 10, 37 ff.;

1) Vid den *παλιγγενεσία*, om hvilken Jesus talar Mt. 19, 28, är det fråga om den *verldens nyfödelse*, som inträder efter hans återkomst. Jfr *Keil* till detta ställe, s. 397 f.

Lk. 14, 26 f.; Joh. 12, 25; Mt. 9, 12 f.; Lk. 5, 31 f.; Mt. 18, 11; Lk. 19, 10).

Så får frälsningsbetingelsen å subjektets sida väsentligen sitt *negativa* uttryck uti ett tillstånd af barnslig anspråkslöshet och *andlig fattigdom*, och de till detta tillstånd komna prisas saliga, ty himmelriket hör dem till (Mt. 5, 3 jfr 18, 3 f.), visserligen icke i den meningen, att de redan äro delaktiga af himmelriket, utan så tillvida som blott den, hvilken är *πτωχὸς τῷ πνεύματι*, kan blifva *γεγεννημένος ἐκ τοῦ πνεύματος*. I detta tillstånd af andlig fattigdom, i hvilket menniskan kommit till en lefvande erfarenhet däraf, att hon är utblottad i fråga om det högsta, andliga goda[1]), måste då med nödvändighet hos henne göra sig gällande en längtan efter detta goda, hvilken gifver sig tillkänna såsom ett *hungrande och törstande efter rättfärdighet;* och de, som så hungra och törsta, skola blifva mättade (Mt. 5, 6).

Denna längtan, denna hunger och törst har Jesus kommit icke blott för att väcka (där den nämligen förut icke är förhanden), utan väsentligen för att tillfredsställa. Han hänvisar på sig icke blott såsom den, af hvilken menniskorna skola *lära*, utan såsom den, åt hvilken allt blifvit af Fadren öfverlemnadt, den, hos hvilken menniskorna skola finna *ro till sina själar* (Mt. 11, 27 ff.), och genom hvilken de erhålla *ett evigt lif* (Mt. 19, 29; Mk. 10, 30; Lk. 18, 30 samt särskildt Jesu tal i Joh. evang., hvarom i det följande). Men likasom öfverhufvud endast den, som är af sanningen, hör hans röst (Joh. 18, 37), så kan icke heller någon komma till honom såsom frälsaren, utan att Fadren drager honom (Joh. 6, 44, jfr v. 37). Om detta *Fadrens dragande till Sonen* säger Keil (Comment. über das Evang. des Johannes s. 260), att det »besteht nicht in einer Wirkung der göttlichen Gnade, die durch die Stimme Gottes im Gewissen dem Menschen das Ungenüge seiner Stellung zu Gott zum Bewustsein bringt», utan att det är »ein durch Heilsthatsachen bewirktes innerliches Hinziehen und Hinleiten der Seele zu Christo, dem Sohne Gottes, welchen der Vater sendet, um der Welt das Leben zu geben»; — men redan det förra kan betraktas såsom hörande till denna dragning, nämligen såsom den negativa sidan af densamma. Från denna synpunkt är Fadrens dragande till Sonen den gudomliga verksamhet, i hvilken hela den inre förvandlingen hos menniskan såväl negativt som positivt betraktad har sin egent-

1) Jfr *Keil*, Commentar über das Ev. des *Matthäus*, s. 133 f.

liga upprinnelse. Hvad de första lärjungarne beträffar, så har detta Fadrens dragande redan väsentligen åstadkommits genom det gamla testamentets lag och profetia (jfr Joh. 5, 38. 46 f.); och vi kunna med Godet säga, att Jesus, i samma ögonblick som han framträder, åstadkommer på dessa hjertan, som troget tillegnat sig det gammaltestamentliga ordets föregående undervisning, intrycket af ett redan bekant, efterlängtadt och på förhand älskadt väsen [1]). Och sålunda realiserar sig hos dessa lärjungar under troget tillegnande å deras sida af det fortsatta gudomliga inflytande, för hvilket de i umgänget med Jesus äro föremål, *tron på Kristus, Guds Son* (jfr Mt. 16, 16 f.: Petri bekännelse och Jesu svar), i hvilken tro frälsningsbetingelsen å subjektets sida får sitt högsta och *positiva* uttryck.

Det blir då vår uppgift att närmare skärskåda *tron och dess objekt i förhållande till nyfödelsen,* sådant detta förhållande af Jesu egna utsagor låter sig uppvisas.

Jesus återkommer oupphörligt i Joh. evangelium till direkta och indirekta utsagor af det innehåll, att *den, som tror på honom, har lifvet* eller *skall hafva lifvet.* Se Joh. 3, 15 f. (5, 24); 6, 40. 47 jfr v. 35 och 54; 7, 38; 10, 28; 11, 25 f.; 17, 2 f. [2]). Att den troende, försåvidt han har Kristus till sitt trosobjekt, har lifvet, beror (objektivt) därpå, att såsom Fadren har lif i sig sjelf, så har han ock gifvit Sonen att hafva lif i sjelf (Joh. 5, 26), så att *Sonen gör lefvande, hvilka han vill* (Joh. 5, 21), det beror därpå, att *han är lifvets bröd, som nedkommer af himmelen och gifver verlden lif* (Joh. 6, 33. 35. 48. 51), att han är *uppståndelsen och lifvet* (Joh. 11, 25), att han är *vägen, sanningen och lifvet* (Joh. 14, 6). Genom tron blir menniskan alltså delaktig af Kristus såsom lifvet, och försåvidt denna delaktighet af Kristus innebär inträdandet af ett nytt lif hos menniskan sjelf, måste den sammanfalla med nyfödelsen, hvilken följaktligen kommer till stånd med kristustrons förverkligande.

Tron hos de första lärjungarne har emellertid att genomgå en utvecklingsprocess, hvartill den följande tiden icke kan erbjuda något motstycke [3]). Detta sammanhänger därmed, att sjelfva objektet för

---

1) Jfr *Godet*, a. a. II, 2, s. 98 f.

2) I dessa utsagor begagnas (liksom städse hos Johannes) *ζωή* och *ζωὴ αἰώνιος* promiscue; jfr *Weiss*, Lehrbuch der biblischen Theologie des neuen Testaments § 146 a) not 1.

3) Af Johannesevangeliet finna vi, att lärjungarne redan vid Jesu första kallelse *tro* på honom såsom Messias (1, 41. 46. 51), och dock visar det sig, att

deras tro, Kristus, endast successivt förverkligar sig såsom detta objekt i Jesu person och lif.

Kristustron hos lärjungarne utvecklar sig nämligen endast i innerligaste förbindelse med en *inre kännedom om den gudomliga sanningen*, sådan denna uppenbarar sig i Jesu hela personliga lif och verk (jfr Joh. 6. 69; 10, 38: *πιστεύειν* i förening med *γινώσκειν*). Såsom Jesus i sig sjelf är *sanningen* (Joh. 14, 6), så är hans uppträdande från början till slut ett *vittnesbörd om sanningen* (Joh. 18, 37; jfr 1, 14. 17; 8, 40. 45), och att kunna för sina lärjungar förmedla ett helt mottagande af hela sanningsuppenbarelsen är hans ständiga ögonmärke (jfr Joh. 16, 12 äfvensom Mt. 13, 11; Mk. 4, 11; Lk. 8, 10). Denna sanning framträder såsom *Fadrens ord* (Joh. 17, 17), som Jesus gifver sina lärjungar (Joh. 17, 14; 14, 24), som han frambär i verlden, och som på den yttersta dagen skall döma den, som förkastat det (Joh. 12, 48). Att i sitt hjerta förtroendefullt mottaga Jesu ord är alltså att blifva delaktig af sanningen, och förblifvandet i detta ord medför för subjektet sanningens frigörande kännedom (Joh. 8, 31 f.). Detta beror väsentligen därpå, att *Jesu ord* tillika *äro ande och äro lif* (Joh. 6, 63 jfr v. 68). Då nämligen Jesus eger den gudomliga anden utan mått (*οὐκ ἐκ μέτρου* Joh. 3, 34), så måste hans ord såsom uttryck af hans innersta personliga andelif bära denna hans andes karakter, vara af andens natur[1]). Denne i honom inneboende *anden är den som gör lefvande* (Joh. 6, 63), hvaraf följer, att hans ord tillika måste vara bärare och förmedlare af lifvet, så att lärjungarne, i samma mån som de i tron mottaga Jesu sanningsord, i sina hjertan blifva delaktige af *lifvet förmedlande krafter*. Denna ordets betydelse är

---

hans första under för dem till en högre grad af *tro* (2, 11). Då vidare efter Jesu vittnesbörd om sig i Kapernaums synagoga såsom lifvets bröd många af hans hittills varande lärjungar öfvergifva honom, bekänner Petrus sin och sina medapostlars *tro* på hans person såsom Kristus, den lefvande Gudens son, och på hans ord såsom det eviga lifvets ord (6, 68 f.), och dock säger sig Jesus äfven sedermera i sitt handlande och verkande helt och hållet vara bestämd af det ändamålet att föra dem till *tro* (11, 15, jfr 13, 19; 14, 29) och uppmanar dem fortfarande att på grund af hans ord och gerningar *tro*, att den, som ser honom, han ser Fadren (14, 10 f.). Vid Jesu afskedstal försäkra slutligen lärjungarne sig hafva kommit till *tron* (16, 30), och dock förblifver talet om hans död och uppståndelse för dem en hemlighet, tills dessa tilldragelser framstå för dem såsom fullbordade fakta (20, 8; 2, 22 jfr 20, 29, Lk. 24, 6 ff.).

1) Jfr *Weiss* i Meyers kommentar; *πνεῦμα* starkare än *πνευματικά*.

också särskildt framhållen i liknelserna om himmelriket, där ordet framställes under bilden af en *säd*, som menniskosonen sår i menniskornas hjertan, och ur hvilken ett växande och fruktbärande lif uppspirar (Mt. 13; Mk. 4, 26 ff.).

Men endast genom *ord och gerning* i oupplöslig förening bevisar sig Jesus vara sanningen och lifvet, hvarför han ock hänvisar på sina gerningar såsom de starkaste vittnesbörd eller tecken vid sidan af sina ord (Joh. 10, 38; 14, 11). Betraktar man nu Jesu uppenbarelse såsom en *sannings*uppenbarelse, så visar det sig, att den i honom uppenbar vordna sanningen först då kan för lärjungarne framträda såsom en fulländad realitet, när hans grundläggande frälsningsverk framstår såsom fulländadt i och med den gerning, som han utlofvar såsom inseglet på detta verk: *sändandet af den Helige Ande* (jfr Apg. 2, 33 med Joh. 15, 26 och 16, 14). Denne är såsom den utlofvade parakleten väsentligen *sanningens Ande* (Joh. 14, 17; 15, 26; 16, 13), som skall lära lärjungarne allt, utöfva ett uppfriskande inflytande på alla de sanningens frön, som Jesus nedlagt i deras hjertan (Joh. 14, 26: »Påminna eder om allt, hvad jag sagt eder») och sålunda föra dem in i *hela sanningen*, som de förut varit oförmögna att tillegna sig, d. ä. sanningen, sådan hon i sin *helhet* framträder i Jesu uppenbarelse, hans person, hans ord, hans verk (Joh. 16, 12 f.: *ὁδηγήσει εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν*). Och sålunda blir det, som under Jesu förnedring särskildt varit så främmande för deras hjertan, nämligen ordet om hans död och uppståndelse (Mk. 9, 31 f.; Lk. 9, 45, jfr Joh. 2, 22) efter den stora tilldragelsen på pingstdagen för dem till lefvande frälsningssanningar, som i den apostoliska predikan hafva en så central betydelse.

Betraktar man å andra sidan Jesu uppenbarelse såsom en *lifs*uppenbarelse eller från *lifsmeddelelsens* synpunkt, så visar det sig, att lärjungarne visserligen redan under Jesu förnedring af honom mottaga lifsinflytelser, i samma mån som de i tron odeladt ställa sig under hans personliga makt och förenade med honom genom kärlekens band taga vara på hans ord (jfr Joh. 14, 15. 23). Men det visar sig ock, att en egentlig lifsmeddelelse, sådan som menniskan enligt Jesu ord behöfver för att hafva lif, först med *Jesu förhärligande* kommer till stånd och kunnat komma till stånd. Vi möta härvid tvänne utsagor i Johannesevangeliet, hvilka äro af särskild betydelse, nämligen dels 6, 53 ff. och dels 7, 37 ff. Till förklaring af Jesu ord på det senare stället (Joh. 7, 37 ff.): *Om någon*

törstar, han komme till mig och dricke! Den som tror på mig, af hans inre (*κοιλία*) *skola, såsom skriften har sagt, flyta strömmar af lefvande vatten* — tillägger nämligen evangelisten: *Men detta sade han om Anden, hvilken de på honom troende skulle undfå; ty den Helige Ande var ännu icke förhanden, emedan Jesus ännu icke blifvit förhärligad* (*οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον*[1]), *ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη*). Härmed är sagdt, att likasom Jesus är den verkliga lifskällan, så blifva de på honom troende äfven sjelfva till lefvande källor[2]), eller med andra ord: ett lif af enahanda art och beskaffenhet som det, hvilket i Jesus har uppenbarat sig, kommer till stånd äfven hos de troende; men detta har hos dem icke blifvit förverkligadt, så länge frälsaren ännu icke blifvit förhärligad, och detta på den grund, att ett sådant lif har till sin objektiva betingelse, att Anden är förhanden på annat sätt än under Jesu förnedringstid[3]). Härmed är att jämföra det andra skriftstället, Joh. 6, 53 ff. Efter att i det föregående dels hafva framstält sig såsom lifvets bröd, som kommit ned från himmelen och gifver verlden lif, dels tillika framhållit, att han skall gifva ett med hans eget kött identiskt lifsbröd *ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς* (v. 51), säger Jesus (v. 53): *Sannerligen, sannerligen säger jag eder: utan att I äten menniskosonens kött och dricken hans blod, hafven I icke lif i eder.* Jämföra vi nu detta och det föregående med Jesu ord i det följande (v. 63): *Anden är den som gör lefvande; köttet är till intet nyttigt,* så blir det uppenbart, att han här afser ett innerligt meddelande af hela sitt personliga gudmenskliga[4]) lif, men icke af detta lif, sådant det framträder i förnedringen med en ännu förhanden varande motsats mellan köttet och anden — i hvilket fall köttet i och för sig är till intet nyttigt — utan af detta lif såsom *det förhärligade gudmenskliga lifvet,* i hvilket anden helt och hållet ge-

---

1) Enligt den af *Keil* och *v. Hofm.* upptagna läsarten. *Godet: πνεῦμα* ensamt.

2) Att de blifva detta för *andra* ligger visserligen närmast i bilden, men kommer här icke i betraktande.

3) Detta är meningen och icke – såsom *Godet* (a. a. II, 2 s. 160) låter *οὔπω ἦν πνεῦμα* betyda — »ännu fans icke något andligt lif», hvilken tolkning gör ett alltför oförmedladt språng från orsak till verkan.

4) »*Gudmenskliga*», ty observera å ena sidan *lifvets bröd nedkommet från himmelen* och å andra sidan detta bröd = *hans kött (och blod).*

nomträngt lekamligheten[1]). Likasom födan assimilerar sig med den henne upptagande organismen, så måste följaktligen den från Fadren utgångne Sonen, sådan han genom hela sitt varande, verkande och lidande såsom menniskosonen blifvit för menniskorna, assimilera sig med deras inre, om de skola hafva lif[2]). Denna i och genom tron skeende lifsmeddelelse (v. 35 ff. 47), hvilken särskildt Luther (och efter honom det öfvervägande antalet representanter för den lutherska teologien) gjort gällande såsom ett med den heliga nattvarden icke sammanfallande andligt åtnjutande af Jesus Kristus[3]), förutsätter alltså, att Jesu försoningsverk blifvit fulländadt, och att hans lif nått sin fullkomning genom död, uppståndelse och förhärligande på Fadrens högra sida (Mk. 16, 19). Först ifrån detta sitt härlighetstillstånd kan han i hela sin lifsfullhet meddela sig åt sina lärjungar (jfr Joh. 14, 12). Därför framställer han ock sin gång till Fadren såsom en nödvändighet, för att han skall kunna *komma till de sina och vara i dem, att ock de skola lefva, såsom han lefver* (jfr Joh. 16, 7 med 14, 18 ff. och 16, 16). Men detta Jesu kommande till sina lärjungar förmedlas *genom Anden,* som han skall sända ifrån Fadren (Joh. 14, 16 ff. 20; 15, 26; 16, 7. 16)[4]). *Anden, som varit den allt bestämmande principen i Jesu lif, sådant detsamma i verkande och lidande kärlek uppenbarat sig till verldens återlösning, skall efter Jesu gång till Fadren blifva en lifs-*

---

1) Jfr *Keil* till Johannes, s. 269: Die Worte: »das Fleisch nützet nichts» sollen ihnen klar machen, dass bei dem, was er vom Essen und Trinken seines Fleiches und Blutes gesagt hatte, nicht an das Fleisch seiner irdisch-sinnlichen Natur, seiner materiellen Leiblichkeit zu denken sei, sondern dass er von dem Fleisch und Blute, d. h. von der Leiblichkeit des vom Himmel herabgekommenen und wieder in den Himmel zurückkehrenden Sohnes Gottes, *welches von dem lebendigmachenden Geiste durchwaltet ist,* geredet hat.

2) Jfr *v. Hofmann*, Schriftbeweis II, 2 s. 249: Er hat Fleisch werden müssen, als er vom Himmel kam, hat unsere Natur annehmen müssen, in welcher nun seine Herkunft aus dem Himmel verborgen ist. So muss er nun auch diese unsere Natur, wie sie zu seiner Natur geworden ist, uns zur Speise geben, wenn wir sündigen Menschen das Leben gewinnen sollen.

3) Beträffande hit hörande arbeten af Luther se *Keil* a. a., s. 271, not 2. Keils kommentar lemnar för öfrigt en öfversigt af exegesens historia i fråga om detta skriftställe (s. 270 ff.). — Huru denna tolkning gjorts gällande af *v. Hofmann*, se Schriftbeweis II, 2, s. 245—257 (jfr II, 1, s. 540).

4) Att Joh. 14, 18 och 16, 16 icke afser Kristi *parusi*, såsom *v. Hofmann* menar (Schriftb. I, s. 193), är tydligt af sammanhanget. Jfr *Keil* a. a., s. 463 f.

makt, af hvilken lärjungarne på ett immanent och stadigvarande sätt skola komma i besittning (Joh. 14, 16 f.). *I och genom honom meddelar sig då den förhärligade frälsaren sjelf åt de troende;* Anden skall nämligen icke tala *ἀφ' ἑαυτοῦ*, utan taga *ἐκ τοῦ Χριστοῦ* (Joh. 16, 14), d. ä.: den från Fadren utsände Anden är i hela sin verksamhet bestämd af Jesus Kristus såsom den förhärligade återlösaren och lifsfursten (jfr Apg. 3, 15), och hans verk går väsentligen därpå ut, att han *förhärligar Kristus i de troendes hjertan* (*ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει* Joh. 16, 14). I och genom honom blifva lärjungarne insatta till fruktbärande grenar i vinträdet Kristus: *de i Kristus och Kristus i dem* (Joh. 15)[1]). Härmed går äfven löftet, att Fadren och Sonen skola taga sin boning hos lärjungerne, i fullbordan (Joh. 14, 23).

Hvad nu den *handling* beträffar, genom hvilken den upphöjde frälsaren träder i detta inre lifsförhållande till sina lärjungar medelst Anden, så betecknas densamma af Jesus sjelf omedelbart före hans upphöjelse icke blott såsom ett *beklädande med kraft af höjden* (Lk. 24, 49) eller såsom ett *begåfvande med den Helige Andes kraft* (Apg. 1, 8), utan äfven med enahanda uttryck, hvarmed Johannes Döparen (enligt alla evangelisterna) till skilnad från sin egen förberedande verksamhet en gång angaf den väsentliga karakteren af Jesu messianska verk — såsom en *döpelse med den Helige Ande* (Apg. 1, 5). Och vi finna, att likasom Jesus vid begynnelsen af sitt verk högtidligen försäkrade Nikodemus, att ingen kan ingå i Guds rike utan en födelse af Anden, så hänvisar han nu vid slutet och i stunden för sin upphöjelse de efter tiden för rikets upprättande spörjande lärjungarne hufvudsakligen till denna snart förestående döpelse med Anden (Apg. 1, 5—8). Först på pingstdagen skulle lärjungarne få erfara, hvad en födelse af Anden, hvad en ny födelse verkligen innebär. Förut hade de egt den såsom uppståndelsen och lifvet sig bevisande, med anden begåfvade Jesus mera såsom ett yttre objekt för sin tro; nu däremot blir han deras eget lif i och genom Anden, hvars mottagande just på den grund är identiskt med deras nyfödelse, hvilket v. Hofmann kan sägas hafva ganska förträffligt uttryckt, då han i fråga om Jesu löfte, att lärjungarne inom kort skulle varda döpte med den Helige Ande, säger: »Sie werden also den Geist Gottes, wie er nunmehr Geist des ver-

1) Jfr *Godet*, a. a. II, 2, s. 428 f.

klärten Jesus ist, als *wirkenden Grund eines neuen Lebens der Wiedergeburt* empfangen, während sie doch in dem von Geburt her überkommenen Leben stehen und bleiben» [1]).

Nyfödelsen är alltså i egentligaste mening ett verk af den förhärligade Jesus Kristus sjelf, som på grund af sitt försoningsverk efter förverkligandet af ett fullkomligt andelif gifver sin Ande åt de troende. Men å andra sidan är nyfödelsen ett verk af den Helige Ande, såsom den där inplantar kristuslifvet där, hvarest kristustron är förhanden. Både i det ena och det andra fallet framträder nu Anden, såsom han förut ännu icke var förhanden: han är nu *Jesu Kristi Ande* eller *Guds och Jesu Kristi Ande,* och såsom sådan den i Jesus Kristus grundlagda frälsningens förmedlande organ, genom hvilken den förhärligade frälsaren utöfvar sin lifsmeddelande verksamhet i menskligheten [2]).

Det var med afseende på den nya tingens ordning, som med Andens utgjutande skulle inträda, som Jesus omedelbart före sin upphöjelse gaf sina lärjungar befallning om *döpelsen till Fadrens och Sonens och den Helige Andes namn* såsom en för hela tiden af församlingens utveckling på jorden bestående helig frälsningsstiftelse (Mt. 28, 19 f. jfr Mk. 16, 16). Denna befallning börja ock apostlarne omedelbart att fullgöra, så snart de sjelfva mottagit den utlofvade döpelsen med den Helige Ande (Apg. 2). Så finna vi då, att redan den första apostoliska predikan genom Petrus slutar med en uppmaning till dem, som med botfärdig tro omfattade ordet om Kristus, hans död, uppståndelse och förhärligande, att låta döpa sig i Jesu Kristi namn [3]) — och detta såsom *medlet till erhållande af syndernas förlåtelse och den Helige Andes gåfva* (Apg. 2, 38). Blott vid tvänne särskilda tillfällen talas i Apg. om andemeddelelsen såsom

1) Schriftb. II, 2, s. 22.

2) Utsagan Joh. 7, 39 afser därför — såsom särskildt *v. Hofmann* (Schriftb. I, s. 195 f.) framhållit — icke blott Andens nya *verksamhetssätt* efter Jesu förhärligande, utan äfven hans *varande*, och häruti visar sig framför allt skilnaden mellan Anden såsom det gamla testamentets och såsom det nya testamentets Ande.

3) Om denna och likartade i Apg. och Pauli bref förekommande beteckningar för det kristna dopet gälla *Becks* ord (Vorlesungen über christliche Ethik I, s. 323): »Es ist nur ein das Trinitarische zusammenfassender Ausdruck, wenn die Taufe kurzweg βαπτίζειν εἰς Χριστόν heisst: in ihm erscheint und kommt Gott zu uns als Vater, Sohn und Geist». — Jfr *Thomasius*, Christi Person u. Werk, III, 2, s. 13.

till tiden skild från det kristliga dopets handling, nämligen dels vid berättelsen om diakonen Filippi missionsverksamhet i Samarien samt Petri och Johannes' därpå följande uppträdande därstädes (Apg. 8, 14—17), dels vid berättelsen om Petri besök hos Cornelius (Apg. 10, 44—48). På det förra stället omtalas andemeddelelsen först såsom en följd af apostlarnes bön och handpåläggning en tid *efter* det af Filippus förrättade dopet, på det senare stället åter se vi densamma inträda *före* sjelfva dophandlingen. Hvad nu det senare, förhållandet med Cornelius, beträffar, så är här ett utomordentligt, af en särskild gudomlig afsigt förestafvadt fall förhanden, i det att Petrus härigenom erhåller den vigtiga uppenbarelsen, att hedningarne utan förmedling af judendomen kunna blifva verkliga medlemmar af Guds rike och Jesu Kristi församling. Beträffande åter det förra fallet, så har man hufvudsakligen på tvänne olika sätt velat förklara i fråga varande förhållande. Dels har man sagt, att den andebegåfning, hvarom här är fråga, är en ifrån andebegåfningen i dopet skild utomordentlig charisma, dels har man, förnekande detta och framhållande, att det endast är fråga om den allmänna nytestamentliga andebegåfningen, förklarat orsaken, hvarför densamma här icke visar sig såsom en dopets omedelbara verkan, utan först såsom följd af apostlarnes bön och handpåläggning, vara att söka i den epokgörande betydelsen däraf, att kristendomen nu för första gången går utöfver Israels gränser, hvilket icke borde ske utan apostlarnes eget omedelbara ingripande[1]). Utan tvifvel är det mera, som talar för det senare antagandet än för det förra. Och att beakta är då, hvad som framgår af det här föreliggande faktum, nämligen att det kristliga dopet behåller sin karakter och betydelse såsom sådant, äfven om andegåfvan under särskilda omständigheter icke är därmed omedelbart förbunden.

Bland apostlarne är särskildt *Paulus* den, hos hvilken vi finna de kristnes nya lif sättas i omedelbart förhållande till denna i tron mottagna döpelse, likasom han säkert var den förste, som i hela dess djup hade fattat och för det kristliga medvetandet utvecklat den genom Kristus förmedlade individuella frälsningens väsen, sådant detsamma är uttryckt i nyfödelsens begrepp. *Tron undfår rättfärdigheten och lifvet* — det är i korthet Pauli lära om frälsningen. Men huru förhåller sig nu lifsmeddelelsen såsom gudom-

1) Se *Wendt* i Meyers Kommentar till Apg. (5:te Aufl.) s. 199 f. — *v. Hofmann*, Schriftb. II, 2, s. 31 f.

lig akt till rättfärdiggörelsen, och hvad är rättfärdiggörelse enligt Pauli lärobegrepp?

Då det i följd af den allmänna syndigheten och orättfärdigheten (Rom. 1, 18—kap. 2) var omöjligt för allt hvad menniska heter att på gerningarnes väg blifva rättfärdigad inför Gud eller att komma i det rätta förhållandet till honom (Rom. 3, 9—20; Gal. 2, 16), så har den gudomliga nåden för att frälsa menskligheten fastställt en ny ordning för menniskans rättfärdiggörelse (*νόμος δικαιοσύνης* Rom, 9, 31)[1]). Denna ordning är den, som afslöjas i evangelium såsom ett budskap om *δικαιοσύνη θεοῦ* (Rom. 1, 17; 3, 21; jfr 10, 3) eller budskapet därom, att Gud i kraft af försoningen i Jesus Kristus (Rom. 3, 24, ff.; 2 Kor. 5, 21) för intet och såsom en gåfva (Rom. 3, 24; 5, 17) *τῇ αὐτοῦ χάριτι, χωρὶσ ἔργων νόμου* gifver rättfärdigheten på tillräknandets väg eller förklarar för rättfärdig[2]) hvar och en som tror (Rom. 1, 16 f.; 3, 22. 26. 28. 30; 5, 1. 15 ff.; 9, 30; 10, 6; Apg. 13, 39; Gal. 2, 16; 3, 8; Fil. 3, 9). På grund af detta gudomliga *δικαιοῦν*, som kommer den frälsningen i Jesus Kristus omfattande tron till godo (Rom. 5: 2), har menniskan i och med sina synders förlåtelse (Apg. 13, 38 f.; Rom. 4, 6 ff.) trädt in i en rättfärdighetens sfer, där hon är frisagd från anklagelsen och fördömelsen (Rom. 8, 33 f.), hon har inträdt i ett tillstånd af frid med Gud genom Jesus Kristus (Rom. 5, 1) och kan vara förvissad om Guds kärlek (Rom. 5, 6--9; 8, 32 ff.). Detta innebär åter, att den troende är försatt i ett *barnaskapsförhållande* till Gud i Jesus Kristus (Gal. 3, 26), och sjelfva insättandet i detta förhållande, det mot syndaförlåtelsens negativa moment svarande positiva momentet af *δικαιοῦν*, får sitt uttryck i det paulinska begreppet *υἱοθεσία* (=*θέσθαι υἱόν*, Vulg.: adoptio filiorum)[3]), hvilket begrepp sedan per metonymiam betecknar barnaskapet sjelf (Rom. 8, 15; Gal. 4, 5; Ef. 1, 5). Om detta upptagande till barn från Guds sida, om denna gudomliga adoption blir den troende därigenom förvissad, att Gud sändt sin Sons Ande i hans hjerta,

1) Jfr *Godet*, Komment. till Romarebrefvet II, s. 276. *Weiss*, Theol. des N. Testaments § 82 a).

2) Att *δικαιοῦν* har denna betydelse hos Paulus och i det bibliska språket i allmänhet likasom i den klassiska grekiskan uppvisar *Godet*, a. a. I, s. 176—181.

3) Se *Meyers* Kommentar till *Romarebrefvet*, 6:te Auflage von *B. Weiss*, s. 390; samt af samma verk: *Galaterbrefvet*, 6:te Aufl. von *Sieffert*, s. 228. För öfrigt se *Weiss*, Bibl. Theol. des Neuen Testaments § 83 a).

hvilken såsom πνεῦμα υἱοθεσίας vittnar med hans ande, att han är Guds barn, och lär honom att ropa: Abba (Rom. 8, 15 f.; Gal. 4, 6; jfr Ef. 2, 18). Genom denne Ande har Guds kärlek blifvit utgjuten i den troendes hjerta (Rom. 5, 5), d. v. s. blifvit föremål för hans innersta medvetande[1]), och han har nu blifvit delaktig af Guds rike såsom rättfärdighet, frid och fröjd i den Helige Ande (Rom. 14, 17; jfr Gal. 5, 22 m. fl.), på samma gång som han i denna Andens gåfva, hvarmed Gud beseglat hans barnaskap, har en förstling af och en underpant på sin slutliga härliggörelse och fulländning (Rom. 8, 23; 2 Kor. 1, 22; 5, 5; Ef. 1, 13; 4, 30), med hvilken fulländning äfven hans υἱοθεσία i högsta mening inträder, nämligen såsom ett mot barnarättigheternas fulla åtnjutande helt och hållet svarande tillstånd (Rom. 8, 23)[2]).

Att andemeddelelsen sålunda enligt Pauli åskådning på det innerligaste sammanhänger med υἱοθεσία, därom kunna icke meningarne vara delade. Så har däremot icke varit fallet, då det gällt att bestämma det verkliga inre förhållandet mellan dessa paulinska begrepp. Härvid hafva tvänne olika uppfattningar velat göra sig gällande. Enligt den ena har andemeddelelsen sin grund i υἱοθεσία, enligt den andra skall Pauli lära vara den motsatta: υἱοθεσία, har man sagt, måste hafva sin grund i andemeddelelsen och det därmed inträdande nya lifvet[3]). Men är detta senare verkligen Pauli egen åskådning? Paulus synes i detta fall hafva uttalat sig så klart, som det är möjligt, då han Gal. 4, 6 skrifver: ὅτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τό πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, hvilket vid en okonstlad och riktig öfversättning icke kan gifva någon annan mening än denna: *Men emedan I ären barn (söner), har Gud sändt sin Sons Ande i edra hjertan.* I det föregående (v. 4) säges ändamålet med *Sonens* sändande vara, att de troende skulle få υἱοθεσία; emedan de nu äro υἱοί i och genom tron, så måste de med detsamma äfven erhålla τὸ πνεῦμα τ ο ῦ υἱοῦ såsom en barnaskapets tillhörighet, hvarigenom de äfven blifva förvissade om detta sitt barnaskap[4]). Detta får sin bekräftelse af

---

1) Se *Weiss* i Meyers Komm. till detta ställe, s. 239; *Godet*, a. a. I, s. 373 f.

2) Jfr *von Hofmann*, Heil. Schrift Neuen Testaments III, s. 337 f. äfvensom *Weiss* i Meyers Komm. till Romarebr., s. 405 f.

3) Så v. Hofmann m. fl.

4) Jfr *Sieffert* i Meyers Komment. till Galaterbrefvet, s. 229 f. samt *Weiss*, Theol. des N. T:s § 83 d). — *Bengel* (i Gnomon till detta ställe): Filiorum statum sequitur inhabitatio Spiritus sancti, non hanc ille. — Jfr äfven *Luther*

Rom. 8, 15, för såvidt man språkriktigt låter *πνεῦμα υἱοθεσίας* betyda: en Ande, som *tillhör υἱοθεσία*, i st. f. att (såsom v. Hofmann[1]) m. fl.) uti dessa ord inlägga betydelsen af en Ande, som *verkar υἱοθεσία*, hvilket icke torde kunna språkligt försvaras[2]), och som för öfrigt på grund af analogien med det föregående *πνεῦμα δουλείας* endast kunde gälla i subjektiv, men icke i objektiv mening[3]). Detta står icke häller i strid med den föreg. v. 14: *Så många, som drifvas af Guds Ande, de äro Guds barn;* ty den Ande, som *tillhör υἱοθεσία*, är icke en därifrån skild, utan en i och med densamma gifven — visserligen icke såsom grund därtill, utan såsom omedelbar och nödvändig följd däraf[4]).

Detta förhållande mellan *υἱοθεσία* och andemeddelelsen är afgörande för frågan om förhållandet mellan rättfärdiggörelsen och nyfödelsen enligt Paulus. Det är icke vår uppgift att här närmare, än hvad som skett, utveckla detta förhållande. Endast det må ännu påpekas, att om Paulus velat säga, att rättfärdiggörelsen har sin grund i nyfödelsen och det därmed begynnande nya lifvet hos menniskan, så skulle han — såsom särskildt Godet framhållit[5]) — i Romarebrefvet utan tvifvel icke hafva låtit läran om

---

öfver detta ställe i den större Kommentaren till Galaterbrefvet (öfversatt af Falk, 5:te uppl. 1874) s. 374: »Men *tillika med* detta oförskylda barnaskap undfingo vi äfven den Helige Ande» o. s. v. — Hvilka svårigheter detta ställe erbjuder, om man utgår från den motsatta meningen, kan man se i Meyers Kommentar.

1) Heil. Schrift N. T:s III, s. 325.

2) Jfr *Weiss*, Theol. des N. T:s § 83 d) 5).

3) Man kan nämligen icke säga, att anden verkar träldom i annan mening, än att han gifver ett trälaktigt sinne. I samma mening är anden verkande äfven i fråga om barnaskapet: han gifver barnasinne i och med ett innerligt medvetande om barnaskapet.

4) I fråga om denna sak säger *Weiss* (Bibl. Theologie des Neuen Testaments § 83 d)): »Es ist von entscheidender Bedeutung für das Verständniss der paulinischen Heilslehre, die Gnadenakt Gottes, durch welche der Mensch gerechtfertigt und in das neue Kindschaftsverhältniss versetzt wird, aufs strengste zu scheiden von der zweiten Gnadenthat, welche in der Mittheilung des Geistes und seinen Gnadenwirkungen besteht, wenn auch die erste derselben die Vergewisserung unseres Gnadenstandes ist. Diese Scheidung wird aber sofort verwischt, wenn man die Kindschaft der Gläubigen wesentlich oder doch zugleich begründet sieht in dem Besitz des Geistes und dem damit gegebenen pneumatischen gottähnlichen Leben der Christen».

5) Se *Godet*, a. a. II, s. 5.

detta lif (kap. 6—8) följa *efter* läran om rättfärdiggörelsen (kap. 1—5), utan gått den motsatta vägen[1]).

Genom andemeddelelsen inträder nu hos de troende den af Paulus såsom en *παλιγγενεσία* betecknade *nyfödelsen*. Och härvid märka vi, att aposteln icke blott Tit. 3, 5, där denna paulinska term för nyfödelsen träder oss till mötes, utan äfven Rom. 6, 3 ff.; 1 Kor. 12, 13; Gal. 3, 26 f.; Kol. 2, 11 ff. sätter begynnelsen af det nya lifvet i väsentligt förhållande till det i tron mottagna dopet. De kristne hafva nämligen i dopet icke blott rentvagits från den gamla syndaskulden (Apg. 22, 15; 1 Kor. 6, 11; Ef. 5, 27: *καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος*), utan de hafva blifvit döpte med *en* Ande till *en* kropp (1 Kor. 12, 13), och i denna Guds och Jesu Kristi Ande, med hvilken de skrifvits på hjertats taflor till ett Kristi bref (2 Kor. 3, 3), hafva de mottagit *den nya principen till ett nytt lif* (*καινότης πνεύματος* Rom, 7, 6, *ἀνακαίνωσις πνεύματος ἁγίου* Tit. 3, 5), i det de såsom Guds barn drifvas af Guds Ande (Rom. 8, 14; Gal. 5, 18). Härvid gör sig Anden i dem gällande såsom den *νόμος*, den normerande lifsmakt, som frigjort dem från syndens och dödens lag (Rom 8, 2).

Men hvaruti består och hvad är då väsendtligen det nya lif, hvars princip och lag är den Guds Helige Ande, som den troende i och med barnaskapet mottager? Det består uti *lifsgemenskapen med* (den enl. 1 Kor. 15, 45; 2 Kor. 3, 17 andevordne) *Jesus Kristus*, hvilken lifsgemenskap Anden såsom Jesu Kristi Ande förmedlar, hvarför ock Andens lag säges vara *νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ* (Rom. 8, 2). Därför bor Kristus sjelf genom sin Ande i de troende (*Χριστὸς ἐν ὑμῖν* Rom. 8, 9 ff.; 2 Kor. 13 5; Ef. 3, 16 f.; Kol. 3, 11), och följaktligen kan aposteln bekänna om sig, att icke mer *han* lefver, utan *Kristus lefver i honom* (Gal. 2, 20; jfr Fil. 1, 21). Denna innerliga gemenskap med Kristus får sitt uttryck äfven däruti, att de troende i och genom Anden verkligen *tillhöra Kristus* (Rom. 8, 9; Gal. 3. 29; jfr 1 Kor. 15, 23),

---

1) Till stöd för den motsatta uppfattningen kan man icke med skäl åberopa sig på Tit. 3, 5 ff. Här står nämligen *δικαιωθέντες* icke såsom *följd* af frälsningen från det förra syndalifvet och syndaträldomen *διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας* o. s. v., utan är inryckt i afsigtssatsen för att framhålla rättfärdiggörelsen såsom den nådeakt, på grund af hvilken vi blefvo upptagna såsom arfvingar till hela fullheten af det *ζωὴ αἰώνιος*, som genom nyfödelsen började taga inträde i vårt innersta.

att de hafva *iklädt sig honom* (Gal. 3, 27), så att han omgifver dem — icke såsom en klädnad eller en yttre form, utan — såsom deras lifselement, och att de sålunda *äro i Kristus Jesus* (*εἶναι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ* Rom. 8, 1 f.; 12, 5; 1 Kor. 1, 30; 2 Kor. 5, 17; Gal. 3, 28 m. fl.). Andens nya lif är alltså icke mindre ett *Kristi lif i de troende* än ett *de troendes lif i Kristus*. — Från denna synpunkt kan då nyfödelsen enligt Paulus i allmänhet bestämmas såsom sjelfva inträdandet af den reala lifsgemenskapen med Kristus hos den troende.

När aposteln nu emellertid reflekterar på inträdandet af denna gemenskap samt derpå, att menniskan af naturen är en syndens och orättfärdighetens tjenare (Rom. 6, 17 f.), att hon är köttslig, såld under synden (Rom. 7, 14), så kommer han att närmare utveckla, hvad gemenskapen med Kristus innebär med hänsyn till menniskans naturliga lif och hela hennes personliga lif öfverhufvud. Han gör detta, idet att han framhåller, hurusom denna gemenskap i sig innefattar ett *döende med Kristus* såväl som ett *uppstående med honom*. Då Kristus är utgifven och har gifvit sig sjelf för våra synder i döden (Rom. 4, 25; Gal. 1, 4; 1 Kor. 15, 3), så kan den troende icke försättas i real gemenskap med honom, utan att detta på samma gång blir en innerlig gemenskap med honom i hans död. De i gemenskap med Kristus försatta äro därför med honom korsfästa och döda (Rom. 6, 6. 8; Gal. 2, 19; Kol. 2, 20). Och därför är det i tron mottagna dopet i sin egenskap af döpelse *εἰς Χριστόν* just en *βάπτισμα εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ* (Rom. 6, 3 f.). Och liksom Kristi död vardt beseglad genom hans begrafning, så blir jämväl den troendes död med honom beseglad genom begrafningen med hononm i dopet (Rom. 6, 4; Kol. 2, 12). Detta vill aposteln icke hafva fattadt såsom ett bildligt talesätt, utan han talar här om ett verkligt *sammanväxande* (*συμφύειν*) *med Kristus förmedelst likheten med hans död* (Rom. 6, 5): den troende sammansluter sig med den för våra synder döende frälsaren, och det försiggår i hans inre en motsvarighet (*ὁμοίωμα*) till hvad som skedde i Kristi död, då han *τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ* (v. 10). Sålunda blir *den gamla menniskan korsfäst*, på det att syndens kropp skall tillintetgöras.

Men hafva vi så blifvit sammanväxta med Kristus (*σύμφυτοι γεγόναμεν*) förmedelst likheten med hans död, så innebär denna gemenskap med nödvändighet äfven en delaktighet af hans upp-

ståndelse (Rom. 6, 5; jfr v. 8)[1]). På samma gång den inträdande kristusgemenskapen alltså å ena sidan är en i den troendes inre försiggående *Kristi dödsgemenskap* och såsom sådan innebär ett principielt döende från synden och brytande af hennes makt (Rom. 6, 2. 6. 11. 18. 22), ett afklädande af syndens kropp (Kol. 2, 11 f.) och en korsfästelse af *den gamla menniskan* (Rom. 6, 6; jfr Ef. 4, 22 ff.; Kol. 3, 9 f.) — så är den å andra sidan en *Kristi uppståndelsegemenskap* (Ef. 2, 6; Kol. 2, 12; 3, 1), i kraft af hvilken de troende, *lefvandegjorde* med frälsaren (Ef. 2, 5; Kol. 2, 13), lefva för Gud i Kristus Jesus (Rom. 6, 11; jfr v. 13). Men att lefva i Kristus Jesus är, såsom vi hafva sett, identiskt med att Kristus lefver i de troende: hans heliga andelif träder i stället för deras syndiga naturlif, i det han upptager dem till gemenskap med sitt uppståndelselif[2]). Detta är den *καινότης ζωῆς*, det *nya lifsväsen*, hvarom aposteln talar Rom. 6, 4, det första framträdandet af *den nya menniskan*, *ὁ καινὸς ἄνθρωπος ὁ κατὰ θεὸν κτισθεῖς* (Ef. 4, 24; Kol. 3, 10).

I sin enhet utgöra nu dessa olika sidor af kristusgemenskapen — *döendet* såsom dess *negativa* och *uppståendet* såsom dess *positiva* moment — en *παλιγγενεσία*. Då Paulus Tit. 3, 5 skrifver: *κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καί ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου*, så kan detta sägas vara en sammanfattning af hela hans hit hörande läroutveckling, sådan densamma i det föregående trädt oss till mötes, i det att dessa ord uppenbarligen afse den i dopet försiggångna lefvandegörelsen med Kristus såsom innebärande såväl en *καινότης ζωῆς* (Rom. 6, 4) som en *καινότης πνεύματος* (Rom. 7, 6). Hos den med Kristus till sitt gamla väsen döende menniskan har åvägabragts en *παλιγγενεσία*, en ny födelse, det har hos henne inträdt ett nytt lif, hvarvid tillika möjligheten af en successiv förnyelse af hela hennes personlif är gifven i den Helige Ande, hvilken, i det att han förmedlar den

---

1) Se *Godet*, a. a. II, s. 26. — Jfr *Meyers* Kommentar till Romarebrefvet, s. 297: »Das *ὁμοίομα* seines Todes war eben das erste Moment, wodurch wir mit ihm zu unauflöslicher Lebensgemeinschaft verwuchsen, deren nothwendige Folge dann das Mitauferstehen mit ihm oder ihre Bewährung durch einen seiner Auferstehung gleichgestalteten Vorgang (den Beginn eines neuen ethischen Lebens) sein wird».

2) Jfr *Weiss*, Theol. des N. Testaments § 84 c).

innerliga reala lifsgemenskapen med Kristus, gör sig gällande såsom en henne städse förnyande lifsmakt[1]).

I och med denna nyfödelse är menniskan enligt Paulus vorden en *καινὴ κτίσις*, en *ny skapelse*, det gamla är förgånget, se allt har blifvit nytt (2 Kor. 5, 17), och hvad som gäller i kristendomen, det är denna *καινὴ κτίσις* till skilnad från allt hvad yttre omskurenhet eller oomskurenhet heter (Gal. 6, 15). Samma sak uttrycker aposteln äfven så, att han säger de kristna såsom lefvandegjorda med Kristus vara ett Guds verk, *skapade i Kristus Jesus* till goda gerningar (Ef. 2, 10). Såsom sådane hafva de principielt och hvad sjelfva grunden af deras personliga väsen angår bortlagt den gamla och iklädt sig den nya menniskan (Ef. 4, 22 ff.; Kol. 3, 9 f.). Därför måste det nya lifvet med inre nödvändighet framträda i motsats till det gamla sjelfviska lifvet såsom ett *kärlekens lif* (Gal. 5, 6; Rom. 13, 8 ff.; 1 Kor. kap. 13 m. fl.). Men den *καινὴ κτίσις*, som kommit till stånd genom nyfödelsen, är dock det nya andliga lifvet ännu blott i dess begynnelse; den troende är här ännu en *νήπιος ἐν Χριστῷ* (1 Kor. 3, 1), som alltid på nytt måste ikläda sig Kristus (Rom. 13, 14; jfr Ef. 3, 17), om det skall komma till en allsidig förnyelse af hela hans personliga lif, det gäller en genom Anden förmedlad *förnyelseprocess* under ett ständigt sig förverkligande afklädande af den gamla och iklädande af den nya menniskan (Rom. 12, 2; Ef. 4, 22 ff.). Men denna process, i och genom hvilken det nya lifvet utvecklar sig såväl intensivt som extensivt och sålunda vinner gestalt till alla sidor hos den menskliga individen, hänföres lika litet hos Paulus som hos någon annan af apostlarne till sjelfva nyfödelsen. De kristna *äro* såsom sådana födda på nytt (nyfödelsen nämnes i fråga om de troende alltid i aoristform); däremot är det deras väsentliga *uppgift såsom pånyttfödda* att i kraft af hvad de hafva mottagit, i kraft af den lifvets fullhet, som är för dem tillgänglig i lifsgemenskapen med Kristus, *mer och mer förnyas — ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ᾿ εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν* (Kol. 3, 9 f)[2]).

---

1) Vi fatta *ἀνακαινώσεως* såsom genitiv till *λουτροῦ* (icke till *διά*) utan att därför låta orden *ἀνακαιν. πνευμ. ἁγ.* blott utgöra en epexegetisk förklaring till *παλιγγενεσία*. — Jfr *von Hofmann*, Heil. Schrift N. T:s VI, s. 37 f.

2) Häraf framgår tillika — det anse vi oss i detta sammanhang böra framhålla — att det genom nyfödelsen satta lifvet är att betrakta såsom *ett*

Ehuru hvarken *Jakob* eller *Petrus* hafva utvecklat den genom Kristus förmedlade frälsningens begrepp så allsidigt som Paulus, så visar det sig dock af deras bref, att det apostoliska medvetandet om denna frälsning framför allt var ett den nya födelsens medvetande. Båda dessa apostlar framhålla denna födelse såsom en med de kristna försiggången gudomlig akt och hafva hvar sin specifika term för nyfödelsens begrepp, som framträder redan i början af deras bref.

Hos *Jakob* möter oss detta i v. 18 af kap. 1. Gud, som är gifvaren af all god och fullkomlig gåfva, och som lofvat lifvets krona åt dem, som älska honom (1, 12. 17), har, skrifver denne apostel, i kraft af sin viljas rådslut (*βουληθείς*) *födt oss genom sanningens ord* — *ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας* (1, 18). Hvad Jakob framför allt ser i denna födelse, är det subjektiva förverkligandet af sin och sina läsares utkorelse, hvars ändamål (enligt 2, 5) är det, att de skola vara rika i tro och arfvingar till det rike, hvilket Gud lofvat dem, som älska honom [1]. I öfverensstämmelse härmed säges den födelse, som Gud verkat hos dem, innebära, att de skola vara *ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων* (1, 18), hvarmed aposteln icke torde vilja beteckna sig och sina läsare såsom förstlingen bland de kristna [2], ej häller blott såsom det åt Gud invigda

---

helt, ehuru outveckladt och i denna mening ett lif ännu blott i dess begynnelse, det är en *ny menniska* och icke en *del* af en sådan eller blott *ämne* därtill. Detta såväl som nyfödelsens åtskilnad från den därpå följande förnyelsen har särskildt *Beck* på det eftertryckligaste betonat i sin *Christliche Ethik*, hvarur vi här anföra följande, som läses I, s. 251 f.: »Mit der Wiedergeburt ist das neue Personleben nicht im ganzen Umfang der Individualitet fertig und ausgebildet, ob es gleich central im Centrum der Individualitet implicite *als ein ganzes* gesetzt ist, eben als *neuer Mensch*, nicht als blosser Theil des Menschen oder blosser Keim. Es bedarf so vom Herzen aus einer Entwicklung in die Peripherie des schon bestehenden Lebens nach innen und aussen, also einer *Aneignung* des neuen Menschen, des *neuen* Personlebens namentlich auch in dem nach aussen gekehrten Erscheinungsleben, im Wandel ... Diese Entwicklung ist nun aber nicht mehr Wiedergeburt selbst — die zweite Verwirrung des Begriffs neben der, dass sie nur Keimbildung eines neuen Menschen sei — sondern indem die Wiedergeburt der Lebensanfang eines wirklich neuen Personlebens ist, schliesst sich daran eine selbständige Entwicklung, namentlich die Hineinbildung des neuen Personlebens in das noch bestehende alte, die *geistige Erneuerung*, Eph. 4, 23 f. *ἀνανεοῦσθαι τῷ πνεύματι* mit *ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον*, vgl. Tit. 3, 5 anschliessend an *παλιγγενεσία* die fortlaufende *ἀνακαίνωσις*». — Jfr äfven *Meyers* Kommentar (Neunte Abtheilung, vierte Auflage) till Kol 2, 10, s. 378 ff.

1) Jfr *Weiss*, Theol. des N. T:s § 54 b).

2) Så *Beyschlag* i Meyers Kommentar till detta ställe.

egendomsfolket[1]), utan han torde vilja säga, att de kristna såsom sådana i kraft af det lif, till hvilket Gud har födt dem, äro förstlingen af den nya skapelse, som en gång skall inträda i det hela efter det nu varande verldsloppets slut (jfr Rom. 8, 21)[2]). Man kan icke undgå att finna det betydelsefullt att hos Jakob se denna födelse uttryckt med ordet *ἀποκυεῖν*. Hofmann framhåller, att därmed är uttryckt, »dass Gott uns in ihm selbst des Lebens Anfang hat nehmen lassen, in welches er uns dann aus sich hinaussetzte»[3]). Medgifvas måste ock, att denna tanke här finner sitt uttryck, ehuru densamma icke närmare utföres i Jakobs bref. Hvad denne apostel hufvudsakligen framhåller i fråga om denna födelse såsom gudomlig akt, är det, att densamma är förverkligad genom *sanningens ord*, d. v. s. det i evangelium uppenbarade frälsningsordet. Detta ord har (enligt 1, 21) blifvit *inplantadt* i de troendes inre, det är ett *ἔμφυτος λόγος*, som har förmåga att frälsa deras själar, och i och med detta inplantande har alltså denna födelse kommit till stånd. Härvid erinras vi, hurusom äfven Paulus framställer evangelium icke blott såsom en Guds kraft till frälsning för hvar och en som tror (Rom. 1, 16), utan äfven såsom det medel, hvarigenom han (Paulus) födt församlingen i Korint (1 Kor. 4, 15). Men då Paulus på ett i alla afseenden ingående sätt utvecklar frälsningens begrepp, så kommer Jakob här väsentligen icke utöfver detta inplantande af sanningens ord. I detta ord ser han framför allt *den fullkomliga lagen* (1, 25; 2, 8. 10 f.), hvarför ock nyfödelsen enligt Jakob kan sägas vara den akt, hvarigenom den fullkomliga lagen blifvit inplantad i den troende menniskans hjerta[4]).

Men likasom de kristne å ena sidan genom detta hos dem inplantade ord blifvit födda till lif, så måste de dock å andra sidan alltid på nytt upptaga detta ord i sitt inre (1, 21) och låta bestämma sig däraf i hela sin vandel: tron utan gerningar är död (2, 26).

I öfverensstämmelse med Jakob framhåller äfven *Petrus* det evangeliska *ordet* (1 Petr. 1, 23. 25) såsom det medel, hvarigenom

1) Enligt *Weiss* på anf. ställe.

2) Se *von Hofmann*, Heil. Schrift N. T:s VII, 3, s. 33.

3) Jfr äfven *Beyschlag*, a. a.; dennes påstående, att ordet är synonymt med *γεννᾶν*, »nur eben das mütterliche Bild statt des gewöhnlichen väterlichen», är dock icke riktigt.

4) Jfr *Weiss*, a. a. § 52 b).

en ny födelse verkats hos de kristna, ehuru andra och mera djupgående synpunkter hos honom göra sig gällande. Den petrinska termen för nyfödelsen är *ἀναγεννᾶσθαι*, *regenerari*[1]), som hos denne apostel förekommer på tvänne ställen, båda i första brefvets kap. 1, vers 3 och 23. Det karakteristiska för denne apostel att betrakta frälsningen öfvervägande såsom en frälsning i *hoppet* gör sig gällande äfven i fråga om nyfödelsen, i det att densamma i första rummet betraktas såsom det, hvarigenom den kristne blifvit försatt i sitt hopp. Från denna synpunkt kan *ἐλπίς*, såsom Huther påpekat, här sägas hafva betydelsen af »det kristliga lifvet öfverhufvud i dess förhållande till den kommande *σωτηρία*»[2]). Af vigt är emellertid att beakta, huru Petrus närmare bestämmer detta genom nyfödelsen satta hopp. Då aposteln på det första stället (I. 1, 3) säger, att Gud har födt de kristna på nytt *εἰς ἐλπίδα ζῶσαν δὶ ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν*, och detta i den följande versen förklaras vara en födelse till ett oförgängligt, obefläckadt och ovanskligt arf, som i himmelen är förvaradt åt dem, som med Guds makt bevaras genom tron till den frälsning, hvilken är beredd att uppenbaras på den yttersta tiden — så faller tonvigten i detta sammanhang framför allt därpå, att de kristna äro födda på nytt till ett *lefvande* hopp, d. ä. ett sådant, »som har *lif* uti sig, och som därmed innebär vissheten om sitt förverkligande» i fråga om besittningen af det himmelska arfvet[3]). Härvid kommer Kristi uppståndelse i betraktande icke mindre såsom det faktum, hvarigenom denna nyfödelse blifvit möjliggjord, än såsom den objektiva lifsgrund, hvarpå det kristna hoppet hvilar, i det att denna uppståndelse är en borgen för den kristnes egen uppväckelse till evigt lif.

Att de pånyttfödda såsom sådana redan verkligen äro delaktiga af detta eviga lif i den meningen, att ett oförgängligt lif hos dem inträdt i och med nyfödelsen, framgår särskildt af den andra af de nämnda utsagorna i Petri första bref (v. 23), där aposteln säger de kristna vara *ἀναγεγεννημένοι οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς, ἀλλὰ ἀφθάρτου, διὰ λόγου ζῶντος θεοῦ καὶ μένοντος*. Det är näm-

1) Jfr *v. Hofmann*, Heil. Schrift N. T:s VII, 1, s. 10: »ἀναγεννᾶν bezeichnet das, was Gott an uns gethan hat, als eine Wiederholung des Akts, der uns ins Leben gesetzt hat. Inmitten dieses Lebens hat er uns eines neuen Lebens Anfang nehmen machen» o. s. v.

2) Se *Meyers* Komment. till 1 Petr. 1, 3, 4:te Aufl., sid. 54.

3) Se *von Hofm.*, a. a. VII, 1, s. 11; jfr *Keil*, Comment. über Petrus und Judas, s. 46.

ligen en oföränderligt gällande lag, att hvarje frö bär lif efter sin art (jfr Joh. 3, 5). Likasom alltså den *säd*, från hvilken de kristne här sägas hafva sin nya lifsupprinnelse, icke tillhör den förgängliga skapelseverlden, icke är en σπορὰ φϑαρτή[1]), utan en σπορὰ ἄφϑαρτος, så är deras genom nyfödelsen satta *lif* icke häller af denna verlden utan af den oförgängliga.

Emellertid frågas, hvad aposteln åsyftar med denna oförgängliga säd. Schmid[2]) m. fl. hafva ansett, att σπορὰ ἄφϑαρτος är ett uttryck för den Helige Ande såsom den verkande grunden till nyfödelsen, och att sålunda uttrycket *»af (ἐκ) oförgänglig säd»* är till begreppet helt och hållet skildt fran uttrycket *»genom (διά) Guds lefvande och förblifvande ord»*. Denna tolkning anses numera i allmänhet för oriktig hufvudsakligen på grund af den tydliga öfverensstämmelsen mellan de epitet, som tilläggas säden å den ena sidan och ordet å den andra, och Weiss[3]) förklarar, att dessa uttryck äro till begreppet helt och hållet identiska, hvaremot Huther[4]) anmärkt, att aposteln då måste hafva skrifvit ἐκ λόγου lika väl som ἐκ σπορᾶς. Enligt vår uppfattning är det visserligen såväl i det ena som i det andra fallet fråga om ordet, men i egenskap af *säd* måste ordet här fattas såsom den i subjektet ingångna lifsmakten, hvaremot detsamma tillsammans med διά framstår såsom det objektiva (yttre) medlet. Men det sanna i Schmids tolkning är, att den Helige Ande är närvarande i detta ord (jfr 1 Petr. 1, 12)[5]); härigenom blir detsamma till en oförgänglig *lifssäd* i det hjärta, där det blifvit inplantadt (jfr Jakob 1, 21), likasom det i sig sjelf säges vara lefvande och förblifvande[6]).

Det är nu vidare i full öfverensstämmelse med denna det gudomliga ordets betydelse, då det 2 Petr. 1, 4 säges, att de stora och dyra löftena äro oss gifna, på det att vi genom dem skulle

1) Härunder förstås dock icke semen frugum, utan semen humanum (se *Huther* i Meyers Kommentar till detta ställe, s. 96): analogien med den naturliga födelsen är här fullständig.

2) Se *Schmid*, Biblische Theologie des Neuen Testaments, dritte Aufl., s. 457 f.

3) *Weiss*, Bibl. Theol. des N. T:s § 46 a) 2)

4) I Meyers Komment. till detta ställe, s. 97 not.

5) Jfr *Beck*, Ethik I, s. 328.

6) I sammanhang härmed kan anmärkas, att ehuru den Helige Ande verkar i och genom ordet, så måste man dock skilja mellan Andens föregående verkningar i hjertat genom detta ord och Andens eget inneboende.

blifva *delaktiga af gudomlig natur*, *θείας κοινωνοὶ φύσεως*. Emellertid har v. Hofmann bestridt, att denna delaktighet får förläggas till nyfödelsen; enligt den uppfattning, han velat göra gällande, inträder denna delaktighet först vid den slutliga förklaringen. Till denna åsigt kommer denne författare därigenom, att han här fattar *θεία φύσις* eller Guds egen natur i analogi med den menskliga naturen och i motsättning mot personlifvet. Detta senare blir visserligen ett annat genom nyfödelsen, säger han, men icke den menskliga naturen, som förblifver densamma, tilldess menniskans *σῶμα ψυχικόν* blir en *σῶμα πνευματικόν*[1]). Men redan det, att vi icke kunna tala om en *σῶμα* hos Gud såsom utgörande hans natur, visar, att delaktighet af gudomlig natur icke är identiskt med det att hafva en förklarad lekamen. Detta har ju framför allt ådagalagts af Jesu eget lif. Det falska i von Hofmanns ståndpunkt ligger i den exklusiva motsättning, som han här gör gällande mellan förklaringen å ena sidan och nyfödelsen å den andra, i stället för att fatta förklaringen såsom den slutliga fulländningen af det med nyfödelsen begynnande nya andliga lifvet[2]). Däruti har visserligen denne författare rätt, att menniskonaturen såsom sådan icke blifvit »förgudligad» i och genom nyfödelsen; men att vara delaktig af gudomlig natur betyder icke häller att hafva en förgudligad natur, utan det betyder, att det *lif*, som i nyfödelsen kommit till stånd hos menniskan, är af gudomlig natur[3]).

I kraft af detta lif kunna då de kristne fortfarande *rena* (*ἁγνίζειν*) *sina själar* från de befläckande begärelserna (1 Petr. 1, 14. 22) och sålunda i sin vandel i Kristus behålla det goda samvete, som de i *dopets* reningsakt bekommit (1 Petr. 3, 16. 21)[4]). Likasom detta *ἁγνίζειν* hos Petrus kan sägas motsvara det paulinska *ἀνακαίνειν* till dess negativa sida, så kan detta senare äfven till sin positiva sida — iklädandet af Kristus — sägas hafva en motsvarighet hos Petrus, i det att Herren Kristus för honom är den i ordet sig erbjudande lifvets näring, hvilken de, som en gång smakat, huru

---

1) Se Heil. Schrift N. T:s VII, 2, s. 10 ff.

2) Jfr *Keil*, Komment. über die Briefe des Petrus und Judas, s. 215 ff.; samt *Huther*, a. a., s. 347 f.

3) Jfr *Luthers* ord: »Gottes Natur ist ewige Wahrheit, *ewig Leben*, Friede, Freud und Lust und was man gut nennen kann». — Citatet hemtadt ur Keils Kommentar till detta ställe, s. 217.

4) Jfr *Weiss*, Theol. des N. T:s § 46 b).

god han är, sedan icke få försaka (1 Petr. 2, 2 ff.). Tillväxten till frälsning, säges oss här, beror därpå, att man haller sig till honom, en tillväxt, som är så mycket mer af nöden, som apostelns läsare ännu endast äro *ἀρτιγέννητα βρέφη*, *nyfödda barn* (jfr det paulinska *νήπιοι ἐν Χριστῷ*).

Hos *Johannes* slutligen möter oss nyfödelsens begrepp uti det betydelsefulla *ἐκ θεοῦ γεννηθῆναι*, *vara född af Gud* (Joh. 1, 13; 1 Joh. 2, 29; 3, 9; 4, 7; 5, 1. 4. 18). Redan i prologen till evangeliet har denne apostel karakteriserat frälsningen såsom en sådan födelse, då han framhåller, att den i köttet uppenbarade enfödde Sonen förlänat de på honom troende *ἐξουσία*, befogenhet (= *ἐπιτροπὴ νόμου*)[1] att blifva *Guds barn, födde af Gud*. hvarvid denna födelse sättes i motsats till den naturliga genom man och qvinna (Joh. 1, 12 f.). På denna födelse af Gud beror enligt Johannes de troendes barnaskap, att de äro *τέκνα θεοῦ* (jfr 1 Joh. 3, 1 f.; 5, 1 f. med 3, 9 f), hvaremot en *υἱοθεσία* i Pauli mening icke tillhör denne apostels åskådning, ehuru visserligen, såsom Godet påpekat[2], det nämnda johanneiska *ἐξουσία* måste anses ligga detta paulinska begrepp synnerligen nära. Men äfven oafsedt detta gälla om de tvänne apostlarnes lärobegrepp i detta stycke Weiss' ord: »Nicht Verschiedenheit in der Sache selbst, sondern Auffassung ihrer verschiedenen Seiten und Stufen».

Emellertid framställer sig nu den frågan, huru förhållandet mellen tron och födelsen af Gud gestaltar sig hos Johannes. Vid vår framställning af nya testamentets lära om nyfödelsen har intet hittills gifvit vid handen, att nyfödelsen är identisk med trons genesis hos menniskan; tron är tvärtom förutsatt såsom betingelsen för denna födelse. Utgör det Johanneiska lärobegreppet härifrån ett undantag? Visserligen ser man saken ofta så framstäld, att födelsen af Gud hos denne apostel till begreppet sammanfaller med trons vardande. Så är t. ex. fallet hos Huther, som vid tolkningen af 1 Joh. 5, 1 säger: »Die geburt aus Gott geschieht dadurch, dass Gott in dem Menschen den Glauben wirkt», hvilket han sedan omsätter i Meklenburgerkatekesens ord: denna födelse »*ist* die Bewirkung und Schenkung des Glaubens»[3]. Men gentemot detta vilja

1) Se *Weiss* i Meyers Komment. till johannesevangeliet, s. 70.

2) Se *Godets* Kommentar till johannesevangeliet II, 1, s. 55 f.

3) Meyers Komment. über die drei Briefe des Ap. Johannes von D:r *Huther*. 4:te Aufl., s. 236 not.

vi å ena sidan hänvisa till trosbegreppet, sådant detsamma förut trädt oss till mötes i Johannes evangelium, dels å andra sidan framhålla, att tron enligt det anförda stället i prologen är den *betingelse*, under hvilken menniskan erhåller befogenhet att *blifva* Guds barn, född af Gud. Detta hindrar icke, att kristustron hos Johannes äfven säges vara *känneteckne*t därpå, att menniskan är född af Gud (1 Joh. 5, 1; jfr 5, 13), likasom hon säges vara »segern, som öfvervunnit verlden» (1 Joh. 5, 4), ty det är i detta fall uppenbarligen fråga om det gentemot förnekelsen af Kristus och det syndiga verldsväsendet sig bevisande *troslifvet* till skilnad från den begynnande tron[1]).

I sak göres detta gällande äfven af Weiss i hans »Biblische Theologie des Neuen Testaments», ehuru det sätt, hvarpå denne författare föröfrigt bestämmer i fråga varande förhållande hos Johannes, icke kan vara riktigt. Enligt hans framställning fastställes en skilnad mellan å ena sidan begynnelsen af *ζωὴ αἰώνιος*, som för subjektet redan inträder i och med trons begynnelse, och å andra sidan begynnelsen af det nya sedliga lifvet eller den nya »lifsbestämdhet», i hvilken det mottagna *ζωὴ αἰώνιος* »sich nach aussen hin auswirkt und darstellt», som inträder i och med födelsen af Gud, hvilken födelse är en följd af den genom tron på Kristus vunna gudskännedomen[2]). Weiss betecknar den vanliga uppfattningen, enligt hvilken födelsen af Gud är begynnelsen af det eviga lifvet i specifik johanneisk bemärkelse, såsom en »bei Johannes nirgends sich findende Combination». Men äfven om så vore, så kan dock det att vara *född af Gud* icke innebära något annat än att hafva *lif af Gud*, hvilket åter icke kan vara skildt från det att hafva lifvet i betydelsen af det johanneiska *ζωὴ αἰώνιος* (jfr särskildt 1 Joh. 3, 14 med 5, 13). Samma i den troendes hjerta nedlagda *gudomliga säd* (*σπέρμα θεοῦ*), som sättes i förbindelse med födelsen af Gud (1 Joh. 3, 9), måste såsom sanningens och lifvets *ord* i Kristus — Guds ord, som förblifver i de troende (1 Joh. 2, 14) — äfven vara det *eviga lifvets säd* hos menniskan (jfr *ordets* betydelse hos Jakob

1) Jfr *Weiss*, Theol. des N. T:s § 150 d) 9).

2) Se *Weiss*, a. a. § 150 c) 7). — På grund häraf definierar Weiss födelsen af Gud såsom »derjenige Akt, durch welchen das erkannte Wesen Gottes und damit Gott selbst, der ja als Objekt jener anschauenden Erkenntniss in unser gesammtes geistiges Leben aufgenommen ist, — auf unser geistiges und sittliches Wesen bestimmend, gestaltend, neugebärend wirkt». — Citatet hemtadt ur Meyers Komment. till Johannesbrefven, s. 152.

och Petrus)[1]. Nu är det visserligen sant, att Johannes icke lika uttryckligt som Paulus framhåller Anden såsom det nya lifvets princip hos de kristna. Men det är dock ett oriktigt påstående af Weiss, att denne apostel icke tänker sig födelsen af Gud såsom af Anden förmedlad. Att han verkligen gör detta visar sig icke mindre af den i det föregående skärskådade utsagan Joh. 7, 39[2]) än af 1 Joh. 2, 27; 3, 4 och 4, 13. Likasom den af de troende mottagna, i dem förblifvande och dem lärande χρῖσμα, om hvilken aposteln talar i sitt första bref (2, 20. 27), utan tvifvel är ett uttryck för Anden[3]), så säges äfven Anden vara den gåfva, på grund af hvilken de troende veta, att *Gud förblifver i dem* och *de i Gud* (1 Joh. 3, 24; 4, 13). Men hvad skulle begreppet födelse af Gud uttrycka, om icke den akt, hvarigenom sjelfva detta *Guds varande i menniskan* i och genom Anden sättes, så att menniskan kommer att *vara af Gud* (ἐκ τοῦ θεοῦ εἶναι 1 Joh. 3, 10; 4, 4. 6; 3 Joh. v. 11)? Just härigenom inträder den med försoningsmedvetande (jfr 1 Joh. 1, 6—10; 2, 1 f.) förbundna *lifsgemenskap*, κοινωνία, med Fadren och Sonen, som är den troendes höga företrädesrätt (1 Joh. 1, 3; jfr 1 Joh. 2, 23 f.; 5, 20), samt det gudomliga barnaskap, hvars kännetecken framför allt är *kärleken*, kärleken öfverhufvud samt kärleken till »den som födde» och »dem som äro födde af honom» (1 Joh. 5, 1 ff.; 4, 7 ff. 20; 3, 14 ff.). Och likasom den, som nu är i de troende, är större än den, som är i verlden (d. v. s. djäfvulen), så hafva de, såsom de där äro födda af Gud, öfvervunnit det, som är af verlden och af den onde (1 Joh. 4, 4); »allt det, som är födt af Gud, öfvervinner verlden» (1 Joh. 5, 4).

Detta åter innebär ett öfvervinnande af synden. Men här visar sig nu synpunkten icke vara densamma hos Johannes som den, hvilken hos Paulus trädt oss till mötes. Johannes reflekterar nämligen icke på denna födelse med hänsyn till dess *negativa* sida, han framhåller icke densamma såsom ett principielt döende med Kristus och ett den gamla menniskans afklädande, utan han fattar öfverallt i sigte den *positiva* sidan, hvad menniskan mottager,

1) Vi kunna icke, såsom flere uttolkare gjort (se *Huther* i Meyers Komm. s. 175 f.), antaga σπέρμα vara ett uttryck för Anden, detta på grund af öfverensstämmelsen mellan dessa tvänne johanneiska skriftställen — således af enahanda skäl, som i fråga om σπορά hos Petrus.

2) Se sid. 21 f.

3) Se *Huther*, a. a., s. 135.

eller det nya *lifvet* såsom sådant, i kraft af hvilket den af Gud födde med inre nödvändighet gör sanningen och rättfärdigheten (jfr 1 Joh. 1, 6; 2, 29 m. fl.). Därför säger Johannes, att de af Gud födde icke göra synd, ja icke ens kunna det (1 Joh. 3, 6. 9; 5, 18), försåvidt nämligen det att vara född af Gud och att lefva i synd äro hvarandra uteslutande motsatser: det ingår icke i de af Gud föddes habitus att synda. Då han likväl å andra sidan icke desto mindre förklarar det vara ett sjelfbedrägeri, om de kristne säga sig vara utan synd och icke vidare behöfva förlåtelse och rening i Kristi blod, och uttryckligen framhåller ett syndande såsom möjlighet äfven hos dem (1 Joh. 1, 7 ff.; 2, 1 f.), så får denna skenbara motsägelse sin förklaring i den nämnda för Johannes egendomliga exklusivt positiva synpunkten, på grund af hvilken han icke kommer att göra gällande, att det med födelsen af Gud gifna lifvet endast är ett lif i sin begynnelse, ett lif, som visserligen tagit i besittning sjelfva det centrala i menniskans väsen, men som först på utvecklingens väg kan vinna gestalt i det hela hos henne.

I sammanhang härmed framställer sig då den frågan, om enligt Johannes och det nya testamentets lära öfverhufvud det i nyfödelsen gifna nya lifvet åter kan förloras eller icke. Hvad *Johannes* beträffar, så finna vi af 1 Joh. 5, 16, att han verkligen tänker sig det fallet såsom praktiskt möjligt, att en broder, alltså en af dem, som äro födde af Gud (jfr 3, 13 f.), kan genom att falla i synd göra en sådan lifvets förlust, ett antagande, som för öfrigt bestyrkes af hans förmaningar till de kristna att förblifva i Kristus och i Gud (1 Joh. 1, 28 m. fl.). Antagandet af denna möjlighet bevisas ock af utsagor hos *Paulus*, bland annat af hans varningsord Rom. 11, 21 f., hvilka han ju riktar till sådana, som i dopet blifvit begrafna och uppväckta med Kristus samt iklädt sig honom. Och af *Jesus sjelf* hafva vi slutligen utsagan Joh. 15, 6, att om någon icke förblifver i honom, så är han utkastad såsom grenen, hvarmed uppenbarligen afses den otrogne lärjungen, som en gång varit införlifvad med honom [1].

Härmed hafva vi kommit till slutet af vår bibliska undersökning. Sammanfattningsvis må följande hufvudpunkter till sist framhållas:

1) Jfr *Godet*. Kommentar till Johannesevangeliet, II. 2, s. 434.

1) *Nyfödelsens väsen.* Nyfödelsen har sin grund i den nytestamentlige Andens gåfva. Det lif, som i nyfödelsen kommer till stånd, är nämligen det i Jesus Kristus, den för oss i döden utgifne, uppståndne och förhärligade Guds son och menniskosonen, förverkligade gudomliga andelifvet, hvilket han genom sin Ande meddelar åt dem, som därför hafva de erforderliga betingelserna. I det att Anden tager sin boning i menniskans hjerta, hennes lifscentrum, träder menniskan i real gemenskap med frälsaren sjelf, hon blir lefvandegjord med Kristus, erhåller *κοινωνία* med Fadren likasom med Sonen, hon blir delaktig af gudomlig natur. Denna reala gemenskap med Kristus är såväl en dödsgemenskap som en uppståndelsegemenskap: det syndiga naturlifvet måste gå under, i samma mån som det heliga kristuslifvet skall kunna framträda.

2) *Nyfödelsens begrepp.* Hvad som i nyfödelsen kommer till stånd är ett nytt lif, en ny menniska, icke blott ett ämne till en sådan. Detta lif är dock, såsom det i nyfödelsen momentant sättes, ännu outveckladt, det är ett lif i sin begynnelse. Det utvecklar sig under ett genom Andens kraft fortgående afklädande af den gamla och iklädande af den nya menniskan. Men denna utveckling ingår icke i nyfödelsens begrepp, utan konstituerar förnyelsen (*ἀνακαίνωσις*).

3) *Nyfödelsens betingelser.* Likasom menniskans lifsförening med Kristus i den Helige Ande förutsätter och hvilar på den genom Kristus åvägabragta försoningen, så kan menniskan icke häller inträda i denna förening och födas på nytt utan att hafva innerligt tillegnat sig försoningens nåd. Detta åter förutsätter ett innerligt medvetande och erkännande af synden och det köttsliga tillståndet såsom fiendskap emot Gud, det förutsätter ett uppgifvande af sig sjelf och den egna rättfärdigheten i en sinnesändring, utan hvilken tro icke kan tänkas. Tron, som i förening med kunskap om sanningen successivt förverkligar sig till det centrala omfattandet af Kristus, Guds son, för våra synders skull utgifven och för vår rättfärdiggörelses skull uppväckt, är, såsom den där vinner rättfärdighet och lif, nyfödelsens positiva betingelse (icke sjelf nyfödelse).

4) *Nyfödelsens (objektiva) medel.* a) I och genom *ordet*, som är församlingen gifvet till dess uppbyggande såsom Kristi kropp, är den Helige Ande verksam till förverkligande af kristuslifvet i menskligheten. Guds lefvande ord är den säd (*σπορά*, *σπέρμα*), som blir en detta lif förmedlande kraft i hvarje hjerta, där det finner

rotfäste. Men icke i och med det att enskilda frön af sanningen blifvit i hjertat mottagna, har menniskan blifvit delaktig af det eviga lifvet eller född på nytt; nyfödelsen eger först rum, när den centrala lifssanningen i Kristus blifvit i hjertat inplantad. — b) Såsom andedop eller såsom meddelande den Helige Andes gåfva är den af Kristus instiftade, gemenskapen med honom sjelf och med församlingen såsom Kristi kropp betingande, *döpelsen* till Fadrens och Sonens och den Helige Andes namn den nya födelsens bad. I tron mottaget är det heliga dopet det syndaförlåtelse, rening och nyfödelse bringande nådemedlet.

Andens meddelelse har under den apostoliska tiden endast undantagsvis och under säregna förhållanden till tiden icke sammanfallit med det kristna dopets handling.

Att barndop förekommit inom den apostoliska församlingen, är antagligt, men kan icke med stöd af nytestamentliga skriftställen bevisas. Men låt vara att barndopet icke kan med skriftutsagor såsom apostolisk institution uppvisas — ett sakförhållande, som eger sin förklaring i den apostoliska tidens församlingsstiftande karakter, på grund hvaraf denna tid i första rummet var hänvisad till de till myndig ålder komna — så finner dock den bestående församlingen, da hon känner ett oafvisligt behof att genom dop till Fadrens och Sonens och den Helige Andes namn frambära de små till honom, som är hennes herre och hufvud, såväl i dopbefallningens oinskränkthet, som i Jesu eget handlande med barnen och de ord, hvarmed han gifver tillkänna, att likasom himmelriket tillhör de andligen fattige, så tillhör det äfven de små, icke mindre en fullgiltig grund för barnens döpelse, än ett stöd för sin tro i fråga om detta dops verkan till nyfödelse.

II.

Då vi nu gå till en framställning af den under loppet af kyrkans historia framträdande uppfattningen af den lära, med hvars bibliska grunddrag vi i det föregående sökt att göra oss förtrogna, och härvid först taga i betraktande

A. Den äldsta kyrkans ställning till läran om nyfödelsen,

så må vi inledningsvis påminna därom, att de frågor, som framkallade den äldsta kyrkans dogmbildande verksamhet, höra till det (i inskr. bem.) teologiska och det kristologiska området, samt att bland de läropunkter, som under detta dogmbildningens tidehvarf ännu mer eller mindre träda i bakgrunden, äfven är den, som handlar om frälsningens tillämpning. Först genom Augustinus, som på det kraftigaste uppträder mot den till förnekelse af frälsningens exklusivitet i Kristus ledande pelagianismen, erhåller äfven läran om frälsningens förverkligande hos individen en mera utvecklad gestalt. Under allt detta framträder läran om nyfödelsen hos Augustinus såväl som hos de öfriga fäderna, äldre och yngre, i sammanhang med läran om dopet och, vi tillägga det, endast i sammanhang med denna lära.

Uttrycken ἀναγέννησις och *lavacrum regenerationis* äro från och med *Justinus Martyr* de i den äldsta kyrkan allmännast förekommande benämningarna på dopet[1]). Att födas på nytt är för Justinus detsamma som att blifva döpt[2]). Dock vill lika litet han som någon annan bland fäderna tillskrifva dopet en verkan till ny-

---

1) Se *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 396.

2) Se Apol. I, 61; stället citeras hos *Thomasius* a. a s. 397 — Jfr äfven *Irenæus*, adv. hæres. III, 19: »Potestatem regenerationis in Deum demandans discipulis, dicebat eis: Euntes docete omnes gentes, baptizantes» etc. Se *Höfling*, Das Sakrament der Taufe I, s. 113.

födelse oberoende af subjektets sinnesbeskaffenhet; tvärtom framhålles ständigt *tron* eller *boten* såsom ovilkorlig betingelse för en sådan verkan. *Justinus* säger t. ex., att menniskan födes på nytt genom dopet, försåvidt hon i detsamma tillkännagifver sitt beslut att uppgifva det förra lifvet och börja ett nytt lif, och försåvidt hon mottager förlåtelse för sina förra synder[1]). *Gregorius af Nyssa* anser, att måttet af den nåd, som i dopet tillflödar menniskan, beror på måttet af hennes tro[2]). *Hieronymus* säger: »qui non plena fide accipiunt baptisma, non spiritum, sed aquam accipiunt»[3]) o. s. v.

Från dopets synpunkt blir nyfödelsen närmare bestämd först och främst så tillvida, att dopet enligt fädernas enstämmiga uttalanden medför: 1) *syndaförlåtelse* med afseende på det förflutna (remissio prima); 2) *begåfvande med den Helige Ande*, som renar och pånyttföder, som återställer Guds beläte och gifver *ἀφθαρσία* eller æternitas[4]). Hos *Barnabas* läsa vi: *καταβαίνομεν εἰς τὸ ὕδωρ γέμοντες ἁμαρτιῶν καὶ ῥύπου, καὶ ἀναβαίνομεν καρποφοροῦντες ἐν τῇ καρδίᾳ, τὸν φόβον καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς τὸν Ἰησοῦν ἐν τῷ πνεύματι ἔχοντες*[5]). Hos *Hermas* möter oss bland annat följande utsaga: *πρὶν φορέσαι τὸν ἄνθρωπον τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, νεκρός ἐστιν· ὅταν δὲ λάβῃ τὴν σφραγῖδα, ἀποτίθεται τὴν νέκρωσιν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ζωήν. ἡ σφραγὶς οὖν τὸ ὕδωρ ἐστίν· εἰς τὸ ὕδωρ οὖν καταβαίνουσι νεκροί, καὶ ἀναβαίνουσι ζῶντες*[6]). Genom den i dopet mottagne Anden blifva själarna, säger *Irenæus*, förenade med Kristus till oförgängligt lif[7]). Utförligare framställes saken t. ex. af *Basilius*, i det att han utvecklar, hurusom kontinuiteten med det gamla, naturliga lifvet hos menniskan brytes genom döden med Kristus i dopet, och hurusom begynnelsen af ett nytt lif skapas genom Anden, hvilken härvid gör sig gällande såsom förnyelsens princip: *τὸ πνεῦμα.. τὴν ζωοποιὸν ἐνίησι δύναμιν, ἀπὸ τῆς κατὰ*

---

1) Jfr *Engelhardt*, das Christenthum Justins s. 103.

2) Se de scop. Christi, s. 299.

3) Enarr. in Ps. 77. — Se *Herzogs Real-Encyklopädie* für protestantische Theologie und Kirche. Band XV, s. 221, hvarifrån dessa citat äro hemtade.

4) Häraf beteckningen *φάρμακον ἀθανασίας* äfven för dopet. — Se *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 397, samme förf:s Christi Person und Werk, III, 2, s. 29 (zweite Aufl.) samt *Herzogs Real-Enc.* på anförda ställe.

5) Barnabæ ep. c. 11, 11.

6) Hermæ Pastor, Sim. IX, 16, 3 f.; jfr Vis. III, 3, 5.

7) Se III, 17, 2 enligt Herzogs R.-E. på anförda ställe.

τὴν ἁμαρτίαν νεκρότητος εἰς ζωὴν τὰς ψυχὰς ἀνακαινίζον[1]). Alla kristendomens välsignelser äro särskildt enligt Basilius och Gregorius af Nazians koncentrerade i dopet likasom i en brännpunkt[2]).

Men från dopets synpunkt bestämmes nu vidare sjelfva *nyfödelsens begrepp* af åtskilliga bland de grekiska fäderna på ett sådant sätt, att detta begrepp icke kommer att sammanfalla med det, som vi funnit vara det nya testamentets. Ett sådant nyfödelsebegrepp möter oss särskildt hos Origenes och Gregorius af Nyssa. Enligt desse inträder i dopet endast *början* till den nyfödelse, som under menniskans fria medverkan sedan utvecklar och realiserar sig under hela hennes lif. Nyfödelsen fattas alltså icke såsom den akt, hvarigenom det nya lifvet sättes hos menniskan, utan såsom den med dopet begynnande etiska lifsprocessen, som först med förklaringen blir afslutad och når sitt mål. Man skiljer med andra ord icke mellan nyfödelsen och den derpå följande förnyelsen. Sålunda säger *Origenes:* »Dopet uppfyller den botfärdiga själen med den Helige Ande, med denna gudomliga eld, som förtär allt jordiskt och dåligt, och blir sålunda den verkliga begynnelsen till den följande (etiska) palingenesien, som därmed tagande sin början fortsättes genom helgelsens verk och eldsdopet, till dess densamma slutligen fulländas i högsta renhet ansigte mot ansigte»[3]). Med ännu större eftertryck göres denna uppfattning gällande af *Gregorius af Nyssa,* som likaledes i hela det kristliga lifvet ser en fortgående andlig födelse, hvilken han sätter gentemot den naturliga[4]).

Beträffande det från och med slutet af andra århundradet bevisligen såsom kyrklig praxis förekommande *barndopet*[5]) och dess förhållande till nyfödelsen, så gör uppenbarligen redan *Irenæus* ingen skilnad mellan detta dop och de äldres såsom *ἀναγέννησις*, då han säger: »Omnes enim venit per semetipsum salvare, omnes, inquam, *qui per eum renascuntur in Deum, infantes et parvulos*

---

1) *Basil.*, de spir. s. c. 15. — Se *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 398 med not. — Dopet såsom gemenskap med Kristi lidande, död och uppståndelse behandlas särskildt af *Cyrillus af Jerusalem* i hans 3:dje katekes och 2:dra mystagogiska katekes.

2) Jfr *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 396 not.

3) Comm. in Matth. XV, 23; — enl. *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 398.

4) Se *Möller*, Gregor. Nysseni doctrina de hominis natura s. 87; — enl. Herzogs Real-Enc. på anförda ställe s. 222.

5) Se *Höfling*, Das Sakrament der Taufe I, s. 105 ff.; jfr *Steiz-Hauck* i Herzogs Real-Enc. på anf. st. s 222.

et pueros et juvenes et seniores»[1]). *Origenes*, den bland fäderna, som särskildt framhåller barndopet såsom apostolisk institution[2]), ser motivet till den rådande praxis, att »secundum ecclesiæ observantiam etiam parvulis baptismum dari», däruti, att äfven barnen äro i behof af syndaförlåtelse och rening: »Si nihil esset in parvulis, quod ad remissionem deberet et indulgentiam pertinere, gratia baptismi superflua videretur»[3]). Detta behof stöder han på Ps. 51, 7 och Job 14, 4 f. och säger, att »per baptismum nativitatis sordes deponuntur»[4]). Hos Origenes står detta i samband med hans lära om ett förtidligt syndafall, af hvars skuld den i jordelifvet inträdande individen är bunden, och från hvilken det gäller att blifva renad och förlossad[5]). Men inom den äldsta österländska kyrkan sätter man i allmänhet icke döpelsenåden i något innerligare förhållande till den medfödda syndigheten, och detta emedan den senare här icke är rätt erkänd. Men icke förty betonas dock nödvändigheten af barnens dop äfven af dem bland de grekiska fäderna, som lära, att de små födas till verlden oskyldiga och rena och alltså icke behöfva den syndarening, som i dopet kommer de äldre till del. Från denna synpunkt framhålles af *Chrysostomus, Isidorus af Pelusium, Theodoret* m. fl. den i barndopet försiggående nyfödelsen såsom ett inlemmande i Kristus med delaktiggörelse af hans helighet och rättfärdighet samt af det barnaskap och den arfsrätt, som föreningen med honom allena skänker[6]).

Till denna sin *positiva* sida blir dopets betydelse icke mindre framhållen inom den *vesterländska kyrkan*. Men här träder det *negativa* momentet, syndaförlåtelsen, på ett afgjordt sätt i förgrunden och göres på fullt allvar gällande äfven i fråga om barnen[7]).

1) *Iren.* adv. hæres. II, 22; jfr *Höfling*, a. a. I, s. 112 f.

2) In ep. ad Rom. lib. V, 6. Opera IV, 565. — Se *Höfling*, a. a. I. s. 109.

3) *Orig.*, hom. VIII in Levit.; jfr *Höfling*, a. a. I, s. 109.

4) Se hom. XIV in Luc. evang.; *Höfling* på anf. st.

5) Jfr *Steiz-Hauck* i Herzogs Real-Enc. på anf. st. s. 222.

6) Angående *Chrysostomus* se Augustinus, contra Jul. I § 21. — *Isidor.* lib. III, ep. 105. — *Theodoret*, hæret. fabul. c. V. 18; — enl. Herzogs Real-Enc. på anförda ställe s. 223.

7) Jfr besluten på generalconciliet i Karthago år 418, särskildt can. 2, som är af följande lydelse: Item placuit, ut quicumque parvulos recentes ab uteris matrum baptizandos negat, aut dicit in remissionem quidem peccatorum eos baptizari, sed nihil ex Adam trahere originalis peccati, quod lavacro regenerationis expietur, unde fit consequens, ut in eis forma baptismatis in remissionem peccatorum non vera, sed falsa intelligatur, anathema sit. — Se *Thomasius*, Christi Person u. Werk I, s. 387 not.

En djup uppfattning af *arfsynden* träder oss nämligen här tillmötes, en uppfattning, som finner sitt högsta uttryck hos *Augustinus*, och som har till följd, att menniskonaturen icke blott kommer att framstå i egenskap af en försvagad gudsdelaktighet, såsom i allmänhet kan sägas vara fallet hos de österländska fäderna, utan att densamma såsom organiskt förbunden med den »massa perditionis», som har sin källa i Adam, framträder såsom ett det gudomliga etiskt motsatt, i det att arfsynden hos menniskan blifvit visserligen icke ipsa natura, men ett »accidens vitium in natura»[1]).

I dopet såsom *sacramentum regenerationis* försiggår enligt *Augustinus* en sanctificatio spiritualis, som har till sin följd en ny födelse. Nyfödelsen betraktas härvid dels *negativt*, dels *positivt* eller såsom enheten af ett negativt och ett positivt moment. — a) Till sin *negativa* sida är nyfödelsen en *renovatio a vetustate*, och denna består väsentligen i syndaförlåtelsen[2]). Remissio peccatorum med lösandet af vinculum culpæ måste föregå allt annat, ty den Helige Ande kan endast i det hjerta, som på detta sätt blifvit renadt från synden, taga sin boning. Denna rening afser först och främst arfsynden med arfskulden, i det att concupiscentia i följd af remissio culpæ icke mer tillräknas; denna är i följd däraf endast actu, non reatu förhanden och skall i kraft af Andens nya lif, lifvet i den andre Adam, blifva ett allt mer och mer försvinnande residuum af det lif, som från den förste Adam leder sitt ursprung[3]). Men med arfskulden blifva äfven de begångna verksynderna i dopet utplånade[4]). Och härvid är att märka, att sacramentum regenerationis såsom tillika sacramentum remissionis peccatorum enligt Augustinus icke blott har betydelse med afseende på det förflutna, utan

---

1) Se *Thomasius*, Christi Person u. Werk I, s. 366 ff. jfr s. 308. Samme förf:s Dogmengeschichte I, s. 504 och 505 not. 1, där följande citat förekommer ur *Augustinus*, Op. imp. VI, 32 (p. 981): Omnes itaque filii Adæ in illo adspersi sunt contagione peccati et mortis conditione devincti. Ac per hoc, quamvis sint parvuli et bonum quidquam vel malum non agant voluntate, tamen quia induti sunt illo, qui voluntate peccavit, trahunt ab illo peccati reatum mortisque supplicium, sicut parvuli, qui Christo induuntur, quamvis nihil boni fecerint sua voluntate, sumunt ab ipso participationem justitiæ. — Se föröfrigt *Enchiridion* 10—13; *Thomasius*, Dogmengesch. I, s. 506 med not. 4.

2) Se *de bapt.* I, 11 § 16. — Herzogs Real-Enc. på anf. st. s. 224.

3) Se *de nupt. et concup.* I, 25, § 28; cap. 26, § 29. — Herzogs Real-Enc. på anf. st.

4) Se *Enchirid. ad Laurent.* c. 43.

att det har en för hela lifvet förblifvande verkan såsom förutsättning för förlåtelse och rening[1]. — b) Till den *positiva* sidan, som Augustinus mindre utförligt utvecklar och framhåller än den negativa, betecknas nyfödelsen såsom *reconciliatio boni naturæ,* hvarmed förstås, att den Helige Ande, i det att han tager sin boning i hjertat, gifver nytt lif åt menniskans alla krafter[2]. Augustinus sammanfattar detta (ep. 98, 2) sålunda: Aqua exhibens forinsecus sacramentum gratiæ et Spiritus Sanctus operans intrinsecus beneficium gratiæ, *solvens vinculum culpæ, reconcilians bonum naturæ, regenerant hominem* in uno Christo, ex uno Adam generatum[3].

Likasom dopet är den objektiva, så är *omvändelse* i bot och tro den subjektiva betingelsen för nyfödelsen; utan båda i förening kommer menniskans frälsning icke till stånd. Detta är grundtanken i Augustini arbete: »de baptismo». Hvad han här framför allt vill göra gällande är, att »aliud esse sacramentum baptismi, aliud conversionem cordis, sed salutem hominis ex utroque compleri»[4]. Syndaförlåtelse, säger han, kan visserligen icke meddelas utan dopet, men väl dop utan syndaförlåtelse, och detta är alltid fallet, där det rätta sinnelaget icke är förhanden. Först genom förbindelsen af omvändelse och dop verkas frälsning. Hos Abraham trädde omskärelsen såsom rättfärdighetens tecken till trons rättfärdighet, hos Cornelius slöt sig nyfödelsens sakrament till helgelsen genom den Helige Andes nåd. Det ena icke utan det andra. Detta är regeln. Undantagsvis kan visserligen äfven hjerteomvändelse utan dop leda till frälsning, såsom hos röfvaren på korset, då Guds synnerliga nåd ersätter saknaden af sakramentet, likasom vice versa

1) Se *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 583 med not. 6, där följande hufvudställe anföres ur *de nupt. et conc.* I, 33: Sic hoc (Ef. 5, 25 ff.) accipiendum est, ut eodem lavacro regenerationis omnia prorsus mala hominum regeneratorum mundentur atque sanentur, non solum peccata, quæ omnia nunc dimittuntur in baptismo, sed etiam quæ posterius humana ignorantia vel infirmitate contrahuntur: non ut baptisma, quoties peccatur, toties repetatur; sed quia ipso, quod semel datur, fit, ut non solum antea, verum etiam postea quorumlibet peccatorum venia fidelibus impetretur. Quid enim prodesset vel ante baptismum poenitentia, nisi baptismus sequeretur, vel postea, nisi præcederet?

2) Jfr *Steiz-Hauck* i Herzogs Real-Enc. på anförda ställe s. 224.

3) Jfr *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 580 med not. 2 (singularformen »regenerat» är oriktig). — Jfr *Augustinus*, de bapt. I, 11; IV, 24.

4) Se *de bapt.* IV, 25. 26; jfr V, 24, § 34. 35.

dopet är frälsande i fråga om barnen, utan att man hos dem ännu kan tala om en personlig omvändelse[1]). — Hvad Augustinus särskildt framhåller med afseende på barndopet är dels, att kyrkans trossamfund, med hvilket barnet införlifvas, till barnet intager en representativ ställning i fråga om tron, dels att barnet sjelf, om det också ännu icke kan hafva en medveten tro, likväl icke sätter något positivt hinder emot nåden: »Parvulus etiam si fidem nondum habeat in cogitatione, non tamen obicem contrariæ cogitationis opponit, unde sacramentum ejus salubriter participet»[2]). Hvad denna participation innebär, framgår väsentligen redan af det föregående. Augustinus utvecklar föröfrigt denna sak utförligt i brefven till biskop Bonifacius och till Dardanus (ep. 98 och 187), hvarur följande tankar må anföras. Barnet har ådragit sig Adams skuld, innan det ännu egde en sjelfständig tillvaro (in se ipso). Genom dopet blir detsamma födt på nytt, bandet af denna skuld blir löst, och arfsyndens reatus kan aldrig vidare återvända; detta vore endast möjligt genom en ny födelse af köttsliga föräldrar[3]). Likasom barnet har förnuft, ehuru det ännu icke vet något därom, så bor ock Anden i det döpta barnets hjerta, fastän det ännu icke känner honom[4]). Genom att beträda syndens väg förlorar det uppväxande barnet den i dopet mottagna nåden och måste frälsas ifrån synden, men detta sker nu icke på nyfödelsens väg, utan på annat sätt (genom omvändelse och rättfärdiggörelse)[5]).

---

1) Se *de bapt.* IV, 24; — jfr *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 582. — Enligt Augustini senare ståndpunkt är dopet under alla förhållanden absolut nödvändigt för menniskans frälsning, detta på grund deraf, att detsamma utgör sjelfva inkorporationen i kyrkan, Kristi kropp, utanför hvilken hans Andes lefvandegörande verksamhet icke sträcker sig. Från denna sin ståndpunkt anser Augustinus det icke möjligt, att en före dopet döende katechumen kan blifva salig. Se ep. 185, cap. 11 § 50, jfr ep. 194 cap. 4 § 15 och 18; de peccat. merit. et remiss. et de bapt. parv. I, 26, 42 — enl. Herzogs Real-Enc. på anf. st. s. 225.

2) Se *ep. 98*, 9; jfr *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 582 not. 2, där äfven andra augustinska skriftställen citeras.

3) Se *ep. 98*, 1 och 2.

4) Se *ep. 187*, cap. 8, § 26. 29.

5) Se *ep. 98*, 2: Non potest autem semel Dei Spiritu regeneratus ex parentum carne regenerari, ut obligatio, quæ soluta est, iterum contrahatur. Et ideo semel perceptam parvulus Christi gratiam non amittit, nisi propria impietate, si ætatis accessu tam malus evaserit. Tunc enim etiam propria incipiet habere peccata, quæ non regeneratione auferantur, sed alia curatione sanentur. — Jfr Herzogs Real-Enc. på anf. st. s. 226 f.

Augustini uppfattning af nyfödelsen framstår först i sitt rätta sammanhang, då man sätter hans uttalanden om dopet (resp. barndopet) i samband med hans lära om *gratia*. Då gratia Dei per Christum enligt Augustinus är att betrakta såsom den gudomligt skapande princip, i hvilken den Helige Ande är verksam genom en serie af akter, i och genom hvilka menniskan successivt erhåller en fullständig förnyelse och i kraft af denna genom hela lifvet fortgående förnyelseprocess vinner en fullkomlig rättfärdighet[1]), så kommer den i (barn-)dopet försiggående nyfödelsen att framstå såsom den *första* af dessa akter, en akt, hvarigenom syndaskulden blir upphäfd och menniskan försatt i gemenskap med Kristi kropp, hans kyrka och församling, men hvarmed en full inre förnyelse ännu icke är gifven[2]). I och för en sådan förnyelse gör sig nåden gällande såsom occulta inspiratio Dei, inspiratio bonæ voluntatis atque operis, inspiratio dilectionis per Spiritum Sanctum[3]). *Tron* såsom den där, »unde omnis justitia initium capit», såsom »initium religionis et bonæ vitæ» är den Helige Andes verk[4]). Utan tro på Kristus ingen frälsning: »Medicina omnium animæ vulnerum et una propitiatio pro delictis hominum est credere in Christum; nec omnino quisquam mundari potest sive ab originali peccato .. sive a peccatis quæ ipsi addiderunt, nisi per fidem coadunentur et compaginentur corpori ejus. In eum quippe credentes filii Dei fiunt, quia ex Deo nascuntur per adoptionis gratiam, quæ est in fide Christi domini nostri» [5]). Genom evangelii predikan verkar nu Anden i menniskans hjerta och på hennes vilja, så att ett *credere cum voluntate* kommer till stånd — ett hjertats bifall och en hjertats lust till den af kyrkan betygade frälsningssanningen. Detta betraktar Augustinus såsom den *andra* akten i denna process[6]). Den *tredje* — och härpå lägger Augustinus hufvudvigten — är sjelfva *infusio gratiæ:* den Helige Ande ingjuter *kärleken* i den troendes hjerta (charitas diffusa per Spiritum S. in cordibus, Rom. 5, 5), hvarigenom tron först blir en lefvande verksam princip och får sin rättfärdiggörande kraft[7]).

1) Jfr *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 508 ff.; samme förf:s Christi Person u. Werk I, s. 370; III, 2, s. 235 f.

2) Se *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 510.

3) Jfr *de corr. et gr.* 1. *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 508 med not. 1.

4) *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 510. 511 med not. 1.

5) *Sermo 143;* se *Thomasius* a. a. s. 512 not. 1.

6) *Thomasius*, a. a. s. 510 och 512,

7) Jfr särskildt *de spir. et lit.* c. 27 ff.; *Thomasius*, a. a. s. 511; jfr s. 513.

Såsom den *fjerde* betraktas slutligen den permanenta kraften till det goda eller nådens fortverkan till den fullkomliga rättfärdighetens realisation, som fortgår på helgelsens väg och når sitt mål med menniskans härliggörelse[1]). Genom denna förnyelseprocess, som i sin helhet är ett verk af nåden, i det att denna verkar först utifrån på viljan för att göra oss ex nolentibus volentes *(gratia operans)* och därefter inifrån i samverkan med den af kärlek uppfylda viljan *(gratia cooperans)* — blir menniskan ex injusto justus. Det hela sammanfattar Augustinus under begreppet *justificatio*[2]).

Betrakta vi denna läroutveckling från nyfödelsens synpunkt, så kunna vi icke annat än erkänna, att den realitet, som framstält sig för oss i nyfödelsens bibliska begrepp, i det väsentliga funnit sitt uttryck i Augustini lära om frälsningens individuella förverkligande. Men det är å andra sidan uppenbart, att läran om nyfödelsen såsom sådan hos Augustinus icke kommit till sin rätt i sjelfva systemet. I samma mån som Augustinus i fråga om dem, hvilka såsom barn blifvit upptagna i Kristi församling, icke till nyfödelsen hänför sjelfva den nådeakt, hvarigenom de i och med en personlig lefvande tro på Kristus — en tro, hvilken han till alla delar förnekar hos de dopet mottagande barnen — verkligen blifva till sitt inre omdanade af den gudomliga nåden, i samma mån blir hos honom nyfödelsens begrepp blottadt på det innehåll, som enligt det nya testamentets skrifter tillkommer detsamma, ty i samma mån blir det svårt att inse, att nyfödelsen väsentligen kan innebära något annat än det af Augustinus framhållna utplånandet af arfsynden såsom reatus.

B. 1. Medeltidsskolastikens och romerska kyrkans ställning till läran om nyfödelsen.

Den riktning, läran om frälsningens individuella förverkligande erhöll genom Augustinus, blef i flere afseenden bestämmande för denna läras gestaltning inom den hierarkiska kyrkan under medeltiden. Men om vi, då vi beträda den skolastiska teologiens om-

1) Augustinus bestämmer denna följd äfven sålunda: 1) remissio peccatorum, 2) sanatio languoris, 3) redemptio a concupiscentia et omni corruptione, 4) corona justitiæ. — Sermo 131, 2, c. 5. 6 — enl. *Thomasius* a. a. s. 511 not. 2.

2) *Thomasius*, a. a. s. 511.

råde, i allmänhet spåra denna augustinska riktning, så finna vi dock, att ståndpunkten här är en annan än hos Augustinus. Hans ståndpunkt var i det hela en evangelisk. Däremot möter oss här en uppfattning af nåden och nådens verkningar, enligt hvilken dessa allt mer komma att framstå såsom magiska kraftverkningar, i samma mån som kyrkan helt och hållet innesluter den nåd, hvars förvaltarinna hon vill vara, i en mångfald af ex opere operato verkande sakrament, hvilka hon räcker åt sina lydiga barn, på samma gång som hon beröfvar dem den personlige Kristus sjelf genom att förvandla tron till blindt bifall och lydnad för kyrkan såsom frälsningens förmedlarinna i stället för att göra gällande det personliga trosförhållandet till frälsaren.

Vilja vi till ett helt sammanfatta de läropunkter i den skolastisk-romerska teologien, som hafva afseende på läran om nyfödelsen, så hafva vi att utgå från läran om dopet samt att därmed förbinda samma teologis lära om gratia gratum faciens och om justificatio.

Dopet, »sacramentum regenerationis», har enligt den skolastiska teologien en dubbel verkan, en negativ och en positiv. Dess *negativa* verkan består i utplånandet af alla före dopet begångna synder jämte concupiscentia i dess egenskap af synd; den senare är efter dopet qvar endast såsom »fomes peccati». Dess *positiva* verkan är meddelandet af rättfärdiggörelsens nåd [1]). Nu består meddelandet af rättfärdiggörelsens nåd väsentligen uti *infusio gratiæ*, genom hvilken infusion nåden kommer in i själen såsom en *qualitas animæ*, och denna, såsom *Thomas Aquinas* uttrycker saken, erhåller en »habitus gratiæ seu qualitas quædam supernaturalis, ut suaviter et prompte ab ipso (Deo) ad æternum bonum consequendum (homines) moveantur» [2]). Häri framträder nåden såsom *gratia gratum faciens*. Denna habitus eller qualitas supernaturalis bestämmes vidare af Thomas sålunda, att han säger densamma vara ett *supernaturale gratiæ lumen*, och detta *lumen gratiæ* är, säger han, den delaktighet af gudomlig natur, hvarom aposteln talar 2 Petr. 1, 4; »et secundum acceptionem hujusmodi naturæ dicimur regenerari in filios Dei». Från detta såsom ett slags habitudo betecknade lumen gratiæ härflyta de s. k. *virtutes infusæ*, som däri hafva sin »principium et radix» et »perficiunt ho-

1) Se *Thomasius*, Dogmengeschichte II, s. 147 f.

2) *Thomas*, Summa theol. Pars 2, 1, qu. 110, art. 2.

minem ad ambulandum secundum quod congruit lumini gratiæ» [1]. Härigenom vinner menniskan ett *meritum de condigno,* och den första akt, hvari detta framträder, är *actus fidei per dilectionem operantis* [2]. — Då den romerska kyrkan nu emellertid från dopet afskilde handpåläggningen och smörjelsen och däraf gjorde ett särskildt sakrament, *confirmatio,* så förklarade skolastikerna, att menniskan i dopet (såsom spiritualis regeneratio) visserligen erhåller ett andligt lif (vita spiritualis): hon uppbygges till ett andligt hus och likasom skrifves till ett andligt bref; men först genom sacramentum confirmationis, som är consummatio sacramenti baptismi, blir detta hus likasom invigdt till den Helige Andes tempel och detta bref besegladt med korsets insegel [3]), eller, såsom *Petrus Lombardus* framställde saken: konfirmationens verkan är »donatio Spiritus Sancti ad robur» [4]). I dopet gifves gratia prima, i konfirmationen gratia gratum faciens till rättfärdighetens förökande och befästande [5]). — Genom sådana efter dopet begångna synder, som hafva karakteren af dödssynder, förlorar menniskan åter rättfärdiggörelsens nåd [6]). Här är då ett förnyadt nådens ingjutande af nöden, och detta kan endast ske genom kyrkans förmedling och åter förmedelst ett af hennes sakrament — »tabula post naufragium» — *sacramentum poenitentiæ* [7]).

Fråga vi nu, huru skolastikerna tänka sig förhållandet mellan syndaförlåtelsen och nådens ingjutande, så svarar Thomas: »Ad culpæ quoque hominis, qualis modo nascitur, remissionem, gratiæ infusionem requiri, manifestum est» [8]). Detta utvecklar den store skolastikern vid läran om *justificatio* sålunda: Då justificatio innebär en motus ad justitiam, så är det *första* momentet i denna motus sjelfva nådens ingjutande, *gratiæ infusio;* det *andra* är den härigenom betingade *motus liberi arbitrii in Deum per fidem;* det *tredje* är *motus liberi arbitrii in peccatum;* först därpå följer

---

1) *Thomas,* Summa theol. på anförda ställe, qu. 110, art. 3.

2) *Thomas,* Summa, på anf. st. qu. 113.

3) *Thomas,* Summa, Pars 3, qu. 72 art. 1 och 11.

4) Jfr *Thomasius,* Dogmengeschichte II, s. 148 med not. 3.

5) *Thomas,* Summa, Pars 3, qu. 72, art. 7. Jfr *Thomasius,* Dogmengeschichte III, s. 149, not. 1.

6) Jfr *Trident.* sess. VI, cap. 15.

7) Se *Thomasius,* Dogmengeschichte II, s. 158 ff. — *Catechismus Romanus,* I, cap. 11, qu. 10. — Jfr Herzogs Real-Enc. Band. XII, s. 571.

8) *Thomas,* Summa, Pars 2, 1, qu. 113, art. 2.

såsom det *fjerde*, *remissio culpæ*[1]). — Hos menniskan efter syndafallet innebär detta nådens ingjutande alltså en *transmutatio* eller en *motus de contrario in contrarium*, hvaremot denna nåd såsom donum supernaturale eller justitia originalis gafs Adam »per modum simplicis generationis»[2]). — Kan nu menniskan enligt Thomas följaktligen först på grund af nådens ingjutande i tro och kärlek (fides caritate formata) vända sig till Gud och härigenom göra sig förtjent af syndernas förlåtelse, likasom hon nu förtjenar en allt högre rättfärdighet och den eviga saligheten[3]), så göra däremot *scotisterna* (särskildt *Occam* och *Biel*) gällande, att menniskan redan före detta ingjutande, alltså såsom opånyttfödd, kan älska Gud öfver allt och härigenom »de congruo» förtjena sig den infusio gratiæ, som utrustar henne med den habitus supernaturalis, utan hvilken hon visserligen kan hålla Guds bud till deras »substans», men icke »secundum intentionem præcipientis», lika litet som hon därförutan kan vinna det eviga lifvet[4]). Enligt Thomas är visserligen äfven en etisk förberedelse för nådens mottagande nödvändig, en förbe-

1) På anförda ställe qu. 113, art. 6: Dicendum quod quattuor enumerantur ad justificationem impii, scilicet gratiæ infusio, motus liberi arbitrii in Deum per fidem, et motus liberi arbitrii in peccatum, et remissio culpæ. — Remissio peccatorum est finis in justificatione impii. — In remissione culpæ justificatio consummatur. — Art. 7: Tota justificatio impii originaliter consistit in gratiæ infusione. Per eam enim et liberum arbitrium movetur et culpa remittitur. — Jfr *Thomasius*, Dogmeng. II, s. 133 med not. 1–3. — Härvid betonas dock, att det här är fråga om en *logisk* följd. Till *tiden* äro de fyra momenten sammanfallande.

2) På anf. st. qu. 113, art. 1.

3) Jfr *H. Schmidt* i Herzogs Real-Enc., Band. XII, s. 571.

4) Jfr *Köstlin* i Herzogs Real-Enc. Band. XVII, s. 85. — *Luthard*, Compendium der Dogmatik, 7:te Aufl. s. 171. — Oaktadt sin pelagianiserande grundåskådning gingo scotisterna härvid icke så långt som Pelagius och hans lärjungar, hvilka menade, att menniskan utan nådens bistånd kan vinna *vita æterna* — den allmänna saligheten — om också icke *regnum coelorum*. Jfr *Thomasius*, Dogmengeschichte I, s. 491. Samme förf:s Christi Person u. Werk I, s. 397. — För öfrigt kan anmärkas, att scotismens lära om i fråga varande etiska förhållande hos menniskan på det närmaste sammanhänger med dess lära om menniskans ursprungliga tillstånd, enligt hvilken lära *justitia originalis* fattas såsom ett menniskan på grund af hennes etiska sjelfverksamhet förlänadt *donum supernaturale et superadditum*, som genom fallet förlorats; i denna förlust och i intet annat består arfsynden: »Peccatum originale non potest esse aliud quam ista (scil. justitiæ) privatio» — säger *Scotus*, in Sentent. II, dist. 30. Jfr *Thomasius*, Dogmengeschichte II, s. 119.

redelse för lumen gratiæ, som har sin motsvarighet i den yttre verlden, då den, som har ögat vändt ifrån solen, vänder det till densamma: »Hoc est præparare se ad gratiam, quasi se ad Deum converti»; men detta, säger han, kan dock endast ske »per auxilium gratuitum Dei interius moventis» [1]).

Vid barnens nyfödelse (och rättfärdiggörelse) blir det naturligtvis icke fråga om detta præparare se ad gratiam. Thomas ställer sig på Augustini ståndpunkt i det fallet, att han anser kyrkans tro komma barnen till godo: det goda, som den ene af kyrkans lemmar besitter, kommer i kraft af kyrkans enhet äfven den andre till del [2]). Just i detta förhållande, menar han, har man den subjektiva grunden därtill, att barnen verkligen blifva delaktiga af den habitus gratiæ eller qualitas supernaturalis jämte därmed i samband stående virtutes infusæ, hvarpå dopets positiva verkan utgår, ehuru man visserligen har att tänka sig detta hos dem såsom ren habitus utan all aktivitet [3]).

Hvad är då att säga om förhållandet mellan nyfödelse och rättfärdiggörelse enligt denna teologi? Uppenbart synes vara, att infusio gratiæ å ena sidan och syndaförlåtelse å den andra äro lika väsentliga för nyfödelsen som för rättfärdiggörelsen. I detta fall synas nyfödelse och rättfärdiggörelse vara helt och hållet sammanfallande. En skilnad visar sig dock här mellan dessa begrepp, om man ser saken från den synpunkt, som för den romerska kyrkan framför allt är den bestämmande, nämligen den sakramentala synpunkten. Menniskan kan icke blifva rättfärdiggjord »sine sacra-

1) *Thomas*, Summa, på anf. st. qu. 109, art. 6.

2) *Thomas*, Summa, Pars 4, qu. 68, art. 9. Herzogs Real-Enc. Band XV, s. 231.

3) *Thomas*, Summa, på anf. st. qu. 69, art. 6. — Jfr *Catech. Rom.* Pars II, cap. II, qu. 38 f.: »Animus enim noster divina gratia (in baptismo) repletur, qua justi et filii Dei effecti, æternæ quoque salutis hæredes instituimur.. Est autem gratia.. *divina qualitas in anima inhærens*, ac veluti splendor quidam et lux, quæ animarum nostrarum maculas omnes delet ipsasque animas pulchriores et splendiores reddit.. Huic autem additur nobilissimus omnium virtutum comitatus, quæ in animam cum gratia divinitus infunduntur». — *Bellarmin* sammanfattar (de bapt. c. 11) den katolska dogmen om barnens nyfödelse och rättfärdiggörelse sålunda: 1) barnen hafva ingen aktuell tro; 2) lika litet hafva de med tron och kärleken analoga rörelser och böjelser; 3) de blifva utan all tro rättfärdiggjorda; 4) trons, hoppets och kärlekens habitus ingjutes hos dem; 5) de tro actu, dels försåvidt de blifva döpta, enär dopet är en faktisk trosbekännelse, dels genom främmande, ställföreträdande tro. — Se Herzogs Real-Enc. Band XV, s. 232.

mento regenerationis aut ejus voto», så lär den skolastiska teologien och med den Tridentinum[1]). Men vid nyfödelsen i dopet erhåller menniskan icke *hela* rättfärdiggörelsens nåd, utan endast *prima gratia*, hvilken nåd sedan förökas genom konfirmationen, ja man spårar hos skolastikerna en tendens att vilja förlägga gratia gratum faciens hufvudsakligen till detta andra sakrament[2]). Häraf framgår, att nyfödelsen fattas såsom något afslutadt, rättfärdiggörelsen däremot icke. Den senare är en fortgående process, som visserligen till sin begynnelse sammanfaller med nyfödelsen, men i sitt vidare förlopp har denna till sin förutsättning[3]). — Detta förhållande har *Tridentinum* (Sess. 6, cap. 3 ff.) faststält, då detsamma 1) definierar rättfärdiggörelse såsom »translatio ab eo statu, in quo homo nascitur filius primi Adæ, in statum gratiæ et adoptionis filiorum Dei per secundum Adam Jesum Christum»; 2) förklarar, att denna translation »sine lavacro regenerationis aut ejus voto fieri non potest» (cap. 4); 3) säger, att »cum ea renascentia gratia, qua justi fiunt, illis tribuitur» (cap. 3); 4) framhåller, att »justificatio non est sola peccatorum remissio, sed et sanctificatio et renovatio interioris hominis per voluntariam susceptionem gratiæ et donorum unde homo ex injusto fit justus»; att likasom dess »instrumen» är sacramentum baptismi, så inträder densamma, »dum per Spiritum Sanctum caritas Dei diffunditur in cordibus atque ipsis inhæret, unde in ipsa justificatione *cum* remissione peccatorum hæc omnia simul infusa accipit homo per Jesum Christum, cui inseritur, fidem, spem et caritatem» (cap. 7); samt 5) särskildt framhåller den mottagna rättfärdiggörelsens »incrementum» och dess frukter (cap. 10—16).

---

1) *Trident.*, Sess. 6, cap. 4.

2) Jfr äfven *Catech. Rom.* Pars II, cap. III, qu. 4.

3) Härtill kan dessutom anmärkas följande. Den döpte kan åter förlora rättfärdiggörelsens nåd, men den *character incorporans hominem Christo*, som han i dopet erhållit, kan han enligt *Thomas* aldrig gå förlustig. Hans själ har genom sacramentum regenerationis, äfven om han mottagit detsamma såsom otrogen och hycklare, fått en outplånlig *character spiritualis*, i kraft af hvilken han står i ett så realt förhållande till Kristus, att den nådens ström, som från honom utgår, nödvändigt måste meddela sig åt honom, så länge och så ofta intet hinder å hans sida ställer sig däremot. Se *Summa theol*, Pars IV, qu. 69, art. 10 och qu. 70, art 4. Jfr Herzogs Real-Enc. Band XV, s. 230. — Äfven *Catechismus Romanus* (Pars II, cap. II, qu. 41) upptager läran om denna character indelebilis, men utvecklar icke vidare, hvaruti densamma består, utan åberopar sig därpå endast för att visa, att dopet icke »sine sacrilegio» kan förnyas.

B. 2. **Den tyska medeltidsmystikens ställning till läran om nyfödelsen.**

En med den herskande skolastisk-kyrkliga teologiens lära föga befryndad uppfattning af nyfödelsen möter oss under senare delen af medeltiden inom den tyska mystiken[1]).

Under det att den skolastiska teologien gör gällande, att den verksamhet, som Gud utöfvar i menniskans inre, endast är en medelbar, en genom Guds nådegåfvor och nådekrafter försiggående verkan, är det deremot en den senare mystikens hufvudlära, att Gud på ett omedelbart, substantielt och personligt sätt är verksam i menniskosjälen och därmed *föder i oss sin Son, det eviga Ordet*[2]). Läran om *det eviga Ordets födelse i själen* jämte den därmed i väsentligt samband stående läran om »*själsgrunden*» (abditum mentis) kan sägas vara den Eckhartska skolans hufvudtema.

Enligt *Eckhart* och hans lärjungar blir det gudomliga väsendet under Guds skapande verksamhet till ett sig sjelf främmande väsen i kreaturen[3]); men härvid gäller i fråga om de menskliga varelserna, att »in dem allerinnersten, in dem allerverborgensten, tiefsten Grunde der Seele»[4]), »der da heisst ein Funke der Seele und ist Gott allernächst»[5]), d. ä. i »själsgrunden» såsom den oskapade (eller, enligt andra, skapade) gnistan af Guds egen natur i menniskan[6]) — »hat Gott seine Statt bereitet und behalten in der Seele, die nie ward noch nie wird von Creaturen berühret (und wäre sie je von Creaturen berührt, Gott käme nimmer darein»)[7]). Denna själsgrundens gudagnista är såsom en del af Guds egen natur icke skild från Gud sjelf: »in diesem Grunde ist Gott ohne Unterlass»[8]). Nu gäller i allmänhet i fråga om Gud, att han genom att oaflåtligt sammansluta sig med sin natur — »das noch ungewortete Wort»

---

1) Den äldre, *romanska mystiken* är i detta fall af mindre intresse, hvarför vi här förbigå densamma.

2) Se *W. Preger*, Geschichte der deutschen Mystik im Mittelalter II, s. 212—244; jfr särskildt s. 235 och 240.

3) *Preger* a. a. II, s. 215.

4) *Preger*, II, s. 216.

5) *Preger*, II, s. 214.

6) *Preger*, II, s. 227.

7) *Preger*, II, s. 219.

8) *Preger*, II, s. 219.

-- oaflåtligt och evigt föder »das gewortete Wort», sin Son. Följaktligen måste detta ske äfven i »själsgrunden»: Gud sammansluter dig där oaflåtligt med sin natur, och sålunda födes oaflåtligt det eviga Ordet i själens allra innersta, fördolda grund, i dess gudsnatur[1]), som är »die Statt, die Gottes nimmer vermisst, da der himmlische Vater seinen Sohn innen gebiert ohne Unterlass»[2]). »Denn wo der Vater ist, da muss er gebären, und gebieret seinen Sohn»[3]). Sålunda föder Fadren enligt Eckhart sin Son i själen på samma sätt, som han föder honom i evigheten och icke annorlunda: *det försiggår en för menniskan omedveten, evig födelse af det eviga Ordet i själens grund*[4]).

Men härmed är den kreaturliga menniskan icke frälst och salig. För att komma till frälsning och salighet måste menniskan jämväl i sitt *kreaturliga lif* blifva delaktig af denna eviga födelse. Den skapade menniskans uppgift och mål är därför att gå tillbaka till, att försänka sig i själsgrundens gudsnatur och där blifva förenad med den gudomliga naturen, på det att Sonen, som evigt födes i den gudomliga naturen, äfven måtte förklara hela hennes kreaturliga väsen. Genom detta återgående till och försänkande i själsgrunden försiggår äfven en *födelse*, och detta är — till skilnad från *den eviga födelsen*, som i menniskan sker »unausgesetzt», — *nyfödelsen*, »*die Wiedergeburt*»[5]). Om den senare säger *Suso:* »*Die Wiedergeburt*, die dem Menschen allein zugehört, heisse ich ein Wiedersenken (Wiederlenken) eines jeglichen Dings wieder in den Ursprung nach des Ursprungs Weisse, ohne alles eigene Ansehen», d. ä. så att endast Gud blir det bestämmande. Mystikerna göra alltså gällande en *tvåfaldig födelse af det eviga Ordet i menniskan.* Den dubbla karakteren af denna födelse spårar man alltid på nytt i den mystiska skolans utsagor. »In diesem Grunde», heter det t. ex, »ist Gott ohne Unterlass, denn wo der Vater ist, da muss er gebären und gebieret seinen Sohn, und *da sohnet er uns und gebiert uns, dass wir seine Kinder sind von Gnaden*», d. v. s. han låter äfven vårt naturliga, skapade väsen få del af

1) *Preger*, II, s. 235.
2) *Preger*. II, s. 237.
3) *Preger*, II, s. 219. 236 f.
4) *Preger*. II, 235. 236.
5) *Preger*, II, s. 236 f.

Sonens eviga födelse i oss[1]). Härom heter det äfven exempelvis: »Aber das ist wahre Freude, wenn sich die Seele sammelt in ihr Allerinnerstes und wird gewahr einer Kraft in ihr oder einer Statt, die Gottes nimmer vermisst, da der himmlische Vater seinen Sohn innen gebiert ohne Unterlass. Wenn die Seele dies gewahr wird und empfindet, aus der Statt fliesset göttliche Freude in die Seele»[2]). — Den eviga, omedvetna födelsen är alltså en förutsättning för den medvetna eller för nyfödelsen såsom innebärande den från själsgrunden utgående förvandlingen af menniskans naturliga väsen. Redan hvarje spår af sanningskunskap hos den naturliga menniskan hör till den *allmänna verkan* af den eviga, omedvetna födelsen i hennes inre. Men dess *särskilda verkan* är nyfödelsen. Denna kan endast inträda hos den genom nåden förberedda menniskan därigenom, att hon försättes i tillstånd af *ren passivitet,* hvarunder Gud allena får verka: »Die Seele tritt in ein lauteres Leiden und lässet Gott wirken»[3]). »Die Seele bereitet sich dadurch, dass alle Creaturen in ihr schweigen, dass selbst das Wort schweigt, das die eigene Seele spricht; dass sie sich selber lasset allzumal, ihrer selbst ausgeht, sich selbst verläugnet» o. s. v.[4]). Detta är enligt *Tauler* att försjunka »in sein Nichts»[5]). När så i själen endast återstår längtan och mottaglighet för den i själsgrunden verkande Guden, då erfar menniskan »den Einschlag der Natur Gottes in sich», det eviga Ordet födes i hennes kreaturliga väsen, Guds i själsgrunden fördolda bild vinner i hennes själ, såsom det heter, sin återblick (Wiederblick), hon »öfverformas» med den i henne immanenta gudomliga naturen[6]). Härom säger Tauler: »Dann wird das ewige Wort gesprochen in seinem geschaffenen Grunde und der Mensch empfängt es in seiner Alligkeit und gebiert es nicht zum Theile, sondern gänzlich und wird so eins mit dem Worte»[7]).

Den omedelbara verkan af denna födelse är, att menniskan blir förenad med Gud, att hon blir en Guds son »von Gnaden», en Guds arfvinge, frigjord från allt hvad träldom heter. Sålunda träder menniskan till Gud i ett förhållande af omedelbar personlig kär-

1) *Preger*, II, s. 236.
2) *Preger*, II, s. 237.
3) *Preger*, II, s. 246.
4) *Preger*, II, s. 245.
5) Jfr *Preger* i Herzogs Real-Enc. Band XV, s. 259.
6) *Preger*, II, s. 240. 244; jfr s. 229.
7) Se *Preger* i Herzogs Real-Enc. på anf. st.

leksgemenskap, ja det inträder ingenting mindre än en reproduktion af den trinitariska kärleksgemenskapen mellan Fadren och Sonen. »Der Seele Gebet zu Gott ist, dass sie sich neiget auf Gott, und spüret dem ewigen Worte nach in das väterliche Herz, so entdecket und entblösset Gott seine Geburt der Seele, und sodann fället die Seele mit Liebe und in Erkenntniss auf die Geburt, die ihr geeiniget ist. *Also trägt der Vater sein Wort in die Seele und trägt die Seele das Wort wieder in den Vater*»[1]).

På grund af den i oss ännu inneboende synden blir visserligen denna födelse icke till alla sina verkningar realiserad i detta lifvet; men menniskan vinner dock genom den inplantade gudsgemenskapen och den därmed satta begynnelsen af ett nytt, heligt kärlekens och gudskännedomens lif den betingelse, i kraft af hvilken hon redan på jorden *kan* komma ganska nära fullkomlighetens mål: att blifva helt och hållet *ett* med Gud[2]).

En stark panteistisk strömning, i hvilken man igenkänner neoplatonismens inflytelser, går igenom denna mystik. Det kan dock icke förnekas, att densamma i motsats till den skolastisk-romerska läran med dess magiskt verkande sakrament har att häfda ett djupt berättigadt etiskt såväl som religiöst intresse. Men det förhållande å menniskans sida, som mystiken gör gällande i och för hennes lifsgemenskap med Gud, blir dock, på sätt som det här uppfattas och framhålles såsom ren passivitet, icke ett sant etiskt förhållande: för en »fides apprehensiva» har man lika litet en plats inom den mystiska skolan som inom den skolastisk-romerska teologien. I sammanhang härmed märka vi ock, att nyfödelsens nödvändighet enligt mystiken framför allt har sin grund i den brist, den ofullkomlighet, som tillhör det kreaturliga, det ändliga och relativa såsom sådant; det syndens och skuldens tillstånd, åt hvilket menskligheten har hemfallit, träder härvid på ett påfallande sätt tillbaka. Likasom därför försoningsnåden i Kristus här blir misskänd[3]), så får ock i fråga om frälsningens subjektiva förverkligande syndaförlåtelsens moment föga betydelse. Där detta moment framhålles, finner man, att syndaförlåtelsen grundas på menniskans nya sedliga lif[4]); mystiken delar i detta fall väsentligen samma åskådning som den, hvilken inom skolastiken trädt oss

---

1) *Preger*, II, s. 239. 240. 2) *Preger*, II, s. 240. 243.

3) Jfr, i fråga härom, *Beck*, Christliche Ethik I, s. 13 f.

4) Jfr *Köstlin* i Herzogs Real-Enc. B. XVII, s. 86.

tillmötes hos Thomas Aquinas. Föröfrigt märka vi, att, såsom läran om nyfödelsen här framträder, ordet och dopet icke erhålla sin betydelse såsom objektiva medel för frälsningens nåd och för nyfödelsen sjelf. Blott om det eviga Ordet, Logos, är det här fråga såväl först som sist. På dopet åter fäster man — i opposition mot kyrkans magiska uppfattning däraf — afseende blott såsom bekännelseakt eller löfteshandling [1]).

Men allt detta oaktadt har den mystiska skolan haft en betydelse, som icke får underskattas, en betydelse, som vid sidan af allvaret i dess praktiska verksamhet särskildt är att söka däruti, att densamma gentemot all obehörig förmedling häfdat den kristnes inre, personliga lifsgemenskap med Gud. I detta afseende har dess betydelse icke varit minst för den man, genom hvilken läran om nyfödelsen åter blef ställd på skriftens grund och i skriftens ljus — Martin Luther.

C. Läran om nyfödelsen efter reformationen.

a) *Den lutherska protestantismen och de äldre lutherska dogmatikerna.*

Läran om frälsningen hade inom den romerska medeltidskyrkan småningom utvecklat sig till ett lärosystem, som helt och hållet stod i verkrättfärdighetens tjenst. Sjelfva deltagandet i de ex opere operato verkande sakramenten var, så drog man icke i betänkande att lära, ett förtjenstfullt verk [2]). Det blef då reformationens sak att i ljuset åter framhafva det evangelium, som är en Guds kraft till frälsning för hvar och en, som tror. Det är härigenom, som reformationen har en så genomgripande betydelse icke blott för läran om rättfärdiggörelsen, utan äfven för läran om nyfödelsen. Denna betydelse är väsentligen sammanfattad i den lutherska protestantismens *materialprincip*, som har sin *objektiva* betydelse deruti, att densamma gentemot den romerska läran framhåller *Jesus Kristus* såsom den ende försonaren och medlaren, den ende frälsningsgrunden, likasom dess *subjektiva* betydelse är den, att den gentemot samma lära häfdar *tron* i egenskap af *fides apprehensiva* eller *fides*

---

1) Föröfrigt talar man sinnebildligt om ett förnuftets dop, ett dop i ångerns vatten m. m. — Se *Köstlin* på anf. st.

2) Jfr *Thomasius*, Dogmengeschichte II, s. 147.

apprehendens Christum såsom det enda möjliga medlet för frälsningens vinnande [1]).

För den efter inre frid kämpande *Luther* hade denna trons hemlighet ändtligen blifvit afslöjad. »*Credo remissionem peccatorum — justus ex fide vivet*» — detta blef för honom i augustinerklostret det lifgifvande ljus från ofvan, som utgör utgångspunkten för och den ledande grundtanken i reformationens verk [2]). Uppfostrad i den skolastiska teologien kunde han till en början icke helt och hållet frigöra sig från dess åskådningssätt och dess terminologi. Så fattade han intill år 1515 rättfärdiggörelsen ännu hufvudsakligen i öfverensstämmelse med Augustinus och skolastikerna såsom en infusio gratiæ [3]) eller såsom »inplantandet af ett mot den gudomliga viljan och rätten svarande sinnelag och ett därur framgående eget rättfärdigt förhållande å menniskans sida», men detta likväl så, att syndaförlåtelsens moment härvid framstår såsom det första och såsom förutsättningen för denna inre rättfärdighet: skulden efterskänkes, synden varder icke tillräknad — detta är det första och förnämsta, som menniskan behöfver, och som i tron kommer henne till del [4]). Såsom en etisk bestämning hos menniskan betecknar han äfven under de närmast följande åren rättfärdigheten såsom en »ingjuten». Men uttryckligen framhålles nu, att vår rättfärdighet kommer »ex sola imputatione Dei», är en tillräknad rättfärdighet, likasom han nu å andra sidan ständigt återkommer därtill, att frälsningen består i ingenting mindre än i den inre föreningen och *lifsgemenskapen med Kristus sjelf* [5]). Kristus njuta vi i tron såsom det himmelska brödet; han bor i oss med allt sitt goda. »Christus» — så uttrycker han sig på ett ställe i förklaringen öfver botpsalmerna — »ist Gottes Gnade, Barmherzigkeit, Gerechtigkeit, Wahrheit, Weisheit, Stärke, Trost und Seligkeit, uns von Gott gegeben ohne allen Verdienst. Christus, sage ich, *nicht, als Etliche mit blinden Worten sagen, causaliter,*

---

1) Jfr *Augustana* IV; XX; XXVIII (Müller) s. 67, 52. *Apolog.* (Müller), s. 96, 50; s. 99, 70; s. 101, 80; s. 108, 112; s. 114, 36; s. 126, 110; s. 130, 126; s. 133, 143; s. 142, 203; s. 150, 260; s. 156, 21.

2) Jfr *Thomasius*, Dogmengeschichte II, 192.

3) Jfr *Thomasius*, a. a. II, s. 186.

4) Se *Köstlin*, Luthers Theologie in ihrer geschichtlichen Entwicklung und in ihrem inneren Zusammenhange dargestellt, 1. Buch, s. 73.

5) Se *Köstlin*, a. a. 1. Buch, s 137 f.; jfr 2. Buch, s. 245.

dass er Gerechtigkeit gebe und er bleibe draussen[1]*); denn sie ist todt, ja sie ist nimmer gegeben, Christus sei denn auch selbst da;* gleichwie Glänzen der Sonne und Hitze des Feuers ist nicht, wo die Sonne und das Feuer nicht ist»[2]). I de vigtiga skrifterna (af år 1520) »de captivitate babylonica» och »von der Freiheit eines Christenmenschen» har Luther därpå vidare utvecklat, hurusom frälsningen i Kristus kommer till stånd genom tron *förmedelst dopets och ordets nådemedel.* I fråga om *dopet* framhåller han i den förra skriften först och främst nådelöftets betydelse och den gudomliga barmhertigheten, som upptager syndaren till nåd, ett benådande, till hvilket menniskan städse i känslan af sin skuld får återkomma, samt utvecklar därpå, att den död och uppståndelse, som dopet betecknar, och som man kallar nytt kreatur, nyfödelse o. s. v., har en för hela lifvet gällande betydelse, i det att menniskan genom tron alltmera dör ifrån verlden och lefver för Gud i Kristus[3]). I fråga om *ordet* visar han i den senare skriften, att själen genom tron icke blott blir förenad med ordet och detta lik, utan att hon framför allt blir förenad med den henne där mötande Kristus såsom bruden med brudgummen, till *en* kropp (Ef. 5, 30). Hvad Kristus eger blir själens egendom: allt hans goda och saligheten. Hvad själen eger tager den i kraft af sin rättfärdighet och sitt lif synden och döden öfvervinnande Kristus på sig: all hennes odygd och synd. »So nimmt der reiche, edle, fromme Bräutigam das arme, verachtete, böse Hürlein zur Ehe, entlediget sie von allem Uebel, zieret sie mit allen Gütern»[4]). — Liknande utsagor om den innerliga föreningen med Kristus i och genom tron möta oss allt framgent i Luthers skrifter, särskildt i hans större kommentar till Galaterbrefvet (utg. år 1535) samt i hans utläggning af Johannesevangeliet. Till Gal. 2, 16 säger han t. ex.: »Fides christiana... est certa

---

1) Detta afser tydligen *infusio gratiæ* i skolastikernas mening. — Jfr *Hering*, Die Mystik Luthers, s. 138 f.

2) Erl. Uppl. 37, 441; jfr *Köstlin*, a. a. 1. Buch., s. 138 f.

3) Jfr *Köstlin*, a. a. 2. Buch, s. 250 f.; jfr s. 348 f. — I fråga om *barndopet* såsom sådant visar sig Luther i denna skrift hafva intagit den ståndpunkt, som han sedan hufvudsakligen fasthåller. Han säger här: «Sicut verbum Dei potens est — etiam impii cor mutare, quod non minus est surdum et incapax quam ullus parvulus, ita per orationem ecclesiæ offerentis et credentis, cui omnia possibilia sunt, et parvulus fide infusa mutatur, mundatur et renovatur». Jfr *Köstlin*, a. a. 2. Buch, s. 352 f. Härom i det följande.

4) Jfr *Köstlin*, a. a. 2. Buch, s. 365 f.

fiducia cordis et firmus assensus, *quo Christus apprehenditur*, ita ut Christus sit objectum fidei, imo non objectum, sed ut ita dicam, *in ipsa fide Christus adest*». Och vidare till samma ställe: »*Fides apprehendit Christum et habet eum præsentem inclusumque tenet ut annulus gemmam.*» Samt till Gal. 2, 20 bland annat: »Fides pure est docenda, quod scilicet *per eam sic conglutineris Christo, ut ex te et ipso fiat quasi una persona*, quæ non possit segregari, sed perpetuo adhærescat ei, ut cum fiducia dicere possis: ego sum Christus, hoc est, Christi justitia, victoria, vita etc. est mea, et vicissim Christus dicat: ego sum ille peccator, hoc est, ejus peccata, mors etc. sunt mea, quia adhæret mihi et ego illi; conjuncti enim sumus per fidem in unam carnem et os, Eph. 5»[1]). Kristus är realiter icke blott i himmelen, utan han lefver och verkar i oss, sin kropps lemmar, realiter, præsentissime et efficacissime[2]). Därför heter det äfven till samma ställe (Gal. 2, 20): »Kristus, som så bor uti mig och alldeles blifvit ett med mig och förblifver uti mig, *han lefver alltså uti mig detta lif, som jag lefver, ja Kristus är sjelf det lif, hvarigenom jag så lefver.* Sålunda äro Kristus och jag i det afseendet redan alldeles ett... *Detta lif befinner sig uti hjertat genom tron, och där är köttet dödadt och Kristus med sin Helige Ande regerande*, och det är han, som nu ser, hör, talar, verkar, lider, med ett ord, uträttar allt i mig, ehuru köttet sträfvar emot. I korthet sagdt, *detta lif är* icke köttets, ehuru det är i köttet, utan *Kristi, Guds sons, hvilket en kristen eger i tron*»[3]). – I öfverensstämmelse härmed uttrycker sig Luther äfven i utläggningen öfver Johannesevangeliet, då han t. ex. (till kap. 15) säger: »Wenn ich getauft werde oder durchs Evangelium bekehret, so ist der Heilige Geist da und nimmt mich wie einen Thon und machet aus mir ein neue Kreatur, so itzt ander Sinn, Herz und Gedanken kriegt, nämlich recht Erkenntniss Gottes und recht herzlich Vertrauen seiner Gnade. Summa, Grund und Boden meines Herzen wird verneuert und geändert, dass ich gar ein neu Gewächs werde, gepflanzet in den Weinstock Christus und aus ihm gewachsen. Denn

---

1) Jfr *Thomasins*, Chr. P. u. W. III, 2, s. 182 f. — Se Luthers större utläggning öfver *Pauli bref till Galaterna*, öfversättning från latinet af *A. P. Falk*, femte uppl., s. 132, 105; s. 135, 112; s. 171, 193.

2) Jfr *Köstlin*, a. a. 4. Buch, s. 438.

3) Falks öfversättning s. 170, 189 och s. 175, 200; jfr s. 170, 191.

meine Heiligkeit, Gerechtigkeit und Reinigkeit kommt nicht aus mir, stehet auch nicht auf mir, sondern ist allein aus und in Christo, welchem ich eingewurzelt bin durch den Glauben.. und bin nun ihm gleich und seiner Art, dass beide, er und ich, einerlei Natur und Wesen sind, und ich in und durch ihn Früchte trage, die nicht mein, sondern des Weinstocks sind. Also wird aus Christo und dem Christen Ein Kuchen und Ein Leib» o. s. v.[1]). Ja detta är en förening, säger han, som har sin motsvarighet i unio personalis hos gudmenniskan, ehuru visserligen den senare är mycket högre och innerligare: han är väsentligt boende i oss, och af honom och oss blir *ett* kött, som vi icke kunna skilja[2]). Och på denna innerliga kristusgemenskap i tron — en gemenskap, hvars inträdande flerstädes i utläggningen af Joh. 15 betraktas såsom den kristliga födelsen — tillämpar här Luther, såsom vi förut hafva påpekat[3]), äfven Joh. 6, 51 ff.: ät, säger Herren, d. ä. tro det; den som omfattar det, han äter kött och blod, som gifva gudomlighetens art och kraft[4]).

Af dessa utsagor framgår, hvad nyfödelsen enligt Luther innebär: Kristus tager sin boning i hjertat i och genom tron och blir där med sin rättfärdighet och sitt lif en verklig lifsmakt, och sålunda inträder det förhållande, att »dieselbe Kraft der Gerechtigkeit und Lebens in uns wirke, gleich als wäre sie uns auch von ihm angeboren» (likasom synden är oss medfödd från Adam)[5]). Detta innebär

---

1) Erl. Uppl. 49, 296. 2) Erl. Uppl. 50, 223 f.

3) Se föreg. s. 23.

4) Erl. Uppl. 47, 390 f.; 15, 343 ff. Jfr *Köstlin*, a. a. 4. Buch. s. 438 f. — Äfven *den germanska mystiken*, hvars skrifter Luther före sitt reformatoriska uppträdande så flitigt studerat, och hvars bästa tankar han vetat att tillegna sig, framhöll ju den kristnes fullkomliga förening med Gud. Men det är särskildt just i denna punkt, hvilken synes vara så gemensam för båda, som olikheten visar sig mellan Luther och denna mystik. Under det att mystikerna vid framställningen af det inre lifvets grader satte förnyelsen såsom ett föregående och lägre i förhållande till denna förening, härleder Luther tvärtom hela förnyelsens process från lifsföreningen med Kristus. Genom den tyska mystiken ledes Luther till den äkta bibliska mystiken. — Jfr *Hering*, Die Mystik Luthers, s. 140. — Det behöfver föröfrigt icke anmärkas, att huru mycket Luther än håller på innerligheten af i fråga varande förening, öfverskrider han dock icke, såsom mystikerna ofta gjorde, gränsen mellan det ändliga och det oändliga: det är hos honom för ingen del fråga om ett menniskans totala uppgående i Gud.

5) Erl. Uppl. 14, 120: »Wie die Sünde uns von Adam angeboren und nun unser eigen worden ist, also muss Christi Gerechtigkeit und Leben auch

å andra sidan, att *den Helige Ande* är utgjuten i de troendes hjertan; icke blott *Andens gåfvor* blifva den troendes egendom, utan — något som Luther framhåller emot skolastikerna — *Anden sjelf* väsentligen: [1]) med Kristus kommer Anden till immanent inneboende och verkande i hjertat såsom principen för ett nytt sedligt lif [2]). Såsom ingenstädes förut under kyrkans historia träder oss här den heliga skrifts åskådning till mötes.

Hafva vi alltså funnit, hvad nyfödelsen enligt Luthers åskådning i det hufvudsakliga och väsentliga innebär, så blir det nu vår uppgift att närmare skärskåda i fråga varande lära från några af de vigtigare synpunkter, hvilka ämnet sjelf gifver vid handen. Vi vilja härvid först betrakta nyfödelsen från *dopets* och *botens* synpunkt och därefter se till, huru Luther fattar förhållandet mellan nyfödelsen och *tron* å ena sidan, samt nyfödelsen och *rättfärdiggörelsen* å den andra. I sammanhang med det sista skola vi sedan gå till en närmare undersökning af bekännelseskrifterna särskildt rörande detta förhållande.

För Luther och den kyrka, som genom honom erhöll en renare tro, är ingenting så visst, som det att nyfödelsens realitet står i det allra innerligaste förhållande till den heliga döpelsens sakrament. De veta sig också i detta stycke icke blott hafva den heliga skrift för sig, utan vara ense med kyrkan i dess helhet, så långt hennes historia går tillbaka. Men såväl i fråga om dopet i allmänhet som särskildt i fråga om barndopet uppenbarar dock lutherdomen sin alldeles specifika karakter. På samma gång som den nämligen gör gällande, att sakramentets giltighet är helt och hållet oberoende af subjektet [3]), på samma gång kan den i fråga om barndopet endast under förutsättning af *tro* — frälsningens enda subjektiva medel — hos barnen sjelfva lära en i dopet med dem försiggående nyfödelse. — Luther fasthöll till en början och

---

unser eigen werden, also, dass *dieselbe Kraft der Gerechtigkeit und Lebens in uns wirke, gleich als wäre sie uns auch von ihm angeboren.*» Jfr *Köstlin*, a. a. 4. Buch, s. 446.

1) *Enarr. in Ps. 51:* Veniemus ad eum et habitationem apud eum faciemus. Habitat ergo verus Spiritus in credentibus *non tantum per dona, sed quoad substantiam suam.* Neque enim sic dat dona sua, ut ipse alibi sit aut dormiat, sed adest donis et creaturæ suæ conservando, gubernando, addendo robur etc.»

2) Jfr *Köstlin*, a. a. 4. Buch, s. 446 f.; s. 453 f.

3) Jfr särskildt *Catech. Major* IV, 52 ff. 55. 58 f.

betonade endast, att barnen döpas under förmedling af »främmande» (d. v. s. kyrkans) tro[1]); han kom dock snart, såsom vi redan i det föregående hafva påpekat, till den öfvertygelsen, att barnen sjelfva vid dopet blifva delaktiga af tron och därmed födda på nytt. Han uttalar sig närmare härom först i tvänne bref (till Melanchton och Spalatin) af år 1522[2]) och sedan i en predikan från samma tid[3]). Det är så långt ifrån, menar Luther, att frånvaron af aktuelt förnuft omöjliggör tro hos barnen, att den tvärtom underlättar densamma, ty förnuftet är uppproriskt emot Gud. Då nu Kristus har visat, att han tager emot och välsignar de barn, som till honom frambäras, och då vi därför och på grund af dopbefallningen till honom frambära de små i dopet; då det vidare står fast, att ingen blir salig annat än genom sin egen tro: »Taufe hilft Niemand, er glaube denn für sich selbst»; »der Glaube muss vor oder je in der Taufe sein, sonst wird das Kind nicht los vom Teufel und Sünden»[4]), och då barnet alltså icke är hulpet blott med att döpas »auf den zukünftigen Glauben» — så verkar förvisso Gud sjelf i kraft af trons bön, frambärandet i den kristliga kyrkans namn och genom Kristi ord vid dopet den tro hos barnet, som det behöfver för att där blifva delaktigt af det eviga lifvet[5]). I öfverensstämmelse härmed hafva vi också att fatta yttrandet i Catechismus Major, att »vi frambära barnet i den mening och förhoppning, att det tror, och bedja, att Gud måtte gifva det tron»[6]). Men, säger Luther här (i den större katechesen), äfven om så skulle vara, att barnen icke tro — ett antagande, hvars orimlighet han anser vara uppvisadt därigenom, att Gud genom sin Andes meddelelse uppenbarligen i alla tider bekänt sig till den barndopet

1) Jfr *Köstlin*, a. a. 2. Buch, s. 352.

2) Se *Luthers Briefe* (ed. de Wette) 2, s. 126 ff. och s. 202.

3) Erl. Uppl. 11, 58 ff. (Kyrkopost. 3:e sönd. eft. Epiph.).

4) Jfr äfven *Catech. Major* IV, 33 ff.

5) Jfr i fråga om dopets verkan äfven *Catech. Major* IV, 23. 41. *Augustana* IX. 40. *Apol.* IX, s. 163, 51. — Emot *Bucer*, som vid samtalet i Wittenberg år 1536 förklarade såsom sin öfvertygelse, att barnet i dopet visserligen mottager den Helige Ande, nyfödelse och barnaskap, men att han dock icke kunde tillmäta detsamma tro, försåvidt man icke med »tro» blott förstode ett slags »göttliche Einhauchung» i allmänhet, vidhöll *Luther* den åsigten, att det här vore fråga om en verklig trons begynnelse, tänkt i analogi med tron hos de äldre under deras sömn. — Se *Köstlin*, a. a. 3. Buch, s. 100. Jfr på samma ställe från och med s. 89.

6) Se *Catech. Major* IV, 57. Jfr äfven *Art. Smalc.* (Müller) s. 322, 7.

utdelande kyrkan — så behölle dock dopet såsom sådant det oaktadt sin fulla giltighet och skulle icke förnyas, »ty min tro gör icke dopet, utan mottager dopet» [1]. — Detta trons mottagande af dopet måste emellertid i hvarje fall inträda hos det till myndig ålder komna barnet, om det i denna ålder skall kunna blifva fråga om en ny födelse. Ty, såsom Luther säger i skriften »de captivitate babylonica»: »*tron rättfärdigar och uppfyller, hvad dopet betyder*» [2], d. v. s. *död* och *uppståndelse:* »das selige *Sterben* der Sünde und *Auferstehung* in Gottes Gnade» [3]. Detta döende och uppstående är just hvad som försiggår i den sanna *boten*, hvilken därför enligt Luther »egentligen ingenting annat är än dopet», eller, såsom han äfven uttrycker sig: »boten är ingenting annat än *ein Wiedergang und Zutreten zur Taufe*» [4]. Men härvid hafva vi dock enligt Luther att skilja mellan boten, sådan densamma gestaltar sig *före* trons förtröstansfulla omfattande af Kristus, och sådan den gestaltar sig *i och med* samt *efter* inträdandet af denna tro. Det är ett af den lutherska lärans mest betydelsefulla, äfven i bekännelseskrifterna ofta återkommande drag, att den rättfärdiggörande och pånyttfödande tron icke kan komma till stånd i hjertat, med mindre än att hos menniskan först inträder en af Guds lag verkad sann *hjerteförkrosselse (vera et non simulata contritio — veri terrores conscientiæ)* [5]. Detta är den fasta ståndpunkt, till hvilken Luther fördes, under det att hans läroutveckling arbetade sig fram å ena sidan i motsättning till den romerska verkrättfärdighetsläran och å andra sidan först igenom den tyska mystiken och sedan gentemot Carlstadts därmed beslägtade åskådning. Häruti uppenbarar lutherdomen sin djupt etiska karakter. Icke genom ett tomt abstraherande från det kreaturliga och ändliga, icke genom idel »Gelassenheit» o. s. v. skola vi menniskor föras därhän, att vi i sanning dö och uppstå med Kristus. Först därigenom att lagen får verka syndakännedom och synda-

---

1) Se *Catech Major*. IV, 53. 55; jfr 49 ff. — Jfr äfven *Apologien* IX, s. 163, 53: Quod autem Deus approbat baptismum parvulorum, hoc ostendit, quod Deus dat Spiritum Sanctum sic baptizatis.

2) Jfr *Köstlin* a. a. 2. Buch, s. 349.

3) Se Erl. Uppl. 21, 227 ff. (Sermon über die Taufe af år 1519). Jfr *Catech. Minor* IV. 12. *Catech. Major* IV, 65. 71.

4) Se *Catech. Major* IV, 74 f. 78 f.

5) Jfr *Augustana* art. XII och *Apol.* art. XII med *Form. Conc.* III, s. 614, 23; s. 615, 26.

ånger, blir hjertat beredt att, uppgifvande sig sjelf och den egna rättfärdigheten, mottaga nåden i Kristus. Men likasom den *contritio,* hvarom det här är fråga, icke är rättfärdiggörande, såsom den romerska kyrkan lär, så innebär den ännu icke häller det verkliga öfvervinnandet af, det principiella döendet från synden. Detta kan endast inträda i och genom den Kristus omfattande, syndernas förlåtelse mottagande *fides.* I kraft af gemenskapen med Kristus och genom den Helige Andes gåfva medför denna tro detta »seliges Sterben der Sünde und Auferstehung in Gottes Gnade», den gamla menniskans *döende* och den nya menniskans *uppstående,* hvilket fortsättes i *den dagliga boten,* och på grund hvaraf Luther säger i den större katechesen: »Wenn du in der Busse lebest, so gehst du in der Taufe»[1]).

Men huru hafva vi enligt Luther att närmare fatta förhållandet mellan tron och nyfödelsen såsom sådan? -- Då Luther framhåller tron såsom *fides apprehensiva Christi* eller såsom den där »extensis brachiis amplectitur filium Dei pro sese traditum, apprehendit et possidet istum thesaurum, scil. Christum præsentem»[2]), så följer nyfödelsen enligt det föregående omedelbart i och med denna tro. Tron visar sig här vara det medel, den betingelse, i och med hvars förhandenvaro nyfödelsen förmedelst Kristi lifsgemenskap inträder. Enahanda förhållande mellan tron och nyfödelsen framgår äfven af det bekanta stället i Luthers inledning till Romarebrefvet. Där säges tron vara ett Guds verk i oss, men ett verk, som har detta andra verk till sin följd, att »oss förvandla och *föda på nytt* af Gud och döda den gamle Adam och göra till helt andra menniskor i hjerta, håg, sinne och alla krafter», ett verk — och häri ligger förklaringen till denna nyfödelse och inre förnyelse hos menniskan — ett verk, som »har den Helige Ande med sig»[3]). Trons verk såsom sådant förhåller sig här till nyfödelsens verk såsom sådant uppenbarligen som causa till effectus, och trons egen genesis fattas följaktligen icke blott icke såsom identisk med nyfödelsen, utan kan icke ens sägas ingå under dess begrepp. Sant är det likväl å andra sidan, att Luther flerstädes så yttrar sig om nyfödelsen, att han därunder synes inbegripa sjelfva trons upptän-

1) Se *Catech. Major* IV, 75. — Jfr *Köstlin*, a. a. 3 Buch, s. 75 ff. samt det föregående från s. 70; 4. Buch s. 435 och 440 ff.

2) Se *Köstlin*, a. a. 4. Buch, s. 437.

3) Erl. Uppl. 63, 124.

dande genom Anden. I det att han ser den kristnes nya lifsväsen väsentligen innefattadt i tron, kan han också säga, att den gudomliga födelsen är intet annat än tron sjelf[1]). Han betraktar härvid tron med hänsyn till dess objekt, dess lifsinnehåll — Kristus; Kristus är, säger han — i motsats till skolastikernas lära om fides caritate formata — den »forma, quæ fidem ornat et informat», och på grund däraf framhåller han — i motsats till desses lära om fides informis eller fides såsom en otiosa qualitas — tron såsom en »efficacem et operosam quidditatem ac velut substantiam seu formam (ut vocant) substantialem» [2]). Men där den frälsande tron fattas i sin af Luther så starkt betonade grundkarakter såsom fides apprehensiva, där kan dess förhållande till nyfödelsen — fattad på det sätt, som Luthers grundåskådning gifver vid handen — icke vara något annat än det först angifna.

En annan fråga är den om förhållandet mellan nyfödelsen och rättfärdiggörelsen. Härvid märka vi, att detta förhållande gestaltar sig olika, allt efter som Luther tager begreppet rättfärdiggörelse i olika bemärkelser. Eftertryckligt betonande syndaförlåtelsen såsom det primära vid den individuella frälsningstillegnelsen [3]) och framhållande, att den rättfärdighet, som kommer den troende såsom sådan till del, är Kristi tillräknade rättfärdighet, en rättfärdighet, som han kallar för »den väsentliga, ursprungliga, främmande rättfärdigheten» eller justitia passiva till skilnad från vår egen ifrån denna härflytande justitia activa, hvilken faller inom området för mores och opera, inbegriper Luther från början under begreppet rättfärdiggörelse äfven den inre andliga förnyelsen, hos menniskan [4]). Tydligast visar sig detta, då han på ett ställe (Enarr. in Ps. 51) [5])

1) Se *Köstlin*, a. a. 4. Buch, s. 448 med not. 3, där det hänvisas till följande ställen i Luthers skrifter: Erl. Uppl. 46, 260 ff. 267. 269 f. 275 ff.; 12, 386 ff. 404 ff.; 10, 206 f.; 4, 178. 184 f.

2) Se *Köstlin*, a. a. 4. Buch, s. 452 och 447. Särskildt hänvisas till följande ställen i *Comm. ad Gal.* 1, 191 ff. 195. 235. 244; 2, 322 och 133. — Jfr äfven Luthers efterskrift i Melanchtons bref till Brenz, *Corp Ref.* II, s. 502 f.

3) Jfr till det förut sagda exempelvis följande af *Köstlin*. a. a 4. Buch, s. 436 anförda ställe: »Skola de andra artiklarne komma till erfarenhet hos oss och träffa oss, så måste de komma till erfarenhet och träffa oss i denna artikel, att vi alla, jag för mig och du för dig, tro syndernas förlåtelse» o. s. v.

4) *Köstlin*, a. a. 1. Buch, s. 137 f.; 2. Buch, s. 245 och 366.

5) Ed. Jen. 4, 381 b.

betecknar »donatio Spiritus Sancti cum donis suis» såsom »posterior pars justificationis», eller då han en annan gång uppenbarligen synes identifiera rättfärdiggörelse och nyfödelse, i det han säger: »Justificatio est revera regeneratio quædam in novitatem, sicut Joh. dicit: qui credunt in nomine ejus etc. ex Deo nati sunt». Med hänsyn till denna »novitas» är rättfärdigheten likasom rättfärdiggörelsen sjelf något, hvars fulla realisation den troende ännu blott väntar i hoppet, hvilket Luther på ett ställe i Comment. ad Gal. (till kap. 5, 5)[1]) uttrycker sålunda: »Incepimus quidem justificari fide, qua et primitias Spiritus accepimus et mortificatio carnis coepta est, sed nondum perfecte justi sumus. Reliquum est, ut perfecte justificemur, hoc est, speramus. Sic justitia nostra nondum est in re, sed adhuc in spe»[2]). Härmed är vidare att jämföra Schmalkald. Artikl. art. XIII. Nyfödelsen blir då ett moment i rättfärdiggörelsen. Luther vill härmed på det starkaste framhålla, att i och med den syndaförlåtelse och rättfärdighet vinnande *tron* omedelbart tillika måste inträda nyfödelse och inre förnyelse hos menniskan. — Men där det gäller att framhålla den *rättfärdighet*, på grund af hvilken allena vi — »per gratuitam imputationem Dei» — äro rättfärdiga inför Gud, där visar sig nyfödelsen — det finna vi alltid pånytt hos Luther efter år 1520 — vara en följd af rättfärdiggörelsen såsom intet annat innebärande än (negat.) syndaförlåtelse eller (posit.) »justum reputare, pronuntiare». Likasom han nu t. ex. säger: »Wir sollen lernen, dass wir gerecht und von Sünden erlöst werden durch Vergebung der Sünden»[3]); eller: »Necesse est fidei tribuere justificationem *seu* remissionem peccatorum»; eller: »Christliche Gerechtigkeit ist Nichts Anderes ohne allein Vergebung der Sünden»; eller: »Justitia est, quando non observantur peccata, sed ignoscuntur, condonantur et non reputantur»[4]) o. s. v. — så säger han följdriktigt äfven, att rättfärdiggörelsen »kommt nicht mit Stücken, sondern auf einem Haufen»[5]). Och likasom han

---

1) Ed. Jen. 4, 153.

2) Jfr *Köstlin*, a. a, 4. Buch, s. 447 f.

3) Erl. Uppl. 6, 247 (predikan af år 1520): »Dieselben sagen allesammt also: Die Gerechtigkeit müsse sein in des Menschen Herzen und Seele, als eine qualitas hinein gekleibet. Aber dies Evangelium lehret uns, dass die christliche Gerechtigkeit nicht aller Dinge sei in des Menschen Herzen und Seele, sondern *wir sollen lernen, dass wir gerecht und von Sünden erlöst werden durch Vergebung der Sünden*».

4) Erl. Uppl. 14, 182; 25, 76; Op. exeg. 19, 43; 20, 191.

5) Erl. Uppl. 7, 253. — Jfr *Köstlin*. a. a. 4. Buch, s. 445 och 450.

framhåller nyfödelsen såsom omedelbar följd af rättfärdiggörelsen subjektivt och psykologiskt därmed, att han säger: »Där syndernas förlåtelse är, där är ock lif och salighet»[1]), så gör han detsamma från objektiv synpunkt, då han uttryckligen låter andemeddelelsen följa på denna rättfärdiggörelse[2]). — *Köstlin* sammanfattar Luthers åskådning i detta fall (a. a. 4. Buch, s. 457) sålunda: För att erhålla rättfärdighet och frälsningsvisshet måste tron rikta sig på Kristus såsom den objektive och i ordet framstälde försonaren samt sluta honom i hjertat såsom förtröstans föremål; härmed inträder syndaförlåtelse för de troende, och så först skall den i hjertat slutne Kristus äfven bevisa sig i dem såsom upphofvet till ett nytt sedligt lif och förhållande. Luther har för öfrigt (i sin förklaring af Joh. 14, 20) sjelf uttryckt detta förhållande sålunda: »Die Christen müssen diese zwei Stücke fassen als die höchsten und nöthigsten: *wie wir in Christo sind und Christus in uns ist.* Eins geht über sich, das andere unter sich; denn wir müssen zuvor *in Ihm* sein mit all unserem Wesen, Sünde, Tod, Schwachheit, und wissen, dass wir vor Gott davon gefreit und erlöst und selig gesprochen werden durch diesen Christum. Also müssen wir über uns und ausser uns in ihn schwingen . . . Darnach geht es wieder von oben herab: also wenn ich in Christo bin, so ist wiederum *Christus in mir* . . . so erzeigt er sich wieder in dir und spricht: ich will in dir sein und Alles thun was du thust» o. s. v.[3]).

---

1) Jfr Erl. Uppl. 13, 239: »Sintemal der Glaube rechtfertiget, und die Sünde vertilget vor Gott, so giebt er auch das Leben und Seligkeit».

2) Op exeg. 19, 109 f. 48. Erl. Upl. 25, 135. — Jfr *Köstlin*, a. a. 4. Buch, s. 450 och 454.

3) Jfr *Thomasius*, Chr. P. u. W. III, 2, s. 312 — Af det föregående framgår äfven det enligt Luthers grundåskådning gifna förhållandet mellan *tron såsom rättfärdiggörande* (tron och rättfärdiggörelsen) å den ena sidan, samt *tron såsom pånyttfödande* (tron och nyfödelsen) å den andra. Vi anmärka här för öfrigt följande. Då enligt Luther vår rättfärdighet inför Gud är och förblifver en »justitia aliena», en rättfärdighet, som är »rein und gar ausser uns genommen, auf Christum und sein Werk gesetzt» (se Erl Uppl. 3, 424 f. 12, 118), så kommer han följdriktigt icke blott att förkasta den meningen, att vi blifva rättfärdiggjorda »propter opera fidei futura» (se *Luthers Briefe*, utgifna af de Wette, 6, 433 — citatet hos *Köstlin* på s. 455 är oriktigt —), utan äfven den, att vår rättfärdiggörelse sker på grund däraf, att med tron inträder en »novitas nostra». »*Ea fides, quæ apprehendit Christum, non quæ includit caritatem, justificat*», säger han. — Jfr Luthers efterskrift i Melanchtons bref till Brenz af år 1531, Corp. Ref. II, s. 501 ff. (Luthers Briefe, 4, 271). Se föröfrigt *Köstlin*, a. a. 4. Buch, s. 454—457.

Taga vi vår kyrkas bekännelseskrifter i betraktande, så finna vi, att nyss angifna förhållande äfven fått sitt uttryck i *Augsburgiska bekännelsens* 20 artikel, då vi i sammanhang med det hela där läsa: »Tantum fide apprehenditur remissio peccatorum ac gratis (gratia). Et quia per fidem accipitur Spiritus Sanctus, jam corda renovantur et induunt novos affectus, ut parere bona opera possint»[1]. De här innehållna momenten få en ganska omständlig behandling i *Apologien* i artiklarne »de justificatione» och »de dilectione et impletione legis». Vi fråga då: huru bestämmes här nyfödelsens väsen och begrepp? Med tillbakavisande af den tanken, som lägges motståndarne till last, att goda gerningar äro öfverflödiga, ifall vi icke genom dem förtjena det eviga lifvet, säger Apologien: »Ideo regeneramur et Spiritum Sanctum accipimus, ut nova vita habeat nova opera, novos affectus, timorem, dilectionem Dei, odium concupiscentiæ etc. Dum inter terrores erigimur et consolationem concipimus, simul crescunt alii motus spirituales, notitia Dei, spes, dilectio Dei, et regeneramur, ut ait Paulus (Col. 3, 10 et 2 Cor. 3, 18) ad agnitionem Dei, et intuentes gloriam Domini transformamur in eandem imaginem. Hæc regeneratio est quasi inchoatio æternæ vitæ, ut Paulus ait (Rom. 8, 10): Si Christus in vobis est, spiritus vivit, corpus autem mortuum est etc. Et (2 Cor. 5, 2 f.): Superinduemur, si tamen induti, non nudi reperiemur»[2]. Och i början af samma artikel heter det: »Quia fides affert Spiritum Sanctum et parit novam vitam in cordibus, necesse est, quod pariat spirituales motus in cordibus. Et qui sint illi motus, ostendit propheta (Jer. 31, 33), quum ait: Dabo legem meam in corda eorum. Postquam igitur fide justificati et renati sumus, incipimus Deum timere, diligere» etc.[3]. I det väsentliga hafva nyfödelsens bibliska moment här funnit sitt uttryck: andemeddelelse och ett däraf betingadt nytt andligt lif, i hvilket menniskan till kunskap och vilja, ja till hela sitt innersta väsen är af Anden innerligt bestämd och härmed alltmer omdanas till Guds bild, likasom hon på grund häraf och i kraft af Kristi varande i henne i viss mening redan begynt det eviga lifvet. Men fästa vi oss vid sjelfva nyfödelsens *begrepp* såsom sådant, så framgår redan af det först anförda stället, där ordet ἀνακαινοῦσθαι Kol. 3, 10

1) *Confessio Augustana* (Müller), s. 46, 28 f.; jfr art. V och VI.
2) *Apol.* art. (III), (Müller) s. 146, 228. 230 f.
3) *Apol.* (III), s. 109, 4; jfr IV, s. 98, 64; (III) s. 118, 54.

återgifves med regenerari, att nyfödelsen icke skiljes från den därpå följande förnyelsen, utan att dess begrepp sammanflyter med den senares[1]). Men om denna obestämdhet i fråga om nyfödelsebegreppet i Apologien, såsom vi finna, gör sig gällande a parte post, så frågas: huru gestaltar sig detta begrepp a parte ante? Eller med andra ord: huru fattas i Apologien förhållandet mellan rättfärdiggörelse och nyfödelse genom tron? Först och främst anmärka vi, att nyfödelsebegreppet konstant följer *efter* rättfärdiggörelsebegreppet, där dessa begrepp sättas vid sidan af hvarandra, och där man väntar, att en inre ordningsföljd skall vara angifven. Så på det redan anförda stället (Apol. (III) s. 109, 4): Postquam igitur *justificati et renati* sumus, incipimus etc Vidare art. (III), s. 110, 5; s. 131, 130; s. 138, 171; s. 148, 247; s. 150, 265; art. XII, s. 177, 60[2]). Redan detta synes antyda, att Apologiens lära icke torde vara den, att rättfärdiggörelsen är en följd af nyfödelsen. Vid en närmare undersökning af Apologiens grundåskådning visar sig också förhållandet vara det genom denna ordningsföljd antydda. Den tanke, hvaraf hela reformationen uppbäres, är ju den om justificatio gratis propter Christum per fidem eller den om försoning, syndaförlåtelse, rättfärdighet i Kristus allena och tron såsom den där allena tillegnar sig denna nåd. Genom att göra detta gällande vilja reformatorerna räcka evangelii vissa och fasta tröst (certam et firmam consolationem) åt alla bedröfvade samveten[3]). Först med förlåtelsen kan ett på inre förnyelse grundadt kärlekens lif komma till stånd: »Non diligimus nisi certo statuant corda, quod donata sit nobis remissio peccatorum»[4]). I motsats till romerska kyrkan och det sätt, hvarpå hon låter rättfärdiggörelsen hafva sin grund i kärleken såsom summum opus legis, säger därför denna bekännelseskrift: »Nos stultitiam evangelii prædicamus, in quo alia justitia revelata est, videlicet quod propter Christum propitiatorem justi reputemur, quum credimus nobis Deum propter Christum placatum

1) Jfr äfven *Apol.* (III), s. 115, 40; s. 116, 41.

2) Blott på ett enda ställe, såvidt vi kunnat finna, är ordningen den motsatta, och detta på ett ställe, där det är fråga om nyfödelse och rättfärdiggörelse hos Jakob — art. (III), s. 130, 126.

3) Denna tanke återkommer oupphörligt i Apologien; se t. ex. *Apol.* IV, s. 97, 60; s. 103, 85: s. 108, 118 f.; (III) s. 114, 35; s. 121, 83; s. 123, 96; s. 137, 164; s. 139, 182; s. 141, 198; s. 142 ff.; s. 150, 261; XII, s. 183, 88.

4) *Apol.* IV, s. 107, 110: jfr (III) s. 131, 135; s. 140, 190 och 194 m. fl.

esse»[1]). På grund häraf heter det: »sola fides justificat, quia reconciliati reputantur justi et filii Dei, non propter suam munditiem, sed per misericordiam propter Christum, si tamen hanc misericordiam fide apprehendant»[2]). Nu kan visserligen tron (i motsats till gerningarna) sägas vara »ipsa justitia, qua coram Deo justi reputemur», men väl att märka: »non quia sit opus per sese dignum, sed quia accipit promissionem, qua Deus pollicitus est, quod propter Christum velit propitium esse credentibus in eum, seu quia sentit, quod Christus sit nobis factus a Deo sapientia, justitia, sanctificatio et redemptio»[3]), eller, hvilket väsentligen innebär detsamma: emedan »Christus non apprehenditur tamquam mediator nisi fide»[4]). Tron och dess objekt höra här oupplösligt tillsammans: tron rättfärdiggör icke i och för sig, hon eger i sig sjelf intet rättfärdiggörande, utan hon rättfärdiggör blott och bart genom att omfatta sitt objekt[5]). Ty likasom tron icke är rättfärdiggörande såsom i sig varande ett »*opus dignum*», så är hon det icke häller, säges det i Apologien, i egenskap af »*principium*» (sc. vitæ et operum)[6]). — Hvilken betydelse dylika bestämningar i sjelfva verket hafva för frågan om det inre förhållandet mellan rättfärdiggörelse och nyfödelse i Apologien, visar sig af Melanchtons bref till Brenz af år 1531, där han icke nog kraftigt kan framhålla, att rättfärdiggörelse inträder med tron *blott* såsom den där omfattar Kristus, och säger, att den *renovatio,* dit Brenz vill förlägga rättfärdiggörelsens grund, måste följa *efter* denna tro (fidem *sequi* debet hæc renovatio), samt säger sig hafva försökt att utveckla och i sak (re ipsa) verkligen hafva sagt just detta i Apologien[7]). Det är icke först på grund deraf, att menniskan erhåller ett nytt lifsväsen genom tron, som hon såsom »reus absolvitur», »justus pronuntiatur» o. s. v., d. ä.

---

1) *Apol.* (III), s. 126, 109.

2) *Apol.* IV, s. 103, 86.

3) Se *Apol.* på samma st.

4) *Apol.* IV, s. 101, 80; jfr (III) s. 125, 106; s. 140, 187; XII, s. 178, 64. Jfr äfven s. 139, 186: justificatio = imputatio alienæ justitiæ (Christi); fides = justitia in nobis imputative.

5) *Apol.* IV, s. 96, 55 f. Jfr *Form. Conc.* S. D. art. III, s. 612, 13.

6) *Apol.* IV, s. 99, 71 och (III), s. 133, 142. Jfr *Form. Conc.* Epit. III, s. 530, 19 f.

7) Se *Corp. Ref.* II, s. 501 f.

rättfärdiggöres [1]), utan hon rättfärdiggöres i och med det att, likasom på grund däraf att hon omfattar nådelöftet om Kristus eller Kristus sjelf såsom dess innehåll; och först så begynner och kan detta nya lifsväsen hos henne verkligen taga sin begynnelse. Ty den omedelbara följden däraf, att menniskan i tron omfattar nådelöftet och tillegnar sig syndaförlåtelsen, är enligt Apologien hjertats upprättande, tröstande och upplifvande samt mottagandet af den förnyande Anden: »Hæc fides (näml. som omfattar nådelöftet) imputatur pro justitia coram Deo, Rom. 4, 3. 5. Et quum hoc modo cor erigitur et vivificatur fide, concipit Spiritum Sanctum, qui renovat nos» etc. [2]). I syndaförlåtelsen (eller den förlåtelsen sig tillegnande tron) har det consolari, vivificari, hvarom här så ofta talas, sin upprinnelse. — Men härmed hafva vi kommit till den punkt, där nyfödelsebegreppet enligt den framställning, som är egendomlig för Apologien, ingår uti rättfärdiggörelsebegreppet. Ty den *consolatio*, som syndaförlåtelsen innebär, och som säges vara ingenting mindre än en »nova et spiritualis vita» [3]), är icke skild från justificari såsom innebärande »consequi remissionem peccatorum» [4]). Därför säger Apologien, att justificari jämte »justos pronuntiari seu reputari» äfven betecknar »ex injustis justos effici *seu regenerari*» i betydelsen af »*remissionem peccatorum accipere*» [5]). Att Apologien verkligen betraktar det upprättande, tröstande, upplifvande i den i tron mottagna förlåtelsen såsom regeneratio, hvarvid andemeddelelsen framträder endast såsom ett beledsagande, icke betingande, moment, framgår af flere ställen i Apologien. Så heter det exempelvis på ett ställe i art. IV, att »fides specialis, qua credit unusquisque sibi remitti peccata etc., consequitur remissionem pec-

1) Jfr *Apol.* (III). s. 139, 184: Justificare vero hoc loco forensi consuetudine significat reum absolvere et pronuntiare justum, sed propter alienam justitiam, videlicet Christi, quæ aliena justitia communicatur nobis per fidem.

2) *Apol.* (III) s. 138, 171 f. Jfr äfven IV, s. 108, 114 f.

3) *Apol.* IV, s. 98, 62.

4) *Apol.* IV, s. 176.

5) *Apol.* IV, s. 100, 72: »Justificari significat *ex injustis justos effici seu regenerari*, significat et *justos pronuntiari seu reputari*. Utroque enim modo loquitur scriptura. Ideo primum volumus hoc ostendere, quod sola fides *ex injusto justum efficiat, hoc est, accipiat remissionem peccatorum*. — 76 f.: Consequi remissionem peccatorum est justificari .. Sola fide in Christum .. consequimur remissionem peccatorum .. Igitur sola fide justificamur, intelligendo justificationem, ex injusto justum effici seu regenerari.

catorum et justificat nos. *Et quia in poenitentia, hoc est in terroribus, consolatur et erigit corda, regenerat nos et affert Spiritum Sanctum» etc.* [1]). Och på ett annat ställe: »Hæc fides in illis pavoribus erigens et consolans accipit remissionem peccatorum, justificat *et vivificat. Nam illa consolatio est nova et spiritualis vita»* [2]). »Consolatio», »vivificatio», »regeneratio» beteckna här, såsom vi finna, ett och detsamma. Denna syndaförlåtelsen mottagande fides, som i denna sin egenskap är en nödvändig förutsättning för kärleken, och på hvilken kärleken nödvändigt måste följa (necessario sequitur dilectio), är, säges det här vidare, ett verk af den Helige Ande, »quo eriguntur et vivificantur perterrefactæ mentes» (tyska texten: »dadurch wir neu geboren werden, dadurch die erschrockenen Gewissen wieder aufgericht und leben erlangen») [3]). Vi finna alltså, med ett ord, att sjelfva applikationen af förlåtelsen med hjertats och samvetets uppfriskande och upplifvande här betraktas såsom regeneratio. Men denna applikation inbegriper Melanchton å andra sidan såväl här, såsom vi sett, som i sina Loci och på andra ställen uti justificatio [4]). Och blott i *detta* afseende kan regeneratio sägas ingå uti justificatio, utan att därför det ena begreppet sammanfaller med det andra. Ty dels är den consolatio, som identifieras med regeneratio (eller vivificatio), en *följd* af justificatio såsom objektiv akt [5]), dels inskränkes icke nyfödelsebegreppet här-

1) *Apol.* IV, s. 95, 45.

2) *Apol.* IV. s. 98, 62.

3) *Apol.* IV, s. 108, 114 f. — Jfr föröfrigt (III), s. 146, 230; s. 148, 245; s. 150, 262. 265: XII, s. 174, 46 f.; s. 177, 60.

4) Jfr särskildt *Corp. Ref.* XXIII, 449: Justificatio est *acceptio remissionis peccatorum* et reconciliationis personæ coram Deo, quæ acceptio fit fide, in qua fit *vivificatio* per filium Dei. Och på samma ställe s. 461: *Sic fieri justificationem fide, ut simul fiant regeneratio et vivificatio.* — Jfr äfven *Corp. Ref.* XXI, 790 i sammanhang med det föregående från s. 788. — Jfr *Herrlinger*, Die Theologie Melanchtons in ihrer geschichtlichen Entwicklung s. 50 ff. — Det rättfärdiggörelsebegrepp åter, som fått sitt uttryck i första upplagan af Melanchtons Loci, där rättfärdiggörelsen, enligt hvad ett ställe utvisar, fattas såsom en fortgående process, är främmande för Apologien. Se *G. L. Plitt*, Die Loci communes Ph. Melanchtons in ihrer Urgestalt s. 216: Coepta enim justificatio est, non consummata. Primitias Spiritus accepimus, nondum decimas (Corp. Ref. XXI, s. 178).

5) Det är icke fides såsom blott *assensus* till den evangeliska nåden, som är »consolans»; utan *fides specialis*, d. ä. tron såsom *fiducia* eller såsom den där innerligt och personligt omfattar Kristus samt rättfärdigheten och synda-

till, utan dit hör äfven andemeddelelsen och därmed, såsom vi hafva sett, äfven förnyelsens process. Och betraktas nyfödelsen från andemeddelelsens synpunkt, så framstår här klart och tydligt nyfödelsens begrepp såsom sjelfständigt i förhållande till rättfärdiggörelsens och på ett sätt, som icke lemnar något tvifvel öfrigt angående det inbördes förhållandet mellan justificatio och regeneratio [1]). Och detta är hvad vi här hufvudsakligen hafva att fasthålla. En annan sak är, att den consolatio, hvilken i Apologien betraktas såsom vivificatio eller regeneratio, icke omedelbart hänföres till andemeddelelsen, på samma gång som den hänföres till den af Anden verkade, rättfärdiggörelsenåden mottagande tron. Det är sant, att denna tröst är en »nova et spiritualis vita», men vi erhålla densamma såsom sådan endast därigenom, att Kristi Ande tager sin boning i hjertat. Detta är något, som icke kommer till uttryck i Apologien. Af ställen i andra skrifter af Melanchton, särskildt i hans Loci, framgår emellertid, att han icke fattar andemeddelelsen såsom skild ifrån denna tröst, utan såsom i och med densamma gifven. Sålunda säger han i Loci: Cum fide eriguntur perterrefactæ mentes, *simul* datur Spiritus Sanctus, qui exitat novos motus in

förlåtelsen i honom, vinner denna consolatio, hvilken Apologien betecknar såsom regeneratio (eller vivificatio). (Jfr ofvan anförda ställe: IV, s. 95, 45 med (III), s. 139, 183: Fides est.. fiducia in voluntate, hoc est, est *velle et accipere* hoc, quod in promissione offertur etc.). Omöjligt kan menniskan hafva denna en »nova et spiritualis vita» innebärande tröst, *innan* hon tillegnat sig rättfärdiggörelsens nåd. — Medgifvas måste emellertid, att Apologiens uttryckssätt i åtskilliga fall är dunkelt (man jämföre t. ex. IV, s. 100, 72. 76—78 med s. 108, 117). Denna dunkelhet förklarar i någon mån, att *P. P. Waldenström* i en dissertation: De justificatione quid statuant libri symbolici ecclesiæ lutheranæ, Ups. 1874 — kunnat komma till en motsatt uppfattning af förhållandet mellan rättfärdiggörelse och nyfödelse enligt Apologien eller den, att rättfärdiggörelsen här betraktas såsom en *följd* af nyfödelsen (»regenerationem esse aliquid, quo consequatur homo justificationem», »regeneratione ad justificationem pervenitur» o. s. v. — se s. 38 ff.). Så skulle visserligen saken gestalta sig, ifall trons eget vardande vore identiskt med menniskans nyfödelse, men detta lär icke Apologien, utan tvärtom att tron såsom fides specialis eller rättfärdiggörelsens nåd sig tillegnande år en förutsättning för nyfödelsen eller det, hvarigenom denna inträder. Då W:m t. ex. af det anförda stället IV, s. 95, 45 drager följande konklusion: »Consolans igitur (fides) regenerat, regenerans justificat» (s. 42), så är detta alldeles uppenbart en falsk slutsats, då det särskildt af detta ställe framgår, att det är den syndaförlåtelsen sig tillegnande tron, om hvilken det säges, att den »consolatur corda et regenerat nos».

1) Jfr till de förut anförda ställena äfven *Apol.* (III), s. 119, 61; s 181, 82.

corde congruentes legi Dei[1]. Och på ett annat ställe: In his pavoribus, cum petis remissionem et vere credis tibi remitti peccata et hac fide cor pavidum sustentas, certo remittuntur tibi peccata et *simul dat Spiritum, qui accipitur in hac ipsa consolatione*[2].

Hvad Apologien särskildt framhåller är, att denna nyfödelse kommer till stånd i boten: »fit autem regeneratio fide in pœnitentia»[3]. Och anmärkas bör, att Melanchton härvid i motsats till den *vivificatio* (consolatio), i och med hvilken nyfödelse inträder, redan betecknar den föregående contritio såsom en *mortificatio*, alldenstund hjerteförkrosselsen kan sägas innebära »veri terrores, quales sunt morientium»[4]. I Apologien tages icke mortificatio i betydelsen af det i och med sjelfva nyfödelsen inträdande principiella döendet ifrån och dödandet af synden; i denna betydelse använder emellertid Melanchton mortificatio i sina Loci[5].

Icke häller *Konkordieformeln* skiljer såsom sig bör mellan *regeneratio* och *renovatio*, mellan nyfödelsen och den därpå följande förnyelsens process[6], och inbegriper särskildt i art. III under benämningen renovatio båda begreppen. Hvad den däremot i det lutherska lärobegreppets intresse med eftertryck vill framhålla är, att detta begrepp (regeneratio-renovatio) såsom innebärande begynnelsen (och utvecklingen) af den troendes nya andelif såsom sådant icke må sammanblandas med rättfärdiggörelsens[7]. Konkordieformelns bestämningar i detta afseende äro icke blott framkallade af behofvet att i allmänhet häfda den reformatoriska principen gentemot katolikerna — och behofvet kunde i detta fall anses så mycket större, som dessa i de s. k. Augsburger- och Leipzigerinterim från protestanternas sida sökt vinna eftergifter äfven till förmån för sin rättfärdiggörelselära[8] — utan de afse särskildt äfven den åskåd-

1) *Corp. Ref.* XXI, 765; jfr 421.

2) *Corp. Ref.* XV, 808. (Jfr *Herrlinger*, a. a. s. 103). — Riktigare är emellertid att säga, att trösten gifves med Anden, än att Anden gifves med trösten.

3) *Apol.* (III), s. 149, 253; jfr s. 150, 265.

4) *Apol.* XII, s. 174, 46 f.

5) Se *Corp. Ref.* XXI, 181 f.

6) Se t. ex. Epit. VI, s. 536, 4 jfrdt med Sol. Decl. II, s. 604, 68. Epit. IV, s. 532, 8 och 530, 20 samt Sol. Decl. III, s. 614, 23.

7) Se *Form. Conc.* Sol. Decl. III, s. 613, 18; s. 614, 23; s. 615; 28; s. 617 32. 35; s. 619, 40. 41; s. 621, 48 ff. Epit. III, s. 528, 8.

8) Förlikningsformlerna gingo i detta fall väsentligen ut på att i rättfärdiggörelsen inordna äfven förnyelsen. — Se *Frank*, Theologie der Concordienformel II, s. 80 ff.

ning, för hvilken Osiander hade gjort sig till målsman. — För att rätta den villfarelse, hvartill han ansåg lutheranerna hafva gjort sig skyldiga, i det att de, såsom han sade, »från rättfärdiggörelsen bortkastat (hinweggeworfen) den inre menniskans förnyelse, som sker genom nyfödelsen»[1]), hade *Andr. Osiander* uppgifvit det lutherska rättfärdiggörelsebegreppet och låtit rättfärdiggörelse och nyfödelse i sak blifva ett och detsamma, hvarigenom nyfödelsebegreppet såsom sådant kom att förlora sin sjelfständighet[2]). Lif och rättfärdighet, så menade Osiander, äro så helt och hållet förenade i Kristi ena gudomliga väsen, att man icke kan säga, om lifvet kommer af rättfärdigheten eller rättfärdigheten af lifvet. Utan att det eviga Ordets, Logos', eller Kristi gudomliga naturs lifsväsen (substans) ingått i menniskan, är hon därför lika litet rättfärdig, som hon därförutan är lefvande. Hon blir lefvande förmedelst Kristi inneboende genom tron, och hon blir rättfärdig i samma mån, som hon blir lefvande. Likasom den evige Logos, hvilken är Gud och såsom sådan den väsentliga rättfärdigheten, genom att antaga menniskonatur rättfärdiggjorde denna i och med sin lifsförening med densamma, så blifva äfven vi rättfärdiggjorda genom lifsföreningen med honom, och härvid öfverskylas vi så af hans väsens rättfärdighet, att den vårt kött ännu vidlådande synden är såsom en oren droppe i ett rent haf, och att Gud för Kristi i oss inneboende rättfärdighets (lifs) skull icke vill se denna droppe[3]). Detta är rättfärdiggörelse och icke den på Kristi satisfaktoriska verk grundade, alla tillgodokomna syndaförlåtelsen[4]). Osiander betonar å andra sidan detta såsom den nyfödelse, hvarigenom vi blifva ett nytt kreatur, därvid framhållande hela det gudomliga väsendets varande i menniskan *(inhabitatio Dei essentialis)*, hvilket »also aus Gnaden in uns ist, wie in Christo von Natur»[5]). — Osiander ville egentligen vända sig emot den Melanchtonska lärotypen. Och anmärkas bör, att Melanchton i allmänhet mindre och långt ifrån i samma grad som Luther betonade den troendes reala lifsgemenskap med Kristus, utan i stället

1) Se *Frank*, a. a. II, s. 18 och 102.

2) Jfr *Ritschl*, Rechtfertigung und Versöhnung I, s. 229. 231 f.

3) Se *Frank*, a. a. II, s. 16 och 18.

4) Jfr *Corp. Ref.* VIII, 580, där Melanchton säger: Osiander expresse ait omnibus hominibus esse remissa peccata, sed Neronem damnari, quia non habeat essentialem justitiam. — Jfr *Frank*, a. a. II s. 13.

5) Se stället i »Bekenntniss» P2a anfördt hos *Frank*, a. a. II, s. 103 not 57; jfr s. 19.

såsom det väsentliga framhöll de *verkningar*, som den upphöjde Kristus utöfvar genom sin Ande[1]). Genom brytningen mot Osiandrismen tog emellertid Melanchtons åskådning en något djupare riktning i fråga om menniskans personliga lifsgemenskap med Gud i Kristus och den *inhabitatio*, dit Osiander förlade rättfärdiggörelsen[2]). Det är också så långt ifrån, att Konkordieformeln förnekar denna inhabitatio, att den förkastar såsom heretisk den meningen: »quod non ipse Deus, sed dona Dei duntaxat in credentibus habitent»[3]). Men likasom redan Melanchton mot Osiander hade genmält: att man icke får förgäta *gratia*, d. ä. »gnädige Vergebung der Sünden und Annehmung unsrer Person bei Gott», för *donum*, d. ä. »die göttliche Gegenwärtigkeit in uns, dadurch wir verneuet werden und fühlen Trost und Anfang des ewigen Lebens»; att »vi först måste betrakta och med tron omfatta trons artikel (credo remissionem peccatorum), och *så* (alsdann) är detta äfven sant, att Gud verkligen (wahrhaftiglich) bor i oss och Herren Kristus sjelf verkar i oss»; att utan detta omfattande af syndaförlåtelsen i bot och tro det kristliga lifvet förlorar sin rätta etiska karakter och inhabitatio Dei icke får sin kristliga betydelse m. m.[4]) — så säger äfven Konkordieformeln, att detta inneboende först är en *följd* af trosrättfärdigheten, d. ä. af syndaförlåtelsen och upptagandet till barnaskap hos Gud förmedelst tron: *Inhabitatio Dei sequitur antecedentem fidei justitiam,* quæ (justitia) nihil aliud est, quam remissio peccatorum, gratuita acceptatio peccatoris, propter solam obedientiam

---

1) Se *Herrlinger*, a. a. s. 40. 41. — Jfr *Corp. Ref.* XXV, 126: Est quidem una efficacia æterni Patris, Filii et Spiritus S:i, sed tamen per istam personam illa fiunt. Spiritus S. essentialiter habitat in corde tuo, sed Christus effundit Spiritum in cor tuum.

2) Se *Herrlinger*, a. a. s. 65. 66, jfr s. 41.

3) *Form. Conc.* Sol. Decl. III, s. 624, 65; Epit. III, s. 530, 18. — Jfr *Frank*, a. a. II, s. 26. — *Frank* visar (s. 126 f.), att Form. Conc. icke, såsom *Grau* förmodat, riktat denna tes mot Melanchton, dels emedan denne uttryckligen säger (i »Antwort auf das Buch Herrn Andreæ Osiandri von der Rechtfertigung des Menschen», *Corp. Ref.* VII, s. 895), att »von der Gegenwärtigkeit» är emellan honom och Osiander ingen strid; dels emedan han på andra ställen talar om en *præsentia Dei specialis* i de troende till skilnad från *præsentia universalis;* utan att den är riktad mot den antiosianderska *Responsio ministrorum eccl. Hamb. et Luneb.* af år 1552, hvilken lärde en *inhabitatio Dei in nobis gratiæ non naturæ, donationis non proprietatis.*

4) Se *Melanchtons* »Antwort» *Corp. Ref.* VII, s. 894. 899; jämte VIII, 26. jfr VII, 783. — Jfr *Herrlinger*, a. a. s. 39.

et meritum perfectissimum unius Christi»[1]). Härvid behöfde Konkordieformeln icke särskildt framhålla, att inträdandet af denna inhabitatio sammanfaller med nyfödelsen (regeneratio-renovatio), hvilken såsom omedelbar följd af rättfärdiggörelsen inträder med donatio Spiritus Sancti[2]). Såsom omedelbar följd, sade vi; ty på samma gång Konkordieformeln på det eftertryckligaste vill göra gällande, att rättfärdiggörelsen föregår denna nyfödelse[3]), på samma gång säger den äfven, att detta icke är så att förstå, »als ob die Rechtfertigung und Erneuerung von einander geschieden, dermassen dass ein wahrhaftiger Glaube unterweilen eine Zeitlang neben einem bösen Vorsats sein und bestehen könnte», utan det är en skilnad »ordine causarum et effectuum». Författarne åberopa sig härvid på Luthers yttrande: »Sola fides est, quæ apprehendit benedictionem sine operibus, sed tamen numquam est sola»[4]).

Men oaktadt Konkordieformeln uti art. III tydligt och riktigt bestämmer i fråga varande förhållande, så har den dock sjelf, såsom oss synes, i väsentlig mån lagt grunden till den växlande uppfattning, som sedermera yppade sig beträffande nyfödelsens begrepp. Ty dels säger den uttryckligen, att ordet *regeneratio* stundom brukas i en vidsträcktare, stundom i en inskränktare bemärkelse än den nyss angifna[5]), dels gifva ställen i art. II vid handen, att

1) *Form. Conc.* S. D. III. s. 622, 54; jfr *Frank*, a. a. II, s. 26. — F. C. förnekar icke, att denna inhabitatio är en *inhabitatio essentialis justitiæ*, ty Gud, som är den väsentliga rättfärdigheten, bor såsom den treenige i de genom tron rättfärdiggjorda, »omnes enim vere pii sunt templa Dei Patris, Filii et Spiritus S:i, a quo etiam ad recte agendum impelluntur»; men hvad den förnekar är, att denna inhabitatio Dei är den Guds rättfärdighet, hvilken Paulus säger vara grunden till vår rättfärdiggörelse (propter quam coram Deo justi pronuntiamur). Jfr äfven S. D. III, s. 620, 47, där den satsen förkastas, att »*Formalem* nostram justitiam coram Deo esse inhærentem nostram novitatem seu caritatem; das ist: dass unsere warhaftige Gerechtigkeit für Gott sei die Liebe oder die Erneuerung, *welche der heilige Geist* in uns wirket und *in uns ist*.

2) *Form. Conc.* S. D. III, s. 614, 23 jfrdt med s. 615, 28 och s. 619, 41 m. fl.

3) Mest distinkt och additionsmässigt S. D. III, 619, 41: »Primum in conversione per Spir. S. fides ex auditu evangelii in nobis accenditur. Illa vero apprehendit gratiam Dei in Christo, qua persona justificatur. Cum vero persona jam est justificata, tum etiam per Spiritum S. renovatur etc».

4) S. D. på s. st. Jfr *Frank*, a. a. II. s. 182 och 187.

5) S. D. III, s. 613, 18—21.

Konkordieformeln sjelf tager ordet i en ännu vidsträcktare mening än den, hvilken den i art. III angifver såsom den brukliga vidsträcktare. Lika bestämdt som nämligen Konkordieformeln tillbakavisar Flacii mening, att synden blifvit menniskans substans[1]) lika bestämdt lär den, att menniskan af naturen är död i förhållande till det i Kristus uppenbarade högsta andliga goda (in rebus spiritualibus)[2]). Likasom den nu på grund af det förra måste förkasta äfven *den* Flacianska satsen, att Gud i (omvändelsen och) nyfödelsen alldeles utplånar menniskans substans, den förste Adams väsen, och särskildt den förnuftiga själen (anima rationalis), skapande ett nytt själens väsen af intet[3]), så måste den på grund af det senare, och då menniskan af naturen efter fallet icke eger ens så mycket som en »scintillula spiritualium virium», göra gällande, att dessa krafter måste ända från grunden skänkas henne af den gudomliga nåden. Den naturliga menniskan hör visserligen det gudomliga ordet, men förstår intet däraf, hon är blind till sitt förstånd, likasom hon är bunden till sin vilja, ända tilldess hon träffas af en verklig inre *kallelse* af Guds Ande, d. ä.: tilldess en gnista af andeljus nedlägges i hennes *intellectus* och därmed på samma gång en rörelse bibringas hennes *voluntas*, hvarmed hon erhåller »arbitrium liberatum» och kan välja att gå omvändelsens väg i bot och tro, hvartill Gud uppfordrar och drager henne. Härmed har Anden begynt sitt verk i fråga om ett *novum cor creare*[4]). Denna i kallelsen meddelade gnista af andligt förstånd med därmed förbunden viljerörelse är alltså menniskans första *vis spiritualis*. När nu Konkordieformeln (S. D. II, s. 589, 7) säger, att »*ante regenerationem* ne scintillula quidem spiritualium virium reliqua manserit aut restet», så kan man icke draga någon annan slutsats än den, att begreppet *regeneratio* här fattas i så vidsträckt betydelse, att den därmed uttryckta akten till sin begynnelse sammanfaller med kallelsen[5]). I sammanhang

1) Epit. I, s. 522, 22 ff.

2) S. D. II, s. 589, 7 jfr s. 588, 5; s. 590, 9. 10. Epit. s. 523, 2. 3.

3) S. D. II, s 607, 81; Epit. II. s. 525, 14.

4) S. D. s. 603, 60 jfrdt med s. 600, 50 och s. 601, 54. — Jfr utvecklingen af detta hos *Frank*, a. a. II, s. 154—159 ff. samt *Thomasius*, Dogmengeschichte II, s. 324 ff.

5) Jfr äfven S. D. s 604, 65: *Quam primum* Spiritus S. per verbum et sacramenta *opus suum regenerationis* et renovationis in nobis *inchoavit*, revera *tunc per virtutem Spir. S:i cooperari possimus* et debeamus, quamvis multa adhuc infirmitas concurrat. — *Frank* har i sin *Theologie der Concordienformel* icke ut-

härmed må föröfrigt påpekas, att det enligt Konkordieformeln är en stor skilnad mellan döpta och odöpta i fråga om de andliga krafter, hvarom det här är fråga. De, som i dopet iklädt sig Kristus och blifvit »revera renati» — d. v. s. alla i kyrkan upptagna medlemmar — hafva nämligen liberatum arbitrium, »hvarför de icke blott höra Guds ord, utan äfven, ehuru icke utan mycken svaghet, kunna bifalla och med tron omfatta det»[1]).

Men då emellertid Konkordieformeln (S. D. III, s. 613, 19 ff) skrider till ett angifvande af de olika bemärkelser, i hvilka ordet *regeneratio* plägar förekomma, då visar sig den *vidsträcktare* vara blott den, enligt hvilken ordet fattas så, »ut simul remissionem peccatorum et subsequentem renovationem complectatur»; i *inskränktare* bemärkelse säges regeneratio åter förekomma antingen så, att det sammanfaller blott med det första af dessa moment, eller ock så, att det blott sammanfaller med det andra momentet (= renovatio; i denna senare bemärkelse, säges det här, förekommer ordet ofta hos Luther, särskildt i boken om kyrkan och koncilierna). Såsom sammanfallande med det första momentet = »solam remissionem peccatorum et adoptionem in filios Dei significans», säges ordet *regeneratio* såväl som *vivificatio* ofta förekomma i Apologien, och förklarar och motiverar Konkordieformeln detta så, att »cum homo per fidem (quam quidem solus Spiritus S. operatur) justificatur, id ipsum revera est quædum regeneratio, quia ex filio iræ fit filius Dei et hoc modo e morte in vitam transfertur», härvid åberopande såsom skriftbevis Ef. 2, 5 och Hab. 2, 4. Konkordieformeln säger visserligen icke, att *begreppet* regeneratio i detta fall sammanfaller med *begreppet* justificatio; detta vore också en orimlighet, då justificatio fattas såsom actus forensis (= justum pronuntiare, a peccatis absolvere), under det att regeneratio är en *med och i subjektet* föregående akt; men den förklarar sig icke heller närmare öfver saken. Då emellertid intet synes gifva vid handen, att regeneratio i detta fall identifieras med den Kristus omfattande tron såsom sådan, så måste syndaförlåtelse och adoption i detta fall tänkas såsom förinner-

tryckligen framhållit detta, men väl framgår det i sak af hela hans utredning af art. II. I sitt dogmatiska arbete: *System der Christlichen Wahrheit* ställer han sig också sjelf på denna ståndpunkt, i det att han låter nyfödelsen såsom innebärande »Setzung des geistlichen Lebensanfanges» inträda med kallelsen. Se Syst. der chr. Wahrh. II, s. 303 ff. Härom i det följande.

1) S. D. s. 604, 67.

ligade hos subjektet eller regeneratio såsom innebärande det inträdande subjektiva medvetandet om förlåtelse och barnaskap (= Apologiens *consolatio).* Men i detta fall måste, såsom vi förut framhållit, den mottagne Anden vara den förmedlande. Härigenom gestaltar sig regeneratio till delaktiggörelse af det lifsväsen, som svarar emot det tilldelade barnaskapet och till en inre besittning och åtnjutande af detta. Detta kan icke sägas hafva fått sitt uttryck i Konkordieformeln. Hvad Konkordieformeln uttrycker, är det oupplösliga sambandet mellan rättfärdiggörelse och nyfödelse [1]).

Man må föröfrigt döma om Konkordieformelns utredning huru som hälst: visst är, att hvarken lokalmetodens dogmatiker eller dogmatikerna af den följande analytiska metoden hänföra regeneratio omedelbart till andemeddelelsen eller den därigenom förmedlade gudomliga inhabitationen för att sålunda låta nyfödelsen innebära sjelfva inträdandet af det nya andelifvet såsom sådant. Andemeddelelsen (och inhabitatio) med den däraf betingade kristliga lifsbegynnelsen kommer följaktligen mer eller mindre att visa sig såsom ett efterföljande i förhållande till nyfödelsen. De äldsta dogmatikerna, såsom de t. ex. representeras af Gerhard, visa sig dock i uppfattningen af denna läropunkt stå den reformatoriska åskådningen närmare än de efterföljande.

Hos *Gerhard* visa sig rättfärdiggörelse och nyfödelse i så oupplöslig förbindelse, att de i första hand synas sammanfalla. Hvad innebär nyfödelsen? Jo, säger han, »*regeneratio* (*proprie* sic dicta) remissionem peccatorum, imputationem justitiæ Christi, translationem ex statu iræ in statum gratiæ, *υἱοθεσίαν* et jus vitæ æternæ complectitur» [2]). Men nu är att märka, att samma moment, hvilka Gerhard sålunda sammanfattar såsom konstituerande nyfödelsens begrepp, bland andra jämväl räknas till den rättfärdiggörande trons och rättfärdiggörelsens verkningar [3]). I öfverensstämmelse härmed säger han därför äfven: »Fide amplectimur promissionem de remissione peccatorum, et *sic* regeneramur sive ex Deo nascimur» [4]).

1) *Frank* har i sin Theologie der Concordienformel »såsom varande blott en formell fråga» förbigått denna framställning af den olika betydelsen af regeneratio. Se Theol. der Conc. II, sid. 85 f. Man jämföre dock af samma arbete II, s. 208—215, där Frank utvecklar förhållandet mellan tron såsom sedlig princip och tron såsom rättfärdiggörelsens organ.

2) *J. Gerhardi* Loci Theologici, locus XVI, § 226, 5.

3) *Loci* XVI, § 149 och § 72, 8.

4) *Loci* XVI, § 185, 9.

Man igenkänner här på sätt och vis Apologiens åskådning i Konkordieformelns belysning. Nyfödelsen är hvarken identisk med den rättfärdiggörande tron — ty denna är instrumentum recipiens ex parte nostra, likasom sakramenten äro media offerentia ex parte Dei [1]) — ej heller med rättfärdiggörelsen, utan den är, såsom egentligen innebärande syndaförlåtelse och adoption, en verkan af båda i förening (= justificatio per fidem accepta) [2]). Att det härvid är fråga om applikationen på subjektet, är Gerhards uttryckliga mening [3]). Han framhåller äfven, att de i tron omfattade nådelöftena blifva på ett innerligt sätt beseglade genom den i hjertat meddelade Anden, »Spiritus adoptionis filiorum» [4]). Men Andens gåfva hör dock enligt Gerhard till nyfödelsen, endast försåvidt regeneratio tages i *oegentlig* bemärkelse, så att den kommer att omfatta äfven förnyelsens process, *renovatio*, hvilken senare visserligen är »cum regeneratione (h. e. proprie dicta) individuo nexu conjuncta» [5]), men dock skiljer sig från nyfödelsen såväl därigenom, att *regeneratio* »tam non recipit majus ac minus quam ipsa carnalis generatio», under det att *renovatio* »majus ac minus recipit, quia interior homo de die in diem renovatur» [6]), som ock därigenom, att det är de pånyttfödda såsom sådana, som få mottaga den förnyande Anden: »Qui per fidem ex Deo nati sunt, illis datur Spiritus S., qui incipit naturam eorum renovare» [7]). — Till det föregående upptändandet af trons ljus i hjertat å ena sidan och till denna med nyfödelsen i oupplöslig förbindelse stående andemeddelelse och för-

1) *Loci* XVI, § 147.

2) *Loci* XVI, § 226, 1.

3) Jfr *Loci* XVI, § 146: Promissio evangelica de remissione peccatorum prior est fide, sed promissum bonum in verbo evangelii oblatum, h. e. peccatorum remissio, non nisi per fidem obtingit. Distinguendum igitur inter objectum ejusque applicationem, vel quod idem est, inter promissionem oblatam et receptam.

4) *Loci* XVI, § 87: Deus non solum *exterius* in verbo testatur de sua gratia credentibus in Christum promissa, sed etiam donat illis Spiritus S. sicque *interius* eos confirmat de gratia Dei, de beneficiis Christi ac *de speciali eorum applicatione* ... Vere credentes sunt templa et habitacula Spiritus S:i; atque is est Spiritus adoptionis filiorum, utique ergo testimonium illis dat, quod sint filii Dei o. s. v.

5) *Loci* XVI, § 28, 4 jfr § 30, 2, § 157, 1; § 185, 8; § 226, 1 och 7.

6) *Loci* XVI, § 226, 5.

7) *Loci* XVI, § 181, 3 jfr § 30, 5.

nyelse[1]) å den andra hänvisar Gerhard, då det blir fråga om den inre förändring, som i nyfödelsen försiggår med menniskan: »Non negamus, in regeneratione fieri aliquam mutationem, præterquam enim quod Spiritus S. per lucem verbi accendit in cordibus regenerandorum lucem fidei, qua Christum agnoscunt et amplectuntur, conjuncta insuper est regenerationi renovatio ac opulenta illa donorum Spiritus S:i effusio»; men det senare är icke nyfödelsens causa formalis, utan dess consequens, ty »huru skulle Gud kunna utgjuta sin Ande i det hjerta, som ännu icke blifvit försonadt med honom»? I dopet visar sig särskildt det ena och det andra såsom skeende i ett och samma moment (= regeneratio generaliter accepta), ehuru man äfven här begreppsmässigt har att göra samma skilnad[2]). Likasom nu ordet är medlet för trons upptändande hos de äldre, så meddelas tron åt barnen genom dopet[3]). Dopet är visserligen öfverhufvud »ordinarium regenerationis et salutis medium», men det är dock i detta fall, säger Gerhard, en skilnad, allt efter som det är fråga om barnen eller de äldre: barnen mottaga i dopet Andens och trons förstling, de äldre, hos hvilka tron upptändts genom det heliga ordet, hafva därmed äfven undfått Andens förstling, hvilken i dopet sedan blott förökas[4]).

Under det att nyfödelsen sålunda äfven enligt Gerhard måste fattas såsom följd af rättfärdiggörelsens objektiva akt, framställes densamma däremot af dogmatikerna under senare hälften af det

---

1) Jfr i fråga om denna förbindelse äfven *Chemnitz*, Loci theol. III, 76: Cum hac reconciliatione (per fidem) conjuncta est donatio Spiritus Sancti, qui cor renovat, ut incipiat etc. — Se *Thomasius*, Christi P. u. W. III, 2, s. 324 not 3.

2) *Loci* XVI, § 226, 7; XX, § 114 jfr § 112.

3) *Loci* XVI, § 116; § 105, § 120, 2. 5.

4) *Loci* XX, § 122, 3; § 123, 3 f. — Från den etiska sidan betecknas det nya lifvet af Gerhard med det i bekännelseskrifterna ofta förekommande uttrycket: *nova obedientia*, och är denna till sin *positiva* sida: *vivificatio*, nämligen i betydelsen af »studium novæ vitæ», och till sin *negativa* sida: *mortificatio* i betydelsen af »cessatio ab impietate et malitia». hvarvid han anmärker, att man visserligen kan tala om en *mortificatio* äfven hos de ännu icke pånyttfödde, nämligen i betydelsen af den tron föregående *contritio* seu dolor ex peccatorum agnitione et sensu iræ divinæ ortus, men icke i betydelsen af ett syndens dödande, hvilket är en följd af vivificatio såsom innebärande consolatio et pax conscientiæ (= det andliga lifvets inträdande.) *Loci* XV, § 56; jfr Apologien.

17:de århundradet (*König, Calovius, Baier, Quenstedt, Hollazius*) såsom ett föregående i förhållande till rättfärdiggörelsen, och beror detta af det olika sätt, hvarpå nyfödelsen nu bestämmes. Regeneratio, säger man nu, innebär i sin *vidsträckta* bemärkelse (*late* dicta) *restitutio vitæ spiritualis in genere*, d. v. s. hela komplexen af de akter, genom hvilka den andligen döda menniskan kommer i besittning af det lif, som innefattas i frälsningen genom Kristus, och som den Helige Andes tillämpande nåd i sin helhet åsyftar[1]). I denna bemärkelse inbegriper regeneratio alltså hela ordo salutis. Men frågan är här, huru de nämnda dogmatikerna fatta nyfödelsen såsom särskild akt i denna ordo, eller hvad de mena med nyfödelsen i *inskränkt* bemärkelse (*stricte* dicta). Härvid märka vi, att de visserligen ej med tystnad förbigå, att ordet regeneratio i Konkordieformeln i inskränkt bemärkelse användes och säges användas antingen såsom liktydigt med syndaförlåtelse och adoption eller såsom liktydigt med den i och med rättfärdiggörelsen inträdande renovatio. Men detta omnämna de endast i förbigående och fatta för sin del regeneratio (stricte dicta) hvarken såsom det ena eller det andra. Man skulle kunna säga, att om Gerhard har sin utgångspunkt i art. III i Konkordieformeln, så hafva dessa dogmatiker sin utgångspunkt i art. II[2]). Hvad är nämligen, betraktad såsom akt af gratia Spiritus S:i applicatrix, den *collatio virium spiritualium*, utan hvilken menniskan icke kan omfatta den gudomliga nåden? Den är, säga dessa dogmatiker, detsamma som nyfödelsen sjelf; regeneratio innebär *collatio virium credendi*, eller, hvilket enligt Hollazius väsentligen är detsamma, *donatio fidei* [3]). Sålunda gifver Baier följande definition på nyfödelsen: »*Regeneratio* est actio Dei, qua Deus hominem, viribus spiritualibus carentem sed contumaciter non repugnantem, ex mera gratia propter

1) Se *Quenstedt*, Theol. did. polem., III, s. 477.

2) Det är anmärkningsvärdt, att *Quenstedt* visserligen åberopar Form. Conc. Sol. Decl. III, 19 såsom stöd för den nyss angifna uppfattningen af regeneratio i vidsträckt bemärkelse, men härvid tydligen inlägger något annat i Konkordieformelns ord, än hvad de innehålla. Konkordieformeln säger, att regeneratio stundom användes så, »*ut simul et* remissionem peccatorum *et* subsequentem renovationem complectatur»; Quenstedt åter säger, att regeneratio i vidsträckt bemärkelse »*etiam* remissionem peccatorum et subsequentem renovationem comprehendit.» Se *Quenstedt*, III, s. 477, th. 4.

3) Jfr *Hollazius*, Examen theol. acroam., s. 882, qu. 9.

Christum per verbum et baptismum, *ex parte intellectus et voluntatis viribus spiritualibus ad credendum in Christum* vitamque adeo spiritualem inchoandam donat aut eas in ipso producit, *justificationis, renovationis et salutis consequendæ causa*» [1]). Det är följaktligen icke det andelif, på grund af hvilket menniskan enligt skriften säges vara en »ny skapelse», det andelif, som konstituerar »den nya menniskan» — det är icke detta, som i nyfödelsen kommer till stånd, utan det är blott dettas föregående betingelse [2]). Det tillstånd, hvarifrån menniskan genom den så fattade nyfödelsen föres (terminus a quo) är följaktligen »mors peccati» (spiritualis), försåvidt denna död innebär »absentia virium objectum justificum salutariter agnoscendi et amplectendi»; närmare bestämdt är detta tillstånd alltså med afseende på kunskapsförmågan: den andliga blindheten, som gör det omöjligt för oss att af oss sjelfva förstå den frälsande sanningen, och med afseende på viljeförmågan: vår i lika hög grad befintliga vanmakt, då det gäller att taga emot den erbjudna nåden [3]). Nyfödelsen går alltså ut därpå, att den andligen döda menniskan genom den Helige Andes »gratia assistens» (till skilnad från »gratia inhabitans», som följer efter rättfärdiggörelsen) [4]), till förstånd och vilja utrustas med de andliga och supernaturala krafter, hvilka tillsammans betinga och konstituera den rättfärdiggörande, nåden i Kristus omfattande tron.

I öfverensstämmelse med denna uppfattning af nyfödelsen lära dogmatikerna, att regeneratio är *successiv*, försåvidt det är fråga om de äldre. Hos barnen däremot försiggår denna akt momentant i dopet, ty den »naturalis resistentia», som förefinnes äfven hos dem, blir där genast öfvervunnen. Svårt är det visserligen att förstå, säger Hollazius, huru de små kunna erhålla en »notitia Dei salutaris» och begåfvas med »fiducia in Christum», men att detta verkligen sker, »draga vi för ingen del i tvifvel». Han vill dock synbarligen icke pressa uttrycken notitia och fiducia, utan citerar Chemnitz ord: »Licet nec satis intelligamus, nec verbis explicare possimus, qualis sit illa Spiritus S:i actio et operatio in infantibus,

---

1) *Baier*, Comp. theol. posit., Lips. 1750, s. 532. Jfr *Quenstedt*, III, s. 477.

2) Jfr *Quenstedt*, III, s. 485, där menniskan säges vara »novus homo» et »nova creatura» ob novas vires spirituales in regeneratione *et renovatione* collatas.

3) Se *Quenstedt*, III, s. 484; jfr *Hollazius*, s. 882, qu. 10.

4) *Quenstedt*, III, s. 494.

qui baptizantur: esse tamen et fieri ex verbo Dei certum est. *Illam autem actionem seu operationem Spiritus S:i in infantibus vocamus fidem et dicimus parvulos credere*[1]). Hollazius betecknar denna tro såsom *fides directa* till skilnad från den medvetna tron: *fides reflexa et discursiva*[2]). Annorlunda förhåller det sig, såsom sagdt, med nyfödelsen hos de äldre: hos dessa tillväxer regeneratio i stigande grader (den är »gradualis et crescens») under längre eller kortare tid, allt efter som deras blindhet och gensträfvighet äro lättare eller svårare att öfvervinna, till dess den når sin fullbordan i och med den fulla trons upptändande[3]). Detta upptändande är ögonblickligt, och ehuru nyfödelsen är successiv, så sker, såsom Quenstedt säger, sjelfva den i och med detta upptändande försiggående ζωοποίησις momentant; det är i detta ögonblick som »Christus, verus justitiæ sol, in cordibus nostris oritur»[4]). Baier betonar särskildt den successiva sidan och menar, att om man säger regeneratio vara momentan, så måste man taga, och har man verkligen tagit begreppet antingen i betydelsen af syndaförlåtelse och adoption eller ock i betydelsen af *collatio initiorum fidei*[5]), d. v. s. låta regeneratio afse det moment, då menniskan till förstånd och vilja mottager de första vires spirituales[6]).

---

1) *Hollazius*, s. 885, qu. 14 och 881; *Chemnitz*, Examen conc. Trident. II, 2, 10.

2) *Hollazius*, s. 1189, qu. 19, c). *Quenstedt* går i detta fall längre och låter tron hos barnen motsvara de äldres såsom notitia, assensus och fiducia. Se *Quenstedt*, V, s. 147.

3) Med denna uppfattning af nyfödelsen hade dogmatikerna så mycket lättare att bevisa, att äfven de fromme i gamla testamentet voro »vere renati». Se *Hollazius*, s. 881, qu. 8.

4) *Hollazius*, s. 885, qu. 14. *Quenstedt*, III, s. 483, th. 17.

5) *Baier*, s. 530.

6) Jfr den föregående framställningen öfver Konkordieformeln. Emellertid är den under inflytelsen af den Helige Andes nåd stående menniskan enligt de strängt ortodoxa dogmatikerna helt och hållet passiv, intill dess nyfödelsen är fullbordad samt därmed rättfärdiggörelse inträdt. Detta framträder på ett särdeles ögonskenligt sätt hos *Quenstedt*. För att göra denna exclusiva passivitet så mycket mera gällande, låter han nämligen poenitentia såsom »conversionis effectus» följa omedelbart *efter* justificatio, under det att conversio (transitiva) går förut. Samma ordning finnes för öfrigt hos Calovius. — Jfr i fråga om Quenstedt i detta afseende: *Gass*, Geschichte der Protestantischen Dogmatik I, s. 371, — *Baier*, som representerar »Musæi mildare ortodoxi», lär, att menniskan »*in initio* conversionis mere passive se habet»; *Baier*, s. 564.

Vi anse det föga gagneligt att närmare inlåta oss på alla de enskilda bestämningar, hvilka dogmatikerna tillade den så fattade regeneratio. Hvad vi i detta sammanhang hufvudsakligen vilja anmärka är, att lika litet som denna uppfattning kan sägas motsvara nyfödelsens bibliska begrepp, lika litet visar den sig tillfredsställande, då det blir fråga om förhållandet mellan *regeneratio* och *conversio* å ena sidan, samt *regeneratio* och *illuminatio* å den andra. I det att nämligen *conversio (transitiva)* enligt dogmatikerna helt och hållet är ett Andens verk, som går ut på en »translatio in statum fidei»[1]), så blir mellan regeneratio och conversio endast den formella skilnad, att regeneratio försiggår både hos barn och äldre samt verkas genom ord och sakrament, under det att conversio endast eger rum hos de äldre och verkas genom ordet allena. I sak sammanfalla således båda[2]). Skilnaden mellan *illuminatio* och *regeneratio* åter blir — såsom Hollazius sjelf säger (s. 832), ehuru han bemödar sig att häfda upplysningens sjelfständighet inom ordo salutis och fattar *regeneratio* mera såsom *donatio fidei* än såsom collatio virium credendi — endast den, att den förra akten *mera* afser *förståndet*, den senare *mera* afser *viljan*[3]).

Men låt vara att i fråga varande dogmatikers nyfödelsebegrepp såsom sådant är otillfredsställande: den troende menniskans lifsförening med Kristus och en därmed inträdande förändring i hela hennes inre och yttre lif kommer visserligen till sin rätt äfven hos dem, ehuru de i följd af detta sitt nyfödelsebegrepp och med fast-

— Härvid må emellertid anmärkas, att då dogmatikerna, i likhet med hvad lutherska kyrkan städse fasthållit (jfr de i konkordieboken upptagna Visitationsartiklarne (Müller) s. 784, 41), lära, att menniskan genom uppsåtlig synd förlorar den i nyfödelsen mottagna nåden, men genom bot och omvändelse åter kan komma i besittning däraf, så låta de menniskans passivitet vid omvändelsen i det senare fallet ej vara densamma, som i fråga om de förut icke pånyttfödda. Detta gäller då enligt dogmatikerna om alla, som en gång mottagit det heliga dopet, men fallit ur döpelsenåden. Jfr *L. Hutterus*, Comp. loc. theol. s. 281: »Alia non renatorum infidelium, alia semel quidem renatorum sed jam lapsorum, sit conversio». Se det utförligare citatet hos *Schmid*, Evang. Lutherska Kyrkans Dogmatik s. 298. Jfr *Form. Conc.*, Sol. Decl. II, s. 604, 67. Se s. 86 i det föregående.

1) *Quenstedt*, III, s. 500.

2) Se *König*, theol. pos. III, § 451; jfr *Hollazius*, s. 885; jfr *Schmid*, Evang. Lutherska Kyrkans Dogmatik § 46.

3) Jfr *Hollazius*, s. 880 qu. 7 samt s. 840.

hållande af den lutherska kyrkans grundåskådning i fråga om rättfärdiggörelsens betydelse först låta den inträda med *unio mystica* och *renovatio* såsom omedelbar följd af rättfärdiggörelsen. Medvetandet om den i tron rättfärdiggjorda menniskans innerliga lifsförening med Kristus och därmed om Guds särskilda inhabitation i de troende, hvilket medvetande var så lefvande hos Luther sjelf, uttalar sig städse i den äldsta lutherska kyrkan. Vi hafva sett, huru detta funnit sitt uttryck i Konkordieformeln. Alla de förnämsta lutherska teologerna i slutet af sextonde och början af sjuttonde seklet lära jämväl en från omnipræsentia Dei universalis skild speciell Guds nåderika och verksamma närvaro i de troende[1]). För denna på Kristi försoning grundade innerliga gemenskap mellan menniskan och Gud använde man i den lutherska dogmatiken sedan förra hälften af det sjuttonde århundradet beteckningen *unio mystica*[2]). Vid det närmare bestämmandet af denna förenings karakter ville man hufvudsakligen undvika tvänne motsatta ytterligheter. Å ena sidan kunde man icke erkänna den *Weigelska mystiken* med dess lära, att af Gud och den pånyttfödda menniskan blir en enda substans och väsen: man kunde icke fatta denna förening såsom *unio essentialis*[3]). Å

1) Så *Chemnitz* (uti »de duab. naturis in Christo»); *Tileman Heshusius* (uti »tractatus de duab. naturis in Christo»); vidare *Selnecker*, *Heerband*, *Aegid. Hunnius*, *L. Hutter* och *Gerhard*. — Jfr *Krebs*: »De unionis mysticæ quam vocant doctrinæ lutheranæ origine et progressu sæculo XVII». Marb. 1871, s. 14—26.

2) Anmärkningsvärdt är, att i samma mån som uttrycket *unio mystica* i den lutherska dogmatiken upptages för att beteckna menniskans inträdda lifsförening med Kristus, i samma mån visar sig nyfödelsebegreppet blifva det nyss framstälda och regeneratio föregå justificatio. Ännu *Brochmand* — den framstående danske dogmatikern — hvilken är den förste, som vid behandlingen af nådeverkningarne upptager uttrycket (i sitt dogmatiska arbete: »Universæ theologiæ systema» af år 1633), sätter regeneratio *efter* justificatio och behandlar *unio mystica* blott såsom ett moment af nyfödelsen. Se *Krebs* a. a. s. 36 f. — Från och med *König* är ordningen åter den motsatta.

3) Enligt *Weigel* kan menniskan genom intelligere och cognoscere blifva så »leibhaftig» förenad med Gud, att hon sjelf blir Gud och Guds son. I ett af sina arbeten (*Γνῶθι σεαυτόν* II, s. 2) säger han: »Also kann sich der Mensch durch intelligere, cognoscere mit Gott leibhaftig vereinigen und kann das werden, das er erkennt, nehmlich Gott oder Gottes Sohn; also wird der Mensch eben dasselbe, das er studirt, lernet und erkennet, ja er findet sich selber, denn er ist alle Dinge in ihm selber». I öfverensstämmelse med den tyska medeltidsmystiken lär han nämligen, att *alla* äro delaktiga af *inhabitatio Dei essentialis*, men att endast de *pånyttfödda* känna den och äro saliga däri.

andra sidan kunde man, med fasthållande af den äkta lutherska, på skriften grundade åskådningen, icke låta denna förening uppgå blott och bart uti en *gratiosa operatio,* så att Gud, såsom särskildt Calixtus (i likhet med Socinianer och Arminianer) velat göra gällande, endast med hänsyn till sina gåfvor och krafter kunde sägas vara särskildt närvarande hos de troende[1]).

Sökande den rätta medelvägen mellan dessa extremer inlåta sig dogmatikerna i fråga om unio mystica på en mångfald af ne-

---

Weigels lärjunge *Stifelius* säger, att »die Wiedergebornen sind Gott-Mensch und Mensch-Gott, nicht zwei, sondern eins mit Gott», ja han låter t. ex. den pånyttfödde säga: »Jag, Jesus Kristus, Guds lefvande Ord, har återlöst dig med mitt oskyldiga lidande». — Se *Krebs*, a. a. s. 5 ff.

1) Här må anmärkas, att det var i sammanhang med det kristologiska spörsmålet under Gerhards tid, som man satte under debatt frågan, huruvida Guds speciella närvaro i de troende blott i anseende till sina verkningar, d. v. s. blott såsom en särskild *gratiosa operatio* vore skild från den allmänna gudomliga närvaron, i kraft af hvilken allt och vi alla, goda och onda, lefva, röras och hafva vår varelse i Gud (Apg. 17, 28), eller om detta speciella varande äfven vore *substantielt* skildt från den allmänna gudomliga närvaron. Sedan Tübinger-teologen *Nicolai* redan 1604 uti sitt »Grundveste des streitigen Artikels von der Gegenwart Jesu Christi nach beiden Naturen im Himmel und auf Erden» uttalat enahanda tankar (jfr Thomasius, Chr. P. u. W. II, s. 493 ff.), var det särskildt Giessener-teologerna (Menzer och Feuerborn), som betonade den substantiella karakteren af den speciella närvaron. *Feuerborn* säger (*Κενωσιγραφία* af år 1618, sect. II, cap. VI; sect. VII, cap. III): »*Præsentia Dei et θεανθρώπου Christi specialis* a generali cunctisque creaturis communi differt non sola speciali actione transeunte, sed et insuper aliqua divina propinquitate et conjunctione mystica». Detta är enligt Feuerborn en »*approximatio substantialis peculiaris*», en »*propinquitas divina specialis*»; inhabitatio Dei afser alltid i skriften, säger han, en »*adessentia substantialis et efficax*», hvilken, likasom den helt och hållet är en frukt af Kristi förtjenst, endast kommer dem till del, hvilka i tron omfatta nåden i Kristus. Att det gudomliga väsendets oföränderlighet och oändlighet härför icke utgör något hinder, visar Kristi exempel (Kol. 2, 9): »propriori et arctiori nexu et intimiori vinculo τὸν λόγον adesse ipsius carni quam ceteris omnibus creaturis salva tamen ipsius infinitate et immensitate». Man finner hos Feuerborn äfven följande definition: »*Præsentia gratiosa* est peculiaris Spiritus S:i non exclusis Deo patre et filio ad nos approximatio et benigna in nobis operatio». — *Menzer* framhåller, att hvad Kristus lofvade sina lärjungar icke var blott en *benigna operatio,* utan en *inhabitatio,* och denna måste fattas såsom en »substantialis propinquitas cum benigna operatione conjuncta». — Se *Krebs*, a. a. s. 28—33. — *Calixtus* var hufvudsakligen den, som förfäktade, att Gud endast till sina gåfvor kan sägas vara närvarande i de troende, och ansåg läran om unio mystica för högst farlig. Angående striden mellan *Hülsemann* och *Calixtus* om denna sak se *Krebs*, a. a. s. 40 ff.

gativa och positiva bestämningar, genom hvilka de hufvudsakligen vilja göra gällande, att den rättfärdiggjorda menniskan substantielt till kropp och själ förenas med det gudomliga väsendet inclusive Kristi menskliga natur, utan att menniskans väsen genom denna förening förlorar sin integritet såsom sådant, en förening, som utan att uppgå i en blott *ἐνέργεια* eller gratiosa operatio likväl är förbunden med en sådan gudomlig verksamhet i menniskans inre, och som har till följd en harmonia et temperantia affectuum eller en väsensöfverensstämmelse mellan menniskan och Gud, i det att Gud uppfyller henne med andlig makt, vishet, helighet [1]. Vid det närmare angifvandet af sättet för denna förening lära dogmatikerna, att densamma är en »propinquitas per appropinquationem substantiæ divinæ ad hominem credentem», eller en »conjunctio spiritualis Dei triunius cum homine justificato, qua in hoc velut consecrato templo præsentia speciali eaque substantiali habitat», eller en »vera, realis, intrinseca et arctissima conjunctio substantiæ hominis fidelis cum substantia ss. trinitatis et carnis Christi» o. s. v. [2]. Det är här icke blott fråga om ett (i förhållande till unio generalis) nytt modus operandi å Guds sida, utan (i analogi med det gudomligas immanens hos Kristus) om en ny gudomlig approximatio essentiæ, utan att likväl härigenom uppkommer en unio personalis (såsom hos Kristus): unio mystica är blott en unio personarum; och likaledes utan att en unio substantialis i egentlig mening kommer till stånd: unio mystica är blott en unio substantiarum; det menskliga väsendet blir nämligen hvarken förvandladt till gudomligt (transsubstantiation), ej häller sammansmälter det med detta till en substans (consubstantiation), i följd hvaraf äfven unio blott är accidentalis: den är icke oupplöslig, menniskan kan falla ur nåden och föreningen med Gud [3]. Till skilnad från det genom föreningen

1) Jfr *Calovius*, X, s. 506 f.; *Hollazius*, s. 937; *Quenstedt*, III, s. 622 ff.

2) *Calovius*, X, s. 506; *Hollazius*, s. 932; *Quenstedt*, III, s. 622.

3) Se *König*, Theol. pos. acroam. s. 209 ff. *Hollazius*, s. 939 ff. — Jfr äfven *Schneckenburger*, Vergleichende Darstellung des lutherischen und reformirten Lehrbegriffs I, s. 186 f. — En hos *Quenstedt* (III, s. 622) förekommande definition lyder: Unio mystica est »realis et arctissima substantiæ ss. trinitatis et Christi *θεανθρώπου* cum substantia fidelium conjunctio, a Deo ipso per verbum evangelii, sacramenta et fidem facta, qua speciali essentiæ approximatione et gratiosa operatione in iisdem est, ita ut et fideles in eo sint, ut per mutuam et reciprocam immanentiam vivificæ facultatis et omnium beneficiorum ejus participes facti, certi sint de gratia Dei et salute æterna, unitatemque

uppkomna tillståndet (status unionis, unio) betecknas sjelfva föreningsakten mera egentligt såsom *unitio*[1]) och tillskrifves visserligen, såsom nådeverken i allmänhet, den Helige Ande, men hänföres dock med stöd af Joh. 14, 23 på ett särskildt sätt till hela treenigheten [2]). Vi finna också, att denna tids dogmatiker med undantag af Baier, för hvars Compendium den unio mystica förkastande Musæi framställning ligger till grund, vid sin läroutveckling icke särskildt upptaga andemeddelelsens moment, donatio Spiritus S:i, utan kan detta moment hos dem sägas vara förhanden endast försåvidt det ingår uti unio mystica[3]). Å ena sidan måste man visserligen säga, att, såsom läran om unio mystica gestaltar sig i följd af dess samband med frågan om ubiquitas carnis Christi, Anden härvid icke får den betydelse, hvilken på frälsningsekonomiens område tillkommer honom såsom Kristi Ande. Men tager man å andra sidan i betraktande, hurusom dogmatikerna betona Kristi gudmenskliga väsen såsom det, med hvilket den troende på ett innerligt, realt sätt blir förenad, så finner man, att det förbiseende af andemeddelelsen, som här mer eller mindre gör sig gällande, i sak icke har så mycket att betyda.

Från den i och med rättfärdiggörelsen inträdande reala föreningen med Kristus, hvarom det här är fråga, skiljer Hollazius hvad han kallar *unio formalis fidei* såsom »in signo rationis prior justi-

---

in fide et caritate cum reliquis corporis mystici membris serventɒ. — *Calovius*, som mycket omständligt behandlar denna lära, skiljer mellan *unio ss. trinitatis cum homine fideli* i allmänhet och *unio mystica cum Christo*, som han behandlar särskildt, och af hvilken han betraktar *unctio spiritualis* såsom en följd. Han definierar (X, s. 526) *unio mystica cum Christo* sålunda, att den är: »conjunctio vera et realis atque arctissima divinæ et humanæ Christi θεανθρώπου naturæ cum homine renato, quæ virtute meriti Christi per verbum et sacramenta fit, ita ut Christus cum homine renato unum spiritum constituat et in ipso et per ipsum operatur, eaque quæ agit aut patitur fidelis sibi appropriet, ut non vivat homo quod ad divinam vitam per se, sed in fide filii Dei, donec ad coelestam vitam evehaturɒ.

1) *Hollazius*, s. 934; *Quenstedt*, III, s. 621 f.

2) Jfr *Calovius*, X, s. 505; *Quenstedt*, III, s. 617, th. 8.

3) *Baier* åter utesluter unio mystica och utvecklar i stället begreppet *donatio Spiritus S:i* såsom följd af rättfärdiggörelsen. De genom tron rättfärdiggjorda begåfvas med den Helige Ande, säger han, »ut ipse in justificatis substantialiter præsens conferendo uberiora gratiæ dona se præbet et velut inhabitantem manifestetɒ. *Baier* § 10. — Jfr *Krebs*, a. a., s. 60 ff.

ficatione»[1]). Tydligt är, att denna unio, försåvidt det där är fråga om ett verkligt trons omfattande af Kristus, icke kan till tiden vara skild från den reala föreningen. Dogmatikerna betona också, att i och med trons upptändande (= regeneratio) justificatio, unio mystica och renovatio försiggå i ett och samma tidsmoment, ehuru det inre förhållandet mellan dessa akter måste angifvas i denna ordningsföljd[2]). Förklarar man unio formalis fidei hos Hollazius såsom Schmid, hvilken härom säger, att unio mystica till sin begynnelse redan är meddelad i tron såsom det *organ*, genom hvilket densamma kommer till stånd, och att unio alltså verkligen kan sägas föregå justificatio[3]), så kommer man till en identifiering af tron såsom det af Anden verkade organet och den genom tron i hjertat mottagne Anden. I detta fall vore det konseqvent att låta unio afse redan den begynnande trons dragning till Kristus; men då vore unio formalis icke blott »in signo rationis», utan äfven till *tiden* föregående i förhållande till rättfärdiggörelsen och den reala föreningen[4]). Man kan emellertid sätta i fråga, huruvida Hollazius öfverhufvud skulle hafva talat om en trons förening till skilnad från den reala föreningen, försåvidt han i nyfödelsen sett något mer än blott donatio fidei. Hans upptagande af en tvåfaldig unio tyckes visa, att han sjelf funnit sitt nyfödelsebegrepp något matt[5]).

Fästa vi oss emellertid icke vid den mer formella sidan af saken eller vid det sätt, hvarpå denna tids dogmatiker bestämde sjelfva begreppet regeneratio, utan hålla vi oss hufvudsakligen till det reella, till det, som enligt dem är en nyfödelsens följd: menniskans lifsförening med Kristus, så framträder genast den lutherska åskådningen hos dem på det klaraste såväl däruti, att denna lifs-

1) *Hollazius*, s. 933: »Unionem formalem fidei, qua apprehenditur, induitur, et nobiscum unitur Christus ut mediator» etc.

2) Jfr *Quenstedt*, III, s. 621: Regeneratio, justificatio, unio et renovatio tempore simul sunt et quovis puncto mathematico arctiores adeo, ut divelli et sequestrari nequeant, cohærent. Secundum nostrum tamen concipiendi modum ordine prior regeneratio et justificatio unione illa mystica.. Renovatio vero unione posterior est o. s. v. Häremot bör dock anmärkas, att renovatio endast såsom den *begynnande* omedelbara verkan af den reala föreningen med Kristus kan sägas vara momentan; renovatio såsom sådan är successiv.

3) *Schmid*, a. a. s. 303.

4) Jfr härtill *Schneckenburger*, a. a. I, s. 185 not.

5) Det förtjenar påpekas, att Hollazius härvid citerar *Brochmand*, hvilken, såsom vi förut anmärkt, behandlar unio mystica såsom hörande till nyfödelsen.

förening har sin omedelbara förutsättning uti menniskans rättfärdiggörelse genom tron, som ock däruti, att man söker att fatta densamma så djupt, som endast lutherdomen med bevarande af gränsen mellan det ändliga och det oändliga önskar att fatta och gjort försök att fatta denna förening — enligt den lutherska satsen: »humana natura capax divinæ» [1]).

b) *Den reformerta kyrkan.*

Läran om nyfödelsen gestaltar sig icke på samma sätt inom den reformerta kyrkan som inom den lutherska protestantismen. Detta visar sig bland annat, om vi taga i betraktande, huru unio cum Christo här fattas och detta särskildt i förhållande till rättfärdiggörelsen. Såväl hos Calvin sjelf, som i reformerta bekännelseskrifterna öfverhufvud uttalas läran om rättfärdiggörelsen i allmänhet på enahanda sätt som inom den lutherska kyrkan: justificatio betecknas såsom ett tillräknande af Kristi rättfärdighet [2]). Men då enligt luthersk åskådning den reala föreningen med Kristus (inhabitatio, unio mystica) är en omedelbar följd af rättfärdiggörelsens objektiva akt, så visar sig däremot enligt den reformerta lärouppfattningen unio mystica vara ett föregående i förhållande till rättfärdiggörelsen. Denna uppfattning af förhållandet mellan unio och justificatio, hvars skiljaktighet från det lutherska lärobegreppet särskildt framhållits af den reformerte teologen Schneckenburger, framträder redan hos *Calvin.* Förkastande Osianders lära om justitia essentialis säger sig dock Calvin i hög grad yrka på »denna förening (conjunctio) mellan hufvudet och lemmarne, på Kristi boende i våra hjertan, med ett ord på unio mystica (mystica denique unio)» och tillägger: »Non ergo eum extra nos procul speculamur, ut nobis imputetur ejus justitia, sed quia ipsum induimus, et insiti sumus in ejus corpus, unum denique nos secum efficere dignatus est, ideo justitiæ societatem nobis cum eo esse gloriamur» [3]). Nu är att märka, att de utvalda enligt konseqvent reformert åskådning äro objektivt-realt förenade med Kristus redan i kraft af den eviga utkorelsen; Kristus har, såsom Schneckenburger uttrycker sig, »appro-

1) Jfr *Thomasius*, Chr. P. u. W. III, 2, s. 326.

2) Se t. ex. *Calvin*, Instit. rel. christ. lib. III, cap. XI, 16. jfr 23. *Corp. Ref.* XXX, 547 ff.

3) Inst. rel. chr. lib. III, cap. XI, 10.

prierat sig» alla, hvilka äro honom (genom denna utkorelse) af Fadren gifna, eller han har, för att använda Calvins nyss anförda ord, gjort dem till »unum secum». Redan den allra första af de verkningar, hvilka Kristus genom sin Ande utöfvar på menniskan, innebär till principen det subjektiva förverkligandet af denna unio cum Christo; denna är följaktligen, såsom Schneckenburger säger, (subjective) »zusammenfallend mit dem Genesis des Glaubens schlechthin». Ja, emedan det är den med de utvalde (objective) förenade och dem med sig förenande Kristus, som här är verksam, så innebär redan den allra minsta trosrörelse en i själen preglad, från honom utgående andlig habitus, i kraft af hvilken unio redan äfven subjektivt-realt inträdt, och denna rörelse kan icke vidare afstanna, utan måste utveckla sig till fullt realiserad tro, i och med hvilken subjektet blir medvetet om denna sin unio cum Christo. Unio sammanfaller alltså å subjektets sida med tron i hela dess vardande. Likasom tron sjelf är följaktligen den reala lifsgemenskapen med Kristus en förutsättning för rättfärdiggörelsen. Denna senare innebär, hvad den enskilde i tiden beträffar, hufvudsakligen att den troende såsom sådan tillämpar på sig sjelf försoningen i Kristus, hvilket sammanfaller med det uppgående medvetandet om lifsgemenskapen med frälsaren; i denna gemenskap har rättfärdiggörelsen sin egentliga grund[1]). I och med denna med tron hos subjektet real vordna lifsförening med Kristus har äfven nyfödelsen inträdt, ja enligt Schneckenburger innebär *regeneratio* i sin inskränktaste bemärkelse den af Anden verkade blotta *potensen* till tro och är såsom sådan egentligen trons förutsättning och frö[2]). Endast härtill inskränker dock Calvin sjelf i allmänhet icke nyfödelsen. Visserligen säger han i sin kommentar till Joh. 1, 13 icke blott: »Quum Dominus fidem inspirat, occulte nos et arcano quodam et incognito nobis modo nos regignit», utan äfven: »Ex regeneratione, tamquam ex fonte, manat fides» — »fidem spiritualis regenerationis esse fructum»; men han framhåller dock på samma gång, att tron från en annan synpunkt är ett moment i nyfödelsen (pars regenerationis), ja att nyfödelsen är en trons effekt[3]). Och det är detta senare, som han hufvudsakligen gör gällande i sin Institutio, där han framställer regeneratio såsom identisk med den af tron här-

1) Se *Schneckenburger*, a. a. I, s. 195—202; II, s. 64 ff. 78.

2) *Schneckenburger*, a. a. II, s. 105.

3) Se *J. Calvini* in N. T. Commentarii, vol. III (in evang. Joh.) s. 10.

flytande *poenitentia*, det vill här säga: förnyelsens process. »Uno verbo poenitentiam interpretor, *regenerationem*, cujus non alius est scopus nisi ut imago Dei . . in nobis reformetur . . Hæc quidem instauratio non uno momento, vel die, vel anno impletur, sed per continuos, imo etiam lentos interdum profectus abolet Deus in electis suis carnis corruptelas»[1]). Och i denna uppfattning af nyfödelsens begrepp följdes Calvin af de fleste bland de äldre reformerta dogmatikerna[2]). Men om vi nu särskildt fästa oss vid den första, inskränktare bemärkelsen, hvilken enligt Schneckenburger och Ebrard blifvit den inom reformerta kyrkan mera allmänt förekommande[3]), så framgår af det föregående, att de lutherska dogmatikernas uppfattning af nyfödelsen såsom »collatio virium credendi» eller »donatio fidei» icke innebär detsamma som den reformerta uppfattningen däraf såsom en från en af Anden ingifven potentia till habitus och actus sig utvecklande tro[4]). Ty, såsom sagdt, enligt den reformerta grundåskådningen sammanfaller den reala lifsgemenskapen med Kristus hos subjektet med trons eget vardande, under det att densamma enligt den lutherska kyrkans lärobegrepp först är en följd af rättfärdiggörelsen genom tron. Härvid hafva vi emellertid att beakta, att unio i det hela icke blir så djupt och innerligt fattad på det calvinska läroområdet, som på det lutherska. Schneckenburger säger, att tron såsom sådan (»die fides schlechthin») kan betecknas såsom den Helige Andes inneboende: Anden är i menniskan blott förmedelst sina gåfvor, allt gudomligt inneboende, all habitatio Dei i oss måste på detta sätt fattas, det har endast en bildlig betydelse, och dess realitet består blott däri, att det af Gud verkade tillståndet svarar emot hans vilja och väsen;

---

1) *Calvin*, Instit. rel. chr., lib. III, cap. III, 9. (*Corp. Ref*, XXX, 440). — Jfr samma kap. § 2: Non posse hominem poenitentiæ serio studere, nisi *se Dei esse* noverit. Dei autem se esse nemo vere persuasus est, nisi qui ejus prius gratiam apprehenderit. — Den *contritio*, som intager ett så vigtigt rum i boten i luthersk mening, träder hos Calvin tillbaka och hör föröfrigt icke till denna poenitentia. Men den kommer på det hela taget icke häller så mycket i betraktande såsom en trons förutsättning; det positiva förhållandet till Kristus i tron bildar här hufvudsakligen utgångspunkten. Jfr *Calvin*, Instit. rel. chr. lib. III, cap. III, 2 med hans Comment. in N. T. vol. IV (in acta apostol.) cap. 20, 21, s. 395 f.

2) Se *Ebrard*, Christliche Dogmatik II, § 449 och 451.

3) Jfr *Ebrard*, a. a. II, § 452 f.

4) *Schneckenburger*, II, s. 105 ff.

ett väsentligt Guds inneboende skulle vara lika mycket stridande emot det gudomligas väsen som emot menniskans väsen: »finitum non est capax infiniti»[1]). — Vid framställningen af den reformerta uppfattningen af nyfödelsen erbjuder sig föröfrigt uti barndopet och barnens nyfödelse en annan jämförelsepunkt med det lutherska lärobegreppet. Calvin lär, att de små födas på nytt, icke emedan han anser dopet vara ett verksamt nådemedel, utan emedan enligt Kristi löften frälsningen är bestämd äfven för de nyfödda barnen, och emedan denna endast genom nyfödelse kan komma dem till del. Vid den exklusiva betydelse, han tillskrifver den gudomliga faktorn i det hela i fråga om salighet eller osalighet, anser han, att i fråga varande nyfödelse verkas genom den gudomliga allmakten, äfven om man hos barnen icke får antaga förhandenvaron af en »notitia fidei similis»[2]). En och annan af de äldre reformerta dogmatikerna, såsom t. ex. Wolleb, anse, att de utkorade barnen genom den Heliga Andes kraft begåfvas åtminstone med trons frö[3]). Senare dogmatiker såsom Heidegger och andra lära, att de predestinerade barnen redan i moderlifvet födas på nytt, en nyfödelse, hvarpå sedan dopet utgör det yttre inseglet[4]). På detta sätt träder tron enligt den calvinska åskådningen tillbaka och förlorar i sjelfva verket sin karakter af att vara frälsningens betingelse och det frälsningen mottagande organet. — Beror det sist anmärkta förhållandet ytterst på läran om Guds absoluta kausalitet och den absoluta predestinationen, så visar sig denna lära med dess förbiseende af den menskliga faktorn äfven hafva en annan följd med afseende på uppfattningen af nyfödelsens realitet; vi mena den calvinska läran om omöjligheten att åter förlora nya födelsens nåd.

---

1) *Schneckenburger*, I, s. 205 f.

2) *Calvin*, Instit. rel. chr., lib. IV, cap. XVI, 17 ff.: Quomodo, inquiunt, regenerantur infantes, nec boni nec mali cogitatione praediti? Nos autem respondemus, opus Dei, etiam si captui nostro non subjaceat, non tamen esse nullum. Porro infantes qui servandi sint, ut certe ex ea ætate omnino aliqui servantur, ante a Domino regenerari minime obscurum est.. Fatemur, verbum Domini spiritualis esse regenerationis semen unicum; sed ex eo negamus colligendum, non posse Dei virtute regenerari infantes: quæ illi tam facilis et prompta est, quam nobis incomprehensa et admirabilis.

3) Jfr äfven *Calvin*, i Inst. r. chr. lib. IV, cap. XVI, 20: Etsi nondum in illis formatae sunt (sc. poenitentia et fides), arcana tamen spiritus operatione utriusque semen in illis latet. (*Corp. Ref.* XXX, 988 ff.). — Se *Ebrard*, a. a. II, s. 361.

4) Se *Herzogs Real-Enc.* B. XV, s. 237; jfr B. XVII, s. 89.

Det kristliga troslifvet är väsentligen det eviga lifvet; men detta vore det icke, säger en Calvins lärjunge, om det åter kunde upphöra. Guds allmakt vore bruten, om det lif, som är af Gud, åter kunde utplånas hos menniskan, om den Helige Andes lif i de troende genom mensklig kraft och skuld kunde fördrifvas; utkorelsen, hvari detta troslif ytterst har sin grund och såsom hvars verkan det framträder, vore då icke verklig och oföränderlig o. s. v. [1]). Under det att de lutherska dogmatikerna med Gerhard säga: »Renatos et totaliter et finaliter per peccata mortalia gratia Dei excidere posse; electos totaliter, non autem finaliter» [2]), så måste en Calvins lärjunge förkasta denna skilnad i fråga om »renati» och »electi», likasom han finner den tanken vara omöjlig, att en person mer än en gång andligen födes. Går en menniska till sist förlorad för den eviga saligheten, så har hon i verkligheten aldrig varit född på nytt, om hon ock haft skenet för sig här i lifvet [3]).

c) *Spener (och pietismen).*

I en tid, då snart sagdt allt inom kyrkan koncentrerade sig omkring renlärigheten såsom en enda brännpunkt, sökte *Spener* framför allt annat att häfda det kristliga *lifvets* intressen och såg sig särskildt kallad till att predika »den högvigtiga artikeln om nyfödelsen» [4]). Den kyrkliga läran ville äfven han förblifva trogen. Men i motsats till ortodoxiens målsmän uttalade han såsåsom sin fulla öfvertygelse, att de allra fleste af kyrkans medlemmar falla ur döpelsenåden, och att tyvärr en »ny nyfödelse» är af nöden hos flertalet af dem, hvilka såsom barn mottagit den nya födelsens bad [5]). Att ett andligt lif icke förspörjes hos ett så stort antal menniskor inom kristenheten bevisar nämligen icke, säger Spener, att ett sådant lif hos dem aldrig funnits, men det bevisar, att det hos dem utslocknat. I dopet verkas nämligen hos barnen allt det, som sker i nyfödelsen hos den fullvuxne, »nur dass es wegen der naturlichen Untüchtigkeit an einigen Ausdrückungen als

1) Se *Schneckenburger*, I, s. 234 ff.

2) *Gerhard*, Loci XVII, 134, 8.

3) Jfr *Schneckenburger*, I, s. 241 ff. 251.

4) Jfr Herzogs Real-Enc. Band. XVII, s. 90.

5) Jfr *Spener*, Theologische Bedenken, I, cap. 1, s. 179 f.; II, cap. 5, s. 880; V, cap. 1, s. 130. Epistolische Sontagsandachten, 2, s. 76.

zum Exempel an der Reflexion mangelt»[1]). Och den *tro,* hvarpå allt härvid ankommer, är icke häller en produkt af menskligt tänkande eller reflexion, utan tron är ett gudomligt *ljus,* »ein Licht Gottes in die Seele gegeben», »ein himmliches Licht des heiligen Geistes», hvilket Gud kan upptända hos de små så väl som hos de äldre[2]). Men det gäller just för en kristlig predikant att så handhafva det gudomliga ordet och dess predikan, att en sådan tro måtte komma till stånd äfven hos de affallne, på det att de må återvända till döpelsens nåd[3]).

Betrakta vi närmare läran om nyfödelsen enligt Speners uppfattning och framställning, så märka vi, att oaktadt alla modifikationer i det enskilda Spener likväl i det hela kan sägas stå på de samtida dogmatikernas ståndpunkt. Sjelfva *skänkandet af tron* — detta gudomliga ljus, hvarom nyss är taladt — är för Spener »d i e a b s o n d e r l i c h s t s o g e n a n n t e W i e d e r g e b u r t». Af detta trons upptändande i själen, säger han, af denna »absonderlichst sogenannte Wiedergeburt» följa omedelbart »två ädla effekter»: 1) rättfärdiggörelsen och 2) skapandet af den nya menniskan (eller såsom han oftast säger: »eine neue Natur, die der Geist oder der neue Mensch heisset») med den därpå följande förnyelsen[4]). Huru mycket Spener än inlägger i trosbegreppet, så vill han åtminstone undvika att betrakta den nya andliga naturen såsom förutsättning för rättfärdiggörelsen: han framställer den förra ständigt såsom rättfärdiggörelsens omedelbara följd. Men han framhåller å andra sidan begåfvandet med denna nya, andliga och gudomliga natur såsom väsentligt hörande till nyfödelsen. Efter att hafva framstält, huru den Helige Ande verkar tron i den botfärdiga själen, och huru denna tro, som griper nåden, vinner syndaförlåtelse och rättfärdighet i Kristus, säger han exempelvis på ett ställe: »Mit dieser Vergebung

1) Spener polemiserar därför emot den af honom föröfrigt högt aktade *Grossgebauer*, hvilken — genom läsningen af reformerta skrifter, såsom Spener tror — kommit till den åsigten, att barndopet icke är pånyttfödande. Se Theol. Bedenk I, cap. 1, s. 164 f.; cap. 2, s. 80 f.; V, cap. 1, s. 130.

2) Theol. Bedenk I, cap. 1, s. 165; V, cap. 1, s. 131. 133; Kleine Schriften 1, s. 965; 2, s. 219.

3) I detta stycke, säger Spener, fela de floste predikanter i hans samtid, i det att de visserligen förfäkta läran om rättfärdiggörelsen, men förgäta att framhålla trons kraft. Se Theol. Bed. V, cap. 1, s. 131.

4) Se Theol. Bedenk. I, cap. 1, s. 179; V, cap. 1, s. 130. Kleine Schriften 1, s. 965. 992 m. fl.

der Sünden ist nun unmittelbar vereiniget der Anfang der Heiligung, in dem der Heilige Geist durch den Glauben den Menschen ganz ändert, anstatt des steinernen ein fleischern Herz schaffet und in ihm (welches die Wiedergeburt ist) *eine neue Natur oder den Geist wirkt* und an dessen Erneuerung und Wachsthum stets arbeitet»[1]). Detsamma vill han göra gällande, då han talar om trons »två ädla effekter», i det han säger sig sätta rättfärdiggörelsen »gleichsam mitten in der Wiedergeburt» eller såsom den förmedlande länken mellan »die absonderlichst sogenannte Wiedergeburt» och skapandet af den nya menniskan[2]). I en af sina skrifter, där han särskildt behandlar frälsningens förlopp, säger han föröfrigt om denna sak: »Es bleibet in der Wiedergeburt nicht bei dem Glauben allein, sondern sobald solcher als der erste Funken des geistlichen Lebens gewirket, und der Mensch dadurch zu göttlicher Gnade aufgenommen worden ist, so wird in dem Menschen eine ganz neue himmlische Art, Sinn und Natur gewirket, die der Geist oder der neue Mensch heisset: welche auch nicht nur in Eine Kraft der Seelen, sondern in den ganzen Menschen und alle seine Kräften sich eindruckt und in derselben die Erneuerung des göttlichen Ebenbildes bestehet»[3]). I öfverensstämmelse härmed säger han äfven på ett ställe i sina teologiska betänkanden: »Wo wir die Wiedergeburt recht eigentlich ansehen, besteht sie in diesen drei Stücken: in der Entzündung des Glaubens, Rechtfertigung sammt der Annehmung an Kindes statt, und Schaffung des neuen Menschen». Man skulle nu kunna tro, att detta å Speners sida innebär detsamma som dogmatikernas »regeneratio late dicta»; men så är likväl icke fallet. Ty under det att dogmatikerna i sin regeneratio late dicta äfven upptaga hela förnyelsens process, så framhåller deremot Spener, att man eger att strängt skilja mellan nyfödelse och förnyelse: den förra är att jämföra med skapelsen, säger han, den senare med uppehållelsen, och han hänför därför aldrig renovatio till regeneratio[4]). — Och just därför, att Spener gör denna distinktion, kan han så afgjordt framhålla, att till nyfödelsen hör ingenting mindre än fram-

1) Theol. Bedenk. V, cap. 1, s. 41.

2) Se Theol. Bedenk. V, cap. 1, s. 130.

3) Se Kleine Schriften (»Lautere Milch des Evangelii») 1, s. 994 f.

4) Se Theol. Bedenk. I, cap. 1, s. 305. Jfr samma band cap. 1, s. 336, där Spener uttalar sig därom, att särskildt engelska teologer (enligt Calvins föredöme, såsom vi veta) ej rätt skilja mellan nyfödelse och förnyelse.

bringandet af ett nytt andligt lifsväsen, en ny andlig menniska, och icke blott begåfvandet med enskilda krafter: »totus homo regeneratur», säger han, men tillägger med afseende på förnyelsen: »non totum hominis»[1]). — I sjelfva arten af denna nya menniska eller af den nya gudomliga naturen hafva vi enligt Spener att söka »det andliga lifvets *formale*». Denna art beskrifver han närmare så, att den består uti »ett gudomligt ljus, i en lefvande kännedom om Gud och i den gudomliga kraft, på grund af hvilken den pånyttfödde icke blott förmår att göra det goda, utan äfven har en drift därtill och är liksinnad med den gudomliga viljan». Däremot, menar han, kan man egentligen icke säga, att detta »formale» består hvarken i tron, eller nåden eller Kristus[2]). Men visserligen är Kristus sjelfva dess källa och Kristus såsom i hjertat boende och innerligt förenad med själen. — Denna inre lifsförening med Kristus (*inhabitatio, unio mystica*) betonas mycket starkt af Spener: vår frälsare skall icke blott vara »Christus *pro* nobis», utan äfven »Christus *in* nobis», och såsom sådan måste han predikas. Dock framhåller han, att det i denna menniskans lifsförening med Kristus och Gud likväl förblifver »en oändlig åtskilnad mellan Gud och kreaturet»[3]). Denna lära, så svår den än är att fatta, kan man till intet pris uppgifva: »*Die genaue Vereinigung mit Christo* ist eine Wahre Lehre, die nicht geläugnet werden kann, man stosse denn die ganze christliche und apostoliche Theologiam um, und wer dann auf dem Glauben treibet, der treibet auch auf solche Vereinigung; denn der Glaube bringt uns zu Christo, und er wohnet durch denselben bei uns: so ist (ohne dass Christus in uns wirke) nicht möglich gutes zu thun». Att kalla denna lära Weigeliansk, säger han, är att göra Weigel för stor ära[4]).

---

1) Se Tabulæ catecheticæ, tab. LXII, s. 178.

2) Theol. Bedenk. I, cap. 1, s. 193.

3) Det kan därför, särskildt i betraktande af de samtida dogmatikernas lära om unio mystica, icke annat än väcka vår förundran, att bland andra beskyllningar, som riktades mot Spener, äfven var den för Weigelianism. — Se Theol. Bedenk. III, cap. 6, s. 274 f. s. 302 ff.; IV, s. 48 f. — Jfr *Krebs*, a. a. s. 74 ff.

4) Se Theol. Bedenk. III, cap. 6, s. 267 f. — I fråga om Speners lära om *unio mystica* se äfven Theol. Bedenk. I, cap. 1, s. 190 f.; Kleine Schriften, 2, s. 985 ff. och 991 samt (enl. Krebs) Evang. Glaubenslehre in einem Jahrgang von Predigten s. 657 ff. — Denna reala förening med Kristus synes Spener emellertid å andra sidan — såvidt vi förstå honom rätt — sätta i mera ome-

Af det föregaende framgår, att Spener på sätt och vis söker förena såväl den äldre lutherdomens som de samtida dogmatikernas uppfattning af nyfödelsen och dess förhållande till rättfärdiggörelsen. — Emellertid hafva vi nu att beakta en särskild punkt i Speners framställning, hvilken, om den starkt accentueras, synes komma att vända upp och ned på den lutherska grundåskådningen. I sitt bemödande att fasthålla det organiska sammanhanget på det andliga lifvets område i allmänhet framställer Spener saken understundom sålunda, att likasom växten är innesluten i sitt frö, så är ock, hvad kraften beträffar, redan i den genom Anden förmedelst ordet framkallade första trosgnistan menniskans nya lifsväsen i dess helhet inneslutet. Men gäller detta utan vidare, behöfver öfverhufvud ingen ny potens tillkomma, och är följaktligen den nya menniskan såsom sådan realiter i denna första gnista förhanden, så måste man följdriktigt säga, att det är menniskan, försåvidt hon är en ny menniska, som får Kristi rättfärdighet sig tillräknad, eller att nyfödelsen i egentlig mening är rättfärdiggörelsens förutsättning. Och till denna åskådning tenderar Spener, ehuru han sätter rättfärdiggörelsen »lika som midt i nyfödelsen»[1]).

Hvad Spener sjelf ville undvika, nämligen att betrakta »den nya naturen» såsom en förutsättning för rättfärdiggörelsen, det framträder däremot såsom position hos åtskilliga af hans lärjungar, och detta i samma mån som de framställa tron såsom en lefvande kraft till rättfärdiggörelse ända därhän, att det nya, andliga lifvet väsentligen kommer att bestå uti tron såsom sådan. Exempel härpå erbjuda bland annat *Freylinghausens* skrifter[2]). I samma mån som tron uteslutande bedömes från denna synpunkt med bortseende från trosobjektet, i samma mån förlägges rättfärdiggörelsens grund

---

delbart förhållande till andemeddelelsen. Han framhåller nämligen icke blott att den Helige Ande i och med nyfödelsen tager sin boning i hjertat och gör detta till sin verkstad, »dass er nun nicht mehr nur so zu reden bei ihm äusserlich anklopfet und arbeitet» (Theol. Bedenk. V, cap. 1, s. 227), utan han säger äfven: »der Ursprung unseres Lebens ist das Leben selbst, nämlich Christus, welcher durch den Heil. Geist in uns wirket, solcher aber wohnet in unsern Herzen, und seine Einwohnung ist die Quelle, daraus uns das übrige Gute kommt». (Theol. Bedenk. V, cap. 1, s. 139).

1) Se Theol. Bedenk. V, cap. 1, s. 130 f.

2) »Kurzer Begriff der Theologie» och »Grundlegung der Theologie»; se *Gass*, a. a. II, s. 493; jfr i fråga om *Lange* och pietismen i allmänhet samma arbete III, s. 49. 59 f. 66.

till subjektet och det i tron förhanden varande nya lifsväsendet. Vid ett inträdande omslag i uppfattningen af hvad andligt lif innebär kunde man då tolka rättfärdiggörelsen därhän, att »Gud icke ser på våra enskilda verk utan på sinnelaget i dess helhet och för dettas skull skänker menniskan sitt välbehag och detta så mycket mer, ju mer hon blir i sedligt afseende fullkomlig»[1]). Och härmed äro vi midt inne uti rationalismen.

d) *Rationalismen och supranaturalismen.*

Hade ortodoxien stämplat Speners uppfattning af det inre lifvet såsom mysticism, så dröjde det icke länge, förrän *rationalismen* grundligt aflägsnade det mystiska ur frälsningsläran och detta med upplösande af sjelfva nyfödelsens idé[2]).

Under upplysningsperioden framställes frälsningsprocessen visserligen ännu af *Teller* under bilden af en ny födelse, hvilken, »då den nya menniskan är kommen till sådan mognad», når sin relativa fullbordan därmed, att Kristus till belöning för menniskans tro och förtröstan förenar sig med henne, hvaraf å menniskans sida följer en sinnesförening (»Sinnesvereinigung») med frälsaren, hvarpå, sedan nyfödelsen sålunda blifvit fullbordad, »ohne Zeitverlust» rättfärdiggörelsens gudomliga deklaration följer[3]).

Men den senare rationalistiska dogmatiken har ingen plats för nyfödelsen och betecknar alla hit hörande uttryck för bildliga talesätt, hvarmed blott afses »*en moralisk förbättring*». Så är fallet hos rationalismens båda förnämsta dogmatiker *Bretschneider* och *Wegscheider*[4]). Om en på gudomlig sjelfmeddelelse hvilande radikal omdaning af menniskans inre lif blir det här icke fråga, och detta på grund af såväl antropologiska som teologiska förutsättningar. Dels är menniskan af naturen ingalunda så förderfvad, att hon icke af sig sjelf kan göra och fullkomnas i det goda, dels kan hon, äfven om så icke vore, aldrig få tänka på ett gudomligt ingripande af den art, som förutsättes för nyfödelsen i biblisk me-

---

1) Se *Luthardts* Kompendium s. 297.

2) Jfr *Köstlin* i Herzogs Real-Euc. B. XVII, s. 91.

3) Se *Teller*, Lehrbuch des christl Glaubens, Halle 1764. s. 328 ff. s. 351; jfr s. 296 ff.

4) Se *Bretschneider*, Systematische Entwicklung aller in der Dogmatik vorkommenden Begriffe s. 668 ff. — *Wegscheider*, Institutiones theologiæ christ. dogmaticæ s. 567 ff.

ning, emedan det högsta väsendet öfverhufvud icke kan träda i en sådan förbindelse med menskligheten[1]). Läran om unio mystica, försåvidt den innebär föreställningen om en öfvernaturlig och omedelbar Guds verksamhet i själen, blir därför förkastad och betecknas såsom en uppfinning af mystici och pietister. Det är icke häller att befara, menar Wegscheider, att något dylikt längre skall af mera bildade menniskor antagas, sedan man blott fått klart för sig, att denna förening endast afser ett religiöst-moraliskt sinnelag, i kraft af hvilket menniskan hänför allt — hvad hon tänker och begär och hvad henne vederfares — till Guds heliga och visa vilja[2]).

Icke häller *supranaturalismen* har någon egentlig plats för nyfödelsen. Hos *Reinhard* följer blott såsom ett bihang i slutet af frälsningsläran en förklaring af de från en födelse lånade bildliga uttryckssätt, hvarmed skriften antyder »die moralische Besserung». Vill man definiera enligt skriften, säger han, så är regeneratio = »universa animi humani. emendatio, a Deo per religionem christianam effecta». Och såsom identisk med denna förbättring behöfver den icke särskildt behandlas[3]). Den med unio mystica uttryckta föreningen med Gud förlägges så mycket som möjligt till slutet af den kristliga lifsutvecklingen[4]). För öfrigt förklarar man, att om ock denna förening måste sägas innebära något mer än en blott öfverensstämmelse i tänkesätt och sinnelag, i det att därvid äfven kan antagas en ständig Guds fortverkan till sedlig förbättring, så vore det dock önskvärdt, om man ur teologien alldeles uteslöte denna lära; ty »har man vant sig att tydligt tänka och tala om den kristliga sinnesändringen och dess följder,

1) Jfr *Wegscheider*, a. a. s. 47 ff.

2) Se *Wegscheider*, a. a. s. 580 f. — *Bretschneider*, a. a. s. 684: »Eine moralische Einheit der Gesinnungen und Bestrebungen mit Gott (unio moralis)». — Låter den rationalistiska moralismen i allmänhet det goda sinnelaget endast bero på en successiv utveckling hos menniskan, så betecknar däremot *Kant* sjelfva öfvergången till ett verkligt godt sinnelag såsom en »*revolution*» eller »*ett slags nyfödelse*», hvars nödvändighet framgår af en hos menniskan förhanden varande ond princip: »das radicale Böse», men hvars möjlighet visserligen endast postuleras i kraft af den satsen: »du bör, alltså kan du». Se »Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft» s. 54 ff. — Jfr härtill *Philippi*, Kirchliche Glaubenslehre V, 1, s. 169 ff s. 173 not.

3) Se *Reinhard*, Vorlesungen über die Dogmatik, s. 536 f.

4) Köstlin anmärker (i Herzogs Real-Enc. B. XVII, s 91), att så ännu är fallet i andra uppl. af *Hahns* († 1863) Lehrbuch des christl. Glaubens.

så har man icke behof af att leka (tändeln) med dunkla bilder, hvilka föröfrigt icke kunna tålas vid en förnuftig uppbyggelse»[1]).

Så skiljaktiga rationalismen och supranaturalismen än äro till sina grundprinciper, så är dock den moraliserande tendensen med det mer eller mindre fullständiga förytligandet af de kristliga begreppen för båda gemensam. Under sådana förhållanden blir *dopet* såväl enligt den ena som den andra riktningen endast en sinnrik plägsed för upptagandet i församlingen[2]).

Brytningen med dessa riktningar på det kyrkliga området kan sägas utgå från Schleiermacher.

e) *Den nyare teologien efter Schleiermacher.*

I förhållande till rationalismen med dess förflackande och eliminerande af det specifikt kristliga innehållet framstår *Schleiermachers* betydelse korteligen däruti, att han på det kraftigaste gjort gällande, att det kristliga sjelfmedvetandet är ett helt och hållet af Jesus af Nazareth och de från honom utgående impulserna bestämdt medvetande. Det kristliga lifvet är ett lif i Kristi lifsgemenskap. Sjelfva upptagandet i denna lifsgemenskap är *nyfödelsen*, af denna gemenskaps fortbestånd betingas *helgelsen*[3]). Den under neologiens tid föraktade läran om nyfödelsen får följaktligen hos Schleiermacher en central betydelse. Vi hafva emellertid att se till, huru Schleiermacher närmare bestämmer nyfödelsen såsom innebärande upptagandet i Kristi lifsgemenskap. Upptagandet (»das Aufgenommenwerden») i lifsgemenskapen med Kristus är, säger han, betraktadt såsom menniskans förändrade förhållande till Gud, hennes *rättfärdiggörelse*, betraktadt såsom förändrad lifsform, hennes *omvändelse*[4]). *Nyfödelsen* är alltså enligt Schleiermacher från en synpunkt identisk med menniskans omvändelse, från en annan synpunkt identisk med hennes rättfärdiggörelse. Härvid faller emellertid tonvigten på omvändelsens moment, ty i och med denna är rättfärdiggörelsen af sig sjelf gifven. Omvändelsen såsom innebärande begynnelsen af det nya lifvet i gemenskapen med Kristus ger sig

1) Se *Reinhard*, a. a. s. 53? f. 541 f.
2) Jfr *Steiz-Hauck* i Herzogs Real-Enc. B. XV, s. 238.
3) Se *Schleiermacher*, Der christliche Glaube II § 106.
4) *Schleiermacher*, a. a. II § 107.

hos hvarje enskild tillkänna, säger han, genom den i förbindelsen af ånger och sinnesändring bestående *boten* och genom den i tillegnelsen af Kristi fullkomlighet och salighet bestående *tron*. Den till omvändelsen hörande ångern innebär förnimmelsen af varandet i syndens gemenskap såsom den högsta, renaste olust; den dermed förbundna sinnesändringen innebär att icke vilja vara i det syndiga lifvets gemenskap, men vilja vara i Kristi gemenskap. I denna senare försättes menniskan förmedelst tron, genom hvilken omvändelsen når sin fullbordan eller den vändpunkt inträder, där varandet i syndens samlif principielt får sin afslutning i och med begynnelsen af varandet i Kristi gemenskap[1]). Då menniskans medvetande i det syndiga lifvets gemenskap var ett medvetande om skuld och straffvärdhet, så måste detta nu upphöra i och med det inträdande medvetandet om Kristi fullkomliga och saliga lifsgemenskap; det ena kan icke bestå jämte det andra: menniskan vet sig vara skild ifrån syndagemenskapen, synden, det gamla lifvet försvinner, och härigenom upphör skulden — n. b. i menniskans medvetande, ty en objektiv skuld erkänner icke Schleiermacher — och detta skuldmedvetandets upphörande på grund af lifsmedvetandet är enligt Schleiermacher menniskans rättfärdiggörelse[2]). Vi återfinna således här den reformerta kyrkans grundåskådning i fråga om förhållandet mellan rättfärdiggörelse och nyfödelse. — Men hvad är enligt Schleiermacher, närmare bestämdt, det nya lif, som i nyfödelsen kommer till stånd hos menniskan? Är det ett för menniskan ursprungligen nytt lif? Ja i den meningen, att det endast och allenast genom den historiske Kristus, återlösaren, kunnat blifva förverkligadt hos henne. I honom har ett absolut kraftigt, syndens makt besegrande gudsmedvetande framträdt i verlden, detta medvetande har ifrån honom, den historiske Kristus, fortplantat sig till och lefver genom generation efter generation i den af honom stiftade församlingen. Därigenom att Kristi historiska bild framställes i ordet inom församlingen, sker en verkan till nyfödelse af enahanda art, som den han sjelf omedelbart och personligen utöfvade på de första lärjungarne[3]). Här framträder således skilnaden mellan

---

1) *Schleiermacher*, a. a. II § 108.

2) Rättfärdiggörelsen har alltså lika litet som skulden någon objektiv realitet; Guds förhållande till menniskan har icke blifvit förändradt, detta förhållande är evigt detsamma. — Schleiermacher, a. a. II § 109; — Jfr *Philippi*, a. a. V, 1, s. 177 f.

3) *Schleiermacher*, a. a. § 108, 5.

nyfödelsen i nytestamentlig mening och nyfödelsen enligt Schleiermacher. För honom förlorar Andens utgjutande på pingstdagen sin betydelse i fråga om nyfödelsen. I stället för Kristi personlige Ande sätter han den på impulserna från den historiske Kristus beroende allmänna församlingsanden. Den nya lifspotensen, Kristi Andes lifsmakt, såsom insänkande sig i menniskans lifscentrum och där grundande en ny lifsbegynnelse, är främmande för hans nyfödelsebegrepp. Därför är det lif, som i nyfödelsen inträder, egentligen icke häller ett ursprungligen nytt lif; det andliga lifvet är till sitt frö redan förhanden i menniskans natur och bringas endast till utveckling »i kraft af de stärkande inflytelserna från menskklighetens i historien uppenbarade urbild» [1]. I sjelfva öfvergången från potentialitet af andligt lif till aktualitet af andligt lif ligger menniskans nyfödelse; och likasom betydelsen af Kristi historiska uppenbarelse är den, att därförutan denna aktualisering icke kunnat komma till stånd, så har Kristus icke häller insatt något nytt i verlden oafsedt denna aktualisering. — Klart är, att under sådana förhållanden Schleiermachers ställning till dopet med hänsyn till nyfödelsen icke kan vara mer än en: de fullvuxnes dop kan sammanfalla med deras nyfödelse, hvaremot barndopet under inga förhållanden kan sägas vara pånyttfödande. Visserligen uppställer han såsom axiom den satsen, att »det stiftelseenligt utdelade dopet jämte borgarrätt i den kristna kyrkan tillika förlänar saligheten med afseende på nyfödelsens nåd» [2]; men detta betyder icke, att dopet såsom sådant verkar nyfödelse och salighet, utan endast, att genom dopet sker ett upptagande i de troendes gemenskap, utom hvilken åtnjutandet af den i tron tillegnade Kristi salighet icke är möjlig. Med ett ord: dopet har för Schleiermacher betydelse, endast försåvidt det är den förhanden varande eller tillkommande tron en borgen på den kyrkliga gemenskapen. Därmed är det såsom barndop visserligen äfven en borgen på den en gång skeende nyfödelsen. Men i och för sig har det ingen inre kraft, utan är blott ett yttre tecken på inträdandet i den kristna kyrkan [3].

---

1) Jfr *O. Ahnfelt*, Om nådens ordning i dess inre sammanhang (Lunds universitets årsskrift 1880—81) s. 56 f.

2) *Schleiermacher*, a. a. II § 137.

3) *Schleiermacher*, a. a. II § 136, 4: jfr *Steiz-Hauck* i Herzogs Real-Enc. B. XV, s. 238.

Den från Schleiermacher utgående *förmedlingsteologien* har i allmänhet skilt sig från Schleiermacher och stält sig på biblisk grund i en för nyfödelsen högst väsentlig punkt, i det att densamma i stället för att såsom Schleiermacher låta nyfödelsen bero på de blotta intrycken från den historiske Kristus och deras förmedling genom den allmänna församlingsanden erkänt och betygat, att den nya födelsen endast genom Kristi personliga immanens och verksamhet genom sin personlige Ande kommer till förverkligande i menskligheten. Nyfödelsen innebär delaktiggörelse af Kristi lif genom mottagandet af hans Ande såsom ny lifsgrund och lifsprincip förmedelst tron. I fråga om förhållandet mellan rättfärdiggörelse och nyfödelse hafva dock flere dogmatiska författare af denna riktning fasthållit Schleiermachers ståndpunkt. Så *Nitzsch*, *J. Müller*, *Lange* m. fl.[1]).

En annan ställning till läran om nyfödelsen intager emellertid den af Schleiermacher i flere afseenden påverkade *Ritschl*. Betraktas nyfödelsen till sin bibliska realitet, så kan man korteligen säga, att denna lära icke finner någon plats i Ritschls system. Grunden till den obestämdhet — så resonnerar Ritschl — som på dogmatikens område uppenbarat sig angående förhållandet mellan rättfärdiggörelse och nyfödelse, är väsentligen att söka i den oklarhet, som gör sig gällande i fråga om det med nyfödelsen kombinerade begreppet: den Helige Ande. Man har nemligen förestält sig Anden såsom den verkande grunden till nyfödelsen och härmed, menar han, förvandlat den gudomliga faktorn till ett slags naturkraft, som skall bilda en motvigt mot de sjelfviska drifterna. Men den Helige Ande kan hvarken så fattas, ej häller, så påstår Ritschl, är han i nya testamentet framstäld såsom det gudomliga mediet för den individuella nyfödelsen, fattad såsom begynnelsen af det nya religiösa lifvet. Ty Joh. 3, 5 och Tit. 3, 5 afse icke de enskilda individerna, utan anspela på den förnyande fulländningen af det israelitiska folkets lif i dess helhet. Nej den Helige Ande betecknar endast den för de kristtrogna gemensamma kunskapen om Gud såsom deras fader och kunskapen om Kristus såsom deras herre samt därmed kraften till sedlig karaktersutveckling, eller i allmänhet uttryckt: den genom Kristus åvägabragta fullständiga tanken om Gud såsom motiv för religiös sedlig verksam-

1) Jfr *Philippi*, a. a. V, 1, s. 190 ff. samt *Ahnfelt*, a. a. s. 60.

het[1]). Men denna »fullständiga tanke om Gud såsom vår fader» sammanfaller med den enskilda menniskans rättfärdiggörelse eller försoning eller adoption. Då nu menniskan härigenom erhåller ett förut hos henne icke befintligt motiv till sedlig verksamhet, så kan mottagandet af detta motiv betraktas såsom en »*Neuzeugung*», och denna blir följaktligen, säger Ritschl, i sak ingenting annat än »die erfolgreiche Rechtfertigung oder Versöhnung oder Adoption». Men är nyfödelsen ingenting annat än det uttryck för adoptionen till Guds barn, som sätter adoptionens gudomliga verkan i motsats till den naturliga födelsen, så beror nyfödelsen lika litet af något särskildt medel, som adoptionen, oafsedt Guds genom Kristus uppenbarade nådevilja. Och förhåller det sig på detta sätt med denna »Neuzeugung», så är därom intet annat att säga, än hvad man kan säga om den därmed sammanfallande individuella rättfärdiggörelsen (försoningen)[2]). Och om den senare kan man enligt Ritschl öfverhufvud endast säga, att den »inom de troendes församling enligt fortplantandet af evangelium och den specifika fortverkan af Kristi personliga egendomlighet i församlingen sålunda försiggår, att hos den enskilde framkallas tro på Kristus och det *förtroende* till Gud såsom fader, hvilket trots den lefvande skuldkänslan öfver synden beherskar verldsåskådningen och sjelfbedömandet i dess helhet». Huru detta *förtroende*, hvarpå »die Neuzeugung» alltså går ut, föröfrigt kommer till stånd, undandrager sig all iakttagelse. Hufvudsaken är, att detsamma verkas genom uppenbarelsen af Guds faderliga nåd och af församlingen förmedlas genom »die deutliche (genaue) Erinnerung an Christus» på ett sätt, som svarar emot Kristi specifika verkan, och som har till följd, att menniskan såsom troende i stället för att bestämma sig efter de sjelfviska motiven bestämmer sig efter de för henne uppenbarade gudomliga ändamålen[3]). Härtill inskränker sig det Ritschlska nyfödelsebegreppets positiva innehåll — denna »Neuzeugung», som han föröfrigt mera i förbi-

1) *Ritschl*, Rechtfertigung und Versöhnung III. s. 467. 532 ff. (Den på s. 534 förekommande definitionen på den Hel. Ande är väsentligen densamma som på s. 467 (= den Paulinska!), endast närmare utförd.

2) Enligt Ritschl afser *rättfärdiggörelsen* församlingen i dess helhet. I denna rättfärdiggörelse inträder den enskilde, i samma mån som han genom tron införlifvas med församlingen = *försoningen*. Se Rechtfertigung und Versöhnung III, s. 109—120 jämte det närmast föregående.

3) *Ritschl*, a. a. III, s. 534 ff. och s. 529 ff.; jfr s. 439 ff. Jfr samme förf:s Theologie und Metaphysik s. 47.

gående berör. Man kan icke häller annat vänta, då den för honom sammanfaller med försoningen eller adoptionen [1]). Men är Ritschl matt, då det gäller det positiva innehållet, så är han så mycket starkare i negationen. En på personlig lifsförening med Kristus hvilande nyfödelse är för Ritschl en pietistisk och svärmisk lära, hvarifrån kyrkan måste frigöra sig. Ett omedelbart personligt förhållande till Gud och Kristus är en omöjlighet; vårt förhållande består uti »die genaue Erinnerung an Christus», likasom Guds och Kristi förhållande till oss helt och hållet är förmedladt af »die genaue Erinnerung an das Wort» [2]). Läran om unio mystica är föröfrigt, säger Ritschl, af apokryfisk natur, i det att densamma, främmande för våra reformatorer och först framträdande i början af det sjuttonde århundradet, förnämligast vunnit burskap genom »helgelsepietismen» och måste därför likasom mycket annat pietistiskt kram i reformationens sanna intresse ur teologien utmönstras [3]). — Huru mycket eller huru litet dessa Ritschls påståenden öfverensstämma med verkligheten, har redan ådagalagts genom vår föregående historiska undersökning, hvilken får gälla såsom kritik öfver Ritschlianismen i detta afseende. Vi hänvisa föröfrigt till den bibliska undersökningen. Ritschls uppfattning hvilar icke på en föregifven reformatorisk grundåskådning, utan på en öfvervägande negativ ställning till den nytestamentliga kanon.

I samma mån som den systematiska teologien intagit en positivt biblisk ståndpunkt, i samma mån har nyfödelsens bibliska realitet kommit till sin rätt inom frälsningsordningen. Så visar det sig vara fallet i fråga om de till en del ganska betydande dogmatiska och etiska arbeten, hvilka under de senare decennierna uppvuxit på den lutherska kyrkans mark. Den skiljaktighet, som i fråga om nyfödelsen i dessa förspörjes, har icke afseende på sjelfva den realitet, hvarom det i denna akt handlar, den gäller icke nyfödelsens väsen; därom hafva författarne hufvudsakligen visat sig vara ense. Divergensen framträder i fråga om bestämmandet af nyfödelsens begrepp. Och i detta afseende företer i sjelfva verket uppfattningen för närvarande lika skiftande karakter, som någonsin förut under vår kyrkas historia.

---

1) Födelse och adoption — begrepp, som uttrycka hvarken mer eller mindre än hvarandras motsatser — skola således just i detta fall vara identiska!

2) Se *Ritschl*, Theologie und Metaphysik s. 46 ff.

3) Se *Ritschl*, Theologie und Metaphysik s. 48 ff., jfr s. 23 ff. Jfr Rechtfertig. u. Versöhn. s. 484 m. fl.

Följande uppfattningar hafva härvid hufvudsakligen velat göra sig gällande.

1) Nyfödelsen fattas såsom inbegreppet af alla de nådeakter, i kraft af hvilka menniskan uppnår sin fulländning, sin härliggörelse i salighetens eviga verld (således inbegripande äfven den kommande glorificatio).

Denna uppfattning möter oss hos *Vilmar*. Han framställer i sin dogmatik detta nyfödelsebegrepp såsom »det enda med den heliga skrift öfverensstämmande och riktiga». »Die Palingenesie (regeneratio) ist der Gesammtact des heiligen Geistes an dem zu erlösenden Menschen, und befasst somit nicht allein die Zustände dieses sondern auch des zukünftigen Lebens» [1]). Då Vilmar emellertid skrider till en närmare utveckling af den soteriologiska processen, så kan han icke längre fasthålla detta nyfödelsebegrepp allena, utan måste tala om »die neue Zeugung und Geburt», som »fullbordar sig i menniskans egentliga lifshärd», i det att »Kristus såsom ett nytt lifsfrö genom den Helige Andes kraft insättes i vårt lifscentrum». Men härmed visar det sig redan, att detta nyfödelsebegrepp icke är »det enda riktiga». Vilmar söker visserligen att fasthålla regeneratio såsom totalbegrepp genom att förlägga »die neue Zeugung und Geburt» till barndopet på ett sådant sätt, att det sedan endast blir fråga om: kallelse, upplysning, omvändelse (i bot och tro), rättfärdiggörelse, unio mystica, förnyelse och helgelse. Men då han likväl anmärker, att »tillegnelsen af nyfödelsen» blir genom tron fullbordad, så kan man med skäl fråga: hvarför då icke i öfverensstämmelse med skriften och bekännelseskrifterna låta detta vara nyfödelse? [2]).

Med denna på det närmaste beslägtad är följande uppfattning:

2) Nyfödelsen fattas såsom inbegreppet af den hos menniskan i tiden försiggående andliga lifsprocess, hvarigenom en Guds menniska blir förverkligad, hvarvid likväl å andra sidan redan begynnelsen af denna process betecknas såsom menniskans nyfödelse.

Härmed hafva vi uttryckt *Franks* ståndpunkt i förevarande fall. Frank vill göra gällande, att nyfödelsens skriftenliga begrepp omfattar det kristliga vardandet i dess helhet. Vi finna emellertid, att begreppet, sålunda fattadt, hos Frank egentligen icke erhåller någon dogmatisk betydelse. Det begrepp, som hos honom

1) *Vilmar*, Dogmatik (akademische Vorlesungen) II, s. 128.

2) *Vilmar*, a. a. II, s. 131 ff. s. 151 ff.

erhåller betydelse i detta afseende, är det, enligt hvilket nyfödelsen betecknar sjelfva begynnelsen af detta vardande[1]). Denna begynnelse och dermed nyfödelsen sjelf inträder enligt Frank (såsom vi anmärkningsvis vid framställningen af Konkordieformelns uppfattning förut påpekat[2])) i och med den gudomliga kallelsen, i det att »den ur Kristi fullhet ösande Anden» härvid berör menniskan i hennes innersta, »hvarigenom potenser af det i Kristus realiserade lifvet, ämnet till ett nytt andligt jag blifva henne meddelade»[3]). Af det sätt, hvarpå menniskan förhåller sig till denna Guds förekommande nåd, hvars första verkan hon icke kan förhindra, men väl genom eget sjelfbeslut tillintetgöra, beror nyfödelsens realisation. Mot den förekommande nåden i kallelsen hos de (odöpta eller ur döpelsenåden fallna) äldre svarar den förekommande nåden i dopet hos barnen; i båda fallen försiggår samma »Setzung des geistlichen Lebensanfanges»[4]). Likasom nu menniskan måste göra det i kallelsen gifna (»die geistliche Gesetztheit») till sitt eget eller bestämma sig därför (»die Selbstsetzung») i omvändelsens akt, så gäller detta äfven i fråga om det uppväxande barnet med afseende på det i dopet gifna. I dopet, säger Frank, nedlägges fröet till det nya jaget i barnets själ, och »utan tvifvel försiggå redan i barnet dessa spontana, ehuru omedvetna rörelser, hvilka äfven våra äldre teologer erkände såsom sådana, ehuru de icke sällan på ett sätt, som är förenadt med missförstånd, gåfvo dem namnet tro.» Detta frö kan under vissa förhållanden länge ligga fördoldt, innan det kommer till utveckling, det gamla kan under en längre eller kortare tid kämpa med det nya, tilldess omsider det ena eller det andra i kraft af ett afgörande sjelfbeslut kommer till seger[5]). Allt beror slutligen på tron. »In der geheimnissvollen Tiefe des unbewussten Lebensgrundes beginnt die Arbeit der wiedergebärenden Gnade ohne etwas Anderes vorauszusetzen als das Dasein eines von Gott geschaffenen, gefallenen, zur Erlösung bestimmten Menschen; nun wird der in solcher Weise bearbeitete und gewordene Mensch dessen

---

1) *Frank*, System der christl. Sittlichkeit s. 196 ff., samme förf:s System der christl. Wahrheit II, s. 300 ff.

2) Se föreg. s. 85, not. 5.

3) Jfr Syst. der chr. Sittlichkeit I, s. 198.

4) Jfr Syst. der chr. Wahrheit II, s. 304 ff. och s. 262 ff. samt Syst. der chr. Sittlichkeit I, s. 200 ff.

5) Syst. der christ. Sittlichkeit I, s. 204.

inne, und mit bewusster Selbstbestimmung erfasst er die Gnade, durch die er geworden»[1]. — Enligt Franks system grupperar sig nu frälsningsordningen i dess helhet omkring begreppen *kallelse, rättfärdiggörelse, förnyelse,* hvarvid den etiska förmedlingen mellan kallelse och rättfärdiggörelse bildar *omvändelsens* begrepp, likasom förnyelsen (renovatio) betraktas såsom den etiska utvecklingen af det genom subjektets sjelfbestämning tillegnade, under det att *unio mystica* framträder såsom ett underordnadt moment under renovatio[2]. Fästa vi oss nu särskildt vid det sista: unio mystica, så har Frank visserligen rätt däruti, att denna förening icke är en »sich gleichbleibende Grösse», utan att den växlar allt efter den troendes sjelfbestämning och fortskrider under striden emot köttet till allt större innerlighet: ju kraftigare den sedliga kampen, desto innerligare gemenskapen med Gud[3]. Men lifsföreningen med Kristus är dock i och för sig och oafsedt dess olika grader icke en följd af menniskans sedliga förnyelse, utan tvärtom dess förutsättning. Och särskildt i denna punkt uppenbara sig bristerna i Franks uppfattning: lifsföreningen med Kristus, genom Andens immanens förmedlad, erhåller icke den för det andliga lifvet principiella betydelse, som enligt skriften tillkommer densamma, och detta på den grund, att det andliga lifvet enligt Frank är principielt satt redan i och med kallelsen, så att sedan allt hufvudsakligen endast beror på »Selbstsetzung» å subjektets sida. Detta ytterst matta nyfödelsebegrepp, enligt hvilket nyfödelse hos de till myndig ålder komna skulle inträda före allt hvad omvändelse och tro heter, är — och det medgifver ju Frank — icke skriftens; men dess nyfödelsebegrepp är icke heller det, enligt hvilket nyfödelsen skulle inbegripa det kristliga vardandet i dess helhet, utan det är skriftens begrepp, enligt hvilket nyfödelsen visserligen betecknar inträdandet af detta vardande, men sådant detsamma förmedlas genom tron. Tron är icke blott det, som Frank särskildt framhåller: »der Thatbeweis, dass die Geburt aus Gott, der neue sich als solchen wollende Mensch, realisirt sei»[4], utan äfven betingelsen för denna födelse och denna nya menniska. Och oafsedt hvad

1) Syst. der chr. Sittlichkeit I, s. 225.

2) Syst. der chr. Wahrheit II, s. 300—353.

3) Syst. der chr. Wahrheit II, s. 348 ff.

4) System der chr. Sittlichkeit I, s. 235.

barndopet innebär, måste detta gälla äfven i fråga om de under de mest gynnsamma förhållanden uppväxande kristna barn.

Närmast Vilmars och Franks ståndpunkt står

3) den uppfattning, som i senare tid representerats af *Kahnis*, enligt hvilken nyfödelsen väsentligen innebär detsamma, som dogmatikerna på sjuttonhundratalet betecknade med collatio virium credendi eller donatio fidei.

Kahnis, hvars framställning i denna punkt visserligen är temligen obetydlig, likasom den är mindre klar, har nämligen velat göra gällande, att nyfödelsen å ena sidan har tron till sin frukt och å andra sidan väsentligen går ut på att »höja den elementära tron till rättfärdiggörande». Kallelsen åsyftar, såsom Kahnis säger, att göra menniskan benägen till frälsning. Redan denna af Anden verkade benägenhet är tro, ehuru ännu endast grundlaget för den rättfärdiggörande och saliggörande tron, hvilken nyfödelsen åsyftar[1]. Korteligen: nyfödelsen sammanfaller här med tron i hela dess vardande, och därmed blir dess begrepp icke skriftenligt fattadt.

Härmed är icke att förväxla

4) den uppfattning, som möter oss hos *Dorner* i hans »System der christlichen Glaubenslehre», där nyfödelsen i allmänhet bestämmes såsom »den rättfärdiggörelsen sig tillegnande tron»[2]. Med detta vill Dorner icke säga, att nyfödelsen är identisk med tron såsom sådan. Nyfödelsens akt har tron till sin betingelse såtillvida, att den kommer till stånd i och med trons omfattande af rättfärdiggörelsens nåd. Utom att detta framgår af den följande utvecklingen, så visar det sig redan, då han disponerar läran om frälsningstillegnelsen såsom sönderfallande i läran a) om boten eller sinnesändringen, b) om nyfödelsen *genom* den rättfärdiggörelsen sig tillegnande tron och c) om helgelsen[3]. Klart är emellertid, att, då omvändelsens begrepp icke ingar i denna disposition, tron sjelf såsom ett uttryck för omvändelsen skall falla under nyfödelsen. Tonvigten faller härvid emellertid hos Dorner på trons verkan: i och med det förtröstansfulla hängifvandet at Kristus kommer det å menniskans sida till en tillegnelse af Kristus

---

1) *Kahnis*, Die lutherische Dogmatik, historisch-genetisch dargestellt III, s. 430 ff.

2) *Dorner*, System der christlichen Glaubenslehre II, s. 729.

3) *Dorner*, a. a. II, s. 724.

och hans rättfärdighet och å Kristi sida till en real tillegnelse af menniskan, till en det gudomliga lifvets förening med det menskliga i kraft af den Helige Ande, hvars resultat, såsom han säger, är en ny lefvande storhet, den Gud likbildliga personlighet, som är en afbild af föreningen mellan det gudomliga och det menskliga hos Kristus[1]). — Väsentligen på enahanda sätt kan nyfödelsebegreppet sägas blifva utveckladt hos *Martensen*, ehuru han låter frälsningsordningen gruppera sig omkring endast tvänne hufvudpunkter: nyfödelse och helgelse[2]).

Försåvidt sist nämnda uppfattning icke förbiser tron såsom nyfödelsens betingelse, skiljer den sig ifrån den, till hvilken vi nu slutligen öfvergå, hufvudsakligen endast så tillvida, som detta betingelsens moment här blir starkare framhållet:

5) Nyfödelsen fattas såsom innebärande inträdandet af det med rättfärdiggörelsen genom tron omedelbart förbundna nya andliga lifsväsen, som har sin verkande princip i den med menniskans inre lif sig nu förenande Kristi Ande.

Sålunda bestämmes nyfödelsens begrepp väsentligen af *Thomasius*[3]), *Luthardt*[4]), *Reiff*[5]), *Kübel*[6]), och (med de modifikationer, som betingas af ett vidsträcktare rättfärdiggörelsebegrepp) *Beck*[7]) m. fl.

Med afseende på det närmare genomförandet af denna uppfattning vilja vi särskildt fästa oss vid följande punkter. *Thomasius* betonar med rätta, att rättfärdiggörelse och nyfödelse icke äro till tiden skilda, och att den senare akten är det subjektiva korrelatet till rättfärdiggörelsen. Endast under förutsättning af den botfärdiga trons verkliga omfattande af Kristi nåd kan nyfödelse inträda; tro och rättfärdiggörelse äro betingelserna för dess verklighet. Likasom tron, tänkt före rättfärdiggörelsen, i bildlig bemärkelse är den efter nåden utsträckta öppna handen, så är densamma

1) *Dorner*, a. a. II, s. 730.

2) Se *Martensen*, Den kristliga Dogmatiken § 225 ff. och § 229. — *Dorner* och *Martensen* dela föröfrigt äfven den åskådningen, att de, hos hvilka det kommit till en verklig personlig nyfödelse, icke vidare kunna förlora det andliga lifvet. Se *Dorner*, a. a. II, s. 723; *Martensen* § 235.

3) *Thomasius*, Christi P. u. W. III, 2, s. 298 ff.

4) *Luthardt*, Compendium der Dogmatik § 65.

5) *Reiff*, Den kristliga trosläran såsom grundval för den kristliga verldsåskådningen II, s. 301 ff.

6) *Kübel*, Das christliche Lehrsystem nach der heiligen Schrift § 125 f.

7) *Beck*, Vorlesungen über christliche Ethik I, s. 249—257.

i och med rättfärdiggörelsen att betrakta såsom vorden uppfyld med och i sig slutande Kristi nåds rikedom, och ifrån att vara »Sinn» (d. ä. ὄργανον ληπτικόν) blir den »Gesinnung», en ny sinnesart, som har sin grund däri, att tron nu blifvit ett med sitt föremål. »Gott vergibt nicht ohne zu geben» [1]). Men då Thomasius vidare säger, att just den i tron mottagna och erfarna förlåtelsen blir medlet till mottagandet af den nya gåfvan, att utan trons erfarenhet af den rättfärdiggörande nåden den personliga nyfödelsen af Kristi Ande icke kommer till stånd, så måste vi invända, att erfarenheten af förlåtelse och barnaskap icke är lika omedelbart gifven med tilldelandet däraf, som Kristi Andes gåfva, utan att tvärtom denna erfarenhet väsentligen betingas af egandet af den Ande, som vittnar med vår ande, att vi äro Guds barn. På denna genom Anden förmedlade erfarenhet beror det nya lifvets inre utveckling. Detta söker särskildt *Reiff* att framhålla, då han talar om nyfödelsens yttring i gudsmedvetandet, samvetet och sjelfmedvetandet (jaglifvet). »Då menniskans ande är hennes lifsprincip», så uttrycker sig Reiff, »verkas genom den Helige Andes ingående i oss uti hela vårt lif, visserligen närmast i vår innersta hjertpunkt, just den totala förändring, som skriften kallar nyfödelse. Denna är den centrala, gudomliga akt, den i djupaste löndom försiggående hemlighetsfulla tilldragelse, i hvilken Guds Ande med sina förnyande och lifvande strålar nedsänker sig i menniskans organiska lifscentrum. Nya födelsen är alltså mer än blott det moraliska intryck, som blicken på den för oss korsfästa kärleken i oss framkallar. Hon är ett realt Andens kommande i oss» o. s. v. Och i kraft af detta, säger Reiff vidare, blir gudsmedvetandet på ett afgörande sätt öppnadt till andligt förstånd och omdöme; samvetet, som i det gamla, syndiga lifvet anklagar och fördömer oss, blir en lugnande förnimmelse af rättfärdiggörelsen och åtnjuter i den Helige Ande frid med Gud och vittnesbörd om barnaskapet hos honom samt blir, ifrån att vara ett vanmäktigt imperativ, en lefvande andenorm; sjelfmedvetandet blir förnyadt, menniskan får ett nytt jag, hvars viljebestämning är den tacksamma kärleken o. s. v. [2]). Mera än någon annan har *Beck* bemödat sig att djupt och psykologiskt fatta nyfödelsens inre förlopp. Själen såsom bäraren af och bandet för hela personlifvet blir härvid enligt Beck förenad med

---

1) *Thomasius* på anf. st. s. 300 f. och s. 166. Jfr *Reiff* på anf. st. s. 302.
2) Se *Reiff*, anf. st. s. 304 ff.

Kristi Ande på ett sådant sätt, att med henne försiggår icke blott en moralisk, utan en substantiell förändring. I den från det sanna, gudomliga lifvet afdöda själen existerar det andliga icke längre såsom πνεῦμα, såsom sjelfständig substans och kraft af Gud, såsom ζωή och δύναμις, utan endast såsom samvete och förnuft, såsom idé och förpligtande makt. Vid trons personliga sammanslutande med Kristi person mottager själen åter den öfversinnliga lifsanden såsom lifssubstans och såsom bestämmande kraftprincip och blir, på detta sätt nyorganiserad, upphöjd till ett sjelfständigt lif i Gud. Sjelfva nyfödelsens akt förberedes och inledes successivt, å Guds sida genom kallelsen, å menniskans sida genom upptagandet af ordet i boten och omvändelsen. Härvid kommer det till en personlig föreningsakt med Kristi person, och i denna förening följer i sin tid (seiner Zeit) »die Einzeugung des Geistes» å Herrens sida och »die Empfängniss seines Geistes» å menniskans sida[1]. Beck sätter alltså en unio (moralis) med Kristi person såsom icke blott till begreppet, utan äfven till tiden föregående i förhållande till den genom Anden förmedlade reala (substantiella) föreningen med Gud och Kristus. — Det sista leder oss in på frågan om förhållandet mellan nyfödelsen och unio mystica. *Luthardt* uttrycker detta förhållande så, att »i och med tron blir den Helige Ande principen för ett nytt lif i nyfödelsen och bandet för en real inre lifsgemenskap med den Treenige i unio mystica». På detta sätt framstå nyfödelsen och denna lifsförening såsom båda af Anden förmedlade, men äfven såsom båda med hvarandra koordinerade. Härvid kan med skäl anmärkas, att det endast i det fall kan blifva fråga om ett koordinationsförhållande mellan nyfödelsen och unio mystica, att med unio uttryckes det genom föreningsakten satta tillståndet (status unionis); sjelfva föreningsakten åter måste uppenbarligen sammanfalla med andemeddelelsen å ena sidan och med nyfödelsen å den andra. Försåvidt det är fråga om inträdandet af denna lifsgemenskap, är det icke häller rätt att såsom Thomasius säga densamma vara nyfödelsens resultat. — I fråga om beskaffenheten af det i nyfödelsen satta lifvet märka vi föröfrigt, att Thomasius i sitt bemödande att fasthålla sambandet såväl som skilnaden mellan nyfödelsen i barndopet å ena sidan (hvilken han i likhet med Martensen betecknar såsom den substantiella) och den personliga nyfödelsen å den andra kommer att för mycket betona och till

1) *Beck*, anf. st. s. 253 ff.

nyfödelsen hänföra den andliga mognad, som endast kan vinnas på den fortsatta förnyelsens väg[1]). Ett sammanblandande af nyfödelsens och förnyelsens begrepp kommer föröfrigt minst i fråga hos representanterna för nu sist framstälda uppfattning af nyfödelsen.

Härmed hafva vi kommit till slutet af den enligt begränsningen af vår uppgift förda undersökning af läran om nyfödelsen. Under dess fortgång har ämnet till dess olika sidor erhållit en starkare eller svagare belysning allt efter det förhanden varandes karakter. En fullständig och systematisk framställning häraf tillhör den positiva utvecklingen af denna lära. Att vinna den bibliska grunden och de historiska förutsättningarna för en sådan utveckling har varit syftet med denna undersökning.

---

1) Jfr *Thomasius* på anf. st. s. 300 ff.

SCHWEIZISKA KRISTKATOLSKA KYRKAN

SENARE DELEN

AF

KARL MAGNUS THORDÉN.

UPSALA 1888
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Schweiziska kristkatolska kyrkan

af

K. M. Thordén.

III.

Kyrkans historia under hennes första dekad.

A. Femårsperioden 1876—81.

Schweiziska kristkatolska kyrkan, som kallats till lif närmast med anledning af vatikanska konciliets dekret af 1870, är från och med år 1876 ett af staten erkändt och fullständigt organiseradt kyrkosamfund. Den är ordnad genom särskilda lagar: kyrkoförfattningen af 1874, arbetsordningen för nationalsynoden, reglementet för synodalrådet och biskopen samt ordningen för biskopsvalet, de tre senare alla af år 1875. Den har i enlighet med dessa lagar sina särskilda centrala myndigheter: nationalsynoden, synodalrådet och biskopen. Den har slutligen i sjelfva inledningsorden till sin författning kort men bestämdt faststält programmet för sin verksamhet, nemligen bekämpandet af den romerska kyrkans »system, irrläror och missbruk» samt sträfvandet att återställa kyrkan »på nationell grund i ursprunglig renhet,» hvarjemte den i valet af sitt motto: »*in necessariis unitas; in dubiis libertas; in omnibus caritas*,» angifvit sin ställning till öfriga religiösa samfund[1]).

Och redan på sina två första synodalmöten, åren 1875 och 1876, har kristkatolska kyrkan delvis sökt praktiskt förverkliga detta program och dessa grundsatser. Så väcktes på förstnämnda synod följande fyra vigtiga reformförslag, hvilka af synoden 1876

---

1) Schweiziska kristkatolska kyrkan, förra delen, af Karl Magnus Thordén, Upsala Universitets Årsskrift 1888, Teologi I. (citeras härefter Th.)

upphöjdes till lag: om afskaffandet af öronbikten och presternas coelibat såsom obligatoriska, om förordandet af enkel presterlig drägt vid kyrkliga förrättningar samt om medgifvandet af modersmålets bruk äfven vid firandet af messan, i samband hvarmed sistnämnda synod uppdrager åt en komité utgifvandet af ett *rituale* och ett *missale* på tyska och franska språken, en fråga, som behandlats äfven föregående år[1]). Synoden af 1876 uttalar sig också till förmån för en förening med gammalkatolicismen i Tyskland och de protestantiska, grekiska och anglikanska kyrkorna samt angifver för sin del de väsentliga vilkoren för en sådan[2]). Vid båda synoderna diskuteras för öfrigt ungdomens religionsundervisning, stipendieväsendet för teologie studerande ordnas, och grunden till kyrkans centrala finansförvaltning varder då lagd[3]). Under andra synoden bringas frågan om nattvardens begående under båda formerna på tal, tolkning af en författningsbestämmelse gifves, och antydning om ändring i en annan göres[4]).

* * *

Nationalsynoden, den schweiziska kristkatolska kyrkans högsta myndighet, fortgår under den följande tiden på den bana, som var utstakad i sjelfva författningen och på hvilken den, såsom vi sett, under sina två första år praktiskt inslagit. Den samlas i staden Bern den 23 Maj 1877 till sitt tredje möte. I detsamma deltaga 142 personer, 89 lekmän och 53 prester[5]). Detta möte är visserligen mindre talrikt besökt än närmast föregående men räknar å andra sidan ett större antal deltagare än något af de efterföljande. Det är för öfrigt den första synod, som hållits, sedan kyrkans organisation blifvit fullständigt genomförd. På grund af dessa båda omständigheter och för att en gång för alla teckna de yttre dragen af en kristkatolsk nationalsynod i verksamhet gifva vi här en något fullständigare framställning af 1877 års synod i nämnda hänseende.

Mötesplatsen för de allra flesta synoder har bestämts i följd af inbjudning från vederbörande ort[6]), men huruvida detta varit händel-

---

1) Th. s. 56 ff. 2) Th. s. 59 ff.

3) Th. s. 56 och 61. 4) Th. s. 60 ff.

5) Protokoll der dritten Session der National Synode der christkatholischen Kirche der Schweiz (c. h. Protokoll d. I, II, III etc. N. S.) s. 3 ff.

6) Protokoll d. IV N. S. s. 17, V N. S. s. 22, VI N. S. s. 20, VII N. S. s. 20, VIII N. S. s. 25 ff., IX N. S. s. 23, X N. S. s. 10, XI N. S. s. 19, XII N. S. s. 12.

sen i fråga om nu förevarande synod, derom meddelar dess protokoll ingen upplysning. Likaså lemnar det oss i fullkomlig ovisshet, om, såsom vanligen är fallet, ett förberedande möte hållits dagen förut [1]), samt om den gudstjenst, hvilken författningsenligt skall hållas före hvarje synods öppnande [2]).

Sjelfva förhandlingarna försiggå i stora rådets sal i Bern och öppnas kl. 11 f. m. af synodens ordförande, Landammann *A. Brosi* från Solothurn, med ett kort tal, i hvilket han redogör för de vigtigare tilldragelser, som timat inom kyrkan, sedan synoden senast var församlad. Efter detta öppningstal följer namnupprop af synodens ledamöter, dervid några skriftligen urskulda sin frånvaro. De närvarande tillhöra 10 olika kantoner: Zürich, Bern, Luzern, Solothurn, Basel-staden, Basel-landet, S:t Gallen, Aargau, Neuchâtel och Genève, men antalet representerade församlingar och föreningar är högst vexlande från de särskilda kantonerna, så att när Bern uppvisar 30 och Genève 13, företrädas Zürich, Basel-staden, Basel-landet, S:t Gallen och Neuchâtel hvardera endast af en.

Företages så justering af föregående synods protokoll, dervid prof. *E. Michaud*, den biskoplige vikarien, påvisar en oriktighet i öfversättningen till franska, hvilken synodens byrå får i uppdrag att rätta. Föredragningslistan, hvilken föreligger i tryck, godkännes, hvarefter synodens egentliga arbete tager sin början [3]).

---

1) Se t. ex. Protokoll d. VII N. S. s. 20, VIII N. S. s. 26, IX N. S. s. 23 och Der Katholik, Schweizerisches Organ für kirchlichen Fortschritt (c. h. D. K.) 1886 s. 192. Vi nämna här, att pastor Pacherot den 23 April 1877 till synodalrådet inlemnade ett förslag, hvilket han visserligen den 20 påföljande Maj återtog, men som är nog vigtigt för att omtalas. Det innebär, att synoden ville besluta, det synodalledamöterna måtte dagen före synodens öppnande sammanträda på två skilda afdelningar, en fransk och en tysk, der taga kännedom om synodens öfverläggningsämnen och debattera dem för att sedan i sjelfva synoden så mycket säkrare kunna behandla dem. Protokoll d. III N. S. s. 10. Tilläggas bör kanske äfven, att församlingen i Aarau åtkilliga år senare, under synodalåret 1882—83, hos synodalrådet uttalade den önskan, att synodens öfverläggningsämnen först diskuterades på kyrkostämmorna, på det att församlingarnas representanter måtte lära känna sina kommittenters mening. Men då en dylik anordning tydligen åsyftade ett slags imperativt mandat, så möttes den af ett afgjordt ogillande från synodalrådets sida. Protokoll d. IX N. S. s. 25 ff.

2) Vid synoden år 1884 beslöts på förslag af ordföranden, kyrkoherden Gschwind, att för framtiden skulle den föregående gudstjensten i protokollet omnämnas. Protokoll d. X N. S. s. 8 ff.

3) Protokoll d. III N. S. s. 3 ff.

Först upptages till behandling en fråga, som rör sjelfva synodens organisation. Herr *A. Gavard* från Carouge har nemligen väckt en motion, af honom antydd redan vid synoden 1876 och gående ut på, att synodalvalen måtte gälla för 4 i stället för 2 år; och motiverar han förändringen dermed, att inom hans kanton, Genève, alla kantonala och kyrkliga myndigheter väljas för förstnämnda tid, och att man ej borde uttrötta valmännen genom allt för ofta återkommande val. Fürsprech *J. M. Zürcher* från Zürich ville icke på dessa grunder bifalla förslaget, då ju snart sagdt hvarje kanton hade olika funktionstid för sina myndigheter, utan gjorde följande yrkande: församlingarna berättigas att välja sina synodaldelegerade för lika lång tid, som vederbörande kantons lag stadgar för val af de kyrkliga myndigheterna. Med återtagande af sitt eget förslag sluter sig Gavard till detta, som af synoden med stor majoritet upphöjes till beslut [1]).

De berättelser, som biskopen och synodalrådet enligt författningen hafva att afgifva till hvarje synod, uppläsas härefter. Under en senare tid blef det brukligt, att synodalrådets berättelse i tryck på förhand utdelades bland synodalmedlemmarne, hvarigenom dess uppläsande blef öfverflödigt [2]), Vid denna synod, men också endast vid denna, föredrager äfven den biskoplige vikarien en berättelse, hvari han skarpt framhåller försummelserna och förseelserna af en del kyrkorådsledamöter och prester i berniska Jura och yrkar, att synoden antingen måtte uttala sitt ogillande deraf eller också rent af upphäfva vissa författningsbestämmelser om kyrklig ordning och disciplin. På förslag af ordföranden beslutar synoden hänvisa denna angelägenhet till synodalrådets afgörande [3]).

Biskopens embetsberättelse handlar nu som alltid om presterskapet samt om kult- och disciplinförhållanden inom kyrkan under senaste året och skall på annat ställe något utförligare omtalas.

Hvad åter beträffar synodalrådets årsredogörelse, är hon denna gång mycket omfattande och berör de mest olikartade ämnen. Sedermera inskränkte sig synodalrådet till afgifvande af en berättelse om sin allmäna förvaltning, under det redogörelsen för kyrkligt religiösa frågor öfverlemnades åt biskopen och för finansiella åt re-

1) Protokoll d. III N. S. s. 9 ff.
2) Protokoll d. IX N. S. s. 22 ff., X N. S. s. 8.
3) Protokoll d. III N. S. s. 29 ff.

visorerna[1]). Men vid synoden 1877 var, som nämndt, denna anordning ännu icke vidtagen, utan rörde sig den årsberättelse, som synodalrådet då föredrog genom sin ordförande, Landammann d:r *Aug. Keller*, om en mångfald af de mest olika saker[2]). Så meddelas synoden kännedom om åtskilliga tilldragelser inom kyrkan, såsom om bildandet af nya kristkatolska församlingar och föreningar, om enskilda kantoners erkännande af den valde biskopen och löfte om deltagande i hans aflönande m. m. Ett vigtigt meddelande är ock det, att synodalrådet nu, liksom föregående år, icke finner anledning att inkomma med förslag rörande val af hjelpbiskopar och en särskild stadga för deras embetsförvaltning. Andra tillkännagifvanden äro af den beskaffenhet, att synoden om dem gör särskild anteckning i sitt protokoll t. ex. biskopens utnämning af Michaud till sin vikarie[3]) liksom några interpellationer, framstälda af pastor *A. Pacherot* från kantonen Genève. Med hänseende till sistnämnda sak må här följande i all korthet anföras. I en skrifvelse af den 23 April 1877 till synodalrådet hade berörde pastor gjort fyra interpellationer: 1) huru förhåller sig med den kyrkornas förening, till förmån för hvilken 1876 års synod uttalade sig; 2) är denna förening så att fatta, att hvarje kyrka, på samma gång hon upprätthåller sin särskilda tro, medgifver ett ömsesidigt begagnande af de heliga sakramenten; 3) är det medgifvet att låta dissidenter, protestanter o. a. taga del i sakramenten (äktenskap, kommunion, konfirmation); 4) böra sakramenten förvägras den skyldiga parten af skilda makar, som lagligen gifts? Vigten af dessa interpellationer fann synodalrådet vara så stor, att det icke sjelf ville besvara dem utan hänskjuter dem till synoden, hvilken emellertid allenast tager dem till protokollet[4]). Slutligen omtalas i denna berättelse en tredje klass af ärenden, hvilka hafva så stor betydelse, att de underställas synoden till formligt godkännande. Med undantag af frågan om nattvarden, för hvilken vi straxt skola redogöra, äro dessa angelägenheter af finansiell natur. En sådan gäller den af 1876 års synod eventuelt beslutna utdebitering å kyrkans medlemmar, hvilket beslut synodalrådet på det sätt utfört,

---

1) Protokoll d. IX N. S. s. 13, X N. S. s. 9.
2) Protokoll d. III N. S. s. 10 ff.
3) Protokoll d. III N. S. s. 13.
4) Protokoll d. III N. S. s. 10 ff.

att det uttaxerat 5 centimes på hvarje kristkatolsk själ, hvarigenom, med beräknande af antalet bekännare till 70,000, kyrkan för sina allmänna behof skulle tills vidare beredas en årlig inkomst af 3500 fr. Och varder denna taxeringsgrund på synodalrådets begäran af synoden gillad [1]). Likaså har synoden på synodalrådets förslag enstämmigt godkänt räkenskaperna för stipendiefonden och uttalat sitt tack till nationalrådet *Franz Bally* för hans synnerligen förtjenstfulla förvaltning af densamma [2]). Men å andra sidan har, egendomligt nog, synodalrådet icke tids nog hunnit inkomma med årsräkenskaperna och budgetsförslag, för att synoden derom kunde besluta [3]).

Vi gå härmed öfver till de förnämsta frågor, denna synod haft att behandla. — Nattvardens begående under båda formerna tager äfven nu synodens uppmärksamhet i anspråk. Vid jultiden 1875 hade nattvarden uti ett par församlingar inom kantonen Genève meddelats på detta sätt, men åtgärden möttes med ogillande af synodalrådet, och 1876 års synod anmodade *Conseil Supérieur* i Genève [4]) att vidtaga nödiga mått och steg för återställandet af den genom nämnda tilltag störda endrägten inom kyrkan. På samma gång uppdrogs åt komitén för kultusfrågorna att till nästa synod inkomma med betänkande öfver denna vigtiga angelägenhet [5]). Bemälda komité, vanligen kallad liturgiska komitén, tillsattes af 1876 års synod med uppgift att utarbeta förslag till reformer i kulten och bestod af biskopen d:r *Edvard Herzog*, Michaud, kyrkoherden d:r *Watterich*, kyrkoherden *Paulin Gschwind* och storrådet d:r *L. Weibel* [6]). Något betänkande i nattvardsfrågan har komitén icke afgifvit till 1877 års synod, men kom frågan i alla fall der före under följande omständigheter.

I en skrifvelse af den 26 April 1877 hade nemligen professor *P. Reverchon*, ordförande i Cons. Sup. i Genève, till synodalrådet inkommit med ett förslag, gilladt af en församling af prester, kyrkoråd samt medlemmar i Cons. Sup. och i nationalsynoden och undertecknadt af 16 synodalmedlemmar, hvilket lyder: nationalsyno-

---

1) Protokoll d. III N. S. s. 17 ff.

2) Protokoll d. III N. S. s. 19.

3) Protokoll d. III N. S. s. 34 ff.

4) Om Conseil Supérieur, enhetsorganet för de af staten erkända katolska kyrkoförsamlingarna inom kantonen Genève, se Th. s. 81.

5) Th. s. 60. 6) Th. s. 58.

den uttalar sig för återställandet af nattvarden under båda formerna inom den schweiziska kristkatolska kyrkan. På grund af frågans betydenhet finner sig emellertid synodalrådet förhindradt att afgifva ett principielt uttalande deröfver, hvarföre det inskränker sig till att hos synoden föreslå, det man icke nu må inlåta sig på nämnda fråga utan hänvisa den för pröfning och förslags väckande till liturgiska komitén, hvilken ju för öfrigt enligt 1876 års synodalbeslut måste dermed befatta sig. Detta förslag understödes af biskopen med det tillägg, att liturgiska komitén måtte ökas med två ledamöter, och varder detta omsider synodens beslut, dock i den mening, att frågan skall återupptagas på nästa synod[1]).

Äfven frågan om utgifvandet af ett rituale och ett missale på modersmålen kommer här ånyo till behandling. Utarbetandet af dylika hade af 1875 års synod uppdragits åt synodalrådet[2]) men af den följande öfverflyttats på liturgiska komitén[3]). För innevarande synod föreläggcs af synodalrådet, genom d:r *J. Winkler* från Luzern som referent, ett af komitén utarbetadt nytt kristkatolskt rituale på tyska språket, hvilket rituale i mångt och mycket är sjelfständigt men också stöder sig på lämpliga mönster, såsom det s. k. Wessenbergska ritualet, en af prof. *Reusch* i Bonn utgifven bönbok och andra arbeten. Detta rituale hade synodalrådet ännu icke hunnit tillräckligen granska, hvarföre Brosi påyrkar frågans uppskjutande till nästa session, så att synodalrådets åsigter om detsamma kunde inhemtas. Icke för ty framställer Herzog, understödd af Winkler, i synodalrådets namn ett förslag, som komitén enhälligt gillar, och hvilket lyder: 1) det af liturgiska komitén förelagda ritualet erkännes för den schweiziska kristkatolska kyrkans ritual; 2) liturgiska komitén anmodas att ofördröjligen öfversätta detsamma på franska och att låta trycka 1000 exemplar på hvardera språket; 3) möjliga ändringsförslag få inlemnas till liturgiska komitén, hvilken har att före nästa synod taga dem i betraktande med hänseende till en ny upplaga. Som äfven detta förslag innebär ett provisoriskt antagande af ritualet, slöt sig Brosi till detsamma och vardt det med stor majoritet af synoden antaget[4]).

---

1) Protokoll d. III N. S. s. 13 ff. och 32.
2) Th. s. 56. 3) Th. s. 58.
4) Protokoll d. III N. S. s. 30 ff.

Hvad åter missalet beträffar, hafva bland synodens medlemmar utdelats tvenne tryckta arbeten: 1) *Deutsches Hochamt der Schweizerischen christkatholischen Kirche*, utarbetadt af liturgiska komitén, samt 2) *Ordinaire de la messe*, föreslaget af Michaud. Men icke heller dessa arbeten hade i så god tid kommit synodalrådet tillhanda, att det kunnat ordentligen pröfva dem, och som de för öfrigt till innehållet väsentligen skilde sig från hvarandra, anser nämnda myndighet, att denna fråga kan uppskjutas ännu ett år, och framställer enstämmigt genom sin referent, Winkler, ett förslag i detta syfte, som af synoden med stor pluralitet bifalles [1]).

Ett vigtigt öfverläggningsämne vid denna synod bildar katekesfrågan. Redan första synoden hade anmodat synodalrådet att till nästa års synodalmöte inkomma med utlåtande och förslag rörande en mindre katekes [2]). I stället inlemnade synodalrådet till 1876 års synod ett detaljeradt förslag rörande ungdomens religionsundervisning, hvilket likväl ej vann synodens godkännande, i det denna med förkastande deraf inskränkte sig till det uttalande, att samma undervisning vore af högsta vigt, och att synodalrådet borde främja densamma med alla till buds stående medel [3]). Ett sådant medel har synodalrådet ansett ligga i en god katekes, hvarföre det, genom Herzog såsom referent, underställer 1877 års synod två katekeser, en fransk och en tysk. Den förra är författad af Michaud och hade, på förslag af biskopen och enligt beslut af kantonalsynoden i Bern och Cons. Sup. i Genève, redan faktiskt blifvit införd uti de kristkatolska församlingarna i det franska Schweiz. Den senare är den Salzmannska katekesen, som af Herzog omarbetats till en *Christkatholische Religionslehre*, ämnad att begagnas inom det tyska Schweiz. Referenten andrager nu, att synoden uttalar sitt gillande af den Michaudska katekesens införande och förordar den Herzogska till införande. I det förstnämnda förslaget instämmer synoden utan diskussion, men om det andra uppstå ganska lifliga debatter, hvarunder prof. *Froidevaux* yrkar på frågans uppskjutande till nästa synod, enär synodalrådet ej haft tillfälle att granska den Herzogska katekesen, och Michaud framhåller, att denna bok i åtskilliga stycken, exempelvis öronbiktens framställande såsom obligatorisk och äktenskapets såsom oupplösligt, strider emot

---

1) Protokoll d. III N. S. s. 31 ff. och 35.

2) Th. s. 56. 3) Th. s. 60.

föregående synodalbeslut och mot statens lagstiftning. Då emellertid Watterich föreslår, att båda katekeserna borde hänskjutas till en särskild komité, ifall den Herzogska icke eller blott med förbehåll godkändes, framställer Winkler, understödd af Michaud, ett annat förslag, hvilket till slut af synoden med stor majoritet antages. Detta innebär ett förordande af den Herzogska katekesens användande vid ungdomens religionsundervisning med erkännande af, att den, särdeles efter de af Herzog under diskussionen meddelade upplysningarna, icke innehölle de ofvan angifna oriktigheterna [1]).

Den sista angelägenhet, med hvilken denna synod sysselsätter sig, är konstituerandet af synoden sjelf för de två följande åren, d. v. s. val af synodens egen byrå äfvensom af ordförande och ledamöter i synodalrådet, hvilka val författningsenligt företagas hvarannan synod och således gälla för två år. Dessa val egde denna gång icke rum med den enhällighet, som vanligen brukar vara fallet, utan visar sig en ganska stor röstsplittring, och i fråga om ett par platser måste t. o. m. dubbla omröstningar företagas [2]). — Synodens förhandlingar afslutas kl. 4 e. m. med ett kort tal af ordföranden [3]).

Synoden af år 1878 samlas i Aarau den 25 Juni och är besökt af 141 medlemmar med Reverchon som ordförande [4]). Äfven denna synod sysselsätter sig hufvudsakligen med reformer i kulten. Vigtigast bland hithörande frågor är den, som angår nattvardens meddelande under båda formerna. Det är fortfarande det franska Schweiz, som ifrar för denna reform, under det den tyska delen af landet derför visar sig rätt likgiltig. Så hafva under tiden närmast före synodens öppnande till synodalrådet inkommit tre talrikt undertecknade petitioner i nämnda syfte: en från flera församlingar i kantonen Genève, en från 298 damer i staden Genève samt slutligen en från församlingen Chaux-de-Fonds i kantonen Neuchâtel. Liturgiska komitén, till hvilken petitionerna på undertecknarnes uttryckta önskan öfversändts, hade allvarligen tagit denna angelägenhet i öfvervägande och föredrager densamma genom Gschwind som referent inför synoden, men komitén hade icke kommit till enigt beslut

1) Protokoll d. III N. S. s. 32 ff.

2) Protokoll d. III N. S. s. 35 ff. och 31. Jfr. Protokoll d. V N. S. s. 8 ff., VII N. S. s. 36 ff., IX N. S. s. 11 ff., XI N. S. s. 9 ff.

3) Protokoll d. III N. S. s. 37.

4) Protokoll d. IV N. S. s. 3.

utan delat sig i en majoritet: Herzog, Weibel, Watterich och Gschwind, och en minoritet, som utgöres af Michaud ensam. Majoritetens förslag innebär, att synoden måtte förklara: 1) det är katolskt och tillåtet att meddela lekmän kommunionen också under båda formerna, ja, framräckandet af brödet och kalken är t. o. m. den ursprungligare formen; 2) denna form må nyinföras i kantonen Genève, resp. Chaux-de-Fonds, efter beslut af Cons. Sup. och på enstämmig begäran af kyrkorådet i hvarje enskild församling; 3) i de församlingar, der nattvardens utdelning under båda formerna eger rum, är pastor skyldig att söndagen före de stora högtidsdagarne, resp. kommunionsdagarne, meddela församlingen, att de, som önska mottaga kommunionen enligt hittills gällande *ritus*, dertill hafva tillfälle vid en särskild gudstjenst; 4) dock anser synoden, att det förnyade införandet af nattvarden under båda formerna för närvarande och öfver hufvud taget är mindre lämpligt, och med hänseende till fördelarne af enhet i kulten och af den schweiziska nationalkyrkans tillväxt beder synoden de kristkatolska församlingarna i kantonen Genève att helt och hållet afstå från saken.

Denna fjerde punkt, hvilken onekligen har åtskilligt för sig men visserligen icke harmonierar med den första, önskar Michaud, som i denna sak gör sig till tolk för hela det franska Schweiz, måtte utgå. Eljest instämmer han i de tre första punkterna, dock med det tillägg, att det nämnda sättet för nattvardens firande må medgifvas inom det franska Bern efter beslut af kantonalsynoden i öfverensstämmelse med församlingarna och inom kantonen Neuchâtel — der ingen synod finnes — efter beslut af hvarje enskild församling.

Emot båda dessa förslag uppställer Amtsverweser *Gassmann*, understödd af Watterich och storrådet *R. Philippi* från Basel, ett annat mera allmänt och afgörande, hvilket har följande lydelse: nattvarden under båda formerna är också katolsk och medgifven; införandet deraf förbehålles kantonal- och kretssynoderna och, der inga högre kyrkliga myndigheter finnas, församlingarna. Med stor pluralitet bifaller synoden omsider detta förslag. Herzog, prof. *Franz Hirschwälder* och Gschwind förklara till protokollet, att de icke deltagit i voteringen härom [1]).

Under det således denna synod löst nattvardsfrågan, har den deremot icke bragt reformerna i missalet till slutligt afgörande.

1) Protokoll d. IV N. S. s. 34 ff.

Äfven denna fråga kom nemligen under behandling men utan annat resultat än, att synoden antager ett af Watterich i liturgiska komiténs namn framställdt förslag, enligt hvilket den utarbetade tyska messan, Deutsches Hochamt, får officielt införas i det tyska Schweiz, först sedan man enats om ett allmänt kristkatolskt missale, och sedan församlingarnas behof i detta hänseende konstaterats, och liturgiska komitén bör till grund för sitt arbete lägga ej blott nödiga teoretiska studier utan äfven församlingarnas praktiska erfarenheter[1]).

I likhet med missalet kommer äfven ritualet före vid 1878 års synod. Denna angelägenhet hade behandlats af de tysk-schweizska presternas generalkonferens vid dess första årsmöte den 23 Maj 1878 i Aarau. Efter en grundlig diskussion af den liturgiska frågan i allmänhet, hvarunder man väl visade sig benägen för tidsenliga reformer men samtidigt framhöll det farliga i att stöta folkets religiösa känslor, beslöt sig konferensen för att hos synodalrådet anhålla, att detta ännu icke hos synoden föresloge den liturgiska frågan till slutbehandling, dock så, att synoden ännu en gång förordade det af liturgiska komitén utarbetade tyska ritualets bruk[2]). Men i stället låter synodalrådet genom Herzog som referent, på samma gång det meddelar, att näst föregående synods beslut om ritualets tryckning ej kunnat verkställas af brist på penningar, till innevarande synod framställa det förslag, att synodalrådet måtte befullmäktigas att låta trycka det af liturgiska komitén reviderade ritualet på tyska språket i en ny upplaga af 500 ex. Och antogs detta förslag utan diskussion[3]). Något beslut om ritualets utgifvande på franska språket har deremot af synoden icke fattats, men det oaktadt har synodalrådet på egen hand utgifvit en upplaga i lika många ex. på nämnda språk, en åtgärd, som godkändes af näst följande synod[4]). Dermed är ritualfrågan definitivt löst och försvinner från dagordningen.

Liksom synodens beslut rörande sättet för nattvardens firande ej kan undgå att ådraga sig protestanters uppmärksamhet och gillande, måste detta äfven vara fallet med det beslut, som samma synod fattat i fråga om högtidsdagars firande på söckendagar. Äfven

1) Protokoll d. IV N. S. s. 37.
2) Protokoll d. IV N. S. s. 15 ff.
3) Protokoll d. IV N. S. s. 34.
4) Protokoll d. V N. S. s. 7.

denna sak hade först varit föremål för behandling af ofvan omtalade generalkonferens, hvilken uttalat sina åsigter derom i två resolutioner, motiverande dem med den stora olikhet, som var rådande i högtidsdagarnes firande och särskildt med, att de romerska katolikerna genom utförandet af vanligt arbete på långfredagen ofta väckt anstöt, synnerligen på paritetiska orter. Nämnda två resolutioner, som voro stälda till synodalrådet, upptogos af detta och framlades i nästan oförändrade ordalag genom dess referent, kyrkoherden *K. Schröter*, såsom förslag för innevarande synod. Efter en diskussion, hvari flera talare deltogo, biföll synoden det första förslaget oförändradt. Det lydde: synodalrådet bör hos regeringarna verka för, att hittills iakttagna högtidsdagar med undantag af jul-, nyårs-, Kristi himmelsfärds- och allhelgonadagen öfverallt, hvarest de kristkatolska församlingarna så önska, för framtiden undandragas statens skydd och antingen upphäfvas eller förläggas till söndag. Andra förslaget åter får af synoden följande något förändrade lydelse: synoden meddelar församlingarna som sin önskan, att långfredagen såsom en stor högtidsdag helighålles på ett dess betydelse motsvarande sätt[1]). I fråga om dessa beslut må i förbigående nämnas, att synodalrådet till en början endast hos regeringen i Aargau framstält begäran om berörda helgdagars afskaffande eller firande på söndag, enär de kristkatolska församlingarna i kantonerna Basel, Zürich, Genève och Neuchâtel redan egde full frihet i detta hänseende, och inom kantonerna Bern och Solothurn praktiska hinder för reformens genomförande tillsvidare förefunnos. Regeringen i Aargau kunde emellertid icke bifalla den gjorda anhållan, hvarföre synodalrådet hänsköt frågan till samma kantons kristkatolska prestkonferens, på det att initiativet till ytterligare mått och steg härutinnan måtte tagas af de enskilda församlingarna inom kantonen[2]). Äfven sedermera har dock synodalrådet haft sin uppmärksamhet riktad på detta ärende, i det att det hos samtliga vederbörande regeringar hemstält om långfredagens högtidliga firande, trettondedagens och kyndelsmessodagens öfverflyttande till söndag samt upphäfvandet af den obefläckade aflelsens högtid. Ännu i Maj 1881 hade emellertid ingen regering fattat definitivt beslut i saken, men hade vid den tiden flera församlingar, synnerligen inom Aargau, på egen hand bragt synodens beslut till utförande[3]).

1) Protokoll d. VI N. S. s. 16 och 37 ff. Jfr. Protokoll d. VI N. S. s. 15.
2) Protokoll d. VI N. S. s. 16.
3) Protokoll d. VIII N. S. s. 20 ff.

Någon organisatorisk fråga förekommer icke vid denna synod; deremot godkändes förvaltningen så af stipendie- som central- eller synodalrådskassan, den senare för de båda åren 1876 och 1877, liksom äfven budgetsförslaget för 1878. I samband dermed beslöt synoden på förslag af revisorerna, att hvarje församling och förening skulle till centralkassan erlägga en afgift af 5 cent. per hufvud, och att dessa bidrag, liksom de betydliga restantierna å de båda föregående årens uttaxering, inom viss tid skulle insändas, hvarjemte kyrkans bekännare uppmanades att verka för stipendiefondens tillväxt[1]).

Synoden af 1879 sammanträder den 5 Juni i Solothurn, är besökt af 98 ledamöter och ledes af vice ordföranden Winkler, enär ordföranden hindrats att infinna sig. Den bevistas äfven af tre främmande gäster, en fransman, ombud för gallikanska kyrkan i Paris, och två engelska prester, af hvilka en representerade biskopen af Winchester, och helsas dessa af vice ordföranden[2]).

Med hänseende till såväl mängden som vigten af behandlade frågor står denna synod knappast tillbaka för någon annan, vare sig föregående eller efterföljande. Frågor, som förut förevarit, väntade här sin lösning, och nya, ytterst angelägna, hade under tiden framträdt och kräfde nu synodens omsorgsfullaste uppmärksamhet. — Bland uppskjutna frågor förekommer den om ett ordinaire de la messe eller ett missale för det franska Schweiz. Ett sådant, kalladt *liturgie catholique chrétienne*, hade utarbetats af en komité, tillsatt af prestkonferensen inom kantonen Genève, och öfverlemnats till synodalrådet med anhållan, att detta efter vederbörlig granskning ville underställa detsamma denna synods afgörande. Genom Herzog såsom referent låter synodalrådet föredraga ärendet inför synoden, och efter att hafva påpekat, i hvilket outredt skick saken ännu befunne sig, föreslår det, att synoden måtte återförvisa den förelagda franska messan till synodalrådet och prestkonferensen i Genève i och för ytterligare pröfning och utarbetande af ett slutligt samstämmigt förslag[3]). En, som det vill synas, liflig diskussion uppstod, hvarvid å ena sidan *Charles Delaquis* påyrkade, att den förelagda liturgien finge provisoriskt begagnas, och å andra sidan några talare med Herzog i spetsen kämpade för synodalrådets för-

1) Protokoll d. IV N. S. s. 38 ff.
2) Protokoll d. V N. S. s. 3 ff.
3) Protokoll d. V N. S. s. 20 och 25.

slag under framhallande af dels nödvändigheten af kontinuitet i synodens beslut, dels behofvet af ett samtidigt och samstämmigt ordnande af messliturgien i dess helhet. Sistnämnda åsigt gick också segrande ur striden, i det synodalrådets förslag af synoden med stor majoritet antogs[1]).

Till förut behandlade frågor hör äfven den om liturgiska komitén och ungdomens religionsundervisning. Nämnda komité förklaras af denna synod upplöst. Förslaget härom utgår från synodalrådet, dertill föranledt af tvenne omständigheter. Dels hade komiténs flesta ledamöter redan sedan längre tid ur densamma utgått, hvarigenom komitén faktiskt var försatt ur verksamhet, dels ansågs den liturgiska frågan bättre och med större framgång kunna behandlas af de kristkatolska prestkonferenserna, hvilka också sedan någon tid dermed sysselsatt sig. Men med detta förslag förknippar synodalrådet ett annat, som är temligen vidlyftigt och rör ungdomens religionsundervisning, ett förslag, som först väckts af generalprestkonferensen i det tyska Schweiz och sedan med åtskilliga mindre väsentliga ändringar upptagits af synodalrådet såsom dess eget. Den sålunda sammanfattade motionen innebär hufvudsakligen, att den liturgiska komitén upplöses, och att en annan komité på tre medlemmar utses af synodalrådet med uppgift dels att med en redan befintlig gammalkatolsk komité i Tyskland samråda om anskaffandet af religionsläroböcker för de båda kyrkosamfundens gemensamma bruk, dels och särskildt att granska och till synodalrådet inkomma med utlåtande öfver en af Watterich skrifven och af kyrkoherden *Otto Hassler* omarbetad tysk messa äfvensom några af den senare öfversedda liturgiska sånger. Förslaget, som refereras af Schröter, antages utan diskussion[2]).

Enhälligt godkänner synoden äfvenledes ett annat synodalrådets yrkande, väckt af Schröter och af honom i synoden förordadt, enligt hvilket samtliga kristkatolska kyrkoherdar åläggas att vid påsktiden hvarje år till biskopen ingifva uppgifter om ungdomens kyrkliga religionsundervisning, så att redogörelse derför kan i hans årsberättelse intagas[3]).

En fråga, hvilken med den senast nämnda onekligen står i ett visst samband, och hvilken nu på sätt och vis för första gången

1) Protokoll d. V N. S. s. 44 ff.
2) Protokoll d. V N. S. s. 14, 20 ff., 25 ff. och 44.
3) Protokoll d. V N. S. s. 23, 28 och 45.

kommer till behandling i synoden, gäller den katolskt teologiska fakulteten i Bern. Man insåg till fullo såväl, i hvilken hög grad det nya kyrkosamfundets tillväxt och framgång i allmänhet var beroende af ett talrikt och dugande presterskap, som i all synnerhet vigten af att i tillräcklig mängd ega nitiska herdar i spetsen för kyrkan just nu, då hon hotades med alltjemt växande strider och svårigheter. Att de ledande männens blickar och omsorger under sådana omständigheter skulle riktas på nyssnämnda läroanstalt var naturligt. Det är framför andra Philippi, som gör sig till tolk för dessa åsigter, i det han inom synodalrådet framlägger åtskilliga förslag, egnade att befrämja sagda ändamål, hvilka förslag af synodalrådet upptagas och genom motionären såsom referent föredragas inför synoden. Denna godkänner dem utan diskussion och har i och med detta sitt godkännande dels stält en allvarlig och enträgen maning till samtliga trosförvandter att uppmuntra begåfvade ynglingar till teologiska studier och efter förmåga bistå dem, särskildt genom att — såsom 1876 års synod redan beslutit[1]) — anordna insamlingar för den kristkatolska stipendiefonden, dels uttalat sitt lifliga tack till kantonen Berns myndigheter och folk, derför att de genom grundandet och upprätthållandet af katolskt teologiska fakulteten vid högskolan i Bern beredt hela Schweiz tillfälle att erhålla ett »vetenskapligt dugande, sant kristligt och nationelt sinnadt presterskap»[2]).

Denna synod sysselsätter sig också med ett ämne, som redan behandlats på ett föregående synodalmöte, men då i en mera omfattande och något olika gestalt. Synoden 1876 hade, såsom vi erinra oss, uttalat sin sympati för och utlofvat sin medverkan vid gammalkatolska kyrkans i Tyskland sträfvanden att åvägabringa en förening med de protestantiska, grekiska och anglikanska kyrkorna och med hänseende dertill angifvit de väsentliga katolska grundsatser, den sjelf hyllar[3]), hvaremot 1879 års synod endast har att yttra sig om sitt förhållande till den anglikanska kyrkan.

Den sistnämnda har allt ifrån början mött de vatikanska dekreten af 1870 med det mest afgjorda ogillande och kraftigt understödt de reformrörelser inom katolicismen, som varit riktade mot

---

1) Th. s. 61.
2) Protokoll d. V N. S. s. 22 ff., 26 ff. och 44.
3) Th. s. 59.

Rom. Enkanneligen har hon på flera sätt visat sitt lifliga deltagande för de schweiziska kristkatolikerna. Så har den biskopliga kyrkan i Amerika vid sin allmänna synod, *General Convention*, den 24 Okt. 1877 utsett en komité af tre biskopar för att träda i officiell förbindelse med den schweiziska kristkatolska kyrkan. *The anglo-continental Society* har lemnat betydliga penningbidrag till den kristkatolska stipendiefonden; biskoparne af Winchester och Lincoln och erkebiskopen af Porte au Prince hafva efter Herzogs tillträdande af sitt embete sändt honom varma lyckönskningsskrifvelser[1]; och Lord *Plunket*, anglikansk biskop i Meath å Irland, har t. o. m. i ett herdebref omnämnt den kristkatolska kyrkan i de hjertligaste ordalag. Och biskop Herzog sjelf blef under den »pan-anglikanska» biskopskonferens, som hölls i Juli 1878 i Lambeth-palatset i London, inbjuden af biskopen af Winchester till dennes slott Farnham och sammanträffade der med 25 anglikanska biskopar, hvilka lade i dagen sitt uppriktiga intresse för den schweiziska nationalkyrkan och lofvade att efter yttersta förmåga bistå densamma.

Men det mest betydelsefulla uttalande, som fälts till denna kyrkas förmån, härleder sig från nyssnämnda konferens sjelf. Denna leddes af erkebiskopen af Canterbury och var besökt af 100 erkebiskopar, metropolitaner och andra biskopar, tillhörande den biskopliga kyrkan i Amerika, England, Skotland och Irland samt andra sjelfständiga grenar af anglikanska kyrkan och samlade från jordens alla delar för att rådslå om gemensamma angelägenheter. Konferensen har härvid tagit under allvarligt öfvervägande åtskilliga frågor beträffande den kristna kyrkans ställning i olika delar af verlden och deröfver afgifvit en enhällig förklaring, hvilken officielt tillställdes Herzog, och hvaraf följande eger en särskild betydelse för den kristkatolska kyrkan.

»Den omständigheten», heter det, »att inom så många af kristenhetens kyrkor högtidlig protest höjes mot den romerska stolens öfvergrepp och de nya läror, som förkunnas under hans auktoritet, är för oss en anledning att tacka Gud den Allsmäktige. Den anglikanska kyrkan är skyldig all medkänsla för de kyrkor och de personer, hvilka protestera emot dessa villfarelser och för visso arbeta under stora svårigheter, svårigheter, som beredas dem lika mycket genom de otrognes angrepp som genom Roms anspråk.

---

1) Th. s. 63.

Vi erkänna blott en medlare mellan Gud och menniskor — menniskan Kristus Jesus, hvilken är Gud öfver allting högtlofvad evinnerligen. Såsom stridande emot den Heliga Skrift och den katolska sanningen förkasta vi hvarje lära, genom hvilken en andre medlare ställes vid Hans sida eller hvilken förringar det gudomsfullhetens majestät, som bor i Honom och gifver ett omätligt värde åt det obefläckade offer, Han en gång för alla frambar på korset för hela verldens synder.

Det är derföre vår pligt att påpeka för de troende, att den handling, som biskopen af Rom fullbordade 1870, och hvarigenom han på grund af en sjelftagen ofelbarhet tillade sig högsta bestämmanderätten i tros- och sedefrågor — är ett angrepp på Herrens Jesu Kristi egenskaper.

De grundsatser, i enlighet med hvilka den engelska kyrkan sjelf reformerat sig, äro allmänt bekanta. Vi lära, att den Heliga Skrift är det tillräckliga och högsta rättesnöret för tron, och anbefalla den till flitigt bruk hos vårt folk. Vi bekänna vår tro med den gamla katolska trosbekännelsens ord. Vi fasthålla vid den apostoliska anordningen med biskopar, prester och diakoner. Vi förfäkta de enskilda eller nationella kyrkornas rättmätiga friheter. Vi gifva vårt folk en på dess språk skrifven bok, innehållande de allmänna bönerna och formlerna för sakramentens utdelande, en bok, som står i öfverensstämmelse med den kristna trons och gudstjenstens bästa och äldsta urkunder. Bemälda böcker ligga under allas ögon, och hvar och en kan läsa och studera dem. Vi helsa med glädje hvarje reformrörelse, som tager den gamla kyrkan till mönster. Vi begära ingen sträng enformighet, vi önska ingen onyttig splittring; åt dem, som under sträfvandet att befria sig från villfarelsens och vidskepelsens ok närma sig oss, erbjuda vi beredvilligt vår hjelp och alla de förmåner, som äro för dem antagliga, och som vi med upprätthållande af våra grundsatser, sådana de uttalats i våra formularier, kunna bevilja.»

Konferensen har emellertid icke inskränkt sig till afgifvandet af denna förklaring utan dessutom uppdragit åt vissa högre anglikanska biskopar att i förekommande fall bistå dem, som anropa deras kyrka om råd och hjelp[1]).

---

1) Protokoll d. V N. S. s. 37 ff. Jfr. Lettre de cent évêques assemblés en Angleterre au palais de Lambeth l'an du salut 1878, Paris 1879. Se äfven La réforme catholique et l'église anglicane par Hyacinthe Loyson, Paris 1879, s. 13 ff.

Den utomordentliga betydenhet, nämnda förklaring har för den kristkatolska kyrkan, föranledde synodalrådet att på yrkande af Herzog hos synoden hemställa om afgifvande af följande svar derpå: 1) synoden har tagit kännedom om de beslut, som fattats af de 100 i Juli 1878 i London församlade biskoparne af den katolska anglo-amerikanska kyrkan, för så vidt de angå den katolska reformrörelsen, och uttalar å sin sida, med blicken fästad på besluten i Olten af 1876, den åsigt, att den i väsentliga stycken står på samma kristliga och katolska grund som den anglo-amerikanska kyrkan; 2) äfven synoden uppfattar särskilda kyrkors närmande på det sätt, att nationalkyrkornas sjelfständighet och berättigade egendomligheter fortfarande upprätthållas; 3) synoden uttalar sitt vördnadsfulla tack till anglo-amerikanska kyrkan för dess mångfaldiga bevis på välvilligt deltagande. Detta förslag vardt af synoden enhälligt gilladt, och anmodades biskop Herzog att om det afgifna svaret lemna officielt meddelande åt de biskopar, som förmedla förbindelsen mellan de båda kyrkorna[1]).

Den uppmuntran och det löfte om hjelp, som kristkatolska kyrkan sålunda erhållit af den pan-anglikanska konferensen, kunde icke annat än vara högst välkomna, för att icke säga nödvändiga, vid denna tid, då samma kyrka just inträdde i en synnerligen farlig kris. Orsaken till denna får sökas i tvenne yttre, af kristkatolikerna oberoende, omständigheter, hvilka båda gälde kantonen Bern och inträffade 1878, således samma år som biskopskonferensen hölls. Å ena sidan medgaf nemligen den nye påfven Leo XIII — något som hans företrädare förbjudit — de romerska katolikerna inom kantonen Bern att erkänna dennas kyrkolag af 1874, hvilken bland annat tillerkänner lekmännen rätt till deltagande i de kyrkliga angelägenheternas ordnande, såsom t. ex. att välja prester. Å andra sidan utfärdade samma kantons stora råd ett beslut, hvarigenom de under den föregående kulturkampen afsatta romerska presterna förklarades åter valbara till kyrkliga embeten inom kantonen, såvida de godkände nyss omtalade kyrkolag[2]). Af dessa båda omständigheter skyndade nu anhängarne af ofelbarhetsdogmen att begagna sig på det sätt, att de talrikt infunno sig vid valurnorna och mångenstädes genomdrefvo valet af likasinnade män till pastorer, kyrkoråd och ledamöter i kantonalsynoden. Följden

1) Protokoll d. V N. S. s. 23, 27 ff. och 44.

2) Protokoll d. V N. S. s. 29. Jfr. Th. s. 50.

häraf blef, att en mängd kristkatolska församlingar förvandlades till romerskt katolska, och att kristkatolikerna derstädes kommo att utgöra minoriteter med eller utan regelbunden gudstjenst [1]. Äfven den katolska kantonalsynoden blef på detta sätt till största delen besatt med ultramontaner, ja, dessa begagnade sig af sin öfvermakt t. o. m. vid valen till 1879 års kristkatolska nationalsynod.

Vid valen till den senare lyckades inom kantonen Bern blott fem katolska församlingar att utse kristkatolska deputerade, fyra afhöllo sig från att välja, och tjugu valde romerska katoliker. Ombuden för femton af de sistnämnda församlingarna ingåfvo dock till synoden en skarp protest, hvari de förklara, att de icke ämna inställa sig vid synodens möte och icke på något sätt vilja göras ansvariga för dess beslut, enär de, liksom deras kommittenter, endast erkänna den romerska kyrkan och på det bestämdaste afsäga sig all gemenskap med den s. k. kristkatolska. Från de öfriga fem romerska församlingarna ingingo deremot inga protester, hvilket torde innebära, att de tänkte låta sig vid synoden representeras. Om deras berättigande härtill medgifvits, och de verkligen infunnit sig vid synoden, hade naturligen dylika församlingar från andra kantoner kunnat göra på samma sätt, och följden deraf skulle otvifvelaktigt hafva blifvit, att de romerska katolikerna kommit att utgöra synodens majoritet och således kunnat upphäfva författningen, afsätta biskopen och tillintetgöra hela den kristkatolska kyrkan.

De kyrkliga myndigheterna måste derföre egna denna angelägenhet den omsorgsfullaste uppmärksamhet och föranstalta om erforderliga säkerhetsåtgärder. Lyckligtvis lade sjelfva kyrkoförfattningen såväl genom sin titel som genom hela sin karakter ett hinder i vägen för öfverrumplingar af antydda art, och synodalrådet har också vid granskningen af valprotokollen från berniska Jura annulerat samtliga romerskt katolska val och i stället uppmanat de kristkatolska minoriteterna derstädes att göra bruk af sin lagliga rätt och utse egna ombud till synoden, hvilket äfven af flera bland dem åtlyddes. Men för att för all framtid omöjliggöra dylika försök från de påfviskes sida, anhåller synodalrådet genom Philippi såsom referent, att innevarande synod måtte uttryckligen bestämma, det blott kristkatolska församlingar och föreningar, resp. minoriteter, äro berättigade att

1) Protokoll d. V N. S. s. 29 ff. Jfr. Werken van het Haagsch Genootschap tot Verdediging van den christelijken Godsdienst. Vijfde Reeks. Twaalfde deel (c. h. H. G.), Leiden 1880, s. 88.

i synoden representeras, samt att synodalrådet befullmäktigas att genast förklara valen af romerskt katolska delegerade för ogiltiga. Utan diskussion afgifver synoden en sådan förklaring [1]).

Men som synodalrådet dessutom anser, att minoriteterna äfven på annat sätt böra stödas och ledas, framlägger det samtidigt ett förslag, enligt hvilket synoden uttalar såsom nödvändigt, att de större kristkatolska minoriteterna konstituera sig till sjelfständiga samfund med egen själavård, och synodalrådet får i uppdrag dels att vidtaga nödiga mått och steg för att sådana samfund må erhålla, resp. behålla, mednytjanderätten till kyrkor och kyrkogods, dels att för organisationen och ledningen af samma samfund utnämna en komité af fem personer — biskopen, två prester och två lekmän — hvilken komité skulle stå under synodalrådets uppsigt och till detta aflägga räkenskap för sin verksamhet. Detta förslag om organisation af minoriteterna motiveras af Hassler såsom referent, understödes af Brosi och Weibel och antages oförändradt och enstämmigt af synoden [2]).

En författningsfråga kan på visst sätt sägas hafva förekommit vid detta möte, i det att synoden lemnar utan anmärkning den tolkning af en författningsbestämmelse, som synodalrådet afgifvit på en förfrågan från församlingen i staden Basel, och enligt hvilken tolkning äfven utländska församlingsmedlemmar tagas i betraktande vid bestämmande af antalet synodaldeputerade för en församling [3]). Utan anmärkning lemnas också budgetsförslaget och den centrala finansförvaltningen, i fråga om hvilka synodalrådet nu infört den förändring, att de gälla för kalenderår, ej såsom förut för synodalår [4]).

Följande år, 1880, sammanträder synoden den 20 Maj i Genève under ordförandeskap af advokaten *Rem* från Laufen. Detta är den fåtaligast besökta synod, som någonsin hållits; blott 77 medlemmar, representerande 9 kantoner, äro närvarande [5]). Flera främ-

1) Protokoll d. V N. S. s. 16 ff., 24, 43 ff. och 46 ff.

2) Protokoll d. V N. S. s. 18 ff., 24 ff. och 44.

3) Protokoll d. V N. S. s. 15 ff.

4) Protokoll d. V N. S. s. 16, 24 och 41 ff.

5) Kantonen Basel-landet har vid denna synod ingen representant. Protokoll d. VI N. S. s. 5. — Ledamöternas närvaro kontrolleras nu ej genom namnupprop utan genom legitimationskort, och blir detta det vanliga under de närmast följande åren. Protokoll d. VI N. S. s. 4 ff., VII N. S. s. 4, VIII N. S s. 4, IX N. S. s. 5 Under en senare tid användas både namn-

mande gäster hafva instält sig: Lord Plunket, *Hyacinthe Loyson* från Paris, en biskop från gammalkatolska kyrkan i Mexico samt pastorn för gammalkatolska församlingen i Genua[1]).

Liksom vid närmast föregående synod spelar äfven vid denna minoritetsfrågan en synnerligen framstående roll, och har den för öfrigt tagit en betydlig del af synodalrådets uppmärksamhet i anspråk under tiden mellan de båda synoderna. Så har synodalrådet till medlemmar i den 1879 beslutade minoritetskomitén utsett Herzog (ordf.), Landammann *W. Vigier*, rektor *Friche* och kyrkoherdarne *S. Burkart* och *J. César* samt till suppleanter Gassmann och kyrkoherde *E. Beïs*, hvilka båda sistnämnda sedermera, på förslag af komitén och med hänseende till förhållandena i Jura, af synodalrådet uppflyttades till ordinarie medlemmar, hvarigenom komitén således kom att bestå af sju ledamöter[2]).

Synodalrådet har vidare godkänt ett af sagda komité utarbetadt reglemente rörande minoriteternas lagliga pligter och rättigheter, hvars väsentligaste bestämmelser äro följande. Minoriteterna skola, så snart tillgångarne det medgifva, organisera sig till samfund, och, om dessas medlemsantal är någorlunda stort, till förbundsdomstolen ingifva ansökan om mednytjanderätt till kyrkor och andel i kyrkoförmögenhet. För att bistå minoriteterna härutinnan utses tre personer till en ständig juridisk rådgifvande komité. Der minoriteterna icke kunna bilda samfund, organisera de sig till föreningar efter mönster af ett statutformulär, som tillsändes dem af synodalrådet, och skall i hvarje kanton en eller flera personer hafva att ombesörja dylik organisation. Nödiga kyrkliga förrättningar skola i föreningarna tid efter annan utföras af prest, som dertill af biskopen kallas. Der åter ej ens föreningar kunna åstadkommas, ega äfven enskilda personer att direkt hos synodalrådet anmäla sig såsom medlemmar af kyrkan och hos biskopen begära presterlig omvårdnad. Förbindelsen mellan kyrkoförsamlingar och föreningar förmedlas af synodalrådet[3]). Till medlemmar i den om-

---

upprop och legitimationskort. Protokoll d. X N. S. s. 4 och 7, XI N. S. s. 4 och 7, XII N. S. s. 6 och 10.

1) Protokoll d. VI N. S. s. 3. Vi kunna ej underlåta nämna, att om den i texten omtalade gammalkatolske biskopen från Mexico och hans kyrka förekommer eljest ingenting i handlingarna.

2) Protokoll d. VI N. S. s. 9 ff.

3) Protokoll d. VI N. S. s. 34 ff.

talade juridiska rådgifvande komitén hafva af minoritetskomitén valts *Leo Weber* (ordf.), Vigier och nationalrådet *Niggeler*[1]). Då emellertid minoritetsfrågans kärnpunkt är anskaffandet af behöfliga penningmedel för minoriteternas förseende med själavård, har synodalrådet vidare till särskilda förtroendemän inom hvarje församling utsändt ett cirkulär med uppmaning till insamlingar för berörda ändamål[2]).

Synodalrådets nu omförmälda åtgärder blefvo med tacksamhet gillade af 1880 års synod[3]), hvilken derjemte till beslut upphöjde ett af synodalrådet framstäldt förslag, refereradt af synodalrådsordföranden Philippi, enligt hvilket biskopen på det varmaste tackas för sitt outtröttliga nit för minoriteternas sak och de engelska vännerna för deras välvilliga understöd af dem, synodalrådet uppmanas vaka öfver minoriteternas rättigheter och intressen och befullmäktigas att öfverföra 1000 fr. från centralkassan till minoritetskassan, samt slutligen de kristkatolska församlingarnas och föreningarnas myndigheter enträget uppfordras att hvar på sin ort anordna insamlingar för minoriteterna[4]).

Äfven frågan om den religiösa undervisningen intager en framstående plats bland denna synods öfverläggningsämnen. I enlighet med näst föregående synods beslut har synodalrådet utsett medlemmar i den kyrkliga lärobokskomitén, hvarvid det såsom ordinarie ledamöter insatt kyrkoherdarne Schröter (ordf.), *X. Fischer* och Hassler samt såsom suppleanter kyrkoherdarne Burkart och Gschwind[5]). Redogörelse för denna komités verksamhet afgifves inför synoden af Schröter, hvilken slutar med att framställa ett förslag, förordadt af generalprestkonferensen i det tyska Schweiz och gående ut på, att synodalrådet måtte bemyndigas att på lämpligt sätt låta mångfaldiga eventuella förslag till kristkatolska läroböcker, så att de kunde underkastas en allmännare granskning. Och varder detta utan svårighet af synoden antaget[6]).

I den religiösa undervisningsfrågan lemnas till denna synod äfven en annan berättelse och föreläggres ytterligare ett förslag, i

---

1) Protokoll d. VI N. S. s. 36, VII N. S. s. 43.
2) Protokoll d. VI N. S. s. 36 ff.
3) Protokoll d. VI N. S. s. 21.
4) Protokoll d. VI N. S. s. 38.
5) Protokoll d. VI N. S. s. 10.
6) Protokoll d. VI N. S. s. 41 ff.

det att Herzog redogör för nämnda undervisning inom församlingarna och derefter i synodalrådets namn yrkar, att synoden dels måtte uppmana de kristkatolska församlingarnas andliga och verldsliga styresmän att egna ungdomens religionsundervisning en allvarlig och fortsatt uppmärksamhet, dels godkänna och påbjuda till efterlefnad en nu förelagd allmän plan för samma undervisning. Bland de andraganden, hvilka under den rätt lifliga debatten om denna fråga göras, är ett af Fischer om hela frågans hänvisande till prestkonferenserna i och för närmare utredning, och blifver detta synodens beslut [1]).

Vid denna synod återkommer den vigtiga och länge behandlade frågan om messliturgien och nu i hela dess omfång. Å synodalrådets vägnar och såsom dess referent förelägger Herzog synoden till antagande följande förslag beträffande den tyska och franska messliturgien: 1) messliturgien, sådan den innehålles i den kristkatolska bönboken, godkännes; 2) i de församlingar, som fira messan på landets språk, får ingen annan messliturgi begagnas; 3) för att komplettera rubrikerna och föranstalta om en för liturgiskt bruk passande edition tillsättes en komité, bestående af Herzog och fyra andra, två för tyska och två för franska språket. Kyrkoherden *A. Marchand* vill hafva denna angelägenhet uppskjuten, flera deputerade från kantonen Genève yttra sig, men omsider antages synodalrådets förslag med alla röster mot två [2]).

Härigenom faststälda messliturgi utgör, såsom af det föregående synes, en del af den kristkatolska bönboken (*Christkatholisches Gebetbuch*), hvilken utarbetats af Herzog och Hassler och var afsedd att gälla för hela den schweiziska nationalkyrkan. Denna bok varder äfven i sin helhet understäld innevarande synod, i det att Hassler såsom synodalrådets referent, efter att i korthet hafva angifvit bokens innehåll och anordning, föreslår, att den erkännes för kristkatolska kyrkans officiella bönbok, utgör synodens egendom och kan förändras endast med synodalrådets bifall. Häremot opponerar sig *G. Gaspard*, kyrkoherde från kant. Genève, yrkande frågans uppskjutande, men synoden antager förslaget [3]).

Vi framhålla till slut, att från och med denna synod aflägges räkenskap för tre kassor, enär på grund af föregående synods beslut en särskild kassa för minoriteterna uppstått [4]).

---

1) Protokoll d. VI N. S. s. 12 och 38 ff.
2) Protokoll d. VI N. S. s. 20 och 42 ff.
3) Protokoll d. VI N. S. s. 43.
4) Protokoll d. VI N. S. s. 32.

Den sjunde i ordningen af de kristkatolska nationalsynoderna samlas i Basel den 9 Juni 1881, är besökt af 123 medlemmar och ledes af Rem[1]).

Bland frågor, som här behandlas, märka vi en rörande *Livre de prières à l'usage des catholiques chrétiens de la Suisse,* hvilken bok är en af kyrkoherden *B. Vimeux* åvägabragt fransk öfversättning af den vid föregående synod antagna Christkatholisches Gebetbuch. Behofvet af en sådan bönbok var bland kyrkans franska bekännare mycket lifligt, men icke för ty uppstår vid frågans förekomst i synoden åtskillig diskussion, likväl med det slutresultat, att synoden, på yrkande af kyrkoherden *E. Méhudin* såsom referent, Herzog och synodalrådet, definitivt godkänner boken med alla röster mot 6, hvilka senare voro för ett blott provisoriskt godkännande[2]).

Äfven en fransk katekes, ämnad att begagnas inom kantonen Genève, föreläggas denna synod. Inom samma kanton funnos visserligen redan två (krist)katolska katekeser, den ena utgifven af Michaud, den andra, för några år tillbaka, af Genèves presterskap. Ingendera befans dock fullt tillfredsställande, i det att den förra för barnen var något för svårfattlig och den senare dels mindre fullständig, dels också något polemisk. Det blef följaktligen nödvändigt att söka anskaffa en katekes, som förenade korthet med klarhet, och som utan alla utfall mot annorlunda tänkande framlade de religiösa sanningarna. En sådan katekes, bygd till stor del på den här ofvan senast nämnda, har nu utarbetats af en särskild komité, tillsatt af biskopen och prestkonferensen i Genève. Den har i tryck tillstälts kyrkans alla prester för granskning och af nyss berörda prestkonferens enhälligt förordats. Samtliga dessa omständigheter framhållas vid frågans debattering i synoden af olika talare, namneligen af kyrkoherden *G. Castanié,* hvilken såsom referent föreslår, att den förelagda katekesen måtte förklaras för kantonen Genève obligatorisk, och af Herzog, som yrkar dess definitiva antagande under betonande af, att denna katekes vore det fredligaste verk, Genèves prestkonferens någonsin skapat, och att man ej borde lägga hinder i vägen för ett sådant fredsverk. Också uttalar sig synoden för bokens definitiva och obligatoriska antagande med alla röster mot 16, hvilka senare förenade sig om ett förslag af Gschwind, gående ut på att blott medgifva bokens provisoriska begagnande[3]).

---

1) Protokoll d. VII N. S. s. 3 ff.
2) Protokoll d. VII N. S. s. 11 och 49 ff.
3) Protokoll d. VII N. S. s. 11 och 50 ff.

Den under de båda närmast föregående synoderna, 1879 och 1880, så framskjutna minoritetsfrågan återkommer vid detta synodalmöte och har äfven under senast förflutna arbetsår i hög grad lagt beslag på synodalrådets tid och krafter. Minoritetskomitén hade, såsom vi erinra oss, lyckligt och rätt snart löst tvenne specialuppgifter, i det den uppgjort ett reglemente för minoriteterna och utsett den juridiska rådgifvande komitén. Dess hufvudsakliga uppgift, som var att insamla penningar för att förse minoriteterna med nödig själavård, hade öfvertagits af dess ordförande, Herzog, ensam och af honom på ett synnerligen fruktbärande sätt fullgjorts, bland annat genom att han afstod 1650 fr. af sin lön till minoritetskassan. Alla öfriga angelägenheter beträffande minoriteterna hade ombesörjts antingen af synodalrådet i dess helhet eller af dess ordförande, Philippi. Sjelfva komitén hade således under hela det sistförflutna året varit i overksamhet. Och det ansågs äfven, att minoriteternas sak snarare skadades än främjades genom att förvaltas af skilda myndigheter, hvarförutan de gamla komitémedlemmarnes funktionstid vid denna synod utgick. Under samma tid hafva tvenne kristkatolska prestmän inlagt betydande förtjenster om minoriteterna: Beïs genom nitisk själavård för minoriteterna i berniska Jura och den nye biskoplige vikarien Schröter genom att till förmån för minoritetskassan afstå hela sin lön såsom vikarie.

I följd af alla nu påpekade omständigheter föreslår synodalrådet, det minoritetskomitén upplöses, och synodalrådet befullmäktigas träffa nödiga anordningar i och för ständig eller öfvergående själavård i minoriteterna och för detta ändamål förfoga öfver alla minoritetskassans och synodalrådskassans medel, samt att hjertligt tack uttalas till Herzog, Schröter och Beïs liksom till alla andra in- och utländska vänner, hvilka understödt minoritetskassan. Förslaget antages enstämmigt och utan diskussion af synoden, hvilken derjemte till synodalrådet hänvisar en af minoriteten i Wohlhausen (Luzern) gjord begäran om moraliskt och pekuniärt understöd med uppdrag att tillmötesgå densamma[1]).

Till sist må nämnas, att en ganska vigtig fråga om författningsrevision vid denna synod varit å bane, dock utan att leda till något resultat. Inom synodalrådet hade nemligen påpekats lämpligheten af att låta de regelbundna synodalmötena omvexla med

1) Protokoll d. VII N. S. s. 42 ff.

kongresser, i hvilka äfven sådana, som ej tillhörde synoden, ja, t. o. m. utländska vänner till kyrkan finge aktivt deltaga Detta väckte synodalrådets lifliga bifall, men hindrande i vägen för en dylik anordning stod. författningen, ty svårligen kunde både kongresser och årliga synoder sammankallas. Och då för öfrigt en stor del af reformfrågorna nu var löst, beslöt synodalrådet hos synoden föreslå, att denna hädanefter skulle samlas blott hvart annat år. Men på det förberedande mötet dagen före synodens öppnande blef detta förslag förkastadt, hvarföre synodalrådet vid frågans förekomst på sjelfva synoden återtog sitt förslag, och som ingen annan upptog detsamma, var frågan fallen[1]).

Af den framställning, som ofvan blifvit gjord, finna vi, att den kristkatolska kyrkan under åren 1876—81 utvecklat en driftig verksamhet genom nationalsynoden, och skall den närmast följande framställningen visa, huru det kyrkliga lifvet samtidigt starkt pulserat äfven inom kyrkans öfriga organer, yttrande sig under mångfaldiga former och varande i flera fall lofvande och välsignelsebringande.

* * *

Vid början af denna period befinner sig den kristkatolska kyrkan i en på det hela lycklig, man skulle nästan kunna säga löftesrik ställning. Den står alltjemt på bästa fot med sitt eget lands verldsliga myndigheter. Den åtnjuter deltagande och aktning från befryndade kyrkosamfund: anglikanska biskopar sända den hjertliga bref, mellan kristkatolikerna och Tysklands gammalkatoliker råder det innerligaste förhållande, och inom det egna fäderneslandet, Schweiz, existera de hjertligaste förbindelser mellan protestanterna och det nya kyrkosamfundets bekännare, så att när t. ex. i Porrentruy de senare upplåta sitt tempel till de förres begagnande, så eger ett omvändt förhållande rum i Luzern[2]).

---

1) Protokoll d. VII N. S. s. 19 och 48 ff. Tanken på en kongress återkommer snart, i det kyrkorådet i Zürich, på samma gång det inbjuder synoden att samlas i Zürich år 1883, önskar, att den antingen måtte utbytas mot en internationell gammalkatolsk kongress eller förenas med en sådan; men då det förra stod i strid med författningen, och det senare af synodalrådet befans olämpligt, var frågan äfven nu fallen, utan att hon ens kom under behandling i synoden. Protokoll d. VIII N. S. s. 25, IX N. S. s. 22 ff.

2) Th. s. 63 ff.

Kristkatolska kyrkans centrala myndigheter arbeta med ifver och framgång på kyrkans utveckling och befästande, synoden såsom hennes lagstiftande och synodalrådet såsom hennes verkställande organ. Och den mycket dugande och af sitt kyrkosamfund högt uppburne biskopen utöfvar en synnerligen nitisk verksamhet i fyllandet af de höga pligter, som åligga honom i hans olika embetsbefattningar såsom pastor, professor och biskop. Han är grundligt vetenskapligt bildad och allvarligt religiös samt värnar med nästan öfverdrifven ömtålighet sin kyrkas sjelfständighet och oberoende, så att han t. ex. länge dröjde med att — såsom författningen påbjuder — lemna närstående kyrkosamfunds biskopar meddelande om sitt öfvertagande af biskopsembetet, detta endast i afsigt att hålla sig oberoende af alla andra kyrkosamfund, ända till dess hans eget visat sig kunna stå på egna fötter. Dessutom är han, hvilket också framgår af den föregående synodalhistorien, ytterst varsam i fråga om införande af reformer, icke derföre att dessa synas honom oriktiga, utan emedan han befarar, att de kunna afskräcka allvarliga romerska katoliker från att sluta sig till det nya kyrkosamfundet. — Slutligen egnar sig en högre läroanstalt, teologiska fakulteten i Bern, kraftigt och välsignelsebringande åt utbildandet af ett dugligt, nationelt sinnadt presterskap.

Under det första året af sin konstitutionella tillvaro, synodalåret 1876—77, har kyrkan gjort åtskilliga faktiska framsteg, både hvad beträffar antalet prester och församlingar. Så egde kyrkan vid 1876 års synod 66 prester men ett år senare 70. Under samma tid tillkommo också nya församlingar och föreningar. Till de förra höra, för att icke nämna ett par i det franska Schweiz, de egentliga kyrkoförsamlingarna Schönenwerd, Aarau, Magden, Allschwyl och Solothurn, med den skilnad i sättet för deras uppkomst, att den sistnämnda bryter sig ut ur en romersk församling och konstituerar sig till en kristkatolsk[1]), under det att de öfriga ändra konfessionell karakter genom att välja kristkatolskt sinnade prester, kyrkoråd och synodaldeputerade. Bland nya föreningar må företrädesvis framhållas den i Zuzgen, hvilken organiserade sig den 22 Okt. 1876[2]) och i Maj 1878 blef ett samfund med ständig själavård, d. v. s. en församling, äfven den, enligt den kristkatolska författningens mening[3]).

1) Th. s. 27.
2) Protokoll d. III N. S. s. 11.
3) Protokoll d. IV N. S. s. 27.

Men under denna lofvande yta märker man emellertid åtskilliga betänkliga skröpligheter och för kyrkan hotande faror. Så har under förvaltningsåret tydligen en allt för rask omsättning egt rum bland presterskapet, enär 17 prester då inträdt i kyrkans tjenst, och ej mindre än 13 lemnat densamma, af de senare 9 tillhörande kantonen Bern. I ett och annat fall har väl detta utträde varit frivilligt och föranledt af oklanderliga bevekelsegrunder men i de allra flesta nödtvunget och orsakadt af dålig vandel och bristande pligtuppfyllelse, hvarjemte några affallit och återgått till den påfliga kyrkan. Äfven ådagalägga åtskilliga prester mindre nit och lifaktighet i fullgörandet af sina skyldigheter; särskildt klagar biskopen öfver, att en del försummar ungdomens religionsundervisning, och den biskoplige vikarien upplyser i sin berättelse, att flera andlige i berniska Jura gjort sig skyldiga till olydnad. — Ej heller församlingarna besjälas allestädes af offervillighet och pligttrohet. Så har i Maj 1877 endast hälften af de året förut uttaxerade bidragen influtit[1]), och vid samma tid hade somliga kyrkoråd ännu icke anskaffat nödiga kyrkoböcker för antecknandet af dop, giftermål och begrafningar. — Samtliga nu gjorda anmärkningar träffa företrädesvis det franska Schweiz, enkanneligen berniska Jura, under det att det tyska Schweiz snarare är förtjent af loford. Men dessa ogynnsamma förhållanden synas oss svårligen kunna läggas kyrkan sjelf till last utan ytterst och egentligen de protestantiska statsmyndigheterna, alldenstund kyrkan är färdig först med året 1876, och de omständigheter, i hvilka den då inträdde, hufvudsakligen bestämts af kantonernas verldsliga myndigheter.

Den största faran slutligen hotar det nya kyrkosamfundet från den romerska kyrkans sida. Tid efter annan hade nästan hvarje kristkatolsk församling anledning att beklaga sig öfver »utbrott af rå ultramontan fanatism», och i de schweiziska biskoparnes förklaring af den 4 Nov. 1876 och i den påfliga bullan af den 6 Dec. samma år bestrides afgjordt kyrkans berättigande och fördömes såväl hennes biskop som alla hennes bekännare[2]).

---

1) Protokoll d. III N. S. s. 18.

2) Protokoll d. III N. S. s. 21 ff. De statistiska meddelandena i texten äro hemtade ur biskopens och delvis äfven ur synodalrådets berättelser, hvilka gälla för synodal- och ej för kalenderår. Någon uppgift på kyrkans hela själantal förekommer icke i någondera berättelsen; men i Protokoll d. IV N. S. s. 31 ff. finnes en sådan för året 1877 — den sista dylika uppgift, som lem-

Det närmast följande arbetsåret, synoden 1877—synoden 1878, ja, äfven den återstående delen af år 1878 visar i allt väsentligt samma skaplynne och utseende som den näst föregående tiden. Ett och annat oroande symptom skönjes visserligen inom kyrkan, men, sedd i stort, är hon onekligen stadd i framåtskridande. Under tiden mellan den tredje och fjerde synoden växer antalet kristkatolska prester från 70 till 75, och kyrkan är redan i den lyckliga ställning, att hon kan erhålla infödda, af hennes egen biskop ordinerade, från teologiska fakulteten i Bern utgångna själasörjare [1]). Och äfven för framtiden synes tillgången på dylika prester vara betryggad, i det 11 unga män nu studera vid angifna läroanstalt, och man har utsigt att erhålla ännu flera [2]). Samtidigt ökas antalet församlingar med ständig själavård till 61 [3]), bland hvilka såsom nytillkomna märkas, utom ett par i det franska Schweiz, kyrkoförsamlingen Kaiseraugst samt samfundet Zuzgen—Hellikon—Wegenstetten, båda inom kantonen Aargau [4]). Församlingen i staden Basel har under arbetsåret haft glädjen kunna inviga sitt egna tempel, den på statens bekostnad restaurerade, stora och präktiga Predikarekyrkan [5]). Korteligen: en yttre tillväxt i kyrkans krafter förspörjes, ehuruväl mera fast och varaktig hos de konservativa tyskarne, mera ytlig och öfvergående hos de oroliga fransmännen i berniska Jura.

Men äfven kyrkans inre konsolidering och det religiösa lifvets utveckling göra framsteg under ifrågavarande synodalår. På de konfirmationsresor, som biskopen härunder liksom föregående år företager till skilda delar af sitt stift, mottages han öfverallt på det mest hjertliga och vördnadsfulla sätt af trosförvandterna, namneligen inom kantonen Genève, och den högtidliga konfirmationsakten firas under stort deltagande från folkets sida [6]). Inom kantonen Bern, der den

nats — dock är den både ofullständig och otillförlitlig. Vid den schweiziska folkräkningen den 31 Dec. 1880 tänkte synodalrådet på att hos förbundsrådet anhålla, det kristkatolikerna särskildt betecknades, men afstod från sin plan såsom olämplig. Protokoll d. VI N. S. s. 17.

1) Protokoll d. IV N. S. s. 29 och 9.

2) Protokoll d. IV N. S. s. 30.

3) Protokoll d. IV N. S. s. 29.

4) Protokoll d. IV N. S. s. 9 ff., 22, 24 och 27.

5) Protokoll d. IV N. S. s. 28. Jfr. Th. s. 27.

6) Protokoll d. IV N. S. s. 19 ff., 24 och 28. Jfr. Protokoll d. III N. S. s. 26 ff.

kristkatolska kyrkan eljest har att kämpa mot liknöjdhet och ovilja från åtskilliga såväl prester som församlingar, bildar den kantonala katolska synodens sammanträde i Laufen den 30 Sept. 1877 en glädjande och hoppingifvande ljuspunkt. Talrikare besökt än någon af de föregående, lade samma kantonalsynod i dagen det lifligaste intresse för kyrkans angelägenheter. Näst föregående nationalsynods beslut antogos här till efterlefnad inom kantonen Bern, ett nytt reglemente för kantonalsynoden och dess synodalråd granskades och fastställdes, och förordningar utfärdades rörande religionsundervisningen och finanserna[1]). Hvad åter beträffar kantonen Genève, förfar dess Cons. Sup. med stor stränghet och omtänksamhet vid upptagandet af prester i kyrkans tjenst och vid beviljandet af deras tillträde till kyrkoherdebefattningar. Ingen upptages, hvilkens betyg ej pröfvats och godkänts af biskopen, och ingen får söka ett pastorat utan att någon tid förut hafva tjenstgjort inom kantonen och förvärfvat sig nämnda myndighets förtroende. Och staden Genève går i spetsen vid skapandet af tvenne inrättningar, hvilka snart vunno efterföljd bland kristkatolikerna på andra orter samt verkat mycket godt och ej oväsentligt stärkt den kristkatolska saken. Den ena är en fruntimmersförening för fattiga familjers understödjande, den andra en s. k. *cercle catholique,* hvars medlemmar sammanslutit sig för att genom föredrag, konserter o. d. skaffa sig bildning och uppbyggelse[2]).

Vigtigast och mest bidragande till kyrkans konsolidering och höjande är dock uppkomsten af prestkonferenserna. Sådana bildas inom flera kantoner för att stadga och främja en likartad utveckling af det kyrkliga lifvet. Så höll den af kantonen Genèves presterskap bildade konferensen under arbetsåret talrika möten, der man allvarligt sysselsatte sig med frågorna om ett missale, ett rituale, nattvardens firande under båda formerna — allt frågor, som samtidigt äro föremål för nationalsynodens och de öfriga centrala myndigheternas uppmärksamhet — samt vidare om en fransk sångbok för församlingarna[3]). Inom kantonen Bern organiserade sig efter 1877 års nationalsynod två, af hvarandra oberoende prestkonferenser, en för den tyska kantonsdelen, en för den franska. Båda sam-

1) Protokoll d. IV N. S. s. 25 och 23.
2) Protokoll d. IV N. S. s. 21 ff.
3) Protokoll d. IV N. S. s. 22 och 14.

lades ganska flitigt och debatterade företrädesvis liturgiska frågor. Enstaka kyrkoherdar inom franska Bern infunno sig dock sällan eller aldrig vid de möten, deras konferens höll[1]).

Äfven inom tyska Schweiz införas vid denna tid dylika konferenser och verka med nit och framgång för sitt föresatta mål. På initiativ af Schröter och under ordförandeskap af biskop Herzog sammanträdde 16 prester från tyska Schweiz den 22 Okt. 1877 i Rheinfelden och fattade enhälligt hufvudsakligen följande beslut: de kristkatolska presterna i tyska Schweiz bilda en generalkonferens, som samlas minst en gång om året; presterna inom de olika kantonerna bilda kantonalkonferenser; konferensernas uppgift är att gagna den kristkatolska saken, såsom genom gemensamt rådslående öfver dithörande frågor, genom anordnande af föredrag, egnade att befordra den kristkatolska rörelsen på derför lämpliga orter, genom att lemna nödig själavård i trakter, der inga kristkatolska församlingar finnas, samt slutligen genom pressen; generalkonferensens styrelse utgöres af en ordförande och en aktuarie, valda för tre år; de kantonala konferenserna organisera sig sjelfva samt stå genom sin styrelse i förbindelse med generalkonferensen och denna på samma sätt med biskopen[2]). Omedelbart härefter konstituerade sig de närvarande till en generalkonferens med Schröter såsom ordförande och Fischer såsom aktuarie, hvilken generalkonferens höll sin första årssammankomst i Aarau den 23 Maj 1878 och var besökt af 20 prester. Allvarligt och grundligt diskuterades här flera för kyrkan högst betydelsefulla frågor. Så behandlades, såsom vi förut omtalat, den liturgiska frågan, rörande hvilken konferensen meddelade sina åsigter och framstälde förslag till synodalrådet. Här togs initiativet till yrkandet om åtskilliga helgdagars upphäfvande eller öfverflyttande till söndag samt om långfredagens firande såsom helgdag. Här rådslogs slutligen om utarbetandet af religiösa läroböcker för ungdomens olika åldersklasser, hvilken angelägenhet för närmare utredning hänvisades till en komité och uppsköts till nästa möte[3]).

I enlighet med beslutet i Rheinfelden konstituerade sig äfven kantonalkonferenser, först i Solothurn, sedan i Aargau. Den 29 Jan. 1878, d. v. s. årsdagen af biskop *Lachats* afsättning[4]), möttes kan-

1) Protokoll d. IV N. S s. 24 ff.
2) Protokoll d. IV N. S. s. 14 ff. och 27 ff.
3) Protokoll d. IV N. S. s. 15 ff.
4) Th. s. 43.

tonen Solothurns kristkatolska prester i Olten och organiserade sig till en kantonal konferens genom antagande af statuter, hvilkas hufvudbestämmelser äro: konferensen har till uppgift att gemensamt öfverlägga om och genom endrägtigt uppträdande befrämja den schweiziska kristkatolska kyrkans, särskildt inom kantonen Solothurn, angelägenheter; konferensen sammanträder regelbundet två gånger om året, höst och vår, samt eljest, då maktpåliggande ärenden så kräfva; vid hvarje lagtima möte behandlas äfven en vetenskaplig fråga; konferensen ledes och representeras af en af densamma årligen vald ordförande[1]). Kort tid derefter, den 18 Febr. 1878, har Aargaus presterskap, samladt i Stein, likaledes konstituerat sig till en kantonal konferens med statuter nästan ordagrant öfverensstämmande med de nyss återgifna, och har regeringen bestämt, att konferensens ordförande äfven skall vara dekan för kantonens kristkatolska prester och församlingar[2]).

På flera områden och i olika afseenden ter sig sålunda den kristkatolska kyrkan vid denna tid såsom ett lifskraftigt, framåtsträfvande samfund, genomträngdt af verkligt allvar och vaket nit. Men mörka, hotande skuggor saknas derjemte förvisso icke. I all synnerhet frapperas man af den brist på villigt sinne att för kyrkans allmänna behof offra nödiga penningmedel, hvilken så tydligt träder i dagen hos kristkatolikerna. Visserligen arbeta synodalrådets ledamöter i allmänhet utan att uppbära den ersättning, som författningsenligt tillkommer dem, men af den ytterst låga uttaxeringen — 5 centimes per hufvud — för åren 1876 och 1877 har ännu i Juni 1878 blott något mer än en tredjedel inbetalts, under det att centralkassan häftar för betydliga skulder[3]). Och som synodalrådet saknar all myndighet att på rättslig väg indrifva restantierna, och dess upprepade bevekande anmaningar till församlingarna att fullgöra sina skyldigheter förklinga ohörda[4]), försämras alltjemt den finansiella ställningen och blifver i December 1878 rent af outhärdlig[5]). Lika ringa är villigheten att göra uppoffringar till förmån för den kristkatolska stipendiefonden, hvilken senare dock genom de frikostiga bidragen från det Anglo-kontinentala Sällskapet i London — 1000 fr. under år

1) Protokoll d. IV N. S. s. 18 ff.
2) Protokoll d. IV N. S. s. 17 ff.
3) Protokoll d. IV N. S. s. 38 ff.
4) Protokoll d. V N. S. s. 13
5) Protokoll d. V N. S. s. 11.

1877 och 2000 fr. på hösten 1878 — någorlunda tillgodoses[1]). Visserligen torde grunden till denna märkliga njugghet hos kyrkans egna bekännare i någon mån få sökas i den svåra ekonomiska ställningen vid den tiden, men nekas kan dock icke, att de långt ifrån gjort så mycket, som de bort och kunnat.

Slutligen står naturligen den romerska kyrkan alltid färdig att med de penningtillgångar och andra kända medel, hvaröfver hon i så riklig mängd förfogar, gifva dödsstöten åt sin hatade fiende. Så hafva ett par kristkatolska prester under arbetsårets lopp lockats till affall genom de betydande summor, hvarmed de köpts af den bekante biskop *Mermillod* och en för detta ändamål i Frankrike stiftad förening[2]). Och år 1878, då, såsom vi erinra oss, regeringen i Bern amnestierar de afsatta romerska presterna, och påfven medgifver sin kyrkas bekännare att underkasta sig den berniska kyrkolagen, lössläppes en storm, som under de närmast följande åren krossar en del af den kristkatolska byggnaden i spillror.

Ända till början af året 1879 kan intet tillbakagående förmärkas inom den kristkatolska kyrkan; tvärtom har hon gjort ständiga, om också ej så ansenliga framsteg: både prester och församlingar hafva, efter hvad vi här ofvan framhållit, till antalet ökats, och, hvad som är af ännu större värde, de statistiska meddelandena rörande kyrkliga förrättningar visa, att kyrkosamfundets aktiva medlemmar i allmänhet på ett synnerligen glädjande sätt tilltagit[3]). Men med nyss angifna år blir förhållandet ett annat. Kyrkan inträder nu i en svår kris, hvarunder hon lider betydliga yttre förluster, men hvarur hon snart nog lyckligen utgår, af stormen luttrad och renad. Krisen utbryter, som sagdt, med 1879 och når sin kulmen 1880 för att under det derpå följande året gifva vika för lugnare förhållanden. Den rasar hufvudsakligen i berniska Jura, ehuru svårigheter för visso ingalunda saknas inom den öfriga delen af stiftet.

Inom kantonen Berns franska del var också jordmånen mer än annorstädes egnad att bereda kristkatolicismen nederlag. Ingenstädes eljest hade den katolska reformrörelsen slagit så ytliga rötter, och den yttre maktställning, den det oaktadt här intog, var icke naturlig utan hade på konstladt sätt skapats af kantonens protestantiska statsmyndigheter och en del liberala katoliker, af hvilka de förra

1) Protokoll d. IV N. S. s. 30, V N. S. s. 37.

2) Protokoll d. IV N. S. s. 20. Jfr. Th. s. 51 ff.

3) Protokoll d. V N. S. s. 29.

förnämligast leddes af politiska bevekelsegrunder och de senare ej heller synas varit besjälade af något mera lifligt religiöst intresse. De till antalet vida underlägsna kristkatolikerna bildade, tack vare kantonens kyrkolagstiftning, på de ställen, der de funnos, de enda af staten erkända katolska kyrkoförsamlingarna, kyrkorna och kyrkoförmögenheten disponerades rättsligen uteslutande af dem, och de uppburo hela statsanslaget för kultusändamål, under det den stora massan af katoliker, de romerskt sinnade, utgjorde en frikyrka utan alla förmåner och privilegier [1]. Under den pågående kulturkampen hade äfven den romerskt katolska befolkningen blifvit, om möjligt, allt mera afvogt stämd mot de kyrkliga reformerna och allt innerligare fästad vid sin styfmoderligt behandlade kyrka och sitt gamla, i landsflykt lefvande presterskap. Då derföre påfven, såsom nyss nämndes, 1878 medgaf, att de romerske fingo underkasta sig kantonens kyrkolag, och regeringen samma år amnestierade de afsatta presterna, var det lätt att förutse, det kristkatolikerna inom de flesta församlingar skulle nödgas lemna sin privilegierade ställning.

De romerska katolikerna underläto icke att vid alla förekommande kyrkliga val göra sin numeriska öfvervigt gällande och utsågo oböjliga ultramontaner till kyrkoherdar, kyrkoråd och synodaldeputerade. På detta sätt gingo under synodalåret 1878—79 fem kristkatolska församlingar förlorade och förvandlades till romerskt katolska, under året 1879—80 tolf och 1880—81 sex, så att kristkatolska kyrkan i början af Juni 1881 inom kantonen Bern blott egde qvar sju af staten erkända kyrkoförsamlingar, af hvilka dock tre ansågos ej länge kunna behållas, samt två organiserade minoriteter. Samtidigt hade antalet kristkatolska prester inom kantonen nedsjunkit från 34, som det var vid tiden för 1878 års nationalsynod, till 15 tre år senare [2]. Flera af de förlorade församlingarna hade emellertid existerat såsom kristkatolska mera på papperet än i verkligheten, enär de räknade så få medlemmar, att de endast och allenast genom den gällande kyrkolagstiftningen kunnat tillerkännas karakteren af församlingar. Så uppgifves en af dem, som föllo vid första stormlöpningen, blott hafva egt 3 antecknade medlemmar, en annan 11 o. s. v. Å andra sidan måste medgifvas, att de kristkatolska såväl presterna som lekmännen flerstädes ej visat det allvar

1) Jfr. Th. s. 48.

2) Protokoll d. V N. S. s. 31 ff., VI N. S. s. 25, VII N. S. s. 23 och 25. Jfr. H. G. s. 88.

och den uthållighet i striden, som man af ett nydanadt kyrkosamfund haft skäl att vänta och fordra. Åtskilliga herdar hafva i pröfningens dagar, då deras vaksamhet och nit varit som mest af behofvet påkallade, fegt och pligtförgätet lemnat sin hjord i sticket och öfvergifvit densamma, redan innan deras lagliga funktionstid gått till ända, ja, några bland dem hafva t. o. m. stält sig i den segrande fiendens leder. Och inom somliga församlingar började de fåtaliga kristkatolska bekännarne redan vid den romerske kyrkoherdens installering i embetet deltaga i den romerska gudstjensten, och annorstädes, der de möjligen kunnat bibehålla sin församling, hafva de ej kunnat förmås att göra ett allvarligt försök dertill[1]).

Äfven i valen till Berns katolska kantonalsynod deltogo de romerska katolikerna med stor ifver, så att då synoden sammanträdde i Bern den 23 Juni 1879, befans den bestå af 62 romerske och 34 kristkatoliker. Synoden öppnades med en predikan af biskop Herzog, hvari han i allvarliga och bevekande ordalag uppmanade de närvarande att oberoende af alla skiljaktigheter enigt samverka till det katolska folkets båtnad, fäderneslandets lycka och Kristi och Hans kyrkas förhärligande. Den påfviskt sinnade majoriteten lyssnade emellertid icke till denna maning utan besatte alla synodala embeten med sina anhängare, hvarefter den förklarade sammankomsten upplöst. Kantonssynodens nästa möte hölls i Delsberg den 7 Jan. 1880, och var den romerskt katolska majoriteten der ännu större och uppträdde ännu mera hänsynslöst. Så upphäfdes de föregående kantonssynodernas alla beslut om bikten, presternas giftermål, anslutning till det kristkatolska stiftet, införandet af en ny katekes m. m. Minoriteten, som utsattes för grofva personliga förnärmelser, protesterade mot besluten och begärde att få i protokollet intagen den förklaring, att den med nöje konstaterade, det majoritetens underkastelse under kantonens kyrkolag stod i strid med den romerska kyrkans grundsatser[2]).

Under det sålunda den kristkatolska kyrkan under den treårsperiod, vi nu teckna, inom kantonen Bern endast har motgångar och nederlag att uppvisa, har hon inom öfriga kantoner åtminstone försvarat sin förra ställning. Ingen enda församling har der gått förlorad. För kyrkan i sin helhet ställa sig förlusterna så, att an-

---

1) Protokoll d. V N. S. s. 30 ff., VI N. S. s. 23 och 25, VII N. S. s. 22 ff.

2) H. G. s. 89 ff. och 337. Die christkatholischen Minoritäten der Schweiz von Otto Hassler, Olten 1882, (c. h. Hassler), s. 13.

talet egentliga kyrkoförsamlingar, ifrån att vid synoden 1878 hafva utgjort 61, vid synoden 1881 nedgått till 42, hvarförutan finnas 6 samfund med ständig själavård samt ett större antal föreningar utan dylik [1]). Summan af kyrkans samtliga prester har samtidigt sjunkit från 75 till 59 [2]).

Genom denna förlust af församlingar blef, hvilket redan förut framhållits, den s. k. minoritetsfrågan en för den kristkatolska kyrkan brännande fråga, som tog de kyrkliga myndigheternas oaflåtliga uppmärksamhet i anspråk och ingaf kyrkans alla vänner oro och farhågor. Ty inom de förlorade församlingarna hade de der befintliga kristkatolska minoriteterna råkat i en mycket svår och farlig belägenhet. Utom det, att de, såsom boende midt ibland en ofördragsam romersk majoritet, naturligtvis jemnt och ständigt voro utsatta för alla utbrotten af dennas råa och vilda fanatism, funno de på en gång kyrkorna för sig stängda och sina prester brödlösa utkastade på gatan. De måste sålunda antingen umbära all kristkatolsk själavård, och då var fara värdt, att de snart helt och hållet skulle försvinna bland majoriteten, eller också sammansluta och organisera sig för att på rättslig väg tillkämpa sig mednytjanderätt till kyrkorna samt sjelfva aflöna sina prester, då statens anslag härför inom ifrågavarande församlingar numera uteslutande ju kom de romerske till godo. Och samma ställning, som kristkatolikerna intaga i nu nämnda berniska församlingar, eller en med denna likartad intaga de tydligtvis äfven i alla andra schweiziska församlingar, der de befinna sig i mindretal och följaktligen ej äro starka nog att välja kyrkoherde och kyrkoråd och dermed göra sjelfva kyrkoförsamlingen kristkatolsk.

Minoritetsfrågans allmänna innebörd blir således, dels att samla, ordna och leda den kristkatolska kyrkans bekännare inom alla de församlingar, der de utgöra minoritet, dels att med råd och dåd bistå dem i deras sträfvanden att få sig tillerkänd mednytjanderätt

---

1) Såsom läsaren finner, stämma icke dessa ur resp. protokoll hemtade siffror fullt öfverens med det uppgifna antalet förlorade församlingar i kantonen Bern, men beror detta egentligen derpå, att i protok. olika beräkningsgrunder följts vid bestämmandet af församlingsantalet inom kantonen Genève; så ingår t. ex. staden Genève i summan 61 blott såsom en församling men i siffran 42 såsom tre, enär der finnas tre sjelfständiga, med egen kyrka och prest försedda församlingar. Protokoll d. IV N. S. s. 29, VII N. S. s. 26.

2) Protokoll d. IV N. S. s. 29, VII N. S. s. 26.

till kyrkorna och andel i kyrkoförmögenheten, dels slutligen att anskaffa nödiga penningmedel för deras förseende med själasörjare. På allt detta, och i synnerhet på de ekonomiska olägenheternas afhjelpande, rikta sig också de kyrkliga centralmyndigheternas ifriga arbete och omsorger. Så har, såsom vi erinra oss, synoden uppmanat alla större minoriteter att organisera sig till sjelfständiga samfund, ett reglemente för denna organisation utarbetats och godkänts, samt upprop om insamlingar för minoriteterna utfärdats af synodalrådet. Och äfven biskopen ställer under adventet 1879 till kyrkans alla trosfränder och vänner i Schweiz en kraftig och vältalig appell om pekuniära bidrag för minoriteterna, hvilken appell innehåller en klar och utförlig framställning af dessas tillstånd och behof[1]).

I nyssnämnda reglemente, liksom till en del äfven i kyrkans författning, äro antydda de olika former, hvarunder minoriteterna kunna förekomma, och de olika sätt, hvarpå de kunna hafva sina kyrkliga angelägenheter ordnade. Allt efter fullständigheten i sin organisation samt regelbundenheten och omfattningen af sin själavård kunna minoriteterna sägas bilda fyra olika grader. Dels kan sålunda den kristkatolska minoriteten inom en församling vara så fåtalig, att någon sammanslutning och organisation inom den ej är möjlig, i hvilket fall dess enskilda medlemmar direkt hos synodalrådet kunna anmäla sig såsom medlemmar af kyrkan och hos biskopen begära nödig presterlig omvårdnad. Minoriteter med något talrikare medlemsantal äro de s. k. ortsföreningarna, för hvilka kyrkliga förrättningar tidtals utföras. Nästa grad utgöres af de minoriteter, som ega regelbunden offentlig gudstjenst, och den högsta och mest fullkomliga af sådana, som organiserat sig till verkliga samfund och hafva ständig själavård[2]).

För att närmare åskådliggöra en minoritet i dess högre form dröja vi något vid en dylik inom det tyska och ett par inom det franska Schweiz samt angifva i korthet den utveckling, de genomgått under sina första år, och de strider och svårigheter, de härunder haft att utstå. I slutet af året 1876 hade en kristkatolsk för-

1) Se ofvan s. 21 ff. och Hassler s. 16 ff. I detta upprop af Herzog ingår ock en smärtsam skildring af de grufliga förföljelser, för hvilka kristkatolikerna från de romerskes sida äro utsatta.

2) Verfassung der christkatholischen Kirche der Schweiz (c. h. Verfassung) §§ 3 och 5. Protokoll d. VI N. S. s. 34 ff.

ening bildat sig inom kyrkoförsamlingen Zuzgen (kant. Aargau), med hvilken två likasinnade minoriteter i det närgränsande pastoratet Wegenstetten-Hellikon på våren 1878 sammanslöto sig till ett gemensamt samfund, representerande omkring 400 själar. De tre föreningarna hade dessutom, såsom enligt förbundslagen tillåtna korporationer, ingått till kantonens regering med anhållan om mednytjanderätt till sina resp. församlingskyrkor, och afgaf regeringen häröfver sina utlåtanden den 12 April och 10 Maj 1878 samt den 31 Jan. 1879, hvarigenom förklarades: intet hindrar de tre kristkatolska föreningarna att begagna sina församlingskyrkor och dessas tillbehör; för den fasta och lösa kyrkoegendomens hållande i behörigt stånd ansvara kyrkoråden och de kristkatolska föreningarnas styrelser inför kommunalförvaltningen, intill dess saken definitivt ordnats; de olika trosbekännarne inom hvarje församling uppfordras att reglera de kyrkliga förhållandena i enlighet med rättvisa och billighet, och förbehålles vederbörande myndigheter afgörandet af uppkommande tvister liksom bestämmandet af den förmögenhetsrättsliga ställningen och de kyrkliga skatteförhållandena inom församlingarna. Sedan tillträde till kyrkorna således var medgifvet, fick det förenade samfundet den 17 Maj 1878 äfven egen prest, hvilken två dagar senare höll den första kristkatolska söndagsgudstjensten i Zuzgens kyrka. Förut hade de kristkatolska presterna i granskapet nu och då förrättat nödiga kyrkliga handlingar för berörda minoriteter. Nu är deremot samfundet Zuzgen-Wegenstetten-Hellikon försedt med egen ständig själavård.

Men härmed voro dock striderna och svårigheterna för detta samfund ingalunda slut. Visserligen hade kantonens stora råd den 20 Nov. 1879 stadfäst regeringens ofvan nämnda medgifvanden och den 28 Mars 1881 afslagit en ändringsansökan, som inlemnats af kyrkorådet i Wegenstetten-Hellikon. Men då vädjar samma kyrkoråd till förbundsdomstolen, hvilken genom dom af den 31 Dec. 1881, med framhållande af regeringens rätt att afgöra dylika frågor, afvisar käromålet såsom ogrundadt[1]).

I jemnbredd med dessa försök att med lagliga medel lägga hinder i vägen för den kristkatolska gudstjensten gå de lumpnaste och mest energiska trakasserier från de ultramontanes sida för att

---

1) Protokoll d. III N. S. s. 11, IV N. S. s. 9ff. och 27, VIII N. S. s. 21 ff. Hassler s. 5 ff. och 29.

medelst våld och hån göra tillståndet odrägligt för kristkatolikerna. Vi meddela några detaljer häraf, emedan de äro mycket upplysande och så att säga typiska för den ultramontana taktiken i allmänhet. Hvad Zuzgen angår, firade kristkatolikerna och de romerske derstädes till en början sina religiösa handlingar fredligt bredvid hvarandra, ehuru den romerske pastorn aldrig försummade att efter hvarje kristkatolsk gudstjenst låta genom rökning desinficiera kyrka och altaren. Men i Juli 1878 kom befallning från Rom till de romerska katolikerna att afbryta det oheliga gemensamma bruket af kyrkan och i stället hålla sin gudstjenst och messa i pastorshuset eller i ett närgränsande uthus. Följande söndag ville en romersk prest hålla gudstjensten i det fria men mötte härvid sådant motstånd från sitt eget folk, att han måste begagna sig af det »vanhelgade» templet. Under tiden ingick det romerska presterskapet i trakten till påfven med anhållan, att han måtte tillåta ett medbruk på det sätt, att de rättroende katolikerna fingo ett eget altare, och det romerska kyrkorådet begärde hos regeringen en särskild lokal utom kyrkan för kristkatolikerna. Båda dessa ansökningar besvarades med obevekligt nej. Söndagen den 25 Aug. samma år, då de påfviske firat sin gudstjenst i kyrkan och sin messa i ett magasin, och kristkatolikerna ämnade inträda i kyrkan, spärrades vägen för de senare, och en sammandrabbning skedde på sjelfva kyrkogården, hvarvid ordföranden i den kristkatolska föreningen slogs till marken, trampades och misshandlades. Sedermera sökte ultramontanerna genom uppsättande af skiljeväggar inom kyrkan och andra teatraliska upptåg hålla sig obesmittade af motpartiet, men i Januari 1879 kom från domkapitlets dekan en skrifvelse, hvari de hotades med exkommunikation, om de vidare använde kyrkan. Derefter höllo de romerske, trots regeringens upprepade förbud sin messa i ett magasin, och alla underhandlingar, som senare fördes, särskildt under hela året 1881, om ett fredligt ordnande af mednytjanderätten till kyrkan, blefvo utan resultat.

Äfven i Wegenstetten öfvergåfvo de påfviske församlingskyrkan, sedan hon blifvit »orenad», och höllo sina gudstjenster i pastorshuset. Men nyårsdagen 1879 förvägrades kyrknyckeln åt kristkatolikerna, så att dessa fingo inställa sin gudstjenst, och påskdagen funno de kyrkan barrikaderad inifrån och bevakad af sex handfasta karlar, hvarvid dörrarne öppnades med våld, och slagsmål uppstod. Följden häraf blef emellertid, att den romerske pastorn af regerin-

gen afsattes, och orostiftarne här, liksom fallet varit i Zuzgen, ställdes till ansvar, hvarefter de påfviske i Wegenstetten firat sin andakt i ett kapell i Hellikon [1]).

I hjertaste motsats till denna ultramontanernas intolerans står kristkatolikernas beteende; öfverallt erbjuda de senare med största beredvillighet de förra sina tempel, hvilka anbud naturligtvis mötas med skymfande hån [2]).

Inom franska Schweiz egde kyrkan vid denna tid blott tvenne organiserade minoriteter, Chevenez och Porrentruy, båda i berniska Jura, men dessas ställning har också varit svårare än de öfrigas, och de hafva förorsakat kyrkans myndigheter mer bryderi än alla andra tillsammantagna; de — särskildt Porrentruy — hafva under lång tid varit kyrkans verkliga »sorgebarn». Då ifrågavarande församlingar den 18 April 1880 blefvo romerska, organiserade sig de rätt betydande kristkatolska minoriteterna derstädes till samfund och ingingo till regeringen med begäran om mednytjanderätt till sina förra kyrkor. De två, ej återvalda kristkatolska kyrkoherdarne, Beïs i Chevenez och d:r *Deramey* i Porrentruy, stannade samvetsgrant qvar hos sina trosförvandter och utnämndes officielt af synodalrådet till missionärer för de kristkatolska minoriteterna i Chevenez och Porrentruy samt på andra orter i berniska Jura, der man behöfde dem, med en årlig lön af 3000 fr. hvardera. Med ledning af nämnda begäran om mednytjanderätt till kyrkorna utfärdar regeringen den 18 Maj 1880 ett allmänt dekret, som lofvar att ordna minoriteternas rättigheter i hvarje förekommande fall och gifver hopp om ett rättvist medbruk af kyrkor och kyrkoegendom. Häremot vädjar kyrkorådet i Porrentruy till förbundsdomstolen men afvisas den 20 Nov. 1880, hvarefter regeringen i Bern slutligen afgör saken så, att minoriteten i Porrentruy får sig anvisadt ett kapell derstädes, den s. k. Ursulinerkyrkan, till sin oinskränkta disposition, och minoriteten i Chevenez den 9 Febr. 1881 beviljas mednytjanderätt i sjelfva församlingskyrkan i enlighet med ett reglemente, som skall af regeringen gillas. Allting syntes nu vara ordnadt för att den kristkatolska gudstjensten, som så länge varit instäld, åter på regelbundet sätt kunde firas, men häremot uppreste sig nya och oväntade hinder. Hvad Porrentruy be-

1) Hassler s. 6 ff.

2) Se t. ex. Protokoll d. IV N. S. s. 22.

träffar, utgingo dessa till stor del från kyrkans egna bekännare Dels nekade dessa att hålla sin gudstjenst i den åt dem upplåtna Ursulinerkyrkan och fordrade att få tillträde till sjelfva församlingskyrkan, dels hade de reformer i gudstjensten, som nationalsynoden sanktionerat, ännu icke här införts. I skrifvelse af den 24 Mars 1881 uppfordrade derföre biskopen pastor Deramey att fortast möjligt anordna kristkatolsk gudstjenst i det upplåtna kapellet och dervid tillse, att de sanktionerade reformerna genomfördes, hvarpå denne svarade, att detta skulle vara det samma som minoritetens upplösning, och, då han dertill ej ville medverka, ingaf han sin afskedsansökan. Denna beviljades af synodalrådet den 4 påföljande April, på samma gång själavården i Porrentruy af detsamma anförtroddes åt pastor Beïs. Först den 26 Juni 1881 kunde den kristkatolska gudstjensten, efter mer än årslångt afbrott, återupptagas i Porrentruy, då prof. Michaud under stort och lifligt deltagande predikade i den omtalade Ursulinerkyrkan.

Minoriteten i Chevenez åter hade att utstå hårda strider mot ultramontanerna, och flera månader förflöto, innan den faktiskt kom i åtnjutande af den af regeringen beviljade mednytjanderätten till kyrkan. Då regeringen nemligen uppfordrade det romerska kyrkorådet i Chevenez att ofördröjligen inkomma med det reglemente, som skulle ordna nämnda mednytjanderätt, anhöll kyrkorådet om uppskof med förmälan, att det ämnade hos förbundsrådet besvära sig mot regeringsbeslutet af den 9 Febr. 1881. Dylika besvär insändes äfven i slutet af Mars, men förklarade regeringen den 2 April, att hon stod fast vid sitt fattade beslut och uppmanade regeringsståthållaren att bringa detsamma till verkställighet. Först den 15 April inkom det begärda reglementet till regeringen, och under hela denna månad höllos kristkatolikerna uteslutna från kyrkan. Med regeringens medverkan skulle de emellertid den 1 Maj åter börja sin regelbundna gudstjenst i kyrkan men mötte härvid, trots närvaron af prefekten och tre gendarmer, så häftigt motstånd, att såväl kyrkobesökarne som ordningsmakten måste draga sig tillbaka med oförrättadt ärende. Sedan förstärkt skydd tillkommit, lyckades ändtligen kristkatolikerna att den 19 i samma månad åter kunna fira sin gudstjenst i församlingskyrkan, under det att de romerske samlade sig till gudstjensts hållande i en lada.

Härmed hade emellertid icke den ultramontana fanatismen uppgifvit kampen. Pastor Beïs blef både hemma och ute på det gröfsta

sätt skymfad och kroppsligt misshandlad, och då han den 13 Juni befann sig i kyrkans sakristia och beredde sig att fira messan, besattes kyrkans ingång af omkring 50 ultramontana qvinnor, hvilka derifrån oqvädade honom samt slutligen trängde in i koret och »med händer och fötter» drefvo honom ut ur kyrkan. Och komna utanför, fortforo de att med tillhjelp af »naglar, stenar och smuts» tilltyga den blödande pastorn, utan att den närvarande romerske embetsbrodern med en enda min uttryckte sitt ogillande af dådet. Böter med eller utan fängelse drabbade sent omsider flera af de »påfliga amazonerna», hvarjemte äfven samtliga medlemmar af kyrko- och kommunalråden bötfäldes. Derefter kunde den kristkatolska gudstjensten utan något våldsammare störande fortgå, tack vare pastor Beïs' orubbliga trohet och mod [1]). Men äfven han måste till slut sträcka vapen, öfvergifven af sina egna trosförvandter. Vid synoden 1882 existerar minoriteten i Chevenez ej längre. Tid efter annan hade Beïs lemnat synodalrådet upplysningar om tillståndet inom de båda honom anförtrodda minoriteterna, och för hvarje gång blefvo underrättelserna allt mera ogynsamma. Antalet gudstjenstbesökande och barn, som mottogo religionsundervisning, aftog alltjemt. I bref af den 28 Okt. 1881 anhöll han om sitt afsked från och med den 1 påföljande Januari, enär han ej ansåg sig längre kunna kämpa mot den allt mer kring sig gripande indifferentismen, men synodalrådet beviljade icke hans ansökan utan vidtog åtgärder för att förmå de båda minoriteterna att reorganisera sig. Dessa bemödanden blefvo likväl fruktlösa, och i Januari begärde ordföranden för minoriteten i Chevenez, att Beïs skulle återkallas, emedan det kristkatolska samfundet var upplöst, och dess medlemmar öfvergått till den ofelbara kyrkan. Mycket mot sin vilja nödgades då synodalrådet att gifva Beïs afsked, från den 1 Maj 1882 räknadt, och lemnade han derefter Schweiz.

Äfven minoriteten i Porrentruy visade, som sagdt, mycket ringa lifaktighet och förklarade för öfrigt, att den hvarken kunde eller ville göra några pekuniära uppoffringar för sin själavård. Men som emellertid några funnos, hvilka lofvade att förblifva den kristkatolska saken trogna, såvida kyrkans myndigheter ej undandrogo dem sitt stöd, och öfverenkommelse ingåtts mellan den kristkatolska styrel-

---

1) Hassler s. 24 ff. Jfr. Protokoll d. VI N. S. s. 25 ff., VII N. S. s. 23 ff., 33 ff. och 43 ff., VIII N. S. s. 21, X N. S. s. 41 ff.

sen i Porrentruy och kyrkoherdarne i Charmoille och Bienne om dessas ömsevisa uppehållande af minoritetens själavård, åtog sig synodalrådet att tillsvidare bestrida de båda prestmännens resekostnader. Ingen minoritet, huru obetydlig den är, lemnas ohulpen, om den blott visar verklig lifskraft, särskildt genom flitigt besökt gudstjenst och religionsundervisning [1]).

Hvad öfriga minoriteter angår, befinna sig många bland dem vid denna tid i ett rätt blomstrande tillstånd. Inom kantonen Luzern är visserligen minoriteten i hufvudstaden ej synnerligen lifaktig, men andra, såsom Wohlhausen, Reiden m. fl., äro stadda i ett glädjande framåtskridande; de vårdas af kyrkoherdarne i Bern, Olten, Starrkirch, Schönenwerd och Basel. Inom kantonen Solothurn framstå i synnerhet Grenchen och Niederamt, tack vare kyrkoherdarne *Bobsts* i Solothurn och *Gilgs* i Schönenwerd uppoffrande nit. Aargau uppvisar flera kristkatolska minoriteter, hvilkas medlemsantal är rätt betydande och städse tilltager, och den utmärkta kristkatolska församlingen S:t Gallen eger i Flawyl ett lofvande dottersamfund. Äfven inom Basel-landet gifver Birseck mot periodens slut hopp om reorganisationen af en kristkatolsk minoritet. Så glädjande alla dessa företeelser inom det tyska Schweiz än måste för kyrkan vara, medföra de icke för ty bekymmer genom de oupphörligt stegrade anspråk, som derigenom ställas på minoritetskassan [2]).

För att öka svårigheterna under ifrågavarande treårsskede och förvärra den kris, kyrkan då genomgick, tillstötte äfven inre tvister mellan hennes egna bekännare. Vi hafva här ofvan sett exempel derpå i den hållning, som kristkatolikerna i Porrentruy intogo, och hvilken ledde till Derameys afgång, vi återfinna, på sätt och vis, denna splittringens ande i minoritetens i Chevenez beteende mot sin kyrka och sin pastor. Men det mest uppseendeväckande exemplet är den strid, som under dessa år utkämpades mellan kyrkans båda högsta andliga styresmän, biskopen och hans vikarie.

Redan förut hade man haft tillfälle att gifva akt på den ej oväsentligt olika uppfattning af den katolska reformrörelsens art och gång, som hystes af biskop Herzog och den biskoplige vikarien, prof. Michaud. Dessa meningsskiljaktigheter ledde dertill, att Michaud den 7 Okt. 1878 nedlade sin befattning som biskoplig vikarie samt

1) Protokoll d. VIII N. S. s. 10 ff. och 28, X N. S. s. 42.

2) Hassler s. 28 ff. Protokoll d. VII N. S. s. 32 ff.

den 1 påföljande April utträdde ur liturgiska komitén och två dagar senare äfven ur synodalrådet. Ett par månader derefter, den 7 Juni 1879, inlemnade han dessutom en formlig protest mot det svar, som 1879 års synod, på Herzogs initiativ, afgifvit på den pan-anglikanska biskopskonferensens förklaring. I sin protestskrifvelse säger han, att synoden farit med osanning, då den påstått sig hafva tagit kännedom om de anglikanska biskoparnes uttalande, enär blott få exemplar af detsamma utdelats bland synodalledamöterna, och biskopens tal och förslag till svar ej ens öfversatts till franska[1]), samt att nämnda uttalande innehöll grofva villfarelser och stod i strid med katolicismens hufvudprinciper. Synodalrådet tillbakavisar med kraft Michauds samtliga påståenden och betonar uttryckligen, att synoden i sitt svar, särskildt genom hänvisningen till Olten-beslutet, bestämdt upprätthållit sin kyrkas sjelfständighet och egendomligheter. Härmed fann sig Michaud ingalunda tillfredsstäld utan fortfor att i tal och skrift gifva uttryck åt sin uppfattning. Och en ytterst obehaglig vändning tog saken, då Michaud i ett enskildt bref af den 2 Mars 1881 till en vän i Porrentruy, hvilket kom att offentliggöras i en ultramontan tidning, mot Herzog framkastade bittra och förnärmande anklagelser.

Med anledning af det skedda uttalade Cons. Sup. i Genève sin varma sympati för biskopen, och synodalrådet förklarade enhälligt, att denne egde dess fulla förtroende, och att hans embetsförvaltning vunnit dess odelade bifall, hvarjemte det officielt ogillade Michauds bref. Uti en skrifvelse af den 29 nästföljande April till synodalrådet beklagade och återtog emellertid den senare allt, som i hans bref kunde vara sårande för biskopen, samt bad, att synodalrådet skulle återtaga sitt uttalade ogillande. Sedan han dessutom medgifvit, att de ställen i denna ursäktsskrifvelse, hvilka synodalrådet fann lämpliga, fingo, undertecknade med hans namn, offentliggöras, villfor synodalrådet hans begäran men framhöll ännu en gång, att det fullständigt delade biskopens åsigter och upprepade sin försäkran om obegränsadt förtroende för honom[2]). Här-

1) Äfven vid andra tillfällen uttalas nödvändigheten af, att alla aktstycken, som föreläggas synoden, tillhandahållas på båda språken, samt att öfversättningen till franska verkställes med större omsorg. Se t. ex. Protokoll d. VI N. S s. 41 och 43, VIII N S. s. 44, IX N. S. s. 11, XI N. S. s. 9.

2) Protokoll d. III N. S. s. 32 ff., IV N. S. s. 34 ff., V N. S. s. 13 ff., VI N S. s. 11 ff., VII N. S. s. 13 ff.

med var den långvariga striden mellan Herzog och Michaud bragt till slut, en strid, som föranledts af deras olika uppfattning af begreppet katolicitet, i det Herzog tillerkänner anglikanska kyrkan denna egenskap, under det deremot Michaud, som är en varm vän af den grekiska kyrkan, ej anser den anglikanska vara fullt katolsk. Lyckligtvis fick den teologiska fakulteten i Bern fortfarande behålla båda dessa framstående vetenskapsmän och lärare.

Äfven af åtskilliga andra företeelser kan man sluta, att disciplinen inom kyrkan vid denna tid ej varit den bästa. Så hafva för arbetsåret 1880—81 presterna allmänt underlåtit att inkomma med föreskrifna redogörelser för religionsundervisningen, och kyrkoråden visa stor försumlighet i meddelandet af författningsenliga underrättelser åt synodalrådet[1]).

Den tafla, vi hittills upprullat öfver den kristkatolska kyrkans tillstånd under detta skede, är skäligen mörk: yttre nederlag och förluster, hårda strider mot ekonomiskt betryck och ultramontan fanatism samt slutligen enskilda fall af liknöjdhet, tvister och brist på disciplin inom kyrkans egna råmärken. Men trots allt detta, är dock kyrkans ställning i allmänhet långt ifrån så förtviflad, som man skulle kunna tro, ja, hon har t. o. m. under dessa år vunnit ej obetydligt i inre styrka och lifskraft. Ty oaktadt förminskningen i prester och församlingar har antalet af kyrkans bekännare icke aftagit, och öfverallt, utom i kantonen Bern, hafva ej blott de kristkatolska församlingarna bibehållits, utan kristkatolicismen har inom dem slagit allt djupare rötter. Härpå lemna de statistiska meddelandena om förrättade kyrkliga handlingar otvetydiga bevis. Dop, vigselförrättningar, kommunikanter och barn, som erhållit religionsundervisning, hafva på de flesta ställen ökats. Antalet kommunikanter var vid påsken 1881, i synnerhet inom kantonen Genève, större än någonsin förut, och somligstädes inom det tyska Schweiz befunno sig deribland hundratals romerskakatoliker. En särdeles betydningsfull måttstock för bedömandet af en församlings gry och framtid är mängden af de barn, som erhålla religionsundervisning, och i detta afseende gör sig ett väsentligt framsteg märkbart mot periodens slut, ja, flera prester äro alldeles öfverhopade med dylik undervisning[2]).

---

1) Protokoll d. VII N. S. s. 29 ff., V N S. s. 19 ff.

2) Protokoll d. VI N. S. s. 22 och 26 ff, VII N. S s. 26, 29, 31 ff.

En annan gradmätare på verkligt kyrkligt lif är välgörenhetsföreningarna, af hvilka finnes ett stort antal, flera stiftade just under nu tecknade tidskede och alla utvecklande en ytterst liflig verksamhet. Om samtliga gäller, att de vid utdelandet af sina gåfvor aldrig fästa afseende vid, hvilken konfession de behöfvande tillhöra. Vi nämna en och annan af dem. Den äldsta, den redan omtalade i Genève, verkar fortfarande och utgaf under året 1880 ända till 4587 fr. i understöd åt nödlidande. I staden Solothurn bildades i början af 1880 en kristkatolsk fruntimmersförening, hvilken omkring ett år senare räknade 92 medlemmar. Från och med November 1880 existerar i Grenchen en förening af män och qvinnor med hufvudsaklig uppgift att understödja fattiga skolbarn. I Aarau och Basel finnas föreningar, den förra ny, den senare några år gammal, hvilka hållit julfester med utdelande af rikliga gåfvor åt armodets barn. Den kärnfriska församlingen S:t Gallen, som för sina kyrkliga behof årligen af egna medel utgifver omkring 7000 fr., eger äfven en fruntimmersförening på 120 medlemmar. Somligstädes finnas föreningar, som särskildt taga sig an hjelplösa gossar och flickor, lära dem ett yrke eller skaffa dem passande anställning. I Olten består en fruntimmersförening på 300 medlemmar, i hvilken äfven protestantiska och, hvad som eljest sannolikt aldrig eger rum, t. o. m. romerska damer taga del. Korteligen: välgörenheten och intresset för de behöfvande äro vidt utbredda inom det kristkatolska kyrkosamfundet, en omständighet, som ej är utan inflytande på dettas stadga och utsigter. »Der sådana föreningar trifvas och blomstra, kunna vi vara lugna med hänseende till våra församlingars framtid,» yttrar biskop Herzog[1]).

Att en allvarligare uppfattning af de kyrkliga förpligtelserna håller på att arbeta sig fram, visar sig äfven deruti, att den af oss förut anmärkta bristen på villigt sinne att för kyrkans behof offra nödiga penningmedel under denna period så småningom aftager. Under det första af förevarande tre år fortfar en mängd församlingar att visa stor likgiltighet och försumlighet i detta hänseende. Synodens beslut af 1878, att alla uttaxerade bidrag för åren 1876, 1877 och 1878 skulle insändas före November månad sistnämnda år, hade efterkommits af blott ett ringa fåtal församlingar, hvarföre synodalrådet den 10 Dec. 1878 gaf sin sekreterare i uppdrag att

1) Protokoll d VII N. S. s. 26 ff.

till alla betalningsskyldiga församlingar och samfund öfversända ett cirkulär med uppfordran att genast utgöra bidragen. Men ännu den 21 April 1879 häftade många af kyrkans bästa församlingar för de uttaxerade beloppen, hvadan synodalrådets ledamöter sig emellan fördelade de försumliga för att genom personlig påtryckning söka få dem att fullgöra sina skyldigheter. Icke desto mindre resterade vid 1879 års synod 22 församlingar med större eller mindre del af sin skuld, deraf 12 för alla tre åren. Dessutom hade några vid inbetalningen betydligt reducerat de belopp, som blifvit dem påförda, somliga ända till hälften. På grund af allt detta riktade synodalrådet till 1879 års synod en varm bön om ett regelbundet inflytande af de utdebiterade medlen med framhållande af, att äfven de ordentliga eljest otvifvelaktigt skulle blifva likgiltiga, och centralförvaltningen slutligen urståndsättas att fullgöra sina förbindelser. Redan under näst följande synodalår inkomma också bidragen mera regelbundet, och den finansiella ställningen förbättras i någon mån; och under periodens senaste år, 1880—81, fullgöra församlingarna »på ett rätt glädjande sätt» sin betalningsskyldighet [1]).

Äfven den kristkatolska stipendiefonden börjar nu åter med större ifver omhuldas af kyrkans egna bekännare, hvilka, efter att till en början hafva varit rätt frikostiga mot densamma, under senare åren mycket försummat den. Under synodalåren 1879—81 har sålunda denna fond erhållit fem donationer på tillsammans 4550 fr. Och den nyskapade minoritetskassan har, utom de redan omtalade storartade gåfvorna från biskopen och den nye biskoplige vikarien, äfven från andra inhemska vänner fått mottaga penningbelopp, hvilka visserligen icke äro vidare betydliga men såsom tecken till en vaknande pligtkänsla och offervillighet hos kyrkans medlemmar ega en viss vigt [2]).

Bland öfriga företeelser på det kyrkliga området under denna period anmärka vi följande. — Efter Michauds afgång från det biskopliga vikarie-embetet stod detta obesatt ända till dess, att Schröter på sommaren 1880 provisoriskt, med anledning af biskopens resa till Amerika, och sedan, den 2 Dec. samma år, definitivt

---

1) Protokoll d. V N. S. s. 11 ff, VI N. S. s. 12 ff., VII N. S. s. 18.

2) Protokoll d. VI N. S. s. 19, 21 ff. och 37, VII N. S. s. 19, 46 ff. Jfr. Th. s. 61.

utnämndes till biskoplig vikarie[1]). — Hvad angår det praktiska genomförandet af de kyrkliga reformer, som vunnit nationalsynodens godkännande, firas vid tiden för 1881 års synod en allmän botandakt före kommunionen öfverallt inom tyska Schweiz, och messans förrättande på modersmålet håller på att blifva allmänt bruk. Deremot begagnas den kristkatolska bönboken officielt endast i tre församlingar, men inom Genève har man börjat lemna denna bok åt barnen såsom minne af deras första nattvardsgång, hvarigenom de allt framgent hafva för sina ögon en autentisk sammanfattning af de kyrkliga sanningarna. Mot införandet af en sångbok för allmän församlingssång — en sång, som af biskopen anses ytterst nödvändig — finnes ett stort hinder i de goda kyrkosångföreningar, hvilka förekomma i nästan alla större församlingar inom tyska Schweiz, och som göra, att man ej känner något behof af församlingssång[2]).

De kristkatolska prestkonferenserna arbetade flitigt och med framgång under synodalåret 1878—79, och deltog biskopen nästan alltid i de franskt-schweiziska. Enkanneligen har kantonen Genèves konferens med stor ifver debatterat flera vigtiga frågor, bland dem först den om nattvardens firande under båda formerna. För ordnande af denna angelägenhet utfärdade biskopen, efter grundliga öfverläggningar med konferensen, den 19 Dec. 1878 ett cirkulär, i enlighet med hvilket nattvarden sedan utdelats inom kantonen Genève samt församlingen Chaux-de-Fonds i kantonen Neuchâtel. För öfrigt rådslog denna konferens om texten till en kyrkosångbok, godkände och lät trycka det af liturgiska komitén reviderade ritualet samt sysselsatte sig under flera sammanträden med en revision af ordinaire de la messe. Och för att befordra läsningen af den Heliga Skrift och afhjelpa bristen på en brukbar bönbok omarbetades en af Gschwind författad mindre bönbok och bifogades den i Genève använda upplagan af Nya Testamentet. Prestkonferensen i berniska Jura öfverlade dels om rent teologiska frågor, dels om sättet att öfvervinna de olägenheter, som det omtalade amnestidekretet förutsågs komma att medföra[3]). Äfven de tysk-schweiziska konferenserna behandlade frågor om religiösa handböcker och messliturgi, såsom visar sig af de förslag härom, som på initiativ af

1) Protokoll d. VII N. S. s. 11 ff.

2) Protokoll d. VII N. S. s. 31 och 34.

3) Protokoll d. V N. S. s. 35 ff.

generalkonferensen framlades för 1879 års synod[1]. Under de båda följande synodalåren låta konferenserna föga tala om sig, endast den tysk-schweiziska generalkonferensen och Solothurns kantonalkonferens uppgifvas hafva något sysslat med frågor rörande religionsundervisningen[2]. Det behöfver knappast sägas, att prestkonferenserna äro ett ypperligt medel att genom enig samverkan främja det gemensamma målet och sporra hvarje enskild till större ifver. Också lägger biskopen sina embetsbröder allvarligen på sinnet att flitigt och nitiskt deltaga uti deras arbeten, på samma gång han offentligen beklagar, att några få prester konseqvent afhålla sig derifrån[3].

Den kristkatolska kyrkans förhållande till sitt lands politiska myndigheter är under förevarande treårsperiod ej lika hjertligt som tillförene, ehuru äfven i detta afseende ljusare utsigter framträda mot periodens slut. Onaturliga allianser hade här och der ingåtts i afsigt att motarbeta den katolska reformrörelsen. Hvad kantonen Bern beträffar, synas flera af dess mera inflytelserika män, hvilka förut af uteslutande politiska skäl gynnat kristkatolicismen, numera med ej oblida ögon betrakta dennas nederlag och tillbakagång, ty deras syftemål, statens herravälde öfver kyrkan, hade genom den romerska befolkningens underkastelse under kantonens kyrkolag till fullo uppnåtts[4].

Kantonen Aargau åter började göra svårigheter vid utbetalningen af sin andel i biskopslönen. I Mars 1877 hade en öfverenskommelse träffats mellan kantonerna Bern, Genève, Solothurn och Aargau, hvarigenom de provisoriskt förbundit sig att bestrida aflöningen åt biskopen och den biskoplige vikarien. Då regeringen i Aargau öfverlemnade kantonens andel för året 1878—79, förklarade hon emellertid, att hon för framtiden ej ansåg sig bunden af sin öfverenskommelse, ty omständigheterna voro nu förändrade, i det någon biskoplig vikarie ej fans, och kristkatolska församlingar uppstått äfven inom andra kantoner. En ny finansplan borde således uppgöras, och betalningsskyldigheten öfverflyttas från kantonerna till församlingarna. Synodalrådet, som ej kunde dela dessa åsigter, efter

1) Protokoll d. V N. S. s. 36. Jfr. samma protokoll s. 21 ff. och 26.

2) Protokoll d. VI N. S. s. 41 ff., VII N. S. s. 10 och 30.

3) Protokoll d. V N. S. s. 36 ff.

4) Protokoll d. VI N. S. s. 26, VII N. S. s. 3 ff.

som vikarien måst tills vidare ersättas med en sekreterare, och det för församlingarna vore omöjligt att utgöra biskopens aflöning, började derföre underhandlingar med regeringen. Dessa ledde ej till något resultat, men utbetalades emellertid lönen äfven för 1880 enligt samma grund som förut [1]).

Kantonen Genève indrog omedelbart efter Michauds afgång arvodet för den biskoplige vikarien och strök från 1880 års budget en stor del af den vanliga anslagssumman till kyrkan, men för 1881 beviljades åter hela det förra beloppet [2]).

Villigt tillmötesgående mot kyrkan och biskopen visar det schweiziska förbundsrådet. Då nemligen under synodalåret 1879—80 Skotlands primas, biskopen af Morley, anmodat Herzog att i hans namn och å hans vägnar konfirmera i Hyacinthe Loysons församling i Paris, ansåg synodalrådet sådant ej kunna ske utan bifall af förbundsrådet, enär detta vid sitt godkännande af den kristkatolske biskopen fästat det förbehåll, att han ej finge utöfva biskopliga funktioner utom Schweiz. Men på förfrågan meddelade förbundsrådet nu, att ingenting hindrade den schweiziske nationalbiskopen att i ett främmande land utöfva biskopliga funktioner i en der erkänd biskops namn, det var blott en sjelfständig verksamhet af denna art, som var honom förbjuden [3]).

Sistnämnda angelägenhet leder våra blickar på den kristkatolska kyrkans ställning till systerkyrkorna, och torde detta kanske vara det enda område af kyrkans historia under denna tid, hvilket företer idel ljusa sidor. Bandet mellan dessa kyrkor tillknytes allt fastare, och gemenskapen blir allt mer och mer innerlig. Den intima förbindelsen med gallikanska kyrkan i Paris framgår, utom af nyss omtalade konfirmation, äfven deraf, att det cirkulär rörande nattvardens firande under båda formerna, hvilket Herzog utgifvit för Genève, af Hyacinthe Loyson upplästes från predikstolen samt från och med påsktiden 1879 af honom följts vid utdelandet af nattvarden inom hans kyrka. Förtroligheten mellan dessa båda kyrkosamfund visar sig för öfrigt i det förhållande, att prester öfvergå ur det enas tjenst i det andras [4]).

---

1) Protokoll d. VI N. S. s. 17 ff., VII N. S. s. 12. Jfr. Th. s. 65.

2) Protokoll d. VII N. S. s. 13 och 18; jfr. VI N. S. s. 19.

3) Protokoll d. VI N. S. s. 16 ff.

4) Protokoll d. V N. S. s. 30 och 36, VI N. S. s. 24; jfr. VII N. S. s. 22.

Från England och Amerika inströmma fortfarande rikliga penningbidrag såväl till stipendiefonden som till minoritetskassan, hvilka bidrag då för den kristkatolska kyrkan i hennes bekymmersamma ekonomiska ställning voro ytterligt välkomna[1]).

Sitt mest betydelsefulla uttryck erhöll dock den kyrkliga gemenskapen mellan gammalkatoliker och anglikaner genom två tilldragelser, som båda falla under förevarande tidskede: den unionella gudstjensten i Bern och biskop Herzogs resa till Amerika. Den 10 Aug. 1879 hade i katolska kyrkan i staden Bern infunnit sig tyske gammalkatolske biskopen *Reinkens*, biskop *Henry Cotteril* från Edinburgh, Hyacinthe Loyson från Paris och biskop Herzog för att i högtidlig gudstjenst och medelst gemensam kommunion ådagalägga sin kyrkliga frändskap och enhet. Sedan en engelsk hymn afsjungits, höll Loyson en vältalig predikan om kyrkans enhet, och Reinkens, assisterad af Herzog och Loyson, förrättade messan. Derefter knäböjde Cotteril, Herzog och Loyson vid altaret och mottogo ur Reinkens' hand den heliga nattvarden under bröd och vin, hvarpå den skotske och den kristkatolske biskopen utdelade samma sakrament åt andra kommunikanter. Till slut sjöng Reinkens på tyska språket den biskopliga välsignelsen. Den stämningsfulla akten gjorde på de närvarande, hvaribland befunno sig gäster från England, Frankrike och Ryssland, ett djupt gripande intryck och uppfattades såsom en tilldragelse af största betydelse[2]).

På det att emellertid äfven den amerikanska »protestantiskt-biskopliga» kyrkans representanter skulle få tillfälle att på ett högtidligt sätt ådagalägga sin sympati för den schweiziska nationalkyrkan, inbjöds Herzog sommaren 1880 af nämnda amerikanska kyrkas presiderande biskop att bevista hennes General Convention samma år, en inbjudning, som han, med synodalrådets begifvande, tacksamt mottog. General Convention, som är sagda episkopala kyrkosamfunds högsta lagstiftande myndighet och består af två afdelningar: biskoparnes hus och stiftsdeputeradenas hus, samlades

---

1) Protokoll d. VI N. S. s. 19, 29, 31 och 37, VII N. S. s. 20, 39 och 46 ff. De lemnade bidragen kunna ej till beloppet med säkerhet angifvas, emedan uppgifterna härom i protokollen äro åtskilligt oredliga och stridande mot hvarandra.

2) Protokoll d. VI N. S. s. 28. H. G. s. 81 ff. Gemeinschaft mit der Anglo-Amerikanischen Kirche, Beobachtungen und Mittheilungen von Dr. Edward Herzog, Bern 1881, (c. h. G. A. K.), s. 58.

angifna år den 6 Okt. i New-York. Vid den gemensamma kommunion, som föregick sjelfva mötesförhandlingarna, assisteras den presiderande biskopen *Smith* från Kentucky af Herzog och biskop Cotteril från Edinburgh, och i båda husen uttalas för de två främmande hedersgästerna de varmaste välönskningar. De till mötet församlade amerikanska biskoparne, mer än 50 till antalet, afgåfvo en enhällig förklaring, hvari de, ställande sig på Lambeth-konferensens ståndpunkt, utlofva sin uppmuntran och sitt stöd åt den katolska reformrörelsen, på samma gång de betona, att en biskops konsekration, i enlighet med nicaenska Canones, bör, om möjligt, verkställas af tre biskopar. Den kristkatolska messliturgien, som, öfversatt till engelska, förelades samma biskopshus, vann der, liksom öfverallt inom den anglo-amerikanska kyrkan, erkännande såsom stående i öfverensstämmelse med den apostoliska och katolska läran. Utom berörda förklaring fick Herzog under sin vistelse i Amerika mottaga två andra utlåtanden, ett från West-New-Yorks synod, der han sjelf var närvarande, samt ett annat från diocesansynoden i Missouri, hvilka båda i de hjertligaste ordalag uttryckte sitt deltagande för den kristkatolske biskopen och hans kyrkosamfund.

På inbjudan af vederbörande biskopar verkstälde Herzog kyrkliga förrättningar inom sex olika stift och möttes öfverallt med innerligaste vänskap. Biskopar och prester voro dervid särdelės angelägna om att för sina församlingar tillkännagifva, det kristkatolikerna stodo i närmaste kyrkliga förbindelse med Amerikas biskopliga kyrka. Men för att på samma gång framhålla, att hvardera kyrkosamfundet bibehöll sin fulla sjelfständighet, uppmanades Herzog alltid att uppträda i sin egen biskopliga ornat. Hufvudresultatet af resan är, för att tala med Herzog sjelf, att han »trädt i fullkomlig kyrklig gemenskap med Amerikas biskopliga kyrka», och utfärdade han efter sin hemkomst ett herdebref, hvari han för sina trosförvandter klargör betydelsen af denna gemenskap [1]).

Vi hafva härmed berört den kristkatolska kyrkans vigtigare lifsyttringar och förhållanden under de tre synodalåren 1878—79, 1879—80 och 1880—81. Den svåra krisen är med sistnämnda år slut, och man står inför gryningen till en lugnare och lyckligare tid. Och kyrkan utgår ur krisen visserligen med en något minskad yttre maktsfer men också med ökad inre lifskraft. Förlusten af de

1) G. A. K. s. 15 ff., 50 ff., 21 ff. och 46 ff. Protokoll d. VII N. S. s 11 och 17.

mindre betydliga kristkatolska församlingarna uppväges af det mera lefvande kyrkliga sinne och den större offervillighet, som under tiden utvecklats, och af det behof af fastare sammanhållning, som gjort sig gällande. Kyrkan har vidare den trösten, att hennes motståndare endast derigenom kunnat tränga henne tillbaka, att de i öppen strid mot föregående påfliga påbud stält sig på den kristkatolska kyrkoorganisationens basis. Förhållandet till de verldsliga myndigheterna blir bättre och i viss mån äfven sjelfständigare, alldenstund kyrkans beroende af staten genom den förändrade ställningen ansenligen minskats, och kyrkan hädanefter hvarken kan eller vill brukas i och för politiska partisyften. Och slutligen hafva kristkatolikerna i den varma sympati, som kommit dem till del från systerkyrkornas sida, erhållit den kraftigaste uppmuntran till oaflåtligt och energiskt framåtskridande mot det föresatta målet.

B. Femårsperioden 1881—86.

Den åttonde kristkatolska nationalsynoden hålles den 1 Juni 1882 i Olten under ordförandeskap af direktör Friche från Porrentruy och är besökt af 94 medlemmar[1]).

De frågor, som denna synod får sig förelagda till behandling, äro ej många, och de vigtigaste bland dem hafva redan dryftats vid föregående synodalmöten. En sådan är frågan om insamlingar för minoriteterna. Synodalrådet hade på senaste tiden med mera allvar än någonsin måst söka anskaffa penningar för att möta minoriteternas alltjemt tilltagande behof och anspråk på understöd. För detta ändamål hade det gifvit sin sekreterare, kyrkoherde Hassler, i uppdrag att utgifva en broschyr om minoriteterna samt tillsatt en särskild minoritetskomité, bestående af Herrar Bally och *Käppeli* och med kyrkoherde Gilg såsom sekreterare, för att anordna penninginsamlingarna. Och i främsta rummet hade det beslutat att till trosförvandterna och kyrkans vänner ofördröjligen utfärda ett kraftigt upprop med anhållan, att de efter yttersta förmåga måtte bispringa minoritetskassan. Frågan föredrages inför synoden af Gilg, hvilken redogör för, hvad som hittills gjorts för minoriteterna, och påvisar den trängande nödvändigheten af att komma minoritetskassan till hjelp. Han understödes af synodalrådsordföranden Phi-

1) Protokoll d. VIII N. S. s. 3 ff.

lippi, som hänvisar till det af synodalrådet dagen förut utfärdade uppropet. Detta upprop gillas enhälligt och utan diskussion af synoden [1]).

Äfven frågan om religionsundervisningen i församlingarna återkommer vid denna synod. Denna angelägenhet hade, såsom vi erinra oss, senast förevarit vid synoden år 1880 men då remitterats till prestkonferenserna, af hvilka likväl ingen enda inkommit med utlåtande deröfver till följande års synodalmöte. Nu har deremot generalkonferensen i det tyska Schweiz till synodalrådet ingifvit ett sådant, hvilket af Schröter, ordföranden i samma konferens, å synodalrådets vägnar refereras inför synoden. Generalkonferensen hade valt en särskild komité, som utgjordes af kyrkoherdarne Fischer, Hassler, Gilg, *Lochbrunner* och *Migy* samt egde att utreda frågan. Utlåtandet innehåller temligen vidlyftiga och detaljerade praktiska anvisningar för den religiösa undervisningens ordnande, hvilka anvisningar dock icke äro afsedda att vara obligatoriskt bindande i alla enskildheter utan endast angifva de gränser, inom hvilka nämnda undervisning borde hålla sig. Vid den debatt, hvilken härom uppstod inom synoden, förklarade biskopen, att han hvarken till form eller innehåll kunde gilla alla de föreslagna satserna, hvarföre han yrkade, att frågan måtte få anstå, till dess den förbundslag rörande skolväsendet, hvilken var under utarbetande, hunnit blifva färdig. I motsats häremot försvarade Fischer de framstälda satserna och förordade deras godkännande, men antog synoden biskopens förslag med 45 röster mot 2 [2]).

Med anledning af de erfarenheter, som biskopen gjort under sina embetsresor genom stiftet, hade han till synodalrådet inlemnat det förslag, att kyrkoråden skulle uppmanas införa nödiga kyrkoböcker öfverallt, der sådana ännu icke funnos, samt att redogörelse för dessa böckers förande skulle afgifvas till hvarje synod. Synodalrådet accepterade förslaget och understälde detsamma synodens godkännande. I följd af den diskussion, som derom utspann sig, gifver synoden till slut synodalrådet i uppdrag att till synoden inkomma

1) Protokoll d. VIII N. S. s. 16 ff. och 46 ff.

2) Protokoll d. VIII N. S. s. 17 och 48 ff. Hvad angår franska Schweiz, har under tiden mellan synoderna 1880 och 1882 frågan om religionsundervisningen i församlingarna behandlats af biskopen och Cons. Sup, men med hvilket resultat nämnes icke.

med förslag till formulär för kyrkoböcker med anteckningar om dop, giftermål, dödsfall, kommunikanter och konfirmander[1]).

Utan diskussion godkänner synoden en af synodalrådets sekreterare, Hassler, på synodalrådets anmodan ombesörjd och af detta gillad ny upplaga af kyrkans författningslagar med tillägg af de märkligare beslut, som fattats af de sju första synoderna[2]). Äfven en förändring i sjelfva författningen genomföres vid denna synod. Förslaget härom, som utgår från synodalrådet och refereras af Philippi, innebär, att två suppleanter till synodalrådet väljas, och utan debatt vinner det samtycke af synoden, hvilken omedelbart derefter utser de båda suppleanterna[3]).

Revisorerna af 1881 års räkenskaper hade hos synodalrådet hemstält, om det ej vore ändamålsenligt, att de tre olika kassorna sammanfördes under en gemensam förvaltning. Synodalrådet ansåg emellertid, att stipendiefonden, såsom hafvande en alldeles särskild bestämmelse, lämpligast förvaltades för sig, men att de båda andra kassorna mycket väl kunde sammanslås, och framstälde genom Philippi förslag i denna riktning för synoden. Med anledning häraf beslöt denna, att synodalrådskassan och minoritetskassan förenas till en enda,som fortfarande anförtros åt Philippi, hvaremot stipendiefonden på samma sätt som hittills vårdas af Bally[4]).

Innan synoden åtskiljes, yrkas af Fischer, att den måtte visa sin aktning och erkänsla för den vördade åldringen, statsmannen Augustin Keller, en af kristkatolicismens främste befrämjare. De församlade ådagalägga sitt gillande af förslaget genom att resa sig från sina platser, och lemnas Keller telegrafiskt meddelande om beslutet. A sin sida får synoden från trosförvandterna i Wohlhausen mottaga ett sympatiskt telegram[5]).

Nästa synod samlades den 17 Maj 1883 i Zürich och bevistades af 105 medlemmar. Sedan mötet inledts med ett längre tal af tjenstförrättande ordföranden, kyrkoherde Paulin Gschwind från

---

1) Protokoll d. VIII N. S. s. 24 ff. och 51 ff. Denna fråga återkommer ej vidare vid synoden, men nämnas kan, att för kantonen Genève finnes ett Règlement sur la tenue des registres paroissiaux af den 11 Nov. 1880, modifieradt den 15 Febr. och den 22 Aug. 1883, hvilket i detalj ordnar förandet af böcker om dop, giftermål, kommunikanter, konfirmander och dödsfall.

2) Protokoll d. VIII N. S. s. 20 och 51.

3) Protokoll d. VIII N. S. s. 45.

4) Protokoll d. VIII N. S. s. 19 och 44, IX N. S. s. 10 ff.

5) Protokoll d. VIII N. S. s. 52.

Starrkirch, hvari han framhåller dagens och mötesortens betydelse, gifves ordet åt synodalrådsordföranden Philippi, som på uppdrag af synodalrådet officielt meddelar synoden kännedom om den smärtsamma förlusten af två synodalrådets medlemmar, dess gamle vördade hederspresident, Aug. Keller, och dess yngste ledamot, den 27-årige kyrkoherden i S:t Gallen, *Adolf Gschwind*, hvilka båda under året aflidit. I gripande ordalag tolkar han kyrkans stora sorg och saknad med anledning af de utmärkta männens frånfälle. Och församlingen visar dem den sista hedersbetygelsen genom att resa sig från sina platser [1]).

Utom de berättelser, som föreläggas hvarje synod, synodalrådets, biskopens och revisorernas, uppläses detta år äfven en, afgifven af minoritetskomitén genom dess sekreterare Gilg och redogörande för komiténs verksamhet att samla bidrag till minoritetskassan under synodalåret 1882—83 [2]).

Blott en enda verklig principfråga behandlas och afgöres af denna synod, nemligen frågan om den praktiska utbildningen för prestembetet. Redan vid närmast föregående synodalmöte hade biskopen i sin årsberättelse framhållit de oförutsedda svårigheter, som först visat sig vid de unga prestmännens inträde i tjenstgöring, beroende på, att man ofta varit nödsakad låta dem bekläda sjelfständiga platser omedelbart efter deras ordination. De senare åren hade han försökt att under de sista studieterminerna såväl teoretiskt som praktiskt förbereda prestkandidaterna för deras ansvarsfulla kall, men omständigheterna tilläto honom omöjligen att egna denna angelägenhet nödig tid. Han ansåg anordnandet af en särskild praktisk kurs för de unga presterna efter ordinationen såsom mycket önskvärd.

Vid innevarande synod håller Hassler ett längre föredrag om denna fråga, hvilken synodalrådet ej haft tillfälle pröfva men finner nog beaktansvärd för att ändock genast komma under behandling. Efter att hafva påpekat den utomordentligt stora vigten af, att de prester, som utsändas till församlingarna, såväl sjelfva egde ett kraftigt andligt lif som äfven voro i stånd att väcka och underhålla ett sådant hos sin hjord, samt angifvit tro, lära och lefverne såsom de tre vilkor, hvilka härvid kommo i betraktande, öfvergår Hassler till de åtgärder, som borde vidtagas. Teologie professorerna borde un-

1) Protokoll d. IX N. S. s. 3 ff. och 14.

2) Protokoll d. IX N. S. s. 52 ff.

der biskopens öfverinseende genom personligt umgänge, tjenlig lektyr och andra medel söka väcka och stärka det andliga lifvet hos prestkandidaterna, i all synnerhet omedelbart före invigningen. Senast efter fyra terminers teologiska studier böra kandidaterna bevista homiletiska och kateketiska öfningar och i dem taga aktiv del, dervid naturligen kontrollerade och ledda af teologie professorerna. Äfven i altartjenst böra de vid denna tid öfva sig och aflägga prof deri före sin ordination. Önskligt vore också, om de uppfostrades för sjuk- och fattigvård. Men de allra vigtigaste erfarenheterna och lärdomarne måste den unge presten förskaffa sig genom direkt och, såvidt möjligt, sjelfständigt umgänge med församlingen. För detta ändamål bör synodalrådet i samråd med vederbörande församling och med biskopens bifall bereda adjunktsbefattningar, hvarigenom unga prestmän under ledning och uppsigt af aktade kyrkoherdar få tillfälle att sätta sig in i den praktiska själavården. Dylika adjunkter böra vara underkastade kristkatolska kyrkans författning och gällande lagar på den ort, der de hafva sin verksamhet, samt erhålla skälig lön, hvilken utgår ur minoritetskassan, derest andra disponibla fonder ej finnas. Och skulle synodalrådet härom utarbeta ett reglemente, som underställes synodens godkännande. Föredraganden slutar med att framställa det förslag, att synodalrådet måtte befullmäktigas att vid lämpligt tillfälle vidtaga nödiga åtgärder för den praktiska utbildningen till prestembetet och att bestrida de erforderliga utgifterna med medel ur synodalrådskassan. Förslaget antages af synoden utan diskussion [1]).

En annan fråga, som på denna synod behandlas, rör ett förslag, inlemnadt af den kristkatolska församlingen i S:t Gallen och gående ut på, att synoden måtte gifva synodalrådet i uppdrag att rådslå om sätt och utvägar för att understödja nämnda församling i uppbyggandet af egen kyrka, hvilken senare numera blifvit alldeles nödvändig. Förslaget motiveras inför synoden af Landammann d:r *Curti* från S:t Gallen i ett längre anförande, hvari han uppdrager en historik öfver berörda församlings tillkomst, ställning och sträfvanden. I staden S:t Gallen kunde en kristkatolsk kyrkoförsamling ej på förut skildrade vis uppstå, ty katolikerna derstädes utgjorde icke en vanlig kyrkoförsamling och hade ej rätt att välja kyrkoherde, utan ombesörjdes deras själavård af domkapitlet på grund af ett konkordat mellan stora rådet och den heliga stolen.

1) Protokoll d. VIII N. S. s. 36 ff., IX N. S. s. 26 och 56 ff.

Då emellertid behofvet af en sjelfständig kyrkoförsamlings bildande blef allt större, inlemnades af församlingens frisinnade katoliker vederbörlig ansökan derom, men blef denna af det ultramontana kyrkorådet afvisad, sedan, efter vad, af regeringen beviljad men af stora rådet och slutligen äfven af förbundsdomstolen afslagen. De frisinnade katolikerna måste derföre sammansluta sig till en privat församling och fingo i en protestantisk kyrka fira sina religiösa förrättningar. De hafva visat synnerlig lifaktighet och stor offervillighet, så att de under åren 1872—83 för kyrkliga och välgörande ändamål utgifvit mer än 58,000 fr. och skapat fonder på öfver 12,000 fr. Behofvet af en egen kyrka hade emellertid, som sagdt, nu blifvit ytterst kännbart, och ombedes synoden derföre att tillmötesgå församlingens anhållan. Sedan synodalrådsordföranden Philippi å synodalrådets vägnar på det varmaste förordat förslaget, vardt det af synoden antaget, utan att någon yttrade sig deremot[1]).

Från och med denna synod gäller synodalrådets räkenskapsföring tiden 1 April—31 Mars, icke, såsom närmast förut varit fallet, kalenderår[2]).

Efter det att föredragningslistan genomgåtts, uppläses för synoden ett helsningstelegram från de tyska gammalkatolikernas i Bonn församlade synod, hvarefter, på förslag af Philippi, synoden beslutar afsändandet af tvenne telegram, det ena utgörande ett svar till den tyska synoden, det andra en lyckönskan till Reinkens med anledning af hans 10-åriga verksamhet som biskop[3])

År 1884 sammanträder synoden den 5 Juni i Biel. Närvarande voro 88 medlemmar, och förhandlingarna leddes äfven nu af Gschwind[4]). Philippi, som under de senaste fem åren på ett synnerligen förtjenstfullt sätt skött den maktpåliggande och svåra befattningen som synodalrådets ordförande, hade nu till följd af tilltagande sjuklighet och ökade göromål af annan art anhållit om afsked. Detta beviljades af synoden, som dessutom enhälligt bestämde sig för att

1) Protokoll d. IX N. S. s. 25 och 42 ff. Tilläggas kan, att församlingen S:t Gallen från sin uppkomst till slutet af år 1886 för olika kyrkliga och välgörande ändamål har underkastat sig en uppoffring af ända till 93,000 fr. Protokoll d. XIII N. S. s. 48.

2) Protokoll d. IX N. S. s. 46.

3) Protokoll d. IX N. S. s. 59 ff. Telegrammet till Reinkens afsändes den 8 påföljande Juni. Protokoll d. X N. S. s. 11.

4) Protokoll d. X N. S. s. 3 ff.

i en särskild skrifvelse till Philippi uttala sin varma tacksamhet för den pligttrohet och det intresse, hvarmed han fullgjort sitt värf[1].

Äfven vid denna synod upptages man af frågan om kyrkobyggnaden i S:t Gallen. Synodalrådet, hvilket på grund af senaste synods bestämmelse ifrigt sysselsatt sig med denna angelägenhet, hade efter granskning af frågans ekonomiska sida beslutat, att så snart församlingen i S:t Gallen garanterat sin kyrkobudget för tre år samt inkommit med bestämda förslag och alla nödiga upplysningar, skulle synodalrådet genast och gerna taga initiativet till penninginsamlingar och företagets främjande i allmänhet samt sjelf, så länge byggandet varade, lemna högsta möjliga regelbundna tillskott ur centralkassan. Sedan de uppsatta vilkoren fullgjorts, och saken debatterats på den förberedande sammankomsten före synodens öppnande, lät synodalrådet genom Brosi såsom referent föredraga ärendet inför synoden. Landammann *Thuli* förklarade sig dervid vara ense med synodalrådet och lofvade, att S:t Gallen inom kort skulle till synodalrådet aflemna byggnadsförslag jemte kostnadsberäkning, på det att nämnda myndighet med stöd deraf kunde föranstalta om teckmandet af bidrag inom församlingarna. Utan vidare diskussion gjorde synoden synodalrådets ofvan anförda beslut till sitt eget[2].

En fråga, som nu för första gången tager synodens uppmärksamhet i anspråk, gäller införandet af en allmän sångbok för församlingarna inom tyska Schweiz. Planen till en sådan hade uppgjorts af biskop Herzog, som också hade öfverinseendet öfver texten, hvaremot redigeringen i öfrigt af honom uppdragits åt läraren *Bernhard Zweifel* i S:t Gallen. Med biträde af några framstående musici utarbetade denne *Christkatholisches Gesangbuch*, innehållande 59 sånger, »den katolska och evangeliska kyrkosångens skönaste perlor», jemte en särskild bok, *Orgelbuch*, upptagande partituren till samma sånger. Till grund för denna sångbok, som på det innerligaste ansluter sig till den kristkatolska bönboken, ligga förnämligast två arbeten, båda utgifna af Zweifel och använda i S:t Gallen, nemligen en sångbok för dervarande kristkatolska församling och en koralbok för de paritetiska skolorna.

1) Protokoll d. X N. S. s. 10 ff. och 18 ff.; jfr. V N. S. s. 10, VII N. S. s. 36, IX N. S. s. 12.

2) Protokoll d. X N. S. s. 12 ff. och 20.

På uppdrag af synodalrådet refereras ärendet för synoden af Zweifel, hvilken redogör för bokens tillkomst, innehåll, ändamål och användning och slutar med att föreslå, det synoden måtte uttala som sin åsigt, att koral- och kyrkosången är ett ytterst vigtigt medel för det religiöst kyrkliga lifvets främjande, och som sin önskan, att församlingssången öfvas och vårdas, samt att de båda förelagda böckerna förordas till införande i de tyska församlingarna. Förslaget erhåller i denna form synodens godkännande, sedan referentens första yrkande om böckernas obligatoriska införande, på grund af under debatten gjorda invändningar, återtagits [1]).

Med anledning af, att den katolskt teologiska fakulteten i Bern vid denna tid tillryggalagt det första decenniet af sin tillvaro, och att den gjort den kristkatolska och nationella saken stora tjenster, håller prof. *P. Woker* inför synoden ett längre föredrag, hvari han rätt omständligt skildrar de bemödanden, som ända från och med år 1830 gjorts för att skapa en dylik inhemsk läroanstalt, undandragen alla jesuitiska och ultramontana inflytelser. Efter föredragets slut framställer Woker följande förslag: synoden erkänner den stora betydelsen af den katolskt teologiska fakultetens i Bern bestånd och känner sig förpligtad att efter förmåga såväl sjelf bistå den som äfven i samma syfte inverka på andra, myndigheter och enskilda. Härom utspann sig en liflig och vidlyftig diskussion, hvarunder olika yrkanden gjordes, deribland ett af Brosi, som önskade, att Wokers förslag skulle erhålla det tillägg, att synodalrådet anmodas vidtaga de mått och steg, som voro egnade att befrämja antydda mål. Och blef Wokers förslag med Brosis tillägg enhälligt godkändt af synoden [2]).

Omedelbart före synodens åtskiljande framlägger och motiverar biskop Herzog ett förslag till helsning till den amerikanska biskopliga kyrkan. Den föreslagna helsningen lydde: »Den schweiziska kristkatolska kyrkans synod frambär sin vördnadsfulla helsning och sin hjertliga lyckönskan till den amerikanska biskopliga kyrkan på hundrade året af hennes af Gud så synbart välsignade bestånd och verksamhet». Afsändandet af en helsning i dessa ordalag beslutes enhälligt af synoden, dervid den till tecken af sin varma sympati reser sig från sina platser [3]).

1) Protokoll d. X N. S. s. 17 och 55 ff.

2) Protokoll d. X N. S. s. 43 ff.

3) Protokoll d. X N. S. s. 60.

Följande år, 1885, samlades den kristkatolska nationalsynoden den 28 Maj i Bern. Antalet närvarande medlemmar uppgick till 97, och tjenstgörande ordförande var rektor *J. Schachtler* från Aarau. Denna synods arbeten inskränka sig emellertid till företagande af de författningsenliga valen samt afhörande och godkännande af de sedvanliga berättelser, som afgifvas af synodalrådet, biskopen och revisorerna. Ingen enda annan fråga föreläggas detta synodalmöte, hvars göromål också upptogo blott två timmar[1]).

Nästa års synodalmöte hade af synodalrådet utlysts till den 17 Juni, hvarvid till mötesort valts Rheinfelden, der biskopen konsekrerats, för att med sjelfva synodalförhandlingarna förena en enkel fest med anledning af, att Herzog nu i tio år innehaft biskopsembetet. Vid mötet infunno sig 116 synodalledamöter och två framstående gäster: Herzogs konsekrator, biskop Reinkens, och synodens hederspresident, den gamle pensionerade kyrkoherden *Cajetanus Bossart*. De egentliga synodalförhandlingarna, föregångna af mer än vanligt högtidliga gudstjenstförrättningar i Martinskyrkan, inledas med ett högstämdt anförande af synodens ordförande, Philippi, hvilken påpekar de synnerligen glädjande resultaten af kyrkans tioåriga verksamhet, resultat, som man i främsta rummet hade den allmänt aktade och älskade biskopens rastlösa ifver och dugande nit att tacka för. De närvarande uttrycka stående sin obegränsade högaktning, sitt orubbliga förtroende och sin vördnadsfulla tacksamhet för biskop Herzog[2]).

Äfven vid denna synod återkommer frågan om den katolskt teologiska fakulteten i Bern. Synoden i Biel 1884 hade, som bekant, gifvit synodalrådet i uppdrag att tillgripa lämpliga utvägar för nämnda läroanstalts kraftiga understödjande, och redogör synodalrådet nu dels i sin allmänna berättelse, dels i en särskild, föredragen af Weibel, för hvad det gjort i saken. Berniska regeringen hade för sitt omhuldande af fakulteten varit utsatt för många och häftiga angrepp, och fakulteten var nu, enkanneligen efter prof. Hirschwälders död, hotad till sin existens. Och samma regering hade förklarat, att hon icke skulle betrakta det som någonting för sig förödmjukande utan som rent af sjelfklart, att den kristkatolska kyrkan — i hvars tjenst fakulteten faktiskt arbetade — i någon mån bidrog

1) Se Protokoll d. XI N. S.
2) Protokoll d. XII N. S. s. 3 ff. och 12.

till fakultetens underhåll. Synodalrådet hade således för år 1886 måst utlofva ett bidrag af 4000 fr. till densamma, en utgift, som centralkassan sjelf dock näppeligen kunde komma ut med. Med blicken fästad på anstaltens nationella karakter, inledde synodalrådet underhandlingar med regeringarna i de kantoner, der kristkatolska församlingar funnos, och den 23 Dec. 1885 egde en konferens rum i Bern mellan ombud för synodalrådet och regeringarna i Bern, Basel, Genève och Solothurn. Allmänt var man här ense om betydelsen och nödvändigheten af fakultetens fortbestånd, och ombuden från Basel, Genève och Solothurn förklarade sig beredvilliga att härför lemna tillskott, likväl önskade de, att sådana skulle infordras från samtliga vederbörande kantoner. Likaledes var man ense om, att Bern ej gerna kunde mottaga tillskotten direkt från de andra kantonerna, utan borde synodalrådet tjena som mellanhand och i nödfall komplettera summan. På grund af dessa omständigheter underställer referenten å synodalrådets vägnar synoden följande förslag: synoden tackar ännu en gång kantonen Bern för det storsinnade bistånd, denna skänkt den kristkatolska kyrkan genom grundandet och uppehållandet af den katolskt teologiska fakulteten vid sin högskola; synoden understöder fakulteten genom öfvertagande af kostnaderna för en professur derstädes till ett belopp af 4000 fr. om året; till regeringarna i kantonerna Aargau, Basel, Genève, Solothurn och Zürich riktas en ödmjuk bön om ett årligt bidrag för bestridandet af dessa kostnader; synodalrådet får i uppdrag att bringa besluten till verkställighet. Förslagets samtliga punkter upphöjdes af synoden till beslut [1]).

Ett annat ärende, som blef föremål för denna synods öfverläggning och afgörande, rör det kristkatolska samfundet i Luzern. Öfversten *Abraham Stocker* från Luzern aflade nemligen inför synoden en redogörelse för de åtgärder, som detta samfund vidtagit för erhållande af mednytjanderätt till en kyrka i staden, den s. k. »Mariahilfkirche.» Oaktadt samfundets bemödanden i detta syfte börjat redan i Januari 1884, hade de ännu icke ledt till någon påföljd, utan hvilade ärendet nu hos konfederationens högsta myndighet, förbundsförsamlingen. Sedan referenten slutat sitt anförande, uppträdde Fischer och yrkade, att synoden måtte gifva det kämpande kristkatolska samfundet i Luzern sitt varma understöd, för hvilket ändamål ett förslag till fem resolutioner af honom framställes. I

1) Protokoll d. XII N. S. s. 14 ff. och 63 ff., XIII N. S. s. 9.

dessa framhållas kristkatolicismens uppkomst, betydelse och rättigheter, till skydd för hvilka senare vädjas till edsförbundets lagar och det schweiziska folkets rättskänsla, hvarjemte till slut uttalas den förhoppning, att förbundsförsamlingen i sin innevarande session afgör frågan om mednytjanderätt till Mariahilf-kyrkan, så att Luzern-samfundet må komma i åtnjutande af sin rätt. Weibel föreslår dessutom en sjette resolution af innehåll, att synoden uttalar sitt hjertliga tack till den evangeliskt reformerta församlingen i Luzern för den gästvänskap, hon visat det kristkatolska samfundet. Alla sex resolutionerna godkännas enhälligt af synoden[1]).

Härmed har nationalsynoden afslutat sina arbeten under ifrågavarande tidskede. Dessa hafva, såsom läsaren lätt finner, på långt när icke varit af så mångsidig och genomgripande art som under perioden 1876—81. Orsaken dertill är den, att nämnda myndighet redan då i det väsentliga beslutat de kyrkliga reformer, som för-

1) Protokoll d. XII N. S. s. 18 ff. och 57 ff. Jfr. Th. s. 28. I Januari 1884 hade styrelsen för det kristkatolska samfundet i Luzern vändt sig till stadsrådet med ansökan om upplåtande af Mariahilf-kyrkan för hållandet af en kristkatolsk gudstjenst, hvilken ansökan beviljades af stadsrådet men tillbakavisades af regeringen. Redan samma månad besvärade sig samfundet häröfver hos förbundsrådet, som. efter att Luzern-regeringen fått inkomma med påminnelser, gillade besvären den 23 Jan. 1885. Häremot vädjade i Februari samma år Luzern-regeringen till förbundsförsamlingen, hvilken senare ändtligen i December 1885 beslöt uppmana förbundsrådet att söka åvägabringa en kompromiss. Skulle denna misslyckas, utfäste sig förbundsförsamlingen att i nästa session definitivt afgöra besvären. Till förmedlare utsågs af förbundsrådet ständerrådet d:r M. Birman. Styrelsen för kristkatolska samfundet gick utan svårighet in på att låta saken afgöras genom en kompromiss; och äfven då kompromissarien redan från början tillkännagaf, att Mariahilf-kyrkan måste uppgifvas, fogade man sig derefter, dock under de uttryckliga vilkoren, att man i stället erhölle en lokal med kyrklig karakter, och att man, i händelse af samfundets tillväxt, finge återkomma till frågan om en verklig kyrka. Enighet uppnåddes derefter om »Kornhalle», en sal i gamla rådhuset, men då det sällskap, som förhyrt denna för 10 år, protesterade, var detta förslag fallet. Då erbjöds en gymnastiksal, belägen utom staden, men anbudet afvisades genast af kristkatolikerna, emedan lokalen saknade kyrklig karakter och var för aflägset belägen. I Maj 1886 framställdes ett nytt projekt, gående ut på en ombyggnad af Kornhalle, men kristkatolikerna kunde ej härtill lemna sitt bifall utan förklarade den 5 Juni 1886, att underhandlingarna från deras sida voro afslutade. Så stod saken vid tiden för 1886 års synod, och den förhoppning om frågans snara afgörande, hvilken synoden i sitt ofvan nämnda beslut uttalat, har ännu i närvarande stund icke gått i fullbordan.

fattningen uppstält och församlingslifvet kräfde. Deremot utvecklas på kyrkans öfriga områden en ännu större rastlöshet än förr, i det att det nya kyrkosamfundets anda och lifskraft mäktigt framträda och göra sig gällande i nya inrättningar, på samma gång de fortbestå eller t. o. m. tilltaga i styrka inom de förut befintliga. Den följande skildringen lär icke jäfva det allmänna omdöme, som här blifvit uttaladt.

* * *

De fem synodalåren 1881—86 äro för det kristkatolska kyrkosamfundet en period af jemn, lugn utveckling, hvarunder det gör säkra, om också något långsamma framsteg, visande sig icke uti yttre tillväxt af församlingar och själasörjare utan i en ökad inre fasthet och ett allvarligare religiöst lif.

Hvad beträffar antalet af verkliga kyrkoförsamlingar, har det under denna tid icke i egentlig mening förändrats. Visserligen lyckades kristkatolikerna i Oktober 1882 genomdrifva valet af en kristkatolsk kyrkoherde i Obermumpf (kant. Aargau), hvarigenom denna församling således blef kristkatolsk, men hon gick förlorad tre år senare, då de romerska katolikerna med ringa röstöfvervigt återtogo densamma, hvarefter kristkatolikerna ofördröjligen organiserade sig till ett samfund[1]). Och inom berniska Jura hafva de tre kyrkoförsamlingar, hvilkas undergång förut angifvits såsom säkert förestående, nu verkligen förvandlats till romerska, men denna förlust är af redan anförda skäl mera skenbar än verklig[2]). Deremot har antalet organiserade minoriteter ökats med två helt nya, Oerlikon (kant. Zürich) och Burgdorff (kant. Bern). Den förra har för sin uppkomst, under synodalåret 1883—84, att tacka d:r *F. B. Stubenvoll*, kyrkoherde i staden Zürich, bildar en filial till hans församling och har varit stadd i en hastig och glädjande uppblomstring[3]). Den senare grundades vid jultiden 1884 och fick sin formliga organisation i början af året 1886; dess gudstjenst hålles hvar tredje vecka af

1) Protokoll d. IX N. S. s. 19 och 31, XII N. S. s. 16.

2) Protokoll d. IX N. S s. 34, X N. S. s. 26; jfr. VIII N. S. s. 11 ff. och 31.

3) Protokoll d. X N. S. s. 14 och 31, XI N. S. s. 14, XII N. S. s. 17.

en bland presterna i staden Bern i ett förhyrdt kapell, som på centralkassans bekostnad inredts och anordnats till gudstjenstlokal[1]).

Öfriga kristkatolska minoriteter inom tyska Schweiz förete under denna period en mycket trösterik anblick och gå nästan utan undantag med säkra steg framåt[2]). Så hafva Niedergösgen och Grenchen båda vunnit i såväl yttre som inre styrka, Niedergösgen i så hög grad, att man der vid kyrkoherdevalet i Februari 1883 ej var långt ifrån att segra. Stora ansträngningar göras att förse dem med ständig pastoration men utan att ännu hafva lyckats. Minoriteten i Grenchen har af kommunen fått rätt att begagna den katolska församlingskyrkan men endast för andliga föredrags hållande, således ej för messa eller andra religiösa handlingar; dessutom har den fått sig tillerkänd oinskränkt mednytjanderätt till ett aflägset beläget kapell. Själavården inom dessa båda minoriteter utöfvas fortfarande af kyrkoherdarne i Schönenwerd och Solothurn[3]). Zuzgen—Wegenstetten—Hellikon står alltjemt fast och troget, oaktadt bittra pröfningar af hvarjehanda slag[4]). Den i Februari 1884 reorganiserade minoriteten i Luzern har under detta tidskede tillvunnit sig sina trosförvandters lifliga deltagande och beundran för sitt mod och sin uthållighet i kampen för erhållande af medbrukanderätt till Mariahilf-kyrkan. Trots det allvar, hvarmed kristkatolikerna härstädes sökt göra denna sin rätt gällande, och trots biskop Herzogs energiska bemödanden, har det dock lyckats det inom kantonen allsmäktiga romerska inflytandet att under hela denna tid gäcka kristkatolikernas förhoppningar och hindra dem att få sin samfundsorganisation fullt afslutad. Vid påsken 1886 höll biskop Herzog en af mer än 500 personer besökt gudstjenst och kommunion i reformerta kyrkan, som beredvilligt upplåtits, och var detta första gången på sexton år som Luzern sett en katolsk biskop vid altaret[5]).

Kyrkans enda organiserade minoritet inom franska Schweiz, sedan Chevenez i Maj 1882 gått förloradt, Porrentruy, är allt fortfarande hennes »sorgebarn.» Den utgör ett stående öfverläggnings-

1) Protokoll d. XI N. S. s. 14 och 24, XII N. S. s. 17.

2) Protokoll d. VIII N. S. s. 12, IX N. S. s. 17, X N. S. s. 13, XI N. S. s. 13, XII N. S. s. 16.

3) Protokoll d. VIII N. S. s. 12 ff., IX N. S. s. 18 och 64 ff., X N. S. s. 13 ff., XI N. S. s. 14.

4) Protokoll d. VIII N. S. s. 13 ff., IX N. S. s. 19.

5) Protokoll d. X N. S. s. 14 och 31, XI N. S. s. 14, XII N. S. s. 18 ff. och 57 ff. Jfr. Th. s. 28.

ämne vid synodalrådets flesta sammankomster och förorsakar kyrkan högst betydande uppoffringar, uppoffringar, som knappast kunna sägas rättfärdigas af det lilla samfundets kyrkliga lifskraft och lifsyttringar. Men icke för ty hålla de centrala myndigheterna beständigt sin vårdande hand öfver detsamma och följa det med sin odelade uppmärksamhet, allt i afsigt att inom det af ultramontanism och indifferentism genomsyrade berniska Jura ega en enda liten fläck, der gammal oförfalskad katolsk tro närdes och kunde bilda utsädet för framtida rikare skördar. Såsom vilkor för öfvertagande af kostnaderna för minoritetens själavård uppstälde synodalrådet försommaren 1882 den fordran, att ett tillräckligt antal barn skulle anmälas till religionsundervisning. Sedan denna fordran uppfylts, och minoriteten vidare förpligtat sig att såväl till synodalrådet som till den berniska regeringen insända sanningsenliga uppgifter om sin ställning, fortfor synodalrådet att bestrida utgifterna för pastorationen, hvilken nitiskt och samvetsgrant handhades af den unge kyrkoherden César i Charmoille. Samtidigt inleddes underhandlingar med kyrkostyrelsen i Bern om anställandet af en af staten aflönad vikarie för minoriteten, hvilket nämnda styrelse för sin del gaf säkert hopp om, men som emellertid ej gick i fullbordan. Från den 1 Mars 1884 öfvertogs själavården af den nyss förut till prestembetet invigde *A. Chrétien,* hvilken med berömvärd kraft och ifver hängaf sig åt sitt svåra kall, så att ett friskt kyrkligt lif syntes uppblomstra inom den lilla församlingen. Men som denna måste betala skatt till den romerska kyrkoförsamlingen, kunde hon ej bidraga något till sin egen själasörjares aflöning, hvarföre denne tills vidare ur centralkassan fick uppbära ett årligt arvode af 3000 fr. Chrétien efterträddes på nyåret 1885 af pastor *J. B. Roudeix,* förut tillhörande gallikanska kyrkan i Paris, och gör minoriteten fortfarande några framsteg i fråga om deltagande i gudstjenst och religionsundervisning[1]). Det behöfver näppeligen sägas, att liksom Porrentruy äfven öfriga minoriteter alltjemt i synnerligen hög grad ligga de kyrkliga centralmyndigheterna om hjertat, af dem följas med den mest intresserade uppmärksamhet och egnas de ömmaste omsorger. Och de kristkatolska kyrkoherdarne utöfva en ihärdig missionsverksamhet inom de minoriteter, som sakna egen lärare, i det de, så ofta det är dem möjligt, der hålla gudstjenst och meddela religionsundervisning.

---

1) Protokoll d. VIII N. S. s. 11 ff. och 28 ff., IX N. S. s. 16 ff., X N. S. s. 14 ff. och 40 ff., XI N. S. s. 15 ff. och 21, XII N. S. s. 17 ff.

Det kyrkliga lifvet inom de kristkatolska församlingarna och minoriteterna har, som sagdt, under dessa år i det stora hela utvecklats till allt större stadga och lifaktighet, trots de svårigheter af allehanda art, som oupphörligen hämma utvecklingen och tvinga kyrkan att kämpa för sin tillvaro. Utom mot de två farliga fienderna, indifferentismen och den bristande insigten i den kristkatolska rörelsens väsen och betydelse, måste kyrkan ständigt föra en hård strid mot den outtröttliga romerska propagandan, som skickligt vet att begagna sig af hvarje för kristkatolikerna ogynsam omständighet och bestrider dem alla rättigheter. Dertill kommer den svåra finansiella kris, som under större delen af denna period hemsökte Schweiz, och som dels förmådde kyrkosamfundets särdeles i större städer till ej obetydlig del af näringsidkare och arbetare bestående bekännare att ofta vexla boningsort, hvarigenom naturligtvis gudstjenstbesöken och religionsundervisningen ledo, dels rent af föranledde somligas affall, i det de med eller utan grund sökte orsaken till sin försämrade ekonomiska ställning i sin anslutning till det kristkatolska kyrkosamfundet. Andra olägenheter äro, att barnen flerstädes äro så upptagna af skolan, att de endast hafva lördagseftermiddagen ledig för kyrklig religionsundervisning, samt att en och annan minoritet saknar egen kyrka och derigenom nödgas att fira sin gudstjenst på olämpliga tider [1]). Församlingsmyndigheterna på vissa orter göra sig dessutom ännu skyldiga till försummelser i fråga om insändande af vederbörligen föreskrifna uppgifter och ställa sig således i sin mån hindrande i vägen för en likformig och lagenlig utveckling af det kyrkliga församlingslifvet [2]).

Men oaktadt allt detta visa de statistiska meddelandena om förrättade kyrkliga handlingar uti församlingarna under dessa år dock knappast någon tillbakagång; siffrorna förblifva under hela tiden i det närmaste oförändrade utom i den allra vigtigaste punkten — antalet barn, som fått religionsundervisning — der de ådagalägga en ej obetydlig årlig stigning [3]). Deltagandet i påskkommunionen är ganska lifligt, och äfven den söndagliga gudstjensten besökes på

1) Protokoll d. X N. S. s. 25 ff.

2) Protokoll d. IX N. S. s. 21, XI N. S. s. 16 ff.

3) Protokoll d. VIII N. S. s. 35, IX N. S. s. 40, X N. S. s. 25, XI N. S. s. 24, XII N. S, s. 23 ff.

många ställen af talrika åhörare [1]). Uti åtskilliga församlingar företagas nya anordningar för det kyrkliga lifvets främjande och höjande. Så har kyrkoherden i Aarau till församlingens stora tillfredsställelse börjat inrätta gudstjensten hvar fjerde söndag enkanneligen för barnen, hvarvid dessa då uttala de liturgiska svaren och afsjunga passande sånger [2]). Och inom kantonen Genève, der de kyrkliga förhållandena befinna sig i ett synnerligen välordnadt skick, särdeles med hänseende till den yttre förvaltningen, har man, på biskopens initiativ, sökt väcka åhörarnes intresse för gudstjensten genom att presterna nu och då predika i hvarandras kyrkor [3]).

Mönsterförsamlingen synes emellertid vara kyrkans största församling, den i staden Zürich. Här har man i de minsta detaljer med omsorg och noggrannhet sökt ordna de kyrkliga angelägenheterna, hvarvid man ej tyckes hafva förbisett någon enda omständighet, som kan vara egnad att befordra religiöst lif och kyrkligt intresse. För att icke nämna en genomgående ordning, punktlighet och snygghet inom sjelfva gudstjenstlokalen, lägger man här särskildt an på en vårdad kyrkosång, en värdig messa och en skiftande predikan, en predikan, som ej alltid och uteslutande består af moraliska förmaningar utan företer en efter förhållandena lämpad rik omvexling af dogmatik, moral, historia, polemik och irenik. Med riktig uppfattning af exemplets makt, i all synnerhet exemplet från ofvan, låter kyrkorådet sig angeläget vara att flitigt besöka gudstjensterna, och minst två af dess ledamöter infinna sig hvarje söndag på sina bestämda platser midt emot predikstolen. Kyrkorådet står för öfrigt i ständig och liflig förbindelse med församlingens prester och söker i sin verksamhet strängt iakttaga gällande lagar och föreskrifter. Förekommande ärenden granskas och beredas af mindre afdelningar af kyrkorådet, innan de föreläggas rådet i dess helhet. Vid sidan af pastorsembetet och kyrkorådet arbetar dessutom en s. k. församlingskomité, hvilken dock blott eger en privat karakter och består af aktade och intresserade män från församlingen med uppgift att hvar och en på sin plats verka för kyrkans utbredning och välgång. Två gånger om året samlas komitén och kyrkorådet till gemensamma möten. I större stadsförsamlingar så-

---

1) Protokoll d. VIII N. S. s. 32, IX N. S. s. 33, 35 ff. och 38, X N. S. s. 13 och 30.

2) Protokoll d. IX N. S. s. 32.

3) Protokoll d. IX N. S. s. 36, XI N. S. s. 31.

dana som Zürich och framför allt der, hvarest en energisk romersk propaganda bedrifves, äro dylika komiteer af stort värde för församlingslifvets stärkande och bilda ett oundgängligt komplement till de regelbundna officiella kyrkomyndigheterna [1]).

Hvad beträffar religionsundervisningen inom församlingarna, har antalet undervisade barn, såsom redan nämndt, under förevarande femårsperiod ej obetydligt tilltagit. Icke för ty finnes det fortfarande församlingar, som visserligen uppvisa ett stort antal röstberättigade kristkatolska medborgare men få eller inga barn, som erhålla religionsundervisning, och är skulden härför föräldrarnes och ej presternas, hvilka senare numera ådagalägga stort intresse för denna angelägenhet och sjelfva lida af det ogynsamma förhållandet [2]). — Inom kantonen Genève är den religiösa undervisningen af två slag: den, som meddelas i de allmänna skolorna och inskränker sig till bibliska historien, samt den, som meddelas i kyrkan och är af konfessionell natur. Cons. Sup. ordnar här ungdomens religionsundervisning, men vederbörande andliga myndighet fastställer programmet för densamma. Denna undervisning meddelas, som sagdt, dels i de allmänna, högre och lägre, skolorna, dels i kyrkan åt de barn, som beredas till sin första nattvardsgång, men kan Cons. Sup. inrätta särskilda undervisningskurser för sådana barn, som icke besöka de allmänna skolorna. Båda slagen af religionsundervisning åligga i regeln ortens kyrkoherde, men uti församlingar, der flera prestmän äro anstälda, fördelar Cons. Sup. undervisningen i skolorna dem emellan, och om fördelningen af den kyrkliga undervisningen öfverenskomma de sjelfva, dock alltid med godkännande af Cons. Sup. Sistnämnda myndighets verkställande utskott, *Commission exécutive*, öfvervakar den religiösa undervisningen och eger för detta ändamål begära biträde af medlemmar af Cons. Sup. eller kyrkoråden. — Lärjungarne i de lägre allmänna skolorna äro afdelade i två klasser, och erhåller hvarje klass en timmes religionsundervisning i veckan under hela skolåret. Dag och timme för undervisningen bestämmas af Cons. Sup. och delgifvas departementet för den offentliga undervisningen. Vid lektionerna få närvara skolornas inspektörer, ledamöter af Cons. Sup. och kyrkorådet på platsen, ombud för vederbörande kyrkliga myndighet samt lärjungarnes föräldrar. Inom en månad från undervisnin-

1) Protokoll d. XII N. S. s. 20, 50 ff. och 54 ff.; jfr. IX N. S. s. 40.

2) Protokoll d. IX N. S. s. 36 ff. och 41, XI N. S. s. 25, XII N. S s. 24.

gens början bör hvarje lärare till Cons. Sup. inkomma med uppgift om sina elevers namn, förnamn, ålder och bostad, hvarjemte han för anteckningar om deras bortovaro och uppförande, lemnar föräldrarne underrättelse om barnens frånvaro utan giltigt förfall samt Comm. exéc. om svårare förseelser och upprepad obehörig frånvaro. Vid slutet af hvarje undervisningskurs insänder han till Comm. exéc. en redogörelse för lärjungarnes uppförande och antalet timmar, de varit från undervisningen frånvarande, och skall Comm. exéc. i sin ordning till Cons. Sup. årligen ingifva rapport om religionsundervisningen. Lärjungarne undergå vid läsårets slut en muntlig eller skriftlig examen, för hvilket ändamål Comm. exéc. i förening med biskopen utser en examensjury, på grund af hvars utlåtande Cons. Sup. bestämmer belöningar åt dem, som utmärkt sig. I enlighet med vederbörande lärares förord utdelar sistnämnda myndighet äfvenledes pris för flit och godt uppförande. — De högre allmänna skolorna bilda med hänseende till religionsundervisningen en enda klass utom *Collège de Genève* samt den högre flickskolan i samma stad, hvilkas elever fördelas i två klasser, allteftersom de begått sin första nattvardsgång eller icke. Religionslärarne i de högre skolorna i staden Genève, *chapelains*, tillsättas af Cons. Sup. med statsrådets gillande. — Den förberedande undervisningen för den första nattvardsgången får gifvas åt barn, som fylt sitt tionde år, och räcker den minst i två år. Lektionerna taga sin början den första söndagen i November och fortsättas, med en timme i veckan, till dagen för första nattvardsgången, men kan timantalet ökas mot undervisningstidens slut. Första nattvardsgången eger i regeln rum pingstdagen. Dagar och timmar för denna undervisning fastställas af Cons. Sup. efter förslag på vederbörande prester och kyrkoråd. De undervisande presterna insända på begäran till Comm. exéc. förteckning på sina lärjungar. — Denna kanton är särdeles gynnsamt stäld med afseende på tillgången på nödiga och lämpliga läroböcker; der finnas en katekes, godkänd af 1881 års nationalsynod, en biblisk historia, afsedd för statens skolor och utarbetad af en särskild komité, vidare den officiella bönboken liksom Nya Testamentet för de högre skolklasserna[1]).

---

1) Se Règlement sur l'enseignement religieux, du 13 Août 1874, modifié le 13 Décembre 1883, Genève 1883. Protokoll d. VIII N. S. s. 33 ff., IX N. S. s. 36 ff.

Inom tyska Schweiz herskar deremot i fråga om den religiösa undervisningen en viss oreda både med hänseende till ämnets lämpliga anordning och undervisningstiden, hvarjemte passande och obligatoriska läroböcker här saknas[1]). Inom kantonen Solothurn hafva dessutom efter 1881 års synod åtskilliga kristkatolska prester vägrats att meddela religionsundervisning åt de yngre ålders-klasserna, emedan flera föräldrar ej önska, att deras barn få sådan undervisning, förr än de fylt 10 år[2]). På många orter är emellertid denna undervisning mycket omsorgsfullt ordnad. Uti Aarau är ungdomen indelad i fyra klasser och undervisas 10 timmar i veckan, deraf de fem särskildt egnas åt sådana, som beredas till sin första nattvardsgång; i den religiösa undervisningen på söndagarne deltaga alla barnen[3]).

Främst äfven i detta afseende står församlingen i staden Zürich, der det kyrkliga skolväsendet i de minsta enskildheter ordnats och reglerats efter bestämda principer. Lärjungarne fördelas i sex åldersklasser, motsvarande klasserna uti statens folkskolor, och lärokursen är så inrättad, att den hinner genomgås två gånger under de sex årens lopp. Hinderligt för religionsundervisningens fullt framgångsrika bedrifvande verkar likväl dels bristen på tid, enär de vanliga skolorna lägga beslag på största delen af densamma, och blott en timme i veckan för hvarje klass kan egnas åt kyrklig undervisning, dels äfven saknaden af tjenliga böcker, särskildt en efter barnens ståndpunkt bättre afpassad lärobok samt en bönbok för mindre barn. Hvarje elev, som anmäles till undervisning, bekommer en anmälningssedel, hvars olika rubriker först måste af föräldrarna ordentligt ifyllas, innan barnet mottages. Derefter antecknas det uti anmälningsboken samt öfverföres sedermera, i fall af förflyttning till annan klass eller afgång, i en förflyttnings- och en afgångsbok. Utdrag ur dessa tre böcker öfversändas månatligen till ordföranden i kyrkorådet, som inför dem i en s. k. hufvudbok. Om barnens frånvaro från undervisningen meddelas föräldrarne kännedom af presten, som äfven, tre gånger om året, låter barnen få med sig hem ett intyg om deras flit och uppförande, hvilket intyg, försedt med föräldrarnes underskrift, skall till honom återställas. På nämnda

---

1) Protokoll d. VIII N. S. s. 33, XI N. S. s. 25.

2) Protokoll d. VIII N. S. s. 34.

3) Protokoll d. IX N. S. s. 32.

sätt åvägabringas en ständig och lefvande vexelverkan mellan föräldrarne och skolan, mellan församlingsmedlemmarne och presten, och har denna anordning börjat vinna efterföljd äfven inom andra församlingar. Noga tillses, att barnen, så vidt möjligt är, talrikt besöka gudstjensten, hvarvid de lemna kyrkan, först sedan de äldre gått, samt då i mönstergill ordning och böjande hufvudet mot altaret. De barn, som beredas till sin första nattvardsgång, underkastas en offentlig pröfning i kyrkan under veckan närmast före nattvardsgången. Samtliga kyrkorådsmedlemmar förpligta sig att periodiskt bevista undervisningen på sådant vis, att hvarje klass erhåller minst två besök i qvartalet, och anses en försummelse härutinnan som tjenstefel. Tack vare till en stor del dessa noggranna bestämmelser, står religionsundervisningen i Zürich mycket högt, och antalet undervisade barn har stigit från 260 under året 1881 till öfver 600 år 1886 [1]).

Ett utmärkande drag för det kristkatolska församlingslifvet och hvarpå man lägger den största vigt är, såsom redan förut antydts, förenings- och understödsväsendet. De talrika understödsföreningarna, hvarom vi vid skildringen af närmast föregående period haft tillfälle yttra oss, fullfölja sin välsignelsebringande verksamhet äfven under denna, nya hafva härunder tillkommit, och medlemsantalet nästan öfverallt betydligt ökats. De allra flesta föreningarna bestå uteslutande af qvinnor, och de regelbundna bidragen utgöras af bestämda inskrifnings- och årsafgifter. Alla föranstalta vackra julfester och verka för det sällskapliga lifvets utveckling och höjande ej blott genom sina sammankomster, hvarje vecka eller månad, utan äfven mångenstädes genom företagande af gemensamma utflykter under sommaren. För öfrigt har man öfverallt gjort den erfarenheten, att de äfven kraftigt befrämjat det religiösa lifvet i allmänhet, såsom deltagandet i gudstjensten och ungdomens religionsundervisning. Inom somliga församlingar såsom Schönenwerd, Olten, Rheinfelden m. fl., der kristkatolikerna bilda det stora flertalet af befolkningen, äro dessa föreningar interkonfessionella, så att äfven protestanter och romerska katoliker i dem deltaga, ehuru största antalet medlemmar alltid äro kristkatoliker. Ja, på ett och annat ställe sitter t. o. m. den romerske pastorn fredligt vid den kristkatolskes sida i föreningens styrelse. Men anmärkningsvärdt är,

---

1) Protokoll d. XII N. S. s. 51 ff. och 24.

att någonting dylikt ej eger rum på sådana orter, der kristkatolikerna befinna sig i minoritet.

Såsom exempel anföra vi här nedan några understödsföreningar och påpeka ett och annat drag af deras verksamhet. Uti församlingen Rheinfelden finnes en fruntimmersförening, som samlat en fond, uppgående ända till 8000 fr. Och den kristkatolska minoriteten i Grenchen eger i förhållande till sin folkmängd en rätt talrik förening, hvars ansträngningar haft till följd, att tiggeriet i trakten upphört. Inom den kristkatolska församligen i staden Zürich förekomma två understödsföreningar, en manlig och en qvinlig. Medlemmarne i den förra betala i inträdesafgift 3 fr. och i årsbidrag minst 6 fr. Den senare, grundad under synodalåret 1881—82, erbjuder hjelp och bistånd åt skolbarn vid jultiden, åt fattiga nattvardsbarn vid påsken samt åt medellösa barnsängsqvinnor; den har bestämt sina afgifter till 1 och 4 fr. resp. En synnerligen framstående plats bland samtliga hjelp- och barmhertighetsföreningar intager den i Schönenwerd såväl med hänseende till storleken af de penningsummor, hon årligen för välgörande ändamål utgifver, som med hänseende till mångsidigheten af sin verksamhet. Föreningens förnämsta mål är uppfostrandet af värnlösa barn, hvilka hon utackorderar hos goda och aktningsvärda familjer i granskapet. Men derjemte underhåller hon flera nödlidande familjer, bekläder torftiga barn, lemnar sjukvård, bistår brandskadade och har, för att motarbeta betleriet, inrättat en allmosebyrå för kringvandrande behöfvande. Bland öfriga fruntimmersföreningar förtjena äfven nämnas de i S:t Gallen, Basel, Aarau, Bern, Genève och Chaux-de-Fonds, hvilka hvarje år utgifva betydande penningsummor för menniskovänliga syften [1].

En annan art af föreningar, som verka i flera församlingar, äro kyrkosångföreningar, och i dessa deltaga somligstädes, framför

---

1) Protokoll d. VIII N. S. s. 32, IX N. S. s. 38 ff., X N. S. s. 28 ff., XI N. S. s. 26 ff, XII N. S. s. 28 och 55 ff. I biskopens årsberättelse för synodalåret 1883—84 omtalas 16 fruntimmersföreningar för välgörande ändamål med tillsammans 1280 medlemmar och i hans berättelse två år senare 15 dylika föreningar med 1224 medlemmar. Såsom ytterligare bevis på, hvilken storartad barmhertighet kristkatolikerna utöfva, nämna vi, att tio församlingar börjat samla fonder för filantropiska syften, hvilka fonders belopp vid 1884 års synod uppgingo till en totalsumma af nära 25,000 fr, samt att tolf församlingar under synodalåret 1883—84 för välgörenhet utgifvit öfver 20,000 fr.

allt i städerna, äfven protestantiska qvinnor[1]). Men ett alldeles nytt slag af föreningar har under denna period uppstått, först i Zürich och sedan i Basel, nemligen kristkatolska ynglingaföreningar. Dessa, som bestå af ynglingar, hvilka lemnat skolan men ännu icke äro berättigade att vara med om afgörandet af församlingens allmänna angelägenheter, helsas af kyrkans myndigheter och vänner med det lifligaste bifall. Genom lärorikt och bildande umgänge sinsemellan hindras ledamöterna i dessa föreningar att blifva trångbröstade och ensidiga samt göras derigenom å ena sidan oåtkomliga för den romerska propagandan och å andra sidan för den religiösa indifferentismen. De utgöra för kyrkan en väl behöflig rekrytskola, hvarur hon kan fylla de uppkommande luckorna i sina leder med vakna och dugande stridsmän[2]).

Ytterligare medel, hvarigenom kristkatolikerna söka befordra sin saks framgång, äro: flitiga sjukbesök af presterna, offentliga föredrag, såväl andliga som verldsliga, samt den kristkatolska pressens kraftiga understödjande[3]).

Utom de högst betydliga penningsummor, som genom de nyss omtalade välgörenhetsföreningarna hvarje år utgifvas, måste de kristkatolska församlingarna underkasta sig större eller mindre ekonomiska uppoffringar för sina rent kyrkliga behof, dels de lokala och dels de allmänna. Visserligen finnes en stor del församlingar, hvilkas lokala kyrkliga kostnader helt och hållet bestridas af staten, men andra deremot äro i detta hänseende så mycket mera betungade. Hvilka ansenliga belopp kristkatolikerna i S:t Gallen utgifvit för kyrkliga ändamål, hafva vi på annat ställe påpekat. Och församlingen i staden Bern, ehuru af staten erkänd såsom officiell kyrkoförsamling, mottager af staten endast den i lag föreskrifna lönen åt presterna, men måste sjelf underhålla kyrka och pastorshus, aflöna organist och klockare samt betala alla öfriga utgifter för kulten. Och då det lilla räntebärande kapital, församlingen har, härför är alldeles otillräckligt, och man icke vill pålägga någon kyrklig skatt, måste samtliga de nämnda kostnaderna, årligen belöpande sig till 3 à 4000 fr., betäckas genom församlingsmedlemmarnes fria offervillighet[4]). Församlingen uti staden Basel utgör hvarje

1) Protokoll d. XI N. S. s. 26 och 30, XII N. S. s. 56.

2) Protokoll d. XI N. S. s. 29, XII N. S. s. 13 ff., 20 och 56.

3) Protokoll d. XII N. S. s. 20, 54 och 56 ff.

4) Protokoll d. IX N. S. s. 35, X N. S. s. 27.

år 2000 fr. i frivilliga sammanskott i och för egna kyrkliga behof[1]; och den i Aarau måste komplettera sina af staten bestridda kyrkliga utgifter med en särskild uttaxering[2]. Allschwyl och öfriga församlingar i Basel-landet erhålla af staten ingenting, ega ej heller några rika fonder att tillgå utan måste hvarje år genom godvilliga insamlingar anskaffa de nödiga medlen[3]. Och de kristkatolska minoriteterna slutligen äro, efter hvad vi förut angifvit, nästan uteslutande hänvisade till sina egna eller vänners och trosförvandters tillgångar.

Hvad de allmänna kyrkliga utgifterna beträffar, inflyta numera bidragen till synodalrådskassan med stor punktlighet[4]. Deremot synas, åtminstone i början af denna period, de upprepade anmaningarna till kyrkans bekännare om insamlingar för minoritetskassan ej väcka någon lifligare anklang. Den kraftiga appell, som synodalrådet, enligt hvad vi redan berättat, den 31 Maj 1882 i detta syfte utfärdat till kyrkans bekännare och vänner -- särskildt till de församlingar, som ej af egna medel nödgades bestrida sina lokala kyrkliga utgifter — och hvilken enhälligt godkänts af synoden, hade haft ett rent af häpnadsväckande dåligt resultat. Den hade inbringat tillsammans 220 fr.! Den för anordnande af insamlingar sist tillsatta minoritetskomitén hade derefter, den 15 Aug. 1882, utsändt ett upprop, en cirkulärskrifvelse och teckningslistor till alla de församlingar och samfund, från hvilka någon hjelp kunde påräknas, och ehuru denna appell förnyades genom ett cirkulär af den 5 påföljande December och en skrifvelse af den 13 Febr. 1883, var den summa, som härigenom erhölls, skäligen ringa och motsvarade ingalunda, hvad man haft anledning att hoppas. Många församlingar gåfvo afböjande svar, med anförande af olika grunder: dålig skörd, hagelskador, alltför stora lokala omkostnader för kyrkan o. s. v., men somliga lemnade uppmaningarna utan allt svar. Under synodalåret 1883—84 visade sig emellertid offervilligheten betydligt större, och detta glädjande förhållande har äfven fortfarit under de två derpå följande åren. Från kyrkans egna bekännare har under de sju synodalåren 1879—86 till minoritetskassan influ-

---

1) Protokoll d. X N. S. s. 27.

2) Protokoll d. XI N. S. s. 26 ff.

3) Protokoll d. X N. S. s. 27 ff.

4) Protokoll d. VIII N. S. s. 18, IX N. S. s. 49, X N. S. s. 35 ff., XI N. S. s. 37 ff., XII N. S. s. 31 ff.

tit 34,000 fr., hvaraf de kristkatolska församlingarna skänkt 14,000, biskop Herzog 7000 och den biskoplige vikarien Schröter 13,000[1]. De legat och bidrag, som under förevarande femårsperiod komma stipendiefonden till del från kristkatolska gifvare, äro hvarken många eller mera betydande[2].

Sedan vi härmed i allmänna drag angifvit de kristkatolska församlingarnas ställning och några af deras lifsyttringar under synodal-åren 1881—86, framhålla vi ett och annat rörande kyrkans presterskap under samma tid. Äfven i detta afseende hafva större stadga och mera normala förhållanden inträdt. Så förblifver hela antalet prester under alla fem åren nästan detsamma, det uppgår såväl första som sista året till 57[3]. Och den oproportionerligt stora omsättning, som under första qvinqvenniet egde rum inom presterskapet, har under detta upphört. Antalet afgångna och nytillkomna prestmän står sålunda i ett riktigt förhållande till kleresiet i dess helhet. Utträdt ur kyrkans tjenst hafva under i fråga varande tid 12 à 14 själasörjare, deraf fyra tvingats att så göra till följd af dåligt uppförande eller oduglighet, men ingen numera förledd till affall genom romerska mutor[4]. Två, som afgått af ålder och sjuklighet, räknas fortfarande tillhöra det kristkatolska kleresiet och nationalsynoden[5]. I fråga om upptagande af nya prester i kyrkans tjenst förfar biskopen nu med stor stränghet och försigtighet; särskildt vägras hvar och en inträde, som på komprometterande sätt lemnat sin anställning i henne[6]. Om än sålunda det andliga ståndet under denna tid i det stora hela utgjorts af samma personer, har dock en rätt stor omflyttning inom detsamma egt rum, i det presterliga embeten mycket ofta ombytt innehafvare. Man har visserligen icke förbisett den stora fördelen af att läraren, så

---

1) Protokoll d. IX N. S. s. 52 ff., X N. S. s. 38 ff., XIII N. S. s. 45 ff.

2) Protokoll d. VIII N. S. s. 41, IX N. S. s. 49, X N. S. s. 34, XI N. S. s. 18 ff. och 36, XII N. S. s. 30.

3) Protokoll d. VIII N. S. s. 31, IX N. S. s. 31, X N. S. s. 23, XI N. S. s. 23, XII N. S. s. 23.

4) Protokoll d. IX N. S. s. 30, X N. S. s. 20 ff., XI N. S. s. 31, XII N. S. s. 22. Utom dess har synodalrådet i ett par fall varit nödsakadt använda disciplinära åtgärder mot prester, utan att detta dock ledt till de senares afgång. Protokoll d. X N. S. s. 17.

5) Protokoll d. X N. S. s. 22.

6) Protokoll d. VIII N. S. s. 31, IX N. S. s 31 ff., X N. S. s. 23 ff., XII N. S. s. 23; jfr. VII N. S. s. 25 ff.

att säga, sammanväxer med sin församling och genom en långvarig tjenstgöring lefver sig in uti densamma, men i åtskilliga fall hafva enskilda församlingars eller kyrkans intressen af olika skäl fordrat ett personombyte, och har detta då af de kyrkliga myndigheterna understödts [1]. I sammanhang härmed torde böra omnämnas, att biskop Herzog den 1 Aug. 1884 frånträdt befattningen som kyrkoherde i Bern, hvilken han beklädt ända sedan 1876, och har han gjort detta derföre, att han i egenskap af biskop ofta nödgades vara frånvarande ur staden och följaktligen ej så, som han ville, kunde uppfylla sina pligter mot församlingen [2].

Med anledning af 1883 års synods beslut att gifva synodalrådet i uppdrag vidtaga nödiga åtgärder för de unga presternas praktiska utbildning, hade synodalrådet den 3 Sept. samma år principielt bestämt, att för framtiden samtliga af synodalrådet tillsatta och aflönade vikarier skulle årligen erhålla 1200 fr., under förutsättning af att vederbörande kyrkoherde eller församling lemnade vikarien fri bostad samt åtskilliga andra förmåner [3]. Till åtlydnad af samma synodalbeslut hade synodalrådet för öfrigt genom biskopen satt sig i förbindelse med teologie professorerna vid fakulteten i Bern för att utbedja sig deras medverkan vid utvecklingen af prestkandidaternas andliga lif och praktiska duglighet för herdekallet [4].

Hvad prestkonferenserna angår, sammanträder den inom kant. Genève regelbundet hvar tredje månad och bevistas nästan alltid af biskopen. Konferenserna i tyska Schweiz samlas deremot mycket sällan och tyckas mot periodens slut alldeles hafva upphört med sin verksamhet. Öfverläggningsämnena inom Genève-konferensen utgjordes till en början hufvudsakligen af dogmatiska och kyrkohistoriska frågor men togo sedan en mera praktisk riktning, i det man dryftade prestens förhållande till politiken, förberedelsen för predikan m. m. dylikt. Såsom ett mycket ändamålsenligt men föga beaktadt tema för dessa presterliga möten angifves af biskopen ett tankeutbyte om de erfarenheter, man gjort i själavården och den kyrkliga förvaltningen [5]. Konferensen i Aargau har under sommaren 1883 för att befrämja de kristkatolska teologie studerandenas vetenskap-

1) Protokoll d. VIII N. S. s. 21, X N. S. s. 24 ff., XI N. S. s. 22 ff.
2) Protokoll d. VIII N. S. s. 36, XI N. S. s. 22.
3) Protokoll d. X N. S. s. 16 ff.
4) Protokoll d. XI N. S. s. 18.
5) Protokoll d. VIII N. S. s. 37, IX N. S. s. 36, X N. S. s. 30 ff.

liga sträfvanden uppstält en prisuppgift, för hvars bästa lösning den utfäst en summa af 50 fr.[1]).

Bemälda studerande och deras bildningsanstalt, den katolskt teologiska fakulteten vid högskolan i Bern, hafva under denna period lifligt sysselsatt de kyrkliga centralmyndigheterna, ja, under de båda senaste synodalåren hafva de varit ett stående öfverläggningsämne vid synodalrådets alla sessioner[2]). Synodalrådets verksamhet har härvid gått ut på att dels trygga sjelfva fakultetens fortbestånd — dess och synodens åtgöranden i detta afseende hafva vi redan omtalat — dels att öfvervaka stipendiaternas studier och uppförande.

Besittningen af en med ett universitet förbunden teologisk fakultet är numera den enda förmån, som kristkatolikerna åtnjuta framför de romerska katolikerna i Schweiz, men detta är en förmån, hvaraf de senare hvarken behöfva eller vilja begagna sig. De äro nemligen å ena sidan rikt försedda med presterliga bildningsanstalter; så har t. ex. stiftet Basel två sådana, i städerna Luzern och Solothurn, båda fullständigt underhållna af staten och synnerligen väl lottade med afseende på stipendier. Och å andra sidan hafva de energiskt vägrat att sända såväl lärare som lärjungar till fakulteten i Bern; förre biskopen af Basel, Lachat, har i ett herdebref vid fastan 1885 kallat en plan i likartadt syfte ett »sataniskt projekt.» Genom denna vägran och ännu mer genom det understöd, kristkatolska kyrkan, såsom vi ofvan framhållit, under senaste åren lemnat den teologiska fakulteten i Bern, har denna i viss mån äfven rättsligt blifvit, hvad den allt från första början faktiskt varit, en gammalkatolsk fakultet[3]). Af hvilken utomordentlig vigt denna institution är för den kristkatolska kyrkan, ligger i öppen dag och har i det föregående flera gånger påpekats[4]). Hade kyrkan under hela sin tillvaro kunnat disponera öfver ett presterskap med nationell och vetenskaplig universitetsbildning, skulle säkerligen hennes framgång blifvit större och hastigare. Nu var hon deremot tvungen att till en början taga till församlingsherdar de prester, som erbjödo sig, d. v. s. personer, som i de romerska seminarierna danats till viljelösa slafvar. Då dessa sedermera kommo ut som lärare i de kristkatolska församlingarna och i enlighet med

1) Protokoll d. X N. S. s. 16.
2) Protokoll d. XI N. S. s. 17, XII N. S. s. 14.
3) Protokoll d. XI N. S. s 35, XII N. S. s. 66.
4) Protokoll d. XI N. S. s. 34 ff..

sin kyrkas åskådning fingo verka i större frihet, visade sig flera af dem alldeles omogna för denna frihet, hvilken de förblandade med tygellöshet, samt afvände derigenom folkets sinnen från den katolska reformrörelsen och skadade högst väsentligt den kristkatolska kyrkans sak, namneligen i kantonen Bern[1]).

Antalet studerande, som under innevarande period tillhöra fakulteten, vexlar de olika åren mellan 8 och 10, och ingifva de, med få undantag, ständigt de bästa förhoppningar. Allra helst mot periodens slut vinna dessa förhoppningar i styrka, så mycket mera som de studenter, hvilka då bereda sig för prestembetet, utgått ur de kristkatolska församlingarna och der från barndomen erhållit kristkatolsk religionsundervisning; de äro, så att säga, kyrkans egna andliga söner[2]). Teologie studerandena hafva jemte andra kristkatolska studenter under synodalåret 1882—83 bildat »Katolska studentföreningen vid Berns högskola», och meddelat synodalrådet kännedom om sina statuter. Vid den fest, som föreningen höll med anledning af sin stiftelse, fick hon mottaga synodalrådets helsning och lyckönskningar[3]).

I fråga om stipendieväsendet vid fakulteten hade synoden 1876 beslutat, att understödsväsendet för de kristkatolska teologie studerandena är synodalrådets sak, men förvaltningen af stipendiefonden, stipendiernas utdelning och uppsigten öfver stipendiaterna skall utöfvas af en komité, lydande under synodalrådet. Denna komité hade emellertid aldrig fattat något beslut eller ens sammanträdt, utan hade förvaltningen af stipendiefonden på yppersta sätt handhafts af en bland komiténs medlemmar, Bally. Men med anledning af första punkten i ofvannämnda synodalbeslut och för att skaffa sig en säkrast möjlig garanti för stipendiernas rätta användande ingick synodalrådet i April 1882 till fakultetens professorer genom deras dekan med en anhållan, det dessa härvid ville vara synodalrådet behjelpliga på det sätt, att de terminligen underkastade kyrkans stipendiater en examen i två af fakultetens ämnen. Professorerna upptogo denna anhållan med största tillmötesgående samt hafva sedan vid hvarje termins slut genom sin dekan till synodalrådet insändt betyg öfver stipendiaternas aflagda examina jemte

1) Protokoll d. XII N. S. s. 65 ff.

2) Protokoll d. VIII N. S. s. 36, IX N. S. s. 41, X N. S. s. 16, XI N. S. s. 34, XII N. S. s. 23.

3) Protokoll d. IX N. S. s. 20 ff.

vitsord om deras vandel, och först efter nöjaktiga underrättelser i dessa afseenden har synodalrådet utbetalt stipendierna. Denna anordning, som naturligen är af helt privat karakter, har visat sig ytterst praktisk[1]). Stipendiaternas flit och uppförande hafva i allmänhet varit mycket tillfredsställande, och blott en gång har synodalrådet sett sig nödsakadt fråntaga en bland dem stipendiet och i ett och annat fall uttala klander eller varning[2]).

För att emellertid göra kontrollen ännu strängare har synodalrådet den 22 Mars 1886 beslutat tillställa hvarje stipendiat ett formulär till förbindelse, hvarigenom han skriftligen förpligtar sig att flitigt bedrifva sina studier, hvarje termin aflägga examen i två ämnen och meddela stipendiefondens förvaltare intyg derom, från fjerde terminen deltaga i de kateketiska, homiletiska och liturgiska öfningarna samt på biskopens önskan biträda vid gudstjensten i Berns församlingskyrka. Vidare förbinder sig stipendiaten rättsligen att inom fyra år återbetala hela det uppburna stipendiebeloppet, ifall han genom eget förvållande nekas prestvigning eller lemnar kyrkans tjenst, innan han varit der anstäld i fullt fyra år[3]). — Jemnt ett år tidigare hade synodalrådet öfverlagt om inrättande af ett slags studenthem för stipendiater, der de, under åtnjutande af lämplig akademisk frihet, kunde bättre öfvervakas och uppfostras för sitt blifvande kall[4]).

Rörande kristkatolska kyrkans förhållande till sitt lands verldsliga myndigheter under detta tidskede är derom ej mycket att förtälja. Såsom ett allmänt och betecknande drag förtjenar dock anföras, att nämnda myndigheter numera, då denna kyrka ej längre låter sig användas för politiska syften, visa sig mindre intresserade för hennes framgång. Hon åtnjuter icke längre någon förmån framför andra af staten erkända kyrkosamfund, men t. o. m. hennes författningsenliga likaberättigande med dem vinner ej allestädes tillbörligt beaktande. Så synes kristkatolikernas rätt till delaktighet i kyrkor och kyrkoförmögenhet i och med den nya förbundsförfattningen af år 1874 vara en sjelfklar sak, och likväl hafva de mån-

---

1) Protokoll d. VIII N. S. s. 23 ff., IX N. S. s. 20, X N. S. s. 15 ff., XI N. S. s. 17. Jfr. Th. s. 61.

2) Protokoll d. XII N. S. s. 15, IX N. S. s. 20, XI N. S. s. 17.

3) Protokoll d. XII N. S s. 15 ff.

4) Protokoll d. XI N. S. s. 17 ff.

genstädes fått utkämpa bittra och långvariga strider för att komma i besittning af denna rätt, stundom utan att hafva lyckats [1]).

Hvad särskildt angår den kristkatolska kyrkan inom kantonen Aargau, har hennes ställning till staten väsentligt ändrats genom den författningsrevision, hvilken i samma kanton genomfördes under åren 1884 och 1885. Det mest karakteristiska för denna revision är, för så vidt de kyrkliga förhållandena afses, att staten uppgifvit flera af sina förra höghetsrättigheter i kyrkliga frågor. Den allmänna grundsats, som i den nya kantonsförfattningen fastslagits, lyder: »konfessionerna ordna sina angelägenheter sjelfständigt under statens uppsigt.» För detta ändamål skapades två nya ecklesiastika' organ: en romerskt katolsk och en kristkatolsk kantonalsynod (de reformerte hade sedan lång tid tillbaka en sådan). Dessa synoder hafva öfverinseendet öfver själavården, kulten, den konfessionella religionsundervisningen samt, i förening med vederbörande biskop, öfver presternas embetsverksamhet. De ega äfven bestämmanderätt i hithörande frågor, i den mån denna ej tillkommer de andliga myndigheterna eller ingriper i statens lagstiftning. Synoderna utse biträdande prestmän och klasslärare, i enlighet med ett af staten godkändt reglemente, liksom två ledamöter af de fem i respektiva pröfningskomiteer för katolska prestkandidater; valrätten i båda dessa fall innehades förut i hela sin utsträckning af regeringen. Staten har äfven till synoderna afstått sin befogenhet i stiftsfrågor, dock så att ändring i biskopsfördrag och diocesanförbindelse är underkastad statens godkännande, liksom afgörandet af, huru afkastningen af de i statens vård befintliga kyrkliga fonderna skall användas. Deremot godkändes icke de romerskes under revisionsarbetena framstälda fordran, att kyrkoförmögenheten skulle öfverlåtas åt församlingarna, utan förvaltas denna fortfarande af staten, som aflönar presterna och bestrider öfriga utgifter. Vidare har staten låtit sina höghetsrättigheter, *placet* och *visum*, upphäfvas men i stället förbehållit sig rätt att vaka öfver ordningen och den offentliga freden olika bekännare emellan samt att tillbakavisa ecklesiastika myndigheters och personers ingrepp i statens och medborgarnes rättigheter. Såsom det kyrkliga lifvets grundval är i författningen bestämd kyrkoförsamlingen, hvilkens egenskap af korporation garanteras och hvilken tillerkännes rätt att pålägga skatt för ecklesiastika ändamål, välja kyrkoråd, ordinarie själasörjare och deputerade till kantonalsynoden.

1) Protokoll d. XI N. S. s. 35 ff., XII N. S. s. 29; jfr XII N. S. s. 16 och 57 ff., VIII N. S. s. 21 ff.

Med stöd af de nya författningsbestämmelserna hafva de 11 kristkatolska församlingarna och samfunden inom Aargau valt ombud till den kristkatolska kantonalsynoden, och denna, bestående af 15 medlemmar, har under sina sammankomster lagt i dagen det mest lefvande intresse för kyrkans sak[1]). Vid sitt möte den 15 Sept. 1886 antog synoden sina statuter, hvilka den 1 påföljande Oktober sanktionerades af kantonens stora råd, och enligt hvilka synodens närmare organisation är genomförd hufvudsakligen med nationalsynoden som mönster[2]).

Förhållandet mellan den schweiziska nationalkyrkan och hennes systerkyrkor har under perioden utvecklats till ännu större innerlighet, och solidaritetskänslan inom dem utvidgats och stärkts[3]). Förbindelsen med de närmast stående kyrkosamfunden, det gammalkatolska i Tyskland och det gallikanska i Paris, visar sig fortfarande deruti, att prester nu och då öfvergå från det enas tjenst i det andras, samt deri, att Herzog, på Loysons begäran, verkställer ordination för inträde i dennes kyrka[4]). Utom de mellan kristka-

1) Protokoll d. XII N. S. s. 39 ff.

2) Organisation der christkatholischen Synode des Kantons Aargau. Enligt denna utgöres synoden af ombud, valda för 4 år af de kristkatolska församlingarna och samfunden inom kantonen, och tillkommer det regeringen att anordna och godkänna valen. Synoden samlas regelbundet en gång om året samt eljest, då synodalutskottet eller tredjedelen af synodens ledamöter så önska. Samlingsorten är Aarau, men kan synoden eller ordföranden i förening med synodalutskottet bestämma annan plats. Förhandlingarna äro i regeln offentliga. Synoden upprättar sjelf ett reglemente för sina arbeten. Ordföranden, vice ordf., sekreteraren och rösträknaren bilda synodens byrå. Synoden har vid sin sida ett förberedande, verkställande, öfvervakande och förvaltande organ, synodalutskottet, hvilket utses inom och af synoden för samma tid, som dennes egna ledamöter äro valda, och består af fem medlemmar. Särskildt tillkommer detta utskott att förordna biträdande prester och afgifva till regeringen betänkande i fråga om upptagande af främmande andlige i kantonens klerus. Utskottet aflägger årligen räkenskap för sin förvaltning inför synoden. Medlemmarne af synodalutskottet uppbära dagtraktamente och reseersättning, liksom dess sekreterare ett årligt arvode, och bestämmas samtliga dessa ersättningars belopp af regeringen. Synodens, synodalutskottets och befintliga komiteers expeditionskostnader utgå ur statskassan. Förändringar i denna organisation kunna när som helst af synoden beslutas, och träda de i kraft, så snart kantonens stora råd gifvit dem sitt godkännande.

3) Protokoll d. XII N. S. s. 29.

4) Protokoll d. VIII N. S. s. 30 ff., IX N. S. s. 28 ff. och 31, X N. S. s. 20 ff., XI N. S. s. 21 och 32. Det torde kanhända ock böra nämnas, att en af några få prester och lekmän undertecknad författning för gallikanska kyrkan af Loyson tillsändts Herzog, men vann hon icke dennes gillande.

tolikerna och de tyska gammalkatolikerna vexlade sympatiska helsnings- och välönskningstelegram, hvilka vi på annat ställe omnämnt, har synodalrådet i Augusti 1884 afsändt ett sådant till den gammalkatolska i Krefeld då församlade kongressen, som derför uttalade sitt varma tack[1]).

Under förevarande period har i Rom uppstått en gammalkatolsk församling under ledning af de båda prelaterna *Savarese* och *Campello*, och hafva dessa ådagalagt sin kyrkliga gemenskap med kristkatolikerna genom sin begäran, det Herzog ville till prest i deras samfund ordinera en *Filippo Cicchitti Suriani*, hvilken begäran Herzog den 2 Juni 1884 uppfylde i Bern. Äfven sedermera hafva Herzog och Savarese stått i förbindelse med hvarandra och den senare meddelat den förre sina planer och resultaten af sina sträfvanden, hvarjemte församlingen i Rom antagit en liturgi, som står i den närmaste öfverensstämmelse med den kristkatolska[2]).

Gemenskapen med den anglikanska kyrkan har äfven under detta tidskede genom åtskilliga tilldragelser tydligen lagts i dagen. Så mottog biskop Herzog under synodalåret 1881 - 82 en inbjudning från Anglo-Kontinentala Sällskapet att komma till England, dit han ock begaf sig tillika med biskop Reinkens. De helsades vid sin ankomst på det högtidligaste sätt af erkebiskopen af Canterbury, biskoparne af Ely, Lincoln och Winchester samt af nyssnämnda sällskaps notabiliteter, och ett stort möte hölls i Cambridge under ordförandeskap af biskopen af Ely och rektorn för universitetet i Cambridge, hvarvid följande resolutioner enhälligt fattades: 1) mötet är genomträngdt af öfvertygelsen om, att det är hvarje kristens pligt att af alla krafter medverka till enandet af den katolska kyrkans alla grenar i enlighet med Frälsarens ord: »att de alle skola vara ett»; 2) denna församling af medlemmar af den engelska kyrkan ser i de tyska och schweiziska gammalkatolska kyrkornas organisation liksom i deras ståndaktighet i den katolska tron afgörande bevis på, att de utgöra en verklig gren af den katolska kyrkan; 3) med tanken på den strid, den engelska kyrkan sjelf haft att utstå under sextonde århundradet, besjälas mötet af önskan att visa sin sympati för de tyska och schweiziska gammalkatolska kyrkorna i den kamp, de nu hafva att utkämpa; 4) församlingen

---

1) Protokoll d. XI N. S. s. 12 ff.

2) Protokoll d. X N. S. s. 31 ff., XI N. S. s. 32. Nämnde Savarese har emellertid sedermera återgått till romerska kyrkan. Se Teologisk Tidskrift, utg. af Martin Johansson, årg. 1887, Upsala 1887, s. 124 ff.

tackar särskildt biskop Reinkens och biskop Herzog för deras besök och anser som en tilldragelse af stor vigt det tillfälle, man nu haft att mötas och fira gemensam kult[1]).

Hvad åter beträffar den kristkatolska kyrkans förhållande till den amerikanska grenen af den anglikanska kyrkan, har Herzog den 8 April 1883 såsom delegerad för biskopen af Long Island förrättat predikan, kommunion och konfirmation i den amerikanska Paulskyrkan i Rom[2]). Likaså har biskopen af Fond du Lac (Wisconsin) 1885 sändt Herzog till ordination en prestkandidat, hvilken sedermera tillåtits att inom samme amerikanske biskops stift hålla gudstjenst enligt kristkatolsk ritus samt der bildat en lifskraftig församling och åt henne lyckats uppbygga en kyrka[3]).

Rikliga penninggåfvor hafva också under denna period influtit från England och Amerika till såväl stipendiefonden som minoritetskassan[4]).

Kristkatolikernas ställning till sitt lands protestantiska och romerskt katolska medborgare framgår af enskilda drag och fakta, hvilka i det föregående omnämnts. Liksom förhållandet till de protestantiska regeringarna redan under det första qvinqvenniet mer eller mindre förlorat i hjertlighet, så ådagalägga samma regeringar äfven under nu senast skildrade femårsperiod en viss likgiltighet för eller kanske snarare en latent ovilja mot kristkatolicismen, härledande sig, som det vill tyckas, deraf, att det unga kyrkosamfundet icke längre är eller anses vara brukbart i kampen mot Rom. Ja, politiska beräkningar hafva här och der och på vissa tider föran-

1) Protokoll d. VIII N. S. s. 37 ff.

2) Protokoll d. IX N. S. s. 41.

3) Protokoll d. XIII N. S. s. 29.

4) Protokoll d. VIII N. S. s. 38 och 41 ff., IX N. S. s. 47 och 49 ff., X N. S. s. 34, XI N. S. s 34 och 36, XII N. S. s. 30, XIII N. S. s. 46. Under synodalåret 1884—85 hafva tvenne mera märkliga stipendiedonationer tillkommit, den ena bestående af värdepapper till nominelt värde af 7000 dollars och afsedd för kristkatolska teol. studerande, den andra uppgående till 100,000 fr. och bestämd för teol. studerande i Bonn och Bern. Den förra har öfverlemnats åt regeringen i Bern, den senare torde snart komma fakulteten i Bern uteslutande till godo, enär det gammalkatolska elementet vid fakulteten i Bonn genom påfliga kurian och preussiska regeringen håller på att utträngas. Under författarens vistelse i Bonn 1886 voro de romerska och gammalkatolska elementen derstädes lika talrikt representerade, nemligen hvardera af tre professorer; men sedan dess hafva en gammalkatolsk professor dött och tre romerska tillsatts. Protokoll d. XI N. S. s. 34. D. K. 1888 s. 170 ff. och 195 ff.

ledt statsmän och partiförare att för vinnandet af sina syftemål gynna de romerske på de kristkatolskes bekostnad. Likväl kan man svårligen uppvisa några positivt fiendtliga handlingar från sagda regeringars sida emot det nya kyrkosamfundet, och dettas bekännare och den protestantiska befolkningen i allmänhet intaga till hvarandra en ställning af ömsesidig välvilja, hvilket, efter hvad af det föregående framgår, bland annat visar sig deruti, att de reformerte somligstädes, ständigt eller tillfälligt, upplåta sina kyrkor för kristkatolikerna och äfven besöka deras gudstjenst[1]). Men någon hänförelse för den kristkatolska saken synes dock icke under denna tid förekomma hos de reformerte, såsom fallet varit under tiden för den kristkatolska kyrkans uppkomst och första grundläggning.

Förhållandet mellan romerske och kristkatoliker åter är naturligen i högsta grad spändt och oförsonligt, ehuru den fiendtliga motsatsen icke alltid yppar sig i det yttre. Stundom kunna nemligen, såsom i fråga om understödsväsendet påpekats, de båda arterna af katoliker fredligt samarbeta; ja, exempel gifvas t. o. m. på, att de i ett och samma tempel firat kyrkliga förrättningar, utan att de romerske ansett sig böra föranstalta några reningsprocesser med murarne och de begagnade heliga kärlen[2]). Men å andra sidan visa sig stundom äfven under denna tid vilda utbrott af klerikal fanatism och förföljelselusta mot kristkatolikerna[3]). Och alltid och allestädes konspirerar det ultramontana partiet tyst men ihärdigt emot dem. Härvid anses och äro kanhända också i verkligheten s. k. liberala romerska prestmän farligare än de rent ultramontana[4]), och någon gång framträder den romerska illfundigheten i sina försök att kompromettera kristkatolicismen på ett högst ori-

---

1) I Aarau begagna t. ex. de reformerte och kristkatolikerna samma kyrka och fira stundom gemensam gudstjenst. Protokoll d. XI N. S. s. 26.

2) Ett betecknande men helt sällsynt exempel härå är följande. Den kristkatolske kyrkoherden César besökte under synodalåret 1881—82 den då romerska men dessförinnan kristkatolska församlingen Soubey i berniska Jura, höll gudstjenst och döpte tre barn i församlingskyrkan, som utan svårighet upplåtits åt honom af det romerska kyrkorådet. Den romerske kyrkoherden hade omedelbart förut der firat gudstjenst, höll derefter aftonsång som vanligt och förrättade ett dop ur samma dopfunt, som begagnats af den kristkatolske kyrkoherden. Den romerska befolkningen ådagalade intet som helst missnöje häröfver utan mottog den kristkatolske prestmannen på det vänligaste. Protokoll d. VIII N. S. s. 29.

3) T. ex. i Porrentruy, der den kristkatolske själasörjaren Rondeix utsatts för de hätskaste, mest cyniska förföljelser. Protokoll d. XII N. S. s. 26.

4) Se t. ex. Protokoll d. XI N. S. s. 28.

ginelt, nästan komiskt sätt[1]). Skiljaktigheten mellan de båda katolska kyrkosamfunden är teoretiskt och praktiskt så grundväsentlig, att någon försoning dem emellan tydligen aldrig kan väntas, och då den påfviska kyrkans hjertelag mot protestantismen i grund och botten är det samma som mot kristkatolicismen, vore en förbindelse mellan dessa till sitt berättigande bestridda och till sin existens hotade kyrkosamfund helt naturlig. Behofvet af en dylik allians tyckes emellertid klarare inses och förverkligandet af densamma ifrigare eftersträfvas af kristkatolikerna än af protestanterna, ehuru de senare inom Schweiz i verkligheten lida vida mera intrång af romersk propaganda än de förre.

* * *

Efter denna allmänna teckning af den schweiziska kristkatolska kyrkan under första dekaden af hennes tillvaro framställer sig helt naturligt frågan: hurudan är denna kyrkas ställning 1886 jemförd med den, hon intog 1876? För att göra svaret härå så autentiskt

---

1) Vi anföra ett exempel. Efter långa underhandlingar och sedan erforderliga betyg från de båda franska prelaterna, kardinal Bonnechose och biskopen af Langres, presterats, blef en person den 30 Mars 1881 af Herzog ordinerad till presbyter. Oaktadt denne skriftligen lofvat Herzog att samarbeta med Loyson i Frankrike, infriade han ej sitt löfte utan försvann för en tid. I Juli 1884 trädde han emellertid genom korrespondens åter i förbindelse med Herzog, hos hvilken han slutligen personligen instälde sig. Han uppgaf då, att han under tiden blifvit påflig husprelat, gjort en resa till orienten, dervid han haft öfverläggningar med den ortodoxe patriarken i Konstantinopel, samt efter återkomsten till vestern i Italien, särskildt i Rom, vunnit en mängd framstående personer, lekmän och prester, för en kyrkoreform. Man hade redan enats om en kyrkoförfattning, hållit ett konstituerande möte, som utsett medlemmar i en synod, och denna derefter i sin ordning valt en biskop. Och biskopen var just berättaren sjelf, som nu kom för att af Herzog blifva konsekrerad. Såsom stöd för sina uppgifter framlade han åtskilliga dokument, försedda med vederbörlig underskrift och stämpel, den senare lydande: Ecclesia cattolica evangelica Italica Roma. Sedan supplikanten gjorts uppmärksam på, att innan konsekration kunde beviljas, måste synodalrådet höras, inhemtades underrättelser från Rom och London, af hvilka framgick, att ingen kände till den omtalade reformrörelsen. Då sökanden blef allt mer och mer enträgen i sin begäran, afbröt Herzog underhandlingarna. Sedermera erfor man, att i fråga varande person i Rom bott hos en i hög grad jesuitiskt sinnad prest, och att åtskilliga af de uppgifna synodalledamöterna voro synnerligen ifriga ultramontaner. Det hela var sålunda ett bedrägeri, en jesuitintrig, fast man ej klart kan inse, hvad som skulle vunnits, om bedrägeriet lyckats. Protokoll d. XI N. S. s. 32 ff. och 13.

som möjligt basera vi detsamma på den berättelse, som den kristkatolske biskopen sjelf i detta hänseende afgaf inför nationalsynoden vid dess möte år 1886.

Under dekadens första år hade redogörelser till biskopen inkommit från 58 församlingar och samfund, under det sista allenast från 46. Kyrkan skulle alltså hafva förlorat 12 församlingar och samfund, en betänklig förlust, då man ställer denna siffra i jembredd med hela antalet. Förlusten är dock endast skenbar. I den anförda summan 58 ingå nemligen ej mindre än 31 församlingar inom kantonen Bern, af hvilka blott 4 äro qvar år 1886 [1]). De öfriga hafva, sedan den af Pius IX fördömda kantonala kyrkolagen vunnit påfligt godkännande, åter besatts med romerska prester och följaktligen blifvit romerska. Men rätteligen hafva dessa församlingar aldrig tillhört det kristkatolska kyrkosamfundet, och då man således vid en riktig jemförelse är berättigad att helt och hållet se bort från dem, visar sig, att kristkatolska kyrkan tvärtom ökats med ej mindre än 12 församlingar under de 10 årens lopp. Till en likartad slutsats kommer man äfven genom ett kritiskt aktgifvande på de statistiska uppgifterna om utförda kyrkliga förrättningar vid tioårsperiodens början och slut. Under första året förrättades 1154 dop och 640 begrafningar, vigdes 255 par och undervisades 3003 barn i religion; under det sista förrättades 777 dop och 579 begrafningar, vigdes 162 par och undervisades 4378 barn. Alla siffrorna äro sålunda vid periodens slut visserligen mindre utom antalet barn, som erhållit religionsundervisning. Men härvid är att märka, att vissa af uppgifterna från 1876, särskildt i fråga om dop och giftermål, delvis äro för högt tilltagna och derjemte afse ej blott ett utan flera år. Och alldeles klar och afgjord är den betydliga tillökning af undervisade barn, hvilken sista året uppvisar, liksom ock den större summan af verkliga, ej blott på papperet befintliga kyrkoförsamlingar, som då funnos. Huru som helst, qvarstår i alla fall, enligt biskopens uppfattning, såsom slutresultat, att kyrkan 1886 är äfven numeriskt vida starkare än hon var 1876, när likväl entusiasmen för reformrörelsen var som lifligast [2]).

---

1) Siffran 31, som Herzog här uppgifver, stämmer icke med hans föregående uppgift i Protokoll d. III N. S. s. 24, der den upptages till 28; en differens förefinnes således på ej mindre än 3 församlingar.

2) Protokoll d. XII N. S. s. 23 ff. Inom enskilda församlingar, såsom t. ex. Basel, är tillväxten synnerligen stor och glädjande.

Antalet af kyrkans verkliga bekännare är 1886 större, förvaltningen i alla sina detaljer bättre reglerad, och sjelfva det kyrkliga lifvet har förädlats. Kristkatolicismen har vunnit den stadga, att några öfverilade eller okloka åtgärder numera från dess sida ej äro att befara. Den har bestämdt och likformigt ordnat sin kult; meddelandet af religionsundervisning sker med större ifver och bättre framgång; det kyrkliga fattigväsendet har utvecklat sig på det mest välsignelsebringande sätt. Lekmännens deltagande i den kyrkliga förvaltningen är nu genomförd, och utöfvas denna förvaltning med stor trohet, hängifvenhet och duglighet. Presterskapet är bättre och mera enigt än 10 år tidigare, och de unga prestkandidaterna ingifva i allmänhet större förtroende. Sympatien för kyrkan liksom de verldsliga myndigheternas beredvillighet att befordra hennes väl hafva visserligen minskats, men å andra sidan hafva kyrkans egna sjelfförtroende och offervillighet ansenligt stärkts, hvadan hon också lättare kan undvara de yttre, ej alltid oegennyttiga stöden. Deremot har bandet mellan den schweiziska nationalkyrkan och de med henne befryndade kyrkosamfunden genom den tioåriga oafbrutna vänskapen allt fastare tillknutits, och solidariteten dem emellan blifvit allt klarare insedd[1]).

Från 1886 intill närvarande dag synes ingen tillbakagång eller försämring i omhandlade kyrkas ställning och tillstånd hafva inträffat, utan äro dessa fortfarande tillfredsställande och löftesrika. Det lär derföre vara föga skäl att, i likhet med hennes uppenbara eller hemliga fiender, antaga, det hon skulle befinna sig i ett svaghetstillstånd, som snart slöte med hennes död. Och utan att tilltro sig förmågan att förutsäga, hvad framtiden bär i sitt sköte, känner sig dock författaren manad till det uttalande, att schweiziska kristkatolska kyrkan, äfven om hon icke skulle få motse någon i yttre hänsende lysande framgång, likväl kommer att ega fortbestånd och intaga en icke ovärdig plats vid sidan af de kyrkosamfund, hvilka, med förkastande af biskopen i Rom, »erkänna såsom kyrkans ende Herre blott Jesus Kristus».

1) Protokoll d. XII N. S. s. 28 ff.

[111.]

GRUNDDRAGEN

AF

HERBERT SPENCERS SEDELÄRA.

KRITISK FRAMSTÄLLNING

AF

VITALIS NORSTRÖM.

UPSALA 1889
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Förord.

Enligt förf:s öfvertygelse finnes det tre egentliga orsaker dertill, att en lägre etisk åskådning kan hålla sig vid lif och inflytande, långt efter sedan en högre trädt fram i bestämd motsats mot densamma. Den första är den frestelse, som ligger i att söka försvara moraliska fel och svagheter med teorier. Den andra är den lägre ståndpunktens skenbara klarhet och lättfattlighet, som väl stämma med det vanliga måttet af begåfning och utbildning. Den tredje åter beror på verklig ensidighet eller åtminstone bristfällig form hos den till innehållet högre åskådningen.

Från den angifna frestelsen finnes ingen annan räddning än sann sinnesändring. Den vetenskapliga undersökningen kan möjligen förbereda en sådan ändring men kan aldrig framkalla den. I stället är det vetenskapen förbehållet att vara verksam genom undanrödjande af de två sist nämnda hindren för den sedliga utvecklingen.

Att direkt höja denna utveckling genom att deri inlägga insatser, som ur synpunkten af vetenskapens historia kunna kallas nya, betecknar ett stort och afgörande framsteg, egnadt att med makt bringa lägre riktningars språkrör till mer eller mindre långvarig tystnad och förgätenhet. Förf. anser sig knappast behöfva upplysa, att sådant icke varit hans ögonmärke vid författandet af efterföljande skrift. Men deremot tror han det ej sakna betydelse, om han på förhand tillkännagifver såväl sin afsigt med skriftens författande som de medel, han satt i rörelse för sitt ändamål. Afsigten har tydligen varit att, efter förmåga, bekämpa den moderna evdämonismen i dess modernaste gestalt, som är Herbert Spencers sedelära. Medlen åter hafva varit att öfversigtligt framställa grundbestämningarna hos den åsigt, förf. anser vara den sannskyldigt etiska, att gifva en tydlig och alla vigtigare drag omfattande bild af den Spencerska evdämonismen och belysa den väsentliga motsatsen mellan de ifrågavarande åsigterna samt slutligen att framhålla vissa allmänfattliga svårigheter och felaktigheter i den Spencerska undersökningen. Genom dessa medel i förening har förf. sökt ådagalägga, att Spencers sedelära vid närmare granskning befinnes sakna den

tilltalande klarhet, omotsäglighet och lättfattlighet, som mången vid första blicken tror sig upptäcka derstädes, och att den tvärtom i icke ringa mon lider af fel, som icke kunna stå tillsammans med de påstådda förtjensterna, samt att den framför allt lemnar hvar och en i djupa mörkret, som genom densamma vill se ljus spridt öfver den etiska forskningens egentligaste och innersta område. Hvad detta sista vidkommer, så ligger häri en stor svårighet. Den gäller frågan om hvilket detta område är. Här leder ingen bevisföring ensam, än mindre något blott och bart påpekande, fram till rätt kännedom. Här kräfves framför allt **erfarenhet** *och en erfarenhet af det slag, som Paulus antyder i sitt bekanta yttrande om den naturliga menniskans oförmåga att begripa andliga ting, emedan hon saknar den till innehållet andliga omdömesgåfvan. Trots denna stora svårighet skulle dock förf. våga anse sig hafva uträttat något, om den anvisning till eftertanke blefve följd, hvilken ligger i hans starka framhållande af den punkt, som Spencer icke träffat på, men som i sjelfva verket är sedelärans hjertpunkt, ja den stödjepunkt, från hvilken hela verlden kan sättas i rörelse, och hvilken den vise i antiken sökte men aldrig fann:* **personlighetens frihet.**

Upsala i november 1889.

Författaren.

Grunddragen af Herbert Spencers sedelära.

Kritisk framställning

af

Vitalis Norström.

Man kan omöjligen vara en mogen och för sina handlingar ansvarig menniska utan att hafva medvetande om *pligt*. Detta medvetande må kunna förnekas af menniskan sjelf — egas måste det dock i alla händelser af henne. Visserligen kan en systematiserande teoretiker lockas till förnekelse af pligtens tillvaro, om denna icke vill stå tillsammans med hans förutsättningar, men *omedelbart* gör den sig dock känd af alla aktuela menniskor genom sin grundbestämning af ovilkorlig förbindelse. Pligtens ovilkorliga förbindelse framträder deri, att en enskild handling under vissa gifna omständigheter och på en viss tid bör företagas, utan att den handlande sjelf vid den bestämda tidpunkten kan sätta detta »böra» i fråga. Härmed är tydligen icke sagdt, att han ej kan sätta handlingen i fråga ur någon som helst synpunkt — såsom t. ex. ur synpunkten af fördel eller skada, behag eller obehag —, utan endast, att dess moraliska nödvändighet i hans ögon är höjd öfver allt tvifvel, emedan densamma för honom är alldeles oberoende af hvarje hänsyn till de nämnda synpunkterna. Sålänge handlingen blott betraktas såsom börande utföras, kan den handlande derför heller ej underställa den samma pröfning, som alltid är möjlig och behöflig med ett medel i förhållande till dess ändamål, ty en sådan pröfning sammanfaller tydligtvis med en öfverläggning om handlingens lämplighet ur någon viss synpunkt, det må vara någon af de nyss sagda eller hvilken annan som helst. Pligthandlingen kan, såsom ovilkorligt fordrad, alldeles icke grunda sig på *någon* relation till ett yttre. Dess innehåll, som är det sedligt goda, är alltid med nödvändighet sjelfändamål och kallas det *rätta*, försåvidt det endast och allenast betraktas såsom något, hvilket bör göras.

Det rikare etiska medvetandet stannar dock icke vid en sådan betraktelse af den sedliga handlingen, som den nu antydda, utan går ett steg längre. Det ser i denna handling icke blott en pligt eller en ovilkorlig förbindelse, något rätt, som utan vidare bör göras, följden må deraf blifva hvilken som helst. Det ser i densamma icke blott en fordran af en högre verklighet, denna må nu fattas antingen såsom en transscendent makt eller ock endast såsom den högre sidan hos menniskan, på obetingad underkastelse af en lägre utan ock väsentligen en sådan mensklig lifsyttring, som grundar sig i det menskliga lifvets behof i det hela och sjelf utgör ett moment i dess totala utveckling. Den sedliga handlingen fattas då icke längre blott såsom ett uttryck för det högres sjelfständighet och för dess upphöjdhet öfver det lägre utan ock väsentligen såsom ett uttryck för det sednares förenlighet och samstämmighet med det förra. Det är en pligt att tygla t. ex. det jordiska förvärfsbegäret, och detta tyglande kan framträda öfvervägande såsom ett af den sedliga viljan på begäret utöfvadt tvång, då nemligen detsamma trädt fram med tendens till herravälde öfver alla andra menskliga drifkrafter och sålunda med anspråk att föreskrifva menniskan hennes högsta bestämningsgrund. Men för en i sedlighetens väsen längre trängande blick ter sig detta tyglande dock aldrig blott såsom ett hindrande eller hämmande utan ock alltid tillika såsom ett styrande eller riktande. Med andra ord: hos det jordiska förvärfsbegäret finnes en sida, som är samstämmig med den sedliga viljan, och den sedliga viljan, som sätter skrankor för detta begär, vänder sig just till denna sida, utvecklande och organiserande densamma och dermed ock begäret sjelft. Detta gäller tydligen icke endast om detta enda begär utan har sin giltighet med afseende på hela den praktiska sinligheten hos menniskan eller alla hennes sinliga drifter, instinkter och begär. Enklast kan detta harmoniförhållande uttryckas så, att den sedliga viljan är en kraft, som organiserar menniskans sinliga lif i praktiskt afseende. Den positiva sidan i denna organisation framträder deri, att de sinliga lifsyttringarne ombildas till yttringar af den sedliga viljan sjelf, som derigenom blifver rikare och fullständigare. Hvarje yttring af den sedliga viljan, så betraktad, är icke endast en pligt utan ock en kärlekshandling, och viljan sjelf såsom kraft att åstadkomma sådana yttringar är kärlek. Hvilket är då föremålet för den kärlek, som yttrar sig i den sedliga handlingen? Jo, närmast det egentligt eller sannskyldigt menskliga lifvet sjelft. Det

egentliga eller väsentliga i det menskliga lifvet är nemligen just den reela sammanbindning af skilda verkligheter, högre och lägre, som i allt i allt högre grad förverkligas genom den sedliga verksamheten. Det menskliga lifvets realitet beror på eller är just detta sambands egen realitet. Men sambandets realitet upplöses, såfort man antager en till grunden gående motsättning mellan de i menniskolifvet gifna verkligheterna. Den enda enhet, dessa verkligheter i sådant fall kunde ega, vore nemligen rent formel och derför overklig. Skall alltså menniskan vara en reel verklighet, så får denna motsättning antagas icke gå längre än till en viss gräns men på andra sidan om gränsen lemna plats för enhet eller samstämmighet. Menniskolifvets förverkligande, som är ett med dess utveckling, har nu i denna reela enhet eller samstämmighet på en gång sin grund, sitt mått och sitt mål. Försåvidt denna utveckling faller inom det medvetna och fria viljelifvet, är den sedlig, eller sammanfaller den med det sedliga lifvets utveckling. Men en inom det mera medvetna och fria lifvet fallande harmoni eller samstämmighet, det är kärlek i vidsträckt bemärkelse. Derför säges kärleken vara den kraft, som uppenbarar sig i den sedliga utvecklingen, och, närmare bestämdt, kärleken till det egentligt menskliga lifvet.

Vi kristne äro vane att kalla denna kraft kärleken till nästan. Till art och omfattning sammanfaller kärleken till det egentligt menskliga lifvet helt och hållet med kärleken till nästan. För att inse detta behöfva vi endast fästa oss vid likheten i anseende till omfattning, ty deraf följer likhet i anseende till art. Från en kristens kärlek till nästan är ingen menniska undantagen. Den har till föremål personer af hvarje ålder, kön, utseende, nationalitet, lynne och med hvarje annan åtskiljande bestämning och är följaktligen icke fäst vid någon sådan bestämning såsom sitt vilkor, ty i sådant fall skulle den utesluta denna bestämnings motsats och dermed ock vissa menniskor. Då återstår för densamma intet annat att hålla sig fast vid såsom sitt föremål än det, som är gemensamt för alla menniskor, när man aflägsnat alla olikheter dem emellan. Men då detta enligt sakens natur måste vara något verkligt och ej blott en tom abstrakt identitet, så är det den verkliga enheten i allt menskligt eller just det, som jag ofvan betecknat som det reelt menskliga, och som från den praktiska utvecklingens synpunkt kan kallas menniskoidealet.

Men den sedliga handlingen är ännu icke tillräckligt bestämd dermed, att den fattas såsom ett moment i den lägre verklighetens

underkastelse under den högre och såsom en yttring af den sednares organisation af den förra. Den är härmed ännu ej begriplig. Det räcker icke till att betrakta den blott såsom en pligt och såsom uttryck för kärlek till det egentligt menskliga lifvet. Att vara t. ex. sanningsenlig är något, som obetingadt fordras af menniskans samvete eller af hennes känsla af hennes öfversinliga naturs kraf, och det är ock något, som står i oskiljaktigt samband med hennes lifs utveckling till sann menskligbet, och hvarförutan en snabb förstörelse af detta lif skulle blifva en oundviklig följd. Men såväl denna ovilkorliga aktning för sanningen, som ock sanningsenlighetens genomgående nödvändighet för det menskliga lifvets utveckling blifva helt och hållet oförklarliga och obegripliga, om man saknar all kunskap om sanningens eget väsen eller om dess egna inre bestämningar. Hvarför får en menniska icke ljuga sig från de smärtsamma följderna af en handling, som hon begått. Hvarför anses detta orätt och nedsättande för hennes menniskovärde? *Att* så är, är ett faktum, men hvilket är väl skälet härtill? Det som härvid skall förklaras är den omständigheten, att det ändamål, som ligger i aflägsnandet af smärta och obehag, måste underordnas under sanningens ändamål. Båda dessa ändamål innebära ett godt, men hvarför anses det sednare innehålla ett högre och ett högsta godt? Det är, med andra ord, sanningens karakter af att vara sjelfändamål — ty just deri ligger dess egenskap att vara förpligtande —, som skall förklaras. Men sanningen kan omöjligen fattas som sjelfändamål utan all förnimmelse af hvad sanningen är i sig sjelf. Hvarje ändamål eller hvarje godt måste vara något verkligt och icke något blott abstrakt, ty det hänföres alltid till dens eget lif, för hvilken det är ett godt, såsom ett deri ingående moment. Begreppet godt innesluter begreppet verklighet, och i samma mon, som det goda är godt, måste det vara verkligt. Sjelfändamålet eller det i sig sjelft goda måste följaktligen vara sjelfverkligt eller vara en sjelfständig verklighet. Att uppvisa sanningen såsom sjelfändamål blir då tydligen detsamma som att i sanningen uppvisa en sjelfständig d. ä. absolut verklighet och sålunda af ojemförligt högre dignitet än den, dit njutning och smärta, behag och obehag, nytta och skada hänföra sig. Och på samma sätt måste förhållandet blifva med innehållet i hvarje annan handling, som pligten bjuder. Detta innehåll eller detta goda måste kunna visas vara sjelfständigt eller absolut verkligt, ty i annat fall kan man omöjligt förstå det i pligten framträdande godas

egendomliga beskaffenhet, som, till sin form betraktad, just är dess ovilkorlighet, och måste etiken afstå från karakteren af egentlig vetenskaplighet.

Hvarför anses lögnen verka förderfligt på det menskliga lifvet, såsom den der under sin fortgång drager ned detsamma till allt lägre ståndpunkt? Faktum står der och låter sig belysas både från samhällets och individens synpunkt. Först och främst torde härvidlag en redogörelse för de yttre följder, som gå lögnen i spåren, och som särskildt vända sig förstörande mot menniskornas samlif, kunna uträtta åtskilligt och ensam synas tillfredsställande för den, som öfvervägande ser sakernas yta. Men otvifvelaktigt kan man gå ett steg längre i förklaringen, hvilket steg ock är det afgörande. Man uttager detta steg, om man visar, huru lasten — t. ex. lögnaktigheten — ovilkorligen verkar splittring af själslifvets krafter och derigenom motarbetar en harmonisk utveckling. Lasten söndrar sålunda menniskorna sinsemellan och rifver upp förbindelsen mellan hvarje mensklig individs inre krafter. För att nu kunna fatta denna disharmoni såsom ett ondt förutsättes ovilkorligen ytterst idén om fullständig harmoni, visande sig både i förhållandet mellan menniskorna och inom menniskan, såsom något, som icke kan umbäras hos det verkligt goda. Men idén om detta goda är en absolut idé, ty den innehåller intet i erfarenheten gifvet faktum utan ligger tvärtom till grund för all uppfattning och uppskattning af erfarenheten i ett visst afseende. När det goda ses från denna synpunkt, framträder det såsom det genom sin harmoni fullkomliga goda eller, närmare bestämdt, såsom en lifsform, hvilken är ett fullkomligt godt genom att fullständigt samla alla sant menskliga krafter och egenskaper inom sig. Häri ligger nu förklaringsgrunden till möjligheten af hvad som nyss blifvit kalladt kärlek till det egentligt menskliga lifvet, hvilken kärlek vi ock kunna kalla *dygd* med afseende fäst derpå, att denna kärlek utgör mensklig duglighet eller fullkomlighet.

Pligtens faktum hänvisar alltså på en sjelfständig verklighet såsom det rent goda eller högsta goda, och dygdens faktum, som är det mera formela uttrycket för faktum af kärleken till det egentligt menskliga lifvet, på en lifsform, som är ett icke blott till arten utan ock till omfattningen fullkomligt godt. Det ligger utanför planen för denna framställning att bättre stödja och sedan närmare fullfölja denna hänvisning. Men fasthållas måste den, på det att den ram måtte blifva nödtorftigt hopfogad, som kan inrymma sedlighe-

tens totala bild. Det måste fasthållas, att den sedliga handlingen har en absolut sida, emedan den eljest vore oförklarlig för den handlandes eget medvetande och detta i dubbel måtto: såsom obetingad pligt och såsom närvaro af verklig kärlek till det egentligt menskliga, fattadt såsom reel enhet af lägre och högre verklighet, d. v. s. till sanningen, rättvisan, kyskheten o. s. v., hvilken kärlek, som ofvan blifvit påstådt, ock kan kallas kärlek till nästan (den sedliga kärleken). Då nu den sedliga handlingen ingenting annat är än den sedligt handlande sjelf, sålänge denne betraktas så och endast så, följer, att den sedlige i och med sin sedlighet sjelf måste tillhöra den absoluta d. v. s. den fullt sjelfständiga verklighetens till omfattningen oinskränkta lifsform. Detta är är ingenting annat än idén om lifsgemenskap mellan alla sedlige såsom tillhörande en och samma absoluta lifsform, hvilken idé alltså ligger till grund för begripligheten af hvarje sedlig handling. Men såsom förklaringsgrund till denna de sedliges ej i den sinliga erfarenheten gifna utan rent öfversinliga gemenskap och dermed medelbart till alla sedliga handlingar framträder åter det rent öfversinliga lifvet sjelft eller Gud, ty utan honom skulle den nämnda gemenskapen komma att sakna all verklighet. Verkligheten af en sådan gemenskap fordrar nemligen verkligheten af en förbindande enhet, hvilken vi förutsätta såsom tänkbar endast under den personlige Gudens form. Det är alltså till idén om Gud och alla sedliges lifsgemenskap med honom och derigenom med hvarandra, som betraktelsen af den sedliga handlingen ytterst för oss, och hvarförutan handlingens begrepp skulle blifva ofullständigt bestämdt.

Vi kunna nu säga, att den sedliga handlingen måste framträda icke blott såsom pligt och såsom kärlek till nästan utan ock såsom kärlek till Gud. Utan att vara pligt är den en blott handling men icke en sedlig sådan. Dermed att den fattas såsom pligt, uttrycker och innebär den alltid i någon mon kärlek, ty kärleken är den positiva sidan i sedligheten, och utan allt positivt innehåll kan sedligheten ej bestå. Men detta innehåll kan vara fattigt, i hvilket fall sedligheten får en öfvervägande negativ riktning och behöfver en rikare utbildning i och genom kärlek. Och slutligen är sagdt, att pligten och den sedliga kärleken aldrig kunna sakna ett absolut föremål, om de icke skola framställa sig såsom motsägande och omöjliga för den sedliges eget medvetande. Men svagt kan detta förhållande vara uppfattadt och ännu svagare kan det vara erkändt.

Då är kärleken till nästan också derefter d. v. s. mer eller mindre uppblandad med sjelfviska beståndsdelar. Ty den sanningen står orubbligt fast, att den menniskokärlek, som ej har sin grund i kärleken till Gud, icke tillhör sedlighetens sfer utan den sfer, der de af kroppens dispositioner beherskade och med innehåll fylda böjelserna råda.

Härmed äro på en gång i yttersta korthet angifna såväl etikens föremål, som ock de två sidor hos detta föremål, som genom etiken bringas i den förbindelse med hvarandra, i hvilken all vetenskaplig förklaring afser att sätta det som skall förklaras med förklaringsgrunden. Etikens föremål är den sedliga handlingen eller sammanfattningen af alla sedliga handlingar, det sedliga lifvet sjelft i dess helhet. Den sedliga handlingen har en faktisk och en apriorisk sida. Den faktiska sidan hos den sedliga handlingen framträder mera negativt såsom pligt och mera positivt såsom ett moment i det gifna menskliga lifvets utveckling till sann menskligheteller fullkomlighet in suo genere, hvilken fullkomlighet med ett mera formelt uttryck kan kallas dygd och med ett mera reelt kärlek. Denna faktiska sidas erkännande utgör *conditio sine qua non* för den etiska vetenskapen, som dermed har att börja, och som genom en noggrann pröfning har att fastställa denna sidas art och omfattning. Dermed har etiken sitt declarandum gifvet och kan derefter gå öfver till lösningen af sin egentliga uppgift, som just är förklaringen af denna sida. Hvilka äro förutsättningarna för, att en handling skall kunna tänkas såsom pligtenlig och såsom dygdig? — detta är den fråga, hvarpå etiken har att lemna svar. Möjligheten af denna frågas besvarande beror åter derpå, att det kan visas, att och huru den i pligten framträdande sjelfständiga verkligheten och det i dygden sig röjande, äfven till omfattningen fullkomligt goda innehållet måste tänkas i och för sig eller absolut. I det rena begreppet om detta sjelfständiga och fullständiga goda — bonum supremum et consummatum —, som utgör den aprioriska sidan i sedligheten, har etiken sin förklaringsgrund. Till en öfver alla i erfarenheten gifna handlingar stigande betraktelse af absolut art måste följaktligen etiken höja sig, om den vill finna en förklaringsgrund. Detta är dock icke så att fatta, som om förklaringsgrunden ej vore på något sätt tillstädes i erfarenheten, hvilket skulle strida mot första vilkoret för vetenskapens möjlighet, utan tydligen endast så, att förklaringsgrunden genom rent tänkande måste vara frigjord från sin omedelbara

erfarenhetsform för att genom denna frigörelse ega en för sitt ändamål tillräcklig klarhet eller för att kunna åt pligten och dygden gifva den begriplighet, som de omedelbart sakna.

Till dessa allmänna antydningar måste jag här inskränka mig, om jag ej vill träda syftet med min framställning för nära. Men att de i denna utsträckning varit åtminstone nyttiga, torde det följande vara egnadt att ådagalägga.

Vid bestämmandet af den sedliga handlingens faktum möta två faror, som båda hafva sin grund i ensidighet. Man kan nemligen uteslutande fästa sig vid handlingens form af ovilkorlig förbindelse utan att aktge på dess sammanhang med ett i det menskliga lifvet i det hela grundadt behof och dermed på dess menskliga lifsinnehåll. Den som så gör har ögonen öppna för den högre verkligheten såsom stiftande den lag, hvarunder den lägre obetingadt bör subordinera. Om den högre verkligheten uteslutande betraktas såsom mensklig och således kallas menniskans högre natur, och den lägre verkligheten också endast uppfattas i sitt ingående hos menniskan d. ä. såsom hennes lägre natur, kan hans uppfattning af sedligheten icke uttryckas annorlunda än med detta bud: låt din högre natur helt och hållet råda öfver din lägre! Det ligger nu visserligen ingenting felaktigt i denna formulering af sedelagen, men det fattas något deri. Och detta icke endast närmare bestämdhet i framställningen utan ock ett helt element, som icke får vara borta. Der fattas uttrycket för det nödvändiga medvetandet, att den högre naturens intressen sänka sina rötter ned i den lägre, och att sålunda de handlingar, som den högre naturen fordrar af viljan, också bero af den lägre naturen. Det är insigten om det organiska sammanhanget mellan det högre och det lägre som fattas. Men der denna insigt saknas, der kan heller intet innehåll tillmätas den sedliga handlingen. Det föregifna innehållet kan visserligen vördnadsfullt helsas med namnet *det rätta,* men detta rätta har hittills alltid dolt sig bakom en ogenomtränglig mask. I sjelfva verket har man all anledning misstänka, att det är tomt bakom den masken. Det finnes nemligen ingen mensklig handling, som icke innebär en förändring i något yttre, och som dermed icke måste betraktas såsom en sinlig lifsyttring. Detta gäller såväl om den friaste och renaste yttring af kärlek som om en muskels omedvetna sammandragning. Nu är det just dessa förändringar i ett yttre eller dessa alltid i någon mon sinliga lifsyttringar, hvilka af den menskliga viljan kunna

göras, och äro dessa det enda, som den menskliga viljan kan företaga. Det rent inre, andliga och förnuftiga kan icke ändras och omformas, ty det sitter inne med evighetens och oförgänglighetens natur. All ändring träffar gifvetvis endast det föränderliga, och detta är det sinliga. Hvad pligten fordrar af menniskans vilja, det är följaktligen företagandet af vissa i hennes makt stående sinliga lifsyttringar, de må nu öfvervägande falla inom den mera inre eller inom den mera yttre sinligheten. Följaktligen måste sådana lifsyttringar, hvilka dock alla tillhöra den lägre naturen hos menniskan, kallas rätta, ty rätt är just hvad pligten fordrar. Deraf följer, att den lägre naturen hos menniskan är till möjligheten rätt och till verkligheten i samma mon, den dertill göres. Men just häri ligger ett eminent uttryck för sambandet mellan det lägre och det högre hos menniskan, hvilket sednare ju, från en viss synpunkt sedt, är det rätta sjelft. Emedan det högre är det rätta, och det lägre blir rätt, så är det lägre det högre i blifvande. Nekas nu detta samband, så upphäfves dermed möjligheten af, att det rätta kan *göras*. Det kan då endast *vara*, men ingen sedlighet kan tänkas annat än i handlandets eller verksamhetens form. Skall man nu försöka fasthålla denna oundgängliga förutsättning för sedligheten men dermed försöka förena antagandet om en ren artmotsats mellan det högre, som är grunden, lagen och ändamålet för verksamheten, och det lägre hos menniskan, som måste vara verksamhetsobjektet, då måste sedligheten föreställas såsom en helt och hållet ofattlig form af verksamhet, en sådan verksamhet, som yttrar sig i -- inga verkliga handlingar. Den måste då antagas vara en verksamhet utan allt objekt och dermed ock utan allt innehåll.

I riktning mot en dylik all sedlighet upprifvande slutsats har den etiska spekulationen ock stundom drifvits fram just från utgångspunkten af en sådan åskådning af det sedliga lifvet, som i detsamma uteslutande ser ett lif i pligtuppfyllelse. För vårt ändamål är det knappast nödigt erinra om några flera hit hörande filosofiska företeelser än Kants och Fichte den äldres etiska åskådningssätt. Men mot Kant skall i detta sammanhang intet klander riktas, utan att först det djupa erkännandet lemnas honom, att han är den praktiska filosofiens store reformator i och med sin heroiska rensning af den flacka rationalismens Augiasstall. I sin *Grundleguug zur Metaphysik der Sitten*, en skrift, buren af den mest upphöjda anda, har han fullgjort detta rensningsarbete, och det rensande och re-

nande elementet hos honom är pligtbegreppet, hvilket han en gång för alla har vetenskapligt fastställt, och utan hvars uppfattning i samma renhet som hos honom det aldrig vidare lönar sig att ens tala om etisk vetenskap. Men om det sålunda länder Kant till oförgänglig berömmelse att hafva fattat sedligheten rent, så må man å andra sidan icke glömma, att hans teoretiska verldsåsigt hindrade honom att fatta den rikt. Kant såg i det praktiska förnuftet eller den autonoma viljan den rena sedelagen, som väl var fullgod grund till sin egen rätthet men icke till sin verklighet. Till förnuftets verklighet fordrades enligt honom ett element, som var artmotsatt mot förnuftet, och som derför saknade alla betingelser för att blifva rätt eller förnuftigt. Det rätta var följaktligen, strängt taget, overkligt, och den autonoma viljans 'kausalitet efter frihet' föll i en sfer, som ej hade något att skaffa med erfarenhetens sfer, der all kausalitet antogs gå 'efter nödvändighet'. På frågan: hvad böra vi menniskor göra i denna verld? kunde han derför ej gifva något tillfredsställande svar, om än ett sådant svar af honom försöktes. Och Fichte, som bygde på Kants grund, kunde lika litet öfvervinna denna för det sedliga lifvets innehåll ödesdigra spänning mellan den sinliga erfarenheten och den förnuftiga viljan. Han antog den sedliga handlingens princip uteslutande ligga i det rena jaget eller den förnuftiga viljan, men handlingens verkningar, som föllo inom sinligheten, fattades ej af honom såsom momenter i det sig utvecklande högre lifvet utan endast såsom yttringar af ett öfvervunnet motstånd, blott i förhållande till detta motstånd bestämbara men i sig utan angifvet innehåll. Det var organisationen af de sinliga drifterna, instinkterna och begären, som hvarken hos Kant eller Fichte kom till sin rätt genom att erhålla sedlig betydelse, men dermed blef ock den sedliga handlingen fullkomligt obestämd, så snart den skulle betraktas inom sig eller med afseende på hvad den sjelf var — oberoende af relationen till ett motsatt och främmande, hvars inflytelse skulle hållas nere.

Det är ock ett allbekant förhållande, att äfven inom det kristna troslifvet dylika negativa tendenser med afseende på uppfattningen af sedligheten gång efter annan med stor styrka och seghet framträdt och gjort sig gällande. Ur sitt sammanhang ryckta och derigenom misstolkade skriftställen, sidoinverkningar från teoretiska spekulationer men framför allt den sjelfviskhet, som ligger till grund för begäret att genom en i det yttre röjd afsöndring från det van-

liga menniskolifvet synas ega en undantagsställning såsom »Guds barn» hafva — jemte andra faktorer — hvar i sin mon bidragit härtill. Vi vilja i detta sammanhang endast erinra om den åskådning af moralen, som framträder åtminstone i vissa pietistiskt färgade riktningar både under vårt århundrade och det närmast föregående. Det är verldsförsakelsens tanke, som otvifvelaktigt står vid ingången till hvarje sedelära, som stöder sig på den Heliga Skrift. Denna sanning får icke döljas eller skjutas i skuggan till förmon för någon lösaktig omtydning af de sedliga lärorna i Skriften. Hon måste hållas i samma helgd i den kristna sedeläran som pligtbegreppet i den profana, ty dessa båda, verldsförsakelsen och pligten, äro i grund och botten uttryck för samma sak, det ena blott mera negativt och det andra mera positivt. Men *verldsförsakelse* kan erhålla två skilda betydelser. Den kan betyda en omskapelse af den naturliga menniskans håg och drifter, som i tingens nuvarande läge visserligen är omöjlig utan deras båda våldsamma och smärtsamma tvingande, men som på långt när icke stannar dervid, utan som når fram till deras helgande d. v. s. till deras genomströmning af *den nya menniskans* lif och dermed till deras upptagande bland de krafter, som bilda detta lifs innehåll. Under förutsättning af ett sådant antagande fattas menniskans naturliga böjelser och tendenser icke såsom i sig eller till sjelfva sitt väsen oheliga utan såsom vordna sådana genom missbruk af den fria viljan eller genom synd. Då betyder verldsförsakelse upphäfvande af lusten till deras missbruk genom deras inre ordnande och inre utveckling. Men verldsförsakelsens idé kan ock fattas så torftigt och oorganiskt, att dess betydelse blir inskränkt till ett blott och bart afstående från vissa lifsyttringar, såsom t. ex. vindrickande, könsumgänge o. d. En sådan åsigt hvilar ytterst på det dualistiskt-gnostiska antagandet af sinlighetens ursprungligt onda beskaffenhet. I dess skarpt utpreglade form möter man dock sällan denna åsigt under nyare tider, men modifierad träder den fram såväl i den pietistiska sekterismen, der ännu omfattad med en viss öfvertygelse, som ock i vissa tanklösa och stereotypa vändningar och talesätt, som man stundom får höra kyrklige predikanter använda, för hvilka kristendomen mera ter sig såsom en historisk tradition, hvars bokstaf de åtagit sig att fortplanta bland andra, än såsom en lefvande källa till *egen* förnyelse. Allbekant är det pietistiska ifrandet mot sådana saker som spritdrycker, dans och kortspel, men mindre be-

kanta äro denna ifvers rot och frukt. När jag säger det pietistiska ifrandet, då menar jag icke en nitälskan af samma slag som den, hvilken en gång dref alla dem, som sålde och köpte, ur templet, eller en sådan nitälskan, hvilken icke tål sysselsättningar, som skymma utsigten öfver till Guds rike eller försvaga den sedliga kraften, utan ett sådant blindt nit, hvilket i vissa förströelser och nöjen ser ett ursprungligt ondt d. v. s. ett ondt oafsedt den verkan de åstadkomma. Roten till detta betraktelsesätt ligger dold i viljan, men framträder i en falsk underskattning af det sinliga lifvet, och frukten af denna underskattning är bitter. Den kan sägas vara en andlig — både teoretisk och praktisk — afmagring, beroende derpå, att de yttre hjelpmedel få ligga oanvända, hvilka den inre utvecklingen ovilkorligen kräfver, och hvilka äro af sinlig natur. Pligten är pligt endast genom att ega ett innehåll och är i så måtto alltid positiv: den bjuder att bruka, och afhållsamhet bjuder den endast, försåvidt denna är ett vilkor för (ett rätt) bruk. Men den pietistiska sekterismens moral kan icke tagas fri för den beskyllningen att vara hemfallen åt ett åskådningssätt, som stundom synes fatta pligten såsom bjudande afhållsamhet för dess egen skull, och att derigenom bidraga till andlig fattigdom i dålig bemärkelse. Men häri ligger en utvecklingsfientlig tendens, och härigenom framkallas utseendet af, att kristendomen, som har till uppgift att rensa och höja utvecklingen genom lärande af och lefvande i sann verldsförsakelse, ställer sig fientlig mot allt framåtskridande till rikare lifsformer än den närvarande. Och både härutinnan och i det ofvan nämnda asketiskt klingande, men kanske föga på allvarlig sjelfpröfning grundade predikosättet har man att söka anledningar till den icke ovanliga åsigten i våra dagar, att kristendomen lär en omöjlig sedlighet genom sina fordringars öfverspändhet. Och omöjliga och orimliga blifva dessa fordringar i sjelfva verket, om de gå ut på undertryckande af utvecklingens egna vilkor, låt vara att dessa äro yttre och sinliga. Ty hvarken Gud eller menniskor kunna hata sitt eget lif.

Den filosofiska spekulationens negativa etik och den asketiska vrångbilden af kristendomen hafva ock framkallat en synnerligen stark och kring sig gripande reaktion i våra dagar. Och då vi rikta vår uppmärksamhet på denna reaktion, så hafva vi för handen den andra af de motsatta ensidiga uppfattningarna af hvad den i erfarenheten förekommande sedligheten innebär. Om den förra

uppfattningen utgår från att betona den inom menniskan fallande åtskilnaden mellan elementer af olika ursprung och dignitet, så har åter den sednare sin blick principielt och öfvervägande fäst på den homogenitet, som röjer sig hos menniskan. Antagandet af en genomgående inre homogenitet tillhör en ståndpunkt, hvilken i sin naivaste form är den till tiden första af det helt naturliga skäl, att den förutsätter en långt ringare erfarenhet af menniskan än det motsatta. Menniskan urskiljes nemligen från andra varelser aldra först genom yttre och kroppsliga bestämningar. I dessa bestämningar framträder icke omedelbart något, som till art eller grad skiljer henne från den öfriga naturen i dess helhet, utan endast vissa egendomliga former för kroppslighet och kroppsliga funktioner. Bibehållandet och stadgandet af dessa former i deras gifna egendomlighet måste då utan vidare antagas blifva det enda föremålet för menniskans sträfvan, och någon annan mensklig verksamhet än den, som ligger i denna sträfvan, är under en sådan förutsättning icke tänkbar. Att börja med fasthålles sålunda endast menniskans kroppsliga artskilnad från andra slag af naturvarelser, utan att någon uppmärksamhet egnas åt hvad som för alla sådana varelser är gemensamt. Men snart riktas uppmärksamheten på den potensering, i hvilken menniskans alltjemt endast fysiskt fattade egenskaper och förrättningar förekomma i verkligheten. Man börjar bli varse likheten i kroppslig organisation och fysiskt lefnadssätt hos menniskan och de öfriga naturvarelserna och fatta skilnaden mellan dem, icke längre såsom grundande sig i olika kropps- och verksamhetstyp, utan väsentligen deri, att menniskan har en fullkomligare inrättad kropp, som utför fullkomligare lifsyttringar. I och med denna gradering ställes menniskan som den högre naturvarelsen öfver de öfriga såsom lägre. Detta betraktelsesätt har dock aldrig kunnat fullständigt genomföras utan endast träffat vissa sidor hos det menskliga, som kunnat uppvisas såsom röjande en fullkomligare natur och inrättning, än hvad fallet är med de lägre varelserna, medan andra måst qvarstå i samordning med djuriska, vegetativa och rent oorganiska. Men de sidor hos menniskan, som af något skäl förutsatts ega en större fullkomlighet, hafva naturligen faststälts såsom det egentligt menskliga och vid forskningen efter den specifikt menskliga verksamhetens beskaffenhet antagits vara denna verksamhets enda grund och ändamål. Man kan säga, att de gamle grekernas filosofi öfver hufvud taget stod på ståndpunk-

ten af en sådan naturalistisk uppfattning af menniskan och hennes lif. Den gifna erfarenhetsverlden var för den grekiska åskådningen den sanna verkligheten eller det hela, inom hvars ram allt verkligt, lefvande eller icke lefvande, från begynnelsen intill ändan var slutet. Men visserligen skilde deras reflektion derinom mellan grader af verklighet och fullkomlighet, och visserligen skiftade måttet för graderingen af denna fullkomlighet i tallösa nyanser. Dock torde det knappast vara för hårdt att säga, att detta mått — äfven under den Platonska idéns form — var hemtadt från denna samma verld och derför äfven sjelft bar relativitetens pregel. Deraf kommer sig det genomgående draget i den grekiska uppfattningen af sedligheten, att den väsentligen är ett naturlif. Detta innebär intet annat, än att menniskans vilja äfven i sin högsta form blott är en länk i den empiriska kausalitetens kedja. Empirisk kallar jag den kausalitet, som har sitt förlopp efter en gränslös linie af orsaker och verkningar. Hvarje orsak i denna kedja är i sin ordning alltigenom en verkan, som fordrar en annan orsak bakom sig. Denna kedja påstods visserligen af de fleste grekiske tänkare ega en gräns i en antagen första orsak eller yttersta grund, men någon sådan grund, som i sanning gör skäl för sitt namn, hafva de alldeles icke kunnat uppvisa. Ej ens hos menniskan kunde de ådagalägga framträdandet af någon sådan, och derför var menniskan för greken blott ett naturting, underkastadt naturens grundlag, som just är den empiriska kausaliteten, eller hvad Kant kallar *kausalitet efter nödvändighet.* Den sedliga handlingen fick följaktligen ej sin yttersta grund i menniskans vilja, ty denna vilja sjelf var helt och hållet drifven af något annat än viljan, alldenstund äfven hon genomgående skulle bestämmas af orsaker. Dessa orsaker voro nu antingen att söka i teoretiska öfvertygelser eller i den lägre praktiska naturens drifkrafter, instinkterna och begären. Men vid ingendera af dessa orsaker kan eftertanken stanna, sålänge öfvertygelserna icke fattas som sjelfgifna, utan såsom uttryck för medvetandets beroende af den yttre verkligheten, och då de nämnda drifkrafterna röja lifvets bundenhet vid naturen. I något yttre eller, egentligast uttryckt, i naturen hade sedligheten följaktligen sin källa. Derför kunde den sedliga menniskan för greken icke blifva något annat än på sin höjd naturens yppersta alster, en frukt af ett naturligt frö, påverkadt af den omgifning, i hvilken den hade att söka vilkoren för sin utveckling. Deraf den grekiska sedlighetens uppblandling och

förblandning med främmande och yttre beståndsdelar: hos de joniske naturfilosoferna och enligt det populära medvetandet med god helsa och härkomst, skönhet, rikedom o. s. v., enligt Sokrates och Plato med bildning (»vetande»), enligt Aristoteles med »goda naturanlag» o. s. v. Deraf också uppfattningen af den sedliga handlingen alldeles öfvervägande såsom dygd eller såsom duglighet att fullkomna sin natur och dymedelst lefva ett harmoniskt lif. Det blef derför för greken icke så mycket fråga om sedliga fordringar, som med uppoffring och kamp skulle fyllas, utan fastmer om ett godt, som skulle vinnas, och som kunde vinnas af den, som egde tillräcklig sedlig begåfning eller talang d. v. s. dygd. Den sida af det goda, som företrädesvis framträdde för det grekiska medvetandet, var följaktligen den, på hvilken dygden hänvisar, eller det fullständiga innebållets (harmonien eller lyckan), men ej så mycket den rena formens (den rätta), som närmast ter sig i pligten. Vid dessa omdömen har man dock att taga i betraktande deras summariska karakter, som går ut på grekernas etiska grundåskådning, men ej på de derifrån afvikande, mera enstaka ansatser till en högre ståndpunkt, som otvetydigt låta sig finna och detta särskildt i Platos fastställelse af det högsta godas begrepp och i den första Stoicismens pligtlära. Gör man afdrag för dessa instanser, så skall man troligen medgifva karakteristikens riktighet och dermed ock ge full rätt åt den nya insats, som kristendomen gaf äfven åt den etiska åskådningen. Jag vill uttrycka detta nya sålunda, att enligt kristendomen är den sedliga viljan icke längre en länk i den empiriska kausalitetens åt båda håll gränslösa kedja, utan en rent ursprunglig orsak, såsom sådan alls icke verkad, utan endast verkande, och dermed af en annan art än allt som är gifvet i naturen. Det som verkas af den sedliga viljan, hennes verkningar eller utförandet i den yttre verlden af hennes grundsatser, detta är i viss mon bundet vid den empiriska kausaliteten i likhet med allt annat yttre, men sjelfva kraften som verkar alls icke. Det är alldeles nödvändigt att tänka sig hvarje menskligt verk såsom empiriskt både kauseradt och kauserande, alldenstund såväl dess verklighet som dess faktiska form tydligen bero på föregående handlingar och omständigheter, som förlora sig i ett perspektiv utan fast bakgrund, och emedan det förhåller sig på alldeles samma sätt med dess verkningar. Följaktligen: hvarje menskligt verk befinner sig såsom led i en gränslös kausalitet. Det vore eljest icke ett faktum i den gifna

verlden, emedan det icke hade någon yttre sida. Men på samma gång detta erkännes, yrkar och fasthåller kristendomen på det bestämdaste, att handlingar kunna företagas, hvilka bestämmas af en orsak, som alls icke är kauserad, eller som alls icke hör till den empiriska kausalitetskedjan. Här uppstår tydligen motsägelse, så framt friheten och den empiriska kausaliteten, som man ock ur en viss synpunkt kan kalla för den generela naturlagen, måste antagas binda och bestämma det bestämbara material, hvari handlingen utföres, *i alldeles samma afseende*. Möjligheten för den fria orsaken att på något sätt bestämma detta material måste bero derpå, att naturlagen lemnar detsamma i något afseende obestämdt, i hvilket den nämnda orsaken kan göra sig gällande. Det är nu vidare alldeles gifvet, att materialet i detta afseende, hvari det lemnas obestämdt af naturlagen d. v. s icke bestämmes af en tallös mängd i tidens form gifna orsaker, icke är ett naturföremål. I något afseende måste följaktligen det gifna materialet för fri verksamhet vara höjdt öfver naturen och naturlifvet genom att ega en bestämdhet, möjlig att förverkliga, hvilken icke tillhör naturen till sin art, fastän den gör sig märkbar inom densamma. Förverkligandet eller framträdandet af denna öfver naturen höjda bestämdhet är hvad man förstår med en fri handling, och den menskliga viljan, betraktad såsom kraft att åstadkomma dylika af naturförloppet oberoende handlingar, kallas den fria viljan. Denna bestämdhet hos handlingen och dess objekt, som åvägabringas genom den fria viljan, är den sedliga sidan hos dem, och viljan sjelf såsom varande grund till denna sida kallas ock den sedliga viljan. Viljans frihet sammanfaller sålunda fullkomligt med den karakteren hos henne, att hon är tillräcklig grund till en öfver alla naturinverkningar höjd sida — den sedliga — hos sina handlingar och dermed ock hos det objekt, som af handlingarna bestämmes. Frågan om viljans frihet är sålunda ytterst frågan om en första orsak, en orsak, som inlägger en ny insats i utvecklingen, hvilken ur det förut för handen varande ej alls kan förklaras. I förbigående må här anmärkas, att om man ställer problemet om viljans frihet på detta sätt eller formulerar det såsom problemet om den sig sjelf bestämmande kraften, hvilken ur sig utvecklar ett rent inre innehåll, i förhållande till allt yttre fullkomligt *nytt*, och sedan går till botten med den empiriska kausalitetslagen, dervid tillseende, om den strängt binder alla utvecklingens sidor eller lemnar någon eller några obundna

d. v. s. prisgifna åt tillfälligheten, sålänge de icke få sin brist på bestämdhet fyld från annat håll, det torde blifva svårt att påstå, att motsägelse eger rum mellan erkännandet af viljans frihet och af den empiriska kausalitetslagen, och att således det förra af dessa erkännanden måste tagas tillbaka. Ett sådant påstående måste nemligen grunda sig på förnekelse af tillfälligheten i verlden. Men den som förnekar tillfälligheten, han förnekar *en* form, hvari ofullkomligheten hos det gifna röjer sig, men måste konseqvent neka äfven alla öfriga, ty deras olikhet eller flertal betingas blott och bart af en skiftning i synpunkten. Det torde icke vara för djerft att sätta i fråga, om icke anledningen till svårigheten att erkänna viljans frihet rätt ofta legat i det förhållandet, att man icke ställt problemet derom rätt klart för sig. Vigten af att göra detta är dock påfallande, ty frihetsbegreppet intar en central ställning i kristendomens både religiösa och etiska åskådning. Hvad nu särskildt den etiska synpunkten beträffar, så är det klart, att i detta begrepp har läran om moralisk förbindelse eller pligt sin oumbärliga grund, med hvilken lära all verklig etik står eller faller.

Det var dock långt ifrån, att den etiska forskningen i den kristna verlden från början kunde säkert bemäktiga sig och häfda denna grundtanke. Tvärtom var den inom vetenskapen länge på ett sorgligt sätt öfvervuxen och nedtryckt af naturalistiska traditioner. Jag säger inom *vetenskapen*, ty för det kristna *tros*medvetandet har den aldrig varit fördunklad; man upphör nemligen att vara kristen i samma stund, man icke längre känner moralisk förbindelse och icke erkänner sig vara fri orsak till handlingar. Men det egentligt vetenskapliga uttrycket för detta medvetande gaf först Kant och efter honom ännu mera afgjordt J. G. Fichte. Jag bör ej här yttra något om dessa två mäns personliga ställning till kristendomen, ej heller om deras religiöst-vetenskapliga ståndpunkt, men ett är dock otvifvelaktigt: grundvalen till en *vetenskaplig* sedelära på kristlig ståndpunkt hafva de lagt, Kant med sin lära om pligten och dess förutsättning, 'kausaliteten efter frihet', och Fichte med sin lära om det absolut sjelfverksamma (= sedliga) jaget. Med dem fick frihetsläran en begynnande makt öfver det vetenskapliga åskådningssättet — icke blott till orden, utan ock till andan —, liksom den förut hade en stadgad sådan öfver det kristna trosmedvetandet. Men hård har hennes kamp för tillvaron gestaltat sig. Den gamla hedendomens naturalism lefde och lefver qvar, stående

i oförsonlig motsats mot all sedelära, som förkunnar frihet och pligt. Och vi veta af det föregående, att såväl de vetenskaplige förkämparne för denna lära, som ock en stark och ofta tongifvande riktning inom det praktiska kristendomslifvet genom ensidighet utsatt henne för vådorna af en i viss mon naturlig reaktion. När jag begagnar uttrycket reaktion, är jag klar öfver svårigheten att bestämdt skilja mellan hvad som öfvervägande är naiv och oreflekterad qvarlefva från den gamla naturalismen, och hvad som är mera medveten opposition mot supranaturalismen i våra dagar, hvilken opposition allena med någon egentlighet kan kallas *reaktion*. Men man har dock åtminstone *ett* kännemärke på denna sednare, som knappast sviker, och det är den afgjordhet, med hvilken den uppträder. På den mera oreflekterade ståndpunkten har man ännu icke trängt ned till differensens botten, och deraf blifva naturligtvis följderna motsats på ytan, men — åtminstone skenbar — sammanblandning i djupet, af hvilken ytlighet obestämdhet i lärosatserna och löshet i deras sammanhang blott äro olika sidor. Representanterna för en sådan ståndpunkt sakna allt större intresse i vetenskapligt afseende, hvilket intresse i stället vänder sig till dem, hvilka nått fram till en skarpare utpreglad sådan. Då nu min afsigt är att lemna en kritisk antydan om grunddragen hos naturalismens etik, sådan denna företer sig i våra dagar, försmår jag att framleta dessa ur svaga öfvergångs- och blandningsformers dunkel, utan vänder mig i stället till det renaste och afgjordaste uttryck för naturalistisk etik, vår tid enligt min tro har att uppvisa.

Sedan nu — på grundvalen af en kort utredning af etikens föremål och uppgift — de tvenne grundväsentligt skilda etiska betraktelsesätt i sin allmänhet karakteriserats, af hvilka naturalismens är ett, kan jag öfvergå till det speciela uttryck derför, jag såsom mest typiskt har utvalt. Jag syftar på naturalismen under den s. k. evolutionismens form, hvilken otvifvelaktigt för närvarande bildar underlaget för en stor mängd menniskors åsigter och resonemanger. Det namn, vid hvilket denna evolutionism företrädesvis fäster sig, är namnet *Herbert Spencer*[1]), en samtida engelsk privatlärd, som

---

1) Om Spencers filosofi, dess historiska förutsättningar och uppskattning af samtiden jemte kritiska anmärkningar deremot se Th. Ribot: La Psychologie anglaise contemporaine, Paris 1887; Aug. Laugel i Revue des deux mondes, 15 février 1864; H. Høffding: Den engelske Philosophi i vor Tid, Kjø-

sysselsätter sig med forskningar, utsträckta nästan öfver filosofiens hela område, och som utgifvit en hel serie af arbeten, på ett allmänt sätt behandlande de mest olika problem. Men en och samma synpunkt genomgår och beherskar alla hans undersökningar, den synpunkt, för hvilken han redogör i sitt mest betydande och mest grundläggande arbete *The first Principles* [1]). Denna synpunkt framhåller han sjelf städse med stor bestämdhet såsom utvecklingens. För den, som endast har att taga befattning med Spencers etiska åsigter, kan det ej anses nödigt att noggrannare studera hans lära om utvecklingen, sådan denna företer sig inom forskningens alla olika områden, men den grundval, hvarpå den hvilar, och några af dess allmänna drag måste dock vara kända, emedan den, såsom sagdt, har ett väsentligt inflytande på hans sätt att uppställa och besvara specielare spörsmål och bland dem äfven de etiska.

Först och främst må då anmärkas, att Spencer är *naturalist.* Om det konstitutiva för naturen och lifvet i naturen får anses vara en relativitet, hvilken genomgår hvarje dess form för tillvaro och verksamhet så grundligt, att ingen bestämning tillkommer densamma, hvilken icke är ett förhållande, hvari denna form står till en annan, för densamma yttre, så betyder naturalism den åsigt, hvilken antager *all* tillvaro och verksamhet vara behäftade med en sådan relativitet. Spencer gör detta antagande. All af menniskan känd verklighet förutsättes af honom med bestämdhet vara relativ. Att det gifves något okändt bortom och bakom den relativa verlden, nekar han ej utan söker tvärtom med verkligt allvar häfda, men detta yrkande hos honom står utan allt sammanhang med och utan allt inflytande på hans öfriga åsigter i följd af hans besynnerliga förutsättning om vår *fullständiga* obekantskap med detta okändas väsen och egenskaper [2]). Detta kan följaktligen utan all risk lemnas ur räkningen vid omnämnandet af de faktorer, hvilka konstituera Spencers verklighet. Denna verklighet sammanfaller nemligen i sjelfva verket helt och hållet med den gifna naturen, ty det

---

benhavn 1874; K. L. Michelet in Philos. Vortr. hrsg. v. d. philos. Gesellschaft z. Berlin, Halle 1882; Victor Cathrein: Die Sittenlehre des Darwinismus. Eine Kritik der Ethik H. Spencers. Freiburg im Breisgau 1885.

1) Af Victor Pfeiff öfversatt på svenska under namn af 'Utvecklingsläran', Upsala 1883.

2) Se härom en uppsats af mig i 5:te h. af Teol. Tidskr. för 1887: H. Spencers åsigt om religionen. Jfr äfven Høffding.

finnes intet verkligt, allt lefvande inberäknadt, hvilket icke för honom alltigenom ställer sig såsom ett naturföremål. Och hvad nu särskildt den lefvande eller organiska tillvaron beträffar[1]), inom hvilken man brukar märka en lifsform, genom absoluta bestämningar artskild från naturlifvet, så är den enligt Spencer alltigenom ensartad. »Lifvet», säger Spencer summariskt, »är inre relationers fortgående afpassning efter yttre», och sålunda, som vi se, i dubbelt mått relativt[2]). Först och främst är det en komplex af inre relationer och sedan en relation mellan denna komplex af inre relationer och en komplex af yttre. Till hvilka olösliga svårigheter en sådan uppfattning leder, enligt hvilken lifvet icke från någon synpunkt får vara ett rent eller egentligt inre, utan det inre skall hafva en af lifvet oberoende betydelse, osagdt hvilken, medan lifvet blott får antagas vara en relation mellan detta mysteriösa inre och det yttre, blir strax nedan antydt. Att börja med nöjer jag mig med att endast konstatera, att antagandet af en sådan genomgående relativitet hos lifvet naturligtvis ej innehåller något nytt utan tvärtom blott utgör ett upprepande af den äldre antika naturalismens (Atomisternas', Protagoras' m. fl:s) åsigt, som sedan går igen i all naturalism. Se vi så nogare på den af Spencer gjorda definitionen af lifvet, så finna vi i densamma ett närmare bestämdt uttryck för den relation mellan det inre och det yttre, som af honom och naturalisterna i allmänhet antages vara lif. Den kallas nemligen der för *afpassning*. Härmed har nu allra först blifvit afgjordt, att allt lif är förändring eller rörelse. Sedan framställer sig den frågan, om afpassning är en särskild form af förändring och, i så fall, hvilken. På denna fråga måste då svaras, att all förändring, som bindes af en regel eller som har ett mått, är afpassning, emedan der alltid något rättar eller lämpar sig efter ett annat. Men så gör hvarje verklig förändring, ty alltid har den hos sig något i någon mening konstant (måttet eller regeln) och något föränderligt. I saknad af något konstant skulle nemligen förändringen upplösa sig i en otänkbar ren vexling, som oupphörligt öfverginge från absolut uppkomst till absolut undergång och tvärtom. Förändringen har alltså icke

---

1) Vi fästa oss här uteslutande vid denna, lemnande åsido utvecklingsläran i hennes *universela* form.

2) Se hans arbete *Grunderna för Etiken* (öfv. fr. engelskan af J. Flodström, Upsala 1884), s. 23. Citeras hädanefter såsom Et.

större omfång än afpassningen eller större än lifvet. Hvad är det då som afpassas, och hvad är det, efter hvilket något afpassas? Jo, att det inre afpassas efter det yttre, det utsäges bestämdt i definitionen. Lifvet är för Spencer sjelfva afpassningen eller förändringen, det inre är det föränderliga och det yttre förändringens mått eller regel. Frågar man nu hvad det inre är, så finner man härvidlag hos Spencer ingen ledning för sitt omdöme, än mindre något direkt svar, utan man måste stanna vid det förhållandet, att det inre är det föränderliga, som bestämmes, det som står i afpassningsrelation till det yttre, och som alltså har förändring eller lif. Följaktligen måste det inre af Spencer kallas det lefvande, fastän visserligen för honom lifvet, om han vill vara ense med sina förutsättningar, icke kan utgöra det inre i det lefvande eller tillkomma detsamma såsom dess inre bestämning. Spencer stannar inför den lefvande varelsens yttre faktiska företeelse utan att göra dess inre till föremål för en verklig undersökning och ställer det liflösas också blott faktiskt fattade företeelse i motsats mot det förra. Dessa båda motsatta företeelser fäster han vid hvarandra genom afpassningsrelationens bindemedel, förutsättande denna relation såsom nödvändig för det lefvandes verklighet. Att ej heller antagandet af förändringens väsentlighet för det lefvande innehåller det ringaste nytt, det känner hvar och en, som något litet sysslat med filosofiens historia. Han känner det t. ex. från sitt studium af Aristoteles och Hegel. Men han känner ock, hurusom dessa båda sistnämnde tänkare, i bestämd motsats mot Spencer, kunnat bestämma, hvad det inre i det lefvande är och dermed äfven åt det lefvandes förändring kunnat häfda karakteren af en verklig utveckling, ty första vilkor härför, som möter, är att reelt bestämma det inre i det lefvande, som förändrar sig, eller att säga, hvad det verkligen är, och dymedelst kunna uppvisa, huru detsamma blifver eller växer genom sin vexelverkan med det yttre. Spencer kallar nog sin förändring utveckling men utan den ringaste rätt. Jag trotsar nemligen hvarje, om än så uppmärksam och välvillig, läsare af Spencers skrifter att kunna uppleta något ställe i dem, der Spencer ens låter ana det föränderligas eller lefvandes natur och väsen och dermed antyder hvad det är, som i och med den s. k. utvecklingen träder ut i förbindelse med sin omgifning, ur denna hemtande vilkoren för blifvande af något mera, än det förut var — i intensivt eller extensivt afseende. Men kan sålunda

Spencers rörelse eller förändring hos det lefvande ingalunda med någon egentlighet fattas såsom dess utveckling, oaktadt den ständigt af honom dertill höjes — till namnet, så kunna vi dock för lätthetens skull begagna oss af samma namn, om vi också städse böra tänka oss detsamma omgifvet af citationstecken. Görande så, fråga vi då vidare: är möjligen denna utveckling, der intet inre kan sägas *ut*vecklas, bestämbar i anseende till sin *yttre* sida? Vi veta, att förändringen eller utvecklingen enligt Spencer sammanfaller med det inres afpassning efter det yttre, eller att det yttre är utvecklingens mått eller det konstanta deri. Är nu detta mått, som sammanfaller med det liflösa, bestämbart? Endast under den förutsättning, att ett rent yttre, som alls icke hänför sig till något lefvande, kan tänkas, ty i annat fall är det yttre alltid i något afseende inre, men såsom sådant bestämmes det af måttet men tjenstgör sjelft icke såsom mått. Detta antagande af ett rent yttre, i sig orimligt, strider ock fullkomligt mot Spencers grundåskådning af hela den kända verklighetens relativitet, och han har lika litet gjort något försök att fatta ett absolut i det yttres eller liflösas som i det inres eller lefvandes form. Följaktligen är heller icke måttet för utvecklingen af Spencer kändt eller ens känbart i och för sig utan endast i en helt relativ mening[1]). Det lefvande antages rätta sig efter det yttre och liflösa, men det lemnas osagdt både hvad det lefvande och det liflösa äro i och för sig. I följd häraf kan heller Spencer aldrig fatta det lefvande såsom rent lefvande utan, emedan det alltid är bundet vid sin motsats, det liflösa, blott som *mera* lefvande och det liflösa i sin ordning heller aldrig såsom rent liflöst utan alltid blott såsom *mindre* lefvande. Följaktligen kan afpassningsgrundsatsens innehåll enligt Spencer återges så: det mera lefvande rättar sig efter det mindre lefvande. Den som nu vill och kan reducera denna grundsats till hans vetenskapliga eller verkligt begripna innebörd, han vet, att uttrycken det lefvande och det liflösa för Spencer betyda jemt upp så mycket som uttrycken det *föränderliga* och det *konstanta*. Då han äfvenledes känner, att begreppen förändring och utveckling sammanfalla för Spencer, så erbjuder sig den slutföljden otvunget, att den nämnda grundsatsen alldeles icke innebär något mera begripligt än detta: det mera utvecklade rättar sig efter det mindre utvecklade. Men

---

1) Jfr här Cathrein: Die Sittenlehre des Darwinismus s. 19.

hvad blir öfrigt af sjelfva utvecklingens begrepp, då detta allenast kan bestämmas såsom relation mellan det mera och det mindre — utvecklade? Ingenting begripligt, alldenstund utvecklingen icke kan förklaras annat än med sig sjelf, hvilket *sjelf* alltid till sist står oförklaradt.

I korthet han det sednast sagda sammanfattas så, att Spencer icke kan säga, hvad utvecklingens leder äro, det föränderliga och förändringens mått eller regel, ej heller hvad utvecklingen sjelf såsom relation mellan dem är, ty vid försöket att förklara lederna föres man till relationen såsom förklaringsgrund, och vid förkaringen af relationen måste förklaringsgrunden sökas i lederna. Ur denna circulus vitiosus, der tankegången vrider sig utan möjlighet af genombrott, kommer heller icke Spencer ut på annat sätt än genom simpel position af hvad som icke får poneras utan måste bevisas, nemligen af hvad som är mera utveckladt och hvad som är mindre utveckladt, d. v. s. genom en position af lifsformer, som ur utvecklingens synpunkt skola vara högre och lägre. Såsom måttstock vid denna värdering tjenar innerst och egentligast tidsordningen för formernas framträdande och utbildning, ty den innersta kärnan i hans utvecklingslära ligger enligt mitt förmenande just i det antagandet, att ingenting annat kan kallas högre i en utvecklingskedja än denna kedjas sednare länkar i förhållande till de tidigare såsom lägre[1]). Ett kännetecken på hvad som är tidigare och sednare och dermed lägre och högre i utvecklingen finner han med ledning deraf, att utvecklingen enligt honom alltjemt fortskrider i riktning mot en växt- och djurformernas större komplikation i anseende till byggnad och förrättningar, hvari han ser uttrycket för deras fullkomligare afpassning efter det yttre, som de hafva till medium. Den högre varelsen igenkännes följaktligen af Spencer egentligen på sin större sammansatthet med afseende på struktur och sin rikare mångfald af funktioner[2]). I denna form

1) I förbigående bör här anmärkas, att detta är den grundförutsättning, på hvilken hela den moderna (d. v. s. evolutionistiska) radikalismen hvilar. Det vore önskligt, att denna fundamentalsats blefve erkänd från vederbörligt håll, ty då skulle mycket stå principielt klart, som nu inhöljes i från spridda, sekundära synpunkter förda men aldrig genomförda resonemangers trassliga härfva.

2) Se Die Principien der Psychologie von H. Spencer, übers. von B. Vetter, Stuttgart 1882, I, Band, s. 9 ff. Jmf. äfven Utvecklingsläran II, 15:de m. fl. kapp.

framhåller han alltjemt lagen för organismernas utveckling; men hvad han deremot icke framhåller, det är, att denna lag om kroppsbyggnadens sammansatthet och funktionernas mångfaldighet såsom grund för mätandet af höjden hos lifsutvecklingens grader i sjelfva verket endast hvilar på den nyss nämnda dogmen om tidsordningen eller, med andra ord, att den mera komplicerade lifsformen enligt honom står högre blott och bart derför, att den är sednare i anseende till tiden.

I sin 'Etik'[1]) begagnar Spencer det uttrycket om de högre organismerna, att de bättre motsvara ändamål än de lägre. Härmed menar han efter egen förklaring[2]) ingenting annat, än hvad som nyss sades, nemligen att de äro fullkomligare afpassade efter det medium, i hvilket de lefva, och de yttre omständigheter, som dermed äro förknippade. Häraf kan nu konseqvent den slutsats dragas, att lifsutvecklingens ändamål enligt Spencer står i yttre och främmande förhållande till de lefvande varelserna sjelfva. Om nemligen uttrycket motsvarighet mot ändamål enligt Spencer kan helt enkelt utbytas mot uttrycket motsvarighet mot det yttre, så måste han fatta det yttre såsom de verksamma eller lefvande varelsernas ändamål. Detta yttre blir under denna förutsättning icke ett material, som genom den ändamålsenliga verksamheten ombildas efter det lefvandes intressen, emedan det icke träffas af de förändringar, som verksamheten medför. Detta gäller uteslutande om det lefvande. Det blir följaktligen pregeln af det yttres bestämdhet, som genom den ändamålsenliga verksamheten tryckes på det inre eller på den lefvande varelsen, men icke tvärtom. Denna ur Spencers förutsättningar framgående slutföljd, att de lefvande varelsernas lif tjenar det yttre och liflösa såsom ändamål, måste nu tydligtvis fattas med den inskränkning i betydelse, som det yttre har hos Spencer. Det betyder, som ofvan sagdt, icke det rent yttre, såsom t. ex. materiens alla egenskaper afklädda molekyler. Spencer har icke fortskridit till en materialistisk metafysik utan i det hela nöjt sig med en naturalistisk sens-commun-ståndpunkt utan tillbakagång till klart fattade principer. Det yttre betyder för Spencer, såsom vi veta, de relativt lägre utvecklingsgraderna. Det högre i utvecklingen har alltså det lägre till ändamål, detta är den nämnda slutsatsens inne-

1) Härmed åsyftar jag det förut nämnda arbetet '*Grunderna för etiken*'.

2) Se Et. kap. 2.

håll. Denna menniskovärdet kränkande slutsats har dock aldrig blifvit dragen af honom, men det lider intet tvifvel, att den innehåller en föreställning, som går direkt fram ur hans naturalistiska åskådningssätt.

Till det som nu blifvit yttradt om förhållandet mellan det lägre och det högre i den organiska utvecklingen, nemligen att det lägre blir både lag och ändamål för det högres förändringar, kan nu i detta sammanhang för fullständighetens skull läggas, att det lägre naturligtvis ock är grund för dessa förändringar eller den kraft, som åstadkommer dem. Detta sednare antagande ligger nemligen redan i naturalismens allmänna förutsättning om den empiriska kausalitetens oinskränkta universalitet och omfattas med full tillslutning af Spencer[1]). Det finnes enligt honom i denna verld hvarken något som blir till utan en föregående orsak, ej heller, hvad mera och obestyrkt är, en orsak, som ej i sin ordning har andra, som gå före den och genomgående bestämma den — in infinitum. För den, som spanar efter den Spencerska utvecklingens drifkrafter, sjunka dessa steg för steg ned i den liflösa naturens dunkla djup, och slutligen kan ingenting annat skönjas af dem än det ytterst allmänna och förflyktigade, som ligger i begreppet kraft. I detta naturdjup gömma de för alltid undan sitt sanna väsende.

De lägre utvecklingsgraderna i den lefvande tillvaron komma alltså på detta sätt att tjena både såsom grund och såsom lag och såsom ändamål för lifvet på de högre stadierna derinom. En organisms utveckling sättes i rörelse af de förut färdigbildade organismer och den oorganiska omgifning, som äro tillfinnandes der, hvarest hans lif framlefves, får af deras beskaffenhet sin egendomliga pregel och har till resultat afpassning efter denna deras beskaffenhet. Samhörigheten af dessa trenne uttryck brukar framhållas dermed, att man säger dem endast beteckna olika sidor af alldeles samma sak, och detta säger man med rätta, ty mera än så äro icke en verksamhets drifkraft, dess regel, som binder förändringarnas förlopp, och dess resultat eller slutmål skilda från hvarandra. Denna samhörighet får också af Spencer sin fulla rätt såtillvida, att han otvetydigt låter samma sak, det yttre, gälla såsom utvecklingens grund och lag. Men med utvecklingens ändamål blir förhållandet ett annat. Jag har nyss sagt, att Spencer icke drar

1) Se t. ex. hans ordande om kausalitetsidén i 4:de kap. af Et.

den slutsats, som han ur sina premisser borde draga, nemligen att det yttre utgör det sig utvecklande inres ändamål. Jag måste nu fortgå till att säga, att han så långt ifrån gör detta, att han tvärtom på ett fullkomligt afgjordt sätt låter förhållandet blifva det omvända. Vid bestämmandet af ändamålet för en lefvande varelses utveckling sätter han nemligen detta afgjordt i *det nyttiga*. Han ansluter sig bestämdt till den skolas grundtanke, hvars hufvudmän äro Bentham och John Stuart Mill, och hvilken sjelf kallar sig den *utilistiska*[1]). Denna grundtanke är, att ändamålet med alla lefvande varelsers verksamhet kan och bör bestämmas endast efter dess verkningar i den gifna erfarenheten. Den karakter hos dessa verkningar, som gör dem afsevärda och dermed ock sätter dem såsom bestämningsgrunder, uttryckes så, att de sägas vara *nyttiga*. Frågar man sig nu, för hvem eller hvad det nyttiga af Spencer fattas såsom nyttigt, så finner man honom, såsom naturligt är, öfverallt tyst förutsätta, att nyttan är till för den lefvande eller för lifvet i konkret bemärkelse. Således anser han den lefvande varelsens nytta vara det bestämda uttrycket för ändamålet med hans verksamhet. Sammanhåller man nu denna åsigt om nyttan med det förut gjorda yrkandet, att utvecklingens resultat visar sig i en alltjemt stegrad duglighet att motsvara olikartade ändamål och göra det väl, så ledes man fram till den upplysningen, att nyttan består i duglighet att motsvara ändamål, som taga sitt innehåll från den lefvande varelsen sjelf. Skall nemligen nyttan bestämmas såsom varande till för den lefvande varelsen, så måste denne sjelf eller hans eget lif vara det slutliga och alla andra beherskande ändamålet för den nyttiga verksamheten. Och här framträder nödvändigheten af att öfvervinna relativiteten i det gjorda bestämmandet af ändamålet. I annat fall blir ändamålet blott duglighet att motsvara — ändamål eller en nytta, som tjenar till vinnande af något — nyttigt. Med andra ord: bestämmandet af ändamålet med en organisms utveckling såsom nytta för denna organism saknar totalt all mening, förrän man i denna organism sjelf uppvisat ett yttersta godt, emedan nyttan aldrig omfattar andra ändamål än underordnade men aldrig sjelfva hufvudändamålet eller det enda, som verkligen gör skäl för namnet

1) Se härom Et. kap. 4, §§ 21—22, der Spencer uttryckligen tillkännager sin öfverensstämmelse i sak med Stuart Mill, medan han dock anser sig kunna gifva en högre form af vetenskaplighet åt etiken, än denne håller för möjlig.

ändamål (*slutmål*). Spencer blundar heller icke för denna konseqvens utan ser i lifvet det verkligt goda, som verksamheten har att befordra. Anmärkas bör blott, att han endast svagt och vacklande skiljer mellan lifvet såsom det yttersta goda och de 'afpassningsakter', som befordra det eller äro nyttiga derför, och vidare, att hans begrepp om det goda är till ytterlighet formelt och tomt. 'Tillökning i lifslängd', säger han, 'utgör det yttersta ändamålet'[1]). Och strax derefter tillägger han: 'vår uppmärksamhet fästes på nödvändigheten att fullständiga begreppet om det sig utvecklande handlandet. Ty det består i en förbättrad afpassning af handlingar efter ändamål, hvilken icke blott befordrar lifvets förlängning utan äfven gifver lifvet ett ökadt innehåll'. Sammanfattande dessa båda sidor säger han sedan: 'lifvets värde måste sålunda beräknas genom en multiplikation af dess längd med dess bredd'[2]). Här möter oss sålunda en rent *qvantitativ* värdering af lifvet, verkställbar genom en aritmetisk beräkning af produkten utaf de två faktorerna, lifslängd och 'lifsbredd', d. v. s. antalet efter hvarandra fallande lifsyttringar och det antal lifsyttringar, som inträffa under ett och samma odelade tidsmoment. Oafsedt nu det fullkomligt obestyrkta, ja snarare af erfarenheten motsagda, som ligger i det af honom här tyst gjorda antagandet af dessa två elementers samstämmighet — det visar sig nemligen ofta, att det lif, som rör sig starkare, förr släckes än det mindre rörliga —, så inse vi, huru Spencer helt och hållet försummar eller, måhända rättare, icke mäktar taga någon hänsyn till lifsyttringarnas egen inre beskaffenhet såsom uttryck för lifvet, fattadt såsom ett godt. Med andra ord: blott lifvet lefves länge och uppfylles af en mångfald rörelser, så skall ändamålet dermed vinnas. Invändes nu, att Spencer dock fordrar en viss bestämd riktning hos lifvet, om det skall kunna kallas *godt*, och dermed ock en viss bestämd beskaffenhet derhos, hvilken riktning och hvilken beskaffenhet utesluta andra och motsatta, och att han gör detta i och med sin lära om lifvets afpassning i olika grad efter det yttre, så svaras för det första, att genom afpassning utvecklar icke lifvet *sina* bestämningar, hvarom här är fråga, utan mottager endast intryck utifrån, och för det andra, att långvarighet och rörlighet just äro de enda resultat, afpassningen medför åt

---

1) Et. s. 17.

2) Et. s. 18.

lifvet, hvadan en efter sin omgifning väl afpassad organism endast och allenast betyder en sådan, som länge fortbestår under utöfning af många funktioner, men aldrig någonsin en sådan, som yttrar sig i funktioner af ett visst bestämdt slag till skilnad från och i motsats mot andra. Dermed, att lifvet på olika sätt afpassas efter det yttre, införes följaktligen icke deri någon inre och reel eller på detsamma sjelft beroende skilnad mellan ett godt och ett dåligt lefnadssätt. Med större skäl kan det sättas i fråga, om den rent qvantitativa skilnad i detta afseende, hvarom Spencer ensamt ger oss anledning att tala, låter fasthålla sig ur synpunkten af hans 'afpassning'. Det är nemligen ingalunda sjelfklart, att den lefvande varelse, som fullständigare modifierar sig efter yttre omständigheter, erhåller en fastare och rikare organisation och genom sin organisations fasthet uppnår en högre ålder än den, som är mindre mottaglig för yttre inflytelser. A priori och allmängiltigt kan detta icke bevisas utan kännedom om naturen hos den kraft, hvilken drifver lifvets förändringar, d. v. s. utan vissa filosofiska förutsättningar om det yttres väsen, sedt i och för sig, hvilka förutsättningar Spencer fullständigt saknar, något som han sjelf erkänner[1]). A posteriori kan en sådan bevisning åvägabringas i många enskilda fall, *om* vilkoret för en sådan bevisnings möjlighet antages, d. v. s. om modifikationen eller afpassningen blott fattas såsom utvecklingens ena och negativa sida, men *assimilationen* såsom dess andra och positiva. Ty om lifvet endast formas efter det yttre och döda, hvad vinner det då mera af — lif? En sådan vinst förutsätter tydligen det yttres omdaning till moment i lifvet eller dess införlifvande eller *lefvandegörelse*. Men en sådan process består i ombildning af det yttres form såsom yttre. Det är i så fall det yttre, som formas eller afpassas efter det inre, men icke tvärtom. Sålänge nu Spencer icke kan fortskrida till uppfattning af den organiska utvecklingens nyss nämnda positiva sida utan i princip endast kan bemäktiga sig den lägre och negativa sidan, som just uttrycker utvecklingens relativa brist på framgång eller dess hämmande, så saknar hans bevisning i vissa *enskilda* fall, der han otvifvelaktigt lemnar sin principiela ståndpunkt och utan vidare ordande inrycker utvecklingens positiva sida bland leden i sin argumentation, likväl all fast hållning och allt inre berättigande. Ty det måste fasthållas,

1) Se Utv.läran, kap. 3 (om 'de enklaste vetenskapliga begreppen').

att, om man sätter det lefvandes utveckling uteslutande i afpassning efter det yttre, man för sig afskurit all möjlighet att uppvisa något som helst framsteg hos det lefvande sjelft. Tror man sig om att i vissa enskilda fall kunna visa detta, ja då har man försåvidt glömt bort hvad man förut antagit såsom en allmän sanning.

Mer än tvifvelaktig är följaktligen den satsen, att produkten af de två faktorerna, lifvets längd och dess 'bredd', efter hvilken produkt lifvets värde skall beräknas enligt Spencer, är direkt proportionel mot lifvets utveckling, *fattad i den Spencerska afpassningens form*[1]. Men äfven under den förutsättning, att så ej vore förhållandet, utan att tvärtom denna produkt verkligen alltid måste ökas i mon deraf, att lifvet blifver ett allt fullkomligare uttryck för det yttre, så vore dock dermed föga båtnad beredd åt intresset att åt den lefvande varelsen häfda ett verkligt godt. Vi veta, att något godt icke får postuleras ligga i lifvets utveckling och de medel, som främja densamma, förrän sjelfva lifvet blifvit visadt vara ett godt. Men lifvet framstår ej såsom något godt blott derigenom, att det lefves länge och lefves starkt. Pessimismens tröstlösa påstående, att lifvet är värdelöst, gendrifves icke genom en uppmaning sådan som denna: lef mera, så skall lifvet erhålla värde! Man får ingen summa genom att lägga noll till noll. Spencer måste ovilkorligen gå fram till en reel bestämning af lifvet, då han vill finna ett verkligt godt. Han har härvid icke kunnat gå någon annan väg än genom reflektion på den lefvande varelsens väsen, som framträder deri, att den *förnimmer*. Detta är den reela bestämning hos det lefvande, som han måst taga till utgångspunkt för att kunna säga hvad som är ett reelt godt. Det goda måste af den lefvande varelsen *förnimmas* såsom sådant. 'Det är en förutsättning', säger han på tal om optimism och pessimism[2], 'om hvilka pessimister

1) På de kursiverade orden ligger vigt. Ty otvifvelaktigt är, att t. ex. den civiliserade menniskan åt sig betryggat en längre lifstid än vilden och skaffat sig en rikare utbildning af sin fysiska organisms lif — för att blott fästa sig vid den sidan. Men kan väl detta framsteg bero derpå, att denna organism genom civilisationen bragts i allt större öfverensstämmelse med de yttre vilkoren för sin utveckling? Ligger väl den materiela kulturens förtjenst deri, att den lämpar kroppen efter mat, dryck, kläder m. m.? I så fall borde man verkligen snarare tala om att skaffa sig en mage, som passar för födan, än att skaffa sig en föda, som passar för magen, såsom man nu brukar göra!

2) Et. s. 31.

och optimister äro ense. Båda antaga i sitt resonemang såsom en sjelffallen sak, att lifvet är godt eller ondt, allt eftersom det gifver eller icke gifver ett öfverskott af angenäma känslor'. Och längre fram [1]) ger han en koncentrerad form åt denna åskådning i följande yttrande: 'det goda är alltid det angenäma!' Han låter följaktligen det naturalistiska och derför äfven objektiva betraktelsesätt, som sätter det goda i lifvets längd och rikedom på omvexlande rörelser, utfyllas genom vädjan till den subjektiva uppfattningen såsom måttstock vid bedömandet af hvad som är godt. Låter nu hans objektiva sätt att bestämma lifvets värde förena sig med denna subjektiva måttstock? Jo, menar han, på basen af den 'satsen ur biologien', att 'smärtor äro korrelativen till för organismen skadliga verksamhetsyttringar, under det njutningar äro korrelativen till verksamhetsyttringar, som befordra dess välfärd' [2]). Afpassningens verkan på känslan är sålunda enligt honom njutning. Utvecklingen, som stadgar och förlänger lifvet och på mångfaldigt sätt låter dess yttringar omskifta, har till sin subjektiva motsvarighet den angenäma känslan, medan bristen på utveckling, som förkortar tillvaron och gör den trög, kännes oangenäm. Vid bedömandet af denna åsigts betydelse för Spencers lära om lifvet har man naturligen aldra först att fråga sig, om den sats, han påstår sig hafva hemtat ur biologien, är riktig. Man behöfver icke gå längre än till Spencer för att finna, att undantagslös d. v. s. fullt vetenskaplig giltighet har den icke. Om alla typer af lefvande varelser nedom menniskan anser Spencer den gälla i hela dess utsträckning, men om menniskoslägtet, sådant det nu är, säger han, att 'ledningen genom närmast liggande njutningar och smärtor i en mängd fall icke håller streck' [3]), d. v. s. att lifvets utveckling och dess hämmande ofta icke motsvaras af de närmast liggande njutningarna och smärtorna. Då vi höra honom tala så, tränger sig på oss den tanken: om 'i en mängd fall' utvecklingens fortgång faktiskt ledsagas af omedelbar smärta men dess hämmande lika faktiskt af omedelbar njutning, så lär biologien alls ingenting i allmänhet om njutningars och smärtors förhållande till utvecklingen utan endast om vissa enskilda njutningars och vissa enskilda smärtors relation dertill under gifna omständigheter. Skall den af Spencer uppstälda *allmänna* satsen om njut-

1) Et. s. 34.

2) Die Principien der Psychologie, 1 B., s. 291. Jfr Et. kap. 6.

3) Et. s. 89.

ningen såsom ledsagare till utvecklingen på något sätt kunna upprätthållas bredvid de många fall, der de närmaste eller omedelbara njutningarna icke följa den sig fortskyndande utvecklingen i spåren, då måste hänsyn tagas till njutningar, som ett sednare utvecklingsmoment medför, och hvartill de under förgångna utvecklingsmomenter lidna smärtorna äro egnade att bana väg. Då måste de sednare njutningarna, som stå i samklang med utvecklingen, jemföras med de förra, som äro dermed omedelbart osamstämmiga, och vid denna jemförelse befinnas vara öfvervägande. I följd af denna öfvervigt måste det då sägas, att utvecklingen ratar vissa direkta njutningar och i deras ställe väljer vissa direkta smärtor för att genom dessa sednare nå fram till de större njutningar, som utgöra hennes aflägsnare mål. På grundvalen af en sådan jemförelse mellan den omedelbara eller direkta njutningen, som står tillsammans med utvecklingens hämmande, och den genom smärta eller försakelse förmedlade, som utgör uttrycket för dess befordran, uppstår nu föreställningen om den relativa njutningen såsom det för den lefvande varelsen goda, som medföljer utvecklingen. Ty den indirekta njutningen, som begagnar sig af smärtans förmedling, är ju alltid relativ. Den Spencerska satsen om njutningen såsom ledsagare till utvecklingens framsteg kan sålunda i sin allmänhet gälla endast om den relativa njutningen eller den njutning, som framgår ur och förutsätter smärta. Har nu Spencer lyckats uppvisa ett positivt förhållande, som är konstant, mellan utvecklingen och denna relativa njutning? Med andra ord: medför en organisms utveckling på grund af utvecklingens natur och väsen, sådana dessa af Spencer fattas, med nödvändighet ett öfverskott af njutning åt denna organism? På denna allmänna fråga kan tydligen ingen empirisk — således heller ingen biologisk — forskning svara ett obetingadt ja redan af det skäl, att denna forskning aldrig kan sträcka sig öfver för handen varande fakta till för alla tider och för alla möjliga lefvande varelser gällande slutsatser. Spencer gör följaktligen orätt i att till förmån för sin allmänna åskådning åberopa sig på biologien, alldenstund denna för det första och enligt hans eget erkännande i vissa fall synes rentaf tala mot densamma och för det andra på grund af sin egendomliga beskaffenhet saknar kompetens att här fälla det afgörande utslaget. Nej, här måste resonemanget föras ur en allmän eller filosofisk synpunkt. Det är begreppet om öfverskott af njutning, man måste undersöka

i afsigt att efterforska, om det är immanent i utvecklingens eget begrepp. Det är med andra ord Spencers naturalistiska optimism, som bör ur allmän synpunkt pröfvas Vidlyftigt kan jag ej här ingå på en sådan pröfning, men ett par invändningar mot densamma, som vid första anblicken erbjuda sig, måste dock inflyta. Först: om Spencers njutning, åtminstone sådan den förekommer bland oss nu lefvande menniskor, står i sådan förbindelse med smärta, att vi måste underkasta oss den sednare för att nå den förra, hvad borgar för, att den smärtsamma förnimmelsen, som är medel eller åtminstone oskiljaktigt förenad med medlet, med afseende fäst både på styrka och utsträckning understiger den såsom ändamål satta njutningsförnimmelsen? Jag för min del kan icke finna någon borgen derför hvarken vid jemförelse mellan *en* njutning och *en* smärta eller vid jemförelse mellan summan af njutningar och summan af smärtor under ett och samma lif. Åtminstone lär den borgen ej kunna sökas i utvecklingen, ty dennas resultat ligger ju för Spencer endast i lifvets förlängning och ökade intensitet. Men att förlänga lifvet är ju endast att utsträcka möjligheten af att njuta och lida, och att göra det intensivare är ju blott att öka känsligheten för både njutningar och smärtor. På intet vis kan jag upptäcka någon i utvecklingen liggande grund till njutningarnas ökning i förhållande till smärtorna. Derför är jag öfvertygad, att Spencer ej kan ge något tillfredsställande svar på den frågan: hvarför skulle icke en medveten varelse bestämma sig för en närmare liggande, direkt njutning, äfven om den nedsatte hans lifskraft, och afstå från den indirekta njutning, framtiden på det vilkor erbjuder, att han underkastar sig en närliggande eller direkt smärta, då ingen kan säga, hvilken som är störst, summan af direkta njutningar eller summan af indirekta, från hvilken sednare summa ett afdrag dock måste göras, motsvarande den smärta, för hvilken endast de köpas? Hvarför kan man då icke lika gerna njuta af de närvarande ögonblicken som af de kommande, när man ser sig hänvisad till ett antingen — eller i detta fall? Mer än till en viss mängd af njutning, samlad under vissa derför gynsamma ögonblick, kan man ju ändock ej komma, ty utvecklingen går, såsom vi nyss sagt, alls icke i garanti för någon fortgående stegring af njutningsinnehållet, som lemnar i utsigt en framtid af hardt när ogrumlad lycka — blott för ett rikare innehåll af njutning *eller* smärta. 'Hvarför skall det ena ögonblicket offras för eller under-

ordnas under det andra? Det ena har i och för sig lika mycken rätt till att vara som det andra'[1]).

Vidare kan man med allt skäl fråga sig, hvarför icke dessa njutningar, som vänta i en viss framtid och genom sin lockelse förmå till försakelser och smärtor för det närvarande, kunna stå i samma förhållande till sådana, som tillhöra en sednare framtid, som de närvarande stå till dem sjelfva? Hvarför kunna icke en viss framtids njutningar hindra ernåendet af en sednare framtids, i hvilket fall de ju böra uppoffras till förmon för dessa? Det kan nemligen ej nekas, att hänsyn till framtiden lika väl bör tagas vid framtida njutningar som vid nutida. Men då ligger ock faran nära till hands, att det Spencerska njutningskapitalet blir att likna vid den giriges sparade skatt, som aldrig kommer till någon användning för den girige sjelf.

Man kan slutligen gå derhän, att man tänker efter, under hvilken förutsättning ett öfverskott af njutning kan betyda något rimligt. Af den faktiska, äfven af Spencer förutsatta relativiteten mellan njutning och smärta, hvilken egentligast framträder i den form, att en nu liden smärta visar sig vara orsak till en sednare vunnen njutning och tvärtom, förstå vi då först, att njutning och smärta äro bestämbara genom hvarandra och, såsom motsatta, bestämbara genom hvarandra på det sätt, att de uttaga hvarandra såsom plus och minus. Men då man talar om öfverskott af njutning, kan man omöjligen anse denna njutnings bestämbarhet genom sin motsats gå längre än till en viss gräns, ty egde den rum utan utan all inskränkning, då skulle all gifven njutning ega sin bestämdhet eller vara just den bestämda njutningen endast på det vilkor, att den motsvarades af en densamma jemt motvägande smärta. Men i så fall vore aldrig något öfverskott af njutning tänkbart. Svaras nu härpå, att en viss, enskild och faktisk njutning, som en lefvande varelse känner, alldeles icke behöfver uppvägas af en lika enskild och faktisk smärta, som han lider, för att af honom kännas såsom njutning, fastän visserligen *begreppet* om ett visst qvantum njutning saknade all fattlighet och bestämdhet utan begreppet om ett motsvarande qvantum smärta, så bör uppmärksamheten fästas

---

1) Så återger H. Høffding i sin 1887 utkomna Etik — s. 23 — den grekiske njutningsfilosofen Aristippos' från Kyrene tankegång, som han finner ovederläggIig ur teoretisk synpunkt.

derpå, att här just måste vara fråga om begreppet. Och hvad betyder detta begrepp? Jo, att ett visst mått njutning ej är tänkbart utan ett jemt motvägande mått smärta *i det stora hela,* d. v. s. ej nödvändigt förekommande hos *samma* varelse, som har njutningen, men dock alltid hos *någon* varelse. Hvad beträffar den organiska tillvaron i det stora hela (det enda område, der njutning och smärta finnas), skulle derinom alltså ett visst njutningsmått alltid uppvägas af ett lika stort mått af smärta, såframt njutningen vore att fatta såsom genomgående relativ, i hvilket fall naturligtvis intet öfverskott deraf är möjligt. Skall Spencer utan begreppsvidrighet kunna på ett rent allmänt sätt tala om öfverskott af njutning, då måste ock njutningssumman ega några beståndsdelar eller åtminstone någon beståndsdel utan all möjlig motsvarighet af smärta. Då måste i njutningen finnas ett plus, som ej kan uppvägas af något tänkbart minus. Men ett plus, som icke kan uppvägas eller uttagas af något möjligt eller tänkbart minus, är intet verkligt plus, ty det saknar all qvantitativ bestämdhet. Det är en storhet, som ej kan minskas. Såsom sådant är det icke relativt, utan rent eller absolut. Till tanken på en ren eller absolut och dermed ock alldeles qvantitetslös njutning, hvilken såsom sådan ej i ringaste mon är blandad med eller förutsätter smärta, emedan alldeles intet förhållande är möjligt, hvari den kan stå till smärta, måste följaktligen Spencer höja sig, om han vill fasthålla begreppsbetydelse hos sitt öfverskott af njutning. Men å andra sidan är lätt att inse, hurusom ett öfverskott endast kan bestämmas i förhållande till det, som det öfverskjuter — här smärtan —, eller att allt öfverskott är genomgående relativt, och att följaktligen ingenting absolut kan inrymmas i föreställningen om öfverskott af hvad slag det vara må. I korthet kan min mening återges så, att ett öfverskott af njutning icke är möjligt eller tänkbart, utan att en ren eller absolut njutning måste tänkas, men att en ren eller absolut njutning aldrig kan tänkas såsom ett öfverskott. Härmed är således icke nekadt, att ett visst öfverskott af njutning faktiskt förekommer i verlden hos någon varelse vid någon tidpunkt, och att det till och med en gång faktiskt *kan* för någon tid förekomma hos alla kännande varelser, utan nekas endast, att denna möjlighet är i och genom sig sjelf begriplig. Förklaringsgrunden till allt öfverskott af njutning, hvilket är liktydigt med all positiv njutning, är nemligen endast och allenast att söka i en fullkomligt oblandad förnimmelse af harmoni — utan all

motsats och all grad. Men till uppfattning af en sådan harmoni når Spencer aldrig upp. Derför är ock allt hans försök att vetenskapligt förklara den faktiska känslan af harmoni eller lycka såsom en integrerande del i lifvet och att uppvisa denna känslas utsträckning till allt vidare lifsområden och hennes tilltagande i intensitet såsom sidor af lifvets utveckling blott ett famlande i mörkret. Faktum af en erfaren positiv njutning kan han konstatera men ej begripa. Hvad som icke är faktiskt, såsom hvad lefvande varelsers framtid bär i sitt sköte, om mera af njutning eller mera af smärta, gör han deremot klokast i att helt och hållet lemna ur räkningen, sålänge hans tanke endast rör sig med relationer.

Enligt min åsigt kan Spencer alltså icke ådagalägga, att känslan af lycka eller njutningen står i någon väsentlig förbindelse med lifvet och dess utveckling — hvarken på grund af erfarenheten, som deremot uppställer starka instanser, och hvarpå för öfrigt något *allmängiltigt* omdöme ej kan baseras, eller genom allmänt hållna resonemanger. Detta sednare förstås af sig sjelft, om man endast besinnar, huru omöjligt det är att i den lefvande varelsens natur finna någon grund till lycka, om denna natur till sin art och sin utveckling uteslutande fattas såsom en produkt af yttre krafter, hvilka af densamma göra allt det, som de såsom yttre nödvändigt måste göra. Med andra ord: då den lefvande varelsen fattas så ytterst formelt, att ingen för densamma väsentlig, reel beskaffenhet uppvisas, och då utvecklingen således ej kan få sin form i någon mon bestämd af denna beskaffenhet, då måste orsaken till hvad den lefvande varelsen från början är och till hvad han sedan blir genom utvecklingen sökas i det för honom främmande och yttre, och då kan han sjelf icke antagas vara eller blifva något annat än en uppenbarelseform för det yttre, ett sätt, hvarpå detta framträder. Till denna konseqvens har Spencer dock icke gått, utan, sedan han lagt dess förutsättningar, har han sedan mött den ur dem framgående slutföljden genom att i andra hand uppmärksamma en sida hos det lefvande, nemligen förnimmelsen och den dermed förbundna njutningen och smärtan, hvilken sida han antar vara en för detsamma ursprunglig, ej ur det yttre härledbar karakter[1]).

Det lefvande är följaktligen enligt Spencer, såtillvida som det förnimmer, njuter och lider, ej en blott form för yttre krafters fram-

1) Se Die Principien der Psychologie på mångfaldiga ställen.

trädande utan en med dessa yttre krafter samordnad, sjelfbestående verklighet[1]). Men detta är ett antagande, som, osamstämmigt med hans naturalistiska grundåskådning, specielt står i snörrät motsats mot hans formulering af lagen för den organiska tillvarons utveckling. Enligt denna formulering lyftes ju, såsom vi veta, det yttre till drifkraft, regel och ändamål för det lefvandes eller förnimmandes utveckling. Men förhåller det sig så, då är det förnimmande ett blott passivt material, som formas, men som sjelft alldeles icke är grund till någon sin form. Emellan dessa motsatta åskådningar drifves nu Spencer fram och åter i sin 'Etik' likaväl som annorstädes. Hvad som har en specielt etisk betydelse, det är hans försök att öfvervinna motsatsen genom att antaga en genomgående öfverensstämmelse mellan utvecklingens framsteg, sådana de måste blifva i följd af beskaffenheten hos den omgifning, som det sig utvecklande lifvet har, och framstegen till större harmoni i den lefvande varelsens förnimmande. Att möjligheten att uppvisa denna öfverensstämmelse dock för alltid är afskuren för Spencer, detta är den svåraste stötestenen, som står i hans väg, då han vill oafbrutet fullfölja en och samma etiska tankegång. Denna stötesten kan ej aflägsnas med mindre, än att han antingen lyckas visa, att förnimmelsen icke konstituerar en väsentlig, ur andra oförklarlig sida hos verkligheten, och sålunda nedsätter den till sekundär betydelse, eller ock i förnimmelsen sjelf ser utvecklingens grund, lag och ändamål.

Spencer ger ock sjelf erkännande åt svårigheten att fasthålla utvecklingens subjektiva ändamål, njutningen, bredvid dess objektiva, lifvets förlängning och mångfaldigande i anseende till yttringar. Han gör detta på det sätt, att han uttrycker sig olika om det subjektiva ändamålet, än såsom om det verkligen vore det slutmål, hvartill utvecklingen syftar[2]), än såsom om det endast vore underordnadt under det objektiva, i hvilket fall dessa två tydligen icke längre antagas vara hvarandra fullt täckande sidor af samma sak. Han uttrycker sig nemligen ofta så, att njutningen endast »vägleder» organismen till sådana verksamhetsyttringar, som förlänga och rikta lifvet[3]). Men det aldra starkaste uttrycket för detta

1) Jfr F. A. Lange: Geschichte des Materialismus s. 702 ff.

2) Se Et. s. 49, der det heter: 'ingen skola kan undvika att antaga såsom moralens yttersta mål ett önskvärdt känslotillstånd, det må nämnas med hvad namn som helst: tillfredsställelse, glädje, lycka'.

3) Se Et. s. 88 och flerestädes.

underordnande ligger i hans åsigt, att alla förnimmelser och äfven känslorna af njutning och smärta sjelfva afpassas efter lifsutvecklingens fordringar[1]). Och detta skall gälla helt generelt, ty Spencer antager alldeles icke tillvaron af *några* konstanta vare sig njutningar eller smärtor utan tror sig hafva uppvisat, att alla sådana känslor ändra natur efter de organiska strukturernas och verksamhetsarternas utveckling. Deraf visar sig då tydligt, att utvecklingen enligt denna åsigt ej kan hafva sin norm i några sådana känslor, emedan de alla tillhöra det som skall ordnas efter en annan norm, hvilken då naturligen faller utanför förnimmelselifvet eller blir helt och hållet objektiv. Häri ligger nu ett obestridligt bevis på naturalismens öfvervigt öfver det supranaturalistiska drag, som framträder hos Spencer i hans hänvisning till den subjektiva förnimmelsen såsom på visst sätt utgörande utvecklingens syfte.

Vi veta nu, att allt lif enligt Spencer förlöper endast och allenast såsom en ackommodation efter verkligheter och förhållanden, som för den lefvande varelsen sjelf äro främmande och yttre. Vi veta ock, att denna ackommodation påstås utöfva ett utvecklande inflytande på varelsen i så måtto, att hans lifs längd och innehåll derigenom ökas, samt att denna ökning på det hela taget skall gifva sig tillkänna i angenäma förnimmelser hos honom, hvilka förnimmelser ytterst afgifva motivet för hans verksamhet och dess oafbrutna fortsättande. Huru kommer nu menniskolifvet att taga sig ut på grundvalen af dessa allmänna förutsättningar? Jo, helt enkelt såsom det jemförelsevis högt utvecklade lifvet. Bättre afpassning efter ändamål och dermed hand i hand gående större mått af njutning äro de drag, som egentligen utmärka detsamma. I sin framställning af etiken följer Spencer hvad han kallar *handlandets utveckling* genom alla olika områden af den animala tillvaron — från infusionsdjuren ända upp till den civiliserade menniskan — och tror sig der upptäcka en oafbruten stegring af afpassningarnas mängd och ändamålsenlighet, motsvarad af en allt fastare och rikare utbildad fysisk organisation. Någon annan skilnad mellan menniskan och djuret än den differentiering, som blifvit en följd af hennes bättre afpassning efter det yttre, som för båda är gemensamt, antyder han alldeles icke. Att han heller icke erkänner någon annan, framgår tvärtom otvetydigt af hans sätt att bestämma det sedliga

1) Se Et. kap. 10 ('om njutningars och smärtors relativitet').

handlandet, etikens objekt. 'Etiken', säger Spencer, har till ämne den form, som det universela handlandet antager under de sista utvecklingsstadierna'[1]). Med det universela handlandet förstår han ingenting annat än handlande öfver hufvud, d. v. s. handlandet oafsedt hvem som handlar. Begreppet handlande sammanfaller nu med begreppet afpassning efter ändamål[2]). Följaktligen måste hvarje möjlig verksamhetsyttring bära namnet *handling*. Etikens uppgift blir sålunda för Spencer att framställa alla verksamhetsyttringars form, sådan denna ter sig på de sista och högsta utvecklingsstadierna, d. v. s. när verksamheten blifvit fullkomligt afpassad efter det yttre, eller, såsom han ock stundom uttrycker det, en fullständig jemvigt inträdt mellan det inre och det yttre. Endast en ren gradskilnad eger rum mellan de lägsta djurens instinktiva lifsyttringar och den medvetna menniskans moraliska handlingar. Det är samma makt, som lyfter utvecklingens våg inom djurets, den enskilda menniskans och samhällets lif, och alla dessa former af lif hafva samma mål: njutning. De sednare äro fullkomligare utvecklade — det är hela skilnaden.

Fastän det visserligen ej kan nekas, att Spencer såväl vid sina specielt psykologiska som företrädesvis vid sina på utvecklingens allmänna karakter och lagar riktade undersökningar utgår från antagandet af ett subjektivt element såsom jembördigt med 'verlden utom medvetandet' (objektet), hvilket andliga element föreligger i 'medvetandets verld' (förnimmelserna)[3]), så föranleder dock denna modifikation af hans *realism* alldeles icke erkännandet af någon som helst artskilnad mellan menniskan och de rena naturorganismerna. En utgångspunkt för fortgång till ett sådant erkännande är utan tvifvel gifven i den nämnda modifikationen, men Spencer beröfvar sig för sin del genast all utsigt till en sådan fortgång genom sin *sensualistiska* förutsättning om allt förnimmandes genomgående relativa och osjelfständiga karakter. En förnimmelse betyder för Spencer helt enkelt ett 'medvetenhetstillstånd', der elementer af olika ursprung (inre och yttre) referera sig på hvarandra[4]).

1) Et. s. 23.

2) Se Et. s. 9.

3) Se Utvecklingsläran I, s. 141.

4) Jfr Psychol. II, s. 254, der det heter om varseblifningen eller åskådningen, att den alltigenom är en uppfattning af relationer, och samma arbetes samma del, s. 291, der 'filosofens tänkbarast abstrakta föreställning' säges

På detta sätt nedsättes allt medvetande till en osjelfständig produkt af för hvarandra främmande faktorer. Nu är det sant, att erfarenheten visar oss aktualiteten af ett sådant relativt och osjelfständigt medvetande. Åtminstone är ett sådant det enda, som träder i dagen hos djuren och äfven i vissa former af menskligt lif. Men Spencer erkänner alldeles icke verkligheten af *någon* annan form af medvetande än denna, och måste följaktligen antaga andlig artlikhet mellan menniskan och djuret[1]). Det *enda* skiljemärket mellan dem i detta afseende sätter han i den större rikedom inom förnimmelselifvet, som tillhör menniskan, och som verkliggöres genom en derinom oupphörligt fortgående 'presentation', bestående deri, att hvarje en gång gifvet 'medvetenhetstillstånd' ånyo bringas till medvetande utan förnyadt senterande d. v. s. i en ny form (*re*presenteras), hvarefter detsamma försiggår med den nya formen (*re*-representation) o. s. v. Mot denna förnimmelsernas större antal och sammansatthet svarar en rikare struktur hos kroppens kärl, muskler och nerver och en deraf betingad större förmåga hos dem att funktionera i olika riktningar och med ökad styrka. Denna högre utvecklingsgrad i nu nämnda hänseenden utgör sålunda det egentligt menskliga enligt Spencer.

Det är sålunda klart, att enligt honom menniskolifvet inom sig icke företer någon motsats mellan till arten af lif skilda former. Han förnekar hos detsamma den form, som icke behäftas med naturföremålens och naturprocessernas relativitet. Ur etisk synpunkt kan saken uttryckas så, att det är *pligtens faktor*, han

vara uppbygd af 'just sådana koordinerade förändringar' (relationer), hvaraf varseblifningen är det. Den högsta tanke är sålunda enligt Spencer icke i någon egentligare mening den menskliga andens egendom än t. ex. åskådningen af ett hus. Detta är för öfrigt en fundamentalsats hos Spencer, i många variationer utsagd.

1) Betecknande och otvetydig är följande utsago (Psychol. I, s. 473): 'att den mellan förnuft och instinkt vanligen antagna klyftan icke finnes till, framgår tydligt såväl ur bevisföringen i de föregående kapitlen som ur våra slutledningars allmänna gång, hvilken' o. s. v. Jfr härmed hvad som säges på nästa sida: 'det kan alltså ej vara på annat sätt, än att vid instinkten sammanhanget eger rum endast mellan sådana inre och yttre relationer, som äro mycket enkla eller allmänna, under det att detsamma vid förnuftet eger rum mellan sådana inre och yttre relationer, som äro sammansatta eller speciela eller abstrakta eller sällsynta. Men sammansatthet, specialitet, abstrakthet och sällsynthet hos relationer afse blott grad'.

utesluter från menniskolifvet[1]). Ur mera allmän och teoretisk synpunkt kan man säga, att det för hans verldsåsigt ytterst bestämmande är förnekelsen af det medvetande, som har grund i sig sjelf, eller som har sitt eget inre i egentligaste mening till innehåll i sina förnimmelser, hvilkas beskaffenhet sålunda icke beror på något förhållande till hvad som för medvetandet är yttre. Ingen må nemligen föreställa sig, att Spencers verldsåsigt får sin egendomlighet och sin åtskilnad från gifna supranaturalistiska åsigter bestämd genom uppmärksamhetens fästande på ett element, som skjuter öfver dessa sednare åsigters omfattning, eller genom *en väsentligen ny insats i forskningen*, som spränger sönder de former, i hvilka denna förut varit sluten. Tvärtom är det den simpla *förnekelsen* af det väsentliga momentet i dessa åsigter, som grundlägger den nämnda åtskilnaden. Spencer är *i det stora hela* ingen brytare af nya banor inom det filosofiska tänkandets område utan vandrar tvärtom på en ytterst gammal och nött väg. Den i egentlig mening *nya* filosofien har tagit sin bestämda början med Kant och Fichte. Desse män hafva framkommit med en verklig vetenskaplig nyhet, som i praktiskt-etiskt afseende framträder såsom läran om medvetandets absoluta kausalitet eller såsom den vetenskapliga läran om friheten. Men till denna nyhet ställer sig Spencerismen såsom den kontradiktoriska motsatsen. Spencer nekar en positiv sats, som faktiskt utgör den moderna spekulationens utgångspunkt, till hvilken spekulation han alldeles icke träder i någon *konträr* motsats genom att uppvisa något *annat* nytt i samma afseende, än hvad denna gjort. Derför hör han ock onekligen till hela andan af sin verldsåsigt till en för-kantisk ståndpunkt men har icke sin plats inom den egentligt moderna filosofien. I etiken, hvarom ju här är fråga, har först Kant tagit rätt fasta på och rätt klart begränsat pligtens faktum. Vidare har han uppvisat 'viljans autonomi' eller friheten såsom grundförutsättning för detta faktums tänkbarhet. Just härigenom har kristendomens sedliga åskådning fått sitt första och grundläggande vetenskapliga uttryck, medan denna förut alltid föll bredvid och utom den vetenskapliga forskningen, huru allvarligt denna än stundom bemödade sig att upptaga densamma utan att omtyda

1) Se Et. s. 132: 'känslan af pligt är någonting öfvergående och kommer att aftaga i den mon, den moraliska utvecklingen går framåt'. Den är sålunda — motsatsen till sedlig!

den. Den i kristendomen grundade specifika egendomligheten hos sådana moraliska föreställningar som förpligtelse, heder, samvete, ånger, skuld, menniskokärlek o. s. v. nästan genom hela sedlighetens sfer, hvilka föreställningar hafva ett helt annat innehåll, än de hade i antiken, men med hvilka vi nu i det dagliga lifvet alltjemt röra oss, fullt vissa på att förstås af hvarje normal menniska med någon utveckling, hade förut alltid gått mer eller mindre förlorad vid vetenskaplig behandling såväl under medeltiden som under den förkantska perioden af den s. k. nyare filosofien. Den för-kantska vetenskapen, äfven högt utvecklad och högt syftande (såsom t. ex. hos *Leibniz*), räckte icke till för att bemäktiga sig inebörden i dessa föreställningar och deråt gifva ett rätt uttryck. Den upptog väl namnen, men satte dem såsom skyltar på föreställningar, tillhörande ett annat och lägre område än det sedliga, fastän med större tillgänglighet på tänkandets dåvarande utvecklingsståndpunkt. Så framställer ock Spencer såsom sedligt hvad som hör till ett lägre område, men är så mycket afgjordare i detta afseende, än den förkantska vetenskapen öfver hufvud kan sägas hafva varit, som han har framför sig såsom ett väl bekant historiskt faktum den vetenskapliga grundtanke, frihetstanken, hvilken utgör den nyckel, som för förståndet öppnar dörren till det rum, der våra omedelbara åskådningar om rätt och orätt alltjemt röra sig, och utanför hvilket ingen på allvar kan ställa sig med sin uppfattning utan att offra allt verkligt samförstånd och all egentlig samverkan med andra menniskor. Då nu Spencer på grund af denna sin historiska ställning måste fullt *medvetet* och *afsigtligt* förkasta denna grundtanke, då han ej antager den, kan han ock sägas hafva *principielt brutit* med det tänkesätt i sedliga frågor, hvars kärna denna tanke utgör, hvilket visst icke gäller om den nämnda periodens vetenskap i allmänhet. Derför blir ock hans uppfattning af de moraliska föreställningarna mindre en blott och bart för liten uppfattning, som afskär något hos dem för att kunna inrymma återstoden, och mera en total brist på uppfattning af det egendomliga hos dem. Derför undergå alla dessa föreställningars namn, använda af Spencer, en grundväsentlig förändring i betydelse. Träffande exempel på en sådan förändring erbjuda orden *förpligtelse* eller *moralisk förbindelse, rättvisa* och *menniskokärlek*. I sin 'Etik'[1]) uttrycker sig Spencer på följande

---

1) S. 131.

sätt: 'Bain tillskrifver känslan af moralisk förbindelse verkningarna af straff, hvarmed vissa slags handlande af lagen och den offentliga meningen beläggas. Och jag instämmer med honom såtillvida, att jag anser, att af dem alstrats den känsla af nödgande, som medvetandet af pligt i sig innesluter, och som äfven ordet förbindelse angifver'. Sålunda skulle förpligtelsens nödvändighet, som just innebär dess egentliga åtskilnad från alla lägre bestämningsgrunder, hvarken innebo i förpligtelsen sjelf eller stödjas på en öfververldslig ordning utan helt enkelt hafva sin — tillfälliga — anledning i utifrån hotande straff! Rättvisa skall ingenting annat vara än känslan af subjektiv lust eller tillfredsställelse vid åsynen af andras oinskränkta bruk af deras personliga frihet och af olust vid ingrepp i denna frihet — en 'representativ' d. ä. abstrakt form af kärleken till den egna personliga friheten [1]. Dessutom gestalta sig den högre andliga sympatiens alla olika arter ganska egendomligt enligt Spencer. Föst och främst må dock härvidlag erkännas, att han antager ett den ena menniskans intresse för den andra, som alldeles icke i sista hand syftar utanför förnimmelselifvet och på yttre, grofva och påtagliga fördelar och njutningar. Nej, det finnes enligt Spencer en egentligt etisk form af välvilja, vänskap eller kärlek, hur man vill kalla det, som söker göra godt mot andra, glömsk af all *yttre* ersättning, och som i viss mening är till blott för att vara en andlig egendom hos den, som besjälas af den nämnda känslan. Men härmed uteslutes ingalunda egoismen från denna känsla. Enligt Spencer är nemligen en sådan välvillig eller sympatisk sinnesstämning på det nogaste förenad med lust eller njutning och vore derförutan orimlig. Menniskan skall nemligen enligt honom på det utvecklingsstadium inom menskligheten, der vi nu befinna oss, eller dit vi åtminstone allt mera skönjbart nalkas, vara så organiserad, att hon njuter af andras fröjder och lider af deras smärtor, och detta oberoende af yttre förhållanden. Hvarför? Emedan denna organisation är en faktisk produkt af utvecklingen, är det enda svar, han kan gifva och gifver derpå. Liksom alltså en vacker tafla åstadkommer ett harmoniskt intryck på åskådarens sinne, så gör ock åsynen af en like, som fröjdas. I vår egen själ upptaga vi ett återsken af andras fröjder. Ej under då, om vi vilja bereda våra medmenniskor glada dagar, då vi sjelfva få på egen lott åt-

1) Se Psychol. II, s. 695.

minstone en bråkdel deraf! Detta genomsyrande af äfven den högsta formen af sympatisk sinnesstämning med förfinad egoism förstör i grund den sedliga kärnan i allt vårt förhållande till andra menniskor. Men det finnes öfver hufvud ingen enda sedlig känsla eller föreställning, hvars betydelse icke på detta sätt af Spencer helt och hållet förvandlas, på det att den måtte passa in efter den måttstock, han använder vid sina etiska undersökningar, och hvars subjektiva uttryck är lycka eller njutning. Naturligtvis innehåller denna omstöpning såsom sådan ingenting nytt, ty *all* evdämonism har, såsom etikens historia nogsamt visar, ständigt förfarit på samma sätt, om ock omstöpningens grundlighet varit större eller mindre allt efter graden af medveten motsats mot en sedlig verldsåskådning. Materialet är dock hos Spencer delvis nytt, och dess gruppering är gjord ur en synpunkt, hvars tillämpning på och stadiga fasthållande inom sedeläran bestämmer hans plats bland evdämonisterna, hvilken synpunkt naturligtvis är den s. k. utvecklingens Vid denna framställning tages emellertid ingen närmare hänsyn till Spencers ställning bland hans meningsfränder i äldre och nyare tider, ty den har ingalunda till uppgift att jemföra hans evdämonism med andra former af samma riktning. Den sätter sig öfver hufvud alls ingen speciel historisk uppgift före utan vill helt enkelt framlägga Spencerismens sedelära och dess allmänna förutsättningar på det sätt och i den utsträckning, att denna lära blir väsentligen karakteriserad och några svårigheter vid densamma framhållna, hvilka synas ligga nära till hands och vara fattliga utan all fortgång till en genomförd pröfning af dess grundtankar.

I sjelfva verket ligger ingen ringa svårighet just i den nyss påpekade förändringen af de sedliga föreställningarnas betydelse ända till oigenkänlighet för det vanliga populära medvetandet. När Spencer i samvetets gillande af vissa handlingar och ogillande af andra icke ser något annat än ärfda verkningar af fortsatta erfarenheter om hvad som bereder lycka eller olycka eller påstår, att 'rätt och orätt ytterst måste härledas från njutning och smärta'[1]), eller bestämmer den moraliska förbindelsen, rättvisan och kärleken till nästan så, som nyss blifvit angifvet, då igenkänner detta medvetande alldeles icke sitt sedliga innehåll. Man kan nu tvista om, huruvida detta medvetande, som så icke gör, icke tilläfventyrs tillhör en lägre kulturståndpunkt i förhållande till en

1) Et. s. 43.

annan, som just för närvarande lär hålla på att arbeta sig fram, om den ock ännu blott hos ett fåtal menniskor nått en något högre grad af bestämdhet och klarhet. Ett *faktum* är i alla händelser, att ända sedan den tid, då kristendomen blef den första andliga stormakten i verlden, det sedliga föreställningssättet hos den vida öfvervägande delen af de menniskor, som rönt något inflytande af kristendomen, alltjemt utgått från den tysta förutsättningen om ett godt, som är godt i och genom sig sjelft, men ej genom något förhållande till njutning och smärta, om en röst i menniskans inre, som anger närvaron eller frånvaron af detta goda såsom syftemål vid vissa handlingar, och om en kärlek till andra, om hvilken det i strängaste mening gäller, att den *icke söker sitt.* Och icke nog med, att detta föreställningssätt får tjena såsom yttersta måttstock vid bedömandet af menniskornas handlingar, att det sålunda räknas såsom det sanna och riktiga föreställningssättet i sedliga ting, tusenden se ock deri den *bevekelsegrund*, som drifver deras egen verksamhet och bestämmer deras förhållanden i vidsträckt omfattning. Man har sålunda härvidlag att göra, ej blott med ett sätt att uppfatta, utan ock med ett sätt att vara och verka i lifvet. När man nu hvarken kan eller eger rättighet att neka, att detta uppfattnings- och handlingssätt för den uppfattandes och handlandes eget medvetande eger full verklighet, och att det inför samma medvetande står i bestämd och outplånlig motsats mot all gröfre och finare evdämonism, då är detta en företeelse, som af Spencer måste förklaras, men som ej kan bortförklaras. Med andra ord: om ingen handling i verlden, såsom Spencer säger, kan företagas af någon annan orsak än derför, att den ytterst går ut på det handlande subjektets angenäma tillstånd i ett eller annat afseende, hur kan man då förklara, att många menniskor anse sina och andras egentligen goda handlingar alldeles icke hafva något att skaffa med ett sådant tillstånd? Huru kunna kloka och i det hela högt utvecklade personer vara omedvetna om sina högsta och egentligen menskliga handlingars verkliga grund och i stället antaga denna vara en sådan, som i sista hand alldeles icke kan så tänkas, emedan detta skulle strida mot den menskliga naturens inrättning? På denna fråga blir Spencer svaret skyldig — helt enkelt derför, att han aldrig gör sig den. Och han kan heller ej ställa en sådan fråga på sig, ty — att döma af hans skrifter — är för honom det åberopade faktum icke ett faktum i lifvet utan på sin höjd en blott teori eller, rättare, en hypotes inom vetenskapen. Men detta fak-

tum måste uppmärksammas på det nogaste af hvar och en sedelärare och tagas sådant det är och såsom sådant förklaras. Förklaringen af detsamma kan vara tillfyllestgörande för evdämonismens behof, endast försåvidt det på psykologiska grunder kan uppvisas såsom ett *sjelfbedrägeri*. Men lyckas icke detta, då har den evdämonistiska principen mot sig en erfarenhet, som upplöser dess allmängiltighet och dermed sjelfva dess karakter af princip. Att Spencer icke har ingått på utredning af denna fråga, torde få anses såsom en mycket stor betänklighet mot hans framställning af sedligheten. Denna betänklighet skingras icke i någon mon af de helt allmänna resonemanger, han i sin Etik för mot 'de etiska värderingar, som taga motivens rättfärdighet till mått' och mot den etiska åskådning, 'som gör handlingens dygdighet till princip'[1]. Genom dessa resonemanger vill han uppvisa otänkbarheten i allmänhet af en sådan värdering och en sådan åskådning, emedan de skola leda till orimligheter. Men dermed kan han tydligen ej förklara det nyss nämnda *psykologiska* faktum, lika litet som han enligt min öfvertygelse verkligen lyckas ådagalägga hvad han åsyftar. En kort redogörelse för hans sätt att resonera härvidlag torde vara ganska upplysande.

När Spencer talar om 'etiska värderingar, som taga motivens rättfärdighet till mått', träffar han just det etiska åskådningssätt, som grundar handlingens godhet eller sedlighet på handlingens eget innehåll såsom ovilkorligt rätt och icke på något, som för densamma är yttre, såsom t. ex. dess verkningar i sinneverlden. Derom vitnar Spencer sjelf alldeles otvetydigt, då han förklarar sin mening med teorien om en sådan värdering, som den nämnda eller hvad han kallar 'intuitionsteorien' på det sätt, att han dermed förstår den teori, hvilken betraktar 'de känslor af tycke eller afsky, vi hysa för vissa handlingar, såsom oberoende af alla följder, som erfarits af en sjelf eller ens förfäder' — nemligen af handlingar af sådant slag. Denna förklaring passar fullständigt in på den Spencerska etikens historiskt gifna grundmotsats, det från kristendomen härstammande etiska betraktelsesättet. Det formela uttrycket för detta betraktelsesätt är just, att sedlig är den handling och endast den, hvilken utgår från en rent inre grund och sålunda ej alls från någon hänsyn till de möjliga verkningarna i handlingens material. Spencer åter vill framhålla omöjligheten af, att någon handling ytterst kan ledas af något

1) Et. s. 38 ff.

annat än hänsyn till sådana verkningar. Detta är just den *väsentliga differenspunkten*[1]).

Spencer försöker nu försvara sin ståndpunkt genom en mot den s. k. 'intuitionistiska' etikens grundprincip riktad enkel vädjan till *sens commun*, om jag så får säga. 'Frågar man', säger han, 'intuitionisten, hvarför den moraliska känsla, hvilken säger honom, att det är orätt att taga en annans egodelar, hellre skall åtlydas än den moraliska(!) känslan hos en turkoman, hvilken bevisar, huru förtjenstfull han betraktar tjufnad, genom att vallfärda till ryktbare röfvares grafvar för att offra, kan han ej göra annat än påpeka, huru — åtminstone under våra förhållanden, om icke också under turkomanernas — ringaktning af personliga egendomsanspråk icke endast medför omedelbar olycka, utan äfven framkallar ett socialt tillstånd, som är oförenligt med lycka'. En menniska skulle icke kunna stödja sin känsla af afsky för stöld på någon annan grund än den, att stöld under närvarande förhållanden medför olycka!

Detta nakna påstående af Spencer bör sammanställas med det försök till en *deductio in absurdum*, som han riktar, namneligen ej mot de s. k. intuitionisterna, utan mot dem, hvilka 'göra handlingens dygdighet till princip'. Om Spencer under den angifna konsttermen syftar på vissa bland sitt hemlands tänkare (särskildt på de s. k. skottske moralfilosoferna), så vänder han sig med sin *deductio in absurdum* mot Plato och Aristoteles. Som vi veta, var det begreppen om det goda och dygden, som företrädesvis fäste de gamle sedelärarnes uppmärksamhet på sig, medan pligtbegreppet träder i förgrunden inom den kristna tidens etik. I Spencers framställning representera 'intuitionisterna' den supranaturalistiska riktningen inom etiken, försåvidt denna riktning är modern, och Plato och Aristoteles densamma, såvida den bär antik drägt. Blott synpunkten

1) Man igenkänner lättare Spencers åsigt, om man, såsom man har all rätt att göra, och som äfven Spencer merendels sjelf gör, i stället för hänsyn till verkningarna, dessa må framträda i alldeles omedelbart sammanhang med handlingen, d. v. s. vara dess 'direkta' följder, eller framgå derur huru 'indirekt' som helst, sätter det närmare bestämda uttrycket angenämt eller oangenämt tillstånd för subjektet. Verkningarna äro nemligen såsom sådana alltid yttre, men det är omöjligt för viljan att åsyfta något yttre annat än för dess inflytande på den som har viljan. Men allt utifrån, d. v. s. från annat håll än från det personliga lifvet, kommande inflytande är alltid sinligt och reducerar sig derför ytterst till ett visst mått af behag eller obehag.

skiljer dem sålunda i hufvudsak åt, hvarför hvarje principielt angrepp på de förra träffar de sednare och tvärtom. Detta är anledningen, hvarför jag i detta sammanhang upptager Spencers nyss nämnda deduktion.

Denna har följande tankegång[1]). Den supranaturalistiska åsigten är, att man kan definiera begreppet dygd utan begreppet lycka. Dygden skulle under denna förutsättning — i förhållande till lyckan — vara ett ursprungligt och oberoende begrepp. Men om dygden så är, menar Spencer, 'kan ingen förnuftig grund anföras, hvarför något sammanhang skulle finnas mellan dygdigt handlingssätt och handlande, som är njutningsbringande i sina totalverkningar på en sjelf eller på andra eller på båda; och om det icke gifves något nödvändigt sammanhang, så kunde det tänkas, att det handlande, som benämnes dygdigt, äfven kunde vara smärtbringande i sina totalverkningar'. Men nu är det lätt att uppvisa det ohållbara i ett sådant antagande genom att utdraga orimliga konseqvenser derur. Tag två dygder, t. ex. mod och kyskhet, och förutsätt, att deras utöfning ständigt leder till tvedrägt, sorger, sjukdom och död, medan deras motsatser hafva motsatta verkningar. Då detta förvända förhållande skulle göra det alldeles omöjligt för en förnuftig varelse att vara modig och kysk, så måste den af Spencer bekämpade åsigten frångås, och måste det i stället antagas, att begreppet dygd saknar ett väsentligt element, om begreppet lycka uteslutes från detsamma.

Alltför gerna medges, att en dygd, 'som är smärtbringande i sina totalverkningar', är ett oting. Man måste med andra ord, såsom Spencer vill, förutsätta ett nödvändigt sammanhang mellan dygden och lyckan, detta sednare ord taget i den vidsträckta betydelsen af harmoniskt tillstånd i allmänhet. Men hvad som ingalunda kan medges, det är, att detta deras sammanhang med nödvändighet måste grunda sig på *lyckan*. Här föreligger nemligen icke en enkel möjlighet för förklaringen af detta sammanhang utan ett alternativ af följande innehåll: antingen är detta sammanhang att söka deri, att den dygdige är dygdig, emedan han är lycklig, *eller* deri, att den lycklige är lycklig, emedan han är dygdig. I båda fallen eger sammanhang rum och icke blott i det förra. Allt kommer an på den frågans besvarande: innehåller lyckan måttet

---

1) Et. s. 40 ff.

för dygden, så att man är dygdig endast i samma mon, som man är lycklig, eller eger, strängt taget, raka motsatsen rum, så att man är verkligt lycklig endast i samma mon, som man är dygdig? Spencers förbiseende af denna andra möjliga grund för dygdens och lyckans sammanhang öppnar en ohjelplig lucka i den 'bevisning' han förebragt. Ytterst torde detta förbiseende hänvisa derpå, att han icke rätt förstår den uppfattning af dygden, mot hvilken han vänder sig, och som med rätta kan kallas den *Platonska*. Knappast lär det väl heller för Spencer vara möjligt att komma till ett sådant rätt förstående utan en långt mera inträngande utredning af det verkligas natur och väsen, än han presterat, ty frågan om sammanhanget mellan dygd och lycka är icke en egentligt etisk fråga, utan ligger påtagligen inom den vetenskaps område, som har den sanna verkligheten till föremål.

Om man nu för öfrigt ej kan tränga ned till frågans djupaste innebörd, så borde det dock falla sig lätt för enhvar att inse den betydliga skilnaden mellan att vara modig eller kysk *med* medvetande om dessa egenskapers absolut förderfliga och olycksbringande verkningar och att vara det utan att i bevekelsegrunden inrymma *något* medvetande alls om deras natur med afseende på beredande af lycka eller olycka. Om det förra måste antagas vara orimligt, så finnes dock alldeles ingen anledning att utsträcka denna orimlighet till det sednare.

Den Spencerska etikens objekt är det högst utvecklade handlandet, det handlande, som fullständigt motsvarar lifvets ändamål att vara långt och intensivt eller, subjektive uttryckt, att vara angenämt. Detta objekt presenterar för Spencer fyra olika sidor, hvilka han i sin 'Etik' efter hvarandra betraktar. 'Handlandet, sådant det i verkligheten erfares, består af förändringar, hvilka förnimmas genom känseln, synen och hörseln'[1]. Allt handlande har en fysisk sida. 'En persons uppförande mot oss utgöres af rörelser hos hans kropp och lemmar, af hans ansigtsmuskler och hans röstapparat'[2]. Ur denna '*fysikaliska*' synpunkt ser nu Spencer först det sedliga handlandet, jemförande det med lägre former af handlande och tillseende, på hvilket egendomligt sätt den allmänna

1) Et. s. 67.
2) Et. s. 68.

utvecklingslagen binder detsamma [1]). Derefter öfvergår Spencer från denna betraktelse af den handlande såsom ett blott och bart materialt aggregat, påverkadt af fysiska krafter, till den s. k. *biologiska* synpunkten, ur hvilken den handlande framträder såsom en animaliskt lefvande varelse med funktioner i stället för blotta rörelser och med känslor, som dels framkallas af och åtfölja dessa funktioner, dels återverka på dem.

Funktionernas inre band eller enhet och måttet för deras fullkomlighet sätter Spencer i deras motsvarighet mot lifvets behof, sådana dessa gestaltas af den fortskridande utvecklingen. Dessa funktioner hafva en subjektiv sida i känslan, som är angenäm, när lifvets funktioner på ett ändamålsenligt och tillräckligt sätt utöfvas, men oangenäm, när någon funktion antingen får ligga helt och hållet nere eller utföres till för stort eller för litet mått. I följd af denna sin natur lemna de angenäma känslotillstånden i det hela en säker ledning åt den handlande, när han har att bedöma hvad som främjar hans organisms utveckling [2]). Men känslan inskränker sig icke till den blott passiva rollen att tillkännagifva funktionernas nyttiga eller förderfliga verkningar, utan hon återverkar ock aktivt på den objektiva lifsprocessen. Njutningen är ett steg *från* döden, smärtan är ett steg *mot* döden. Det blir derför öfver hufvud pligt för menniskan att njuta. I detta sammanhang bekämpar Spencer med stor ifver hvarje etisk åskådning, som i begärens tillfredsställelse icke ser en sedlig akt, som grundar sig på den fysiologiska nödvändigheten att fylla det animaliska lifvets kraf på öfning af dess organer, och i deras undertryckande icke en osedlig och farlig hämning af lifvets utveckling. 'Handlingar äro fullkomligt rätta, först då de äro omedelbart angenäma' [3]). Detta kan betraktas såsom kärnan af Spencers sedelära, försåvidt den utgår från 'biologisk' synpunkt.

Här må nu anmärkas, att i denna upphöjelse af fysiologiens lagar till sedelagar möter oss såväl ett af de mest kända dragen i den Spencerska etiken som ock ett af de påtagligaste uttrycken för dess ytterliga naturalism. Handlingar äro fullkomligt rätta, först

---

1) Här kan i föregående nämnas, att denna allmänna utvecklingslag lyder så: såväl materien som hennes rörelse vinna alltjemt ökad bestämdhet, sammanhang och olikartenhet.

2) Se Et. s. 79.

3) Et. s. 103.

då de äro omedelbart angenäma! Det förefaller icke på långt när så underligt att höra den satsen uttalas: det goda är alltid det angenäma, som att höra det samma sägas om det *rätta*. Det goda innehåller nemligen utan tvifvel alltid ett element af harmoni, som tanken icke kan aflägsna derifrån, och i detsamma har hvarje form af det goda en oförneklig beröringspunkt med det 'omedelbart angenäma'. Icke så det rätta, hvilket redan det vanliga populära medvetandet tydligt och bestämdt fattar såsom alldeles oberoende deraf, i det att detsamma till och med snarare är böjdt att i föreställningen förena görande af det rätta eller pligtuppfyllelse med det 'omedelbart angenämas' motsats än med detta sjelft. Då Spencer mellertid antager ett sådant beroende såsom väsentligt för det 'fullkomligt rättas' begrepp, så visar han sig oförmögen att fatta det rätta, d. v. s. sedelagens fordran eller pligthandlingens innehåll, i öfverensstämmelse med dess i erfarenheten framträdande egendomlighet. Huru långt han går i missuppfattning af denna egendomlighet, är lätt att åskådliggöra, om man ställer bredvid hvarandra bilder af den sinliga lifslustens finare eller gröfre utbrott och af försakelse för samvetets skull eller af lif och egendom offrande hjeltemod och finner Spencer hänföra de omedelbart lustbringande verksamhetsyttringarna till sedlighetens område, medan han icke kan göra detta med de verksamhetsyttringar, som medföra omedelbar smärta [1]). Detta är en oerhörd konseqvens, hvars öppna godkännande måste väcka djup indignation. Spencer har drifvits fram till en sådan vidunderlighet genom sina förutsättningar, att blott och bar ökning af lifvet är utvecklingens yttersta ändamål, och att denna ökning måste gå hand i hand med en sådan utöfning af lifvets funktioner, som omedelbart förefaller angenäm. I detta sammanhang erinrar jag om hvad som ofvan yttrats om förhållandet mellan myckenheten af lif i Spencersk mening och dess angenämhet, nemligen att starka instanser finnas mot den åsigten, att detta förhållande måste anses utgöra en art af samstämmighet. Dessa måste jag likväl här lemna å sido. Dock kan jag ej underlåta att i detta sammanhang vidröra det 'bevis' för den omtalade samstämmigheten, Spencer, vid sin framställning af sedligheten ur biologisk synpunkt, anser sig böra hemta ur sin Psykologi [2]). Hans argumentation tar sig ut på följande sätt:

1) Jfr V. Cathrein s. 140 ff.
2) Se Et. s. 82.

Njutningen måste åtfölja den nyttiga verksamheten, d. v. s. den, hvars resultat är ett jemförelsevis stort mått af lif. Vore det icke så, utan ginge njutningen i stället hand i hand med ett skadligt eller lifvet upplösande lefnadssätt, så måste de lefvande varelserna alltjemt arbeta på sin undergång, alldenstund de nödvändigt eftersträfva njutning. Slägten, som så gjort, hafva icke kunnat blifva vid lif, utan måste hafva förstört sig och försvunnit från jorden. Följaktligen måste man antaga, att de nu lefvande slägtenas på njutning riktade rörelse och verksamhet måste vara och hafva varit 'nyttiga', 'Slägten af kännande varelser kunna icke under andra vilkor hafva funnits till'.

Detta s. k. bevis lider åtminstone af två uppenbara fel. Det ena är ett logiskt underslef af betänklig beskaffenhet och det andra en påtaglig öfverdrift. Underslefvet består deri, att Spencer utan vidare sluter så här: om njutningen icke konstant åtföljer den nyttiga verksamheten, så *måste* den konstant åtfölja den skadliga Detta är alldeles icke sant, ty här gifves en tredje möjlighet, för att icke säga antaglighet, nemligen att njutningen står i *tillfälligt* förhållande till verksamhetens nyttiga eller skadliga beskaffenhet. Men är detta möjligt, då sväfvar Spencers indirekta 'bevis' helt och hållet i luften. Öfverdriften åter framgår deraf, att Spencer påstår, det 'slägten af kännande varelser' icke kunde hafva blifvit vid lif, om de öfver hufvud följt skadliga impulser. Icke sammanfaller väl en fortgående förminskning af lifvet med dess upphörande på en viss gifven tid, t. ex. vår närvarande? En sådan förminskning är likväl det enda, som följer af de lefvande varelsernas genomgående skadliga lefnadssätt, men alldeles icke, att de för närvarande redan måste hafva upphört att vara till under den gjorda förutsättningen.

Sådan är det Spencerska 'bevisets' inre halt. I sjelfva verket är det icke bättre ställdt med de stöd, det skall hafva i den yttre erfarenheten. Det är naturligtvis djurverlden, han i detta syfte, såsom så ofta annars, anlitar. När han talar om det omedelbart angenäma såsom åtföljande hans utvecklingsprocess, angifver han nemligen bestämdt, att han tänker på djurens verksamhetsyttringar *utan allt egentligt undantag* [1]), medan menniskolifvet för närvarande skall förete talrika sådana, beroende på den skarpa öfvergång från militarismens

1) Se Et. s. 86, 88 m. fl. Jfr dock s. 89.

till 'industrialismens' tillstånd, till hvilken utvecklingen leder menskligheten, och efter hvilket sednare tillstånd menniskornas såväl andliga som kroppsliga konstitution ännu hunnit blifva blott klent afpassad[1]). I sjelfva verket förefaller det ganska egendomligt, att Spencer vågar tillerkänna den omedelbara njutningen en så beskaffad omfattning inom djurens lif, som han gör. Jag anser nemligen hvarje med vaken blick kring sig seende och tänkande menniska nödgad att förneka denna omfattning, då det synes alldeles omöjligt att försvara vare sig den satsen, att allt hvad som tjenar att utveckla djurlifvet eller är 'nyttigt' derför också af djuren kännes såsom omedelbart angenämt, eller den satsen, att det för djuren omedelbart angenäma alltid är nyttigt för dem. Att anföra exempel, som fullständigt gendrifva dessa satser, vore naturligtvis den lättaste sak i verlden, men emedan det ock synes vara en af de onödigaste och trivialaste, underlåter jag det med verklig tillfredsställelse.

Förhåller det sig nu så, att hvad som främjar djurens utveckling icke kan visas stå i något *konstant* förhållande till känslornas angenämhet hos dem, då bortfaller ock den enda anledning, Spencer kan hafva att påstå något sådant ega rum med hvad som är gagneligt för menniskornas.

Men den sedligt handlande för icke blott ett animaliskt lif, utan han har ock medvetande och ledes af öfverlagda motiver. Hans handlingar hafva följaktligen ock en psykisk sida, och det finnes inom etiken en *'psykologisk'* synpunkt[2]), jembördig med den 'fysikaliska' och den 'biologiska'. De sedliga handlingarna äro icke blotta rörelser inom ett materielt aggregat och funktioner hos en organisk kropp utan derjemte tillstånd af medvetande, på en gång svarande mot och vexelverkande med de förra. Vid frågan efter hvad som utmärker den högre utvecklingen hos dessa medvetenhetstillstånd, fattade som moraliska företeelser eller såsom motiver, får man det svaret, att det är deras större sammansatthet, hvaraf deras högre grad af idealitet i Spencersk mening, d. v. s. abstrakthet, och af omfattning blott äro sidor. Den sedlige låter leda sig af motiver, som grunda sig på vidsträckta vyer öfver hans handlingars följder. Dessa motiver äro 'komplicerade känslor', hvilka säkrare leda fram till välfärd än de enklare. 'Känslorna såsom le-

1) Se Et. s. 82.

2) Et. s. 107 ff.

dare hafva en auktoritet, som står i proportionelt förhållande till de grader, i hvilka de genom komplexitet och idealitet äro aflägsnade från enkla förnimmelser och begär'. Orsaken härtill är att söka deri, att de mera sammansatta motiverna äro produkter af mångsidigare hänsyn till handlingarnas följder än de enklare, som framför allt fästa sig vid de närvarande, yttre och direkta, men lemna de mera framtida, inre och indirekta ur sigte[1]). Ser man särskildt på de motiver, som afhålla från brott, såsom t. ex. från mord, så kunna dessa vara mer eller mindre moraliska. De äro det mindre, om de blott utgå från fruktan för straff från statens eller Guds sida, men mera, om de taga med i räkningen tillintetgörelsen af offrets utsigter på framtida lycka och alla de lidanden, som komma att drabba den mördades anhöriga, emedan det fordras en blick, som sträcker sig vida längre, för att se dessa sednare följder än för att se de förra, som ligga helt nära till hands. Flera andra exempel, som upplysa naturen af hvad Spencer kallar *egentligen moraliska motiver,* anföras i sammanhang med detta nu nämnda[2]), hvilket dock för det närvarande ändamålet må anses vara tillräckligt.

I och med framhållandet af dessa 'egentligen moraliska motivers' egendomlighet har Spencer i sjelfva verket redan börjat se etikens föremål ur den sista af sina fyra synpunkter, den *'sociologiska'*[3]). Ur denna synpunkt framträder hvarje mensklig verksamhetsyttring såsom utöfvande inflytande på andras tillstånd och ej endast såsom en faktor i den enskilde verksammes egen utveckling. Det finnes ingen menniska, hvilkens tillstånd och verksamhet icke röna inflytande af och icke inverka på andra menniskors tillstånd och verksamhet. Menniskorna lefva nemligen icke isolerade från hvarandra utan sammanslutna med hvarandra i grupper med olika sammanhang, omfattning och ändamål. Detta förhållande af sammanslutning gäller icke endast om menniskan utan ock om alla andra lefvande varelser. Förbindelsernas historia varelserna emellan förete samma utvecklingsgång som all annan historia. Dessa förbindelser hafva först varit helt enkla och likformiga, men sedan alltjemt på samma gång invecklats och differentierats. I sin enklaste form framträder verksamhetsyttringarnas bestämdhet efter an-

---

1) Dock tillåter denna regel betydlig jemkning enligt Spencer sjelf.

2) Et. s. 125 ff.

3) Et. kapp. 8, 11—14 jemte 'Tillägg'.

dra lefvande varelsers ändamål, än den enskildes, som utöfvar verksamheten, eller hvad Spencer kallar *'altruism'*, i förhållandet mellan föräldrarne och afkomman. Ingen afkomma kan vare sig blifva till eller växa upp och nå full utbildning utan fortsatt uppoffring å föräldrarnes sida af både materiel substans och kraft. Denna för slägtets bibehållelse nödvändiga och påtagliga altruism, som utgör den primära formen deraf, kompletteras inom menniskolifvet af en annan märklig form, samhällslifvets altruism. Allt samhälle har enligt Spencer sin grund i det medvetandet, att samlefnad är fördelaktigare för hvar och en än ett isoleradt lefnadssätt [1]). Att börja med hade samhället öfvervägande den betydelsen, att det skyddade sina medlemmar mot angrepp, som kommo utifrån. Denna för samhällsmedlemmarne gemensamma uppgift medförde en grupp gemensamma förbindelser för dem. Kampen mot gemensamma fiender ålade dem att icke försvaga hvarandras kraft genom inre strider och misshälligheter. Konturerna till en rättssfer för hvarje menniska såsom medlem af ett visst samhälle började uppdragas. Men härmed var egentligen endast den negativa sidan af samhällsaltruismen bragt till medvetande, i det att öfvergrepp mot andra samhällsmedlemmar började betraktas såsom ett ondt och stäfjas genom straffbestämmelser. Någon egentlig samverkan för tillmötesgåendet af lifvets positiva kraf, grundad på ömsesidighet i åtagande och ersättning, kunde uppstå, endast i samma mon aftagandet af menniskornas krigiska instinkter tillät, att samhällsutvecklingen länkades in på *'industrialismens'* bana. Gemensamma arbeten för gemensamma, fredliga ändamål upphöjde *rättvisan* till ledtråd vid fördelningen af arbetets både mödor sch frukter. Men altruismens innehåll uttömmes icke i rättvisans kategori. Der finnes nemligen ett ytterligare och öfverskjutande element, som heter *välvilja*. Rättvisan tilldelar hvar och en hvad som tillkommer honom efter aftal, som i för handen varande omständigheter hafva grunden till sitt innehåll, men detta, som honom efter aftal tillkommer, tilldelas honom endast på det vilkor, att han sjelf i sin ordning är villig gifva andra deras öfverenskomna del. Välviljan låter icke stänga sig inom dessa skrankor, beroende på grundsatsen om prestationers bundenhet vid motsvarighet, utan bryter sig genom dem och gör godt mot andra, d. v. s. bereder dem ett behagligt tillstånd, utan att i rin-

1) Se Et. s. 138.

gaste mon åsyfta någon motsvarande handling å dens sida, hvilken är föremål för välgerningen. Hafva då välviljans yttringar alldeles ingen syftning på det egna jagets tillfredsställelse? Jo visserligen, ty egoismen innehar, enligt Spencers alldeles bestämda yrkande[1], en dominerande ställning i förhållande till altruismen, så att 'befordrandet af individets lif alltid har varit det yttersta ändamålet'. Hvarje bevekelsegrund till att göra godt mot andra under en eller annan form är oförklarlig, såsnart den icke betraktas såsom uttryck för det enda ändamål, Spencer anser en organisk varelses verksamhetsyttringar kunna tjena, nemligen, objektive sedt, hans lifs förlängning och stegring eller, subjektive sedt, hans angenäma tillstånd. Här erinras om hvad i det föregående yttrats om Spencers egendomliga sätt att fatta all sympati mellan menniskor och alla derpå beroende handlingar. Den som älskar en annan och bereder dennes lycka på ett altruistiskt sätt vill icke till gengäld hafva kraftansträngningar, penningar, rekommendationer eller dylikt. Han söker icke *något* yttre såsom sin egen lyckas förmedlare utan syftar direkt på en återspegling i det egna medvetandet af den andres glädje. Det är en 'ideel' njutning, som genom altruismens handlingar kommer en menniska till del, hvarmed Spencer menar en sådan, som blott är 'ett svagt upplifvande af den reela'[2]. Altruismens möjlighet beror på 'vår förmåga att i tanken föreställa sig andras själstillstånd'[3]. Den har börjat med att undanrödja anledningarna till lidande för nästan, men öfvergår alltmer till uppgiften att bringa honom positiv njutning för att genom liflig åskådning af denna njutning höja summan af sin egen. Till sin innersta syftning är denna altruistiska sträfvan således fullkomligt egoistisk, hvilket bör strängt fasthållas[4]. Den går en annan väg, än den

---

1) Se Et. s. 138, 301 ff. och många andra ställen.

2) Et. s. 161.

3) Et. s. 255.

4) Det förtjenar anmärkas, huru mycket starkare Spencers position blir genom hans bestämda yrkande derpå, att altruismen är möjlig endast såsom en viss form af egoism, i jemförelse med en annan känd engelsk evdämonists, John Stuart Mill, hvilken alls icke synes fråga efter rimligheten för den ene att fatta andras lycka såsom driffjeder för sina handlingar utan helt naivt förutsätta, att andras lycka måste anses såsom ett godt. (Härutinnan är Mill också svagare än Condillac och Bentham). Likväl bör det tilläggas, att, när detta beröm tilldelas Spencer, man måste försöka glömma bort en besynnerlighet, hvartill han påtagligen gör sig skyldig, och som ganska myc-

man vanligen kallar egoistisk — det är skilnaden. Altruismen är den form af njutningslif, som endast tillkommer menniskan, och på hvars utbredande och förstärkande den specifikt menskliga utvecklingen egentligen går ut. Härmed beredes icke något afbräck åt andra, mera påtagliga former af njutning utan endast 'ett gratistillägg' till dem, betecknande en ren vinst, i följd hvaraf härmed heller ej sådana yttringar af välgörenhet mot andra uteslutas, som vilja betalas med yttre återtjenster, hvarpå anspråk väl icke kunna göras efter något aftal, men hvilka klokheten beräknar såsom under vissa förutsättningar sannolika. Spencer förnekar ingalunda utan framhåller till och med starkt en objektiv intressenas samstämmighet menniskorna emellan, hvilken skall tilltaga i innerlighet och omfattning i jembredd med mångfaldigandet af deras förbindelser, och hvilken skall göra andras yttre välgång till ett allt förträffligare

---

ket försvagar hans resonemang i den föreliggande frågan. Man blir varse denna besynnerlighet, om man sammanställer de bestämningar, sådana yttranden som t. ex. följande tillskrifva altruismen: 'i sin slutliga form skall alltså altruismen bestå i vinnandet af tillfredsställelser genom sympati med de tillfredsställelser hos andra, hvilken hufvudsakligen framkallas genom deras framgångsrikt utöfvade verksamhet af hvarje slag — en sympatetisk tillfredsställelse, som utgör ett gratistillägg till hans egoistiska tillfredsställelser' (Et. s. 255); och: 'subjektivt betraktadt, skall alltså egoismens och altruismens försoning slutligen blifva sådan, att, ehuru den altruistiska njutningen, såsom varande en del af den persons medvetande, hvilken erfar den, aldrig kan blifva annat än egoistisk, den dock icke blir medvetet egoistisk' (Et. s. 251). Altruismen '*består i*' åstadkommande af ett resultat, som ej får vara medveten bevekelsegrund, *om* det verkligen skall kunna åstadkommas! 'Om ock njutning skall vinnas genom att bereda njutning, så skall dock tanken på den sympatetiska njutning, man har att vänta, icke upptaga medvetandet, utan endast tanken på den beredda njutningen' (Et. s. 250). Den medvetna sträfvan efter njutning tillintetgör nemligen sitt eget föremål (jfr Et. kap. 9). Det altruistiska handlandets ändamål sätter Spencer i att bereda en njutning, hvilken ju måste vara den handlandes njutning, om och så långt ändamålet öfver hufvud skall vara ett godt för honom, men vid sin handling, eller medan han företager densamma, måste han sväfva i okunnighet om detta ändamål, d. v. s. just om hvad som drifver honom till att handla på detta sätt. I så fall synes det verkligen vara bra omenskligt att skrifva en framställning af sedeläran, som med grym tydlighet afslöjar för menniskorna deras handlingars innersta drifkraft och, genom att göra densamma medveten, betager dem all möjlighet att få del af den stora grupp af njutningar, som kallas altruistiska. De blifva derigenom visserligen kunnigare, men denna ökning i kunskap synes vara en klen godtgörelse för den lidna förlusten af lycka.

medel för ens egen. Men han utvidgar sferen för denna samstämmighet till förnimmelselifvets inre område och vinner dermed på samma gång ökadt utrymme för njutningen och, såsom det åtminstone vid första påseende kan synas, *för de bevekelsegrunder, som drifva till välvilligt handlingssätt mot andra*[1]).

Utsigten till vinst i detta sednare afseende väcker intresse och manar till pröfning. Den väcker intresse, emedan den synes lofva att borttaga eller åtminstone minska en svårighet, som sedan gammalt trycker den rena evdämonismens afsevärdare former. Denna här åsyftade svårighet ligger i förklaringen af samstämmigheten mellan alla menskliga handlingar, som äro sedliga. Jag menar, att de former af ren evdämonistisk etik, som nått en högre grad af utbildning, alltid velat fasthålla denna samstämmighet, men haft svårt att förlika den med sin åsigt om det sedligt goda såsom ett yttre och sinligt godt och om hvarje sedlig handlings fäste i detta goda såsom dess ändamål. Så länge nu det goda fattas blott och bart såsom en tillfredsställelse af begär och önskningar, hvilken icke kan vinnas af någon, utan att han får träda i ett visst bestämdt förhållande till ett för många menniskor gemensamt yttre, blir det svårt att inse, huru den enes förhållande till det yttre skall kunna icke blott förenas med utan ock — ty äfven detta ligger i samstämmigheten — befordras af andras förhållande till samma yttre. Svårigheten ligger, negativt uttryckt, i att kunna uppvisa en sådan förenlighet mellan de sinliga intressena, att den ena menniskan icke behöfver grunda sin rätt förstådda fördel på andras skada, *fastän* den enes fördel väsentligen bindes vid besittningen af samma delbara och begränsade yttre, hvarvid alla andras fördel är bunden, och ökas i samma mon, som ökning inträder i besittningen af detta yttre, af hvilket ingen kan ega eller bruka en del, utan att egandet eller brukandet af samma del samtidigt uteslutes för alla andra. Positivt åter kan man säga, att denna svårighet ligger i förklaringen af, huru barmhertighetens, välgörenhetens och kärlekens alla handlingar kunna härflyta, ur hänsyn till den handlandes eget intresse, såvida detta går ut på tillfredsställelse af sådana behof, som alla innebära och uttrycka hans beroende af det yttre. Den lägsta och

---

1) Om de psykologiska förutsättningarna för hela denna lära om altruismen se Psychol. §§ 503—532.

råaste evdämonismen [1]) kommer lätt ifrån saken genom att helt enkelt förneka alla sådana handlingars objektiva förefintlighet annat än såsom en ren tillfällighet. Den högre utvecklade men ändock rena evdämonism, som antager faktum af det sedliga handlandets välgörande verkningar på alla menniskor, men omtyder dess art genom att förfalska dess bevekelsegrund, gör det deremot icke [2]). Då nu Spencer leder öfver uppmärksamheten från intressenas yttre förknippning till en inre dylik, så synes han härmed gifva ett säkrare stöd åt den evdämonistiska altruismen, än denna före honom hade. Om en menniska ej behöfver tanken på att kunna använda andra såsom medel för vinnande af några för personligheten främmande och i denna mening alltid yttre fördelar, för att hon skall kunna intressera sig för deras välfärd, utan fäster sitt intresse vid hvars och ens personlighet sjelf, d. v. s. vid hans eget förnimmelselif eller rent inre tillstånd, oberoende af allt annat, då synas sympatien mellan menniskorna och alla af sympati framkallade handlingar ej längre lika svårfattliga. Om jag har min glädje deråt, att en annan glädes, och detta utan att denne andres glädjeämne i och för sig i ringaste mon utgör ämne till glädje för mig sjelf, då ligger det i öppen dag, att en väg till tillfredsställelse för mig är att bereda denne andre glädjeämnen och, vid denna beredelse, föredraga de ämnen, som skänka honom största glädjen. Och det goda, som ligger i andras tillfredsställelse såsom sådan, synes hafva den stora fördelen med sig att icke vara ett begränsadt och derför uttömbart godt, utan oändligt många tyckas kunna förena sig om att njuta af denna tillfredsställelse, utan att njutningens källa utsinar. Derför synes hela menskligheten kunna sammansluta sig för en sådan njutnings ändamål och deri finna ett verkligt gemensamt och beståndande intresse, af hvilket samstämmighet inom den högst utvecklade gruppen af menskliga handlingar vore en tydlig följd.

Det är dock i min tanke påtagligt, att denna Spencerska teori, hvars egendomlighet tydligtvis lika litet beror på antagandet af s. k.

---

1) Sådan den förekom i antiken, t. ex. hos cyrenaikern Theodoros och hos vissa cyniker.

2) Jag tänker härvid företrädesvis på Condillac och Bentham, hvilka söka häfda sedlig karakter åt verksamheten för 'allmänt väl' genom att antaga densamma vara ett ypperligt medel för den verksammes egen yttre välfärd. Høffding, sjelf evdämonist (af Spencerska riktningen), kallar detta 'en hypotes, som står på mycket svaga fötter'. (Se hans Etik, s. 41).

sympatiska bevekelsegrunder som på dess rena evdämonism utan på den psykologiska basis, hvarpå dessa båda elementer enligt densamma förenas, hvarken hvilar på säkra grundvalar eller räcker till för att förklara alla menniskornas 'altruistiska' handlingar. Det förra likaväl som det sednare tror jag en smula eftertanke ganska snart kunna komma på det klara med.

Först och främst synes sympatiens faktum, sådant det af Spencer i sin högsta och egentliga form framställes, hafva mot sig en detsamma i betydlig mon inskränkande motsats. Man måste nemligen erkänna, att, likaväl som en menniska kan njuta af en annans glädje och välfärd, kan hon ock hemta tillfredsställelse af hans sorg och olycka. Känslorna af skadeglädje, afund och hat äro fullt ut lika faktiska som sympatiens känsloformer. Detta *kan* ej nekas. Man kan endast strida om den relativa *omfattningen* hos hvar och en af dessa motsatta känslogrupper. Men en sådan strid lönar alldeles ej mödan, ty ingen kan i ett så subjektivt förhållande uppnå några säkra slutsatser. Det är för öfrigt alldeles tillräckligt att erkänna förefintligheten i stor omfattning af dessa dåliga glädjeämnen för att nedsätta satsen om samstämmigheten mellan menniskornas lyckliga eller glada sinnesstämningar från vetenskaplig nödvändighet till empirisk tillfällighet. Låt nu vara, att Spencer sjelf aldrig velat förneka sådana fientliga känslors tillvaro som de nyss nämnda, utan blott velat framhålla, att de äro stadda i starkt aftagande i följd af den samhällslifvets pågående utveckling, hvarom han ofta talar, från det krigiska tillståndet till det tillstånd han kallar 'industrialismens', och att de sålunda tillhöra en lägre utvecklingsgrad och, såsom sådana, icke kunna ega sedlig karakter. Begränsad härtill, synes hans sats likväl både grundlös och stridande mot kända förhållanden. Den synes grundlös, ty något enda skäl har han ej anfört, och kan han heller ej anföra till styrkande deraf, att utvecklingen, fattad så, som han vill, alltmer utplånar dessa känslor. Från utvecklingens begrepp kan ett sådant skäl ej hemtas, ty detsamma innebär ju endast förlängning af lifvet och mångfaldigande af dess yttringar. Men att förlänga lifvet är ju att öka alla känslors, bevekelsegrunders och handlingars spelrum, således äfven de omtalade fientligas eller osympatiskas, och att göra det innehållsrikare, enligt Spencers *qvantitativa* uppfattning af innehåll, står icke väl tillsammans med att aflägsna derifrån en hel grupp af dess bestämningar och yttringar. Lika litet lemnar erfarenheten om den rikt-

ning, som det menskliga samhällslifvets utveckling i det hela synes hafva tagit, något stöd för Spencers mening utan talar tvärtom starkt deremot. Ty om det ock erkännes, att en fientlig sinnesstämning i våra dagar icke lika mycket som förr fråssar i råa grymheter och yttre våldsgerningar, hvarigenom menniskor tillfogas lidanden, så utesluter detta förhållande likväl ingalunda mera dolda och raffinerade njutningar af väsentligen samma art. Kampen för tillvaron ställer menniskorna numera kanske icke så ofta med blanka vapen och andra yttre våldsmedel gent emot hvarandra, men den har derför icke aftagit, än mindre upphört. Det är på industriens, handelns, förvaltningens, politikens, vetenskapens, konstens och andra okrigiska och inre områden, menniskorna nu hufvudsakligen drabba tillsammans. Men på dessa områden föres deremot i våra dagar, sorgligt att icke kunna förneka, en strid, så månggestaltad, så bitter, så oaflåtlig och så djupt ingripande i alla förhållanden, att den, hvad beträffar det lidande, som den ena menniskan derunder tillskyndar den andra, synes lemna långt bakom sig alla öppna och blodiga fejders skräckbilder. Fältropet i denna strid lyder: den enes död är den andres bröd! Detta fältrop är ingenting annat än en koncis formulering i bild af den motsättningens grundlag, som trycker ned den blott naturliga, af Guds ande icke helgade utvecklingen. Den gör så, vare sig det gäller att vara eller att ega eller att synas. Knappast någon når embete, förmögenhet eller ens ära i betydelse af rykte bland menniskor, utan att andras förhoppningar just derigenom grusas, deras inkomstkällor minskas och en bitter, om ock med ansträngning tillbakahållen, känsla af harm öfver förringadt anseende sticker upp sitt hufvud hos dem. Det är ett hårdt tal att utsträcka denna intressenas antagonism ända till intressena för vetenskapligt och konstnärligt rykte. Men det är ej möjligt att göra annat, om man besinnar, huru väsentligt allt rykte här i verlden grundar sig på jemförelse. Ingen brukar kallas stor i något relativt yttre afseende[1]) utan i jemförelse med dem, som kallas små i samma afseende, och tvärtom. Opinionen utpekar derför icke någon såsom stor utan att med lika grad af bestämdhet, hvarmed detta utpekande sker, fastslå andras relativa litenhet i samma afseende.

---

1) Om den sanna, inre och personliga storheten kan i detta sammanhang naturligen ej talas. *Denna* undandrar sig visserligen all jemförelse.

När samfundslifvet i våra dagar enligt omotsäglig erfarenhet företer en sådan bild af de naturligt menskliga intressenas motsats — hvilken sanning naturligtvis icke utesluter deras tillfälliga samstämmighet i vissa beröringar och inom vissa gränser —, så förefaller det ganska egendomligt att höra en tänkare, som ju företrädesvis gör anspråk på erfarenhetsstöd, åberopa 'ideela' skuggbilder, hvilka — såsom uppgifter för mensklig verksamhet — alltmer skola taga försprånget framför de objektiva och reela uppgifterna. Menniskan skall enligt Spencer nu för tiden alltmer lära sig att öfvervägande eftertrakta den milda, inre och andliga glädje, som utgår från andras lycka, och att sålunda på allt sätt söka bereda densamma, fastän hon långt mindre nu än förr kan äta, kläda sig, grunda familj, få ett passande fält för sina anlags odling, vinna anseende o. s. v. annat än genom att, frivilligt eller ofrivilligt, motarbeta andras alldeles likartade intressen! Med andras framgång i alla de nämnda hänseendena sluta afunden och hatet ett naturligt förbund, med deras otur och misslyckande skadeglädjen. *Likväl* påstår Spencer, att dessa känslor alltmer aftaga hos menniskorna och öfva allt ringare inflytande på deras verksamhet. Detta synes vara en svårförklarlig inkonseqvens af honom, som dock så bestämdt framhåller de egoistiska intressenas berättigade öfvervigt och derför ock i sista hand utslaget fällande röst, och som alldeles icke känner till någon annan verklighetens verld än den, der de nämnda naturliga intressena drifva sitt spel, från hvilken andra verld en förbindande och försonande inflytelse kunde utgå.

Det borde sålunda synas mer än antagligt för Spencer, att de osympatiska känslorna och sträfvandena icke aftaga i vår tid, emedan de hafva till bundsförvandt och åtfölja den hårda striden för existensen, hvilken strid på ett ytterst närgående sätt griper in i alla förhållanden, resande den enes egoistiska intresse mot den andres. I följd häraf bör det område blifva mycket kringskuret, der sympatien kan ostörd utveckla sig och drifva fram välvilliga verksamhetsyttringar. Altruismen är nemligen möjlig endast i den omfattning, att den icke kommer i någon bestämd motsats mot egoismens objektiva intressen. Af detta skäl måste man tro på dess fortgående förminskning, såframt man på samma gång vill fasthålla Spencers antagande, att utvecklingen alltmer mångestaltar och förinnerligar beröringen mellan menniskorna och dermed ock ställer de yttre och objektiva anledningarna till deras glädje och sorg, lust

och olust i allt större beroende af hvarandra. Detta beroende göres ju af den omtalade 'kampen för tillvaron' till ett allt fientligare. Men man synes likväl kunna förutsätta, att detta beroende icke kan utsträckas så långt, att icke något rum lemnas öfrigt för en objektivt ointresserad sinnesstämning mot medmenniskor. Då uppstår endast den frågan: hvad borgar för, att denna sinnesstämning skall vara öfvervägande *sympatisk?* På det sinliga lifvets ståndpunkt ser jag ingen sådan borgen. Tvärtom synes det långt sannolikare, att den dagliga vanan att råka i konflikter med andra på det moderna lifvets olika arbetsfält skall framalstra tendens till afund och bitterhet äfven i sådana fall, der intet yttre intresse står på spel. En genomgripande känslolifvets uppfostran genom funktionernas eller verksamhetens art och riktning antages åtminstone af Spencer[1]).

Om man således får anse de sympatiska bevekelsegrundernas tillväxt och öfverhandtagande öfver de tydligt egoistiska under den blott och bart naturmessiga utvecklingen af samhällslifvet för mer än tvifvelaktig och i detta förhållande får se en instans mot Spencers 'sociologiska' ståndpunkt, så har man ock att aktgifva på en annan omständighet, från hvilken en icke mindre grundad invändning mot densamma kan hemtas. Denna omständighet har afseende på omfattningen af Spencers altruism. Enligt hans egen uttryckliga mening finnes det en föräldraaltruism och ett sträfvande efter social välfärd i allmänhet, som ålägga uppoffring af vissa sjelfviska tillfredsställelser. Huru långt sådana uppoffringar kunna anses vara naturliga och derför ock sedliga, derom får man dock knappast något detaljeradt besked af Spencer. *Ett* är i alla händelser visst, nemligen att hans principiela ståndpunkt icke rimligtvis medgifver deras utsträckning till det mått, som de i det verkliga lifvet stundom uppnå. Man kan icke blunda för, att de smärtsammaste kraftansträngningar och de största försakelser af egen njutning och fördel, ja förluster af förmögenhet och lif påtagas af vissa menniskor för syften, som gå ut på tillstånd, hvari de aldrig kunna tänka sig att i verkligheten få någon del, såframt deras tillvaro begränsas inom det närvarande jordlifvet. Sådana sträfvanden och uppoffringar kunna göras för efterkommande slägtens bästa,

1) Jfr Et., der han ofta framhåller en sådan inverkan på känslolifvet (genom de olika tillstånden af 'militarism' och 'industrialism').

fosterlandets eller rentaf menskligbetens framtida väl. Dessa åsyftade tillstånd i framtiden kunna aldrig i ringaste mon intressera den handlande *annat än i föreställningen*, så framt nemligen hans lif utsläckes i döden. På Spencerismens ståndpunkt måste det alltså antagas, att det är föreställningen om dessa tillstånd eller, nogare uttryckt, den njutning, som åtföljer denna föreställning om lycka, hvilken innerst och egentligast drifver till handlingar af nyssnämnda slag, drifver ända till uppoffring af det egna lifvet och således af sjelfva förmågan att njuta. Någon annan möjlighet står alldeles icke öppen, om man öfver hufvud på den rent evdämonistiska ståndpunkten vill erkänna tillvaron af menskliga sträfvanden, ledda af sådana framtidsafsigter[1]), och icke söker förklara handlingarnas yttre form ur försöket att genom skenbara uppoffringar för efterkommande slägtled vinna sina samtidas bifall, i hvars spår rent yttre fördelar torde följa. Men denna möjlighet är sannerligen af så bräcklig beskaffenhet, att alldeles ingenting kan byggas derpå. Och till en *omöjlighet* gestaltar den sig i sjelfva verket för Spencer med hans lära om egoismens i sista hand afgörande domsrätt ('egoismens bud gå före altruismens i nödvändighet'), och som rent ut säger: 'de handlingar, hvilka möjliggöra fortsatt lif, måste öfver hufvud taget vara mera trängande än alla dessa andra handlingar, som lifvet möjliggör, *inberäknadt de handlingar, som gagna andra*'[2]). Den slutsatsen står det derför icke till att komma ifrån, att inga uppoffringar af allvarligaste slag, såsom företrädesvis af det egna lifvet, och med sådana förenade sträfvanden för ofödda slägten och för menskligbetens sak kunna inrymmas bland de handlingar, som den Spencerska etiken konseqvent kan erkänna såsom sedliga. Alla sådana handlingars syften måste inneslutas inom det egna närvarande lifvets gränser, ty i en framtid, då man icke finnes till, kan man naturligtvis icke sjelf njuta, och att under sådana förhållanden njuta af den blotta *föreställningen*, att andra i framtiden komma att njuta af ens handlingars verkningar, hvilka *realiter* kännas mycket obehagliga för en sjelf, innebär ett

1) Att Spencer för *sin* del antar den form af altruism vara berättigad, hvilken gör det absolut, om jag så får säga, framtida samhällets sak till sin egen, visar sig af åtskilliga yttranden hos honom (särskildt i Et. kapp. 15 o. 16). Detta är ett vackert medgifvande åt erfarenheten men ett öfvergifvande af konseqvensen.

2) Et. 201. Kursiveringen är gjord af mig.

sjelfbedrägeri, som möjligen kan lemna spår efter sig i teoriernas verld men aldrig i handlingarnas. Man kan heller icke förebrå Spencer att *uttryckligen* stödja något altruistiskt handlingssätt på en så lös grund, men så mycket kan med rätta sägas, som att detta stöd är det *enda*, hans etiska principer medgifva åt den högsta formen af sjelfuppoffring[1]).

Mycket annat finnes i Spencers lära om menniskornas sedliga förhållanden till hvarandra, som kunde fresta en granskare. Särskildt förtjenade det närmare framhållas, huru ytterligt sväfvande alla sådana förhållanden af honom blifva bestämda. Afvägningarna i detalj mellan de rent egoistiska intressena och de altruistiska, mellan familje- och samhällsintressena, mellan rättvisans och välviljans grundsatser — jemte fixerandet af tillbörligt mått åt hvarje egoistiskt motiv i förhåilande till hvarje annat — utgöra speciela uppgifter för etiken. Dessa afvägningar och fastställelser af mått skola grunda sig på beräkningar af handlingars skadliga eller nyttiga verkningar såväl för den handlande sjelf som ock för andra i närvarande och kommande tid. Vi veta nemligen, att Spencer förutsätter en samstämmighet mellan menniskornas alla ändamål, verksamhetsformer och lifsriktningar, som visserligen ännu icke på långt när har blifvit fullt genomförd, men som utvecklingen med allt större framgång sträfvar att förverkliga, hvarför han ock kan anse *andras* lycka, än den i hvarje enskildt fall handlandes, utgöra en sida hos de nämnda beräkningarnas föremål. 'Till hvilken grad får man förorsaka en person bekymmer, som har uppfört sig origtigt, genom att visa motvilja mot honom?'[2]) Huru långt bör man gå i hjelpsamhet mot utom familjen stående vänner utan att träda sin familjs bästa för nära? 'Till hvilken gräns kan man söka bistå den närvarande generationen af underlägsna varelser utan att derigenom framkalla bekymmer för kommande generationer af öfverlägsna varelser?'[3]) Med sådana relativa värdemätningar eller gränsbestämmelser har den etiska 'vetenskapen' enligt Spencer att gripa sig an, om den vill slutbehandla sitt ämne. Man ser häraf, att dess problem är inveckladt nog, och att erfarenheter och kunskaper, sträckta så långt som en handlings verkningar kunna gå, d. v. s.

1) Jfr V. Cathrein, s. 131 ff.

2) Et. s. 287.

3) Et. s. 288.

öfver hela tillvaron under både närvarande och tillkommande tid, erfordras, såväl innan man kan fullständigt lösa detsamma som ock i det dagliga lifvet med visshet gifva ett riktigt svar på frågan: hvad är i ett visst enskildt fall rätt?

Jag lemnar mellertid detta drag af detaljernas relativitet åt den egna uppmärksamheten hos hvarje läsare af Spencers 'Etik'. Denna relativitet är ju för öfrigt blott en följd af principernas, hvilken tillräckligt framstår i det föregående. Jag anser mig nu öfver hufvud hafva kommit derhän, att jag kan afsluta min kritiska framställning af den omordade åsigten, enär denna blott satt sig före att omfatta dess grunddrag. Det återstår endast att uttrycka ett slutligt totalomdöme om den Spencerska etiken.

Vi veta, att det, som ytterst bestämmer halten och hållningen hos Spencers etiska undersökningar, är *hans obekantskap med pligtens faktum.* Liksom han förnekar närvaron af något absolut eller rent inre i menniskans teoretiska medvetande, så nekar han ock, att det finnes ett af allt yttre oberoende innehåll i den menskliga viljan, hvilket just på grund deraf, att det icke beror af något yttre såsom vilkor, kan vara *ovilkorligt* förbindande. Med denna ovilkorlighet står eller faller ock friheten, som ju alldeles ingenting annat är än det rent inre lifvets makt att röja sig i det yttre. Nekas nu tillvaron af detta rent inre lif, så nekas naturligen ock hvarje dess framträdande. Det göres väl ock af Spencer en skilnad mellan högre och lägre former af viljans lif, men en sådan skilnad betingas enligt honom aldrig af bestämningsgrundernas olika art utan blott af deras olika grad af formel utbildning. Högre är för honom ett handlingssätt, försåvidt det ledes af en abstraktare föreställning och detta derför, att denna föreställning, såsom jemförelsevis mycket omfattande ('sammansatt'), kan inrymma en jemförelsevis mångsidig hänsyn till handlingens verkningar. Från dessa verkningar tages den bestämmande synpunkten vid den etiska undersökningen och detta antingen så, att de endast ses såsom yttre och objektiva eller ock tillika såsom gifna inom det subjektiva förnimmelselifvet, d. ä. såsom former af behag och obehag. Detta subjektiva betraktelsesätt af handlingens verkningar kompletterar det objektiva och är det fullständiga etiska betraktelsesättet hos Spencer. Genom att fullfölja detsamma eller genom att i hvarje fall uppställa och besvara följande fråga: hurudan måste handlingen vara, för att dess verkan skall blifva största möjliga summa af

behag? genomföres den etiska undersökningen. Derför förvandlas etiken hos Spencer, från att vara en vetenskap, som bestämmer de menskliga handlingarnas form, såvida de böra göras, till en sorts *lyckans filosofi*, som efterspanar vilkoren för sinlig tillfredsställelse.

Fattas nu sedligheten på detta sätt eller uteslutande såsom en högt utbildad verksamhet med ett behagligt tillstånd såsom ändamål, då förlorar den i och med detsamma också all pregel af *sann humanitet*. Pligt- och frihetssynpunktens frånvaro beröfvar sedligheten karakteren af dygd eller af mensklig duglighet i specifik mening. All dygd, som Spencer kan erkänna, blir hvad äfven djuren hafva, om ock i lägre grad, nemligen en simpel naturens skänk eller en blott och bart ärfd eller genom vana förvärfvad disposition för jemförelsevis god afpassning efter yttre omständigheter, men ingenting, som står i menniskans och endast i menniskans egen makt att vinna och förlora. Den Spencerska dygden grundlägger icke en ordning bland menniskans drifter och begär efter viljan sjelf såsom rättesnöre och öppnar icke derigenom ett menskligt område, der viljan sjelf allena stiftar lag, och dit ingenting annat kan komma, än det menniskan sjelf vill. Den Spencerska dygdens ordning är gifven *genom* drifterna och begären men icke gifven *åt* dem. Men en sådan ordning röjer sig äfven i djurens instinktiva lif. Derför är all egentlig mensklig form borta från Spencers sedlighet, hvilken sanning röjer sig, vare sig man betraktar denna sedlighet mera ur den enskildes eller mera ur samhällets synpunkt. Ur den förra af dessa synpunkter ter sig denna sanning förnämligast på det sätt, att Spencer icke alls framhåller den sedliges relativa oberoende af allt yttre eller hans herravälde öfver sina drifter och begär, utan i stället alltjemt och utan all egentlig inskränkning motsatsen. Ur den sednare framträder hon i den påpekade bristen på grund för samstämmighet mellan menniskornas handlingar, särskildt för den mest omfattande formen deraf, samstämmigheten inom menskligheten såsom ett enda helt.

I den inledande delen af denna skrift har jag vidrört den religiösa grundval för sedligheten, utan hvilken densamma hvarken kan bestå såsom pligt eller såsom dygd, i det jag sagt, att dessa båda sidor hos densamma lemna hänvisning på den absolut fullkomliga och fullständiga verklighet, som måste fattas i sigte vid deras förklaring. Det behöfver icke sägas, att den Spencerska eti-

ken alldeles saknar denna grundval. Det är en sjelfklar följd af dess förnekelse af pligten och af dess förfalskning af dygden [1]).

Om nu dessa oerhörda brister vidlåda Spencers etiska forskning, hvilka, strängt taget, upphäfva dess karakter af att vara *etisk*, så uppstår helt naturligt den frågan: hvilket vetenskapligt intresse kan väl då fästas vid den, eller hvilken är den sanning, som gömmer sig deri, och som är värd att uppmärksammas? Skulle man kunna sluta till vidden af vetenskapligt intresse efter det allmänna och populära intresset, då vore det förra ingalunda obetydligt, ty Spencer åtnjuter en förmon, som icke kommer hvarje tänkare till del, nemligen att vara känd och uppskattad inom ganska vida kretsar af sina samtida. Särskildt torde detta intresse och denna uppskattning, som från vissa håll tilldelas honom till och med i allra högsta grad, hafva afseende på hans etiska ståndpunkt. Men enligt min mening får man af detta förhållande alldeles icke draga någon annan slutsats, än att det dock måste finnas en orsak dertill i något verkligt värde hos åsigten, för hvilket värde känsligheten för närvarande är synnerligen stor. Jag har för min del bildat mig den öfvertygelsen, att detta värde, hvad sedeläran angår, ligger i hans lifliga försvar för sanningen af den sats, som utgör hjertat af hans etiska åskådning, den nemligen, att *lifsglädjen och sedligheten, hvilken senare alldeles icke får likställas med någon sorts onatur, i grund och botten harmoniera med hvarandra*. Det synes mig med andra ord vara den starkt framträdande *positiva* syftningen i hans etik, som med rätta slår an på samtiden, och som äfven tillförsäkrar honom intresse hos framtiden. Det må visserligen vara en obestridlig sanning, att, såsom förhållandena nu faktiskt gestaltat sig i menniskans verld, det sedliga lifvet måste, just för att vara sedligt, råka i många hårda konflikter med sinligheten, hvilka verka deprimerande på lifskänslan och derför framkalla ett disharmoniskt tillstånd, men deraf följer alldeles icke det onaturliga, att denna disharmoni måste *konstant* åtfölja det sedliga handlingssättet. Mot enhvar, som gör ett sådant antagande, står Spencers etiska åskådning som en den starkaste protest, visserligen i hög grad öfverdrifven och ensidig, men likväl historiskt förklarlig såsom reaktion

1) Om det absoluta enligt Spencer se min uppsats 'H. Spencers åsigt om religionen'.

behag? [illegible] mot vissa föregående och samtida företeelser på det område, der
etiken [illegible] om det sedliga lifvet bildas och uttalas. Att hafva klar
mens' [illegible] är den sanna innebörden i denna protest men framförallt en
lyck [illegible] öfverskådad syn på det rätta i dess rena och öfversinliga gestalt,
hi [illegible] detta synes vara två oeftergifliga fordringar på enhvar, som vill
gifva vetenskapens form åt de sedliga sanningarna. Spencer upp-
fyller icke i någon mån den senare af dessa fordringar, som dock
är den oumbärligaste. I så måtto kan bekantskapen med hans eti-
ska författarskap åtminstone hafva den nytta med sig, som antydes
genom det gamla uttrycket *vestigia terrent*. Den förra fordran
söker han deremot bättre tillmötesgå. Fördenskull bör samma be-
kantskap göras, enär det ju då i förevarande fall också finnes ett
positivt skäl till att följa den bekanta rättsgrundsatsen *audiatur et
altera pars*.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1889.

MEDICIN.

mot vissa föregående och samtida företeelser på det område, der åsigter om det sedliga lifvet bildas och uttalas. Att hafva klar blick för den sanna innebörden i denna protest men framförallt en ofördunklad syn på det rätta i dess rena och öfversinliga gestalt, detta synes vara två oeftergifliga fordringar på enhvar, som vill gifva vetenskapens form åt de sedliga sanningarna. Spencer uppfyller icke i någon mån den senare af dessa fordringar, som dock är den oumbärligaste. I så måtto kan bekantskapen med hans etiska författarskap åtminstone hafva den nytta med sig, som antydes genom det gamla uttrycket *vestigia terrent*. Den förra fordran söker han deremot bättre tillmötesgå. Fördenskull bör samma bekantskap göras, enär det ju då i förevarande fall också finnes ett *positivt* skäl till att följa den bekanta rättsgrundsatsen *audiatur et altera pars.*

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1889.

MEDICIN.

SKARLAKANSFEBERNS UPPTRÄDANDE I SVERIGE.

AF

F. LENNMALM.

UPSALA 1889
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Innehållsförteckning.

Skarlakansfeberns uppträdande i Sverige

af

Fr. Lennmalm.

Literatur.

De vigtigaste källorna för vår kännedom om skarlakansfeberns, liksom öfriga epidemiska sjukdomars, uppträdande i Sverige äro af tväggahanda slag, dels *läkarnes årliga embetsberättelser* till öfverstyrelsen för vårt medicinalverk, dels vår *officiela statistik.* Redan vid midten af förra århundradet (1749) ålades läkarne i riket att till Collegium medicum inkomma med berättelser angående hvad märkligt i medicinskt hänseende, som tilldragit sig inom deras verksamhetskrets; de berättelser, som från det nämnda århundradet föreligga, äro dock blott få till antalet och dertill af ganska ringa värde i epidemiologiskt hänseende, såsom i allmänhet mest innehållande beskrifningar öfver speciela, sällsyntare eller mera egendomliga sjukdomsfall. Under innevarande århundrade började väl årsberättelser att mera allmänt och regelbundet inlemnas, under det de samtidigt blefvo vida fullständigare än förut, men de voro ej uppgjorda efter någon viss, för alla gällande plan, utan hvar och en berättelsegifvare uppstälde dem efter sitt eget godtycke och anförde hvad han ansåg vara anmärkningsvärdt. Berättelserna äro derför ock synnerligen ojemna. Hvad de epidemiska sjukdomarna särskildt beträffar, så ålades provincialläkarne i sin instruktion af år 1822 att, när en sjukdom uppträder epidemiskt, ofördröjligen ingifva rapport derom till Sundhets-Kollegium samt vid epidemiens slut uppgifva antalet af sjuke och döde. Genom Sundhets-Kollegii cirkulär den 5 Juni 1851 till alla i tjenst varande läkare om årliga berättelsers och rapporters afgifvande faststäldes en bestämd form för dessa årsrapporter, och

bland annat föreskrefs beträffande vissa allmännare förekommande sjukdomar, särskildt de epidemiska, att uppgifter skulle lemnas angående deras orsaker, utbredning, förlopp m. m. samt så vidt möjligt angående antalet af insjuknade och döde. Först från och med nämnda år (1851) är det egentligen, som likformiga och någorlunda fullständiga berättelser från hela[1]) riket föreligga, och samlingen af de årsberättelser, som efter detta år ingifvits, är för studiet af de epidemiska sjukdomarnas uppträdande i Sverige af den allra största betydelse. Man får genom dem en ganska klar och åskådlig öfversigt öfver epidemiernas allmänna gång, deras natur och beskaffenhet; deremot lemna dessa berättelser icke något tillräckligt materiel för en i statistisk hänseende tillförlitlig undersökning af epidemierna. De rapportgifvande läkarne anmärka oupphörligt, att det ej varit dem möjligt att ens på långt när erhålla kännedom om alla sjukdomsfall, som inträffat i deras distrikt; ej sällan läser man i rapporterna, att t. ex. de fall af skarlakansfeber, som verkligen förekommit, helt säkert till antalet varit 3, 4 eller flere gånger större än de som anmälts till läkaren i fråga. År 1875 utfärdades en förordning, hvarigenom kommunalnämnderna i riket ålades att till vederbörande provincial- eller distriktläkare i början af hvarje år inkomma med skriftlig redogörelse för allmänna helsotillståndet inom de resp. kommunerna under föregående år; denna redogörelse skulle bland annat innehålla uppgift på antalet sjuke och döde af smittosamma sjukdomar och farsoter, och med ledning af dessa rapporter skulle sedan läkaren uppgöra sin årsberättelse. Genom denna förordning vanns visserligen den fördelen, att ett större antal sjukdomsfall blefvo anmälda, men denna fördel motvägdes till stor del af den omständigheten, att en betydlig mängd fall blefvo bestämda af personer utan medicinsk bildning.

Hvad de nu nämnda årsberättelserna beträffar, så äro de blott till en ganska ringa del utgifna i tryck. Detta gäller dock egentligen för innevarande sekel. De berättelser deremot, som under adertonde århundradet ingåfvos, föreligga till en stor del temligen fullständigt i tryck och innehållas i följande arbeten:

Bergius. Försök till de uti Sverige gångbara Sjukdomars utrönande, för år 1754, 1755, 1756. Stockholm 1755, 1756, 1758.

---

1) Förut voro blott provincial-, ej stadsläkarne, skyldige att lemna rapporter, hvarföre ock från tiden före 1851 inga andra uppgifter från städerna förefinnas än de som möjligen ingå i provincialläkarnes berättelser.

Provincial Doctorernes till Kongl. Collegium Medicum inlemnade Berättelser, rörande deras Ämbets förrättningar, desse senare åren, i synnerhet sedan siste Riksdag. Stockholm 1761.

Berättelser, inlämnade till Kongl. Collegium Medicum, rörande Medicinal-Werkets Tilstånd i Riket; såsom en fortsättning af Provincial- Medicorum berättelser till Kongl. Collegium Medicum. Stockholm 1765.

Berättelser till Riksens Höglofl. Ständer rörande Medicinal Werkets Tillstånd i Riket. Ingifne vid Riks-Dagen 1769 af Kongl. Collegio Medico. Hvarjemte äro bifogade samtelige Provincial Medicorum till Collegium insände Berättelser. Upsala 1769.

Vecko-Skrift för Läkare och Naturforskare. Band I—VII. Stockholm 1781—1786.

Läkaren och Naturforskaren (fortsättning af föreståendе tidskrift) Band VIII—XII. Stockholm 1787—1797. Band XIII—XV. Strengnäs 1804—1807.

Af de årsberättelser, hvilka sedan detta sekels början aflemnats, finnas utdrag, vanligen mycket kortfattade, här och der tryckta i Svenska Läkaresällskapets publikationer, särskildt i

Svenska Läkaresällskapets Handlingar. Band I—XII. Stockholm 1813—1833.

Svenska Läkaresällskapets Nya Handlingar. Band I—IV. Stockholm 1837—1844.

Hygiea, Band I—. Stockholm 1839—.

Från och med år 1851 hafva af Medicinal-Styrelsen i tryck utgifvits årsberättelser, hvari äfven ingått sammandrag af läkarnes embetsrapporter. Dessa årsberättelser hafva utgifvits under följande titlar:

Sundhets-Collegii underdåniga berättelse om Medicinalverket i riket. Åren 1851—1860.

Bidrag till Sveriges officiela statistik. K.) Helso- och Sjukvården. I. Sundhets-Collegii underdåniga berättelse. Åren 1861—1877.

Bidrag till Sveriges officiela statistik. K.) Helso- och Sjukvården. I. Medicinal-Styrelsens underdåniga berättelse. Åren 1878—.

I dessa berättelser finnas, med ledning af läkarnes rapporter under de första 15 åren ganska noggranna redogörelser för de epidemiska sjukdomarnas uppträdande, men berättelserna ha småningom antagit en uteslutande statistisk prägel, och nu lemnas om dessa sjukdomar inga andra uppgifter än summan af insjuknade och döde för hvarje månad, angifne länsvis.

Emedan sålunda det, som i tryck är utgifvet af läkarnes årsrapporter, är särdeles fragmentariskt, så måste man, ifall man vill

noggrannare studera någon epidemisk sjukdoms uppträdande i Sverige, uppsöka originalrapporterna. Jag har derför ock i Medicinal-Styrelsens arkiv genomgått samtliga der förvarade årsberättelser från provincial-, distrikt- och stadsläkare alltifrån år 1796 till och med år 1885 samt ur dessa berättelser utdragit det, som rör skarlakansfebern, och just detta material är det, hvarpå föreliggande afhandling hufvudsakligen är baserad.

Den andra hufvudkällan för vår kunskap om Sveriges epidemiska sjukdomar är, som nämndt, vår officiela statistik. Alltifrån år 1749, då Tabellverket började sin verksamhet, föreligger för vårt land en mycket förträfflig och i vissa hänseenden särdeles fullständig befolkningsstatistik. Dödsorsakerna finnas redan från början, ehuru naturligtvis ingalunda på ett fullt tillfredsställande sätt, angifna. Hvad skarlakansfebern angår, så finnes den ej antecknad bland dödsorsakerna förrän år 1774, men från detta år igenfinnes den hvarje år till och med 1830, ehuru den visserligen somliga år är sammanslagen med en del öfriga sjukdomar (se härom tabell II i slutet af boken) under en gemensam rubrik. Efter 1830 försvinner skarlakansfeber (så väl som de flesta andra epidemiska sjukdomar) ur årstabellerna; först år 1861 återfinna vi densamma. Från och med detta år finnas årliga uppgifter angående dödsfallen af skarlakansfeber i hela riket, fördelade på de olika länen samt på landsbygd och städer.

Dessa nu nämnda tal grunda sig i allmänhet på presterskapets uppgifter (blott för städerna stödja de sig efter 1861 på läkareattester) och hafva väl derför ej fullgiltigt värde. Särskildt för de äldre tiderna, då skarlakansfebern var sällsynt och ytterst obetydligt känd, och då dessutom bland dödsorsakerna mycket framstående rum intogos af rubrikerna »oangifven sjukdom» och »okänd barnsjukdom», får man naturligtvis ej fästa någon särdeles stor vigt vid dessa tal, ehuru de visserligen ej äro alldeles värdelösa. Under de senare årtiondena deremot får man väl fästa mera afseende vid dessa siffror, då det gäller en så allmän och så väl känd sjukdom som skarlakansfeber. Egentligen kan endast förvexling ega rum med messling, men om ock enstaka fall kunna vara svåra att diagnosticera, så gäller detta i allmänhet ej om en epidemi af endera sjukdomen. Oftast rådfrågas väl ock läkare en eller flere gånger under loppet af en epidemi, så att det är denne, som sätter diagnosen, om han ock ej ser alla de enstaka fallen och ej attesterar dödsfallen.

Af Tabellverkets uppgifter före år 1830 finnas ofullständiga utdrag tryckta i Vetenskaps-Akademiens Handlingar för åren 1801, 1805, 1809, 1813, 1814; dessutom

Tabeller hörande till Kongl. Tabellcommisionens den 10 Maj 1828 till Kongl. Majestät afgifna underdåniga berättelse angående Nativitetens och Mortalitetens förhållande åren 1821 med 1825. Stockholm (utan tryckår).

För att få uppgifterna för åren 1774—1830 har jag genomgått de i Statistiska Central-Byråns arkiv förefintliga tabellerna för denna tid. Efter år 1851 återfinnas hithörande uppgifter i

Bidrag till Sveriges officiela statistik. A) Befolkningsstatistik.

Utöfver hittills anförda arbeten är den literatur, som finnes om skarlakansfeberns uppträdande i Svdrige, högst obetydlig; de vigtigaste skrifterna torde vara:

Rosén von Rosenstein, Underrättelse om Barns Sjukdomar, Tredje Uplagan. Stockholm 1771 [1]).

Hagström, Anmärkningar om den Skarlakansfeber, som varit gångbar i Stockholm innevarande år 1790 (Vetenskaps-Akademiens Nya Handlingar, Tom. XI, 1790).

Hedin, Anmärkningar öfver Scarlakans-febren, gängse vid Drottningholm Vintermånaderna 1791 (Vetenskaps-Handlingar för Läkare och Fältskärer. Första Tomen, Första Häftet. Stockholm 1793).

Hedin, Upplysningar om Epidemiske och serdeles de Pestilentialiske Febrarna. (Vetenskaps-Handlingar för Läkare och Fältskärer. Sjunde Tomen, Tredje och Fjerde Häftet. Stockholm 1805).

Nerman, Anmärkningar, rörande skarlakansfebern, som under 1836 varit gångbar i Stockholm (Tidskrift för Läkare och Pharmaceuter. Sjunde Bandet, n:o 1, 2. Stockholm 1838).

Diskussion om skarlakansfeber i Svenska Läkaresällskapet den 10 Oktober 1843 (Hygiea. Band VI. 1844).

Berättelse af Svenska Kommitterade till Skandinaviska Naturforskare-mötet om sjukdomsförhållandet i Sverige åren 1842—1843 (Hygiea. Band IX. 1847).

Collin, Afhandling om Barns Sjukdomar. Fjerde Delen. Norrköping 1851.

Berg, Kliniska Föreläsningar i Barnsjukdomarne, Första Häftet. Stockholm 1853.

Ilmoni, Bidrag till Nordens Sjukdomshistoria. Helsingfors 1846—1853.

---

1) Kapitlet om skarlakansfeber, som är nytt för denna upplaga, var förut under titel »Herr Archiater *Roséns* underrättelse om skarlakansfebern» tryckt i 1765 års almanacha (första hälften i almanachan för Stockholms och andra hälften i almanachan för Lunds horisont).

Lewin, Några anteckningar om Skarlakansfeber (Svenska Läkaresällskapets Nya Handlingar, Band XII, Stockholm 1863).

Lovén, Öfversigt öfver Lunds stads medicinskt statistiska förhållanden i äldre tider. Lund 1868 (Akademiskt program).

Pallin, Scarlatinaepidemien i Ramnäs distrikt 1877—1878. (Eira 1879).

Bolling, Anteckningar om skarlakansfeber och difteri. (Eira 1879).

Almquist, Hygieniska studier i kyrkoarkiven. (Eira 1884).

Dessutom följande akademiska disputationer:

Lundmark, De febre scarlatina. Præs. *Acrel*. Upsala 1791.

Brink, Observationes in scarlatinam. Præs. *Sönnerberg*. Lund 1818.

Montén, Observationes circa Exanthema scarlatinosum. Præs. *Sönnerberg*. Lund 1832.

Wihlborg, Några ord om skarlakansfeber. Lund 1852.

von Sydow, Anteckningar öfver en skarlakansfeber-epidemi uti Gefle åren 1857, 1858 och 1859. Stockholm 1860 (ventilerad i Upsala).

Vidare bör det nämnas, att månatliga öfversigter (efter 1848 vecko-öfversigter) öfver sjukligheten i Stockholm finnas meddelade i tryck för åren 1781—1794 (i Vecko-skrift för Läkare och Naturforskare samt i Läkaren och Naturforskaren) och från 1810 till närvarande tid (i Svenska Läkaresällskapets Handlingar och Nya Handlingar samt i Hygiea). Dessutom finnas under de sista decennierna dylika öfversigter, vanligen affattade för hvarje månad eller för hvarje half månad, för en del städer och distrikt anförda i Upsala Läkareföreningens Förhandlingar och i Eira; dessa uppgifter återkomma naturligen sedermera i rapporterna till Medicinal-Styrelsen.

Slutligen må omnämnas, att JOHANNESSENS förträffliga arbete: »Die epidemische Verbreitung des Scharlachfiebers in Norwegen» i många stycken, särskildt hvad uppställningen beträffar, tjenat till förebild för denna afhandling.

Skarlakansfeberns förekomst i Sverige 1741—1885 [1]).

Skarlakansfebern hör till de sjukdomar, hvilka först sent framträda i historien. Orsaken dertill ligger deruti, att det dröjde mycket länge, innan nosologien var så utvecklad, att en säker differentiering af de många olika exantematiska sjukdomsdomstyperna var möjlig. Det är först under det adertonde århundradet, som skarlakansfeber blef definitivt skild från öfriga utslagsfebrar, särskildt messling. Från början och medlet af detta århundrade föreligga en mängd berättelser från de flesta länder (jfr HIRSCH, Historisch-Geographische Pathologie, 2 Auflage, 1 Theil) om skarlakansfeberns uppträdande, och från denna tidrymd, nämligen år 1741, stammar ock det första säkra meddelandet om skarlakansfeberns förekomst i Sverige. Att sjukdomen äfven förut funnits i Sverige, är möjligt, kanske t. o. m. sannolikt, men ogörligt är väl att återfinna den bland det virrvarr af namn på utslagssjukdomar, hvaraf de medicinska berättelserna från denna tid hvimla och hvarpå såsom profkarta följande samling må meddelas: mässling, fläcksjuka, fläckfeber, ros, röda frieseln, hvita frieseln, nässelfeber, urticaria, urticularia m. m. BERG [2]) framkastar den förmodan, att den epidemi af »messlings eller fläcksjuka», som 1721—1722 hemsökte Stockholm, möjligen äfven innefattade skarlakansfeber, men, att döma af beskrifningen på denna epidemi, tyckes denna förmodan knappast ha skäl för sig; likväl förtjenar det att i sammanhang härmed påpekas, att åren 1720—1721 en större epidemi af skarlakansfeber uppträdde i Riga [3]) och derifrån spred sig öfver en stor del af Ryssland, hvarför det äfven lätt låter tänka sig, att sjukdomen skulle kunna hafva från Riga öfverförts till Sverige.

1741—1770.

1741 iakttog och beskref ROSENSTEIN [4]) en skarlakansfeberepidemi i Upsala. Detta är denna sjukdoms första, säkert konstate-

1) Detta kapitel stöder sig hufvudsakligen på de i Medicinal-Styrelsens arkiv förvarade rapporterna och kan på grund deraf, att dessa rapporter äro ojemna och ofta ofullständiga, ej göra anspråk på fullständighet. För jemförelses skull hänvisas till tabell II.

2) l. c., p. 63. 3) ILMONI, l. c., 3 del, p. 29 och 32.

4) l. c., p. 225.

rade, uppträdande i Sverige. ROSENSTEIN lemnar en utförlig och förträfflig beskrifning af denna epidemi och uppkastar på grund af sin då vunna erfarenhet en bild af sjukdomen, hvilken bild i allmänhet fullt öfverensstämmer med vår nuvarande kännedom om skarlakansfebern. Sjukdomen instälde sig snart sagdt i hvarje hus i Upsala, der barn funnos, angrep äfven några fullvuxna, var hos somliga lindrig, hos andra åter ganska svår. Sjukdomen är enligt ROSENSTEIN ytterst sällsynt, i Upsala har den på 33[1]) år blott uppträdt denna enda gång, och i öfrigt känner han blott till ytterligare en epidemi, nämligen i Stockholm 1763—1764 (se nedan). Den klara och förträffliga skildring af skarlakansfebern, som ROSENSTEIN gaf, bidrog naturligtvis att hos Sveriges dåvarande läkare, hvilka för öfrigt till stor del voro hans lärjungar, utbreda kännedomen om sjukdomen i fråga, och man är derför utan tvifvel berättigad att, trots sjukdomens egenskap att vara »ny» för Sverige, med fullt förtroende upptaga de beskrifningar på dess uppträdande, hvilka föreligga från tiden närmast efter ROSENSTEIN.

1745 och 1747 omtalas[2]) en epidemi från norra Sverige och Lappmarken, dit den skall hafva spridt sig från Upsala.

1756. BERGIUS[3]) uppgifver, att under November månad detta år »nätsel- och skarlakansfebern» var allmän både hos barn och äldre. Af hans beskrifning framgår ej, huruvida han afser Stockholm eller Sverige i allmänhet, och uppgiften torde väl få mottagas med försigtighet. (Han uppgifver för Februari och Mars[4]) samma år, att »röda friseln och nätselfebern« voro gängse i och omkring Kalmar, isynnerhet hos barn).

1763. Enligt ROSENSTEIN gick skarlakansfebern i Stockholm 1763 på sommaren och hösten samt infann sig åter i Februari 1764. Åtskilliga barn dogo under sjukdomens tredje vecka af vattsot[5]).

---

1) I ROSENSTEINS ursprungliga uppsats, som var skrifven i Februari 1764 och tryckt i 1765 års almanacha, står 33 år. Detta ändrades i andra aftrycket (som kom ut i hans bok af år 1771) till 38 år.

2) LEWIN, l. c., p. 129 (utan att anföra någon källa för uppgiften).

3) Försök till de uti Sverige gångbara Sjukdomars utrönande, för år 1756, p. 79.

4) l. c., p. 24.

5) HEDIN (Vetenskaps-Handlingar för Läkare och Fältskärer. Sjunde Tomen Tredje och Fjerde Häftet. p. 52) drager ROSENSTEINS uppgift om denna epidemi i tvifvelsmål på den grund att BÄCK, som nära jemnårig med ROSENSTEIN (den förre lefde 1713—1795, den senare 1706—1773) i 50 år prak-

1764 på sommaren, hösten och vintern gick skarlakansfebern enligt rapport af provincialläkaren HALENIUS i Upsala[1]) och kringliggande landsbygd Den var lindrig och ej mycket spridd. Samma år gick sjukdomen svårt i Torneå. I Maj 1764 iakttogos ock några fall i Norrköping.

1765 iakttogs skarlakansfeber i Hedemora och Avesta, på sistnämnda ställe dogo 4 barn. I sin rapport af år 1765 nämner provincialläkaren BRODD i Mariestad, att skarlakansfeber under hans verksamhet i länet (han kom dit 1758) bortryckt barn, men aldrig uppträdt epidemiskt.

1766 omtalas enstaka fall i Kalmar.

1767 uppträdde den i Maj i Kalmar län, i Oktober i Kopparbergs län.

1768 omtalas den såsom för första gången iakttagen på Gotland.

1771—1800.

Från 1770-talet har jag ej lyckats finna någon annan uppgift på skarlakansfeberns förekomst än hvad Tabellverkets siffror lära. Från 1774 finnes uppgift på antalet döda i skarlakansfeber; från 1774 till 1794 omfatta siffrorna dödsfall af skarlakans- och nässelfeber. Hvad som menas med nässelfeber är ej fullt klart, men så vidt man af ROSENSTEINS skrifter kan döma, betydde nässelfeber då detsamma som nu, och i så fall kan man taga siffrorna för goda, såsom endast gällande skarlakansfebern. I hvilket fall som helst erbjuda de en ledning för bedömandet af skarlakansfeberns upp-

---

tiserade i Stockholm och derunder förde ganska noggranna anteckningar, i dessa anteckningar ej nämner skarlakansfeber förrän år 1780, utan förut blott talar om messling. HEDINS misstro mot ROSENSTEINS uppgift hvilar dock ej på några särdeles starka skäl. Ty om BÄCK nedskref något om epidemien 1763, så var det ju ursäktligt, t. o. m. naturligt, om han hänförde den till messling, då någon svensk beskrifning på skarlakansfeber ej utkom förrän 1765 (ROSENSTEINS uppsats i almanachan för detta år), och då åsigterna bland utlandets medicinska auktorer angående skarlakansfebern visserligen ännu ej voro stadgade. Dessutom må påpekas, att HEDINS uppsats skrefs 1805, 10 år efter BÄCKS död, och att han sålunda sannolikt ej personligen samtalat med BÄCK om dennes dagboksanteckningar.

1) Denna uppgift behöfver ej strida mot ROSENSTEINS förut anförda om sjukdomens förekomst i Upsala. ROSENSTEINS uppsats (som först trycktes i 1765 års almanacha) var nämligen nedskrifven i Februari 1764, före denna epidemis början.

trädande. Af tabell II finner man, att skarlakansfebern under de år, som nu sysselsätta oss, var ganska spridd, särdeles i södra Sverige. I Lunds stift gick den epidemiskt 1776—1780.

1781 från Juni till Augusti var en lindrig skarlakansfeber gängse i Stockholm, såväl bland barn som äldre. Den började åter i September och fortfor till Mars 1782; den var nu mera elakartad, dödade åtskilliga barn.

1783 nämnes i en rapport från Gotland, att skarlakansfebern ej är sällsynt der.

1784 gick en epidemi (enl. Tabellverket) i Kalmar stift.

1785 epidemi i Eksjö; barn angrepos helst, men äfven äldre; ingen död. Samma år förekommo några fall i Borås.

1786 iakttogs ett fall i Hedemora.

1789 är skarlakansfeber anmärkt i Stockholm.

1790 epidemi i Stockholm, beskrifven af HAGSTRÖM[1]). Denna anmärker, att skarlakansfeber blott sällan observerats i Sverige. Epidemien började i Juni, nådde sin höjd i Juli och Augusti, fortsatte sig med spridda fall in på följande år. Barn angrepos mest. De som haft skarlakansfeber 1781, angrepos ej nu.

1791 iakttog HEDIN[2]) en epidemi vid Drottningholm och lemnar på grund deraf en god beskrifning af sjukdomen.

1792 var skarlakansfeber allmän i Stockholm.

1793—1794 epidemi i Uddevalla, 1795 i Borås och i Halland, 1794—1795 i Göteborg[3]).

1794—1796 gick elakartad skarlakansfeber i Vesterås län, många barn döda.

1796 omtalas skarlakansfeber vidare från Stockholms län (lindrig), Upsala län, Vadstena (svår) Lund (en liten epidemi, 6 dödsfall), Göteborg.

1798 dogo flera barn i Borås af skarlakansfeber.

1798 och 1799 enstaka fall i Göteborg.

1800 nämnes sjukdomen från Norrtelje, Nyköping, Uddevalla.

1801--1810.

1801 omtalas skarlakansfeber från Uddevalla. 1801—1802 gick den i Gefle distrikt. 1802 i Hedemora och i Upsala distrikt[4]).

---

1) l. c. 2) l. c. 3) ALMQUIST, l. c.

4) Större delen af berättelserna för 1803 och 1804 saknas i Med.-Styrelsens arkiv.

1806 visade sig skarlakansfeber sporadisk i Filipstads distrikt; den har nu, *»som de förra åren»* aldrig varit af malign art, ingen död. I Örebro distrikt samma år några fall. Likaså tyckes[1]) sjukdomen år 1806 hafva uppträdt i Skåne.

1807 några fall i Lindesbergs distrikt, och likaså i Uddevalla distrikt. I slutet af 1807 började i Filipstads distrikt nässelfeber, fortfor under Januari månad 1808 så allmänt bland ungt folk, att nästan ingen under 20 år slapp. »Förmodeligen var denna epidemi en lindrig art af scarlatina».

1808. I början af detta år uppträdde i Kristinehamns distrikt »messling, ofta blandad med nässelfeber och skarlakansfeber». Sjukdomen, som dödade många, fortfor till Juli samma år. Samma år på hösten iakttogs skarlakansfeber i Vestervik, ehuru ej allmänt. 1808 var den ock gängse i Göteborg och öfverfördes derifrån till Uddevalla.

1809 iakttogs en lindrig skarlakansfeber i Vesterås distrikt. Samma år uppträdde en svårartad epidemi, som angrep både barn och äldre, i Kalmar distrikt. Detta år förekom sjukdomen ock i Vimmerby distrikt, äfvensom i Halmstads distrikt, på senare stället ofta med dödlig utgång. I Göteborg fortfor den från föregående år.

1810 enstaka fall i Stockholm.

1811—1820.

1811 förekommo sporadiska fall af skarlakansfeber i Stockholm.

1813 enstaka fall i Stockholm. Under slutet af 1813 och början af 1814 spridda fall i Gefle.

1814 i slutet af året var skarlakansfebern epidemisk i Venersborgs distrikt, fortsatte sig in på 1815.

1815. Detta år var skarlakansfebern gängse på åtskilliga håll. I Stockholm förefans den alltifrån Februari och blef på hösten allmän. På sommaren gick skarlakansfeber i och omkring Falun. På hösten i Söderhamns stad. I December epidemi i staden Vimmerby, både barn och äldre angrepos. Spridda fall omtalas från Lidköping, Borås och Alingsås.

1816 var skarlakansfebern ganska spridd. I Stockholm fortfor den hela året, ehuru lindrig och ej särdeles allmän. I Söderhamn fortfor den från förra året och spridde sig åt kringliggande lands-

---

1) Brink, l. c.

bygd, särdeles norrut; till Hudiksvall kom den på våren. Allmän i Vesterbotten. I Upsala och Norrtelje distrikt[1]) spridda fall, likaså i Örebro distrikt. I Nyköping gick skarlakansfeber af ganska elakartad beskaffenhet. I rapporten från Norrköplng, der skarlakansfeber ock under detta år uppträdde med en del fall, anmärkes, att den visade sig föga smittosam och ej tycktes »ega den kringgripande egenskap och den häftighet i utbredning som förr». 1816 uppträdde ock skarlakansfeber i Vadstena, der den ej på 20 år visat sig. I Vestervik var en lindrig skarlakansfeber gängse. Från Mariestads och Borås distrikt omtalas sjukdomen, den uppträdde der i allmänhet lindrig. 1816 började den åter visa sig i Göteborg. I Bohuslän var den mycket allmän hos barn, lindrig.

1817. Skarlakansfeber fortfor, i allmänhet sporadisk och lindrig, i Stockholm, Norrtelje, Norrköping, Vadstena distrikt, Vestervik och Göteborg. Vidare omtalas den från Eksjö distrikt. Detta år visade sig skarlakansfeber äfven i Sveriges sydligare delar, der den ej på 10 år[2]) uppträdt; enligt uppgift infördes den från de norra provinserna. Den omtalas i rapporten från Vexiö distrikt såsom allmän, likaså nämnes den från Engelholms distrikt. I Lund började i November en lindrig epidemi.

1818 Spridda fall i Stockholm och Göteborg. Godartad skarlakansfeber i Upsala distrikt. Sjukdomen utbredde sig under året öfver de södra provinserna, men var af öfvervägande lindrig natur. Den omtalas från Halmstads och Engelholms distrikt, från Blekinge, från Lund och från Ystads distrikt.

1819. Skarlakansfebern fortfor i Upsala distrikt, i Göteborg, i Halland och i Engelholms distrikt.

1820 omtalas sjukdomen likaledes från Upsala och från Engelholms distrikt. Dessutom enstaka fall i Stockholm.

1821—1830.

1821 yppade sig sjukdomen med spridda fall i Stockholm och Göteborg samt i Hudiksvalls, Norrtelje, Örebro, Lidköpings och Malmö distrikt.

1822. Skarlakansfeber lindrig, sporadisk i Stockholm och Göte-

1) Att skarlakansfebern på denna tid ej hörde till de vanligare sjukdomarna, framgår bland annat deraf, att läkaren i Norrtelje, WALLENIUS, aldrig förr sett den, utan satte diagnosen på grund af ROSENSTEINS beskrifning.

2) BRINK, l. c. Jfr dock Tab. II.

borg samt i Hudiksvalls, Hedemora, Mariestads och Engelholms distrikt.

1823 omtalas skarlakansfebern från Stockholm och Göteborg (spridda fall) samt från Karlstads, Vesterås, Vimmerby, Engelholms och Malmö distrikt. I sistnämnda distrikt epidemisk.

1824. Enstaka fall i Stockholm. Skarlakansfebern yppade sig i början af året i Norrbottens län, i Jukkasjärvi lappmark [1]); 4 à 500 personer (de flesta af innevånarne) angrepos, men blott få dogo. I Söderhamns distrikt var skarlakansfebern epidemisk. I Göteborg var sjukdomen allmän. I Strömstad började sjukdomen i Juni, den spred sig hastigt, så att den i Oktober var epidemisk öfver hela norra Bohuslän; när den började, var den okänd t. o. m. till namnet; den angrep nästan lika mycket äldre (ända till 70 år) som barn och ungdom, ej sällan alla innebyggarne i ett hus, den var i allmänhet mycket lindrig. Under sommaren och hösten herskade en epidemi af skarlakansfeber äfven i Uddevalla, Marstrand och södra Bohuslän, men denna epidemi var till sin natur ganska elakartad. I Malmö distrikt fortfor sjukdomen från förra året, ehuru ej så allmän.

1825. Enstaka fall i Stockholm. Från Hudiksvall omtalas skarlakansfeber detta år. Sjukdomen fortfor i Göteborg och i Bohuslän, ehuru mindre allmän än förra året. Vidare uppträdde den allmän, ehuru lindrig, i Kungsbacka distrikt. Äfven från Engelholms distrikt omtalas den.

1826. Tämligen spridd i Stockholm. Skarlakansfeber var detta år gängse i Vermland (Karlstads distrikt) och Dalarne (Faluns och Hedemora distrikt). I Göteborg och Marstrand spridda fall. I Engelholms distrikt var sjukdomen temligen utbredd.

1827. Skarlakansfeber gick hela året i Stockholm, mot slutet af året ganska allmänt. Den var och gängse i Stockholms provincialläkaredistrikt samt i Upsala och Enköpings distrikt. Spridda fall i Göteborg. Sjukdomen gick lindrig i Lidköpings distrikt. Allmän, ehuru lindrig, i Vexiö distrikt.

1828 var skarlakansfeber särdeles allmän i Stockholm samt äfven i Stockholms distrikt. Epidemi af lindrig natur i Upsala distrikt, särskildt i Dannemora. Skarlakansfeber var gängse i Söder-

1) Sannolikt införd från nordligaste Norge, der skarlakansfeber gick epidemiskt 1821—1823 (JOHANNESSEN. Norsk Magazin for Lægevidenskaben, 48 Aargang, 1887, p. 349).

hamns distrikt. Likaså i Faluns distrikt. I Gefle distrikt epidemi. Sjukdomen omtalas ock från Nyköpings och Eskilstuna distrikt samt från Vadstena distrikt (elakartad), vidare från Kalmar distrikt; i Vimmerby distrikt en epidemi af godartad skarlakansfeber. I Göteborg en del fall. I Halmstads distrikt en lindrig epidemi. I Engelholms distrikt var skarlakansfeber allmän. I Karlskrona förekom den ock.

1829. Enstaka fall i Stockholm, Stockholms distrikt och Upsala distrikt. Sjukdomen fortfor i Söderhamn. I Göteborg sporadiska fall. Allmän i Engelholms distrikt.

1830 nämnes skarlakansfeber blott från Upsala distrikt med sporadiska fall och från Engelholms distrikt.

1831—1840.

1831 finnes skarlakansfeber endast nämnd från Göteborg[1]), der den var allmän[2]).

1832. Enstaka fall i Stockholm. I början af året var skarlakansfeber allmän i Norrbottens län, både bland barn och äldre. Godartad skarlakansfeber gängse i Kalmar och Vimmerby distrikt vid årets slut. Från Borås distrikt omtalas äfven sjukdomen. I Göteborg fortfor den. I Engelholms distrikt gängse. I Lund[3]) uppträdde en elakartad epidemi.

1833 fortfor skarlakansfebern i Kalmar, Vimmerby och Engelholms distrikt samt i Göteborg. Dessutom omtalas den såsom gängse i Halmstads distrikt.

1834 fortfor den i Göteborg och i Halmstads distrikt.

1835. Enstaka fall i Stockholm. I Eskilstuna distrikt var godartad skarlakansfeber gängse mot slutet af året. Vidare omtalas sjukdomen detta år från Vingåkers och Borås distrikt.

1836. Skarlakansfeberepidemi[4]) i Stockholm. Detta år omtalas vidare sjukdomen från Stockholms, Sigtuna, Upsala och Eskilstuna distrikt, men ingenstädes epidemisk.

1837. Skarlakansfebern fortfor i Stockholm nästan hela året, ehuru ej epidemisk. Sparsamma fall i Stockholms, Sigtuna, Upsala och Norrtelje distrikt. Detta år omtalas sjukdomen från flera håll i Norrland. I Neder-Kalix spridda fall. Från Sundsvalls di-

---

1) Almquist, l. c.

2) En stor del af årsrapporterna för år 1831 saknas och kunna ej igenfinnas i Medicinal-Styrelsens arkiv.

3) Montén, l. c. 4) Beskrifven af Nerman, l. c.

strikt omtalas en elakartad kikhostepidemi, åtföljd af messling och skarlakansfeber. Från Jemtland berättas om en elakartad messlingsepidemi, som »understundom syntes i anseende till sårnaderna i halsen ofta vara förenad med skarlakansfeber». I Norra Helsingland var skarlakansfeber gängse. Vidare omnämnes sjukdomen från Borås distrikt samt från Lidköpings distrikt, der den var allmän.

1838 var skarlakansfebern epidemisk i Upsala distrikt. Sporadisk i Nyköpings och i Borås distrikt.

1839 fortsatte den med spridda fall i Upsala och Nyköpings distrikt. I Hernösands distrikt var skarlakansfebern detta år epidemisk Från Vesterbottens lappmark omtalas »rubeolæ med angina och efterföljande hydrops», utan tvifvel skarlakansfeber. I Karlskrona var sjukdomen gängse, spred sig derifrån till Kalmar distrikt. I Sölvesborg en liten epidemi.

1840. I Vesterbottens lappmark fortsatte rubeolæ med angina och hydrops. I Hernösands distrikt fortfor epidemien till Mars. I Sundsvalls distrikt lindrig skarlakansfeber under sommaren. I Kalmar stad epidemi af lindrig natur. I Eksjö distrikt epidemisk. Lindrig skarlakansfeber i Sölvesborgs distrikt, likaledes i Malmö distrikt.

1841.

Sjukdomen uppträdde under årets förra hälft epidemiskt i Luleå distrikt, angrep både unga och gamla. I Gefle distrikt gick under sommaren lindrig skarlakansfeber, äfven äldre personer sjuknade. I Upsala och Nyköpings distrikt, äfvensom i Göteborgs stad enstaka fall. I Kalmar fortsättning af förra årets epidemi. Vidare uppträdde sjukdomen i Ljungby, Engelholms, Helsingborgs och Malmö distrikt, men ingenstädes var den af svårare beskaffenhet.

1842.

Mot årets slut spridda fall i Stockholm. Vidare omtalas fall från Tibble[1]) distrikt. I Göteborg en del fall, likaså i Uddevalla och Borås distrikt. Lindrig skarlakansfeber i Kalmar och i Ljungby distrikt. Spridda fall i Engelholms distrikt. Epidemi i Helsingborgs distrikt.

---

1) Här likasom på andra håll har jag anfört de nuvarande namnen på de distrikt, som omtalas. Tibble distrikt hette 1842 Håbo och Bro distrikt, Grangärdes hette Vester-Bergslags o. s. v.

1843.

I Stockholm var skarlakansfeber under årets lopp allmän, mot årets slut epidemi. I Gefle distrikt lindrig skarlakansfeber mot årets slut, likaså i Grangärdes distrikt. I Karlstads stad och distrikt lindrig epidemi. I Filipstads distrikt var sjukdomen allmän, likaså i Uddeholms och i Fryksdals distrikt. I Arvika distrikt svår epidemi mot årets slut; i Näs distrikt spridda fall. I Örebro stad började skarlakansfeber i September, spridde sig sedan som en lindrig epidemi öfver kringliggande landsbygd. I Nora distrikt allmän. I Vesterås distrikt allmän mot årets slut.

I Upsala stad var lindrig skarlakansfeber allmän på hösten, den visade sig äfven på landsbygden. I Sigtuna distrikt allmän på hösten; i Botkyrka distrikt gängse på hösten. I Nyköping började den i Juni och utbredde sig epidemiskt öfver distriktet. I Eskilstuna uppträdde sjukdomen ock i Juni samt spred sig på hösten rundt distriktet. I Daga distrikt epidemisk alltifrån Augusti. Sjukdomen var äfven allmän i Trosa, Vingåkers och Malmköpings distrikt.

I Göteborg fortfor sjukdomen. På hösten epidemi i Borås distrikt. I December uppträdde sjukdomen i Venersborgs distrikt. Från Falköpings distrikt omtalas »blott några fall af skarlakansfeber, som norr om distriktet varit allmän».

I Linköpings distrikt uppträdde skarlakansfeber alltifrån Oktober. Vid årets slut spridda fall i Jönköpings distrikt. Epidemisk i Oskarhamns distrikt alltifrån Juli, i Tjusts och Kalmar distrikt mot årets slut.

I Helsingborgs distrikt var skarlakansfeber epidemisk, särdeles mot årets slut. Likaså var i slutet af året en epidemi gängse i Simrishamns distrikt.

1844.

Detta år var skarlakansfebern liksom förra året särdeles allmän.

I Stockholm var den epidemisk hela året.

I Luleå och Haparanda distrikt uppträdde den lindrigt alltifrån Oktober. I Sundsvalls, Söderhamns och Gefle distrikt mera sporadiskt och lindrigt.

I Dalarne fortfor skarlakansfebern, churu lindrig, i Grangärdes distrikt till frampå sommaren, den uppträdde vidare under årets första hälft i Falu, Hedemora och Nås' distrikt. I Vermland fortfor den likaledes vid årets början i Karlstads, Uddeholms och Fryksdals distrikt. Äfven i Örebro och Nora distrikt i början af året.

I Upsala distrikt godartad epidemi hela året. I Enköpings distrikt lindrig epidemi på våren; i Tibble distrikt sporadiska fall. I Stockholms distrikt var sjukdomen gängse, ehuru ej allmän. I Norrtelje distrikt (med Harg och Östhammar) godartad epidemi. Likaså i Sigtuna distrikt. I Södermanland fortfor skarlakansfebern att vara gängse i Nyköpings, Trosa, Daga, Malmköpings och Vingåkers distrikt till frampå våren, då den upphörde; i Södertelje stad en skarlakansfeber-epidemi.

I Göteborg förefans äfven detta år skarlakansfeber. I Venersborgs distrikt epidemi af godartad beskaffenhet hela året. I Borås distrikt spridda fall hela året. I Åmåls distrikt lindrig epidemi på sommaren. Till Mariestads distrikt kom skarlakansfeber vid årets början från Vermland och Nerike och spridde sig såsom en lindrig epidemi mot söder och vester. I Lidköpings distrikt epidemisk alltifrån Februari. Från Falköpings distrikt (der sjukdomen visade sig 1843) spred den sig till Hjo distrikt, der den gick hela året epidemiskt, äfven här godartad.

I Linköpings distrikt vid årets början epidemi af godartad natur, likaså i Åtvidabergs distrikt. Skarlakansfebern fortfor i Jönköpings distrikt. I Kalmar distrikt fortfor den hela året, i Tjusts distrikt fortfor den blott i början af året. I Vimmerby distrikt epidemi.

I Helsingborgs distrikt fortfor skarlakansfebern från förra året med spridda fall, blef på hösten åter epidemisk. I Malmö distrikt lindrig epidemi på hösten; i Trelleborgs distrikt likaså. I Kristianstads och Engelholms distrikt var lindrig skarlakansfeber gängse på hösten och vintern. I Simrishamns distrikt fortfor epidemien från förra året, godartad. I Karlskrona och Sölvesborgs distrikt visade sig skarlakansfeber på våren och sommaren, fortfor sedan hela året.

I Gotlands södra distrikt visade sig hos barn en lindrig utslagssjukdom, som i rapporten kallas rubeola, men sannolikt var scarlatina (utslag som slutade med kliaktig affjälling, angina vanligt symtom, ofta vattsot som eftersjukdom).

1845.

Enstaka fall af skarlakansfeber i Stockholm. I Sundsvalls distrikt en del fall vid årets början. Från Malmköpings distrikt rapporteras ett fall.

I Göteborg fortfor skarlakansfebern. I Strömstads distrikt på sommaren lindrig skarlakansfeber. I Venersborgs, Borås och Åmåls distrikt fortfor skarlakansfebern med spridda fall, likaså i Hjo di-

strikt. I Halmstads distrikt iakttogos under Januari och Februari sporadiska fall af »Rötheln», hvilka ofta efterföljdes af vattsot; troligen skarlakansfeber. I Kungsbacka distrikt förekommo på våren åtskilliga fall af skarlakansfeber.

I Helsingborgs, Malmö och Trelleborgs samt i Kristianstads och Engelholms distrikt lindriga efterdyningar af förra årets epidemier.

1846.

Detta år var skarlakansfebern högst obetydligt gängse i Sverige. I Stockholm spridda fall. På Vermdö en liten epidemi (60 sjuka, 5 döda) under våren. För öfrigt omtalas blott enstaka fall från Östhammars, Upsala, Fryksdals och Borås distrikt.

1847.

Äfven detta år uppträdde skarlakansfebern endast sporadiskt. Den omtalas från Nås, Upsala, Enköpings, Nyköpings, Eskilstuna (en liten lindrig epidemi), Daga, Malmköpings, Borås och Tjusts distrikt.

1848.

I Stockholm uppträdde alltifrån årets början spridda fall af skarlakansfeber, mot slutet af året blef sjukdomen allmän.

I Gefle distrikt förekommo spridda fall. Enstaka fall i Karlstads, Örebro och Askersunds distrikt. I Upsala distrikt var sjukdomen sporadisk. I Nyköpings, Vingåkers och Daga distrikt epidemier; i Malmköpings distrikt spridda fall.

Enstaka fall i Borås distrikt. I Linköpings distrikt iakttogs »rubeola, som i några fall liknade scarlatina». I Åtvidabergs distrikt uppträdde på hösten »rubeola scarlatinosa», flera dödsfall af vattsot. I Motala distrikt epidemi vid årets slut. I Vrigstads distrikt åtskilliga fall på hösten. I Halmstads och Engelholms distrikt enstaka fall.

1849.

I Stockholm var skarlakansfeber epidemisk hela året.

I slutet af året inträffade i Hernösand flera fall af skarlakansfeber, »en för orten sällsynt sjukdom». Enstaka fall omtalas från Mora distrikt. Spridda fall i Örebro, Askersunds och Bo distrikt. Epidemi i Vesterås distrikt.

I Stockholms distrikt, särskildt socknarna kring Stockholm, epidemi på hösten. I Eskilstuna distrikt, särskildt Torshälla-trakten,

epidemi på sommaren och hösten. I Daga distrikt epidemi, fortsättning från 1848. I Malmköpings distrikt spridda fall.

I Venersborgs distrikt allmän på hösten. I Borås distrikt sporadisk. I Söderköpings distrikt epidemi nästan hela året. I Linköpings distrikt fortfor »rödmessling, rubeola, förut här på orten ovanlig»; af beskrifningen på symtomen (angina, benägenhet för hjernaffektion, vattsot) framgår, att denna sjukdom var skarlakansfeber. I Åtvidabergs och Motala distrikt fortfor skarlakansfeber. I Vimmerby, Halmstads och Engelholms distrikt sporadiska fall.

1850.

Skarlakansfeberepidemien i Stockholm fortfor hela året.

I Hernösand fortfor skarlakansfebern med åtskilliga fall vid årets början. I Falu, Nås och Hedemora distrikt var skarlakansfeber gängse. I Vesterås distrikt fortfor vid årets början 1849 års epidemi; i Norbergs distrikt sporadiska fall.

I Enköpings distrikt var sjukdomen temligen allmän. I Södertelje stad epidemi. I Malmköpings och Vingåkers distrikt spridda fall.

I Göteborg uppträdde skarlakansfeber med en del fall. I Borås, Mariestads och Lidköpings distrikt spridda fall, likaså i Eksjö, Kalmar och Halmstads distrikt. I Helsingborgs stad och distrikt började skarlakansfeber visa sig på hösten.

1851.

Från och med detta år finnes i allmänhet i årsberättelserna uppgift på det för den rapportgifvande läkaren kända antalet sjuke och döde i skarlakansfeber (liksom i andra farsoter). Med ledning af dessa uppgifter äro tabellerna I, 1—25 uppgjorda och hänvisas för åren 1851—1885 till dessa tabeller. Blott de vigtigaste data anföras här i detta sammanhang.

År 1851 uppträdde skarlakansfeber med spridda fall i Stockholms stad och län, i Falun, i Södermanlands län (mindre epidemier i Malmköpings och Daga distrikt), i Göteborgs, Elfsborgs, Skaraborgs, Kalmar och Jönköpings län. I Malmöhus län var den epidemisk, särdeles i städerna Malmö, Lund och Helsingborg samt i Malmö, Åsums och Helsingborgs distrikt. I Kristianstads län mindre epidemier. På Gotland allmän.

1852.

Spridda fall i Stockholms stad samt i Vester-Norrlands, Gefleborgs, Kopparbergs, Vermlands, Vestmanlands, Upsala, Stockholms, Södermanlands, Göteborgs, Elfsborgs, Skaraborgs och Kronobergs län. Epidemisk öfver en god del af södra Sverige: i Malmöhus län fortsatte den sig från 1851 och var nu svårast i Åsums och Trelleborgs distrikt samt i Ystad, i Kristianstads län hade den i synnerhet angripit Kristianstads och Simrishamns distrikt, i Blekinge trakterna kring Sölvesborg och Karlshamn, epidemier äro vidare anmärkta från Kalmar och Halmstads distrikt samt från Gotland.

1853.

Detta år var skarlakansfebern föga gängse. Spridda fall omtalas från Stockholms stad samt från Vester-Norrlands, Gefleborgs, Vermlands, Örebro, Upsala, Stockholms (i Stockholms distrikt en mindre epidemi) Södermanlands, Göteborgs, Elfsborgs (i Venersborgs distrikt partiel epidemi), Skaraborgs, Kalmar, Hallands, Malmöhus, Kristianstads, Blekinge (allmän i Ronneby distrikt) och Gotlands län.

1854.

Spridda fall i Stockholms stad samt i Norrbottens, Vesterbottens (allmän i Nysätra distrikt), Vester-Norrlands, Gefleborgs, Vermlands (i Karlstads stad och Näs distrikt temligen allmän), Vestmanlands, Upsala, Stockholms och Södermanlands län. I Göteborgs län var den epidemisk i Uddevalla, Orousts och Strömstads distrikt. I Elfsborgs och Skaraborgs län epidemier här och hvar (svårast i Lidköpings distrikt). Spridda fall i Kalmar, Jönköpings, Malmöhus, Kristianstads och Blekinge (temligen gängse i Karlskrona och Ronneby distrikt) län.

1855.

Skarlakansfebern fortfor, ehuru ej särdeles allmän, i Vermlands län. Den uppträdde med spridda fall i Örebro, Vestmanlands, Upsala, Stockholms och Södermanlands län samt i Stockholms stad. I Elfsborgs län uppträdde den som epidemi i Norra Dalslands distrikt samt med spridda fall i Ulricehamns distrikt. I Skaraborgs län fortfor den från föregående år och var under år 1855 särdeles allmän i Mariestads och Hjo distrikt. Mera enstaka fall i Östergötlands, Jönköpings och Kristianstads län (städerna Vadstena, Jönköping och Kristianstad).

1856.

Detta år var skarlakansfebern utbredd öfver större delen af riket (endsst från Jemtlands, Kronobergs och Gotlands län omtalas den ej). I Norrbottens län var den epidemisk, så ock i en del af Vesterbottens län (Umeå och Lycksele distrikt) samt likaså i Vester-Norrlands län (Hernösands och Sundsvalls distrikt). Spridda fall i Gefleborgs och Kopparbergs län (allmännare i Nås och Grangärde). I Vermlands län var sjukdomen allmän, öfver hela Örebro län och en stor del af Vestmanlands län en utbredd epidemi. I Upsala län endast spridda fall; i Stockholms stad och län deremot var sjukdomen allmännare; i större delen af Södermanlands län epidemi, likaså i en stor del af Östergötlands län. I Göteborgs, Elfsborgs och Skaraborgs, liksom i Kalmar, Jönköpings, Hallands, Blekinge och Kristianstads län spridda fall. I Malmöhus län var sjukdomen mera utbredd, särskildt gick den som epidemi i städerna Malmö och Helsingborg.

1857.

Detta år var skarlakansfebern ännu allmännare år 1856. I Norrbottens län fortfor epidemien från förra året; i Vesterbottens län utbredde sjukdomen sig epidemiskt öfver hela länet. I Jemtlands och Gefleborgs län var skarlakansfebern ganska allmän Öfver Kopparbergs, Vermlands och Vestmanlands län vidsträckta epidemier, äfven i Örebro län allmän. Från Upsala län omtalas äfven detta år endast spridda fall. I Stockholms och Södermanlands län var sjukdomen ganska utbredd, här och der epidemisk; i Stockholms stad herskade en mindre epidemi. I Göteborgs, Elfsborgs och Skaraborgs län mera spridda fall. I Östergötlands län fortfor epidemien. I Kalmar län en utbredd epidemi. I Jönköpings och Kronobergs län spridda fall. I Hallands, Blekinge och Kristianstads län var sjukdomen temligen gängse (epidemi i Halmstad); i Malmöhus län epidemier här och hvar.

1858.

I Norrbottens och Vesterbottens län fortsatte föregående års epidemier, ehuru i aftagande. I Jemtlands och Vester-Norrlands län spridda fall. I Gefleborgs län utbredd epidemi. Epidemien i Kopparbergs län fortfor; äfven i Vermlands och Vestmanlands län fortfor epidemien, ehuru i starkt aftagande. I Örebro län endast spridda fall; likaså i Stockholms stad och län. I Upsala och Sö-

dermanlands län epidemier. I Göteborgs, Elfsborgs, Skaraborgs, Östergötlands, Jönköpings och Hallands län endast enstaka fall. I Kalmar län fortfor epidemien. I Kronobergs, Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län var skarlakansfebern temligen gängse. I Gotlands län spridda fall.

1859.

I Vester-Norrlands län partiela epidemier. I Gefleborgs och Kopparbergs län fortfor epidemierna, ehuru i aftagande. I Kalmar län fortfor epidemien. I Kronobergs och Blekinge län partiela epidemier. I öfrigt omtalas endast spridda fall från alla delar af riket (utom från Norrbottens län, der skarlakansfeber ej synes hafva förekommit).

1860.

I Kopparbergs län fortsätter äfven detta år skarlakansfeberepidemien. Detsamma är förhållandet i Kronobergs län. Epidemier visade sig vidare i Kristianstads och Malmöhus län. För öfrigt har skarlakansfebern uppträdt med spridda fall öfver hela Sverige med undantag af de tre nordligaste länen.

1861.

Enstaka fall i Norrbottens, Jemtlands och Gefleborgs län. Epidemien fortsätter här och der i Kopparbergs län äfven detta år. I Vermlands, Örebro och Stockholms län samt Stockholms stad spridda fall. I Södermanlands län var sjukdomen ganska allmän. I Göteborgs län utbredd epidemi, likaså i Skaraborgs län. I Elfsborgs, Östergötlands och de småländska länen likasom i Blekinge län spridda fall. I Hallands, Kristianstads och Malmöhus län mera epidemiskt uppträdande af skarlakansfebern.

1862.

I Norrbottens län en mindre epidemi. I Göteborgs och Skaraborgs län fortsatte epidemierna, ehuru i aftagande. I Hallands län grep sjukdomen epidemiskt omkring; äfvenledes fortforo epidemierna här och hvar i Malmöhus och Kristianstads län. Från öfriga delar af riket (utom Vestmanlands, Upsala och Gotlands län) omtalas spridda, mer eller mindre talrika fall af skarlakansfeber.

1863.

Spridda fall i Norrbottens och Jemtlands län. Epidemi i Vester-Norrlands och norra delen af Gefleborgs län. Spridda fall i

Kopparbergs, Vermlands, Örebro, Vestmanlands och Stockholms län samt Stockholms stad. I Södermanlands län partiela epidemier. I Göteborgs och Skaraborgs län voro epidemierna i ytterligare aftagande. I Elfsborgs och Östergötlands län partiela epidemier. I Jönköpings, Kronobergs, Hallands och Blekinge län spridda fall. I Malmöhus län fortfor skarlakansfebern att vara ganska allmän; i Kristianstads län spred den sig allt mera. På Gotland visade sig en epidemi.

1864.

I Norrbottens och Vesterbottens län var skarlakansfeber ganska allmän. Fortsättning af förra årets epidemier i Vester-Norrlands och Gefleborgs län, epidemi i Jemtlands län. I Kopparbergs län partiela epidemier, likaså i Örebro och Vestmanlands län. I Upsala och Stockholms län, Stockholms stad, Södermanlands, Göteborgs, Elfsborgs, Skaraborgs, Kalmar, Jönköpings och Hallands län spridda fall I Östergötlands län partiela epidemier, likaså i Malmöhus län. Epidemi i Blekinge och Kristianstads län samt på Gotland.

1865.

Spridda fall i Norbottens och Jemtlands län. Epidemi i Vesterbottens län. Fortsättning af epidemien i Vester-Norrlands län. Särdeles utbredda epidemier i Gefleborgs, Kopparbergs, Vermlands och Upsala län. Epidemi i Stockholms stad. Sjukdomen ganska allmänt gängse i Örebro, Vestmanlands, Stockholms, Södermanlands och Östergötlands län. I Göteborgs stad började skarlakansfebern mot årets slut bli allmän. I Skaraborgs, Kalmar, Jönköpings och Blekinge län partiela epidemier. I Elfsborgs, Kronobergs, Malmöhus och Kristianstads län spridda fall.

1866.

I Norbottens, Vesterbottens och Vester-Norrlands län spridda fall. I Gefleborgs län var förra årets epidemi i starkt aftagande. Epidemien fortfor oförminskad i Kopparbergs län, i Vermlands län utbredde den sig ytterligare. I Örebro, Vestmanlands, Upsala och Stockholms län var sjukdomen särdeles allmän, här och hvar partiela epidemier. I Stockholms stad hade sjukdomen aftagit. Epidemier i Södermanlands, Göteborgs och Elfsborgs län. Allmän i Skaraborgs och Jönköpings län. Epidemier i Östergötlands och Kalmar län. Partiela epidemier i Hallands och Blekinge län. Spridda fall i Kronobergs, Malmöhus, Kristianstads och Gotlands län.

1867.

Detta år var skarlakansfebern betydligt i aftagande. Allmännast och uppträdande med partiela epidemier här och der förekom den i Kopparbergs, Göteborgs, Östergötlands, Kalmar och Malmöhus län. I öfrigt spridda fall öfver hela riket med undantag af Norrbottens och Jemtlands län, hvarifrån inga fall äro anmälda.

1868.

Sjukdomen förekom allmänt i Kopparbergs, epidemiskt i Örebro, Vestmanlands, Södermanlands, Östergötlands och Malmöhus län, allmänt i Hallands och Kristianstads län, i öfrigt spridda fall. Äfven detta år uppträdde den ej i Norrbottens län, ej heller i Upsala län.

1869.

Skarlakansfeber förekom detta år med öfver dubbelt så stort antal anmälda fall som förra året (10031 sjukdoms-, 2472 dödsfall år 1869 mot 4803 sjukdoms-, 1150 dödsfall år 1868). Den uppträdde epidemiskt i Stockholms stad, i Örebro, Vestmanlands, Södermanlands, Östergötlands, Kronobergs, Hallands, Malmöhus och Kristianstads län, allmänt i Kopparbergs, Vermlands, Elfsborgs, Jönköpings och Blekinge län, samt med spridda mer eller mindre talrika fall i de öfriga länen.

1870.

Skarlakansfebern utbredde sig under detta år än ytterligare (12073 anmälda sjukdoms-, 2611 dödsfall). Epidemiskt herskade den i Norrbottens, Stockholms, Göteborgs, Elfsborgs, Skaraborgs, Kalmar, Jönköpings, Kronobergs och Hallands län; allmänt förefans den i Stockholms stad samt i Vermlands, Upsala, Södermanlands, Östergötlands, Malmöhus, Kristianstads och Blekinge län; spridda fall äro anmälda från öfriga län, utom Gotlands, der sjukdomen ej förekommit.

1871.

Sjukdomen var detta år stadd på återtåg. Från förra året fortsattes epidemierna i Stockholms, Göteborgs, Elfsborgs, Kalmar och Hallands lön. Allmänt förekom skarlakansfeber i Norrbottens, Jemtlands, Skaraborgs, Östergötlands och Jönköpings län; i öfrigt spridda fall (utom på Gotland).

1872.

Sjukdomens freqvens minskades ytterligare, antalet anmälda fall för året är det lägsta under åren 1861—1885, nämligen blott 2861 sjukdoms- och 625 dödsfall Någon utbredd epidemi förefans ej i något län, allmännast uppgifves sjukdomen hafva förekommit i Norrbottens, Stockholms, Elfsborgs, Skaraborgs, Kalmar, Jönköpings och Blekinge län. För öfrigt spridda fall från alla län.

1873.

Äfven detta år var skarlakansfeber ej särdeles allmänt utbredd i Sverige. I Vesterbottens län uppträdde en epidemi. Vidare var sjukdomen ganska allmänt gängse i Stockholms stad och i Skaraborgs län. För öfrigt spridda fall (från Norrbottens län inga fall angifna).

1874.

Sjukdomen ökades något i freqvens. I Vesterbottens län fortfor förra årets epidemi, och denna epidemi grep omkring sig till angränsande län, så att sjukdomen äfven uppträdde med större eller mindre epidemiska härdar i Norrbottens och Vester-Norrlands län; allmänt förekom skarlakansfeber ock i Gefleborgs län Vidare omtalas talrika fall från Stockholms stad, från Vestmanlands, Upsala, Södermanlands och Skaraborgs län. Spridda fall från öfriga län.

1875.

Epidemien i Vester-Norrlands län fortsatte sig, och äfven de angränsande Jemtlands och Gefleborgs län angrepos af epidemier. I Vesterbottens län fortfor skarlakansfebern med talrika fall. Allmänt gängse var sjukdomen i Vermlands och Göteborgs län. Dessutom spridda fall.

1876.

Sjukdomen utbredde sig detta år återigen. Epidemierna i Jemtlands och Gefleborgs län fortforo. Vidare uppträdde skarlakansfeberepidemier i följande län: Kopparbergs, Vermlands, Örebro, Upsala, Södermanlands, Kalmar och Blekinge. Allmän var sjukdomen i Vester-Norrlands, Vestmanlands och Stockholms län, Stockholms stad, Göteborgs, Skaraborgs, Hallands och Kristianstads län. Spridda fall i öfriga län.

1877.

Skarlakansfebern uppträdde detta år mera freqvent än någonsin, anmälda äro hos Medicinal-Styrelsen 18110 sjukdoms-, 4481 dödsfall (enl. Statistiska Centralbyråns uppgift t. o. m. 7426 dödsfall). Mer eller mindre vidsträckta epidemier ströko fram öfver Gefleborgs, Kopparbergs, Vermlands, Örebro, Vestmanlands, Upsala, Södermanlands, Östergötlands, Kalmar, Jönköpings, Malmöhus, Kristianstads och Blekinge län. Allmänt gängse var ock sjukdomen i Stockholms stad och län, i Göteborgs, Skaraborgs Kronobergs och Hallands län. I de fyra nordligaste länen samt i Elfsborgs och Gotlands län mer eller mindre talrika fall.

1878.

Äfven detta år var skarlakansfebern mycket gängse. Förra årets epidemier fortforo i Kopparbergs, Örebro, Vestmanlands, Upsala, Södermanlands, Östergötlands, Kalmar, Jönköpings och Malmöhus län; epidemiskt visade sig sjukdomen vidare på Gotland. Från alla öfriga län omtalas den ock, deribland allmännast i Norrbottens, Gefleborgs, Stockholms, Göteborgs, Elfsborgs, Skaraborgs, Hallands, Kristianstads och Blekinge län.

1879.

Epidemierna i Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings och Gotlands län fortforo. Allmänt gängse var sjukdomen fortfarande i Norrbottens, Kopparbergs, Örebro, Vestmanlands, Upsala, Stockholms, Skaraborgs, Kalmar, Malmöhus och Kristianstads län. Spridda fall i öfriga delar af riket (utom Jemtlands län).

1880.

Detta år omtalas epidemier endast från Vester-Norrlands län, Stockholms stad, Elfsborgs och Skaraborgs län. Mer eller mindre talrika fall i öfriga län, allmännast i Gefleborgs, Vermlands, Stockholms, Södermanlands, Göteborgs, Kalmar, Jönköpings och Hallands län.

1881.

Epidemier i Skaraborgs och Jönköpings län. Sjukdomen temligen allmänt gängse i Vester-Norrlands, Gefleborgs, Upsala, Stockholms, Södermanlands, Elfsborgs och Hallands län. Spridda fall i öfriga län (utom Norrbottens).

1882.

Detta år förekom ingen utbredd epidemi i något län. Mest gängse var sjukdomen i Vesterbottens, Vester-Norrlands, Gefleborgs, Örebro, Upsala, Stockholms, Södermanlands, Elfsborgs, Skaraborgs och Kronobergs län. Spridda fall för öfrigt (utom i Norrbottens län).

1883.

Sjukdomen började återigen att utbreda sig. Epidemier uppträdde i Jemtlands, Gefleborgs, Örebro, Kronobergs och Malmöhus län. I öfrigt var sjukdomen ganska spridd i Vester-Norrlands, Kopparbergs och Upsala län, Stockholms län och stad, Södermanlands, Göteborgs, Elfsborgs, Skaraborgs, Östergötlands, Kalmar och Blekinge län. För öfrigt spridda fall (utom i Norrbottens län, som nu på tredje året var fritt från skarlakansfeber).

1884.

Fortsättning af epidemierna i Gefleborgs, Kronobergs och Malmöhus län, epidemi i Blekinge län. Skarlakansfeber ganska gängse i Jemtlands, Vester-Norrlands, Kopparbergs, Örebro och Upsala län, Stockholms län och stad, Göteborgs, Skaraborgs, Hallands och Kristianstads län. I öfriga län spridda fall.

1885.

Epidemier i Norrbottens, Vesterbottens, Vester-Norrlands, Gefleborgs, Kopparbergs, Kristianstads och Blekinge län. Skarlakansfebern förekom äfven ganska allmänt i Jemtlands, Vermlands, Örebro, Vestmanlands och Upsala län, Stockholms stad, Södermanlands, Göteborgs, Skaraborgs, Kronobergs och Malmöhus län, samt med spridda fall i de öfriga länen.

Skarlakansfeberns epidemiska förhållande i Sveriges olika delar.

För att lätta öfversigten öfver skarlakansfeberns uppträdande i Sveriges olika delar har jag bifogat den grafiska taflan B (se slutet af boken). Denna tafla, som är uppgjord efter alla tillgängliga källor, medicinska och statistiska, tryckta och otryckta, kan på grund af dessa källors otillräcklighet och otillförlitlighet, tyvärr ej göra anspråk på fullständighet; då uppgifterna från tiden före år 1851 äro af helt annat slag och dertill vida sparsammare än uppgifterna efter detta år, så torde det väl ock a priori böra anses för en vansklig sak att i grafisk form jemföra dessa uppgifter med hvarandra, men jag har dock vågat detta försök, emedan man på så sätt genom ett enda ögonkast kan få skarlakansfeberns uppträdande i Sverige under innevarande århundrade åskådliggjordt för sig. Genom att blott använda tre olika grader för den grafiska beteckningen (epidemiskt uppträdande — temligen allmänt förekommande eller med partiela epidemier — spridda eller enstaka fall) kan man ock göra sig de äldre uppgifterna till godo, utan att i stort taget göra sig saker till andra fel, än de som betingas af de primära uppgifternas bristfällighet.

Vid en blick på denna tafla finner man först, att för åren 1812—1820 och 1831—1850 rätt många, säkert alltför många, tomma kolumner förefinnas, beroende på, att för dessa år de statistiska uppgifterna saknas (dessa saknas väl äfven för åren 1851—1860, men från och med år 1851 äro, som nämndt, läkarerapporterna vida fullständigare än förut). Emellertid, äfven om man tager denna omständighet i beräkning (några större öfver ett mera vidsträckt område sig sträckande epidemier äro helt säkert ej borttappade, ty sådana skulle utan tvifvel omnämnts i läkarerapporterna, och låt vara att en eller annan af dessa är förkommen, så finnas dock de de flesta i behåll), så synes det som om skarlakansfebern under århundradets förra hälft, och särskildt under dess första tredjedel, skulle hafva varit en vida mera sparsamt förekommande sjukdom än sedermera. Att så varit förhållandet, omnämnes också af en hel del iakttagare. Rosenstein, Hagström och Hedin i sina nämnda arbeten omtala skarlakansfebern såsom en mycket sällsynt sjukdom;

efter deras tid blef den, som af det föregående framgår, visserligen vanligare, men ändå långt in i vårt århundrade nämnes den från olika håll såsom en för orten sällsynt eller okänd sjukdom, så från Norrtelje 1816 (förut ej sedd af läkaren), från Vadstena 1816 (hade ej förekommit på 20 år), från Strömstad 1824 (okänd t. o. m. till namnet), från Hernösand 1849, från Umeå 1856 (ej gängse på orten sedan[1]) 1816). Ett annat bevis för att skarlakansfebern betydligt tilltagit i freqvens finna vi, om vi jemföra antalet uppgifna dödsfall under olika tidrymder (se Tab. II). Under åren 1774—1794 dogo i medeltal hvarje år af skarlakansfeber 125 personer, hvilket gör 0,5 på 10000 lefvande, år 1795—1811 dogo i medeltal 169 eller 0,7 på 10000, år 1821—1830 dogo i medeltal 302 eller 1,1 på 10000, under det att medeltalet döde för åren 1861—1885 utgör 3059 eller 7,0 på 10000 lefvande. Nu är det möjligt, t. o. m. sannolikt, att under de först angifna åren uppgifterna voro ofullständiga och ej alla fall voro medräknade, men äfven om man tager detta i beräkning, så blir skilnaden dock kolossal. Ej heller kan man tänka sig denna skilnad nöjaktigt förklarad endast genom det antagandet, att skarlakansfebern nu blott blifvit mera elakartad, ej vanligare. Man är sålunda utan tvifvel berättigad till den slutsatsen, att skarlakansfebern, sedan sitt första konstaterade uppträdande i Sverige, tilltagit särdeles anmärkningsvärdt i freqvens inom landet, så att den ifrån att vara en mycket sällsynt sjukdom nu blifvit en af de allmännaste.

Af den grafiska taflan B, liksom ännu tydligare af de grafiska taflorna A, framgår tydligt, på hvilket sätt skarlakansfebern sprider sig. Som bekant sker detta, ej såsom t. ex. vid messlingen genom explosiva epidemier med fria interkurrenta perioder, utan vanligare genom epidemier, hvilka helt småningom växa och lika småningom aftaga; de olika epidemierna äro oftast förenade genom en rad af mer eller mindre spridda fall. Någon regelbunden periodicitet i epidemiernas uppträdande kan man ej spåra, och på grund af epidemiernas långsamma sätt att tillväxa och aftaga, kan man ofta vara i tvifvelsmål om, huruvida man har framför sig en epidemi eller blott ett tillfälligt hopande af sporadiska fall. Oaktadt denna omständighet sålunda försvårar bedömandet af skarlakansfeber-epi-

1) Denna uppgift är af HIRSCH (Historisch-Geographische Pathologie, 2 Auflage, 1 Theil, p. 128) oriktigt citerad efter Sundhets-Collegii Berättelse för år 1856; HIRSCH säger, att skarlakansfeber ej gått i Vesterbotten på 16 år.

demierna, särskildt de mindre dylika, så tyckes det dock af vår tafla, som om Sverige under innevarande århundrade (angående förra århundradet, för hvilket källorna flöda sparsammare, hänvisas till tab. II) skulle hafva varit med vissa mellantider hemsökt af epidemier, hvilka sträckt sig öfver större delen (eller åtminstone större delar) af landet.

Så ha vi åren 1808—1809 en epidemi, hufvudsakligen intresserande vestra och södra Sverige. Åren 1815—1816 ha vi i norra och mellersta Sverige en epidemi, som 1817—1818 spred sig äfven öfver södra Sverige. Sedan finna vi spridda epidemier, till dess att år 1826 en epidemi utbryter, som under 1827 och 1828 går ut öfver hela landet. Derefter under 1830-talet endast enstaka epidemier. 1843—1844 ha vi åter en allmän epidemi öfver hela Sverige. 1848—1850 ha vi en epidemi i mellersta Sverige, 1851—1852 en dylik i södra Sverige. 1856—1858 åter en allmän epidemi. Skarlakansfebern blir nu så allmän, att man har svårt att särskilja de olika epidemierna, hvarje år uppträda epidemier här och hvar. Emellertid kunna vi skönja en allmän epidemi (som dock ej sträckte sig till de södra provinserna) 1865—1866, och en mycket omfattande epidemi 1876—1879.

Vid en blick på taflan synes det, som om de särskilda länen i ungefär samma förhållande varit angripna af skarlakansfebern. För de äldre tiderna, då de numeriska uppgifterna äro mera sparsamma eller saknas, torde detta vara omöjligt att säkert afgöra. För senare år, då numeriska uppgifter förefinnas, kan det vara af intresse att jemföra de olika länen med hvarandra. För att en jemförelse skall vara möjlig, måste hänsyn tagas till befolkningens storlek, och de numeriska uppgifterna måste angifvas i ett visst gifvet förhållande till denna. Nu förefinnas dylika numeriska uppgifter af två slag, dels läkarnes uppgifter i rapporterna, dels dödssiffrorna i vår officiela statistik. Jag har sökt använda båda dessa uppgifter. Läkarnes rapporter, hvilka sinsemellan äro särdeles ojemna, innehålla, enligt hvad läkarne sjelfva esomoftast påpeka, ingalunda några säkra sifferuppgifter, ofta uppgifves det om en sjukdom blott, att den varit epidemisk eller allmän, eller ock uppgifves blott antalet af läkaren behandlade fall, under det att det gissningsvis anmärkes, att verkliga antalet fall varit så och så många gånger flera. Naturligtvis kunna dylika uppgifter ej användas för några statistiska beräkningar, särskildt om det gäller att räkna ut siffrorna för ett helt län, då man måste summera ihop uppgifterna från flera rap-

porter; felen, hvilka vanligen bestå deri, att siffrorna äro för små, förstoras naturligtvis i en så oberäknelig grad, att siffrorna för en sådan beräkning, hvarom fråga nu är, ha mindre än intet värde. Deremot bör man med iakttagande af en viss försigtighet kunna använda dessa siffror för sjelfva distrikten, särskildt om man tager med blott de senare åren, då rapporterna äro vida fullständigare än förut. För att jemföra länen med hvarandra, har jag deremot användt de omnämnda dödssiffrorna, hvilka onekligen ha det stora företrädet, att de äro fullkomligt likformiga, då alla dödsfall ju upptagas i denna statistik. För öfrigt må erinras derom, att efter 1875 läkarne för att i sina embetsberättelser kunna lemna redogörelse för antalet angripna af epidemiska sjukdomar äro hänvisade att begagna sig af primära uppgifter från kommunalnämnderna; dessa sistnämnda auktoriteter hemta väl sina siffror från samma håll som presterskapet (hvilket insamlar de primära uppgifterna för dödsstatistiken), så att följden häraf blir den, att såväl läkarnes embetsrapporter som den officiela statistiken, i hvad dessa berörda siffror angår, ytterst emanera ur samma, onekligen ej alldeles ogrumlade källor. Emellertid, på förut anförda grunder torde dessa siffror dock kunna tagas för någorlunda goda, om de ock visserligen ej äro höjda öfver all kritik För att jemföra de olika länen med hvarandra, har jag således användt de officiela dödssiffrorna, naturligtvis hade det varit förmånligare för en sådan jemförelse att kunna röra sig äfven med siffror rörande antalet insjuknade, men som sagdt pålitliga sådana finnas ej; visserligen kan man blott och bart af dödssiffrorna ej sluta sig till epidemierna i sin helhet, ty de variera ju betydligt i malignitet, men en mycket vigtig synpunkt, ja för bedömande af sjukdomens betydelse den allra vigtigaste, nämligen antalet döda, kommer dock till sin fulla rätt.

För de olika länen under de olika åren 1861—1885, hänvisas till taflan A. Här följa de olika länen ordnade efter den intensitet, med hvilken skarlakansfebern hemsökt de samma. Jag har dels anfört antalet döda årligen i genomsnitt, uträknadt på 10000 lefvande, för hela perioden, dels lemnar jag liknande uppgifter för 4 olika tidrymder under dessa 25 år, dessa tidrymder har jag bestämt till 1861—1867, 1868—1872, 1873—1879 och 1880—1885, emedan af dessa årtal bildas något så när naturliga gränser för uppträdande af mera utbredda epidemier, och det kan vara af intresse att se, i hvilken grad de olika länen under olika epidemiperioder angripits.

Döde af skarlakansfeber i genomsnitt årligen på 10,000 innevånare i Sveriges olika län under åren 1861—1885.

	1861— —1885	1861— —1867	1868— —1872	1873— —1879	1880— —1885
Gefleborgs län	9,6	15,0	0,5	9.7	10,7
Kopparbergs län	9,3	10.6	2,6	16,7	4,6
Södermanlands län	9,0	5,6	11,2	14,6	4,7
Upsala län	8,8	10,5	3,1	13,1	6,5
Vesterbottens län	8,6	5,7	0,4	20,7	4,6
Vester-Norrlands län . . .	7,9	9,7	0,3	11.2	8,3
Göteborgs län	7,6	8,2	12,9	5,0	6,9
Stockholms stad	7,4	5,0	9.5	6,9	9,1
Stockholms län	7,3	6,3	8,6	6,5	8,5
Malmöhus län	7,3	5,0	10,0	7,3	7,7
Hallands län	7,3	9,6	10.6	5,6	6,0
Vestmanlands län	7,2	4,8	8,2	12.6	3,0
Örebro län	7,1	4,5	5,1	14.4	3,2
Jemtlands län	7,0	7,0	0,9	13,0	5,2
Östergötlands län	6,8	5,2	9,7	10,5	2,1
Skaraborgs län	6,5	5,9	7,2	5,9	7.3
Kristianstads län	6,4	4,9	9,4	7,1	4,7
Jönköpings län	6,4	4,7	11,1	5,6	5,3
Norrbottens län	6,3	1,0	14,9	4,6	10,4
Vermlands län	6,2	4,7	4,6	12,6	1,9
Kalmar län	6,1	5,2	7,4	8,3	3,6
Blekinge län	6,0	4,8	4,5	7.9	6,4
Elfsborgs län	5,6	4,5	9,2	3,6	6,3
Gotlands län	4,8	4,9	0,5	10,7	1,5
Kronobergs län	3,8	1,8	5,0	2,3	6,8

Motsvarande siffror för

	1861— —1885	1861— —1867	1868— —1872	1873— —1879	1880— —1885
Hela riket . . . . ,	7,0	6,0	7,2	8,9	5.7

Såsom af ofvanstående tabell framgår, ha de olika länen i mycket olika grad varit angripna af skarlakansfeber. Differensen mellan det län, Gefleborgs län, som står högst på skalan med 9,6 döda på 10,000 innevånare, och det som står lägst, Kronobergs län med endast 3,8 döda på 10,000, är ganska anmärkningsvärd,

och äfven om man skulle antaga, att epidemierna i allmänhet varit mera mördande i de län, som komma först i ordningen, ett antagande för hvilket i öfrigt några grundade skäl ej kunna förebringas, så är ej denna förklaringsgrund tillräcklig, utan otvifvelaktigt har sjukdomen i de olika länen haft en ganska olika spridning. Af den olika ordning, i hvilken länen komma i förhållande till hvarandra, kan man ej draga några bestämda slutsatser angående orsaken härtill. Så väl bland de första, som de sista på skalan befinna sig både län vid kusten och län ini landet, så att denna omständighet tyckes ej inverka något. Län med öfvervägande åkerbrukande befolkning återfinnas ock både i början, midten och slutet af listan. Likaså kan man ej säga, att de län äro mera angripna, der grufdrift och dertill hörande industrier idkas i öfvervägande grad; dylika områden bruka annars gerna vara härdar för smittosamma sjukdomar, och bergverksdistrikten i Sverige ha nog ofta utgjort sådana härdar äfven för skarlakansfeber, ehuru ej i sådan grad, att de respektive länen komma framför de öfriga i det hänseende, som nu intresserar oss. Lika litet kan man säga, att folkmängdstätheten i länen spelar någon roll. Under det att Sveriges folkrikaste län, Malmöhus (med en folkmängdstäthet år 1880 af 75 personer på qvadratkilometern) kommer ganska långt ned på skalan, så intages första platsen af ett bland de folkfattigare länen, Gefleborgs (med 10 personer på qvadratkilometern år 1880); vårt glesast bebodda län, Norrbottens (0,9 innevånare på qvadratkilometern samma år) kommer i ordningen före det län, Blekinge, som i afseende på folkmängdstätheten år 1880 var det tredje i ordningen (47 personer på qvadratkilometern) o. s. v. De två län, som komma sist på skalan, äro Gotlands och Kronobergs; af dessa är Gotland i följd af sitt isolerade läge mindre utsatt för ständig tillförsel af smitta, under det att Kronobergs län är beläget långt ini landet, är temligen glest befolkadt (19 på qvadratkilometern år 1880), ej innehåller några distrikter, der bergsverksrörelse eller dylik industri idkas, och ehuru visserligen ej i saknad af goda kommunikationer dock nästan helt och hållet saknar vattenkommunikationer, hvilka man velat anse vara af synnerlig vigt för epidemiers spridning; i hvad mån dessa nämnda momenter tillsammans eller hvar för sig verka, må dock lemnas derhän.

Kasta vi en blick på de grafiska taflorna A, finna vi, att sättet för skarlakansfeberns uppträdande varit ganska vexlande i de

olika länen. Vi kunna i detta hänseende urskilja två hufvudtyper. Å ena sidan finna vi i en del län, att skarlakansfebern under en längre eller kortare tidrymd, ofta flera år, är sällsynt eller så godt som alldeles saknas, till dess att en häftig epidemi kommer, som vanligen stiger antingen helt tvärt, eller ock trappformigt med en eller annan afsats (kurvorna beräknade efter år), och som stiger ganska högt för att efter ett eller annat års duration på samma sätt, vanligen med en eller ett par trappformiga afsatser, försvinna; så kommer åter en period af relativ frihet från sjukdomen, i sin tur aflöst af en ny epidemi o. s. v. Den andra typen är följande: sjukdomen uppträder så att säga mera likformigt, dess oscillationer äro ej särdeles stora, visserligen sväller den ibland upp till epidemier, hvilka dock ej bli betydliga, men i stället hålla sig längre qvar för att sedan småningom sjunka, i allmänhet sjunka de ej så, att sjukdomen alldeles upphör, utan snart tar den upp sig igen, en ny epidemi af samma beskaffenhet uppträder och så undan för undan. Naturligtvis finnas emellan dessa båda grundtyper en hel massa öfvergångsformer af olika slag. Såsom exempel på den första typen kunna vi anföra en del mera aflägset belägna län, såsom de nordligaste länen och Gotland. Så t. ex. Vesterbottens län: 1861—1863 förekommer sjukdomen helt sparsamt, 1864—1866 ha vi en epidemi, 1867—1868 är sjukdomen nästan försvunnen, 1869—1871 tyckes den vara helt och hållet borta, 1872 börjar den åter, tilltager 1873 och utvecklar sig 1874 till en storartad epidemi (108,3 döda på 10000 innevånare, den högsta siffra, som något år för något län är annoterad, en siffra, som t. o. m. vida höjer sig öfver de dernäst i ordningen förekommande, 66,4 för Gefleborgs län år 1865, 60,4 för Norrbottens län 1885, 55,8 för Upsala län 1865 o. s. v.), 1875 har denna epidemi högst betydligt aftagit, sjukdomen synes emellertid på denna epidemi ha uttömt sina krafter, ty nu kommer en lång period af 9 år, 1876—1884, under hvilka sjukdomen nästan är borta, 1885 finna vi åter en epidemi. Såsom exempel på den andra typen kunna anföras Skaraborgs och Kronobergs län, län belägna inuti landets centrum, till hvilka smittämne oupphörligt kan komma från alla håll rundt omkring. Sjukdomen försvinner här ej någonsin, men å andra sidan blifva epidemierna ej af sådan utsträckning, såsom af en blick på de grafiska taflorna framgår.

Vi finna sålunda, att i en del län, särdeles de mera aflägset belägna, till hvilka smittämne just på grund af deras läge har

svårare att finna sin väg, epidemierna bli särdeles storartade, under det att alldeles fria mellantider ej äro sällsynta; att i andra län deremot, och företrädesvis i de centralt belägna, sjukdomens kurva löper mera jemt utan brantare stigningar och sänkningar, och utan att sjukdomen någonsin försvinner. Intetdera af dessa typiska spridningssätt tyckes i ock för sig betinga en större intensitet hos sjukdomen, då större tidrymder jemföras; så t. ex. framgår af tabellen sid. 32, att af de län, hvilka vi nämnde såsom typer för det förra spridningssättet, Vesterbottens län under de 25 åren 1861—1885 varit ett bland de af skarlakansfeber mest hemsökta, Gotlands län ett ibland de minst angripna, och likaså att de två län, hvilka nämndes såsom representanter för det andra spridningssättet, Skaraborgs och Kronobergs, å samma tabell stå ganska långt ifrån hvarandra. Emellertid bör det ytterligare betonas, att öfvergångarna mellan de olika typerna äro mångahanda och t. o. m. vanligare än typerna i sin renhet.

Ifall vi undersöka, huru det i afseende på sjukdomens spridning förhåller sig med mindre områden, läkaredistrikt, kommuner, så finna vi precis samma förhållanden som nu nämnts angående länen i sin helhet. Än finna vi hastigt och högt stigande epidemier med fria intervaller, än finna vi ett nästan beständigt fortgående af sjukdomen med då och då uppträdande, långsträckta epidemier utan särdeles starka höjningar och sänkningar. I våra större stadskommuner, Stockholm och Göteborg, der skarlakansfeber blifvit så godt som endemisk, finna vi sålunda ett sådant oafbrutet, jemförelsevis lindrigt, uppträdande af sjukdomen, emellanåt afbrutet af epidemier, större eller mindre (dock aldrig på långt när så kolossala som t. ex. den nämnda Vesterbottens-epidemien år 1874). Se för öfrigt tab. I, 1—25.

För att kunna jemföra, icke blott länen, utan äfven mindre områden, läkaredistrikten, med hvarandra i afseende på skarlakansfeberns relativa förekomst under en följd af år, har jag, som nämndt, begagnat mig af de uppgifter, som finnas i läkarerapporterna angående antalet insjuknade. Jag har blott användt siffrorna för de sista 20 åren, 1866—1885, emedan uppgifterna för dessa år synbarligen äro fullständigare och pålitligare än siffrorna för de föregående åren; under åren förut förekomma i stället för en numerisk uppgift på antalet sjuke och döde särdeles ofta uttrycken »epidemisk, allmän» o. d., hvarigenom en

direkt jemförelse de olika distrikten emellan omöjliggöres. Dessa allmänna uttryck återfinnas ej så ofta i rapporterna för de sista 20 åren, på de ställen der de finnas, förekommer nästan alltid uppgift på antalet döda, och genom att i genomsnitt antaga mortaliteten till 20 % kan man beräkna antalet sjuka approximativt. Naturligtvis lemnar detta sätt att göra beräkningar mycket öfrigt att önska, men dels motsvarar detta förhållande mellan sjuka och döda ungefär det allmännaste [1]), i rapporterna angifna förhållandet, dels förekomma i rapporterna för åren 1866—1885 dessa allmännare uttryck endast jemförelsevis sällan, och i öfrigt måste en jemförelse mellan de olika distrikten på grund af rapporternas ojemnhet och ofullständighet endast blifva approximativ. För hvarje provincialläkaredistrikt, deri inbegripna jemväl de inom distriktet belägna städer och distriktsläkaredistrikt (utom Stockholm), är nu antalet insjuknade under dessa 20 år sammanräknadt, tjugondedelen af den så erhållna siffran är jemförd med distriktets folkmängd år 1880 [2]), och på grund af förhållandet mellan dessa tal är beräknadt medeltalet angripne af skarlakansfeber på 1000 innevånare för hvarje år i hvarje distrikt under åren 1866—1885; kartan i bokens slut illustrerar detta förhållande. Här anföras nu distrikten i den ordningsföljd, som de i detta hänseende intaga i förhållande till hvarandra. Tillika anföres för hvarje distrikt folkmängdstätheten [3]) år 1880, uttryckt i antal innevånare på qvadratkilometern.

---

1) Siffran är kanske väl hög, men jag har valt den så för att ej riskera att få för många sjukdomsfall upptagna.

2) Det enda år, för hvilket fullständiga och säkra uppgifter om folkmängden inom de olika distrikten finnas angifna. Dessa uppgifter återfinnas i *Provincialläkarekomiténs underdåniga betänkande afgifvet den 5 April 1887*. Stockholm 1887.

3) Uppgifterna härom återfinnas i det i föregående not citerade arbete. Dessa uppgifter angifva förhållandet i distrikten med frånräknande af städerna (några mindre städer äro dock inräknade i distrikten), för vårt ändamål betyder dock detta mindre.

Förhållande mellan de af skarlakansfeber angripne och 1,000 innevånare i Sveriges provincialläkaredistrikt i medeltal årligen, åren 1866—1885.

Läkaredistrikt	Antal sjuke ‰ årligen	Antal innevånare på 1 qv.-kilometer	Läkaredistrikt	Antal sjuke ‰ årligen	Antal innevånare på 1 qv.-kilometer
Grangärde	8,9	13,7	Umeå	2,7	4,7
Göteborg	5,4	54,2	Sundsvall	2,7	13,2
Nyköping	5,1	20,6	Upsala	2,7	16,8
Nora	4,9	17,0	Svenljunga	2,7	14,3
Tjust	4,3	18,5	Söderköping . . .	2,7	22,5
Trosa	4,1	17,9	Vimmerby	2,7	16,0
Eskilstuna	4,1	22,2	Malmö	2,6	63,9
Stockholms stad .	4,0	5349,0	Slite	2,6	12,4
Norberg	4,0	16,4	Haparanda . . ,	2,5	3,3
Askersund	4,0	22,3	Örebro	2,5	24,8
Bodum	3,9	2,4	Sigtuna	2,5	20,9
Tibble	3,8	21,1	Nordmaling . . .	2,4	4,6
Uddevalla	3,8	29,3	Filipstad	2,4	12,1
Ölands norra . .	3,8	31,0	Arvika	2,4	18,5
Daga	3,7	19,1	Alingsås	2,4	25,5
Malmköping . . .	3,7	20,7	Mark	2,4	29,1
Vingåker . . . . ,	3,7	24,0	Söderåkra	2,4	28,9
Falun	3,6	13,2	Gefle	2,3	12,0
Helsingborg . . .	3,6	62,3	Norrtelje	2,3	19,2
Stockholms p. d.	3,5	23,1	Eksjö	2,3	17,4
Ragunda	3,4	2,8	Sollefteå	2,2	7,0
Tanum	3,4	21,6	Söderhamn . . .	2,2	13,8
Hjo	3,3	29,2	Grythytte	2,2	13,2
Hernösand . . .	3,2	11,5	Sotholm	2,2	15,4
Tierp	3,1	16,5	Jörlanda	2,2	36,6
Jönköping	3,1	20,3	Gislaved	2,2	13,5
Piteå	3,0	0,9	Kalmar	2,2	23,3
Sveg	3,0	1,0	Anderslöf	2,2	74,1
Linköping	3,0	30,5	Jemshög	2,2	39,8
Hedemora	2,9	19,4	Kisa	2,1	16,5
Boxholm	2,9	17,0	Hörby	2,0	40,5
Oskarshamn . . .	2,9	19,2	Öfver-Luleå . . .	1,9	1,0
Visby	2,9	17,1	Hede	1,9	0,6
Skellefteå	2,8	4,4	Visnum	1,9	19,5
Stora Malm . . .	2,8	23,7	Enköping	1,9	24,9
Karlskrona . . .	2,8	38,7	Håby	1,8	35,1

Läkaredistrikt	Antal sjuke ‰ årligen	Antal innevånare på 1 qv.-kilometer	Läkaredistrikt	Antal sjuke ‰ årligen	Antal innevånare på 1 qv.-kilometer
Norra Dalsland .	1,8	17,2	Näs	1,1	22,1
Ulricehamn . . .	1,8	19,3	Venersborg . . .	1,1	33,7
Mariestad	1,8	29,8	Ödeshög	1,1	30,6
Högsby	1,8	14,9	Falkenberg . . .	1,1	26,6
Ljungby	1,8	17,1	Åsum	1,1	52,1
Halmstad	1,8	20,9	Berg	1,0	2,6
Örnsköldsvik . .	1,7	5,4	Karlstad	1,0	24,4
Karlskoga	1,7	20,2	Silbodal	1,0	12,8
Strengnäs	1,7	19,0	Dalby	1,0	3,6
Kungsbacka . . .	1,7	35,8	Falköping	1,0	28,0
Råneå	1,6	3,5	Pajala	0,9	0,3
Östersund	1,6	3,2	Lycksele	0,9	0,6
Vesterås	1,6	18,4	Jerfsö	0,9	4,1
Våla	1,6	12,2	Mora	0,9	2,2
Borås	1,5	23,4	Simrishamn . . .	0,9	68,3
Hvetlanda	1,5	18,7	Hessleholm . . .	0,9	24,3
Vrigstad	1,5	17,5	Nysätra	0,8	4,8
Ronneby	1,5	37,9	Ström	0,8	1,2
Alfta	1,4	6,5	Skog	0,8	13,3
Hudiksvall	1,4	10,0	Målilla	0,8	14,2
Östhammar . . .	1,4	14,9	Vexiö	0,8	21,3
Oroust	1,4	55,2	Tingsås	0,8	25,5
Naum	1,4	36,1	Brösarp	0,8	36,0
Ekeberga	1,4	13,0	Hemse	0,8	18,2
Kristianstad . . .	1,4	39,1	Torp	0,7	5,0
Engelholm	1,4	37,0	Nedre Fryksdal .	0,7	22,4
Leksand	1,3	10,0	Öfre Fryksdal . .	0,7	11,9
Lidköping	1,3	35,7	Hofva	0,7	22,0
Nås	1,2	3,9	Ölands södra . .	0,7	26,4
Tjellmo	1,2	18,4	Gunnarsnäs . . .	0,5	24,4
Vernamo	1,2	14,8	Undersåker . . .	0,4	1,4
Broby	1,2	25,3	Öfver-Kalix . . .	0,2	0,4
Neder-Kalix . . .	1,1	5,6	Åsele	0,1	0,7

Hvad nu dessa här ofvan angifna siffror beträffar, så må först erinras derom, att man på flera gånger omnämnda grunder ej bör tillerkänna dem allt för stor betydelse. Emellertid äro differenserna mellan de i början och i slutet af tabellen befintliga distrikten så pass stora, att tydligt framgår, det distrikten i ganska olika grad

varit angripna af skarlakansfeber. För öfrigt må för jemförelses skull påpekas, att den af JOHANNESSEN uppgjorda tabellen [1]) öfver motsvarande förhållanden inom Norges läkaredistrikt både i afseende på maxima och minima af antalet angripna pro mille och i öfriga hänseenden ganska mycket liknar den här ofvan anförda.

Hvilka de omständigheter äro, som inverkat på ett mer eller mindre talrikt uppträdande af skarlakansfeber i Sveriges olika läkaredistrikt, derom lemnar vår tabell föga upplysningar. Ifall vi se efter, huruvida kust- eller inlandsdistrikten varit mest angripna, så finna vi så väl de ena som de andra både i början och i midten och i slutet af listan. Äfven om vi jemföra dessa distrikt med hvarandra inom samma län, så finna vi samma oregelbundhet, så t. ex. äro visserligen i Norrbottens och i Vesterbottens län kustdistrikten i allmänhet mera angripna än distrikten ini landet (Piteå 3,0, Haparanda 2,5, Öfver-Luleå 1,9, Råneå 1,6, Neder-Kalix 1,1, Pajala 0,9, Öfverkalix 0,2; Skellefteå 2,8, Umeå 2.7, Nordmaling 2,4, Lycksele 0,9, Nysätra 0,8, Åsele 0,1), men i Vester-Norrlands län deremot finna vi ingalunda detta förhållande konstant (Bodum 3,9, Hernösand 3,2, Sundsvall 2,7, Sollefteå 2,2, Ornsköldsvik 1,7, Skog 0,8, Torp 0,7). Äfven den omständigheten, huruvida öfvervägande åkerbruk eller bergsbruk o. d. idkas inom distriktet, tyckes ej vara af allt för stor betydelse, ehuru det visserligen förtjenar påpekas, å ena sidan att åkerbruksdistrikten i allmänhet ej visa så höga tal som en del bergsbruksdistrikt, å andra sidan att intet bergsbruksdistrikt befinner sig bland de lägst på skalan stående; detta bör väl kunna bringas i öfverensstämmelse med det faktum, att innebyggarne i de sistnämnda distrikten ofta bo mycket tätt hopade inom mycket små områden, under det att innevånarne i de förra i allmänhet bo mera jemnt spridda öfver distrikten.

Att folkmängdstätheten i och för sig lika litet här som i fråga om länen har något inflytande på freqvensen af skarlakansfeber i de resp distrikten, visar den flyktigaste blick på tabellen här ofvan. Detta kan väl vid första påseendet tyckas något underligt, ty a priori synes det som om en epidemisk sjukdom borde sprida sig vida lättare i ett tätt befolkadt distrikt än i ett distrikt, der folket bor glesare. Emellertid äro läkaredistrikten (och detta gäller i ännu

1) JOHANNESSEN, Die epidemische Verbreitung des Scharlachfiebers in Norwegen, p. 92.

högre grad om länen) alltför stora områden, för att samma siffra för folkmängdstätheten alltid skall betyda detsamma med hänsyn till lättheten för en epidemi att sprida sig. I somliga distrikt händer det, att befolkningen bor på ett jemförelsevis inskränkt område, t. ex. på några platser utefter en floddal, såsom vanligt är i nordligaste Sverige, under det att ofantliga vidder, tillhörande samma distrikt, äro så godt som folktomma; ett dylikt distrikt har en mycket ringa folkmängdstäthet, men en epidemisk sjukdom sprider sig icke desto mindre der ofta nog vida lättare än i ett distrikt med mycket betydligare folkmängdstäthet, der befolkningen är mera jemnt spridd öfver en större yta. Då städerna, äfven de större (utom Stockholm) äro inräknade i provincialläkaredistrikten, så torde det vara af ett visst intresse att undersöka, huruvida de distrikt, inom hvilka städer och särskildt större städer äro belägna, visa en större freqvens af skarlakansfeber än öfriga distrikt. I allmänhet kan man ej säga, att detta alltid är förhållandet Visserligen intaga de gemenligen ganska framstående platser på tabellen här ofvan, men dock finnas distrikter utan någon stad (Grangärde 8,9, allra första rummet) eller med blott en obetydlig stad (Trosa 4,1), som komma högt på skalan, under det att å andra sidan distrikter innehållande äfven rätt betydliga städer (Karlstad 1,0) komma långt ner på tabellen.

I sammanhang härmed står den frågan, huruvida skarlakansfebern relativt taget uppträder mera talrikt i städerna eller på landsbygden. Om vi på samma sätt som för distrikten i sin helhet uträkna antalet insjuknade pro mille för städerna ensamma, så finna vi för dem i allmänhet siffror, som äro högre, ofta ganska mycket högre än motsvarande siffror för distrikten i sin helhet eller för distrikten utan städerna. Så t. ex. är siffran för Göteborg 6,1 (för hela distriktet med staden 5,4), för Malmö 4,5 (hela distriktet 2,6), Norrköping 2,7 (hela distriktet 2,7), Gefle 2,9 (hela distriktet 2,3), Karlskrona 4,3 (hela distriktet 2,8), Jönköping 4,6 (hela distriktet 3,1), Örebro 2,8 (hela distriktet 2,8), Norrtelje 8,7 (hela distriktet 2,3), Askersund 4,9 (hela distriktet 4,0) o. s. v. hela raden af städer igenom (och utan att man kan finna att ordningen mellan städerna sjelfva på något sätt bestämmes af deras folkmängdsförhållanden eller deras läge vid kusten eller ini landet). Sannolikt är väl förhållandet, såsom ofvanstående siffror säga, att i allmänhet städerna äro mer angripna af skarlakansfeber än kringliggande landsbygd, men man må väl komma ihåg, att någon fullt säker slutsats kan

man af ofvanstående siffror ej draga på den grund, att de sjukdomsfall, som inträffa i städerna i vida fullständigare grad komma till läkares kännedom än motsvarande fall på landsbygden, och att sålunda siffrorna från det ena och det andra hållet ej äro fullt commensurabla med hvarandra.

Utom i läkarerapporterna finnas äfven i vår officiela statistik uppgifter, på grund af hvilka vi kunna jemföra skarlakansfeberns utbredning i städerna och på landsbygden. Under åren 1861—1885 äro uppgifne såsom döde i skarlakansfeber i städerna 13117 personer, på landsbygden 63366 personer. Detta utgör för städerna 3,7 % af samtliga dödsfall derstädes och för landsbygden 3,8 % af samtliga dödsfall. Denna öfvervigt för landsbygden är dock blott skenbar, ty dödligheten är vida större i städerna än på landsbygden (dessa nämnda 25 år dogo i genomsnitt årligen 236,2 personer på 10000 i städerna, men blott 179,6 på 10000 på landet). Af skarlakansfeber dogo dessa år i städerna 8,7 på 10000, på landet deremot blott 6,8 på 10000. Således tyckes det äfven af denna beräkning framgå, att skarlakansfebern är vanligare i städerna än på landet. Emellertid kan man alltid göra den invändningen, att de sist anförda siffrorna angifva endast den absoluta mortaliteten, ej morbiliteten, och de större siffrorna för städerna skulle ju kunna bero på att epidemierna der vore svårare och dödligheten således större. Detta sista antagande kan väl ej alldeles tagas ur räkningen, men på grund af det förhandenvarande materialets beskaffenhet kan man ej yttra sig bestämdt derom, och tills annorlunda blir bevisadt, så måste man väl hålla fast vid att skarlakansfebern är allmännare och mera utbredd i städerna än på landsbygden.

Skarlakansfeberns uppträdande i dess förhållande till olika årstider samt till de angripnes ålder, kön och sociala förhållanden.

Man är temligen ense derom, att skarlakansfebern i sitt uppträdande är så godt som alldeles oberoende af meteorologiska förhållanden, d. v. s. inom de delar af jorden, der den öfverhufvudtaget förekommer. Som bekant hör nämligen skarlakansfeber ej till de sjukdomar, som omfatta hela jordklotet, i det att de tropiska delarne af Asien och Afrika endast i helt ringa grad blifvit af densamma hemsökta; att denna synbara immunitet hos dessa länder dock ej kan bero på det tropiska klimatet i och för sig sjelft, vederlägges af den omständigheten, att det tropiska Amerika ganska svårt härjats af sjukdomen[1]. Emellertid, i de länder, der skarlakansfebern är en stadig gäst, har man trots derpå riktade undersökningar knappast kunnat spåra något väsentligt inflytande på sjukdomens uppträdande af hög eller låg temperatur, olika barometerstånd, fuktighetsgrad hos luften, vindar eller dylikt. Om också någon enstaka iakttagare understundom tyckt sig skönja någon inverkan af ett eller annat meteorologiskt moment, så har dock en deraf dragen slutsats i allmänhet ej blifvit beståndande, då saken undersökts mera i stort. Man är icke ens fullt på det klara med, huruvida skarlakansfebern uppträder mera freqvent under den kalla eller under den varma årstiden, ty visserligen tyckes det af HIRSCHS och JOHANNESSENS undersökningar framgå, att hösten och vintern äro de för skarlakansfeberns spridning gynnsammaste årstiderna, men andra forskare, som dock hemtat sitt material från andra länder, Frankrike, Italien och äfven England[2]), påstå tvärtemot, att skarlakansfebern förekommer allmännast under våren och sommaren.

Från Sverige föreligger i och för utredandet af denna fråga ett ganska storartadt material. Bland de sjukdomsfall, hvilka under åren 1861—1885 rapporterats, finnas uppgifter angående de måna-

1) HIRSCH, l. c., p. 130.

2) Jmfr HIRSCH, l. c., p. 131, noten, äfvensom BAGINSKY, Lehrbuch der Kinderkrankheiten, 2 Auflage, 1887, p. 93.

der, då fallen inträffade, för icke mindre än 190,910 fall. Om man fördelar samtliga dessa fall på de resp. månaderna, ter sig förhållandet på följande sätt.

Januari	17932 fall	eller	9,4 %
Februari	15710 „	„	8,2 „
Mars	16046 „	„	8,4 „
April	15574 „	„	8,2 „
Maj	15846 „	„	8,3 „
Juni	13991 „	„	7,3 „
Juli	12754 „	„	6,7 „
Augusti	12540 „	„	6,5 „
September	13717 „	„	7,2 „
Oktober	17756 „	„	9,3 „
November	20053 „	„	10,5 „
December	18991 „	„	10,0 „

Om man ställer upp månaderna efter freqvensen af skarlakansfeberns förekomst, blir ordningen följande (för jemförelses skull anföras ock de motsvarande siffror, som JOHANNESSEN ur ett material af 66716 fall har funnit för Norge under åren 1867—1878):

November	10,5 %	(Sverige)	10,4 %	(Norge)
December	10,0 „	„	10,7 „	„
Januari	9,4 „	„	11,3 „	„
Oktober	9,3 „	„	8,0 „	„
Mars	8,4 „	„	9,1 „	„
Maj	8,3 „	„	7,8 „	„
Februari	8,2 „	„	9,2 „	„
April	8,2 „	„	7,8 „	„
Juni	7,3 „	„	6,9 „	„
September	7,2 „	„	5,7 „	„
Juli	6,7 „	„	6,6 „	„
Augusti	6,5 „	„	6,3 „	„

För de olika årstiderna, vintern (December—Februari), våren (Mars—Maj), sommaren (Juni—Augusti) och hösten September—November) blir förhållandet följande:

Vintern	27,6 %	(Sverige)	31,2 %	(Norge)
Våren	24,9 „	„	24,7 „	„
Sommaren	20,5 „	„	19,8 „	„
Hösten	27,0 „	„	24,1 „	„

Således, om också siffrorna för Norge ej stämma alldeles öfverens med siffrorna för Sverige, så göra de det dock i hufvudsak, och det kan väl derför få betraktas som en afgjord sak, att skarlakansfebern åtminstone på den skandinaviska halfön förekommer freqventare under den kalla årstiden, vintern, än under den varma, sommaren. Hvad höst och vår deremot beträffar, så råder ingen full öfverensstämmelse mellan Sverige och Norge, i det att i Sverige hösten går före våren, under det att i Norge motsatt förhållande eger rum. Differenserna äro emellertid ej så särdeles betydande.

Att skarlakansfebern kan uppträda likaväl under de kallaste vintrar som under de varmaste somrar, framgår otvetydigt af rapporterna. Så t. ex. omtalas från Näs distrikt, att skarlakansfebern år 1844 visade sig der vid en lufttemperatur af — 40° och spridde sig ganska allmänt, ehuru den visserligen ej blef epidemisk. Å andra sidan omtalas understundom att skarlakansfebern varit mest gängse i ett distrikt på sommaren, så t. ex. i Hofors distrikt från Maj till Juli 1865. Vanligare är dock, att sjukdomen, om den är allmän på våren, aftager på sommaren för att åter tilltaga på hösten, sådant omtalas t. ex. från Haparanda 1856, från Kalmar 1858 och från Umeå 1865.

På hvilket vis man skall söka förklara den kallare årstidens öfvervigt öfver den varma i afseende på skarlakansfeberns förekomst, är en omtvistad sak; ingen som gjort undersökningar härutinnan tyckes dock vilja tillerkänna sjelfva de meteorologiska förhållandena någon afgjord betydelse. Ett ganska originelt försök till förklaring är gifvet af JOHANNESSEN, han antager nämligen, att skarlakansfebern uppträder mest sparsamt under den varmare årstiden, emedan skolorna då i allmänhet äro stängda och derigenom kanske de vigtigaste källorna för smittans spridning afstängda. Denna förklaring låter ej alls oantaglig, ehuru den kanske ensam i och för sig ej är tillräcklig att förklara saken.

Att skarlakansfebern företrädesvis är en barnsjukdom, är en känd och erkänd sak. men äfven en mera framskriden ålder är ingalunda fullt fri från densamma. I hvilka proportioner de olika aldrarne angripas af skarlakansfebern, kan vara vanskligt nog att afgöra, detta egentligen beroende på, huru man uppfattar de mera

abortiva formerna af skarlakansfeber (hvarom mera nedan). I fall man, såsom väl varit regeln vid affattandet af de rapporter, som ligger till grund för detta arbete, endast medräknar fullt utpräglade och typiska fall, så kommer barnaåldern i detta hänseende långt före den mognare åldern. För bedömandet af denna fråga är materialet icke så stort som vid frågan om skarlakansfeberns uppträdande under olika årstider, emedan ofta i rapporterna ingen uppgift lemnas öfver de sjukes ålder och dessutom, då dylika uppgifter förekomma, ej särdeles många åldersklasser äro angifna. Emellertid har jag uträknat förhållandet mellan morbiliteten i de olika åldersdecennierna för 20866 fall, i hvilka uppgift härom finnas.

Af dessa fall komma inom åldern:

0—10 år . .	15520	eller	74,4 %	31—40 år . .	150	eller	0,7 %
10—20 år . .	4793	„	22,9 „	öfver 40 år . .	43	„	0,2 „
21—30 år . .	360	„	1,7 „				

Således en högst betydande öfvervigt för den egentliga barnaåldern. För undersökning af frågan angående den relativa förekomsten af skarlakansfebern under de olika åren af de båda första decennierna, särskildt det första, föreligger blott ett ringa material.

Från epidemien i Lund 1851 finnas följande uppgifter af WIHLBORG[1]). Af 131 sjuke befunno sig i åldern

Under 1 år . .	9	eller	6,1 %	10—15 år . .	7	eller	5,3 %
1—5 år	62	„	47,4 „	15—25 år . .	5	„	3,8 „
5—10 år . . .	48	„	36,7 „	Öfver 25 år .	1	„	0,7 „

Vid epidemien i Helsingborg 1860 voro af 499 sjuka följande antal i en ålder af

Under 1 år . .	29	eller	5,9 %	10—20 år . .	50	eller	10,0 %
1—5 år	293	„	58,7 „	20—40 år . .	21	„	4,2 „
5—10 år . . .	106	„	21,2 „				

Från Ramnäs-epidemien 1877—1878 äro följande siffror uppgifna[2]). Af 490 sjuka voro

1) WIHLBORG, l. c.
2) PALLIN, l. c.

Under 1 år . .	8 eller	1,6 %	8—9 år . . .	28 eller	5,7 %
1—2 år	26 „	5,3 „	9—10 år . . .	17 „	3,5 „
2—3 år	51 „	10,4 „	10—20 år . . .	87 „	17,8 „
3—4 år	55 „	11,2 „	20—30 år . . .	10 „	2,0 „
4—5 år	43 „	8,8 „	30—40 år . . .	4 „	0,8 „
5—6 år	68 „	13,9 „	40—50 år . . .	2 „	0,4 „
6—7 år	44 „	9,0 „	Öfver 50 år . .	1 „	0,2 „
7—8 år	46 „	9,4 „			

Från Varberg 1880 angifvas för 77 fall följande förhållanden:

Under 1 år . .	6 eller	7,8 %	7—8 år . . .	7 eller	9,1 %
1—2 år	6 „	7,8 „	8—9 år . . .	1 „	1,3 „
2—3 år	9 „	11,6 „	9—10 år . . .	7 „	9,1 „
3—4 år	9 „	11,6 „	10—15 år . . .	7 „	9,1 „
4—5 år	6 „	7,8 „	15—20 år . . .	8 „	10,4 „
5—6 år	4 „	5,2 „	20—30 år . . .	2 „	2,6 „
6—7 år	3 „	3,9 „	Öfver 30 år . .	2 „	2,6 „

Dessa siffror äro naturligtvis alltför fåtaliga för att man af dem skulle kunna draga några allmängiltiga slutsatser angående skarlakansfeberns förekomst i de olika årsklasserna. Så mycket framgår dock, att, ehuru den egentliga barnaåldern under 10 år är den mest utsatta, så varierar dock förhållandet mellan de olika årsklasserna i denna tidsperiod ganska betydligt i de olika epidemierna. Detta kan ju vara beroende på en del förhållanden, först och främst på antalet af barn i de olika åldrarne inom den ort, som för tillfället hemsökes af skarlakansfeber, vidare på den omständigheten, huru lång tid som förflutit sedan närmast föregående epidemi, emedan barnen i de åldrar, som då företrädesvis hemsöktes, nu böra vara mera immuna, o. s. v.; för att kunna eliminera dessa och dylika faktorer måste man förfoga öfver mycket stora tal, men sådana uppgifter från vårt land existera ej i stort. Bohn[1]) uppgifver, att åldersperioden från början af det tredje till slutet af det åttonde lefnadsåret är den för skarlakansfebern mest utsatta; inom denna period kommer det fjerde lefnadsåret allraförst, derpå följa i ordning det andra, nionde och tionde året med ungefär samma freqvens; det första lefnadsåret är ej särdeles disponeradt och kommer i ordningen först efter åldern elfva till femton år. De nyss citerade

1) Gerhardts Handbuch der Kindeskrankheiten, 2 Band, Tübingen 1877, p. 283.

talen kunna ej bringas i full öfverensstämmelse med dessa uppgifter[1]), men af BOHNS arbete framgår ej, på huru stort statistiskt material hans slutsatser äro grundade, och det ser nästan ut som om de blott fotade sig på hans egen personliga erfarenhet.

Ehuru de läkarerapporter, som ligga till grund för detta arbete, ej ofta innehålla noggrannt specificerade, numeriska uppgifter öfver skarlakansfeberns förhållande inom de olika årsklasserna, så finnes i dem likväl ofta mera summariska uppgifter angående förekomsten hos äldre och yngre, och anföras derför här några utdrag ur desamma.

Redan i flera af de äldsta beskrifningarna öfver skarlakansfeberns uppträdande inom vårt land förekommer den uppgiften, att sjukdomen, ehuru visserligen vanligast hos barn, dock äfven plägade angripa äldre personer. Så uppger ROSENSTEIN från 1741 års epidemi i Upsala, att äfven några fullvuxna angrepos. 1787 gick skarlakansfebern i Stockholm såväl bland barn som äldre. 1785 i Eksjö angrepos mest barn, men äfven äldre. 1790 i Stockholm angrepos mest barn, men äfven yngre fullvuxna personer.

1809 Kalmar. Både barn och fullvuxna angrepos.

1815 Vimmerby. Barn och äldre, som ej förut haft sjukdomen, angrepos.

1824 Strömstad. Angrep nästan lika mycket äldre (ända till 70 år) som barn och ungdom. Sjukdomen hade ej gått på orten i mannaminne, var okänd t. o. m. till namnet.

1827—1828 Dannemora. Sjukdomen skonade ingen ålder, men angrep dock mest äldre barn och personer af 15—20 års ålder.

1832 Norrbotten. Barn och äldre angrepos.

1835 Eskilstuna. Mest barn, äfven äldre.

1837 Sigtuna Barn samt en och annan fullväxt.

1841 Gefle. Äfven äldre personer sjuknade.

1841 Luleå. Ingen ålder under 40 år skonades.

1843 Eskilstuna. Mest barn, äfven äldre till 40 år.

1843 Daga. Flera äldre, t. o. m. 50 år, fingo sjukdomen.

1843 Borås. Den äldste af sjukdomen angripne var en 70-års qvinna.

1) Hvad särskildt det första lefnadsåret beträffar, så är procenten af de insjuknade rätt betydlig i de ofvan anförda epidemierna i Varberg, Lund och Helsingborg.

1843—1844 Kalmar. Både barn och äldre sjuknade.

1843 Örebro. Både barn och äldre.

1843 Arvika. De flesta öfver 10 år, ingen öfver 19 år.

1844 Uddeholm. Ett barn insjuknade kort efter födelsen (dygnet ej angifvet) och dog 10 dagar gammal. Äfven modern sjuknade. Smittan införd genom ett förlossningsbiträde, i hvars hem skarlakansfebern fanns.

1844 Mariestad. Äfven äldre angrepos och hos dem visade sig sjukdomen mera malign.

1844 Hjo. De fleste sjuka voro under 18 år, mera sällan 18—30 år.

1844 Jönköping. De angripna voro i allmänhet af 3—12 års ålder. De flesta barn i första och andra året sluppo undan.

1844 Åtvidaberg. De sjuka voro från $^1/_2$ till 14 års ålder.

1844 Vingåker De flesta sjuka voro 2—14 år, dernäst 14—20 år.

1844 Venersborg. Ingen under 1 år, blott 1 öfver 25 år.

1844 Vimmerby. Ej få äldre, till 40 år.

1844 Malmö. Sjukdomen uppträdde hos barn och yngre qvinnor.

1844 Luleå. Endast yngre angrepos.

1844 Haparanda. De sjuka voro i en ålder af 1—9 år, endast en 19 års qvinna.

1845 Kungsbacka. I en familj sjuknade 4 döttrar, 16—30 år.

1849 Söderköping. Mest angrepos barn af 7—10 års ålder.

1855 Kristianstad. Både barn och äldre.

1856 Haparanda. Barn från 2 till 15 års ålder.

1856 Umeå. Äfven äldre angrepos stundom, men hade då sjukdomen lindrigare.

1856 Hernösand. En epidemi, som i början var lindrig, men sedan blef elakartad, synnerligen då den angrep fullvuxna personer.

1856 Neder-Kalix. Äfven många äldre personer insjuknade.

1856 Sundsvall. Knappast någon öfver 12 år angrepos.

1856 Nora. Endast få äldre.

1856 Lindesberg. Oftast barn från 2—14 års ålder. Dock angrepos äfven äldre, t. o. m. 47 år.

1856 Vingåker. Äfven äldre personer angrepos.

1856 Lycksele. Många personer af 20—30 års ålder sjuknade. I de angripna husen hade t. o. m. ålderstigne personer känningar af sjukdomen.

1857 Umeå. Äfven äldre, mest qvinnor.

1864 Torp. Nio tiondedelar af de sjuka voro under 12 år.

1864 Visby. Nästan alla de sjuka voro 1—5 år.

1866 Motala. Mest barn från 2—12 år.

1866 Eskilstuna. Yngst af de sjuka var ett barn af 16 veckor.

1870 Trollhättan. Skarlakansfebern har ej varit gängse sedan 1867, den angrep derför nu de minsta barnen, som ej förut haft den.

1871 Oskarshamn. Få fall af skarlakansfeber hafva förekommit under de sista 4 åren, barn af 3 års ålder angrepos mest nu.

1871 Valdemarsvik. En liten familj-epidemi, 9 sjuka, deraf 6 män och 3 qvinnor. Af männen var en 8 år, en 9 år, tre voro 20—25 år, en 40 år. Af qvinnorna voro två 10—20 år, en 35 år. Två män dogo, den ene 21, den andre 23 år gammal.

1875 Ström. Äfven många äldre angrepos.

1877 Linköping. Äfven späda barn under 6 månader hafva talrikt insjuknat.

1877 Ljusnarsberg. Den äldsta af de sjuka var 60 år, ofta förekom sjukdomen hos 20-, 25-, 30-, 40-åringar.

1878 Dannemora. Ingen ålder skonades, såväl dibarn som 70 års gummor angrepos.

1879 Åmål. Af 122 insjuknade voro 20 äldre personer.

Af dessa här ofvan anförda data framgår, att under olika epidemier ej alltid samma åldersklasser äro mest utsatta för sjukdomen, utan att förhållandet i detta afseende är ganska vexlande. Det är ett kändt och oomtvistligt faktum, att barnaåldern är den för skarlakansfebern mest utsatta tiden af menniskans lif, men af åtskilliga omständigheter synes det som om äfven den mera framskridna åldern ingalunda skulle vara så skyddad för densamma. Visserligen är det ej så ofta som fullvuxna personer angripas, men detta kan väl till en del bero derpå, att de, som öfverhufvudtaget haft disposition för sjukdomen (man antager allmänt en individuel disposition, somliga personer, som utsättas för smitta, få sjukdomen, andra få den under alldeles liknande förhållanden ej), redan i yngre år haft den, antingen utvecklad eller åtminstone i form af någon lindrig »känning» af densamma; nu för tiden är ju sjukdomen så allmän och epidemierna följa hvarandra så tätt, att på de flesta ställen tillfälle till sjukdomens förvärfvande esomoftast förefinnes. Under äldre tider deremot, då sjukdomen ej var så spridd, hände det, att den endast med långa mellantider hemsökte

en ort, och i dylika fall borde, om ofvanstående resonnemang är riktigt, äldre personer ha angripits lika väl som barn och yngre. I berättelserna från äldre tid förekomma också sådana uppgifter. Den mest frappanta är den ofvan anförda uppgiften i rapporten från Strömstad 1824, sjukdomen hade ej gått i mannaminne, alla åldrar angrepos. Af intresse vore det att kunna anställa undersökningar i denna riktning öfver en del epidemier, men uppgifterna äro för sparsamma, och som sagdt nu för tiden tränga sig epidemierna alldeles för nära inpå hvarandra. Att hvad som vi här antagit vara gällande för den framskridna åldern i allmänhet, äfven gäller för de olika årsklasserna inom barnaåldern, uppgifves i en del rapporter. Så t. ex. berättas i de citerade rapporterna från Trollhättan 1870 och från Oskarshamn 1871, att skarlakansfebern mest angrep de barn, som kommit till, sedan sjukdomen senast var gängse på orten; från Motala 1866 berättas, att de, som mest träffades af sjukdomen voro barn af 2—12 års ålder, detta stämmer dermed, att någon epidemi ej på 10 år hade hemsökt trakten. Af det nu sagda kan man draga den sannolika slutsatsen, att de åldersklasser, hvilka redan varit med om en eller flera skarlakansfeber-epidemier blifva i högre eller lägre grad immuna mot sjukdomen, och att denna immunitet ökas med hvarje upplefvad epidemi. Häraf förklaras till en del den mera framskridna ålderns ringa mottaglighet för sjukdomen.

När nu skarlakansfebern, under derför lämpliga omständigheter, uppträder hos äldre, så är den enligt samstämmande uppgifter i allmänhet[1]) mycket lindrigare än hos barn, ofta så lindrig, att man ej vet, om man skall anse den som den verkliga sjukdomen (om dessa abortiva former hos äldre blir jag i tillfälle att längre fram vidlyftigare orda vid tal om symtom och komplikationer) Detta förhållande verkar utan tvifvel derhän, att den mera framskridna åldern sannolikt får ett allt för ringa antal sjukdomsfall sig tilldelade.

Af det ofvan anförda torde man vara berättigad till det påståendet, att skarlakansfebern, om den också i öfvervägande grad är en barnsjukdom, likväl ej är så alldeles främmande för den framskridna åldern såsom sådan (i fall omständigheterna öfverhufvudtaget

1) Undantag gifvas dock, se de här ofvan citerade rapporterna från Mariestad 1844, Hernösand 1856, Valdemarsvik 1871.

äro lämpliga, d. v. s. om en skarlakansfeberfri tid af tillräcklig utsträckning gått förut), ehuruväl den på det hela taget hos äldre personer uppträder vida mildare.

Den högsta ålder, som uppgifves för några i skarlakansfeber insjuknade personer, är 70 år (epidemierna i Strömstad 1824, Borås 1843, Dannemora 1878). Å andra sidan finnes ett fall anfördt, der sjukdomen började kort efter födelsen (Uddeholm 1844), och ett annat liknande berättas från Sundsvall 1856.

Hvad det ena eller det andra könets större mottaglighet för skarlakansfeber beträffar, så uppgifves allmänt, att någon utpräglad skilnad dem emellan i detta hänseende ej kan konstateras. Samma är ock förhållandet i vårt land. I rapporterna förekomma visserligen ej regelbundet uppgift på de insjuknades kön, men rätt ofta meddelas det dock; af 18188 anmälda fall voro 9102 män och 9086 qvinnor, således ingen väsentlig skilnad. Äfven om man jemför antalet män och antalet qvinnor i enskilda epidemier, så finner man knappast någon skilnad, lika litet som vid jemförelse mellan antalet sjuka af hvardera könet i de olika åldersklasserna, då derom någon enstaka gång finnes uppgift. I en och annan berättelse (Malmö 1844, Umeå 1857) uppgifves det, att af äldre personer angrepos företrädesvis qvinnor. Detta förhållande, som äfven iakttagits på andra håll, t. ex. af JOHANNESSEN, söker man naturligtvis sätta i samband med den omständigheten, att de sjuka barnen i allmänhet närmast vårdas af qvinnor, hvilka deför företrädesvis äro utsatta för smittans inverkan.

Här torde lämpliga platsen vara att yttra några ord om skarlakansfeberns uppträdande hos barnsängsqvinnor. Som bekant ha åsigterna härom varit ganska vexlande, så att en del författare ansett den vara särdeles vanlig, andra återigen påstått, att det skarlakansliknande exantem, som understundom uppträder hos puerperæ, är en yttring af någon septisk process. OLSHAUSEN [1]) angifver, att skarlakansfeber ej sällan uppträder inom de tre första dagarna af puerperium såsom en mycket farlig sjukdom, den afviker dock i vissa hänseenden från vanlig skarlakansfeber och särskildt äro dess smittoförhållanden särdeles egendomliga; OLSHAUSEN finner sig näm-

---

1) Archiv für Gynäkologie, IX, 1875.

ligen nödsakad att antaga, att qvinnan ofta blifvit smittad langt förut under hafvandeskapet, men att sjukdomen just i följd af hafvandeskapet hindrats att bryta ut och i stället fått sin inkubationstid förlängd ända till förlossningen, då kontagiet så att säga frigöres och sjukdomen kommer till utbrott. Denna teori är så besynnerlig, att i och med densamma stafven är bruten öfver OLSHAUSENS uppfattning af sjukdomen. SCHROEDER säger i sin »Lehrbuch der Geburtshülfe», att en verklig skarlakansfeber någon gång förekommer i puerperium, och att den då kan ge anledning till endometrit Riktigast är det väl att med HOFFA[1]) antaga, att den kirurgiska skarlakansfebern, till hvilken den puerperala naturligtvis hör såsom en underafdelning, ej alltid är samma sjukdom utan antingen verklig skarlakansfeber eller ock ett erythem, beroende på vasomotoriska rubbningar eller på någon septisk process eller slutligen på något toxiskt inflytande.

Den puerperala skarlakansfebern måtte vara särdeles sällsynt i Sverige, jag har endast anmärkt den i ett par rapporter. År 1841 berättas från Uddeholms distrikt, att en 25 års hustru, som vid förlossning biträddes af en bondhustru, hvars två barn nyligen insjuknat i skarlakansfeber, insjuknade i samma sjukdom och dog på 5 dygnet efter förlossningen; svalget och strupen voro svårt angripna, öfver hela kroppen ett intensivt utslag med började gangrænöst tillstånd i efflorescenserna; äfven barnet dog, på 10 dygnet. Från Sundsvalls distrikt nämnes ock bland dem, som dött af skarlakansfeber, en barnsängshustru af 20—30 års ålder och hennes barn.

Inom de olika samhällsklasserna tyckes skarlakansfebern i allmänhet härja temligen likformigt. Dock framgår det af en del rapporter, att de fattigare klasserna understundom företrädesvis angripas, och detta finner sin naturliga förklaringsgrund deri, att de i allmänhet äro betydligt mera trångbodda, hvarigenom tillfälle till smitta ökas, under det att isolering af de sjuka och desinfektion ofta alldeles ej låter genomföra sig och oftast möter de största svårigheter. Såsom exempel på epidemier, i hvilka uteslutande eller företrädesvis de fattiga angripits, må anföras epidemierna i Stock-

1) HOFFA, Ueber den sogenannten chirurgischen Scharlach. VOLKMANNS' Sammlung klinischer Vorträge n:o 292, 1887.

holm 1817, i Söderköping 1849, i Vimmerby 1865, i Göteborg 1866, i Motala 1866, i Eksjö 1866, i Uddevalla 1870, i Karlskrona stad 1870, i Norrtelje 1871, i Karlskrona distrikt 1873, i Vesterås 1877, i Alingsås 1878, i Vestervik 1882. Från en del epidemier omtalas, att de gingo allmänt, drabbade alla, och detta innebär väl ock, att alla samhällsklasser varit hemsökta. Från Tanum 1870 nämnes särskildt, att sjukdomen lika ofta drabbade rika som fattiga; från Helsingborg 1877 berättas, att sjukdomen angrep alla, men dock mest de fattiga. Temligen enstaka står en rapport från Malmö af år 1876, i hvilken det uppgifves, att skarlakansfebern, som under året förekom med temligen talrika, men sporadiska fall, nästan blott angrep de bättre lottade klassernas barn.

Skarlakansfeberns olika grad af malignetet. Mortaliteten.

Skarlakansfebern är i Sverige en bland de vigtigaste dödsorsakerna, och särskildt torde den bland de infektionssjukdomar, som företrädesvis hemsöka barna-åldern, vara den mest förhärjande. Under de 25 åren 1861—1885 bortrycktes af skarlakansfeber enligt officiela statistiska uppgifter 76483 personer, hvilket utgör 3,7 % af alla under dessa år inträffade dödsfall. Under de enskilda åren var förhållandet följande.

Dödsfall af skarlakansfeber i procent af samtliga dödsfall utgjorde

År	%	År	%	År	%
1861 . . .	2,0 %	1870 . . .	5,6 %	1879 . . .	5,2 %
1862 . . .	1,9 „	1871 . . .	3,4 „	1880 . . .	3,5 „
1863 . . .	1,7 „	1872 . . .	1,9 „	1881 . . .	2,3 „
1864 . . .	3,1 „	1873 . . .	1,6 „	1882 . . .	1,7 „
1865 . . .	5,6 „	1874 . . .	2,7 „	1883 . . .	3,4 „
1866 . . .	4,9 „	1875 . . .	2,2 „	1884 . . .	4,0 „
1867 . . .	2,3 „	1876 . . .	5,9 „	1885 . . .	4,6 „
1868 . . .	2,5 „	1877 . . .	8,9 „		
1869 . . .	4,7 „	1878 . . .	6,8 „		

Således voro de lägsta siffrorna år 1873, då blott 1,6 % af dödsfallen förorsakades af skarlakansfeber samt åren 1863 och 1882, då motsvarande siffra var 1,7, under det att procenten de flesta år var rätt mycket högre och under epidemi-året 1877 uppgick ända till 8,9 %.

Det torde ej vara utan intresse att jemföra skarlakansfebern i dess betydelse för dödligheten i vårt land med en del andra af våra vanligaste, svårare barnsjukdomar, och jag derför i detta hänseende gjort upp en jemförande tabell mellan skarlakansfeber, difteri och strypsjuka, messling och kikhosta. Tabellen är upprättad med ledning af dödssiffrorna i vår officiela statistik och är derför helt säkert ej fullt pålitlig, men på grund af hvad förut nämnts komma dessa siffror sanningen helt säkert vida närmare än dödssiffrorna i läkarerapporterna.

Antal döde af skarlakansfeber, difteri och strypsjuka, messling och kikhosta åren 1861—1885.

År	Skarlakansfeber	Difteri och strypsjuka	Messling	Kikhosta
1861	1453	1145	507	1856
1862	1684	2524	7407	1549
1863	1324	3938	2527	749
1864	2549	3699	243	1148
1865	4446	3050	182	602
1866	4063	2223	165	468
1867	1903	1480	126	768
1868	2199	1150	1129	2414
1869	4396	1394	5332	1262
1870	4817	1239	339	371
1871	2488	1122	89	147
1872	1340	1035	53	617
1873	1244	1262	293	1754
1874	2418	1998	650	1309
1875	2004	2481	1505	440
1876	5163	3625	1144	739
1877	7426	3367	588	776
1878	5562	3841	462	1386
1879	4007	4125	326	807
1880	2891	4505	327	964
1881	1905	4708	1097	815
1882	1364	4423	1721	1044
1883	2721	4287	1253	481
1884	3305	3490	321	726
1885	3811	2576	538	1257

Under dessa 25 år dogo således af skarlakansfeber 76483, af difteri och strypsjuka 68687, af messling 28324 och af kikhosta 24449 personer. Skarlakansfeber förorsakade 3,7 % af alla dödsfall, difteri och strypsjuka 3,3 %, messling 1,3 % och kikhosta 1,2 %. Detta om den absoluta mortaliteten. Hvad den relativa mortaliten i skarlakansfeber beträffar, så är den, såsom väl bekant är, högst varierande, i det att sjukdomen ibland uppträder som en ytterst lindrig sjukdom nästan utan dödsfall, ibland deremot rasar som den fruktansvärdaste mordengel ibland den yngre befolkningen, och mellan dessa båda ytterligheter förekomma alla möjliga grader och skalor.

För att kunna bedöma den relativa mortaliten ha vi i rapporterna för åren före 1851 nästan uteslutande att hålla oss till vissa i allmänna ordalag affattade uppgifter såsom att sjukdomen visade sig mild, godartad, svår o. d., under det att vi för tiden efter 1851 dessutom ha de numeriska uppgifterna på sjuke och döde att rätta oss efter. Ehuru det således alltid blir ganska osäkert att jemföra dessa olika slags uppgifter med hvarandra, så kan man likväl på grund af det föreliggande materialet våga det bestämda påståendet, att skarlakansfeber under det adertonde och förra hälften af det nittonde århundradet uppträdde som en vida lindrigare sjukdom än under en senare period. Det föreligger nämligen i rapporterna från tiden före 1851 så godt som alltid någon uppgift om skarlakansfeberns karakter, då den förekommit. Med högst få undantag uppgifves det från alla håll under alla år till inpå 1840-talet, att skarlakansfebern varit mild, varit godartad, knappast dödat någon eller dylikt; äfven om symtomen någon gång varit svåra, så brukar det tilläggas, att dödligheten var ringa. Att uppräkna alla de distrikt, der skarlakansfebern angifvits såsom lindrig, vore af ingen nytta, ty det vore nästan att uppräkna alla de ställen, der den förekommit, och derom hänvisas till det föregående, sid. 7 och följande, der ock i allmänhet uppgift finnes på sjukdomens karakter. Jag inskränker mig derför till att, för så vidt det af rapporterna framgår, påpeka de få epidemier före år 1840, der skarlakansfebern verkligen visat sig elakartad.

1781—1782 anföres det från Stockholm, att sjukdomen var elakartad och dödade åtskilliga barn.

1794—1796 gick elakartad skarlakansfeber i Vesterås län.

1809 i Halmstads distrikt rätt elakartad.

1824 gick i södra Bohuslän en svår epidemi af skarlakansfeber, under det att samtidigt sjukdomen ock var epidemiskt gängse i norra Bohuslän, men der mycket lindrig.

1828. En elakartad epidemi i Vadstena.

1832. En elakartad epidemi i Lund.

Naturligtvis är det möjligt, att skarlakansfebern äfven på åtskilliga andra ställen uppträdt mera elakartad, men icke desto mindre qvarstår som ett obestridligt faktum, att skarlakansfebern i allmänhet uppträdt särdeles lindrigt i Sverige till inemot midten af det nittonde århundradet. Detta förhållande styrkes också af

följande yttrande i COLLINS[1]) anförda arbete: »Under närvarande sekel hafva epidemierna i allmänhet ägt mindre dödande beskaffenhet, än såsom de beskrifvas i början[2]) och medlet af det sist förledna». Detta skrefs 1851. Emellertid tyckes vid denna tid en vändpunkt hafva inträffat, och skarlakansfebern har påtagligen efter midten af detta århundrade uppträdt i Sverige med en vida större malignitet än förut. Redan under 1840-talet framgår af rapporterna, att, ehuru sjukdomen visserligen i allmänhet var lindrig, så visade den sig dock på rätt många ställen såsom ganska svårartad. Så t. ex. omtalas rätt elakartade epidemier från Luleå 1841, Helsingborg 1842, Arvika 1843, Eskilstuna 1843, Daga 1843, Nyköping 1848, Gefle 1848, Motala 1848, Daga 1849. Och när man väl hunnit öfver 1850, så omtalas sjukdomen mycket ofta i berättelserna öfver de vidsträckta epidemierna under 1850-, 1860-, 1870- och 1880-talet såsom synnerligen elakartad. Detta framgår dels direkt ur det uppgifna förhållandet mellan sjuke och döde, dels omnämnes det äfven emellanåt särskildt i rapporterna. Så t. ex. om vi gå igenom rapporterna för år 1856, finna vi att skarlakansfeber omnämnes såsom elakartad från Hernösad, Sundsvall, Nora, Linde, Örebro, Askersund, Bo, Arboga, Enköping, Norrtelje, Eskilstuna, Vingåker, Venersborg, Motala, Linköping, Skeninge, Vadstena, Malmö, under det att den samma år uppgifves såsom lindrig endast i Haparanda, Dannemora, Sigtuna och Malmköping, från öfriga distrikt finnes intet nämndt om sjukdomens karakter. På samma sätt förhåller det sig sedan oupphörligt år efter år, visserligen har skarlakansfebern under ett visst gifvet år på många håll uppträdt lindrigt, men fran många distrikt årligen omtalas den dock såsom en synnerligt förhärjande sjukdom. Att år efter år angifva detta förhållande i detalj vore emellertid af föga intresse, särskildt derför att rapporterna i detta afseende äro så ytterligt ojemna, i det att de stundom innehålla vidlyftiga beskrifningar på sjukdomens karakter (en del af det vigtigaste härom finnes infördt längre fram i kapitlet »Symtom och komplikationer»), ibland endast innehålla de nakna siffrorna på sjuke och döde, eller på

---

1) COLLIN, Afhandling om Barns Sjukdomar. Fjerde Delen. Norrköping 1851, p. 36.

2) Såsom af COLLINS literaturförteckning framgår, afser han de i utlandet observerade epidemier, i Sverige förefanns ju vid denna tid ej skarlakansfeber, så vidt kändt är.

sjuke ensamt, eller på döde ensamt, ibland åter endast angifva, att skarlakansfebern varit allmän eller gängse eller dylikt. Emellertid så mycket framgår säkert ur berättelserna. jag påpekar det ytterligare, att skarlakansfebern efter midten af detta århundrade i vårt land antagit en vida malignare karakter än förut.

Skarlakansfeberns karakter bibehåller sig ofta nog ej oförändrad under loppet af en epidemi, utan den kan förändra sig högst väsentligt, så att den börjar lindrig, men sedan blir elakartad, eller tvärtom. Ett dylikt förhållande omnämnes ofta i rapporterna och må belysas genom några utdrag ur desamma.

1781 Stockholm. Lindrig skarlakansfeber från Juni till Augusti. Sjukdomen började åter i September, men nu elakartad och dödande.

1843 Eskilstuna. Under sommaren var sjukdomen lindrig, på hösten mera elakartad.

1843 Daga. På sommaren och hösten var skarlakansfebern lindrig, på vintern blef den mera elakartad, på våren återigen godartad.

1848 Motala. Sjukdomen, som uppträdde i November, var till en början af mild karakter, men blef efter tre veckor elakartad.

1849 Daga. Under vintern och våren var sjukdomen elakartad, på sommaren blef den mildare, men derefter återigen elakartad.

1849 Söderköping. Skarlakansfebern gängse från Februari till December, antog mot slutet en mildare karakter.

1851 Lund. Skarlakansfebern var i början godartad, men blef under den varmare årstiden mera elakartad.

1852 Malmö. Först malign, godartad mot slutet af epidemien.

1852 Trelleborg. Elakartad, isynnerhet under den kallare årstiden.

1856 Hernösand. Började i Augusti lindrig, blef på hösten mera elakartad.

1856—1857 Vingåker. Elakartad 1856, lindrigare 1857.

1857 Ystad. Började på sommaren ganska svårartad, blef på hösten lindrigare.

1858 Karlstad. Mild under hösten, på vintern svårartad.

1858 Karlshamn. I början af året lindrig, efter Juli svårartad.

1864 Sölvesborg. Lindrig på våren, elakartad på sommaren.

1866 Kalmar. Lindrig till Augusti, sedan malign.

1867 Helsingborg. Började lindrig, blef sedan mer svårartad.

1868 Grangärde. Skarlakansfebern går nu på fjerde året, morbiliteten är mindre, men mortaliteten större.

1869 Ramnäs. Blef mildare i slutet af året.

1869 Linköping. Sjukdomen går på sjunde året, nu åter stegrad och elakartad, mot årets slut dock åter mera godartad.

1877 Helsingborg. I början lindrig, sedan svårartad.

1879 Strömstad. Mera elakartad än förra året.

1879 Alingsås. Lindrig mot slutet af epidemien.

Angående orsaken till dessa vexlingar i intensitet, hvarpå sålunda några exempel äro anförda, är svårt att bilda sig ett bestämdt omdöme. Från flera håll uppgifves det, att sjukdomen blef mildare under den varmare årstiden, men detta är dock ej konstant, ty äfven motsatsen uppgifves emellanåt. Man skulle kunna tänka sig, att sjukdomen borde uppträda mildare, då den efter att länge hafva hemsökt en trakt börjar aftaga i freqvens, men att detta ej alltid är förhållandet, vederlägges af de anförda berättelserna från Grangärde 1868 och från Linköping 1869 (så berättas ock från Grangärde 1858, att skarlakansfebern var mindre allmän, men lika elakartad som förra året).

Hvad som öfver hufvud taget bestämmer skarlakansfeberns grad af intensitet, derom veta vi föga. Vi känna ännu ej sjelfva sjukdomskontagiet och dess lifsvilkor, och förrän vi förvärfva oss någon kunskap härom, så befinna vi oss fullkomligt pa gissningarnas område. Ett antagande, som ligger nära till hands, är att sjukdomen, då den kommer till en trakt, som länge varit fri från densamma, borde uppträda mera elakartad, detta stämmer väl ganska ofta med det uppgifna förhallandet, men alldeles konstant tyckes det ej vara. När sjukdomen uppträder epidemiskt, är den ibland svårartad, ibland lindrig; när den uppträder sporadiskt, är förhållandet enahanda, i många rapporter nämnes, att skarlakansfeber uppträdde med sporadiska fall af mild natur, i många berättelser säges ock, att spridda fall af särdeles elakartad beskaffenhet förekommo.

Mortaliteten i skarlakansfebern är, i öfverensstämmelse med sjukdomens högst olika karakter, särdeles vexlande. BOHN[1]) uppgifver, att den vexlar mellan 0 och 40 procent, och på grund af

1) GERHARDTS Handbuch der Kinderkrankheiten. 2 Band. 1877, p. 288.

den erfarenhet, som samlats inom vårt land, måste man komma ungefär till samma resultat Att på grund af ett material utaf så ofantligt varierande beskaffenhet söka finna en medelsiffra för mortaliteten, är naturligtvis af föga värde eller intresse. Värdet blir ännu mindre, då man betänker, att ofta, kanske oftast, i rapporterna de siffror, hvilka angifva antalet insjuknade och antalet döda, ej äro uttryck för hela freqvensen, utan blott betyda den del af samtliga fall, hvilka kommit till den rapportskyldige läkarens kännedom. Dertill kommer, att ganska ofta ett allmänt uttryck, epidemisk eller allmän, är den enda uppgift som finnes öfver sjukdomens freqvens. Emellertid har jag, med undvikande af de rapporter, der obestämda eller tydligen oriktiga uppgifter (ej sällan nämnes t. ex. i rapporterna, att väl en mängd dödsfall, men blott en ringa del af sjukdomsfallen kommit till läkarens kännedom) föreligga, sökt uträkna ungefärliga förhållandet mellan de sjuke och döde och funnit, att dödsprocenten utgjort circa 17 à 18 procent under de sista 25 åren. De säkraste uppgifterna föreligga väl från våra städer, ty i dem komma väl de flesta sjukdomsfall (dock ej en del af de lindrigaste) och alla dödsfall till läkarnes kännedom. Jag har derför för hvarje stad, som finnes upptagen i Tabell I sammanräknat alla sjukdoms- och dödsfall under åren 1866—1885 (dock med undantag af de år, då numerisk uppgift endast föreligger för antalet sjuke enbart eller antalet döde enbart) samt på grund deraf beräknat dödsprocenten.

Förhållandet mellan insjuknade och döde af skarlakansfeber i Sveriges städer åren 1866—1885.

Vimmerby . .	24,5 %	Malmö	16,2 %	Vadstena . . .	14,6 %
Nyköping . .	21,6 „	Åmål	16,0 „	Strengnäs . . .	14,4 „
Karlstad . . .	21,0 „	Skeninge . . .	16,0 „	Jönköping . .	14,3 „
Varberg	20,4 „	Halmstad . . .	16,0 „	Söderhamn . .	14,1 „
Grenna	19,8 „	Upsala	15,9 „	Hudiksvall . .	14,1 „
Askersund . .	19,4 „	Kalmar	15,7 „	Norrköping . .	14,0 „
Marstrand . .	18,6 „	Hernösand . .	15,4 „	Sköfde	13,8 „
Stockholm . .	18,4 „	Karlskrona . .	15,3 „	Enköping . . .	13,7 „
Östersund . .	18,4 „	Kungsbacka .	15,1 „	Lidköping . .	13,7 „
Eksjö	18,3 „	Vesterås . . .	15,0 „	Linköping . .	13,7 „
Norrtelje . . .	18,2 „	Gefle	15,0 „	Söderköping .	13,6 „
Ulricehamn . .	17,8 „	Kristianstad .	14,8 „	Sundsvall . . .	13,2 „
Mariestad . . .	17,7 „	Landskrona .	14,7 „	Luleå	13,1 „
Borås	16,6 „	Visby	14,7 „	Alingsås . . .	13,1 „

Falköping	12,9 %	Venersborg	11,6 %	Skara	8,3 %
Göteborg	12,8 „	Falun	11,4 „	Sala	7,9 „
Helsingborg	12,8 „	Hjo	11,2 „	Karlshamn	7,7 „
Örebro	12,6 „	Uddevalla	10,6 „	Laholm	5,8 „
Lund	12,6 „	Sölvesborg	10,5 „	Vexiö	5,5 „
Oskarshamn	12,3 „	Kristinehamn	10,0 „	Falkenberg	5,5 „
Vestervik	12,2 „	Mariefred	10,0 „	Köping[1])	2,4 „
Umeå	11,7 „	Ystad	8,8 „		
Eskilstuna	11,7 „	Arboga	8,3 „		

Jag har velat anföra dessa siffror, emedan de otvifvelaktigt äro temligen exakta (på förut anförda skäl sannolikt något för höga uttryck) för mortaliteten i skarlakansfeber, och emedan de tillika visa, att olika orter, äfven om man jemför ganska långa tidrymder, i ganska olika grad hemsökas af den sjukdom, som sysselsätter oss, utan att man kan förstå, hvarför sjukdomen skall uppträda så mycket svårare på det ena stället än det andra.

Att på grund af det föreliggande materialet anställa en jemförelse mellan mortaliteten i städerna och pa landsbygden tilltror jag mig ej. Den tyckes nog vara större pa landsbygden, af siffrorna i Tab. I att döma, men som rapporterna från städerna äro så mycket fullständigare än rapporterna från landsbygden, sa är en slutsats, som grundar sig på en jemförelse dem emellan, helt enkelt oberättigad. Att den absoluta dödligheten i skarlakansfeber är större i städerna än på landsbygden är redan omnämndt (sid. 41). Att anställa jemförelser mellan dödligheten i de olika länen kan lika litet, pa grund af det föreliggande materialets beskaffenhet, leda till någon säker slutsats.

Huruvida dödligheten i skarlakansfeber är olika under olika årstider, är ock en sak, som varit föremål för diskussion. Då i Medicinal-Styrelsens Berättelser för aren 1861—1875 en del uppgifter i detta afseende föreligga, har jag sammanstält dessa och på grund af ett material, bestående af 76085 sjukdomsfall med 13556 dödsfall, funnit följande förhållande mellan sjuklighet och dödlighet i de olika månaderna[2]).

Januari	19,7 %	Maj	19,1 %	September	17,7 %
Februari	17,3 „	Juni	18,7 „	Oktober	14,3 „
Mars	18,5 „	Juli	20,0 „	November	15,8 „
April	17,4 „	Augusti	20,1 „	December	17,2 „

1) Rapporter fattas för 3 år, så att siffran möjligen är en helt annan

2) HIRSCH citerar, l. c., p 133 en del af dessa uppgifter, nämligen för åren 1864—1873.

Då emellertid dessa tal äro uträknade äfven efter rapporter från lands-distrikter, hvilka rapporter, såsom ofta nämnts, ej medgifva några säkra statistiska undersökningar, har jag undersökt förhållandet i några af våra större städer, från hvilka uppgifter finnas under en längre följd af år, nämligen Göteborg[1]), Malmö[2]), och Helsingborg[3]) för åren 1861—1885 och Upsala för åren 1875—1885[4]) Jag har då på grund af 15572 sjukdomsfall med 2118 dödsfall funnit följande förhållande

Januari	14,8 %	Maj	11,7 %	September . .	12,2 %
Februari . . .	12,8 „	Juni	14,8 „	Oktober . . .	14,0 „
Mars	14,4 „	Juli	12,5 „	November . .	15,1 „
April	11,3 „	Augusti	12,0 „	December . .	14,2 „

Skilnaden mellan de olika månaderna är i hvardera tabellen ej särdeles betydlig; emellertid öfverensstämma ej dessa tabeller med hvarandra sinsemellan, och detta styrker ytterligare den slutsats, till hvilken HIRSCH kommit, att skarlakansfeber i stort sedt ej uppträder mera malignt den ena årstiden än den andra. Detta stämmer ock med de allmänna uppgifterna angående epidemiernas karakter under olika årstider (se ofvan sid. 59).

Skarlakansfebern förekommer, såsom nämndt, mycket vanligare under barnaåldern än under den mognare åldern, dess betydelse för barnaåldern blir än större, då dertill kommer, att den tillika under den tidigare åldern är en vida allvarsammare sjukdom med ojemförligt större mortalitet än under ett senare skede af menntskolifvet. Ifall vi beräkna mortaliteten på grund af samma material af 20866 fall, ur hvilket vi ofvan (sid. 45) beräknat förekomsten under olika åldrar, finna vi följande dödsprocent för de olika åldrarna.

0—10 år	15520 sjuke,	2219 döde	14,3 %
10—20 år	4793 „	255 „	5,3 „
20—30 år	360 „	22 „	6,1 „
30—40 år	150 „	4 „	2,6 „
Öfver 40 år	43 „	0 „	0 „

1) Fullständiga uppgifter finnas ej för 1882, 1884, 1885.

2) » » » » för 1865, 1868.

3) » » » » för 1875.

4) Från Stockholm föreligga uppgifter angående antalet döda i de olika månaderna blott från de allra sista åren.

Under det första decenniet är således dödligheten i skarlakansfeber mycket större än under senare år. Äfven under de tre derpå följande decennierna är mortaliteten ingalunda obetydlig. Att på grund af ofvanstående tabell antaga en större dödlighet i tredje än i andra decenniet är naturligtvis ej berättigadt, då siffrorna äro väl små.

Angående den olika mortaliteten inom hvart och ett af de olika åren under det första decenniet kan man på grund af de föreliggande data ej draga några bestämda slutsatser, ty dertill äro uppgifterna alldeles för ofullständiga och i detta hänseende sällan specificerade; jag kan endast anföra några spridda uppgifter härom.

I den sid. 45 omnämnda Helsingborgsepidemien 1860 gestaltade sig mortaliteten inom de ålika åldrarna på följande sätt:

Under 1 år	29 sjuke,	15 döde	51,7 %
1—5 år	293 „	25 „	8,5 „
5—10 år	106 „	9 „	8,5 „
10—20 år	50 „	1 „	2,0 „

Under Ramnäs-epidemien 1877—1878 (se sid. 45) var förhållandet följande:

Under 1 år	8 sjuke,	1 död	12,5 %
1—2 år	26 „	7 „	26,9 „
2—3	51 „	16 „	31,3 „
3—4	55 „	17 „	30,9 „
4—5 ar	43 „	8 „	18,6 „
5—6 år	68 „	18 „	26,4 „
6—7 år	44 „	4 „	9,0 „
7—8 år	46 „	2 „	4,3 „
8—9 år	28 „	4 „	14,2 „
9—10 år	17 „	1 „	5,8 „
10—20 år	87 „	0 „	0 „
20—30 år	10 „	0 „	0 „
30—40 år	4 „	1 „	25,0 „
40—50 år	2 „	0 „	0 „
Öfver 50 år	1 „	0 „	0 „

Dessa siffror äro alldeles för små för att tillåta dragandet af några allmängiltiga slutsatser, särskildt som de visa, att förhållandet under olika epidemier är vexlande. Hvad som emellertid är kon-

stant är, att skarlakansfebern, då den uppträder under barnaåldern är vida mera dödande än under senare år.

Från städerna föreligga alltifrån 1861 i de berättelser, som ingå till Statistiska Centralbyrån uppgifter på åldern, ganska noga specificerade[1]), hos dem som aflidit af skarlakansfeber (liksom af öfriga sjukdomar), men då motsvarande uppgifter angående åldern hos de insjuknade alldeles saknas, så kan man på grund häraf ej draga någon slutsats angående skarlakansfeberns mortalitet i de olika åldrarna. De, som afledo i Sveriges städer åren 1863—1870, till ett antal af 4475, voro efter åldern fördelade på följande vis:

0-1 år	1-2 år	2-3 år	3-4 år	4-5 år	5-10 år	10-15 år	15-20 år	20-25 år	25-35 år	35-45 år	Öfver 45 år
438	723	806	680	531	1052	134	36	21	38	9	7

Från och med år 1874 finnas i vår officiela statistik de döde fördelade i två åldersperioder, barn och äldre; gränsen är 10 år. Under åren 1874—1885 voro af de 42577 personer, som aflidit i skarlakansfeber 38966 barn och endast 3611 äldre, förhållandet mellan barnen under 10 år och de äldre utgjorde således 91,5 % och 8,5 %, en ofantlig öfvervigt för barnaåldern. Motsvarande antal insjuknade är naturligtvis ej angifvet, men om vi, i enlighet med hvad vi funnit sid. 45, antaga, att antalet insjuknade under 10 år utgör 74,4 % af samtliga insjuknade, så framgår äfven af de nyss anförda siffrorna, att dödligheten inom den egentliga barnaåldern är betydligt större än inom den mognare åldern.

Att dödligheten hos mankön och qvinkön skulle visa någon väsentligare grad af olikhet, är a priori ej sannolikt, och de förefintliga uppgifterna tyda ej heller derpå. Bland de ofvan sid. 51 anförda 18188 fallen utgjordes af mankön

9102 sjuke, deraf dogo 1715, således 18,8 % mortalitet.

För qvinkönet voro motsvarande siffror

9086 sjuka, deraf dogo 1779, således 19,5 % mortalitet.

---

1) Dessa uppgifter finnas för åren 1861—1870 tryckta, dels i Bidrag till Sveriges officiela Statistik. A) Befolkningsstatistik (åren 1861—1863), dels i Bidrag till Sveriges officiela Statistik. K) Helso- och Sjukvården (1864—1870).

Att dödligheten i skarlakansfeber liksom i öfriga sjukdomar är större hos de fattigare klasserna, der hygieniska missförhållanden af många slag förekomma, är naturligt. Detta styrkes också af uppgifterna i en del rapporter, hvarpå några prof må anföras

1835 Eskilstuna. Några barn, tillhörande de fattiga klasserna, dogo af vattsot.

1840 Kalmar. Några barn af de fattigare klasserna dogo af vattsot.

1843 Karlstad. Skarlakansfebern var elakartad och dödande i de fattigare klasserna, lindrig bland de bättre lottade.

1843 Nyköping. En del af de insjuknade, som tillhörde den fattigare klassen, dogo af eftersjukdomar.

1843 Fryksdal. Flera barn i de fattigare klasserna dogo af vattsot. Bland ståndspersonernas barn var sjukdomen lindrig, ehuru äfven hos dem vattsot förekom som eftersjukdom.

1843 Stranda. 1844 Hjo. 1844 Linköping. 1844 Simrishamn. Bland allmogeklassens barn dogo många af vattsot.

1844 Upsala. Intet dödsfall inom de bättre lottade samhällsklasserna.

1856 Malmö. Skarlakansfeber orsakade dödsfall egentligen bland de fattiga.

1877 Trosa. Alla dödsfall förekommo i den fattigare klassen.

Om smittoförhållandena vid skarlakansfeber.

Skarlakansfebern är som väl kändt en bland de mest utpräg-ladt kontagiösa af alla sjukdomar. Hvarje fall af skarlakansfeber kan derför bli en farlig smittokälla för den, som kommer i beröring dermed, men derför är det icke sagdt, att hvarje fall af skarlakansfeber kan ge upphof till en skarlakansfeber-epidemi.

För att öfverhufvudtaget en epidemi af en smittosam sjukdom skall kunna komma till stånd, erfordras det i första rummet ett kontagium med vissa egenskaper och vidare ett tillräckligt antal för sjukdomen mottagliga individer. En flyktig blick hvar som helst på Tab. I visar, att i hvarje distrikt uppträda med större eller mindre mellantider epidemier, men att under de år, som förflyta mellan dessa epidemier sjukdomen vanligen (särskildt i större distrikt) ej är alldeles borta, utan uppträder med spridda, mer eller mindre talrika fall. Hvarför utveckla sig dessa fall ej till epidemier? Att detta förhållande ej beror pa, att några särskilda åtgärder vidtagits för att hindra sjukdomens spridning, är alldeles patagligt, ty några dylika åtgärder åtminstone af mera energisk beskaffenhet ha väl knappast förekommit. Närmast till hands ligger det då att antaga, att någon epidemi ej blir af, emedan de mottagliga individerna redan haft sjukdomen under den förra epidemien, och sedan dess nya mottagliga individer i tillräckligt antal ej kommit till. Detta kan väl till en viss grad vara sanning, och det bestyrkes af en del redan anförda fakta (se sid. 50), men för alla fall räcker ej denna förklaring. Så t. ex., för att välja det så vidt jag vet mest eklatanta beviset för otillräckligheten af denna förklaring, må skarlakansfeberns förhållande i Göteborg åren 1830—1860 något närmare skärskådas. Af tab. I, 14 synes, att skarlakansfebern år 1860 uppträdde i Göteborg med 62 fall för att året derpå blifva epidemisk, under åren 1851—1859 iakttogos endast spridda fall. Före år 1851 afgåfvos inga läkarerapporter från städerna, men i ALMQVISTS[1]) anförda arbete finna vi för Göteborg uppgift på antalet döde årligen i skarlakansfeber och kunna deraf sluta oss till, huru skarla-

1) ALMQVIST, l. c., p. 680.

kansfeber förhöll sig under åren före 1851. År 1850 dogo 6 personer af skarlakansfeber, åren 1846—1849 ingen, åren 1841—1845 endast 2, 2, 3, 8, 9 resp., åren 1835—1840 ingen, och först när man kommer tillbaka ända till år 1831 finner man en dödssiffra 89, som tyder på ett epidemiskt uppträdande af sjukdomen, 1832—1834 dogo 21, 14 och 12 resp. Således i Göteborg ingen epidemi emellan år 1831 och 1861, eller om man så vill emellan år 1834 och 1860, en tidrymd af 26 år. Nu skulle man ju kunna förmoda, att under dessa år dock någon epidemi uppträdt, fastän med ytterst ringa mortalitet, och möjligheten häraf kan ju ej alldeles förnekas; dock så mycket är säkert, att någon verklig epidemi, d. v. s. med förmåga att gripa omkring sig öfver ett större område, har ej förefunnits, detta kan man sluta deraf, att läkarerapporterna ej omtala några epidemier under 1830- och 1840-talet vare sig i Göteborgs eller Hallands län, hvilka bägge län i första hand borde bli berörda af en epidemi i Göteborg; först år 1853 uppstår en epidemi i mellersta Bohuslän. Således, alldeles säkert under 10 år, och med en till visshet gränsande sannolikhet under 26 år har någon skarlakansfeber-epidemi ej uppträdt i Göteborg, oaktadt visserligen spridda fall emellanåt visat sig. Epidemiens uteblifvande kan i detta fall naturligtvis ej bero af brist på mottagliga individer, ty den ena generationen i den lämpligaste åldern aflöste den andra undan för undan. Efter 1860 ändras med ett slag situationen, en epidemi uppträder, och sjukdomen blir sedan så godt som endemisk med en då och då inträdande epidemisk stegring. Vid ett sådant förhållande nödgas man antaga, att kontagiet, ehuru det funnits till hands, under många år ej haft den för utvecklingen af en epidemi tillräckliga lifskraften, men att det sedan på något vis förvärfvat den nödiga lifsenergien och då hastigt nått en storartad utveckling. Huru denna utveckling i sjelfva verket eger rum, derom veta vi för närvarande ingenting, utan befinna oss på hypotesernas vidsträckta fält. Emellertid framgår det af de anförda fakta (till hvilka många andra dylika kunna läggas, ehuru visserligen inga så öfvertygande), att skarlakansfeberns kontagium ej alltid har samma egenskaper, och att en viss speciel beskaffenhet fordras hos detsamma, för att en skarlakansfeber-epidemi skall kunna komma till stånd.

Antingen skarlakansfebern uppträder sporadiskt eller epidemiskt, men särskildt när den uppträder sporadiskt, så har dock all-

deles gifvet äfven den individuela dispositionen en stor betydelse för dess förekomst och dess spridning. Detta kan man sluta redan deraf, att, när man vid läkareundersökningar gör sig underrättad om de undersöktes anamnestiska data i detalj (såsom t. ex. vid lifförsäkringar, för kliniska ändamål o. s. v.), så är det särdeles vanligt, att skarlakansfeber ej finnes i anamnesen, under det att deremot personen i fråga i regel haft messling; den individuela mottagligheten för skarlakansfeber tyckes vara vida mindre än dispositionen för messling.

Visserligen berättas det ej sällan, att skarlakansfebern under en utbredd epidemi angripit en mycket stor del af befolkningen, och detta tyckes, såsom förut nämndt, särskildt vara förhållandet på orter, der sjukdomen ej på länge uppträdt. Så t. ex. de redan omtalade epidemierna i Strömstad 1824 och i Lycksele 1856, der enligt uppgift nästan alla haft skarlakansfeber i mer eller mindre utvecklad grad. Äfven på orter, der sjukdomen är vanlig och ej sällan förekommer såsom epidemi, händer det emellanåt, att en eller annan epidemi griper omkring sig särdeles vidsträckt och angriper en stor del af befolkningen, så t. ex. berättas från Södertelje 1870, att ofta hela familjerna insjuknade, utan afseende på om de förut haft skarlakansfeber(?). Såsom exempel på dylika särdeles genomgående epidemier må vidare anföras epidemierna i Fellingsbro socken (tillhörande Örebro och Vesterås distrikt) år 1856 och i Hosjö socken af Falu distrikt år 1857. I Fellingsbro socken med 5816 innevånare sjuknade öfver 500 personer och 84 dogo, således 85,9 insjuknade på 1000 af befolkningen. I Hosjö med 400 innevånare sjuknade 78, 28 dogo, således 195,0 insjuknade på 1000. Under epidemier af sådan art som de nu nämnda tyckes det, som om den individuela dispositionen ej skulle betyda något särdeles mycket gent emot infektionens styrka, men den kan ju i alla fall vara af betydelse i så måtto, att sjukdomen kan alltefter dispositionens art gestalta sig mildare eller svårare. Huruvida detta gäller om dispositionen i allmänhet, är omöjligt att säga, men att det gäller för den särskilda grad af disposition, som betingas af olika ålder, är förut visadt.

Emellertid, ofta visar det sig tydligt, att den individuela dispositionen spelar en stor roll, och det t. o. m. under vidsträckta epidemier, såsom af en del berättelser framgår. Icke nog med att från många håll berättas, att en del personer, oaktadt utsatta för

smitta, ej fingo sjukdomen, denna disposition eller snarare sagdt brist på disposition tyckes sträcka sig ej blott till enstaka individer, utan till familjer, till byar, till stadsdelar, till hela socknar, utan att man egentligen kan förstå orsaken, hvarför den eller den byn, den eller den familjen skall förskonas från sjukdomen, då några särskilda förhållanden, som skulle skydda densamma, synbarligen ej förefinnas. Ej sällan anföres sålunda i berättelserna, att en epidemi, som spridt sig vida omkring, stundom hoppar öfver en socken, som ligger midt i vägen för densamma, eller att en epidemi t. ex. angriper blott en viss del af en socken och lemnar andra delar i fred, oaktadt beröringen med af sjukdomen hemsökta orter är liflig; någon lokal disposition af hittills okänd art måste väl derför sannolikt under vissa omständigheter förefinnas. Att vissa familjer under utbredda epidemier ej hemsökas af sjukdomen, oaktadt ständigt tillfälle till smitta, anföres ofta. Såsom ett särdeles upplysande exempel må följande utdrag ur PALLINS redogörelse[1]) för Ramnäs-epidemien 1877—1878 anföras. »Vissa familjer tyckas nästan fria från disposition; sålunda blefvo 2 bland Ramnäs valsverks 32 familjer fria från sjukdomen, likaså i Räfnäs by en familj, under det sjukdomen rasade vildt ibland alla grannarne. Så undgingo äfven mina egna barn sjukdomen, ehuru jag nästan dagligen under hela epidemien var i beröring med skarlakansfebersjuka». Ett annat, kanske ännu påtagligare exempel på dispositionens stora betydelse äfven under epidemier finnes anfördt af LEWIN[2]) från Stockholms-epidemien 1848—1850. »På Prins Carls uppfostrings-inrättning för vanvårdade barn vistades år 1849 81 gossar och 41 flickor från 8—16 års ålder under goda hygieniska förhållanden och i stora, luftiga både arbets- och sofrum. Begge afdelningarne befinnas visserligen i skilda byggnader, men hafva dock skolrum m. m. gemensamt, så att ett smittämne lätt kan meddelas från den ena till den andra. Den 21 Sept. 1849 yppade sig derstädes första fallet af skarlakansfeber, nemligen på goss-afdelningen, der den 10-årige gossen Nyström insjuknade i en lindrig form af densamma. Sedermera under nära 2 månaders tid, eller till den 20:de följande November, insjuknade efterhand 31 gossar eller tillsammans 32 . . . . Utom dessa insjuknade å goss-afdelningen äfvenledes en sköterska

1) l. c., p. 99.
2) l. c., p. 186.

med hennes fyra barn, det yngsta af 3 års ålder, alla i utbildad skarlakansfeber. Men oaktadt således smittan syntes vara ganska intensiv, och inga åtgärder för dess utestängande från flick-afdelningen vidtogos, inträffade likväl å denna afdelning endast ett enda utbildadt sjukdomsfall, nämligen fram i Oktober, när epidemien å goss-afdelningen var nära sitt slut. Detta fall aflopp lindrigt, och för öfrigt visade sig å flick-afdelningen intet fall af angina, eller annat tecken till smittans närvaro . . . . Vid detta tillfälle förefunnos ej heller någon olikhet i yttre förhållanden, hvaraf stundom denna olika inverkan kan förklaras, utan måste den antagas hafva berott på en olika mottaglighet hos individerna».

När skarlakansfebern uppträder sporadiskt, så gör sig denna disposition ännu mera gällande, och bland en mängd individer, som i lika grad utsättas för smittan, angripas blott enstaka. Ett dylikt förhållande omtalas ofta. Så t. ex. omtalas från Göteborg 1856, att skarlakansfebern under de sista åren aldrig gått epidemiskt derstädes, utan endast uppträdt med spridda fall, hvarvid ofta ett barn i en familj sjuknade, utan att de andra blefvo smittade. Ett liknande förhållande omtalas från Jemshög 1865 och från Avesta 1879 såsom särdeles vanligt, och äfven på många andra håll är det iakttaget. Den lokala dispositionen, som man efter hvad nyss blifvit sagdt ser sig nödsakad att antaga, kommer, då fråga är om ett sporadiskt uppträdande af skarlakansfebern, naturligtvis också till sin rätt, och mycket ofta berättas i rapporterna från alla håll, att skarlakansfeber visat sig som en liten lokal epidemi i ett eller par hus utan att sprida sig till omgifningen.

Huru smittan i de enskilda epidemierna eller de enskilda fallen öfverförts, derom föreligga ej särdeles många berättelser, så att det i allmänhet ej låter sig göra att steg för steg följa en epidemi under dess vandringar inom ett mindre eller ett större område. En sådan öfversigt försvåras ock deraf, att det ej alltid varit förhållandet, att smittan öfverförts från en närgränsande ort, utan den kan vara förd till orten direkt från en långt aflägset belägen trakt. Detta förhållande, i förening med smitto-ämnets kända tenacitet, har vållat, att mycket ofta i rapporterna, särdeles från äldre tider, det påstående göres, att skarlakansfebern uppstått autochtont på platsen.

Hvad nu sjelfva smittans utbredning beträffar, så omtalas särdeles ofta i rapporterna, att smittan spridt sig genom skolorna.

Som ett eklatant exempel härpå må anföras följande: från Kumla socken af Örebro distrikt berättas år 1883, att tre härdar för skarlakansfeber förefunnits, och att dessa till sin utsträckning motsvarat tre olika skoldistrikt. Liknande uppgifter föreligga från flera håll. Från ·ett och annat ställe omtalas t. o. m., att, sedan skolorna för att hindra sjukdomens utbredning blifvit stängda, deras återöppnande medförde ett förnyadt uppflammande af epidemien. Skolorna hafva i så mycket rikligare grad kunnat bidraga till smittans spridande, som de ofta trots sjukdomens epidemiska uppträdande fått fortsätta sin verksamhet. Från Naum berättas 1882, att man visserligen stängde skolorna, men ej för att söka hindra sjukdomens spridning, utan emedan de flesta barn redan hade insjuknat. En och annan observatör tyckes dock ej vilja tillerkänna skolorna någon särdeles stor betydelse för skarlakansfeberns spridning, så t. ex. yttrar PALLIN i sitt ofta citerade arbete[1]): »skolgången tycks föga eller intet ha ökat sjukdomens utbredning åtminstone ej direkt, ty oaktadt läsningen i folkskolorna oafbrutet fortgick, minskades dock den relativa sjukfreqvensen betydligt just ifrån skolålderns början».

Angående det närmare förhållandet vid smittans öfverförande i skolorna, så kan man tänka sig, att detta kan ske genom förmedling af såväl sjuka som friska barn. Sannolikt eger det rum på båda sätten. Dels är ju sjukdomen ibland särdeles obetydlig, inskränkande sig till en lindrig halsfluss och ett ofta förbisedt utslag, barn som ha skarlakansfebern i den formen skickas väl i allmänhet, särdeles på landet, der okunnigheten och vårdslösheten i dylika saker helt naturligt är vida större än i städerna, till skolorna och sprida sålunda sjukdomen; dels är det ock, enligt hvad allmänt uppgifves, särdeles vanligt, att barnen efter genomgången sjukdom skickas i skolorna utan några slags desinfektionsåtgärder och ofta före slutad affjälling (denna kan som kändt draga ganska långt ut på tiden), och äfven i slika fall föra de smitta med sig; huruvida sjukdomen smittar under inkubationsstadiet, och barn, som under detta stadium befinna sig i skolan, således sprida smitta, derom är man ej ense. Att friska barn, hvilka i sina hem hafva anförvandter sjuka i skarlakansfeber, kunna sprida sjukdomen, måste man på grund af många samstämmande vitnesbörd antaga.

Utom genom skolorna har sjukdomen ej sällan, såsom i rapporterna oupphörligt omnämnas, blifvit spridd derigenom, att vid

1) PALLIN, l. c., p. 99.

dödsfall af skarlakansfeber, liksom vid andra dödsfall, storartade begrafningar enligt den svenska allmogens plägsed blifvit anstälda och såmedels stora menniskomassor samlats i det inficierade huset. Dessa två källor för smittans spridning, skolorna och folksamlingar vid begrafningar, hafva dock, ehuru förr af särdeles stor vigt, på de sista åren förlorat en god del af denna sin betydelse, sedan i 1874 års Helsovårdsstadga särskilda bestämmelser utfärdades, dels om skolors stängande under epidemier, dels om förekommande af onödiga folksamlingar, genom hvilka sjukdomens spridning kan underlättas.

I rapporterna föreligga, utom allmänna uppgifter om smittans spridning genom skolor o. d., äfven en del berättelser om huru smittan i enskilda fall öfverförts från en sjuk individ till en frisk genom besök o. d. Att här anföra några af dessa berättelser vore utan allt intresse. Deremot kan det vara mera skäl att ur rapporterna meddela några fall, då smittan enligt uppgift öfverförts genom förmedling af friska personer, hvilka förut varit i beröring med skarlakansfebersjuka.

1844 Uddeholm. En 25 års hustru biträddes vid förlossning af en närboende bondqvinna, hvars två barn nyligen insjuknat, utan att man visste det vara skarlakansfeber. Både hustrun och hennes nyfödda barn fingo skarlakansfeber, den förra dog på 5, det senare på 10 dygnet efter förlossningen.

1865 Helsingborg. Smittan fördes till ett barn genom besök af frisk person från skarlakansfebersmittad ort.

1876 Nås. Provincialläkaren i distriktet, ECKERBOM, besökte skarlakansfebersjuka barn på ett afstånd af 6 mil från sitt hem. På tolfte dagen efter hans hemkomst sjuknade hans barn i skarlakansfeber, han sjelf och hans hustru i angina [1]).

1) Att läkare på sådant sätt infört skarlakansfeber i sina familjer, har otvifvelaktigt ofta förekommit. I sammanhang dermed kan man för sig uppställa den frågan, huruvida ej skarlakansfeber, som så lätt sprides genom friska personer, som besökt sjuka, ofta nog sprides omkring af läkarne. Sannolikt har väl så emellanåt varit fallet, ehuru inga direkta uppgifter härom föreligga. Att läkarne sjelfva sjuknat, tyckes ej varit vanligt. Så vidt jag kunnat finna är endast ett fall med dödlig utgång hos en läkare omnämndt, nämligen provincialläkaren i Svenljunga, P. G. MELIN, som dog under epidemien derstädes 1866. (Svenska Läkaresällskapets Förhandlingar 1866, p. 297).

1877 Ramnäs[1]). Arbetaren Nyblom vid Ramnäs valsverk vistades under julhelgen 1876 i Vestergötland hos en slägting, hvars barn lågo i skarlakansfeber. Han återkom hem den 30 December, och den 6 derpå följande Januari insjuknade hans 5-årige son i samma sjukdom. Den 11 Januari insjuknade gossens syster och tre kusiner (hvilkas föräldrar, men icke barnen sjelfva, besökt Nybloms hem) samt Nybloms tjensteflicka. Denna flicka hemsändes till sina föräldrar i en annan del af socknen. Vid månadens slut insjuknade nämnda flickas far och två bröder. Derefter blef sjukdomen snart epidemisk.

1878 Rejmyre. Natten till den 1 Januari fick en person, boende 6 mil härifrån, nattlogis i en gård härstädes. Främlingen var frisk, men i hans hem, hvarifrån han just kom, lågo två barn sjuka i skarlakansfeber. Redan den 2 Januari insjuknade i huset, der främlingen legat, en 5 års flicka och sedan ytterligare tre barn.

1878 Hemse. Ett bondfolk var borta på en begrafning, långt från sitt hem, efter en person, som aflidit i skarlakansfeber. Fyra dagar derefter insjuknade deras barn i ssmma sjukdom.

1878 Kungsbacka. En qvinna for in till Göteborg för att sköta ett af sina barn, som insjuknat derstädes i skarlakansfeber. Då hon hemkom derifrån, sjuknade sedermera hennes öfriga hemmavarande barn.

1881 Kungsbacka. En vandrande krämare, i hvars hem två barn lågo sjuka i skarlakansfeber, var inhyst på ett ställe. Kort derefter utbröt sjukdomen på stället.

1882 Hofva. En skomakare, som arbetat i ett hus, der två månader förut skarlakansfeber funnits, införde på så sätt sjukdomen i sin familj.

1882 Hofors. En hustru, som skött en skarlakansfebersjuk person $^3/_4$ mil från sitt hem, hemförde sjukdomen till sina barn.

1883 Vingåker. En skollärarinna hade varit på besök i Vestmanland på en ort, der skarlakansfeber var gängse. Kort efter hennes återkomst derifrån insjuknade tre af hennes lärjungar.

Att sjukdomen införts genom kringstrykande folk, omtalas från flera håll, så t. ex. från Sveg 1873, Ramnäs 1880, Kungsbacka 1881, Askersund 1881, men utan att det alltid nämnes, huruvida de kringstrykande sjelfva haft sjukdomen eller ej.

---

1) Pallin, l. c., p. 98.

Liksom skarlakansfeber kan spridas genom friska och sjuka, kan den ock spridas genom döda. Från Örebro distrikt berättas 1882, att sjukdomen infördes i en socken genom liket af en flicka, som dött af skarlakansfeber i en annan socken. Liket hemfördes och utstäldes till beskådande, flera af de dervid närvarande barnen insjuknade kort efteråt. Fallet illustrerar den totala okunnighet i hygienens enklaste lagar, som råder mångenstädes på vår landsbygd.

Egendomligare är onekligen följande fall. I Vifstavarfs distrikt uppträdde år 1881 två skarlakansfeber-epidemier, den första Januari—Maj med 67 sjuka, den andra Juni—Juli med 12 sjuka. Såsom orsak till den andra epidemien uppgifves, att den torde hafva uppkommit från en s. k. vintergraf å Timrå kyrkogård. I denna graf voro de flesta lik af dem, som dött i den första epidemien, nedsatta. Grafven var som vanligt öppen till fram på sommaren. »Smittämnet, som förut var bundet af kölden, löskom af sommarvärmen». Alla barn, som bodde vid kyrkogården och ej förut haft skarlakansfeber, sjuknade nu. — Då man ännu ej känner skarlakansfeberkontagiet och dess lifsvilkor, så kan man ju ej förneka möjligheten af att det under inverkan af köld länge kan bibehålla sin lifskraft, och att sålunda epidemien i fråga verkligen skulle hafva uppkommit på sätt som af beskrifningen framgår. Detta uppkomstsätt står ej heller i strid med de resultat, till hvilka BERGMAN kommit i ett nyligen utgifvet arbete[1]). BERGMAN yttrar[2]): »Ofärd genom dessa smittor (koppor, messling, skarlakansfeber m. fl.) kan naturligtvis endast derigenom från begrafningsplats uppkomma, att graf eller grift, hvari infektionslik nedsatts, ånyo öppnas, innan ännu upplösningen försiggått, och för så vidt vid sjelfva begrafningen iakttagande af betryggande desinfektionsåtgärder försummats». I anförda fall hade upplösningen utan tvifvel förhindrats af kölden, och någon desinfektion hade helt säkert ej företagits. I hvilket fall som helst är denna berättelse af särdeles stort intresse, då enligt BERGMANS uppgift alla föregående i literaturen cirkulerande berättelser om utbrott af smittosam sjukdom, härledande sig från redan graflagdt lik, utan undantag förskrifva sig från förgångna sekler.

---

1) BERGMAN, I Begrafnings- och Likbränningsfrågan ur medicinsk synpunkt, Upsala Läkareförenings Förhandlingar, Bd XXIV, p. 39.

2) l. c., p. 59.

Skarlakansfebersmittan utbreder sig ibland långa vägar per continuitatem från den ena orten till den andra och följer då de vanliga kommunikationslederna, ofta omtalas, att sjukdomen sprider sig utefter en landsväg eller efter en floddal (Lycksele 1856, Öfver-Luleå 1870). Andra gånger återigen kan sjukdomen införas på en ort från mer eller mindre aflägset bort belägna ställen. Några exempel må anföras.

1764 Norrköping. Sjukdomen började hos en familj, som kom från Stockholm och nyss före afresan gjort besök i ett hus, der skarlakansfebern gick.

1808 Uddevalla. Sjukdomen infördes från Göteborg, der den var gängse, med en skarlakansfebersjuk person.

1849 Eskilstuna. Epidemien uppkom genom en dräng, som kom från exercis i Malmköping med en svår angina scarlatinosa sine exanthemate.

1863 Visby. Sjukdomen införd från Stockholm.

1866 Åtvidaberg. Ett barn, som kom från skarlakansfebersmittad ort, Kisa, sjuknade efter ett par dagar i skarlakansfeber, hvarefter sjukdomen spred sig.

1871 Edsberg. Skarlakansfeber hitförd från Jönköping genom ett barn, som der legat i denna sjukdom.

1875 Stockholms distrikt. Smittan medfördes af en familj, som kom från Vermland, ett barn i familjen hade redan dött der.

1876 Klippan. Smittan hitfördes med en yngling från Stockholm, som der legat sjuk i difteri(!), 10 dygn efter hans hitkomst sjuknade hans syskon i skarlakansfeber.

1876 Näs. Smittan infördes från Karlstad med ett barn, som varit på besök der och vid hemkomsten sjuknade.

1879 Trollhättan. Sjukdomen infördes af en flicka, som varit på besök i Göteborg hos en familj, der barnen hade skarlakansfeber; vid hemkomsten sjuknade flickan.

1879 Karlstad. Sjukdomen uppträdde i en familj, som nyss hemkommit från Göteborg.

1880 Lund. En konstberiderska, som insjuknade straxt efter sin ankomst från Göteborg, var det första fallet.

1880 Östersund. Sjukdomen kom med arbetare från Vesterbotten.

1881 Dannemora. En tjensteflicka sjuknade åtta dagar efter hemkomsten från Stockholm, der skarlakansfeber gick.

Skarlakansfebern har emellanåt importerats till Sverige från utlandet, jag har derom funnit följande uppgifter.

1824. Sannolikt införd till Jukkasjärvi i Norrbottens län från Norge.

1854. Skarlakansfeber uppträdde i Strömstads distrikt, efter att länge och svårt ha grasserat i Fredrikshald och kringliggande trakt.

1862. Skarlakansfebern inkom till Haparanda från Finland.

1871 Pajala distrikt. Skarlakansfeber infördes till Jukkasjärvi och Enontekis med från Norge kommande lappar, spridde sig med dem på deras vandringar, gick ej nedanför lappmarksgränsen.

1875 infördes skarlakansfeber till Strömstad från Fredikshald.

1882. Skarlakansfebern inkom från Norge till Lycksele distrikt, uppträdde i vestligaste delen af distriktet i Tärna, spred sig ej österut.

Ha vi sålunda emellanåt fått skarlakansfeber från våra grannar, så ha vi ock emellanåt äfven till dem exporterat sjukdomen. JOHANNESSEN[1]) uppgifver sålunda, att skarlakansfeber vid två tillfällen införts från Sverige till Norge, dels 1870 till Grong (i Nordre Throndhjems amt), dels 1875 till Kongsvinger.

Sannolikt är väl, att sjukdomen mycket oftare än hvad dessa uppgifter innehålla, passerat fram och tillbaka öfver Sveriges landgränser.

Någon bestämd uppgift om införsel af smittämne sjöledes ifrån har jag ej kunnat finna, men troligt är väl, att sjukdomen äfven på denna väg många gånger införts till Sverige. Till Norge har sjukdomen flera gånger[1]) införts sjövägen, från Ryssland, från Frankrike och från England.

Vid tal om skarlakansfeberns införande till Sverige från utlandet, så framställer sig helt naturligt till besvarande den frågan: är skarlakansfeber en i Sverige verkligen inhemsk sjukdom, eller måste, för att den skall kunna vidmakthålla sig inom landet, nytt och friskt smittämne emellanåt införas från utlandet[2])?

---

1) JOHANNESSEN, l. c., p. 163.

2) Här må erinras om, att ALMQUIST i en afhandling (Wie enstehen unsere Masernepidemien? Warum hören sie auf? Göteborg 1885) för en annan, skarlakansfebern närstående, sjukdom, nämligen messling, sökt visa, att den för hvarje gång den uppträdt som en allmän epidemi i Sverige, blifvit införd från utlandet.

Som bekant förhålla sig de smittosamma sjukdomarna ganska olika i afseende på sin geografiska utbredning. En del af dem tyckas vara bofasta så godt som öfver hela jordklotet och kunna trifvas hvar som helst. Andra deremot, de mest bekanta exemplen äro pest, kolera och gula febern, ha sina bestämda hemvist, jemförelsevis inskränkta områden, der alla för de resp. smittämnenas vidmakthållande och utveckling nödvändiga vilkor förefinnas, från dessa stamhåll göra de ibland utfall och företaga härjande ströftåg öfver större eller mindre områden af jordklotet, de kunna uppehålla sig ofta långa tider på dessa vandringar, men regeln är, att de dock slutligen måste draga sig tillbaka och försvinna från dessa, för dem mera främmande trakter; i sina egentliga hemorter upphöra de deremot aldrig. Huru skarlakansfebern i detta hänseende förhåller sig, och hvarest dess egentliga hem är, derom vet man visserligen ej särdeles mycket, men enligt HIRSCHS [1]) uppgifter vet man åtminstone alldeles säkert, att skarlakansfeberns endemiska område är ganska inskränkt, att sjukdomen på talrika ställen af jordklotet (särdeles i Asien och Afrika) aldrig förekommer annat än, då smitta tillföres från annat håll, att den i så fall visserligen förmår att hålla sig qvar längre eller kortare tid, men slutligen utslocknar, och att ett förnyadt uppträdande af sjukdomen på samma ställe alltid förutsätter en ny tillförsel af smittämne.

För att kunna bedöma Sveriges ställning gentemot skarlakansfebern i denna fråga ha vi i vår föregående framställning rätt många hållpunkter. Hvad till en början skarlakansfeberns första uppträdande i Sverige angår, så äro vi visserligen ej fullt säkra på, att detta skedde precis år 1741, och att sjukdomen aldrig någonsin förr förekommit i vårt land, men så mycket är på grund af trovärdiga auktorers (ROSENSTEIN) utsago konstateradt, att sjukdomen omkring midten af förra seklet var särdeles ovanlig i Sverige. Sjukdomen fortfor sedan en lång tid bortåt att räknas till de mera sällsynta, ehuru den visserligen småningom allt mer och mer fattade fot, och först ungefär vid midten af detta århundrade finna vi den som en bland våra vanligare sjukdomar. Derefter tyckes den, ehuru visserligen under fluktuationer, stadigt hafva tilltagit och vunnit i utbredning inom landet. På samma gång den blifvit vanligare, har dess malignitet också ökats, och detta fram-

1) HIRSCH, l. c., p. 137.

träder sådeles tydligt ungefär vid detta århundrades midt. Under de sista decennierna har den utgjort en af de vigtigaste och betydelsefullaste af våra sjukdomar. I sammanhang härmed må påpekas, att de länder, inom hvilka skarlakansfebern nu för tiden företrädesvis herskar, äro Tyskland, Nederländerna, England, Ryssland och de skandinaviska länderna. Denna skarlakansfeberns utvecklingshistoria i vårt land tyder icke på ett emellanåt af sjukdomen företaget infall i landet, utan den låter väl snarast tolka sig på det viset, att skarlakansfebern, som kanske eller kanske icke förut funnits i Sverige, vid midten af det adertonde århundradet definitivt innästlade sig i landet, att den sedermera blifvit allt mera rotfast inom landet, och att den numera, om den ock från början ej haft ett stadigvarande hem här, likväl är fullkomligt acklimatiserad hos oss. Dermed är ej alls förnekadt, att vi emellanat kunna få ett tillskott af smittämne från något land, som i ännu högre grad än Sverige är sjukdomens rätta hem, särskildt kunna vi framkasta en förmodan om att något sådant inträffade vid midten af innevarande sekel, efter hvilken tid skarlakansfebern i Sverige ökats både i intersitet och extensitet.

Om vi försöka att, efter samma metod som ALMQVIST användt vid sina undersökningar angående messlingens uppträdande i Sverige, följa de olika skarlakansepidemierna i deras vandringar för att möjligen kunna spåra deras uppkomst, så komma vi ej långt. Messlingsepidemierna äro i allmänhet vida lättare att följa. Messlingen har nämligen inom Sverige oftast uppträdt så, att en epidemi, som visar sig, successivt spridt sig öfver större delen af landet; då denna epidemi tagit slut, har också landet varit så godt som alldeles fritt från messling, till dess nästa epidemi kommit, som åter dragit igenom hela landet; derefter åter en period fri från sjukdomen o. s. v. Skarlakansfebern deremot förhåller sig på helt annat sätt. I allmänhet kan man ej följa en epidemi af densamma öfver ett särdeles stort område. Deremot har den ofta en stor förkärlek för att, när den kommit till ett ställe, särdeles envist rota sig in derstädes och mycket länge, flera år (som exempel må anföras epidemien i Grangärdes distrikt 1865—1869 och epidemien i Linköpings distrikt 1863—1871) hålla sig qvar der. Följden häraf blir, att man nästan för hvarje år har en massa epidemier här och der, hvilka det är synnerligen svårt, oftast omöjligt att sätta i direkt förbindelse med hvarandra. Nu kommer härtill

ytterligare, att ofta finnas alls inga uppgifter om, huru smittan antagligen införts, ibland uppgifves det, att smittan blifvit förd från närgränsande ort, ibland återigen långväga ifrån, stundom berättas det, att smittan under ett visst år införts i ett distrikt i flera omgångar och från olika håll. Epidemierna blifva salunda sammanblandade med hvarandra. Den tid, som förflyter emellan tvänne epidemier i en viss ort, utfylles ofta af spridda, ibland talrika fall af skarlakansfeber, så att man ofta har svårt att bestämma epidemiernas början och slut.

Före midten af innevarande århundrade, då skarlakansfebern ännu var relativt sällsynt, borde det vara lättare att följa de olika epidemierna. Det förhandenvarande materialet tillåter väl icke detta i detalj, men såsom redan (sid. 30) papekats, visar det sig dock, att skarlakansfebern vissa år utvecklat sig till allmänna epidemier, under det att den under mellantiderna uppträdt mindre allmänt, dock nästan alltid äfven dessa år med små epidemier här och der; äfven under de senare årtiondena kan man, ehuru ej så tydligt, iakttaga samma sätt för sjukdomen att uppträda. Aldrig någonsin plägar dock skarlakansfebern, såsom förhållandet är med messling, under tiden mellan epidemierna så godt som försvinna.

För att förklara de periodvis återkommande större epidemierna måste man antaga, på samma sätt som vi i början af detta kapitel visat förhållandet vara med de lokala epidemierna, att sjukdomens smittämne på ett eller annat vis vinner ökad lifskraft. Man kan nu antaga, det denna ökade lifskraft endast skulle bero derpå, att en del nya, för smittan mottagliga individer tillkommit, men detta antagande är nog ej tillräckligt att förklara saken, ty då borde naturligtvis ej så långa tider förflyta mellan epidemierna. Visserligen är detta nämnda moment af stor betydelse, men sannolikt behöfves ytterligare, att kontagiet på något, för oss alldeles obekant sätt, genomgår någon slags utvecklings- eller regenerationsprocess. Nu skulle man kunna föreställa sig, att denna utveckling af kontagiet helt enkelt reducerade sig till ett tillskott i smittämne från något håll, der lefnadsfriskare sådant funnes, men något skäl för en sådan åsigt kan man ej hemta från epidemiernas historia i vårt land. I sin nämnda uppsats har Almqvist velat göra troligt, att messlingen alltid börjar i sjöstäderna eller vid gränsen och derifrån sprider sig öfver landet; något dylikt kunna vi ej på grund af föreliggande material finna för skarlakansfeber. Dermed förnekas ej, att så

emellanåt kan hafva tillgått, men att bevisa detta låter sig väl knappast göra. Man skulle visserligen kunna vara frestad att antaga, att under sådana förhållanden som i Göteborg år 1860 (se sidan 67) smittämne införts utifrån, men lika väl kan det hafva införts från andra delar af Sverige, der under 1850-talet en mängd epidemier på olika håll visade sig; alldeles ur räkningen får ej heller den möjligheten till förklaring lemnas, att, ehuru visserligen de för kontagiets utveckling gynnsamma vilkoren under en lång tid ej varit förhanden på platsen, sådana dock nu kunde hafva kommit till stånd; anmärkas må ock, att denna Göteborgs-epidemi ej fick någon nämnvärd spridning till omgifvande trakter, hvilket borde hafva varit fallet, ifall den berott på införsel af mera kraftigt och lefnadsfriskt kontagium. På frågans närvarande ståndpunkt, och då vi ej alls känna, hvarest skarlakansfeberns verkliga hem är beläget, är det tvifvelsutan riktigast att, såsom redan förut är nämndt, antaga för sannolikt, att skarlakansfebern är fullkomligt acklimatiserad hos oss, och att dess smittämne här kan reproducera sig i tillräcklig grad för sjukdomens vidmakthållande.

Om symtom och komplikationer vid skarlakansfeber[1]).

Skarlakansfebern uppträder, såsom redan nämdt, under olika epidemier med betydligt vexlande intensitet och i följd deraf, då sjukdomens malignitet bestämmes af vissa komplikationer, med ganska olika symtom. Emellertid äro visserligen ej de olika epidemierna hvar för sig utmärkta genom uppträdandet af vissa för dem karakteristiska symtom, stundom kan det nog förhålla sig så, att under en viss epidemi ett gifvet symtom så att säga trycker sin prägel på sjukdomsbilden, men ofta förhålla sig de enskilda fallen ganska olika, så att en del äro synnerligen lindriga, en del svåra, ja af personer, som sjukna i samma familj under alldeles liknande förhållanden kan den ena ha helt och hållet andra symtom än den andra. Mångfaldiga exempel kunna anföras härpå; såsom ett bland de mest karakteristiska må ur rapporten från Motala östra distrikt 1878 anföras, att det ej var ovanligt, att af två syskon, som hade skarlakansfeber samtidigt och lågo i samma säng, den ena hade starkt exantem och obetydlig angina, den andra deremot företedde stora pseudomembraner i halsen och knappt märkbart exantem.

Dessa förhållanden vålla, att man har svårt att finna någon utpräglad skilnad de olika epidemierna emellan i symtomatiskt hänseende, men jag har i alla fall sökt att, utgående från vissa enskilda symtom eller komplikationer, studera dessa i deras förekomst under olika epidemier[2]). Någon fullständig sammanställning kan det naturligtvis ej bli fråga om, ty materialets ojemnhet omöjliggör detta, men en del slutsatser, som ej alldeles sakna intresse, torde man dock kunna draga.

---

1) Om inkubationstiden för skarlakansfeber har jag knappast funnit några meddelanden af värde. De vigtigaste data finnas för öfrigt anförda på sid. 72–73. Den kortaste inkubationstiden är meddelad från Rejmyre 1878, något öfver ett dygn. Deremot är det vanskligt att bestämma den längsta inkubationstiden, ty kontagiet kan ju t. ex. en tid förblifva overksamt i klädedrägten o. d., innan det kommer till utveckling.

2) Härvid är det naturligt, att en del epidemier måste nämnas på flera ställen, och en del omsägningar kunna derför ej undvikas.

Mycket ofta omnämnes i rapporterna, att de eller de komplikationerna varit ofta förekommande, men numeriska uppgifter förekomma jemförelsevis sällan. Från några epidemier, der dylika uppgifter förefunnits, meddelar jag dessa här i ett sammanhang, på det att man derigenom skall få en föreställning om de olika komplikationernas ungefärliga förekomst. Uppgifterna äro alltför få för att lämpa sig för tabellarisk uppställning.

1857—1859 Gefle[1]. Af 133 sjuka hade 42 pseudomembranös eller ulcerös angina, 31 nefrit, 9 flegmonös parotit, 6 otit, 17 ledgångsaffektioner (ej purulenta).

1868 Söderköping. Af 33 sjuka hade 22 difteri, 2 nefrit, 2 halskörtel-bulnader, 2 otit.

1869 Öfver-Luleå. Af 28 fall hade 5 difteri, 11 nefrit, 2 halskörtel-bulnader, 1 otit.

1869 Helsingborg. Af 72 sjuka hade 24 difteri, 14 nefrit, 2 halskörtel-bulnader.

1870 Råneå. Af 170 sjuka hade 18 difteri, 15 nefrit, 2 halsphlegmone, 15 otitis externa, 3 otitis interna, 3 pneumoni, många hade värk i lederna, många coryza och många conjunctivitis catarrhalis.

1870 Öfver-Luleå. Af 91 fall hade 15 difteri, 21 nefrit, 8 halskörtel-bulnader, 3 pneumoni.

1870 Luleå stad. Af 26 sjuka hade 6 difteri, 7 nefrit, 1 halskörtel-bulnad, 1 otitis interna, 1 pneumoni.

1870 Uddevalla. Af 52 sjuka hade 11 hydrops, 15 parotit.

1874 Gefle. Af 48 sjuka hade 13 difteri, 9 suppurativ inflammation i submaxillaris- och parotiskörtlarna, 4 nefrit.

1875 Forsmark. Af 70 sjuka hade många difteri, 5 nefrit, 4 pneumoni, 1 endocardit.

1875 Östersunds d. Af 95 fall hade 42 difteri, 20 nefrit.

1875—1876 Gefle. Af 194 sjuka hade 58 difteri, 32 nefrit, 23 parotit, 25 rheumatism.

1877 Helsingborgs d. Af 175 sjuka hade 34 difteri, 13 nefrit, 11 halskörtel-bulnader, 1 meningit, 1 rheumatism.

1880 Trollhättan. Af 61 sjuka, 11 döda hade 23 sj., 2 d. inga komplikationer; 6 sj., 3 d. hade difteri; 2 sj., 2 d. difteri + nefrit; 3 sj., 3 d. nefrit + uræmi; 2 sj., 0 d. nefrit + otit; 4 sj., 0 d.

---

1) von SYDOW, l. c.

halskörtel-bulnader; 1 sj., 1 d. halskörtel-bulnad + otit; 3 sj., 0 d. otit; 9 sj., 0 d. bronchit; 1 sj., 0 d. rheumatism.

1882 Tjust. Af 46 fall hade 13 difteri, nästan alla nefrit, 11 parotit, 1 keratit.

1882 Vestervik. Af 230 fall hade 83 difteri, 47 nefrit, 18 halskörtel-bulnader, 95 otit, 1 abscesser i venstra fot- och högra handleden.

1883 Botkyrka. 136 sjuka, 20 döda. Af dessa hade 35 nefrit, 10 halskörtel-bulnader, 14 otit, 2 pleuro-pneumoni, 8 rheumatism, 7 svårare diarré (de flesta fallen började med diarré), 1 danssjuka. Döden orsakades i 5 fall af infektionens häftighet, i 5 af nefrit, i 10 af angina.

Dessutom må nämnas särskildt om uppgifna dödsorsaker i några epidemier.

1866 Falun. Af 14 dödsfall förorsakades 9 af difteri, 3 af nefrit, 2 af meningit.

1866 Bo. 7 döda; 4 af difteri, 1 af pneumoni, 2 af hjernsymtom.

1868 Hörby. 31 döda; 28 af nefrit, 2 af meningit, 1 af förblödning ur ett korroderadt halskärl (halskörtel-bulnad).

1871 Norrtelje. 21 döda; 2 af skarlakansfeber-tyfus, 8 af difteri, 4 af nefrit, 1 af phlegmone i halsens bindväf, 6 af meningit.

Således i allmänhet difteri och nefrit de vanligaste komplikationerna. Vi återkomma härtill längre fram.

Exantemet vid skarlakansfeber.

Exantemet är bland symtomen vid skarlakansfeber det, som gifvit namn åt sjukdomen, och det borde väl derför vara det mest karakteristiska och konstanta bland skarlakansfeberns symtom. Som bekant kan det i sitt uppträdande variera ganska mycket, beskrifningar på dessa olika varieteter förekomma ej sällan i rapporterna, men då de ej erbjuda något särskildt af intresse, så förbigår jag dem här alldeles och fäster mig uteslutande vid en detalj af vida större intresse, nämligen skarlakansfeberns uppträdande antingen med obetydligt utslag, eller ock alldeles utan exantem, den s. k. scarlatina sina exanthemate[1]). Härom föreligga ett ansenligt antal

1) Som motstycke till de många fall med obetydligt eller intet utslag, som nu komma att beskrifvas, må ur rapporten för Göteborg år 1854 meddelas, att i somliga fall uppträdde så starkt utslag och affjällning, att äfven naglarna ömsades.

berättelser, och jag anför här nedan de vigtigaste af dessa. På samma gång anför jag de uppgifter, som föreligga om uppträdande af angina i sammanhang med skarlakansfeber-epidemier.

1741 Upsala. Redan ROSENSTEIN[1]) nämner, att han sett sjukdomen utan utslag. »Jag menar mig ock hafva i et hus, der 3 barn voro, fått anledning at tänka, det et barn gått igenom denna Feber utan utslag. Ty 2:ne hade Skarlakans-febern rätt starkt, den ena efter den andra, och den tredje fick, äfven som de, ondt i halsen, vämjelse, upkastningar, rysningar, hetta, och derpå inom dygnet en ganska stark svett, och dermed var allt öfver».

1790 Stockholm. HAGSTRÖM[2]) yttrar härom: »flere såg jag dock, som ej hade något utslag, ehuru man af det onda i halsen, af kräkningarna, Febern och oron m. m. såg at de hade samma sjukdom: de hade då också umgåtts med dem, som haft Skarlakans-Febern och hade förut sjelfve ej haft den, voro således säkert angripne af samma smitta ehuru ej utslag blef».

1791 Drottningholm. HEDIN[3]) anför trenne symtom såsom konstanta vid skarlakansfeber, nämligen feber, halssjukdom och affjällning. Han säger: »Ingen enda af de sjuka har varit fullkomligen fri från halssjukdomen, men väl en tredjedel utan fläckar, och desse hafva alltid haft svårare feber. Alla hafva haft desquamation».

1795 Halland. Äldre personer hade samtidigt angina.

1815 Söderhamn. Äldre personer angrepos samtidigt af malign halsfluss utan utslag.

1817—1818 Lund. Fall utan exantem iakttogos.

1824 Strömstad. En del hade angina utan utslag.

1839 Hernösand. Epidemien var så lindrig, att man ofta öfversåg utslaget. Deremot följde en svår vattsot.

1841 Luleå. Sjukdomen ofta lömsk utan hals- och hudaffektion samt utan feber, så att den först gaf sig tillkänna genom desqvamation och vattsot.

1841—1842 Ljungby. Exantemet var ofta så obetydligt, att det ej märktes.

1842 Helsingborg. Sjukdomen var lindrig, stundom nästan blott angina, hvarpå dock desqvamation följde.

---

1) ROSENSTEIN, l. c., p. 233.
2) HAGSTRÖM, l. c., p. 234.
3) HEDIN, l. c., p. 9.

1843 Upsala. Ibland angina utan utslag, ibland utslag utan angina.

1843 Jönköping. Ibland scarlatina sine exanthemate.

1843 Helsingborg. En del fingo utan föregående sjukliga symtom af något slag stark huddesqvamation och sedan ödem.

1844 Floda (Vingåker). Stundom angina utan exanthem, dock desqvamation.

1844 Venersborg. I de hus, der skarlakansfeber uppträdt, har nästan hvarje person, ung eller gammal haft lindrig eller svår angina.

1844 Trelleborg. Under skarlakansfeber-epidemien observerades samtidigt angina såsom en »abortiv» scarlatina.

1848 Nyköping. Samtidigt med skarlakansfebern hade äldre personer angina och halskörtelsvullnader.

1849 Stockholm. LEWIN[1]) berättar angående en epidemi inom Prins Carls uppfostrings-inrättning (förut omnämnd sid. 69), att under loppet af 2 månader insjuknade 32 gossar, af hvilka 14 fingo fullt utbildad utslagsfeber, men 18 endast halsfluss åtföljd af feber. »Bland dessa 18 instälde sig hos 3, någon tid efter feberns upphörande, en ganska riklig affjällning af öfverhuden, ehuru intet tecken till exantem förut funnits. Hos de återstående 15 syntes intet tecken till affjällning med undantag af en enda, hos hvilken samtidigt med angina tonsillaris en inflammation med ansvällning af de lymfatiska kärlen i öfre, högra extremiteten inställde sig och efterföljdes af en ganska ymnig affjällning af öfverhuden å samma extremitet». I ett fall af dylik angina observerade LEWIN vattsot såsom eftersjukdom.

1849 Eskilstuna. Epidemien uppkom genom en dräng, som kom från exercis i Malmköping med en svår angina scarlatinosa sine exanthemate.

1849 Vesterås. Ofta scarlatina sine exanthemate.

1849 Söderköping. Ej sällan scarlatina sine exanthemate. Sjukdomen var då våldsammare.

1854 Botkyrka. Hos äldre samtidigt halsfluss.

1856 Umeå d. Samtidigt med skarlakansfebern förekom ofta epidemisk halsfluss (angina) utan utslag, vanligast hos äldre personer, under det att barnen i samma hus ledo af skarlakansfeber.

---

1) LEWIN, l. c., p. 137.

1856 Sundsvalls d. Ofta anmärktes scarlatina sine exanthemate med svår affektion af halsregionen och urinverktygen med påföljande vattensamlingar.

1856 Skeninge. Scarlatina sine exanthemate, angina, vanlig hos äldre.

1856 Motala. Många äldre hade häftig angina utan utslag eller affjällning.

1857 Nysätra. Samtidigt angina bland äldre.

1857 Lycksele. Sjukdomen än lindrig med knappt märkbar angina och ordentligt utslag, än förenad med stor halssvullnad och obeständigt utslag.

1857 Hedemora. Hos äldre angina scarlatinosa.

1857—1859 Gefle[1]. En del äldre personer i de skarlakansfebersmittade husen hade angina, likaså barn, som ej voro så mycket i beröring med de sjuka.

1863 Trollhättan. Samtidigt förekom kontagiös angina hos äldre.

1864 Torp. $^{9}/_{10}$ af de sjuka voro under 12 år. Äldre personer hade samtidigt difteri och svår angina.

1865 Nysätra. Samtidigt angina hos äldre.

1866 Botkyrka Ett par fall af scarlatina sine exanthemate.

1866 Uddevalla d. I samma hus, som skarlakansfeber var gängse, observerades stundom difteri utan exantem.

1867 Mark. Samtidigt angina hos äldre.

1870 Skeninge. Samtidigt många fall af angina, scarlatina sine exanthemate.

1871 Oskarshamn. Exantem sparsamt, saknades ibland.

1871 Landskrona. Ofta difteri såsom scarlatina sine exanthemate.

1873 Lidköpings d. Scarlatina sine exanthemate förekom i form af difteri inom en del familjer, der samtidigt typisk skarlakansfeber fanns.

1874 Forsmark. Tre fall af exantem i en familj, der för öfrigt typisk skarlakansfeber fanns.

1875 Forsmark. Flera fall utan exantem.

1876 Stranda. Äldre hade samtidigt halsinflammation.

1877 Botkyrka. Tre fall utan exantem, en dog, två fingo nefrit som eftersjukdom.

1) von SYDOW, l. c.

1877—1878 Ramnäs[1]). Hos tre barn har intet utslag upptäckts ej heller affjällning, utan visade sig sjukdomen som angina, som snart efterföljdes af albuminuri och vattsot.

1878 Visby d. I samma hus, der skarlakansfeber gick, hade de äldre angina.

1878 Alingsås. Difteri utan utslag förekom i samma rum, der sjuke med typisk skarlakansfeber lågo. Äfven iakttogs angina hos äldre personer, som vårdade de i skarlakansfeber insjuknade.

1879 Gefle. I ett barnhem uppträdde 2 fall af skarlakansfeber den 2 December: Från den 30 November till den 10 December sjuknade dessutom 9 flickor, men ej i skarlakansfeber, utan än i enkel angina, än i angina med difteri-liknande exsudat, än i flegmonös angina.

1880 Lidköpings d. I familjer, der skarlakansfeber gick, hände understundom, att ett af barnen fick en difteritisk angina utan utslag, sjukdomen var då farligast.

1882 Botkyrka. Angina uppträdde i de familjer, der skarlakansfeber gick.

1882 Vestervik. De, som förr haft skarlakansfeber, fingo angina; likaså äldre personer.

1882 Halmstad. Skarlakansfebern uppträdde ofta med omärkligt utslag. Samtidigt förekom angina hos äldre.

1883 Nås. Några fall utan exantem.

1883 Lidköpings d. Ju starkare angina, desto svagare utslag.

1884 Kungsbacka d. Hela familjer sjuknade, de yngre i utbildad skarlakansfeber, de äldre i angina.

På grund af de ofvan anförda, talrika, sammanstämmande fakta kunna vi draga åtskilliga slutsatser.

1:o. Skarlakansfeber utan utslag är ingalunda sällsynt, utan tvärtom ganska vanlig.

2:o. Ifall något utslag under sjukdomens gång ej visar sig, så kan desqvamation uppträda eller saknas. Det förra är måhända vanligare, men det senare förekommer äfvenledes ofta. — När desqvamation finnes, så är det enligt de flesta författare oriktigt att begagna uttrycket »sine exanthemate», ty utslag har då säkerligen föregått, ehuru det varit så obetydligt, att det ej observerats. En del af de ofvan anförda iakttagelserna tyda dock på, att desqvama-

1) Pallin, l. c., p. 100.

tion funnits utan föregående exantem. I öfrigt torde det gent emot det omnämnda, gängse åskådningssättet kunna invändas, att det är föga lämpligt att ge namnet utslag åt en process, som man ej kan upptäcka med sina yttre sinnen, utan som man först en tid, sedan det supponerade utslaget försvunnit, diagnosticerar på grund af dess följder. Emellertid, detta blir en betydelselös ordstrid, säkert är i alla fall, och detta är en sak af stor praktisk vigt, att skarlakansfebern många gånger manifesterar sig utan något upptäckbart utslag.

3:o. Den angina, som så ofta iakttages samtidigt med skarlakansfeber och i samma hus som den verkliga sjukdomen finnes, och som särskildt uppträder hos äldre personer samt hos dem, som förut haft sjukdomen, bör utan allt tvifvel räknas såsom en abortiv form af skarlakansfeber, uppkommen under inverkan af denna sjukdoms kontagium. En massa iakttagelser tala derför, och det är i full öfverensstämmelse med vår kännedom om öfriga infektionssjukdomar [1]).

4:o. Skarlakansfebern utan exantem är i de flesta fall en lindrig form af sjukdomen.

5:o. Ibland kan den dock uppträda mera elakartad, och detta antingen i form af en svår difteritisk angina (under vissa förhållanden tyckes det t. o. m., som om halsinflammationen och hudaffektionen skulle stå i omvändt förhållande till hvarandra, så att den förra blir svårare, ju lindrigare den senare är), eller ock kunna svåra eftersjukdomar, särskildt nefriter, ofta med dödlig utgång, följa densamma.

1) Bohn, (l. c., p. 265), som påpekar, att i de skarlakansfebersjukes familjer feber, angina, t. o. m. difteri mycket ofta uppträda, särskildt hos dem som förut haft sjukdomen, vill ej erkänna dessa symtom för abortivformer af skarlakansfeber, utan att dock ange några grunder för sin åsigt. Han vill ej heller i ett gifvet fall diagnosticera scarlatina sine exanthemate med mindre än att fallet tydligen har inträffat under påverkan af skarlakansfebersmitta, och att det erbjuder alla legitima symtom af sjukdomen utom exantem. Mot Bohns uppfattning talar den omständigheten, att skarlakansfeber då skulle intaga en undantagsställning bland infektionssjukdomarna; ty det är just karakteristiskt för dessa, att deras kontagier kunna undergå mångfaldiga modifikationer och ibland förorsaka de våldsammaste och ytterligt hastigt dödande sjukdomar, ibland blott ett lindrigt illamående, allt under det att kontagiet i hvilketdera fallet som helst bibehåller de egenskaper, som tillhöra sjukdomen i fråga, och således kan genom förmedling af såväl det ena som det andra fallet fortplanta sjukdomen i dess typiska form.

6:o. Det är ej osannolikt, att de abortiva formerna, just derigenom att de misskännas, i väsentlig grad bidraga till skarlakansfeberns spridning.

Om halsinflammationen vid skarlakansfeber, och särskildt om scarlatina-difterien.

Såsom af det föregående framgår är exantemet ej något för skarlakansfeber alldeles patognomoniskt tecken, i det att detsamma ej sällan fattas. Halsinflammationen deremot tyckes nästan vara det symtom (utom febern), som är mest karakteristiskt för sjukdomen på så sätt, att det endast högst undantagsvis saknas. Jag har endast i några få fall kunnat finna uppgifter härom och anför dem här (ett par af dessa fall äfven anförda i närmast föregående afdelning).

1816 Stockholm. Skarlakansfebern uppträdde någon gång utan angina.

1841 Luleå. Sjukdomen ofta lömsk, utan hals- och hudaffektion, gaf sig först tillkänna genom hydrops.

1843 Eskilstuna. Skarlakansfeber förekom någon gång utan angina.

1843 Upsala. Ibland angina utan utslag, ibland utslag utan angina.

1843 Helsingborg. En del fingo utan föregående sjukliga symtom af något slag desqvamation och ödem.

Någon gång berättas det ock, att anginan i en del fall varit särdeles obetydlig, detta uppgifves t. ex. från Lycksele 1857 (se sid. 86), från Alfta 1877 (se sid. 101) och från Motala 1878 (se sid. 81).

I de allra flesta berättelser om skarlakansfeber deremot, för så vidt som öfver hufvud taget någonting om symtomen förekommer, nämnes angina såsom ett särdeles vigtigt och i ögonen fallande symtom. Visserligen kan den vara af väsentligen olika beskaffenhet och patologisk dignitet, så att den omvexlande beskrifves som en enkel angina, en katarrhal, en inflammatorisk, en ulcerös. en gangrænös, en pseudomembranös, en difteritisk angina o. s. v. Och detta vexlar ej blott i olika epidemier, utan äfven i de olika fallen af samma epidemi.

En art af angina, hvilken dock jemförelsevis sällan omnämnes, är den flegmonösa formen. Jag har endast funnit den antecknad såsom förekommande en och annan gång under skarlakans-

febern i Helsingborg 1843, Linköping 1856, Falköpings d. 1861 och Gefle 1879 (se sid. 87).

Hvad som otvifvelaktigt vid frågan om scarlatina-anginan fäster hufvudintresset vid sig, är dess uppträdande under form af en difteritisk angina, och det förhållande, i hvilket denna s. k. scarlatina-difteri står till den genuina difterien.

Som bekant ha många och långa strider utkämpats om förhållandet mellan dessa båda sjukdomar, och frågan kan ännu ej anses vara afgjord. Två af de förnämsta nyare författarne å detta område THOMAS[1]) och BOHN[2]), uttala sig för den meningen, att skarlakansfeber-difterien är vanlig difteri, hvilken uppträder som tillfällig komplikation till skarlakansfeber, och denna åsigt har väl hittills varit den vanligaste. Emellertid har på sista tiden en ganska bestämd opposition häremot gjort sig gällande (SENATOR, HENOCH, HEUBNER) och man har särskildt framhållit såsom karakteriserande scarlatina-difterien gent emot den genuina difterien, att vid den förra croup nästan aldrig förekommer, och att förlamningar ej bruka följa efter densamma. Jag anser det olämpligt att här närmare inlåta mig på skälen för och emot, då frågan helt nyligen har behandlats af WÆRN[3]), utan inskränker mig till att nämna, att jag på grund af mina studier öfver skarlakansfeberns uppträdande i vårt land har kommit till den fullkomliga öfvertygelsen, att scarlatina-difterien ej har det minsta att skaffa med den verkliga difterien, utan att den är ett fullkomligt legitimt symtom af skarlakansfebern, framkalladt af dess kontagium. Detta är samma åsigt, till hvilken såväl WÆRN som äfven LENNANDER[4]) hafva kommit; som bekant hafva bägge dessa författare behandlat ämnet från en annan synpunkt och vid sina undersökningar utgått från den genuina difterien.

Difteri är ett särdeles vanligt symtom vid skarlakansfeber, och såsom sådant nämnes den i de rapporter, som ligga till grund för

---

1) THOMAS, ZIEMSSENS Handbuch der speciellen Pathologie und Therapie, 2 Band, 2 Hälfte, p. 230.

2) BOHN, GERHARDTS Handbuch der Kinderkrankheiten, 2 Band, p. 269. »Die mit Scharlach verbundene Diphtherie ist keine andere, als die gewöhnliche».

3) WÆRN, Om difterins och strypsjukans uppträdande i Sverige, Stockholm 1883, p. 202.

4) LENNANDER, Studier öfver förhållandet emellan Croup och Difteri. (Upsala Läkareförenings Förhandlingar, Bd XXIII, p. 245).

detta arbete, otaliga gånger. I fall det är sant, att scarlatina-difterien helt enkelt är vanlig difteri, som stöter till en skarlakansfeber, så måste nödvändigtvis den genuina difterien förekomma epidemiskt eller åtminstone vara gängse på samma tid och på samma ort som den skarlakansfeberepidemi, hvilken uppträder med komplikationen difteri; detta är sjelfklart. För att få ett afgörande vittnesmål i vare sig den ena eller den andra riktningen har jag nu företagit mig att med ledning, dels af uppgifterna i rapporterna angående uppträdandet af symtomet difteri vid de olika scarlatina-epidemierna, dels af uppgifterna i WÆRNS omnämnda arbete angående den genuina difteriens förekomst i de olika distrikten, undersöka huru härmed kan förhålla sig. Jag uppräknar derför de skarlakansfeberepidemier, der difteri uppgifvits som en vanlig komplikation och indelar dem i tre grupper, hvilka jag låter bestämmas af den genuina difteriens samtidiga förekomst i distriktet; den första gruppen utgöres af de epidemier, under hvilka verklig difteri ej förekommit uti distriktet i fråga, den andra gruppen, då difterien förekommit sporadiskt, och den tredje, då den förekommit allmänt. Det vore äfven af intresse att kunna uppställa en grupp, bestående af de skarlakansfeber-epidemier, i hvilka difteri ej uppträdt som symtom, under det att samtidigt genuin difteri gått epidemiskt i distriktet, men detta låter sig ej göra, emedan man ej har rättighet att, ifall rapporterna ej nämna difteri som symtom af skarlakansfeber, deraf draga den slutsatsen, att det alldeles säkert saknats. Ordet difteri förekommer ej i rapporterna förr än år 1854, men jag anför för åren dessförinnan de epidemier, der symtomet difteri tydligen förekommit.

A) *Skarlakansfeber-epidemier, i hvilka difteri varit ett vanligt symtom, under det att samtidigt genuin difteri ej funnits inom distriktet.*

1781 Stockholm(?) Skarlakansfebern var stundom farlig genom symtom från halsen.

1791 Drottningholm. HEDINS[1]) beskrifning öfver denna epidemi är af särdeles stort intresse. Som förut nämndt (sid. 84), anser han tre symtom vara nödvändiga för diagnosen skarlakansfeber, nämligen feber, halssjukdom och desqvamation. Han beskrifver nu,

1) HEDIN. l. c., p. 5.

huru han i enstaka fall sett halssjukdomen antaga en särdeles svårartad karakter: »svalget vitt, öfverdraget med en späckhinna, ej sällan med gangrænerade fläckar och djupa sår — andedrägten stinkande — rösten och ansigtet strypt», just i dessa svåra fall var utslaget obetydligt, och i två fall, som slutade dödligt, syntes inga fläckar; desqvamation saknades dock aldrig. På grund af dessa sina observationer anser han det vara oriktigt att skilja mellan skarlakansfeber och angina gangrænosa, denna senare är en särskild form af skarlakansfeber, scarlatina putrida; han anför såsom ytterligare bevis härför, att han i samma hus sett samtidigt både enkel skarlakansfeber och angina gangrænosa. Samma åsigt som HEDIN uttalar ACREL i den under hans præsidium af LUNDMARK[1]) utgifna dissertationen. — Denna åsigt är helt naturlig, då man vet, huru ytterligt sällsynt difteri var på denna tid i Sverige (jmfr WÆRNS arbete). Emellertid lemnar HEDINS berättelse oss ett vackert bevis för scarlatina-difteriens egenskap af ett verkligt, till sjukdomen hörande symtom.

1786 Upsala län(?). Skarlakansfebern var åtföljd af svår halssjuka. — 1815 Söderhamn. Af 37 sjuka dogo 2 af angina ulcerosa. — 1816 Hudiksvall. Af 15 sjuka dogo 2 af angina gangrænosa — 1818 Ystad. Skarlakansfeber med angina maligna. — 1821 Lidköping. Skarlakansfeber med angina maligna. — 1824 Strömstad. Af 200 sjuka dog 1 af angina gangrænosa. — 1825 Kungsbacka. Skarlakansfeber med angina gangrænosa. — 1836 Upsala(?). De flesta fall med fruktansvärd intensitet i anseende till stegrade symtom af hjernaffektion och halsinflammation; det oaktadt få dödsfall. — 1843 Vesterås(?). Svår angina, skarlakansfebern var dock lindrig.

1853 Enköping. Skarlakansfebern åtföljd af sårhalssjuka. — 1853 Oroust(?). Ofta svår halssjuka. — 1854 Neder-Kalix. Angina gangrænosa dödade många. — 1854 Lidköping. Stark ansvällning af svalget med difteritisk beläggning och saniös flytning ur näsa och öron. — 1854 Lidköpings d. En del dogo af angina gangrænosa. — 1855 Ulricehamn. Ofta i förening med difteritis. — 1856 Sundsvalls d.(?). I några fall svår halssjuka. — 1856 Örebro. Stundom komplicerad med difteri. — 1856 Örebro d.(?). Ofta svår angina. — 1856 Arboga. Svår angina med benägenhet att

1) LUNDMARK, l. c.

öfvergå i brand. — 1856 Stockholms d. Angina gangrænosa. — 1856 Vingåker. Ofta difteri. — 1856 Finspång. Difteri. — 1856 Malmö (?). Många döda af svår halssjuka. — 1857 Umeå. Angina gangrænosa och difteri. — 1857 Söderhamns d. Svår difteritisk angina. — 1857 Gefle d. Pseudomembraner i halsen. — 1857 Hedemora, Vimmerby. Difteri. — 1857 Söderköping. Ofta difteri. — 1858 Gysinge, Löfsta, Enköping, Oskarshamn. Difteri. — 1858 Karlskrona d. Lindrigt utslag, men svår difteri.

1861 Falköpings d. Angina diphtheritica och phlegmonosa. — 1862 Lidköpings d. Ofta difteri. — 1864 Östersunds d., Jönköpings d.; 1865 Vimmerby; 1866 Mark. Difteri. — 1866 Upsala d. Malign halsaffektion. — 1866 Eksjö. Difteri i $^1/_3$ af fallen. — 1868 Åmål, Hvetlanda. Difteri. — 1869 Luleå d. Af 28 sjuka hade 5 difteri. — 1869 Arvika, Norberg. Difteri.

1870 Luleå. Af 26 sjuke hade 6 difteri. — 1870 Råneå. Af 170 sjuke hade 18 difteri. — 1870 Strömstad, Alingsås d., Skeninge, Trelleborg, Sigtuna. Difteri. — 1871 Norrtelje. 21 döda, bland dessa 8 af difteri. — 1871 Oskarshamn. Difteri i 20 % af fallen. — 1872 Grenna, 1873 Enköping, 1874 Uddeholm[1]), 1874—1875 Forsmark. Difteri. — 1875 Östersunds d.[2]). Af 95 sjuke hade 42 difteri. — 1876 Karlskrona d., 1877 Linköping, 1877 Dalby. Difteri. — 1878 Helsingborgs d. Difteri i halfva antalet fall. — 1880 Karlstad. Difteri.

B) *Skarlakansfeber-epidemier, i hvilka difteri varit ett vanligt symtom, under det att samtidigt enstaka fall af croup eller genuin difteri förekommit inom distriktet.*

1818 Engelholm. Angina maligna hos 2 skarlakansfebersjuka barn. — 1851 Malmö d. Elakartad halssjuka. — 1854 Vestervik. Stundom brand i halsen. — 1857 Lycksele, Falun[3]), Norrköping, Kalmar d. Difteri. — 1857—1859 Gefle. Af 133 sjuke hade 42

1) »I de insända redogörelserna från kommunalnämndernas ordförande har äfven upptagits elakartad halssjuka. Som jag dock ingenstädes sett difteri uppträda primär, utan endast som komplikation till scarlatina, har jag ej upptagit dessa som särskild sjukdom. I sammanhang härmed torde böra nämnas, att skarlakansfeber i allmänhet af folket kallas halssjukan. Ur rapporten.

2) Några fall af difteri äro visserligen anmälda, men WÆRN upptager dem ej, emedan han anser det otvifvelaktigt, att de varit fall af skarlakansfeber-difteri.

3) Några fall af difteri, dock möjligen exantem förbisedt.

difteri. — 1860 Helsingborgs d. och stad, Lund; 1862 Uddevalla d.[1]); 1863 Hernösands d., Silbodal, Linköping[2]); 1864 Örnsköldsvik, Gefle d. Difteri. — 1864 Grythytte. Ofta angina maligna. — 1865 Umeå d., Sölvesborgs d., Ronneby d.; 1866 Eskilstuna, Halmstad, Linköpings d, Motala d., Karlskrona. Difteri. — 1866 Kopparbergs län Skarlakansfebern var på de flesta ställen ofta komplicerad med difteritisk eller gangrænös angina. — 1867 Borås d., Mariefred, Bo. Difteri. — 1868 Finspong. Nästan alla hade difteri. — 1868 Söderköping. Af 33 sjuke hade 22 difteri[3]). — 1869 Linköpings d. Ytterst ofta difteri[4]).

1870 Öfver-Luleå. Af 91 fall hade 15 difteri. — 1870 Lysekil, Broby; 1871 Söderåkra; 1873 Karlskrona d. Difteri. — — 1873 Lidköpings d. Difteri vanlig, dödsfallen (26) härledde sig af denna komplikation. Scarlatina sine exanthemate i form af difteri[5]) uppträdde i familjer, der samtidigt typisk skarlakansfeber gick. — 1875 Arvika, Ragunda; 1877 Nora, Askersunds d. och stad. Difteri. — 1877 Örebro d. Nästan alla hade difteri. — 1877 och 1878 Jönköpings d.[6]) Ofta difteri. — 1878 Rejmyre, Hemse; 1879 Mölndal[7]). Difteri. — 1879 Åmål. Knappt något fall utan difteri. — 1880 Sundsvalls d., Vifstavarf, Delsbo, Kungsbacka. Ofta difteri.

C) *Skarlakansfeber-epidemier, i hvilka difteri varit ett vanligt symtom, under det att croup och difteri förekommit inom distriktet mera allmänt (öfver 10 anmälda fall på året) eller epidemiskt.*

1844 Malmö (?) Svår angina. — 1858 Gefle. Gangrænös angina[8]). — 1861 Hedemora. I halfva antalet fall difteri. — 1862

1) Spridda fall af difteri, för öfrigt såsom komplikation till skarlakansfeber och messling.

2) Några fall af difteri, men i rapporten anmärkes, att flera af dem varit sekundära efter skarlakansfeber.

3) Ett fall af difteri anmäldt.

4) Spridda fall af difteri. »Flertalet af de anmälda fallen torde böra rubriceras som scarlatina».

5) I rapporten äro anmälda 2 fall af sjelfständig difteri.

6) Jönköpings d. 1877: difteri sällsynt som sjelfständig sjukdom; 1878: 8 fall af difteri anmälda, möjligen sekundära.

7) 7 fall af difteri anmälda från Göteborgs p. d., till hvilket Mölndal hör, således ej säkert, att dessa fall förekommit i Mölndal.

8) Strypsjuka gängse i början af året, skarlakansfeber hela året.

Neder-Kalix. Ofta difteri. — 1863 Sundsvalls d., Visby; 1864 Öfver-Luleå, Umeå d., Lycksele[1]), Hernösand[2]). Difteri. — 1864 Torp. Skarlakansfebern uppträdde ofta med symtom af difteri. Äldre personer hade samtidigt difteri eller svår angina. — 1864 Söderhamns d., Bo, Arboga, Söderköping, Vadstena, Landskrona; 1865 Gefle d. och stad, Gysinge, Falun, Bo, Daga, Kalmar d.; 1866 Söderåkra. Difteri. — 1866 Uddevalla d. Samtidigt och i samma hus som skarlakansfebern förekom difteri utan exantem[3]). — 1867 Simrishamns d., Landskrona, Helsingborgs d. Difteri. — 1867 Helsingborg[4]). Af 356 skarlakansfebersjuke hade 126 difteri. — — 1869 Helsingborgs d. Af 72 sjuke hade 24 difteri. — 1869 Stora Malm. Difteri.

1870 Botkyrka, Valdemarsvik, Jönköping[5]), Hvetlanda. Difteri. — 1871 Oskarshamn. Difteri i 20 % af fallen. — 1872 Karlskrona d. Difteri. — 1875 Sundsvall, Hofors, Avesta, Strömstad. Difteri. — 1875—1876 Gefle. Af 194 sjuke hade 50 difteri. — 1876 Hofors. Ofta med mycket utbredda pseudomembraner i halsen. — 1876 Eskilstuna, Filipstad[6]), Näs, Klippan. Difteri. — 1877 Motala östra. Nästan alla hade difteri[7]). — 1877 Linköpings d., Lidköpings d., Karlskrona d., Ljusnarsberg. Difteri. — 1877 Helsingborg. Difteri fruktansvärd komplikation. — 1877 Helsingborgs d.[8]). Af 175 fall hade 34 difteri. — 1877 Avesta. Hälften hade difteri. — 1878 Dannemora, Nyköpings d., Stora Malm, Skeninge. Difteri. — 1878 Alingsås. Difteri utan utslag förekom

1) Difteri gick mest i andra socknar, än der skarlakansfebern var gängse.

2) Difteri uppträdde samtidigt med skarlakansfeber, i några fall utan utslag, men i flera med tydligt scarlatina-utslag.

3) Difteri epidemisk. I 3 fall följde hydrops, men dessa fall hade företett ett scarlatina-utslag med efterföljande affjällning.

4) Såväl 1867 som 1868 och 1869 iakttogos en del fall af ren difteri, men de flesta difteri-fall som förekommo, voro dock komplicerade med skarlakansfeber.

5) Af verklig difteri äro anmälda 57 sj., 6 d., af hvilka 4 dött under uræmiska symtom och således sannolikt varit fall af skarlakansfeber. (WÆRN).

6) Af genuin difteri äro anmälda 140 fall, men provincialläkaren har anledning antaga, att många af de upptagna fallen varit skarlakansfeber.

7) Af genuin difteri äro anmälda 81 fall, men deribland äro äfven fall af scarlatina-difteri upptagna.

8) Provincialläkaren säger i sin rapport: »Difteri har utgjort den vanliga och mest mördande komplikation till skarlakansfeber och har nästan uteslutande som sådan förekommit inom min praxis».

i samma rum som skarlakansfeber-patienter vårdades. — 1878 Visby. Skarlakansfeber[1]) ofta komplicerad med difteri. – 1879 Östhammar, Stranda, Alingsås d., Nyköpings d., Stora Malm, Venersborg[2]), Lidköpings d., Hjo. Difteri. — 1880 Lidköpings d. Ofta difteri, ibland hade somliga barn i familjer, der skarlakansfeber gick, difteritisk angina utan utslag, sjukdomen var då farligast.

Anmärkas må till afdelningen C), att endast sällan ett epidemiskt uppträdande af den genuina difterien är angifvet (Neder-Kalix 1862, Öfver-Luleå 1864, Uddevalla 1866, Strömstad 1875, Stora Malm 1879, Lidköpings d. 1880), under det att vanligen det för året uppgifna antalet fall håller sig omkring 20, 30 eller 40. Huruvida dessa fall uppträdt i samma delar af distriktet som skarlakansfebern, derom sväfvar man i allmänhet i okunnighet (detta gäller naturligtvis också för afdelningen B), och säkerligen ha de understundom uppträdt i helt andra delar af distriktet.

Vidare bör det tilläggas, att i åtskilliga fall utom de nämnda tyckas fall af skarlakansfeber-difteri blifvit anmälda som verklig difteri. (Tjust 1869, Askersund 1877, se WÆRN l. c.).

Detta uppräknande[3]) har måhända blifvit något vidlyftigt, men jag har likväl ansett det särdeles vigtigt att framlägga dessa fakta,

---

1) BOLLING (l. c., p. 449), skildrar en epidemi af 612 fall, hvaraf 145 hade scarlatina utan difteri, 176 difteri utan scarlatina samt 291 scarlatina och difteri. BOLLING yttrar sig ej bestämdt om, huruvida han anser difterien hafva varit genuin eller symtomatisk, »att både sjukdomarne hänga noga tillsammans och synas bero af hvarandra, måtte nog vara obestridligt». Emellertid, äfven om en del fall af genuin difteri förefunnits, så synes det dock, som om en stor del varit scarlatina-difteri. Derför tala åtskilliga omständigheter: difterifallen uppträdde mest hos äldre, 15—25 år, (i familjerna insjuknade ofta barnen i scarlatina eller i scarlatina och difteri, de äldre i difteri eller angina), de voro jemförelsevis lindriga (6 dödsfall = 4 % mortalitet), croup och förlamningar voro sällsynta, af de 6 dödsfallen orsakades 3 af nefrit.

2) Anmälda fall af verklig difteri äro 59, men de flesta uppgifvas hafva varit komplicerade med skarlakansfeber.

3) Såsom ett bidrag till utredande af förhållandet mellan scarlatina-difteri och genuin difteri må äfven anföras en uppgift af LENNANDER i hans arbete »Om Tracheotomi för Croup», Upsala 1887. I ett särskildt kapitel behandlar han sjukhusinfektioner med difteri på Kronprinsessan Lovisas Vårdanstalt för Sjuka Barn, och yttrar bland annat: »1876 förekom scarlatina under hela året, i många fall (jag har antecknat 19) med difteri; under detta år förekom icke mer än 1 sjukhusinfektion med difteri (hos en icke scarlatina-patient)».

då man af dem kan draga åtskilliga slutsatser. Fakta äro så klara, att de tala för sig sjelfva och ej behöfva långa kommentarier.

Af det föregående är det otvetydigt bevisadt:

1:o) att skarlakansfeber-difterien ej kan vara identisk med den vanliga difterien, ty den förra framträder så ytterligt ofta, utan att den senare finnes i närheten;

2:o) att skarlakansfeber särdeles ofta uppträder under form af difteri med obetydligt och derför lätt förbisedt utslag eller alldeles utan sådant, och att sålunda helt säkert denna difteri är ett symtom, som utvecklar sig under inflytande af skarlakansfeber-kontagiet.

Härmed förnekas ingalunda, att skarlakansfeber kan bli komplicerad med den genuina difterien, men detta är otvifvelaktigt ej vanligt. Det har uppgifvits just såsom skiljemärke mellan den genuina difterien och skarlakansfeber-difterien, att croup ej skulle förekomma vid den senare eller åtminstone vara ytterst sällsynt. Jag har funnit croup omnämnd som komplikation vid skarlakansfeber endast några få gånger. Från 1849 års epidemi i Stockholm omtalas[1]) ett fall af strypsjuka med dödlig utgång Från Lycksele berättas det 1856, att späda barn någon gång dogo i croupösa symtom. Från den stora epidemien i Gefle 1857 - 59 berättas[2]), att i ett fall förefunnits croup, hvarvid post mortem närvaro af en laryngitis pseudomembranacea konstaterats. Från Åmål 1868 omtalas croup som symtom. RIBBING[3]) berättar om ett fall, der croup uppträdde i tredje veckan af skarlakansfeber. Alldeles enastående är följande uppgift, som anföres enligt WÆRN[4]): »Från Venersborgs p. d. och stad samt från Ulricehamns p. d. 1880 anmärkes, att de flesta anmälda fall af croup (resp. 88, 23 och 49) varit komplicerade med skarlakansfeber». LENNANDER[5]) uppgifver, att bland det stora antal scarlatinapatienter, som vårdats å Kronprinsessan Lovisas Vårdanstalt för Sjuka Barn i Stockholm croup iakkttagits endast tre gånger; »alla tre fallen inträffade 1880, det år, under hvilket antalet nosokomialinfektioner med difteri var störst, ej mindre än 20 fall». Denna sista uppgift är af stort intresse, emedan

1) LEWIN, l. c.

2) von SYDOW, l. c.

3) RIBBING, Om difteri, croup, angina scarlatinosa m. m. Eira 1883. p. 541.

4) WÆRN, l. c., p. 118.

5) LENNANDER, Om Tracheotomi för Croup, p. 345.

deraf visas, att genuin difteri stundom komplicerar scarlatina[1], hvilket för öfrigt a priori ej innebär något särdeles egendomligt. Skäl finnas sålunda för det antagandet, att i de fall, der croup iakttagits under scarlatina, detta i regeln (naturligtvis kan vid scarlatina, liksom under öfriga förhållanden, emellanåt en sjukdomsbild visa sig, som simulerar den verkliga pseudomembranösa laryngiten, ehuru äfven detta utan tvifvel är sällsynt) beror på en komplikation med genuin difteri; särskildt kan man förmoda detta för de nämnda epidemierna i Venersborg och Ulricehamn 1880.

Några fall af förlamning, liknande den för genuin difteri karakteristiska, har jag ej funnit anförda såsom följdsjukdom efter skarlakansfeber; i fall verklig difteri ofta hade komplicerat skarlakansfeber, borde dylika uppgifter ej saknas[2].

Orsaken till att skarlakansfeber-difterien blivit identifierad med den verkliga difterien är naturligtvis den öfverensstämmelse, som råder mellan dem i anatomiskt hänseende, man har alltför mycket fäst sig vid denna synpunkt och alltför litet vid den, för öfrigt från åtskilliga data inom patologien väl kända omständigheten, att olika etiologiska moment ofta kunna framkalla processer, hvilka vi, åtminstone på vår nuvarande ståndpunkt, i anatomiskt hänseende ej kunna skilja från hvarandra. Såsom en sannolikt medverkande orsak till att denna identitets-lära slagit så fast rot och ännu hålles upprätt på så många håll, skulle jag vilja framhålla den omständigheten, att skarlakansfebern, såsom erfarenheten från vårt land ger

1) Lennander anför i samma arbete, p. 191 ett fall, då en scarlatina-patient insjuknade i difteri på 32:dra dagen efter insjuknandet i scarlatina.

2) Liksom efter öfriga akuta infektionssjukdomar kan äfven efter scarlatina förlamningar uppstå, men detta inträffar dock jemförelsevis sällan, och jag har ej sett många uppgifter derom. Rosenstein (l. c., p. 237) säger, att stundom följer svår och häftig yrsel samt antingen hastig död eller först lamhet i ena sidan och sedan döden. Från Gunnarsnäs berättas 1880, att i ett fall lamhet följde efter skarlakansfeber. Från Åmmeberg 1882 omnämnas förlamningar efter skarlakansfeber Wide (Upsala Läkareförenings Förhandlingar. Bd XX, p. 36) har beskrifvit ett fall af förlamning efter skarlakansfeber, detta fall företedde en utprägladt spinal typ; enligt Gowers (A manual of diseases of the nervous system, Vol. II, London 1888, p. 827) äro förlamningar med spinala symtom sällsynta efter skarlakansfeber, under det att deremot cerebrala hemiplegier, sannolikt beroende på emboli från en endocardit eller på trombos, ej äro ovanliga. Jfr Rosensteins ofvanstående beskrifning.

vid handen, så ofta uppträder med öfvervägande symtom af angina och särskildt difteritisk angina, under det att symtomen från huden alldeles träda i bakgrunden; man kan ej frigöra sig från den förmodan, att slika fall ofta blifvit tydda som genuin difteri.

Om scarlatina-nefriten.

Nefrit är ett bland skarlakansfeberns vigtigaste symtom (säga några) eller komplikationer (säga andra). Jag fäster mig i detta sammanhang ej vid den hastigt öfvergående albuminuri, hvilken (för öfrigt ej vanlig) kan uppträda i sjukdomens första stadium såsom ett febersymtom, utan ämnar blott vidröra den verkliga skarlakansfeber-nefriten, som så ofta plägar uppträda i sjukdomens tredje vecka med sina väl kända symtom. Om denna innehålla rapporterna en del saker, hvilka kunna förtjena att anföras.

Hvad först dess uppträdande beträffar, så är den särdeles vanlig, visserligen ej så, att den observeras i hvarje fall af en epidemi, men dock så, att knappast några epidemier af skarlakansfeber omnämnas, utan att nefrit i en del fall visat sig. Freqvensen uppgifves mycket olika i olika epidemier, så att den ibland finnes nästan i hvarje fall, ibland åter är jemförelsevis sällsynt De ofvan sid. 82 anförda numeriska uppgifterna kunna ge en liten föreställning härom. I de rapporter, som ligga till grund för detta arbete, omnämnes den så ofta, att, ifall jag skulle uppräkna alla epidemier, der den enligt uppgift iakttagits i ett större eller mindre antal fall, blefve det nästan detsamma som att uppräkna alla de epidemier, om hvilka några uppgifter utöfver de nakna siffrorna på antalet sjuke och döde finnas. Jag inskränker mig derför här till att endast citera de berättelser, hvilka innehålla något af specielt intresse.

Redan de äldsta berättelserna om skarlakansfebern i vårt land omtala uppträdandet af hydropiska eftersjukdomar. ROSENSTEIN [1]) yttrar härom följande: »Andre, som ej behagade följa råd och lefva några weckor i twång, begynte, imellan det 18:de och 22:dra dygnet, då sjukdomen mentes vara alldeles öfwer, at se nedslagne ut och klaga öfwer matthet. I det samma begynte först ansigtet och sedan hela kroppen at swullna, likasom i Wattusot (Anasarca). Feber

1) ROSENSTEIN, l. c., p. 231.

kom därtil, ängslan, oro, qvaf och andetäppa. Watnet gick ganska litet, och skal hos en del warit blodigt, eller sedt ut som watten, i hvilket man skölgt färskt kött. I detta stadio hafva åtskilliga barn satt lifvet til, år 1763 i Stockholm». ROSENSTEIN tillägger emellertid, att han endast sett några sådana fall. — HAGSTRÖM[1]) deremot säger, att han under epidemien i Stockholm 1790 ej sett någon få »den vattenaktiga svulnad, som man förut anmärkt hända efter denna sjukdom». — HEDIN[2]) har blott hos två af sina patienter vid Drottningholm sett den »leuco-phlegmatiska svulnaden». — Från de flesta andra ställen, der skarlakansfeber under förra århundradet var gängse, omtalas fall af hydrops efter densamma.

1806 Filipstad, 1815 Falun, 1818 Lund. Ofta vattsot, som dock lätt häfdes. — 1818 Ystad. Sjukdomen var ofta ytterst lindrig, nästan omärklig, men efter sådana fall uppträdde stundom hydrops med dödlig utgång. — 1824 Strömstad. Mycket lindrig epidemi, dock följde hydrops, som dödade åtskilliga. — 1839 Hernösands d. Skarlakansfeber af så lindrig beskaffenhet, att man ofta öfversåg utslaget; deremot följde ofta en svår vattsot, så att af 50 barn med vattsot dogo 11. — 1841 Luleå. Ofta lömsk utan hals- och hudaffektion samt utan feber, så att den upptäcktes först genom desqvamation och vattensvullnad; sjukdomen just i följd af hydrops ganska mördande. -- 1843 Stockholm. Fall af hydrops utan albuminuri iakttogos af BERG[3]). — 1843 Borås. Lindrig epidemi, men stundom farlig genom hydrops. — 1843 Grangärde. Ytterst lindrig skarlakansfeber, dock ofta följd af hydrops. — 1843 Helsingborg. En del fingo utan föregående sjukliga symtom af något slag stark huddesqvamation och sedan ödem. — 1844 Åtvidaberg. Skarlakansfebern ibland lömsk, efter obetydliga symtom kunde dödlig utgång följa genom hydrops och uræmi. — 1844 Gefle. Ofta hydrops efter obetydliga symtom. — 1849 Stockholm[4]). Vattsot i $^1/_{10}$ af fallen, den uppträdde tidigt, vanligen omkring det 14:de dygnet.

1850 Enköping. Ofta har skarlakansfebern gifvit sig tillkänna nästan blott genom eftersjukdomen hydrops. — 1850 Vesterås. Hydrops vanlig efter lindrig och derför öfversedd skarlakansfeber. — 1851 Helsingborg. Vattsot äfven efter ytterst lindriga fall. — 1853

1) HAGSTRÖM, l. c., p. 235.
2) HEDIN, l. c., p. 12.
3) Hygiea, Band VI, 1844, p. 728.
4) LEWIN, l. c., p. 145.

Karlskrona. Flera fall af hydrops i följd af förbisedd skarlakansfeber. — 1855 Hjo d. Hydrops vanlig, bortryckte en mängd barn, synnerligen bland allmogen, som ofta ej gaf akt på sjukdomen, förrän barnen började svullna. — 1856 Hernösand. Hydrops i hvart 6:te eller 7:de fall. — 1856 Sundsvalls d. Mot hösten följde ofta vattsvullnad, och då anmärktes ofta scarlatina sine exanthemate med svår affektion af halsregionen och urinverktygen med påföljande vattensamlingar. — 1856 Norrtelje. Hydrops i nästan alla fall. — 1856 Helsingborg. Mot slutet af året hydrops i nästan hvarje fall. — 1857 Östersunds d. Skarlakansfebern ofta så lindrig, att man ej observerade den, förrän hydrops uppträdde. — 1857 Filipstads d. Bland 319 af provincialläkaren vårdade voro 162 hydropiska, då hjelp söktes. — 1858 Kalmar d. Svår hydrops, ofta efter lindrig skarlakansfeber.

1861 Eskilstuna. Hydrops i hälften af fallen. — 1861 Falu d. Samtidigt med skarlakansfebern förekommo en del fall af akut nefrit hos barn af 3—12 år. Hos några hade ett utslag märkts, hos de flesta ej. — 1862 Anderslöf. Sällan hydrops. — 1866 Eskilstuna. Hvar tredje hade nefrit. — 1866 Motala östra. Ibland hydrops utan albuminuri, ibland albuminuri utan hydrops.

1870 Tjust. Många barn, som varit lindrigt sjuka, fingo tidigt gå i skolan, de dogo nästan alla af nefrit. — 1870 Broby. Sällan nefrit. — 1871 Oskarshamn. Nefrit i 90 %. — 1872 Sigtuna. Nefrit äfven efter särdeles lindriga fall. — 1873 Hofors. Sällan nefrit. — 1873 Umeå. Nästan alla, äfven lindriga fall, fingo nefrit. — 1874 Vifstavarf. Nefrit i 40 %. — 1877 Motala östra. Nästan alla hade nefrit (och difteri). — 1877 Ramnäs. I halfva antalet fall har konvalescensstadiet afbrutits af nefrit (blott i få fall med dödlig utgång). — 1877 Avesta. Nefrit äfven efter lindriga fall. — 1877 Alfta. Ytterst obetydliga symtom från hud och svalg, ringa feber, patienterna ej sängliggande; på 8:de, 9:de dygnet en ringa affjällning, derefter ödem, uræmi. Sådant var förloppet i $^9/_{10}$ af de behandlade fallen. — 1879 Varberg. Nefrit i $^1/_4$ af fallen. — 1879 Åmål. Knappt något fall utan hæmaturi (och difteri samt halskörtelbulnad). — 1879 Gillberga. Nefrit ofta efter lindriga fall. — 1884 Alfta. Nefrit i 50 %.

Såsom förut nämnts föreligga dessutom från de allra flesta distrikt och år uppgifter om nefritens förekomst vid skarlakansfeber, ofta säges det blott, att den förekommit, ofta att den dödat många

o. s. v. Särskildt bör anmärkas, att det, isynnerhet under 1830-, 1840- och 1850-talen särdeles ofta berättas, att en mängd barn företrädesvis inom allmogens klass, hvilka ej höllo sig inom hus, utan snart efter sjukdomens upphörande sprungo ute, fingo hydrops, ofta med dödlig utgång; detta tydande på nefritens vanliga förekomst efter lindriga fall.

Att i följd af dessa förestående uppgifter döma om nefritens relativa förekomst vid skarlakansfebern under olika förhållanden eller i allmänhet, låter sig ej göra; vanligen kommer den till läkarens kännedom, endast då den ger anledning till allvarsamma symtom, svår anasarca med ödem i lungor och serösa hinnor, uræmi o. d. (dessa symtom nämnas ofta i rapporterna), under det att lindriga fall ej tagas med i beräkningen. För att få en noggrannare kännedom om nefritens uppträdande fordras en massa urinundersökningar i hvarje enstaka fall af skarlakansfeber, och äfven om albuminuri ej någon gång upptäckes, kan man ej med full visshet utesluta en njuraffektion, ty albuminurin kan vara så flyktig, att den undgår uppmärksamheten, och bekant är, att äfven vid allvarsamma njurlidanden urinen kan vara ägglhvitefri rätt långa tider[1]).

Nefriten kan uppträda lika väl efter lindriga som efter svåra fall, och af rapporterna kan man t. o. m. få den föreställningen, att den med förkärlek skulle uppträda efter lindriga fall[2]). Ja ibland uppträder den efter så lindriga fall, att man ej iakttagit någon föregående sjukdom, förrän nefriten uppträder som den enda manifestationen af skarlakansfebern.

Nefriten kan vara särdeles lindrig, men den kan ock ofta vara mycket elakartad och döda genom hydropiska utgjutningar i lunga och lungsäck, hjertsäck, glottis, hjernhinnor m. m. eller genom uræmi. Äfven efter mycket lindriga fall af skarlakansfeber kan den, såsom ofta berättas, uppträda särdeles elakartad, och hvad som i ett gifvet fall bestämmer dess malignitet, derom äro vi okunniga.

Man har ofta, särdeles förr, velat förklara nefriten såsom beroende på en förkylning och derför varit angelägen att länge hålla barnen i sängvärme. Ifall så vore förhållandet, borde nefrit gifvet-

---

1) Jemför Bohn, l. c. p. 277. Enstaka fall och epidemier förekomma, då ägghvita, trots betydlig hydrops, blott är förhanden i minimala, lätt förbisedda spår, eller då den alldeles felas vissa tider på dygnet, många dagar eller t. o. m. under större delen af sjukdomens förlopp. Se ock de ofvan citerade uppgifterna från Stockholm 1843 och från Motala 1866.

2) Äfven Johannessen, l. c., p. 187, har kommit till ett liknande resultat.

vis vara vanligare under den kalla årstiden och sällsynt under den varmare. Jag har sammanställt några epidemier, i hvilka nefrit är angifven som ett vanligt symtom, och för hvilka uppgift finnes på den årstid, under hvilken sjukdomen varit epidemisk. Af 101 sådana epidemier inträffade 19 på våren, 20 på sommaren, 33 på hösten och 29 på vintern. Häraf kan man naturligtvis ej draga några slutsatser angående dylika epidemiers relativa förekomst under olika årstider, men så mycket kan man säga bestämdt, att de förekomma lika väl under den varma som under den kalla årstiden.

Angående förklaringen af skarlakansfeber-nefriten äro som bekant olika åsigter framstälda. De flesta hylla väl den åsigten, att den framkallas genom retning af några skadliga ämnen, hvilka äro bildade under mer eller mindre direkt inverkan af skarlakansfeberkontagiet, och som afsöndras genom njurarna. BOHN [1]) har framstält en s. k. mekanisk teori, d. v. s. nefriten uppstår genom kollateral och kompenserande fluxion till njurarna, en fluxion betingad genom hudåkomman; BOHN antager att nefriten derför gerna uppstår efter starka utslag och vid fördröjd desqvamation. Ifall BOHNS teori behöfver någon vederläggning, så är väl bästa beviset mot densamma, att nefrit, såsom ofvan är visadt, så särdeles ofta uppstår efter mycket lindriga fall af skarlakansfeber, ja t. o. m. efter fall, i hvilka man ej kunnat upptäcka något exantem.

På grund af den redogörelse jag ofvan lemnat för skarlakansfeber-nefritens uppträdande vid epidemierna i vårt land, synes det mig vara alldeles påtagligt, att nefriten är ett lika legitimt symtom af skarlakansfeber som både exantemet och anginan, visserligen är den ej så vanlig som dessa, men äfven dessa, särskildt exantemet, kunna ju ofta saknas. Hvad som framförallt talar derför är den omständigheten, att den ibland uppträder, som det enda märkbara symtomet af skarlakansfeber. Huru sedan skarlakansfeberkontagiet åstadkommer nefriten, om det sker genom direkt retning af de ännu, trots talrika derpå riktade undersökningar, fortfarande oupptäckta scarlatina-bakterierna eller genom inverkan af något under sjukdomens fortgång bildadt gift, detta blir en cura posterior för vetenskapen att i sinom tid söka få utrönt.

1) BOHN, l. c., p. 275. För närmare detaljer hänvisas dit.

Af det föregående ha vi funnit, att de tre symtom, hvilka (utom febern) äro de för skarlakansfebern egentligen karakteristiska, äro exantem, angina och nefrit. De äro så till vida karakteristiska, att de hvar för sig kunna uppträda såsom det mest framstående, kanske t. o. m. enda symtomet af sjukdomen, deraf är ock klart att ett (eller två) af dem kunna saknas, utan att sjukdomen deraf förlorar sin specificitet. Vi hafva på sätt och vis kommit till det resultat, hvilket visserligen låter något paradoxt, men som dock förklaras ur det föregående, att af dessa tre exantemet är i visst afseende det minst karakteristiska; så vidt vi funnit, kan nämligen både angina och nefrit helt säkert uppträda såsom den enda, *tydliga* manifestationen af skarlakansfeber, men huruvida detta äfven gäller om exantemet, är osäkert, ehuru verkligen äfven detta någon gång tyckes vara förhållandet[1].

Utom dessa tre symtom kunna nu äfven en mängd andra mera tillfälliga uppträda vid skarlakansfeber. Hvad dessa beträffar, så kunna de väl i allmänhet ej anses såsom för sjukdomen specifika, utan de böra väl uppfattas såsom komplikationer, d. v. s. orsakade af en blandad infektion (Mischinfektion[2]), företrädesvis med pyogena mikroorganismer. Om dessa komplikationer kan jag vara kort, ty något särdeles af intresse är ej att hemta ur mitt material.

Inflammation i halsens lymfkörtlar och i spottkörtlarna.

Att halsens lymfkörtlar svullna, är en naturlig följd af den angina, som förefinnes vid skarlakansfebern. Men nu händer understundom, att denna svullnad ökas i enorm grad, så att hela halsregionen blir hård och styf som ett bräde, eller ock, hvilket är vanligare, att svullnaden öfvergår till suppurativ inflammation; stundom äro blott lymfkörtlarna intresserade, men ofta deltaga äfven de stora spottkörtlarna, och ej sällan griper processen öfver på hela

1) På sid. 89 finnas en del fall anförda, der skarlakansfeber uppträdt utan angina; huruvida äfven nefrit saknats, derom finnes dock ej uppgift.

2) Heubner (Ueber die Scharlachdiphtherie und deren Behandlung, Volkmanns Sammlung klinischer Vorträge, n:o 322) lemnar en klar framställning utaf betydelsen af denna »Mischinfektion» för uppkomsten af vissa komplikationer till skarlakansfebern.

halsens bindväf. Denna komplikation omnämnes rätt ofta såsom förekommande i en del fall under epidemierna, och ofta har den förorsakat dödlig utgång. Jag lemnar några få utdrag ur rapporterna.

Den första uppgift jag funnit om denna komplikations förekomst är från Stockholms-epidemien 1790, HAGSTRÖM såg den ofta. Under de mera godartade epidemierna under de första decennierna af innevarande århundrade nämnes den jemförelsevis sällan, jag har blott funnit den uppgifven från Gefle (parotit, sällan bulnad) och Upsala 1802, från Uddevalla 1807, från Hudiksvall 1816 (1 fall) och från Ystad 1818. Efter 1840 börjar den från många håll angifvas som komplikation till skarlakansfeber, särskildt anmärkningsvärd i detta hänseende är epidemien i Stockholm 1849, under hvilken enligt LEWIN[1]) diffus inflammation i bindväfven omkring glandula parotis och submaxillaris var särdeles vanlig och ofta elakartad, så att den t. o. m. orsakade de flesta dödsfall bland de af LEWIN behandlade (9 utaf 21 dödsfall komma på dess räkning). Under 1850-talet, och sedermera, angifves den ofta som komplikation, särskildt vid de svårare epidemierna.

1856 Eskilstuna d. Stundom så betydlig svullnad af submaxillaris-körtlarna, att det sjuka barnet qväfdes, ofta suppuration i desamma. — 1857 Skellefteå. Lymfkörtelabscesser på halsen, hvilka i två fall penetrerade trachea. — 1857 Norrköping. Stundom suppuration i halsens alla körtlar och bindväf. — 1857 Söderköping. Halskörtelbulnad nästan konstant symtom. — 1864 Sölvesborgs d. Brand i parotis och halsbindväfven. — 1864 Göteborg. Ofta halskörtel-abscesser, i ett par fall svår blödning från abscesshålan. — 1868 Hörby. Ett fall af förblödnig ur en abscess på halsen. — 1877 Ramnäs. Ofta halskörtelabscesser. En gosse dog genom blödning från en stor cellväfsabscess, som blottade de stora halskärlen. — 1878 Skeninge. Angina Ludovici i två fall. — 1882 Hofors. Angina Ludovici. — 1885 Söderfors. I 10 % suppuration af parotis eller submaxillaris.

De epidemier, der denna komplikation är angifven, hafva oftast varit elakartade, och ofta hafva en massa olika komplikationer förefunnits.

---

1) LEWIN, l. c., p. 141.

Otit.

Otitis externa är ofta nämnd som komplikation, men den är alldeles ovigtig. Af särdeles stor betydelse är deremot otitis media såsom en så ytterst vanlig orsak till döfhet[1]).

Redan ROSENSTEIN tyckes hafva iakttagit denna komplikation, ehuru han endast nämner den i föregående. Vid tal om fall, hvilka sluta med lamhet i ena sidan och död (förut citeradt sid. 98, noten), tillägger han nämligen: »kommer då blodblandadt wahr ut genom någotdera örat, så får man anledning at förmoda bättring». — Första gången, jag derefter sett den omnämnas är från epidemien i Ystad 1818 (varflytning från öronen med döfhet). — Från epidemien i Stockholm 1836 berättar NERMAN[2]), att en och annan gång förekom svår öroninflammaton med exfoliation af hörselbenen, hvarpå döfhet följde. — Derefter omnämnes otit i en eller annan rapport, 1841 Luleå, 1844 Haparanda, 1844 Malmö (någon gång bulnad i öronen, förorsakade dock ej farlig destruktion), 1848 Gefle, 1849 Daga. 1851 Falun och Helsingborg, men först fram på 1850-talet börjar den mera allmänt omtalas (från Filipstad 1857 berättas, att $^1/_3$ af de sjuka hade otorrhé) för att sedan mycket ofta uppgifves som en allmän komplikation. Det tyckes sålunda, ifall man får sätta tilltro till rapporterna, som om otit skulle varit sällsynt under den tid, då skarlakansfebern uppträdde mera lindrigt i vårt land, och att den först, då sjukdomen vid midten af detta sekel antog en svårare beskaffenhet, blef den vanliga och illa beryktade komplikation som den nu är.

Ögonaffektioner.

Äfven sådana observeras emellanåt. Conjunctiviter omtalas emellanåt; fall af ulcus corneæ meddelas från Skeninge 1870, Ramnäs 1877, Skeninge 1878; fall af panoftalmit från Stockholm 1849 och från Valdemarsvik 1870.

---

1) JOHANNESSEN (l. c., p. 198) uppgifver, att af alla döfstumma i Norge hafva 13,59 % fått sin sjukdom genom skarlakansfeber.

2) NERMAN, l. c., p. 18.

Hjernsymtom.

Mycket ofta, särdeles under 1840- och 1850-talen, förekommer den uppgiften, att några dogo i hjernsymtom eller af kastningar till hjernan eller af meningit. Under dessa rubriker innefattas tydligen åtskilliga saker, nämligen dels död i sjukdomens första stadium till följd af infektionens häftighet (hvaraf många fall från många håll anföras) dels uræmi, dels, ehuru säkert i minsta antalet fall, meningit. Endast ett par uppgifter, som förefalla mig mera anmärkningsvärda, må anföras.

1849 Daga. Under vintern och våren var skarlakansfebern i nästan alla fall komplicerad med hjerninflammation, många dogo på 3:dje till 7:de dygnet (1850 var i Daga epidemisk meningit gängse). — 1856 Askersunds d. Skarlakansfeber förekom ofta som meningitis scarlatinosa, och läkaren anser derför den epidemiska meningiten vara en afart af scarlatina. — Dessa två uppgifter tyda på, att sjukdomarna sannolikt komplicerat hvarandra.

Huruvida i några fall en meningit uppstått genom förmedling af en otit, derom föreligga inga uppgifter.

Symtom från respirations-, cirkulations- och digestionsorganen.

Snufva anföres ofta som komplikation, dels vanlig snufva, dels malign coryza, då vanligen i förening med difteri.

Bronchit, pneumoni och pleurit uppgifves ej sällan hafva förekommit, men emellanåt ser det ut som de ej så noga blifvit skilda från lungödem och hydrothorax till följd af nefrit. Att uppräkna de ställen, från hvilka de angifvas, erbjuder intet intresse.

Pericardit nämnes sällan (Sköfde 1874), hydrops pericardii i sammanhang med nefrit deremot ofta; endocardit har jag sällan sett omnämnd (Forsmark 1875, 1 fall), naturligtvis beroende derpå, att denna så vanliga komplikation först en tid efter sjukdomen manifesterar sig genom sina följder för hjertmekanismen. Från Trelleborg 1845 nämnes, att sjukdomen stundom angrep hjertat och orsakade våldsamma hjertklappningar.

Att de kräkningar, som vanligen inleda sjukdomen, varit särdeles våldsamma och länge ihållande, berättas ej sällan. — Från

Vimmerby 1832 nämnes diarré såsom det farligaste symtomet. Från Grangärde 1856 berättas, att svårare affektioner af tarmslemhinnan ej sällan orsakade dödlig utgång. Från Valdemarsvik 1870 nämnes diarré som komplikation. Från Skeninge 1878 omnämnes diarré såsom symtom under sjukdomens akme. Från Botkyrka 1883 omtalas svårt diarré.

Ascites nämnes såsom komplikation från Leksand 1864. Icterus omtalas från Fryksdal 1843 och från Åmmeberg 1882. Från Helsingborg 1851 berättas, att lefveraffektioner förekommo, äfven efter ytterst lindriga fall. Fall af peritonit omnämnes från Daga 1851 och från Hofors 1852.

Skarlakansfeberreumatism.

Detta jemförelsevis obetydliga symtom, som ej har något gemensamt med de stundom förekommande purulenta synoviterna, omtalas stundom. Redan HAGSTRÖM [1]) omnämner svår värk i armar och ben. — 1832 Norrbotten. Sjukdomen alltid förknippad med reumatiska plågor i rygg och ben. — 1836 Stockholm [2]). Värk i extremiteterna, särdeles höft-, knä- och fotleden, infann sig under affjällningen och qvarlemnade en betydlig stelhet och matthet i benen. — 1843 Oskarshamn. Stundom en smärtande svullnad i hand- och fotled, oftast den senare. — 1844 Haparanda. Svullnad i lederna. — 1849 Daga. Ansvälda ledgångar. — 1852 Ystad. Häftig värk i knä- och handled under affjällningen. — 1854 Lidköping. Smärtor i lederna. — 1854 Uddevalla. Reumatisk värk i hand- och fotled. — 1865 Vimmerby. Värk i fot- och knäled. — 1866 Arboga. Värk i lederna. — 1870 Valdemarsvik. Reumatism i knä- och handled. — 1877 Örebro d., 1878 Dannemora, 1881 Svenljunga, 1885 Avesta. Värk i lederna. — Se dessutom sid 82.

Pyæmi och gangræn.

Några hithörande uppgifter må ock anföras. 1843 Upsala. En 52-åring fick bulnad i knälederna — 1866 Göteborg. Stundom pyæmi. — 1868 Strömsholm. Några dogo af pleuritis och peri-

1) HAGSTRÖM, l. c., p. 235.
2) NERMAN, l. c., p. 16.

carditis purulenta. — 1882 Vestervik. Abscess i fot- och handled i ett fall.

1882 Hofors. Stundom iakttogs gangræn på armbåge, knä och födslodelar.

Öfriga komplikationer.

1845 Kungsbacka. I ett fall nämnes rupia som eftersjukdom. — 1854 Uddevalla. Vulvit omtalas i ett fall som komplikation. — 1870 Valdemarsvik. Cystit nämnes som komplikation. — 1883 Botkyrka. Ett fall af chorea.

Under mera utbredda och svårartade epidemier, på hvilka beskrifning lemnas, synes alltid en mängd olika komplikationer hafva förekommit, och man kan i allmänhet ej påstå, att vissa epidemier utmärkt sig genom vissa komplikationer, ehuru visserligen undantag härifrån gifvas, hvarpå några exempel här ofvan blifvit anförda. Ej sällan omnämnes, att en epidemi liksom ändrat karakter, så att den en tid företedde vissa komplikationer, men längre fram andra sådana. Några exempel härpå må anföras.

1849 Daga. Under vintern och våren var skarlakansfebern elakartad, komplicerad med meningit, hydrops, otit, ansvälda ledgångar. På sommaren blef den mildare, derefter åter svårare med suppurativ parotit såsom eftersjukdom. — 1860 Helsingborgs d. I epidemiens förra hälft induration (och stundom bulnad) af halskörtlarna, i dess senare difteri. — 1867 Helsingborg. Difteri i 126 fall af 356. Följande år deremot var difteri sällsynt, då hade nästan alla parotit, många nefrit. — 1870—1871 Håby. 1870 svår angina; 1871 ej angina, men nefrit. — 1870 Trollhättan. I epidemiens början halskörtelabscesser, längre fram hydrops. — 1878 Alingsås. I början af epidemien difteri och halskörtelabscesser, sedan nefrit.

Om recidiv af skarlakansfeber.

Det är en känd sak, att den, som genomgått skarlakansfeber, i allmänhet sedan är immun emot densamma. Emellertid ingen regel utan undantag, så äfven här. Det händer nämligen någon gång, att personer, som redan haft skarlakansfeber, ånyo angripas af densamma. Härvid kan det antingen vara fråga om ett nytt uppträdande af sjukdomens alla karakteristiska symtom, innan den ursprungliga sjukdomen ännu är fullt öfverstånden eller åtminstone omedelbart derefter, eller ock kan en patient, som för längre eller kortare tid sedan, månader eller år, haft sjukdomen, ånyo få densamma. Hvad det första förhållandet beträffar, så kan recidivet dels inträffa i andra eller tredje veckan och visa sig genom uppträdandet af ett flyktigt, mer eller mindre skarlakanslikt exantem, detta är THOMAS'[1]) s. k. pseudorecidiv och anses af de flesta blott som ett återuppflammande af den ännu ej fullt utslocknade sjukdomen och ej som ett verkligt recidiv; dels är det ett verkligt recidiv med ett typiskt uppträdande af sjukdomens verkliga symtomer, detta infinner sig i sjukdomens fjerde eller femte vecka, oftast innan ännu affjällningen är fullt afslutad. Detta slags recidiv kallar man, med ett kanske bättre namn, rekurrerande scarlatina. I rapporterna har jag funnit följande uppgifter, som sannolikt syfta på detta sistnämnda slag af recidiv.

1856 Lindesberg. Recidiv inträffade ej sällan 1 à 2 gånger, i ett fall t. o. m. 3 gånger, med fullt frisk mellantid. — 1875 Hede. En flicka sjuknade med en månads mellantid i fullt utbildad skarlakansfeber.

Om ett verkligt nytt uppträdande af skarlakansfeber efter längre tids förlopp har jag funnit följande uppgifter.

1856 Lindesberg. De som förut haft skarlakansfeber och messling voro ej skyddade, utan angrepos lika ofta(?) — 1857 Gefle[2]). En 9 års flicka fick recidiv med en mellantid af $^1/_2$ år. — 1858 Neder-Kalix. En och annan, som haft sjukdomen 1856, sjuknade om igen. — 1870 Södertelje. Ofta sjuknade alla medlemmarne i en familj utan afseende på om de förut haft skarlakansfeber(?)

---

1) THOMAS, ZIEMSSENS Handbuch der speciellen Pathologie und Therapie, 2 Band, 2 Hälfte, p. 199.

2) von SYDOW, l. c.

Om skarlakansfeberns uppträdande i dess förhållande till uppträdandet af andra exantematiska febrar.

En sjukdom, som sannolikt ofta, isynnerhet under äldre tider, då skarlakansfebern ej var så väl känd, gifvit anledning till förvexling med densamma, är rubeolæ. Detta är helt naturligt, då denna utslagssjukdom nätt och jemnt i våra dagar har blifvit allmänt erkänd såsom en sjukdom sui generis. ROSENSTEIN lemnar, så vidt jag vet, ingen beskrifning på denna sjukdom; COLLIN deremot skildrar den i full öfverensstämmelse med vår nuvarande uppfattning af densamma. Då det under äldre tider varit anledning att misstänka, att den sjukdom, som beskrifvits under namn af rubeolæ, varit scarlatina, har jag särskildt anmärkt detta (se sid. 15, 17, 18, 19). Att äfven in i nyare tider förvexling emellanåt skett, är möjligt, men då rubeolæ är jemförelsevis mindre ofta förekommande och läkare mera sällan rådfrågas för den, så torde misstag i detta hänseende ganska sällan förekomma i rapporterna. Någon gång berättas, att en rubeolæ-epidemi föregick en scarlatina-epidemi.

Skarlakansfebern uppträder ej sällan tillsammans med messling, detta beror helt säkert icke på någon inneboende frändskap med densamma, utan otvifvelaktigt endast derpå, att båda sjukdomarna äro så vanliga. Några derpå syftande berättelser förtjena att anföras såsom särdeles intressanta, ehuru visserligen en och annan uppgift möjligen är något apokryfisk.

1808 Kristinehamn. Messling, blandad med nässelfeber och skarlakansfeber, gjorde ett förfärligt nederlag.

1836 Stockholm. Skarlakansfeber gick samtidigt med messling. En del skarlakansfeberpatienter angrepos af messling.

1836 Eskilstuna, Under en messlingsepidemi omtalas, att skarlakansfeber i en del fall tillstött, innan messlingen var fullkomligt öfverstånden, och då förorsakat dödsfall.

1837 Sundsvall. En elakartad kikhostepidemi, som var åtföljd af messling och skarlakansfeber.

1837 Jemtlands län. En elakartad messlingsepidemi, som »understundom syntes i anseende till sårnaderna i halsen ofta vara förenad med skarlakansfeber».

1845 Åmål. Tre barn fingo 6 veckor efter tillfrisknandet från skarlakansfeber messling.

1846 Upsala. Skarlakansfeber förekom blandad med messling. Mer än en gång observerades patienter med messlings-utslag på framsidan och skarlakansfeber-utslag på baksidan af kroppen (!).

1854 Vestervik. I rapporten säges om skarlakansfeber: »... en utslagsfeber, som uppträdde med alla karakterer af scarlatina, men der utslaget stundom så väl till utseende som för känseln och affjällningen m. m. tillkännagaf sig som messling; stundom mycket svår med brand i halsen och stark svullnad i tonsillerna samt efterföljd af vattsot». Om messlingen säges: »den gick hela året, oftast utgörande en varietet, stående emellan messlingen och skarlakansfebern eller varieteten morbilli scarlatinosi eller scarlatina hybrida».

1855 Kristianstad. Både messling och skarlakansfeber gingo, så att de båda sjukdomarna stundom efterträdde hvarandra hos samma person.

1856 Karlstad, Fryksdal, Nora, Daga. Skarlakansfeber samtidig med messlingen.

1856 Venersborgs d. Skarlakansfebern blandad med messling, så att det ofta var omöjligt, att säga, hvilken sjukdom man hade framför sig.

1857 Östersunds d. Skarlakansfebern förekom ofta blandad med messling.

1857 Falun. Skarlakansfeber samtidig med messling och stundom af blandad form, så att det ibland var svårt att ställa diagnosen. Många barn, som insjuknat i messling, hunno knappast till började affjällning, förrän de angrepos af skarlakansfeber, och dessa föllo oftast offer för densamma.

1861 Göteborg, Oroust. Skarlakansfeber samtidig med messling.

1862 Haparanda. Skarlakansfeber och messling angrepo nästan alla barn och yngre. De fingo först den ena sjukdomen, derpå den andra.

1863 Hernösands d. Skarlakansfeber uppträdde i samma mån messlingen aftog, ofta blandad, svår att skilja.

1866 Bo. I några fall tycktes scarlatina-exantemet vara blandadt med messlings-exantem.

1867 Malmö. Skarlakansfeber mycket ofta följd eller föregången af messling, i ett par fall på samma gång.

1868 Höganäs. I många fall hade patienterna både skarlakansfeber och messling. Hade de sjukdomarna samtidigt, dogo de (6 fall), ifall 8 dagar hade förflutit mellan utbrotten af hvardera sjukdomen, tillfrisknade de gemenligen.

1878 Karlskrona d. Skarlakansfeber ofta komplicerad med messling.

1881 Hvetlanda. Messling och skarlakansfeber samtidiga, så att i familjerna hade hälften af barnen messling, hälften skarlakansfeber. Under konvalescensen efter den ena sjukdomen fingo de ofta den andra.

1883 Norrtelje. Konvalescenter efter messling sjuknade i skarlakansfeber och tvärtom.

Ofta berättas, att skarlakansfeber undanträngde eller följde omedelbart efter messling, så t. ex. i Umeå d. 1856, Eskilstuna 1856, Visby 1863, Lund 1868, Tjust 1869, Karlskrona 1869, Lysekil 1870.

Likaså omnämnes ej sällan, att en messlingsepidemi följde en epidemi af skarlakansfeber tätt i spåren. t. ex. i Stockholm 1792, Åmmeberg 1869, Ramnäs 1869, Sköfde 1869, Kalmar 1874, Umeå d. 1874, Lidköpings d. 1877.

Från Kalmar d. 1859 berättas, att skarlakansfeber gick tillsammans med koppor. Utslaget var ibland vesiculöst, så att folk förvexlade sjukdomarna.

Förklaring

till grafiska taflorna A, 1—26.

Taflorna angifva för Sveriges olika län, Stockholms stad och hela riket antalet dödsfall af skarlakansfeber på 10,000 lefvande, årligen under åren 1861—1885.

Till grund för beräkningen är tagen innevånare-antalet i de resp. områdena den 31 December hvarje år.

Tabeller I, 1—25.

Skarlakansfeberns förekomst i Sveriges län och läkaredistrikt 1851—1885 enligt läkarerapporter till Medicinalstyrelsen.

Anmärkningar till tabellerna I, 1—25.

Dessa tabeller äro, såsom nämndt, uppgjorda i enlighet med de årsrapporter, hvilka af provincial-, distrikt- och stadsläkare inlemnats till Medicinalstyrelsen. Rikets indelning i läkaredistrikt har visat sig vara underkastad ständiga, ej obetydliga vexlingar[1], och med anledning häraf har upprättandet af dessa tabeller ej varit utan sina svårigheter.

Upptagna i särskilda kolumner äro alla nuvarande provincialläkaredistrikt, i allmänhet de distriktläkaredistrikt, från hvilka rapporter under en längre följd af år förelegat, samt de flesta städerna. Deremot äro de distriktläkaredistrikt, hvilka endast några år funnits till och sedan upphört såsom sådana, eller hvilka först på allra sista åren tillkommit, ej särskildt upptagna, utan äro uppgifterna från dessa distrikt, der sådana förelegat, sammanförda med uppgifterna från det provincialläkaredistrikt, till hvilket distriktet i fråga hört. Vidare äro de distriktläkaredistrikt, hvilka haft samma namn som provincialläkaredistriktet, och der således distriktläkaren haft ungefär samma verksamhetsområde som provincialläkaren, (sådana distrikt äro t. ex. Arvika, Karlskoga, Ronneby), ej särskildt upptagna, ehuru naturligen sifferuppgifterna från desamma äro medräknade på behörigt ställe. Ett färre antal af de mindre städerna, från hvilka särskilda rapporter ej förr än på de sista åren finnas, äro, såsom af tabellerna synas, sammanförda med de lika benämnda provincial- eller distriktläkaredistrikten. Några af de minsta städerna, nämligen Säter, Vaxholm, Öregrund, Torshälla, Kongelf, Borgholm, Skanör och Falsterbo, från hvilka rapporter antingen ej alls eller blott tidtals ingifvits, finnas ej särskildt nämnda i tabellerna, men äro uppgifterna derifrån, då sådana förefunnits, sammanräknade med uppgifterna från de provincialläkaredistrikt, i hvilka berörda städer äro belägna.

I afseende på den ordning, i hvilken de olika länen och distrikten blifvit anförda, har i hufvudsak samma uppställning iakt-

---

1) Angående de förändringar, hvilka distrikten undergått i olika hänseenden hänvisas till de samlingar af medicinalförfattningar, hvilka utgifvits af WISTRAND (för åren 1667—1859), KULLBERG (för åren 1860—1876) och PONTIN (för åren 1877—1887).

tagits, som i WÆRNS arbete »Om Difterins och Strypsjukans uppträdande i Sverige» (Stockholm 1885). Såsom WÆRN påpekar, har han ordnat distrikten så, att närgränsande distrikt få sin plats bredvid hvarandra, hvarigenom sjukdomens förekomst inom sammanhängande landsdelar åskådliggöres. Denna uppställning har gifvetvis, när det gäller en sjukdom, som sprider sig genom smitta från ort till ort, sina stora fördelar.

Tabellerna upptaga alla de fall, hvilka förekomma i de till Medicinalstyrelsen ingifna årsrapporterna. Emellertid ligger det i sakens natur, att dessa siffror på långt när ej äro fullständiga. Dels komma en hel del fall, särskildt om de äro lindriga, aldrig till någon läkares kunskap, dels skötas en mängd fall af privata läkare och komma således ofta ej till den rapportgifvande läkarens kännedom, dels försumma en mängd personer, antingen af likgiltighet eller af fattigdom eller på grund af stort afstånd till läkaren eller af andra skäl att söka hjelp för sina sjuka. Också påpekas dessa förhållanden ofta i läkarerapporterna. Man bör sålunda hågkomma, att de anförda siffrorna i allmänhet, och detta gäller särskildt om landsbygden, äro för låga, ofta kanske i ganska hög grad.

Slutsummorna i de olika tabellerna stämma ej alltid fullkomligt med de siffror, hvilka finnas uppgifna i Medicinalstyrelsens tryckta årsberättelser, detta beroende derpå, att i rapporterna uppgifterna stundom äro obestämda och tvetydiga.

I tabellerna äro för de provincialläkaredistrikt, hvilka tillkommit efter 1851, det årtal angifvet, då de upprättades.

En tom kolumn för dessa distrikt *antyder,* att de ännu ej funnos till såsom sådana, utan ingingo i något annat distrikt. En tom kolumn för en stad antyder, att några rapporter ännu ej föreligga derifrån, i allmänhet beroende på, att stadsläkare saknas.

Ett streck (—) i en kolumn *betyder*, att, så vidt af rapporten framgår, intet sjukdoms- resp. dödsfall förekom i distriktet ifrågavarande år.

Ett × *betyder,* att rapport saknas för detta år.

p. d. betyder		provincialläkaredistrikt.			
d.	»	distriktläkaredistrikt.	*enst.*	*betyder*	enstaka fall.
st.	»	stad.	*spr.*	»	spridda fall.
Sj.	»	sjuke.	*allm.*	»	allmän.
D.	»	döde.	*epid.*	»	epidemisk.

Tab. I, 1.

Norrbottens län.

Folkmängd 1865: 74,576; 1885: 96,241.

År	Pajala p. d. (1864) Sj.	D	Haparanda p. d. och st. Sj.	D.	Öfver-Kalix p. d. (1873) Sj	D.	Neder-Kalix p. d. Sj.	D	Råneå p. d. (1858) Sj	D.	Luleå st. Sj	D.	Öfver-Luleå p. d. Sj.	D.	Piteå p. d. (1861) och st. Sj	D.	Summa sjuke	Summa döde
1851			—	—			×	×					—	—			—	—
1852			—	—			×	×					—	—			—	—
1853			—	—			—	—					—	—			—	—
1854			—	—			spr.	11					—	—			11	11
1855			—	—			—	—					—	—			—	—
1856			epid.	?			allm.	?			allm.	?	allm.	?			allm.	?
1857			allm.	?			allm.	?			—	—	allm.	?			allm.	?
1858			5	?			250	30			—	—	allm.	?			255	30
1859			—	—			—	—	×	×	—	—	—	—			—	—
1860			—	—			—	—	—	—	—	—	—	—			—	—
1861			—	—			2	—	—	—	—	—	—	—			2	—
1862			150	42			allm.	?	199	12	—	—	×	×	spr.	?	385	54
1863			allm.	3			4	?	enst.	?	—	—	—	—	2	—	9	3
1864			—	—			32	2	—	—	—	—	30	4	43	—	105	6
1865	×	×	—	—			—	—	×	×	—	—	13	?	32	1	45	1
1866	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	9	1	9	1
1867	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1868	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1869	×	×	14	5			—	—	—	—	12	3	42	2	—	—	68	10
1870	7	1	12	4			66	12	170	25	28	7	229	164	347	46	859	259
1871	98	43	4	1			—	—	35	7	—	—	12	1	—	—	149	52
1872	—	—	14	3			3	1	—	—	—	—	—	—	70	36	87	40
1873	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1874	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	41	8	—	—	100	15	141	23
1875	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1876	—	—	15	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	1
1877	—	—	43	5	—	—	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	43	5
1878	—	—	62	17	—	—	80	22	5	2	45	3	—	—	—	—	192	44
1879	—	—	39	9	—	—	13	5	—	—	26	5	28	8	6	—	112	27
1880	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	1	—	9	3	—	—	15	3
1881	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1882	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	×	×	—	—	—	—	5	—
1883	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
1884	—	—	11	1	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	17	1
1885	27	?	325	63	23	5	20	?	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	[illegible]	[illegible]

Tab. I, 2. Folkmängd 1865: 88,763; 1885: 113,541.

År	Skellefteå p. d. och st.		Nysätra p. d.		Umeå p. d.		Umeå st.		Nordmalings p. d. (1867)		Lycksele p. d.		Åsele p. d. (1871)		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj	D	Sj.	D	Sj.	D.		
1851	—	—	—	—	—	—	—	—			×	×			—	—
1852	—	—	—	—	—	—	×	×			—	—			—	—
1853	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—			—	—
1854	—	—	allm.	?	—	—	—	—			—	—			allm.	?
1855	—	—	—	—	—	—	×	×			—	—			—	—
1856	—	—	—	—	82	19	×	×			allm.	?			82	19
1857	allm.	32	allm.	?	86	11	allm.	?			epid.	72			190	115
1858	allm.	?	—	—	—	—	—	—			allm.	16			16	16
1859	25	8	—	—	—	—	—	—			23	7			48	45
1860	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—			—	—
1861	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—			—	—
1862	—	—	—	—	18	6	—	—			20	2			38	8
1863	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—			—	—
1864	—	—	—	—	59	13	10	—			64	12			133	25
1865	153	4	allm.	?	18	14	122	21			5	—			298	39
1866	35	8	33	5	—	—	7	1			3	—			78	14
1867	—	—	—	—	26	5	—	—			4	—			30	5
1868	×	×	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—			4	—
1869	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—
1870	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—			3	1
1871	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—			3	—
1872	44	—	—	—	1	—	—	—	×	×	—	—	—	—	45	—
1873	900	205	—	—	41	4	68	8	—	—	20	3	—	—	1029	220
1874	520	159	allm.	?	480	36	?	29	230	29	29	8	—	—	1288	261
1875	—	—	—	—	7	—	4	—	11	2	21	4	—	—	43	6
1876	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—	3	—	11	—
1877	—	—	—	—	1	—	2	1	—	—	—	—	—	—	3	1
1878	6	1	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	1
1879	—	—	—	—	3	—	6	—	3	—	—	—	—	—	12	—
1880	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1881	—	—	—	—	3	—	—	—	6	—	1	—	20	2	30	2
1882	—	—	1	—	16	1	10	—	4	?	112	10	1	—	144	11
1883	—	—	9	—	—	—	—	—	5	?	—	—	—	—	14	—
1884	—	—	1	—	21	?	9	1	3	—	1	—	—	—	35	1
1885	70	36	163	10	636	141	110	14	189	?	38	3	—	—	1206	204

Tab. I, 3.

Jemtlands län.

Folkmängd 1865: 68,071; 1885; 93,091.

År	Ströms p. d. (1864)		Östersunds p. d.		Östersunds st.		Undersåkers p. d.		Ragunda p. d. (1864)		Bergs p. d. (1873)		Svegs p. d.		Hede p. d. (1871)		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851			×	×			×	×					—	—			—	—
1852			—	—			×	×					—	—			—	—
1853			—	—			×	×					—	—			—	—
1854			—	—			—	—					—	—			—	—
1855			—	—			—	—					—	—			—	—
1856			—	—			—	—					—	—			—	—
1857			101	33			18	5					spr.	?			119	38
1858			125	24			—	—					spr.	?			125	24
1859			spr.	7			—	—					—	—			7	7
1860			—	—			—	—					—	—			—	—
6861			—	—			4	—					—	—			4	—
1862			—	—			3	1					—	—			3	1
1863			—	—	—	—	?	2					×	×			2	2
1864			142	33	137	34	86	9					39	4			404	80
1865	×	×	enst.	?	?	2	allm.	?	1	—			15	4			18	4
1866	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—			—	—
1867	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—			—	—
1868	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—			—	—
1869	2	—	—	—	—	—	—	—	3	—			—	—			5	—
1870	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			6	1			6	1
1871	8	2	120	5	16	2	3	—	—	—			—	—			147	9
1872	×	×	11	2	4	—	—	—	4	1			—	—	—	—	19	3
1873	—	—	14	3	4	1	—	—	—	—			67	?	—	—	85	4
1874	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1
1875	allm.	36	95	7	23	5	—	—	421	60	—	—	118	19	42	—	735	127
1876	—	—	191	9	7	4	—	—	52	5	—	—	—	—	—	—	250	18
1877	×	×	?	25	—	—	×	×	×	×	—	—	2	—	—	—	27	25
1878	—	—	—	—	—	—	25	2	—	—	—	—	—	—	—	—	25	2
1879	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1880	19	7	30	1	1	—	—	—	14	1	—	—	—	—	—	—	64	9
1881	—	—	×	×	4	—	—	—	2	—	1	—	epid.	24	—	—	31	24
1882	—	—	13	—	—	—	3	1	8	1	1	—	—	—	38	2	63	4
1883	spr.	?	107	63	85	15	44	8	91	23	?	25	35	10	2	—	389	144
1884	14	6	50	10	10	1	9	2	32	8	3	—	37	7	26	2	181	36
1885	12	3	35	14	9	2	29	[illegible]	65	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Vester-Norrlands län.

Tab. I, 4. Folkmängd 1865: 127,524; 1885: 184,884.

År	Örnskölds-viks p. d.		Bodums p. d. (1856)		Sollefteå p. d.		Ytter-Lännäs d. (1870)		Skogs p. d. (1861)		Hernösands p. d.		Hernösands st.		Vifstavarfs d. (1870)		Sundsvalls p. d.		Sundsvalls st.		Torps p. d.		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	—	—			—	—					—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—
1852	enst	?			—	—					—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	enst.	?
1853	—	—			—	—					—	—	20	?			—	—	—	—	—	—	20	?
1854	—	—			—	—					—	—	—	—			spr.	?	—	—	—	—	spr.	?
1855	—	—			—	—					—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—
1856	—	—			—	—					spr.	?	epid	?			epid	?	epid	?	×	×	epid.	?
1857	—	—	—	—	—	—					—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—
1858	spr	?	—	—	—	—					×	×	—	—			spr	?	spr.	2	—	—	2	2
1859	—	—	—	—	166	17					spr.	?	52	2			10	3	allm	?	17	3	245	25
1860	20	3	—	—	13	?					20	4	12	1			—	—	—	—	3	1	68	9
1861	—	—	—	—	—	—					—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—
1862	spr.	?	—	—	—	—			×	×	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	spr.	?
1863	400	62	—	—	18	3			16	4	177	33	45	4			72	31	66	19	—	—	794	156
1864	52	19	—	—	252	17			8	—	29	6	82	5			20	3	126	28	320	49	889	127
1865	×	×	26	1	—	—			1	—	2	1	—	—			10	1	—	—	146	?	185	3
1866	—	—	6	—	1	—			2	—	16	1	25	1			—	—	?	1	—	—	51	3
1867	—	—	1	—	41	1			2	—	30	1	—	—			—	—	—	—	—	—	74	2
1868	—	—	—	—	23	—			—	—	41	—	46	—			—	—	—	—	—	—	110	—
1869	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—
1870	1	—	—	—	1	—	—	—	5	—	10	1	52	4	—	—	—	—	2	1	—	—	71	6
1871	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	13	—
1872	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1	×	×	—	—	—	—	—	—	1	—	8	1
1873	3	—	4	—	15	1	6	—	—	—	2	—	—	—	29	7	14	3	—	—	—	—	73	11
1874	193	103	4	—	85	4	202	24	17	3	135	54	47	12	167	29	41	7	69	5	3	1	963	242
1875	21	3	—	—	81	11	195	23	29	5	33	11	32	10	29	3	84	16	172	33	59	24	735	139
1876	124	36	?	19	7	—	—	—	16	—	7	2	31	1	36	1	58	9	3	—	51	?	352	68
1877	—	—	—	—	3	—	4	2	2	—	—	—	26	3	13	2	—	—	3	—	6	—	57	7
1878	—	—	—	—	5	1	—	—	8	—	—	—	—	—	92	13	—	—	11	3	—	—	116	17
1879	6	—	13	1	3	—	—	—	—	—	13	5	10	—	—	—	29	2	9	1	—	—	83	9
1880	44	—	580	110	6	—	5	2	—	—	136	22	107	20	72	7	216	48	157	?	9	—	1332	209
1881	343	35	180	12	12	1	65	3	—	—	17	5	9	—	79	15	90	14	—	—	—	—	795	85
1882	9	—	?	1	34	13	83	7	5	—	15	4	17	—	6	—	×	×	—	—	7	1	177	26
1883	—	—	—	—	34	5	41	—	10	?	14	3	9	1	37	9	83	3	34	5	33	7	295	33
1884	181	37	7	1	54	6	7	—	83	15	34	11	39	2	65	3	103	4	125	10	59	4	757	93
1885	258	45	×	×	180	22	57	1	58	6	35	9	75	27	1	—	37	3	8	—	4	1	713	114

Gefleborgs län.

Tab. I, 5. Folkmängd 1865; 143,793; 1885: 191,223.

År	Gefle p. d.		Gefle st.		Gysinge d.		Hofors d. (1861)		Söder-hamns p. d.		Söder-hamns st.		Alfta p. d. (1861)		Bollnäs d. (1859)		Jerfsö p. d.		Hudiks-valls p. d.		Hudiks-valls st.		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	—	—	×	×	×	×			—	—	—	—					—	—	—	—	—	—	—	—
1852	—	—	—	—	—	—			spr.	?	—	—					—	—	—	—	—	—	spr.	?
1853	—	—	spr.	?	—	—			—	—	—	—					—	—	—	—	—	—	spr.	?
1854	—	—	—	—	—	—			5	—	—	—					—	—	—	—	—	—	5	—
1855	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—					—	—	—	—	—	—	—	—
1856	—	—	spr	?	—	—			—	—	—	—					—	—	—	—	×	×	spr.	?
1857	spr.	?	spr.	?	80	4			allm	?	40	11					—	—	—	—	—	—	120	15
1858	allm	?	231	44	spr	?			40	5	spr.	?					—	—	allm	?	allm	3	274	52
1859	17	12	51	3	8	1			66	26	30	8					—	—	spr.	?	—	—	172	50
1860	—	—	—	—	—	—			23	7	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	23	7
1861	—	—	—	—	×	×	spr.	?	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	spr.	?
1862	—	—	—	—	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—
1863	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	2	176	27	189	29
1864	111	27	11	1	—	—	—	—	235	42	spr	?	57	7	spr	?	164	56	227	17	43	8	848	158
1865	391	155	443	97	140	42	220	37	epid	177	44	18	198	21	151	118	—	—	43	6	8	—	1815	671
1866	64	25	125	16	26	6	14	1	9	9	—	—	3	—	2	2	?	6	24	3	1	1	274	69
1867	5	2	32	2	45	17	2	—	23	15	—	—	—	—	19	8	—	—	—	—	4	—	130	44
1868	—	—	1	—	24	4	—	—	1	1	—	—	4	—	6	1	—	—	7	2	—	—	43	8
1869	—	—	24	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	3	—	29	4
1870	—	—	20	6	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	7	—	1	—	31	6
1871	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	19	1	65	5	88	7
1872	4	—	2	—	—	—	9	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	1
1873	—	—	1	—	42	—	72	5	—	—	—	—	—	—	—	—	18	2	3	—	—	—	136	7
1874	—	—	61	2	18	2	46	3	11	1	—	—	—	—	—	—	14	3	26	—	32	5	208	16
1875	62	29	252	40	4	3	86	18	3	—	5	—	—	—	—	—	33	15	68	3	80	13	593	121
1876	allm	70	102	11	51	7	30	5	97	15	22	?	57	6	7	—	108	65	137	46	19	6	700	231
1877	28	6	8	4	16	3	23	4	45	—	32	13	214	38	24	2	6	—	28	—	25	7	449	77
1878	5	—	9	—	—	—	17	2	33	13	2	—	11	1	21	3	21	4	1	—	—	—	120	23
1879	2	—	7	—	—	—	8	1	16	7	5	1	—	—	—	—	1	—	4	—	—	—	43	9
1880	—	—	11	2	—	—	3	—	10	2	57	10	—	—	—	—	4	—	37	5	2	—	124	19
1881	40	7	67	11	—	—	43	5	82	26	186	47	6	2	13	2	13	?	24	9	5	—	479	109
1882	127	9	54	14	?	4	180	34	25	5	2	—	—	—	×	×	1	—	4	—	—	—	397	66
1883	57	2	153	27	—	—	225	41	71	20	54	3	27	3	×	×	6	—	134	?	—	—	727	96
1884	46	1	111	6	3	—	26	2	110	34	185	6	96	29	×	×	147	?	158	13	38	2	920	93
1885	85	[illegible]	58	[illegible]	8	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Tab. I, 6. Folkmängd 1865: 174.758; 1885: 194.291.

År	Falu p. d.		Falu st.		Hedemora p. d. och st.		Leksands p. d.		Mora p. d. (1861)		Nås p. d.		Grangärdes p. d.		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	—	—	39	6	—	—	—	—			—	—	—	—	39	6
1852	—	—	—	—	allm.	?	spr.	?			—	—	—	—	spr.	?
1853	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—
1854	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—
1855	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—
1856	—	—	—	—	—	—	—	—			allm.	—	allm.	11	11	11
1857	78	28	116	14	62	13	spr.	?			epid.	26	epid.	134	416	215
1858	81	10	76	8	spr.	?	299	78			allm.	8	allm.	30	494	134
1859	12	1	28	2	spr.	?	220	45			spr.	?	5	1	265	49
1860	enst.	?	2	?	—	—	129	14			10	3	161	17	302	34
1861	33	8	31	4	68	14	—	—			—	—	58	12	190	38
1862	—	—	—	—	spr.	?	—	—	—	—	—	—	71	10	71	10
1863	—	—	—	—	—	—	enst.	—	—	—	—	—	—	—	enst	?
1864	12	?	10	—	24	?	97	56	400	81	15	?	—	—	558	137
1865	71	9	223	52	255	37	211	99	epid.	154	144	29	118	13	1176	393
1866	66	2	134	19	369	66	185	27	7	—	64	9	340	35	1165	158
1867	44	—	64	1	105	13	9	5	3	—	27	1	432	50	684	70
1868	15	1	3	—	45	9	—	—	7	—	—	—	268	48	338	58
1869	2	—	28	7	29	3	3	1	7	—	—	—	396	67	465	78
1870	1	1	2	1	—	—	7	—	15	—	5	—	1	1	31	3
1871	—	—	1	—	9	2	14	5	—	—	6	—	—	—	30	7
1872	2	—	4	—	15	?	3	—	—	—	9	—	—	—	33	?
1873	1	—	30	1	40	4	36	3	—	—	—	—	—	—	107	8
1874	5	—	—	—	9	2	46	7	—	—	—	—	7	—	67	9
1875	2	—	10	1	43	12	5	1	—	—	—	—	—	—	60	14
1876	epid.	200	209	44	49	6	286	34	—	—	103	52	—	—	847	336
1877	epid.	122	56	8	161	22	124	11	113	14	—	—	14	3	590	180
1878	49	17	22	2	230	17	—	—	2	—	?	9	?	231	543	276
1879	77	18	22	2	162	41	25	2	—	—	4	—	6	2	296	65
1880	?	6	5	1	10	2	7	—	—	—	—	—	—	—	28	9
1881	?	9	3	—	44	8	—	—	—	—	—	—	—	—	56	17
1882	10	—	11	—	82	9	1	—	—	—	21	3	—	—	125	12
1883	70	16	194	4	237	44	4	—	70	10	84	28	2	—	661	102
1884	169	12	106	11	17	—	71	6	158	16	133	18	1	—	655	63
1885	301	20	88	11	156	11	112	8	85	16	149	40	95	7	986	113

Vermlands län.

Tab. I, 7. Folkmängd 1865: 259,612; 1885: 259.958.

År	Filipstads p. d. och st.		Udde-holms d.		Visnums p. d.		Kristi-nehamns st.		Karl-stads p. d.		Karl-stads-st.		Näs p. d.		Silbodals p. d. (1858)		Arvika p. d.		Gillberga d. (1853)		Nedre Fryksdals p. d.		Öfre Fryks-dals p. d. (1865)		Dalby p. d. (1861)		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	—	—	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			×	×			—	—					—	—
1852	—	—	×	×	—	—	—	—	spr.	?	—	—	—	—			—	—			—	—					spr.	?
1853	—	—	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	spr.	?			—	—			—	—					spr.	?
1854	—	—	spr.	?	—	—	spr.	?	?	5	allm.	?	allm	?			—	—	—	—	—	—					5	5
1855	—	—	×	×	—	—	allm.	?	allm	?	allm.	?	allm.	?			—	—	spr.	?	—	—					allm.	?
1856	57	10	×	×	allm.	?	allm.	?	allm.	?	?	9	—	—			—	—	spr.	?	allm.	?					66	19
1857	590	266	×	×	allm.	?	—	—	600	106	spr.	?	—	—			—	—	allm	27	spr.	?					1217	399
1858	52	7	—	—	—	—	enst.	?	?	109	spr.	?	—	—			—	—	—	—	44	20					205	136
1859	30	2	spr.	?	—	—	—	—	spr.	?	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					30	2
1860	—	—	—	—	—	—	—	—	10	?	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	enst.	?					10	?
1861	2	—	—	—	—	—	—	—	×	×	—	—	—	—	×	×	—	—	—	—	—	—					2	—
1862	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					4	—
1863	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	6	—	—	—	—	—	—			—	—	11	6
1864	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—
1865	384	24	epid.	144	6	?	17	?	22	7	29	10	56	6	—	—	spr.	?	12	—	—	—			—	—	670	191
1866	206	17	24	1	18	—	74	7	407	101	20	5	—	—	36	10	spr.	?	—	—	spr.	?	35	6	4	1	824	148
1867	47	3	3	1	5	—	22	2	1	—	13	1	10	3	11	4	6	?	—	—	13	5	11	3	3	—	145	22
1868	17	2	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	6	3	?	1	2	—	6	—	—	—	—	—	33	7
1869	7	—	—	—	14	1	138	17	31	12	spr.	?	2	1	—	—	epid.	204	63	7	60	11	—	—	—	—	519	253
1870	31	5	8	?	5	1	61	—	3	1	3	1	7	—	3	—	18	?	5	—	11	2	—	—	150	40	305	50
1871	—	—	2	2	5	—	3	1	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	4
1872	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1	13	1
1873	—	—	—	—	4	1	1	—	—	—	—	—	—	—	29	2	28	?	—	—	—	—	3	—	—	—	65	3
1874	—	—	19	2	2	—	4	—	—	—	19	2	—	—	—	—	enst.	—	—	—	—	—	6	1	—	—	50	5
1875	9	2	—	—	50	4	54	14	29	8	—	—	4	—	—	—	233	?	—	—	15	2	—	—	—	—	394	30
1876	465	168	epid.	163	82	1	35	3	56	8	20	4	232	69	126	21	epid.	97	1	—	112	24	80	12	14	4	1483	574
1877	323	161	?	38	1	—	3	—	2	—	11	2	26	5	24	5	78	24	3	1	?	29	77	7	48	5	663	277
1878	8	2	?	2	12	1	9	—	?	3	7	1	—	—	—	—	?	23	—	—	6	—	6	2	—	—	76	34
1879	24	6	?	1	3	—	5	—	?	8	5	1	36	7	26	2	—	—	80	5	1	1	—	—	—	—	189	31
1880	26	6	?	1	2	—	28	3	?	21	86	22	21	1	34	2	30	1	66	4	—	—	—	—	—	—	315	61
1881	3	3	—	—	×	×	1	—	enst.	?	4	3	2	1	50	4	31	7	6	2	17	6	—	—	—	—	114	26
1882	—	—	—	—	×	×	1	—	?	13	1	—	—	—	4	—	49	?	4	1	—	—	—	—	—	—	72	14
1883	7	1	—	—	?	1	—	—	—	—	11	2	—	—	3	—	15	—	12	—	—	—	—	—	—	—	49	4
1884	9	4	—	—	89	7	13	1	4	?	9	—	2	—	27	?	26	1	20	1	—	—	—	—	—	—	[illegible]	14
1885	78	6	—	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Tab. I, 8.

Örebro län.

Folkmängd 1865: 162,717; 1885: 182,513.

År	Ramsbergs d. (1858)		Lindesbergs d. och st.		Nora p. d. och st.		Örebro p. d.		Örebro st.		Boo d.		Edsbergs d. (1868)		Askersunds p. d.		Askersunds st.		Ämmebergs d. (1868)		Karlskoga p. d. (1851)		Grythytte p. d.		Ljusnarsbergs d. (1863)		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851			—	—	—	—	—	—	×	×	—	—			—	—	—	—					—	—			—	—
1852			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—			—	—
1853			—	—	—	—	—	—	spr.	?	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—			spr.	?
1854			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—			—	—
1855			—	—	—	—	—	—	—	—	?	5			spr.	?	spr.	?			×	×	—	—			5	5
1856			epid.	60	epid.	22	500	118	epid.	?	epid.	?			epid.	?	epid.	?			epid.	?	epid.	?			582	200
1857			spr.	?	allm.	?	spr.	?	spr.	?	—	—			allm.	17	22	6			×	×	spr.	?			39	23
1858	—	—	—	—	—	—	—	—	spr.	?	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—			spr.	?
1859	—	—	—	—	—	—	—	—	3	?	—	—			?	12	—	—			—	—	—	—			15	12
1860	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—			3	1
1861	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—			6	—
1862	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—			3	—
1863	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—			×	×	—	—			—	—	—	—			4	—
1864	—	—	—	—	8	?	3	—	20	2	67	31			126	22	spr.	?			—	—	8	?	—	—	232	55
1865	6	2	—	—	32	4	spr.	?	57	2	11	2			epid.	?	spr.	?			spr.	?	spr.	?	4	—	110	10
1866	32	10	39	4	145	40	9	3	25	7	35	7			?	20	10	1			12	—	33	4	110	36	470	132
1867	7	1	14	2	27	6	—	—	—	—	33	4			?	3	—	—			—	—	4	—	49	—	137	16
1868	7	—	15	4	86	40	12	—	?	8	24	8			?	54	—	—			6	—	3	1	2	—	217	115
1869	6	1	9	1	35	11	36	—	1	—	31	10	46	?	86	39	3	3	40	7	3	—	4	—	1	—	301	72
1870	—	—	3	—	4	2	—	—	10	2	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	5
1871	—	—	—	—	1	1	3	1	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	2
1872	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
1873	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	—
1874	—	—	—	—	8	1	—	—	2	—	6	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	5	—	25	1
1875	—	—	—	—	4	1	7	—	32	3	29	8	5	—	—	—	—	—	—	—	15	1	—	—	—	—	92	13
1876	—	—	—	—	120	20	?	9	30	2	15	—	48	19	46	6	—	—	—	—	epid.	116	14	4	—	—	398	176
1877	514	78	—	—	epid.	235	858	184	122	25	30	6	16	3	478	73	80	12	—	—	1	—	224	69	590	30	3148	715
1878	154	34	29	6	57	13	567	259	91	15	772	46	—	—	118	19	5	1	77	16	14	—	—	—	168	1	2052	410
1879	—	—	1	—	3	1	47	24	7	2	261	22	—	—	10	8	—	—	9	—	1	—	—	—	—	—	339	57
1880	2	1	4	—	2	—	26	7	—	—	—	—	2	1	4	—	—	—	—	—	2	1	—	—	2	—	44	10
1881	—	—	3	—	2	—	7	2	8	2	—	—	8	1	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35	5
1882	1	—	3	—	—	—	70	21	126	12	—	—	—	—	33	8	30	8	23	5	—	—	—	—	—	—	286	54
1883	16	—	68	9	8	—	261	53	89	5	45	10	284	38	139	24	9	3	199	15	19	4	—	—	—	—	1137	161
1884	17	1	151	8	27	2	25	5	34	1	5	—	13	3	47	4	4	—	8	—	17	—	26	—	20	1	394	25
1885	—	—	44	?	7	1	40	16	64	5	14	1	13	—	50	12	8	1	65	1	31	2	8	—	72	?	416	39

Vestmanlands län.

Tab. I, 9. Folkmängd 1865: 108,859; 1885: 132,056.

År	Vesterås p. d.		Vesterås st.		Ströms-holms d.(?)		Köpings st.		Arboga st.		Ramnäs d. (1858)		Norbergs p. d.		Sala st.		Våla p. d. (1862)		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj	D.	Sj.	D.		
1851	—	—	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—			—	—
1852	spr.	?	spr.	?			—	—	allm.	?			×	×	—	—			spr.	?
1853	—	—	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—			—	—
1854	—	—	—	—	spr.	?	—	—	—	—			—	—	—	—			spr.	?
1855	spr.	?	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—			spr.	?
1856	epid.	?	—	—	—	—	—	—	epid.	?			—	—	allm.	?			allm.	?
1857	epid.	401	spr.	?	49	15	—	—	spr.	?			allm.	?	allm	12			462	428
1858	50	8	spr.	?	—	—	—	—	—	—			—	—	allm.	23			73	31
1859	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	enst.	?	—	—			enst.	?
1860	—	—	—	—	—	—	—	—	4	?	—	—	—	—	—	—			4	?
1861	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—
1862	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—
1863	—	—	1	1	6	—	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—			7	1
1864	—	—	16	2	52	6	—	—	127	9	—	—	15	?	—	—	—	—	210	17
1865	34	9	34	3	14	1	7	3	18	1	—	—	86	—	45	1	39	6	277	24
1866	56	9	47	6	20	1	10	—	67	1	6	—	25	—	43	5	32	3	306	25
1867	1	1	—	—	14	—	—	—	2	—	6	—	8	—	1	—	—	—	32	1
1868	18	11	68	25	118	17	19	1	64	2	54	10	allm.	?	23	—	—	—	364	66
1869	36	5	11	2	—	—	—	—	56	3	60	14	86	43	335	27	—	—	584	94
1870	9	—	—	—	—	—	×	×	5	—	—	—	—	—	1	—	2	—	17	—
1871	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
1872	10	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	1
1873	—	—	44	4	8	—	×	×	—	—	14	3	43	—	54	5	—	—	163	12
1874	—	—	21	2	86	?	×	×	77	10	33	3	29	7	32	1	37	4	315	27
1875	42	2	9	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	56	2
1876	—	—	35	1	14	?	—	—	4	2	—	—	11	2	17	1	22	3	103	9
1877	51	28	27	6	59	?	—	—	118	18	362	58	513	118	26	3	45	9	1201	240
1878	92	34	7	—	14	?	—	—	47	8	128	21	?	49	spr.	?	9	1	346	113
1879	?	42	9	1	13	?	2	—	13	—	45	9	—	—	enst.	?	1	—	125	52
1880	14	—	40	2	—	—	4	—	23	—	71	14	—	—	18	?	27	5	197	21
1881	?	8	20	2	×	×	1	—	26	1	47	3	—	—	—	—	46	1	148	15
1882	45	?	18	—	×	×	—	—	1	—	18	1	—	—	10	?	6	—	98	1
1883	11	—	12	4	×	×	1	—	7	—	1	—	enst.	?	8	?	18	4	58	8
1884	9	—	12	1	×	×	—	—	14	—	—	—	—	—	—	—	8	?	43	1
1885	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Tab. I, 10. Folkmängd 1865: 96,766; 1885: 116.406.

År	Tierps p. d. (1868)		Söderfors d. (1873)		Löfsta d.		Dannemora d.		Upsala p. d.		Upsala st.		Tibble p. d. (1864)		Enköpings p. d.		Enköpings st		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj	D.	Sj	D	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj	D.		
1851					×	×	—	—	—	—					—	—	—	—	-	—
1852					24	1	—	—	enst	?					—	—	—	—	24	1
1853					—	—	1	?	—	—					?	4	—	—	5	4
1854					—	—	—	—	—	—					spr.	?	—	—	spr.	?
1855					—	—	spr.	?	spr.	?					—	—	—	—	spr.	?
1856					—	—	spr.	?	epid	?					spr.	?	—	—	spr.	?
1857					—	—	—	—	allm.	?					spr.	?	—	—	spr.	?
1858					epid.	48	—	—	epid.	?					61	12	39	?	100	60
1859					10	2	—	—	60	4					?	36	—	—	106	42
1860					—	—	—	—	spr.	?	—	—			spr.	?	—	—	spr.	?
1861					—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—
1862					—	—	—	—	—	—	×	×			—	—	—	—	—	—
1863					—	—	—	—	—	—	×	×			—	—	—	—	—	—
1864					—	—	—	—	—	—	3	—			8	?	—	—	11	?
1865					10	1	109	14	600	350	400	47	spr.	?	205	51	47	14	1371	477
1866					8	—	—	—	?	61	70	7	12	—	34	7	—	—	185	75
1867					—	—	—	—	—	—	2	2	1		30	13	—	—	33	15
1868					—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1869	—	—			—	—	—	—	—	—	6	1	5	2	79	21	5	—	95	24
1870	—	-			—	—	—	—	21	1	53	6	—	—	38	13	3	—	115	20
1871	—	—			—	—	—	—	—	—	12	1	14	3	4	2	—	—	30	6
1872	—	—			—	—	—	—	2	—	4	4	—	—	14	3	10	2	30	9
1873	5	—			—	—	—	—	35	11	59	15	—	—	41	1	46	5	186	32
1874	6	2	—	—	4	2	67	1	21	—	191	14	32	1	58	1	19	2	398	23
1875	—	—	11	4	27	—	7	1	—	—	3	—	1	—	—	—	—	—	48	5
1876	200	80	110	45	14	4	4	—	82	24	214	39	5	—	16	1	—	—	645	193
1877	7	6	—	—	16	6	28	3	121	11	161	32	58	9	—	—	8	3	399	70
1878	33	18	—	—	143	63	314	48	74	27	36	1	8	1	98	24	88	13	794	195
1879	17	6	—	—	39	11	30	5	242	98	35	2	52	11	45	9	17	3	477	145
1880	1	—	2	—	6	3	4	—	130	20	11	3	3	—	..	—	17	1	174	27
1881	40	5	3	—	1	—	11	2	69	28	12	7	42	4	—	—	21	—	199	46
1882	20	12	2	—	3	—	3	—	58	15	218	47	24	?	67	9	29	4	424	87
1883	60	6	28	—	3	1	62	4	88	9	206	32	120	1	48	7	6	1	621	61
1884	30	7	25	5	3	—	18	2	10	8	97	9	93	14	27	4	—	—	303	49
1885	18	5	161	24	10	—	14	—	18	3	47	7	125	7	12	?	15	5	420	51

Stockholms län.

Tab. I, 11. Folkmängd 1865: 128,458; 1885: 148,841.

År	Östhammars p. d. (1861) o. st.		Norrtelje p. d.		Norrtelje st.		Sigtuna p. d. och st.		Stockholms p. d.		Vermdö d.		Botkyrka d.		Södertelje d. och st.		Sotholms p. d. (1862)		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851			—	—	enst.	?	spr.	?	spr.	?	—	—	—	—	—	—			spr.	?
1852			—	—	—	—	—	—	allm.	?	—	—	—	—	—	—			spr.	?
1853			—	—	6	2	—	—	67	?	—	—	—	—	×	×			73	2
1854			×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	allm.	?	×	×			spr.	?
1855			29	9	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	×	×			33	10
1856			epid.	?	5	1	spr.	?	spr.	?	—	—	—	—	—	—			5	1
1857			spr.	?	5	?	spr.	?	spr.	?	21	9	—	—	100	?			126	9
1858			—	—	—	—	spr.	?	—	—	—	—	—	—	spr.	?			spr.	?
1859			23	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	spr.	?			23	2
1860			—	—	—	—	spr.	?	—	—	—	—	—	—	80	?			80	?
1861			—	—	—	—	5	1	—	—	—	—	4	1	enst.	?			9	2
1862	—	—	8	1	4	1	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	2
1863	—	—	—	—	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	allm.	?	32	3	42	3
1864	—	—	—	—	—	—	×	×	—	—	—	—	—	—	spr.	—	10	—	10	—
1865	240	64	92	12	7	1	15	4	23	4	—	—	—	—	117	?	15	—	509	85
1866	87	6	166	35	9	2	—	—	19	4	25	7	90	?	200	12	16	2	612	68
1867	—	—	21	5	—	—	—	—	20	5	—	—	—	—	6	—	—	—	47	10
1868	—	—	53	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	53	—
1869	—	—	2	—	—	—	5	1	149	27	20	7	9	2	13	?	18	2	216	39
1870	—	—	123	23	3	—	12	3	30	7	—	—	30	4	214	?	165	38	577	75
1871	—	—	92	17	75	21	113	30	46	11	10	3	36	9	20	—	11	1	403	92
1872	—	—	15	1	—	—	101	14	40	5	75	23	4	1	12	2	8	1	255	47
1873	—	—	8	—	—	—	14	1	7	1	—	—	—	—	25	4	19	2	73	8
1874	48	2	—	—	—	—	37	5	4	—	—	—	7	2	—	—	10	—	106	9
1875	79	5	90	14	1	—	—	—	4	1	—	—	—	—	2	1	3	—	179	21
1876	—	—	50	37	6	1	40	7	?	38	—	—	1	—	130	25	5	3	270	111
1877	20	6	13	8	3	1	22	2	153	84	1	—	182	30	122	17	18	3	534	151
1878	66	16	16	6	3	1	31	9	?	27	28	3	21	3	41	4	9	1	242	70
1879	131	18	45	5	117	27	122	23	4	3	3	—	2	—	2	—	—	—	426	76
1880	119	30	56	17	8	—	63	14	86	38	13	2	14	2	114	19	66	9	539	131
1881	61	18	6	2	—	—	54	18	102	50	47	14	30	6	116	19	99	15	515	142
1882	81	35	90	3	11	2	78	14	32	17	35	3	46	1	174	15	94	6	641	96
1883	?	13	61	9	72	3	59	8	133	55	32	2	136	20	136	19	75	9	717	138
1884	6	—	?	22	14	2	75	10	96	49	156	30	33	1	98	5	9	—	509	119
1885	24	1	38	10	7	—	59	8	54	21	14	3	62	5	[illegible]	8	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]

Stockholms stad.

Folkmängd 1865: 133,361; 1885: 215,688.

Tab. I, 12

År	Sj.	D.
1851	spr.	?
1852	29	6
1853	7	—
1854	2	—
1855	6	—
1856	128	?
1857	655	148
1858	88	28
1859	69	11
1860	76	11
1861	39	6
1862	59	6
1863	41	—
1864	135	4
1865	2019	56
1866	480	77
1867	47	1
1868	11	5
1869	1190	327
1870	565	163
1871	189	56
1872	298	94
1873	519	128
1874	743	62
1875	384	74
1876	615	187
1877	1061	238
1878	240	58
1879	154	39
1880	1745	389
1881	211	36
1882	421	31
1883	1586	155
1884	1386	138

Obs. Åren 1851—1863 gälla siffrorna för Stockholms stad endast om sju-doms- och dödsfall bland de fattiga; fullständiga uppgifter finnas ej.

Tab. I, 13.

Södermanlands län.

Folkmängd 1865: 133,900; 1885: 150,032.

År	Nyköpings p. d.		Nyköpings st.		Stora Malms p. d.		Vingåkers p. d.		Malmköpings p. d.		Eskilstuna p. d.		Eskilstuna st.		Strengnäs p. d. (1876)		Strengnäs st.		Mariefreds st.		Daga p. d.		Trosa p. d. och st.		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	—	—	—	—	—	—	spr.	?	allm.	?	enst.	?	—	—			—	—	—	—	49	5	enst.	?	49	5
1852	—	—	—	—	16	?	—	—	spr.	?	—	—	—	—			—	—	—	—	7	?	—	—	23	?
1853	—	—	enst.	?	4	?	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	4	?
1854	?	2	—	—	—	—	—	—	—	—	×	×	2	?			—	—	—	—	—	—	—	—	4	2
1855	—	—	—	—	—	—	spr.	?	—	—	—	—	—	—			—	—	spr.	?	10	—	—	—	10	?
1856	—	—	—	—	epid.	?	epid	28	spr.	?	60	20	allm	?			1	?	—	—	allm.	?	?	7	96	55
1857	spr.	?	spr.	?	102	30	epid.	77	allm.	?	allm	?	11	?			45	11	spr.	?	200	20	41	24	476	162
1858	—	—	—	—	—	—	6	?	spr.	?	—	—	—	—			—	—	epid.	?	epid.	?	10	1	16	1
1859	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	allm.	?	—	—	—	—	spr.	?
1860	—	—	—	—	enst.	?	—	—	—	—	—	—	—	—			7	?	—	—	8	2	—	—	15	2
1861	—	—	—	—	—	—	—	—	120	16	28	3	27	?			10	1	epid.	?	9	2	—	—	194	22
1862	×	×	—	—	41	2	—	—	17	2	56	5	—	—			—	—	3	—	21	4	—	—	138	13
1863	22	5	5	—	102	17	8	—	107	15	—	—	—	—			—	—	6	—	37	15	—	—	287	52
1864	—	—	—	—	—	—	66	35	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	8	—	—	—	74	35
1865	24	1	—	—	41	4	40	16	—	—	57	3	18	1			54	5	9	—	25	3	10	1	278	34
1866	122	35	88	11	185	30	38	31	182	9	216	31	300	15			19	1	21	1	79	16	12	—	1262	180
1867	43	4	27	6	34	9	?	4	?	3	6	—	7	—			—	—	7	1	—	—	20	2	151	32
1868	58	9	—	—	32	5	500	137	30	21	—	—	—	—			15	2	—	—	13	1	—	—	648	175
1869	640	174	111	26	207	52	216	105	153	45	21	4	2	1			110	13	2	1	30	2	34	6	1526	429
1870	39	9	4	1	31	6	8	4	37	9	6	3	1	—			—	—	—	—	19	1	51	10	196	43
1871	—	—	—	—	—	—	7	—	13	1	9	1	25	7			—	—	—	—	—	—	—	—	54	9
1872	—	—	—	—	—	—	2	2	1	1	2	1	16	7			1	—	—	—	2	—	—	—	24	11
1873	1	1	2	2	—	—	—	—	1	—	—	—	2	1			—	—	—	—	13	—	—	—	19	4
1874	—	—	3	1	9	3	36	9	11	5	92	6	83	17			—	—	2	—	2	—	—	—	238	41
1875	4	2	—	—	—	—	8	5	3	—	—	—	1	—			12	2	—	—	—	—	—	—	28	9
1876	14	7	—	—	—	—	?	1	38	5	335	158	353	56			28	9	—	—	41	12	2	1	812	249
1877	144	17	44	8	4	—	2	1	113	36	94	17	76	13	—	—	9	4	2	—	67	13	116	32	671	141
1878	825	152	108	32	161	62	209	121	163	74	171	32	61	5	—	—	—	—	2	—	15	4	23	7	1738	489
1879	148	31	17	4	176	76	?	76	19	6	?	9	15	1	—	—	—	—	3	—	22	6	4	—	489	209
1880	73	10	2	1	—	—	—	—	—	—	11	—	17	—	2	2	—	—	—	—	—	—	166	23	271	36
1881	61	10	—	—	—	—	1	—	34	?	47	—	29	1	—	—	—	—	—	—	33	2	99	17	304	30
1882	209	24	11	4	6	2	—	—	?	3	111	3	25	—	50	23	—	—	—	—	11	—	121	24	547	83
1883	167	20	29	4	—	—	87	—	25	—	90	4	28	—	88	14	40	4	15	3	113	10	63	29	745	88
1884	107	8	26	4	?	4	12	1	11	1	31	—	5	—	5	—	3	—	—	—	14	4	43	1	261	23
1885	28	—	18	2	spr.	?	16	—	20	2	255	15	131	14	—	—	5	—	6	—	120	8	23	2	622	43

Göteborgs och Bohus län.

Tab. I, 14. Folkmängd 1865; 232,181; 1885: 281,001.

År	Göteborgs p. d.		Göteborgs st.		Fässbergs d. (1862)		Marstrands st.		Jörlanda p. d.		Oroust p. d.		Lysekils d. (1867)		Uddevalla p d.		Uddevalla st.		Håby p. d. (1859)		Tanums p. d. (1859)		Strömstads d. och st		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D	Sj	D.	Sj.	D	Sj.	D.	Sj	D.	Sj.	D.		
1851	—	—	enst.	?			—	—	—	—	enst.	?			—	—	—	—					×	×	enst.	?
1852	—	—	20	6			—	—	5	—	—	—			—	—	—	—					×	×	25	7
1853	—	—	28	6			—	—	—	—	epid.	?			spr.	?	allm.	?					×	×	28	6
1854	—	—	spr.	?			—	—	—	—	epid.	31			allm.	?	52	7					allm.	?	83	38
1855	—	—	2	?			—	—	—	—	—	—			—	—	—	—					—	—	2	?
1856	spr.	?	spr.	?			—	—	—	—	—	—			—	—	spr.	?					—	—	spr.	?
1857	—	—	2	?			—	—	—	—	—	—			allm.	?	42	2					—	—	44	2
1858	—	—	2	?			—	—	—	—	—	—			—	—	—	—					—	—	2	?
1859	—	—	8	?			—	—	—	—	—	—			—	—	—	—					—	—	8	?
1860	—	—	62	9			—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	62	9
1861	epid.	127	834	141			26	?	—	—	414	8			—	—	—	—	144	45	—	—	—	—	1545	321
1862	60	?	185	34			4	1	—	—	—	—			64	27	1	—	202	30	—	—	14	1	530	93
1863	?	10	75	14	—	—	—	—	—	—	—	—			10	4	—	—	9	2	—	—	—	—	104	30
1864	—	—	36	1	—	—	—	—	—	—	4	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	40	1
1865	?	4	180	30	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	184	34
1866	epid.	238	1008	104	297	34	42	10	11	1	spr.	?			164	44	98	3	2	—	—	—	—	—	1860	434
1867	13	1	255	9	—	—	21	7	×	×	12	1	4	2	156	14	61	5	29	?	—	—	—	—	551	39
1868	7	1	54	10	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	8	1	26	4	—	—	—	—	—	—	97	16
1869	22	4	44	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	1	?	3	1	—	allm	?	3	1	83	10
1870	36	3	2082	330	10	1	—	—	49	14	543	11[illegible]	81	10	191	39	52	5	222	131	329	37	82	21	3677	702
1871	63	10	499	75	85	11	—	—	51	16	37	17	108	23	126	17	7	2	328	22	53	3	9	—	1366	196
1872	16	2	108	17	3	1	—	—	70	29	—	—	—	—	41	4	2	—	4	1	39	5	1	—	284	59
1873	8	2	59	3	—	—	—	—	17	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1	90	13
1874	5	—	58	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	—	—	—	—	—	76	—
1875	1	—	287	14	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	118	19	—	—	5	1	42	1	240	6	694	41
1876	15	3	247	19	—	—	1	—	—	—	17	1	20	1	89	18	8	—	52	?	174	12	28	3	651	57
1877	7	2	456	28	13	1	—	—	7	2	4	—	13	—	55	10	6	—	16	—	8	1	3	—	588	44
1878	?	7	761	111	19	2	—	—	34	9	6	—	24	—	103	14	96	9	12	1	1	—	60	5	1123	158
1879	?	77	955	189	42	8	5	—	441	125	52	5	—	—	200	42	32	1	17	1	18	2	36	9	1875	459
1880	80	8	332	50	125	21	—	—	30	3	—	—	—	—	231	54	—	—	6	—	2	—	3	1	809	137
1881	51	23	122	10	17	—	8	1	15	1	38	29	—	—	63	12	5	—	15	1	?	2	3	—	339	79
1882	39	12	177	34	×	×	1	—	1	—	13	3	—	—	10	3	1	—	2	—	1	—	—	—	245	52
1883	115	25	756	67	×	×	16	1	86	2	84	10	101	20	38	5	19	—	34	3	104	9	—	—	1353	142
1884	84	8	517	62	27	3	3	—	93	3	56	8	70	2	158	28	46	12	160	9	407	50	9	—	1630	185
1885	81	17	628	78	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Tab. I, 15.

Elfsborgs län.

Folkmängd 1865: 279,153; 1885: 282,335.

År	Norra Dalslands p. d.		Åmål st.		Gunnars-näs p. d. (1865)		Veners-borgs p. d.		Veners-borgs st.		Trollhättans d. (1861)		Alingsås p. d.		Alingsås st.		Borås p. d.		Borås st.		Ulricehamns p. d.		Ulricehamns st.		Svenljunga p. d. (1859)		Marks p. d. (1862)		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	—	—	—	—			—	—	—	—			enst	?	enst	?	enst	?			—	—							enst	?
1852	—	—	—	—			—	—	—	—			spr	?	spr	?	enst	?			—	—							spr	?
1853	—	—	—	—			epid	40	—	—			?	5	spr	?	—	—			—	—							45	45
1854	—	—	—	—			61	26	spr	?			7	?	—	—	—	—			—	—							68	26
1855	allm	?	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—	—	—			12	1	3	1					15	2
1856	spr	?	—	—			allm	?	28	6			—	—	—	—	—	—			—	—	—	—					28	6
1857	spr	?	—	—			?	37	×	×			—	—	50	?	spr	?	96	4	—	—	—	—					183	41
1858	—	—	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					—	—
1859	spr	?	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—	10	1	—	—	—	—	—	—	spr	?			10	1
1860	spr	?	6	?			—	—	3	3			—	—	—	—	5	?	—	—	2	?	—	—	13	1			29	4
1861	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	—	—	—	6	2	—	—	—	—			14	2
1862	—	—	—	—			spr	?	—	—	6	4	16	6	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—	2	1			30	11
1863	—	—	—	—			2	2	7	2	138	15	spr	?	—	—	5	2	—	—	—	—	—	—	—	—	?	20	172	41
1864	—	—	—	—			—	—	6	1	19	5	20	?	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	45	6
1865	12	2	19	—	3	—	—	—	1	—	—	—	spr	—	—	—	7	—	—	—	3	—	—	—	—	—	?	2	47	4
1866	100	4	18	1	52	7	spr	?	16	2	69	7	?	81	56	8	61	3	23	5	11	1	2	—	allm	?	?	112	601	231
1867	—	—	×	×	22	4	—	—	15	3	6	—	?	6	2	1	59	5	6	1	45	5	—	—	—	—	51	43	222	68
1868	1	—	15	4	—	—	25	1	24	3	—	—	—	—	—	—	9	—	—	—	13	—	—	—	3	—	3	1	93	9
1869	allm	?	6	1	—	—	26	17	76	:8	—	—	—	—	1	1	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	109	37
1870	10	1	—	—	×	×	8	—	—	—	68	9	640	207	14	4	118	22	37	12	18	—	×	×	62	17	16	7	991	279
1871	38	3	—	—	—	—	—	—	2	—	9	1	382	111	14	3	235	68	34	8	40	—	15	4	12	1	allm	52	833	251
1872	3	—	—	—	—	—	7	—	18	2	30	3	25	7	—	—	51	15	6	1	—	—	—	—	41	4	?	14	194	46
1873	—	—	—	—	—	—	6	—	17	1	—	—	19	—	—	—	11	3	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	56	6
1874	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	28	8	3	—	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	20	3	51	11
1875	?	8	—	—	—	—	20	4	32	6	—	—	8	1	16	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	5	109	25
1876	6	—	13	3	6	4	55	12	8	2	20	4	10	1	9	—	4	1	1	—	37	5	—	—	—	—	?	—6	175	38
1877	—	—	—	—	×	×	—	—	4	—	11	2	25	7	1	—	4	—	1	—	1	1	—	—	—	—	9	—	56	10
1878	—	—	1	—	—	—	32	6	4	—	—	—	27	9	64	10	22	1	53	7	27	3	—	—	6	3	13	1	249	40
1879	406	120	122	25	20	2	45	5	168	19	29	9	403	154	42	4	16	1	4	—	10	1	—	—	—	—	95	23	1360	363
1880	156	25	18	5	132	62	115	6	50	5	61	11	62	17	7	1	54	4	46	7	217	14	—	—	—	—	99	17	1017	174
1881	94	15	2	—	21	16	12	—	8	—	18	4	37	—	1	1	88	9	40	5	85	14	—	—	295	27	157	85	858	176
1882	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	54	?	5	2	89	14	—	—	26	3	—	—	314	55	57	13	547	87
1883	3	1	48	4	2	—	2	—	12	—	—	—	32	3	5	—	53	6	13	—	182	29	50	9	159	23	—	—	561	75
1884	11	6	13	1	×	×	45	5	51	1	31	1	84	?	32	—	30	6	10	—	73	14	1	—	83	7	—	—	464	41
1885	4	—	18	—	15	—	?	9	25	—	18	1	84	1	10	1	8	—	9	1	86	5	15	1	23	3	?	5	329	27

Tab. I, 16.

Skaraborgs län.

Folkmängd 1865: 236,775; 1885: 253,467.

År	Lidköpings p. d.		Lidköpings st.		Mariestads p. d.		Mariestads st.		Skara st.		Hofva p. d. (1861)		Hjo p. d.		Hjo st.		Sköfde st.		Falköpings p. d.		Falköpings st.		Naums p. d. (1858)		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	enst.	?			—	—	enst.	?	enst.	?			—	—	—	—			×	×					enst.	?
1852	spr.	?	enst.	?	?	5	epid.	?	—	—			—	—	—	–			spr.	?					5	5
1853	—	—	—	—	—	—	—	—	?	1			—	—	—	—			—	—					1	1
1854	200	70	epid.	?	3	2	—	—	enst	?			—	—	—	—			—	—					203	72
1855	spr.	?	—	—	114	60	150	2	spr.	?			epid.	?	epid.	?			—	—					264	62
1856	spr.	7	—	—	spr	?	—	—	—	—			allm.	?	—	—			×	×					7	7
1857	spr.	?	spr.	?	—	—	—	—	—	—			spr.	?	—	—			×	×					spr.	?
1858	spr.	?	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—			—	—					spr.	?
1859	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1			—	—	—	—			—	—			—	—	4	1
1860	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			32	14	—	—			—	—			—	—	32	14
1861	117	14	×	×	—	—	—	—	43	6			16	3	—	—			700	73	allm.	?	46	10	922	106
1862	620	250	13	2	—	—	8	1	27	11	—	—	12	3	—	—	16	3	?	27	×	×	38	2	763	301
1863	86	29	—	—	8	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	3	—	—	—	—	23	?	126	35
1864	85	30	23	2	—	—	—	—	2	—	—	—	20	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	130	35
1865	249	63	12	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	261	64
1866	—	—	4	1	—	—	13	2	50	2	19	—	37	6	5	1	33	3	50	1	14	—	—	—	225	16
1867	—	—	17	—	—	—	—	—	—	—	30	2	24	1	—	—	3	—	27	8	—	—	×	×	101	11
1868	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2	—	—	25	10	—	—	—	—	2	—	30	12
1869	5	—	14	3	22	6	—	—	allm.	6	—	—	—	—	—	—	spr.	6	39	11	26	6	8	—	114	38
1870	×	×	1	—	7	1	enst.	?	×	×	—	—	78	35	—	—	×	×	109	27	5	1	51	5	251	69
1871	15	—	3	—	—	—	—	—	×	×	—	—	60	14	11	4	—	—	26	3	10	2	112	8	237	31
1872	42	8	7	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	72	10	—	—	40	4	161	23
1873	86	26	4	1	—	—	—	—	×	×	—	—	85	22	—	—	1	—	21	6	—	—	13	1	210	56
1874	29	7	1	1	5	—	—	—	—	—	5	1	200	85	3	1	132	9	—	—	10	2	290	10	675	116
1875	1	—	5	—	—	—	6	1	34	3	8	—	25	6	2	—	38	8	39	6	×	×	3	—	161	24
1876	40	3	19	—	—	—	55	7	6	3	51	7	13	—	15	—	6	—	16	2	—	—	30	2	251	24
1877	70	14	—	—	—	—	1	—	×	×	13	3	7	1	—	—	1	—	10	3	—	—	378	6	480	27
1878	allm.	46	35	9	13	1	—	—	14	6	58	20	175	25	8	—	3	1	13	5	2	—	?	20	387	133
1879	101	29	4	2	?	39	—	—	6	—	100	35	183	30	8	1	12	2	23	6	15	3	21	5	512	152
1880	105	39	22	3	1000	167	5	1	12	?	—	—	390	38	4	—	45	7	118	?	67	9	68	9	1836	273
1881	49	32	4	1	176	65	87	19	9	2	72	11	384	45	4	—	18	4	38	?	13	4	16	5	870	188
1882	5	2	3	—	—	—	—	—	4	—	4	—	298	21	—	—	×	×	spr.	?	—	—	35	14	349	37
1883	106	7	6	—	15	—	—	—	28	—	69	10	127	11	—	—	—	—	21	1	16	1	14	1	402	31
1884	101	4	11	—	41	4	—	—	33	—	36	11	177	10	1	—	×	×	38	2	5	—	72	4	515	35
1885	53	1	—	—	26	1	2	—	19	1	65	12	195	14	1		×	×	96	12	34		8	—	499	41

Tab. I, 17.

Östergötlands län.

Folkmängd 1865: 253,148; 1885: 267,842.

År	Tjellmo p. d. (1867) Sj.	Tjellmo D.	Reymyre d. (1860) Sj.	Reymyre D.	Finspongs d. (1856) Sj.	Finspongs D.	Norrköpings st. Sj.	Norrköpings D.	Söderköpings p. d. Sj.	Söderköpings p. d. D.	Söderköpings st. Sj.	Söderköpings st. D.	Valdemarsviks d. Sj.	Valdemarsviks D.	Åtvidabergs d. Sj.	Åtvidabergs D.	Kisa p. d. Sj.	Kisa D.	Boxholms p. d. (1861) Sj.	Boxholms D.	Skenninge st. Sj.	Skenninge D.	Ödeshögs p. d. (1862) Sj.	Ödeshögs D.	Vadstena st. Sj.	Vadstena D.	Motala d. och st. Sj.	Motala D.	Linköpings p. d. Sj.	Linköpings p. d. D.	Linköpings st. Sj.	Linköpings st. D.	Summa sjuke	Summa döde
1851							—	—	—	—			×	×	—	—	—	—			—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1852							×	×	—	—	—	—	×	×	—	—	—	—			—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1853							—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1854							—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—			×	×	—	—	—	—	—	—	—	—
1855							—	—	—	—	×	×	—	—	—	—	—	—			—	—			spr	?	—	—	—	—	×	×	spr	?
1856					40	4	spr	?	—	—	×	×	—	—	107	17	spr	?			epid	?			epid	?	epid	40	allm	?	allm	?	187	61
1857					130	62	spr	?	spr	?	spr	?	allm	?	137	15	spr	?			allm	?			—	—	—	—	allm	?	allm	?	267	77
1858					—	—	spr	?	—	—	—	—	—	—	7	1	—	—			—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	7	1
1859					—	—	—	—	—	—	5	1	—	—	—	—	allm	24			—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	29	25
1860					—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—			—	—	10	2	—	—	—	—	10	2
1861			—	—	×	×	34	2	—	—	5	2	×	×	×	×	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	39	4
1862			—	—	×	×	12	3	—	—	—	—	×	×	—	—	—	—	—	—	×	×	×	×	—	—	6	1	—	—	—	—	18	4
1863			44	3	—	—	47	7	—	—	—	—	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	allm	?	spr	?	11	—	200	20	48	8	350	38
1864			58	1	—	—	209	39	25	2	27	2	×	×	—	—	—	—	18	15	3	—	epid	?	30	8	7	—	?	8	5	—	390	75
1865			6	2	—	—	57	4	20	2	16	2	3	—	—	—	1	—	—	—	—	—	12	2	—	—	16	—	?	28	31	8	190	48
1866			51	4	—	—	339	37	16	9	36	5	82	3	159	3	19	1	?	39	10	—	7	?	?	3	472	18	600	120	123	6	1956	248
1867			9	4	4	1	239	8	3	—	6	2	8	—	22	—	9	1	25	16	—	—	—	—	?	1	—	—	200	30	×	×	526	63
1868	—	—	81	9	38	2	62	10	500	163	33	10	7	2	28	—	—	—	?	4	1	—	—	—	6	—	4	—	200	41	24	3	988	244
1869	—	—	7	—	37	1	54	13	4	2	?	3	15	1	98	6	12	5	38	10	12	4	—	—	12	4	55	13	700	179	36	5	1083	246
1870	—	—	—	—	—	—	3	—	?	55	—	—	135	15	15	1	52	8	46	2	epid	?	5	—	—	—	17	2	200	72	×	×	528	155
1871	3	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	9	2	130	18	19	4	—	—	2	—	12	1	—	—	94	15	120	32	23	5	413	77
1872	—	—	—	—	—	—	94	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	49	11	—	—	22	2	?	7	17	—	189	30
1873	—	—	6	4	19	3	71	12	1	—	—	—	—	—	×	×	—	—	—	—	—	—	10	2	—	—	—	—	—	—	8	—	115	21
1874	2	—	—	—	—	—	11	—	—	—	—	—	—	—	2	—	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	12	2	92	23	5	—	124	25
1875	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	7	—	14	1
1876	—	—	—	—	7	—	—	—	?	5	1	—	—	—	3	1	—	—	24	3	2	—	12	3	14	—	—	—	?	4	30	—	102	16
1877	81	26	2	1	32	2	202	17	68	12	—	—	—	—	73	7	292	35	274	97	8	1	6	—	39	3	122	23	480	144	265	57	1944	425
1878	47	8	44	13	123	31	101	14	epid	84	60	8	13	2	72	5	84	33	519	94	37	9	53	8	35	9	264	53	422	208	68	16	2026	595
1879	—	—	—	—	—	—	116	12	epid	196	38	5	22	1	15	—	6	4	—	—	?	1	44	4	16	4	62	14	14	11	—	—	530	252
1880	—	—	—	—	7	—	10	1	24	9	7	—	—	—	1	—	28	15	3	3	—	—	3	1	2	—	—	—	2	2	4	1	91	32
1881	5	—	—	—	8	2	4	—	2	—	2	—	—	—	3	—	—	—	?	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	29	5
1882	—	—	—	—	13	—	55	3	6	4	—	—	1	—	5	1	—	—	?	8	—	—	4	2	—	—	2	—	—	—	10	—	104	18
1883	107	10	9	3	9	1	40	5	20	—	35	1	91	4	30	—	—	—	7	1	12	—	3	1	2	—	82	7	72	3	84	5	603	41
1884	18	1	10	3	24	3	15	1	13	—	8	—	16	—	39	—	45	—	4	—	3	—	—	—	6	—	24	—	66	5	18	1	309	14
1885	2	—	5	—	26	3	8	1	11	—	1	—	1	—	15	2	4	1	3	—	—	—	16	—	25	3	31	2	29	11	11	2	188	25

Tab. I, 18.

Kalmar län.

Folkmängd 1865: 233,165; 1885: 240,507.

År	Söderåkra p. d. (1864)		Kalmar p. d.		Kalmar st.		Stranda d.		Oskarshamns p. d.		Oskarshamns st.		Högsby p. d. (1855)		Målilla p. d. (1868)		Vimmerby p. d.		Vimmerby st.		Västerviks st.		Tjusts p. d.		Ölands norra p. d. (1851)		Ölands södra p. d.		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851			—	—	spr	?	—	—	—	—							—	—	—	—	—	—	—	—			×	×	spr	?
1852			allm	?	allm	?	—	—	—	—							—	—	—	—	—	.	—	—	×	×	—	—	allm	?
1853			spr	?	—	—	—	—	spr	?							—	—	—	—	—	—	—	—	×	×	?	4	4	4
1854			spr	?	enst	?	—	—	—	—							—	—	—	—	allm	?	spr	?	×	×	—	—	allm	?
1855			—	—	—	—	—	—	—	—							—	—	—	—	—	—	—	—	×	×	—	—	—	—
1856			—	—	—	—	—	—	—	—			—	—			allm	8	—	—	—	—	—	—	×	×	—	—	8	8
1857			—	—	allm	?	—	—	epid	?			—	—			epid	86	allm	?	75	5	allm	15	—	—	—	—	176	106
1858			allm	?	allm	?	spr	?	epid	83			allm	60			53	6	—	—	37	?	6	4	8	4	—	—	247	157
1859			epid	213	300	60	?	10	3	1			enst	?			17	5	—	—	—	—	—	—	3	?	51	43	597	332
1860			16	6	6	1	—	—	—	—			—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	8	36	15
1861			—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	×	×			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—
1862			—	—	7	2	—	—	—	—	—	—	×	×			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	9	4
1863			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1864			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	28	3	—	—	28	3
1865	36	?	—	—	3	—	—	—	43	6	7	—	4	—			epid	123	—	—	131	15	66	14	—	—	—	—	413	158
1866	203	64	141	72	291	69	43	12	20	1	—	—	54	1			epid	131	?	16	136	14	318	75	94	28	—	—	1447	483
1867	13	3	113	74	30	3	10	3	10	2	—	—	34	1			14	2	—	—	58	11	31	16	38	3	15	6	366	124
1868	—	—	16	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	8	4	27	13
1869	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	34	14	257	31	—	—	—	—	291	45
1870	—	—	20	7	12	4	40	10	8	—	8	—	—	—	—	—	13	1	—	—	8	3	1451	192	26	—	—	—	1586	217
1871	436	72	allm	31	17	7	25	4	71	13	345	55	51	?	16	2	83	2	—	—	—	—	60	25	44	7	7	—	1186	218
1872	305	85	36	18	11	3	16	1	28	2	40	1	20	1	11	4	42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	2	515	117
1873	26	12	41	22	15	—	—	—	—	—	11	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	3	112	38
1874	26	6	—	—	237	27	—	—	—	—	—	—	6	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	61	4	330	38
1875	—	—	spr	?	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	7	—	1	—	—	—	82	7	7	—	104	8
1876	—	—	7	—	12	—	55	15	—	—	4	—	10	1	—	—	207	49	5	—	49	1	epid	62	epid	114	—	—	525	242
1877	33	6	329	87	100	6	81	17	×	×	67	8	42	2	×	×	320	244	28	11	41	6	96	29	279	81	25	2	1441	499
1878	63	8	288	88	20	4	4	1	28	5	103	11	132	16	130	13	38	6	9	2	5	—	39	10	107	40	78	42	1044	246
1879	11	2	26	?	—	—	38	11	57	15	9	2	72	12	—	—	—	—	—	—	20	2	29	10	300	23	—	—	562	77
1880	5	1	78	21	—	—	—	—	32	4	111	10	—	—	3	—	2	—	—	—	1	—	—	—	21	8	3	—	256	44
1881	—	—	7	2	1	—	6	1	51	20	56	12	9	2	—	—	—	—	1	—	—	—	4	2	—	—	—	—	135	39
1882	2	—	—	—	—	—	9	1	?	4	5	—	11	2	—	—	18	?	—	—	230	24	133	6	—	—	—	—	412	37
1883	—	-	8	2	4	2	8	—	—	—	4	—	34	10	—	.	25	3	.	—	93	11	183	88	—	—	—	—	359	116
1884	160	38	46	17	60	2	89	2	11	1	18		66	2	2	—	12	2	1	-	33	2	100	15	—	.	12	4	610	85
1885	25	?	40	7	1	—	84	5	16	2	20	—	71	3	40	2	3	—	2	-	16	-	--	—	34	2	23	5	384	26

Jönköpings län.

Tab. I, 19. Folkmängd 1865: 183,851; 1885: 197,392

År	Jönköpings p. d.		Jönköpings st.		Grenna st.		Eksjö p. d.		Eksjö st.		Hvetlanda p. d. (1858)		Vrigstads p. d.		Vernamo p. d.		Gislaveds p. d. (1862)		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	—	—	—	—			—	—	—	—			×	×	enst.	?			enst.	?
1852	—	—	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—			—	—
1853	—	—	—	—			—	—	—	—			—	—	—	—			—	—
1854	—	—	enst.	?			—	—	—	—			—	—	—	—			enst.	?
1855	—	—	spr.	?			—	—	—	—			—	—	—	—			spr.	?
1856	—	—	—	—			spr.	?	—	—			—	—	—	—			spr.	?
1857	—	—	—	—			spr.	?	—	—			—	—	—	—			spr.	?
1858	—	—	—	—			—	—	—	—			—	—	spr.	?			spr.	?
1859	—	—	—	—			?	19	—	—	—	—	—	—	—	—			19	19
1860	spr.	?	5	1			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			5	1
1861	—	—	7	4			—	—	—	—	—	—	—	—	36	11			43	15
1862	—	—	6	—			?	2	—	—	—	—	×	×	11	?			19	2
1863	—	—	5	1	5	—	—	—	—	—	—	—	×	×	—	—	—	—	10	1
1864	17	1	45	13	—	—	?	2	—	—	—	—	—	—	—	—	75	27	139	43
1865	spr.	?	71	7	3	—	?	36	36	1	—	—	allm.	26	23	2	—	—	195	72
1866	spr.	?	26	8	53	3	?	39	58	12	94	30	enst.	?	55	6	5	—	330	98
1867	6	—	20	—	10	—	?	3	—	—	—	—	?	3	—	—	55	12	97	18
1868	6	—	7	—	—	—	—	—	—	—	allm.	?	20	—	1	—	24	5	58	5
1869	90	14	131	50	—	—	?	38	11	2	—	—	36	5	—	—	1	—	307	109
1870	251	23	83	35	11	4	?	119	99	20	208	33	60	22	21	2	254	29	1106	306
1871	15	2	21	3	—	—	?	17	—	—	3	1	53	25	22	3	40	9	171	60
1872	9	—	15	4	88	27	?	30	1	1	—	—	25	11	5	2	—	—	173	75
1873	2	—	4	—	31	8	?	15	—	—	—	—	12	1	—	—	5	1	69	25
1874	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1875	3	1	1	—	—	—	—	—	—	—	9	1	1	1	—	—	—	—	14	3
1876	?	10	95	8	—	—	10	1	—	—	19	2	—	—	3	2	19	8	156	31
1877	?	64	198	20	—	—	45	13	14	3	44	11	19	5	58	17	27	?	469	133
1878	39	25	294	33	2	1	13	—	10	1	57	11	66	18	26	—	spr.	?	507	89
1879	?	46	60	7	3	1	70	2	—	—	7	1	?	62	33	1	15	1	296	121
1880	?	13	18	1	—	—	1	—	1	—	46	3	29	21	42	—	34	1	184	39
1881	170	55	78	4	—	—	2	—	5	1	74	7	?	17	140	26	492	22	978	132
1882	4	4	93	5	—	—	—	—	—	—	—	—	?	4	127	?	69	2	297	15
1883	34	5	123	15	8	—	—	—	—	—	—	—	enst.	?	5	—	106	5	276	25
1884	49	9	157	24	14	1	4	—	3	—	—	—	3	1	77	?	97	5	404	40
1885	47	9	94	1	7	—	5	—	22	1	75	2	?	33	55	5	38	2	376	53

Kronobergs län.

Tab. I, 20. Folkmängd 1865: 162,553; 1885: 166,881.

År	Vexiö p. d.		Vexiö st.		Ekeberga p. d.		Tingsås p. d. (1864)		Ljungby p. d.		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	—	—			×	×			—	—	—	—
1852	spr.	?			×	×			—	—	spr.	?
1853	—	—			—	—			—	—	—	—
1854	—	—			—	—			—	—	—	—
1855	—	—			—	—			—	—	—	—
1856	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—
1857	—	—	—	—	spr.	?			spr.	?	spr.	?
1858	spr.	?	70	16	spr.	?			allm.	?	70	16
1859	8	3	—	—	×	×			241	92	249	95
1860	—	—	—	—	—	—			208	87	208	87
1861	—	—	—	—	—	—			4	2	4	2
1862	—	—	—	—	9	1			×	×	9	1
1863	—	—	—	—	21	12			—	—	21	12
1864	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—
1865	—	—	—	—	—	—	8	—	—	—	8	—
1866	11	3	×	×	?	62	2	—	5	1	80	66
1867	?	7	—	—	?	19	3	—	5	—	34	26
1868	24	11	—	—	2	—	—	—	23	4	49	15
1869	300	70	—	—	11	2	6	—	8	4	325	76
1870	128	43	—	—	39	7	19	—	68	13	254	63
1871	—	—	7	—	18	9	4	—	8	4	37	13
1872	×	×	—	—	—	—	—	—	10	3	10	3
1873	—	—	—	—	4	1	—	—	3	3	7	4
1874	24	—	8	1	6	2	—	—	5	1	43	4
1875	—	—	5	3	26	7	—	—	—	—	31	10
1876	—	—	16	—	14	4	23	7	—	—	53	11
1877	18	9	50	8	47	5	206	26	21	8	342	56
1878	48	1	32	—	?	2	3	—	74	14	159	17
1879	enst.	?	63	?	45	14	24	6	152	14	284	34
1880	—	—	29	4	12	1	4	2	10	1	55	8
1881	—	—	1	—	—	—	14	8	4	1	19	9
1882	162	?	8	—	86	12	5	3	325	71	586	86
1883	enst.	?	—	—	4	1	—	—	471	171	475	172
1884	335	79	146	4	29	—	7	15	371	61	896	159
1885	115	2	133	4	74	1	64	17	58	7	444	31

Hallands län.

Tab. I, 21. Folkmängd 1865: 126,060; 1885: 136,973.

År	Laholms st.		Halmstads p. d.		Halmstads st.		Falkenbergs p. d. (1862)		Falkenbergs st.		Varbergs st.		Kungsbacka p. d.		Kungsbacka st.		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—			—	—
1852	spr.	?	—	—	94	19			—	—	—	—	—	—			94	19
1853	—	—	spr.	—	—	—			—	—	—	—	spr.	?			spr.	?
1854	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—			—	—
1855	—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—			—	—
1856	spr.	?	—	—	2	1			×	×	×	×	—	—			2	1
1857	spr.	?	spr.	?	epid.	2			—	—	×	×	—	—			2	2
1858	—	—	—	—	spr.	?			—	—	—	—	—	—			spr.	?
1859	2	?	—	—	spr.	?			—	—	—	—	—	—			2	?
1860	—	—	19	?	5	?			—	—	×	×	10	?			34	?
1861	21	5	139	39	16	5			enst.	?	—	—	28	6			204	55
1862	14	2	230	14	38	8	spr.	?	88	15	11	3	9	?			390	42
1863	—	—	—	—	—	—	14	1	×	×	—	—	3	—			17	1
1864	—	—	—	—	—	—	×	×	—	—	2	—	3	—			5	—
1865	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			—	—
1866	—	—	—	—	133	9	—	—	—	—	—	—	17	4			150	13
1867	—	—	epid.	?	19	1	105	4	39	—	5	1	—	—			168	6
1868	—	—	epid.	?	31	4	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	34	4
1869	4	—	epid.	?	73	25	12	1	12	1	8	2	—	—	1	—	110	29
1870	6	3	—	—	47	19	10	1	17	3	91	27	—	—	—	—	171	53
1871	—	—	—	—	6	—	17	1	3	1	—	—	57	20	11	1	94	23
1872	—	—	15	—	8	—	20	3	4	1	—	—	7	—	13	2	67	6
1873	—	—	—	—	9	3	8	—	6	—	—	—	—	—	—	—	23	3
1874	—	—	118	22	21	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	139	27
1875	—	—	—	—	20	2	—	—	—	—	—	—	8	1	—	—	28	3
1876	6	—	?	45	83	16	—	—	—	—	—	—	20	2	3	—	157	63
1877	—	—	145	88	8	—	18	—	—	—	—	—	103	3	5	—	279	91
1878	17	—	?	25	33	6	60	4	—	—	9	2	30	3	—	—	174	40
1879	1	—	41	39	19	3	152	90	1	—	97	14	42	4	—	—	353	150
1880	—	—	—	—	3	—	113	34	—	—	77	13	333	38	8	2	534	87
1881	—	—	12	10	13	3	38	4	—	—	—	—	166	22	22	6	251	45
1882	1	—	11	4	71	6	5	4	6	—	—	—	5	2	—	—	99	16
1883	—	—	?	10	47	3	56	?	33	1	—	—	16	1	—	—	162	15
1884	10	—	?	10	14	2	127	20	5	—	2	—	145	6	15	1	328	39
1885	6	—	2	—	7	—	47	8	1	—	6	2	68	3	1	—	138	13

Malmöhus län.

Tab. I, 22. Folkmängd 1865: 305,261; 1885: 358,178.

År	Malmö p. d.		Malmö st.		Lunds st.		Eslöfs d. (1866		Anderslöfs p. d. (1861)		Trelle-borgs d. och st.		Åsums p. d.		Ystads st.		Hörby p. d. (1861)		Lands-krona st.		Helsing-borgs p. d.		Helsing-borgs st.		Höganäs d.		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	?	20	?	150	130	70					spr.	?	?	50	enst.	?			×	×	allm.	?	300	30	—	—	650	320
1852	spr.	?	×	×	7	1					epid.	?	193	8	80	14			—	—	spr.	—	8	—	—	—	288	23
1853	—	—	—	—	—	—					—	—	—	—	10	1			—	—	—	—	3	?	×	×	13	1
1854	spr.	?	—	—	—	—					—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	spr.	?
1855	—	—	—	—	—	—					—	—	—	—	—	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1856	allm.	?	107	11	spr.	?					allm.	?	spr.	?	spr.	?			×	×	spr.	?	270	11	—	—	377	22
1857	allm.	?	39	5	—	—					allm.	?	—	—	96	12			—	—	spr.	?	48	2	200	20	383	39
1858	spr.	?	42	11	spr.	?					spr.	?	spr.	?	21	1			spr.	?	—	—	30	—	—	—	93	12
1859	?	20	7	?	6	3					—	—	8	2	—	—			—	—	—	—	5	—	—	—	46	25
1860	98	47	17	6	46	7					2	2	1	?	—	—			allm.	?	229	34	507	50	140	14	1040	160
1861	68	33	100	26	22	6					2	1	4	—	—	—			36	2	?	72	46	1	spr.	?	350	141
1862	90	21	6	2	—	—			75	73	—	—	36	5	136	17	enst.	—	—	—	—	—	9	—	6	—	358	118
1863	129	29	—	—	84	14			?	44	21	5	79	8	—	—	enst.	—	—	—	—	—	6	—	—	—	363	100
1864	45	9	36	4	20	?			5	1	5	—	12	—	—	—	43	9	55	4	2	—	—	—	3	—	226	27
1865	13	3	17	2	4	—			—	—	16	3	—	—	—	—	3	—	3	—	—	—	3	—	—	—	59	8
1866	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	3	2	1	3	—	72	5	—	—	13	1	—	—	100	10
1867	12	6	47	3	14	2	6	2	12	6	28	3	5	—	5	1	1	—	340	45	133	23	356	50	8	3	967	144
1868	33	1	335	143	193	21	30	5	11	6	12	—	25	—	—	—	241	31	118	8	39	5	69	8	178	48	1284	276
1869	98	16	279	79	122	33	19	—	137	30	84	18	49	1	245	21	57	4	97	10	72	10	165	21	55	12	1479	255
1870	62	4	13	1	16	4	3	—	44	4	56	11	9	—	—	—	—	—	43	8	27	6	57	4	22	3	352	45
1871	—	—	6	1	5	—	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	31	8	3	—	8	—	13	2	69	13
1872	12	2	9	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	5	1	—	—	23	—	9	—	11	1	—	—	70	4
1873	—	—	—	—	—	—	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	1	—	—	—	—	3	1	19	3
1874	—	—	1	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	14	2	24	1	—	—	49	3
1875	—	—	11	—	10	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	39	1	9	1	11	1	—	—	80	7
1876	13	5	52	—	9	—	27	3	24	—	52	3	2	—	—	—	25	6	15	1	64	42	41	2	4	1	328	63
1877	126	69	75	12	109	19	59	9	9	1	26	1	11	—	—	—	420	66	383	77	epid.	378	496	68	212	49	2304	749
1878	345	146	464	36	99	10	48	11	104	5	82	24	50	6	40	2	222	75	39	11	30	9	18	1	64	15	1605	351
1879	371	69	413	53	111	3	30	8	121	28	192	15	69	2	99	3	?	11	12	—	28	3	4	1	19	3	1480	199
1880	37	6	67	8	15	—	10	1	63	4	—	—	40	?	37	—	5	—	1	—	—	—	6	—	11	—	292	19
1881	11	6	45	7	54	3	2	—	11	—	17	1	6	?	—	—	2	1	—	—	21	3	18	2	—	—	187	23
1882	14	5	30	1	21	—	2	—	—	—	6	—	2	—	—	—	—	—	31	2	32	4	97	4	2	—	237	16
1883	121	53	1253	196	106	9	20	4	128	38	102	26	2	1	—	—	15	1	139	24	103	26	52	4	46	4	2087	386
1884	295	180	444	48	185	29	100	6	415	107	158	27	73	2	70	13	51	4	309	47	39	7	116	27	131	14	2386	511
1885	[illegible]	26	115	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Kristianstads län.

Tab. I, 23. Folkmängd 1865: 222,235; 1885: 226,787.

År	Simrishamns p. d. och st.		Brösarps p. d. (1858)		Kristian-stads p. d.		Kristian-stads st.		Broby p. d. (1855)		Hessleholms p. d. (1862)		Engelholms p. d. och st.		Klippans d. (1862)		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	spr.	?			49	18	×	×					18	—			67	18
1852	?	256			279	49	×	×					12	2			547	307
1853	enst.	?			—	—	—	—					—	—			enst.	?
1854	—	—			spr.	1	24	6					5	?			29	7
1855	—	—			—	—	59	11					—	—			59	11
1856	—	—			enst.	?	—	—	—	—			spr.	?			spr.	?
1857	spr.	6			spr.	?	×	×	—	—			spr.	?			6	6
1858	spr.	?			34	10	17	5	—	—			spr.	?			51	15
1859	spr.	?	—	—	—	—	—	—	allm.	25			20	5			45	30
1860	5	?	—	—	18	3	—	—	26	1			epid.	227			276	231
1861	10	—	spr.	?	22	7	×	×	3	1			103	?			138	8
1862	53	8	19	1	—	—	—	—	—	—			?	16			88	25
1863	49	6	104	26	—	—	—	—	300	79	—	—	2	—	—	—	455	111
1864	10	1	—	—	69	13	50	14	600	120	2	—	?	3	—	—	734	151
1865	—	—	—	—	22	1	44	13	×	×	—	—	—	—	—	—	66	14
1866	—	—	23	6	16	4	21	1	enst.	?	—	—	—	—	—	—	60	11
1867	57	14	32	6	5	1	7	—	29	4	18	5	?	18	9	3	175	51
1868	37	7	50	17	32	11	35	3	4	1	44	5	96	76	8	—	306	120
1869	123	13	107	23	34	7	110	38	82	15	90	13	400	151	11	2	957	262
1870	43	5	—	—	—	—	68	17	29	23	13	—	?	8	5	1	166	54
1871	60	10	—	—	—	—	—	—	26	13	—	—	—	—	—	—	86	23
1872	33	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	34	3
1873	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	27	17	—	—	27	17
1874	—	—	—	—	—	—	—	—	7	—	—	—	—	—	4	—	11	—
1875	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	3	—
1876	—	—	4	—	3	—	105	10	51	5	14	—	117	53	189	47	483	115
1877	3	—	7	—	47	8	62	7	8	—	99	17	248	122	43	10	517	164
1878	77	12	45	—	epid.	56	73	8	75	4	62	13	42	37	12	—	442	130
1879	79	24	15	2	—	—	3	—	12	—	42	3	28	?	19	3	198	32
1880	3	1	—	—	—	—	—	—	6	1	7	—	—	—	—	—	16	2
1881	1	1	—	—	—	—	3	—	3	—	—	—	2	?	—	—	9	1
1882	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—
1883	1	—	—	—	—	—	2	—	27	2	66	8	20	5	—	—	116	15
1884	72	4	23	—	56	13	127	12	147	23	124	9	20	1	28	7	597	69
1885	?	33	13	—	116	18	313	42	120	21	65	5	?	35	82	5	777	172

Tab. I, 24. **Blekinge län.**

Folkmängd 1865: 125,436; 1885: 140,071.

År	Karlskrona p. d.		Karlskrona st.		Ronneby p. d. och st		Jemshögs p. d.		Karlshamns st.		Sölvesborgs st.		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	—	—	×	×	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—
1852	—	—	×	×	×	×	allm.	?	60	10	spr.	—	60	10
1853	spr.	?	spr.	?	allm.	?	—	—	39	4	—	—	39	4
1854	70	10	—	—	allm.	?	—	—	—	—	—	—	70	10
1855	—	—	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1856	—	—	—	—	—	—	—	—	allm	?	—	—	allm.	?
1857	spr.	?	76	9	spr.	4	—	—	—	—	—	—	80	13
1858	—	—	allm.	?	26	15	25	2	126	19	—	—	177	36
1859	230	39	70	23	53	28	—	—	spr.	?	—	—	353	90
1860	18	6	spr.	?	32	17	—	—	—	—	—	—	50	23
1861	—	—	6	1	6	3	—	—	—	—	—	—	12	4
1862	12	3	—	—	15	7	43	3	6	—	—	—	76	13
1863	—	—	—	—	5	4	—	—	3	—	—	—	8	4
1864	—	—	6	—	8	6	560	133	47	2	—	—	621	141
1865	—	—	4	—	19	5	48	11	135	25	—	—	206	41
1866	allm.	?	337	83	98	10	—	—	6	—	—	—	441	93
1867	15	2	56	?	52	11	42	4	57	1	24	2	246	20
1868	—	—	1	—	—	—	4	—	3	1	1	1	9	2
1869	33	3	82	19	17	5	7	1	20	3	16	4	175	35
1870	—	—	22	7	141	20	1	—	32	8	—	—	196	36
1871	spr.	?	4	3	26	10	—	—	69	7	—	—	99	20
1872	307	58	—	—	×	×	—	—	15	2	—	—	322	50
1873	111	21	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	113	22
1874	10	—	7	1	—	—	—	—	—	—	—	—	17	1
1875	—	—	—	—	4	—	10	3	—	—	—	—	14	3
1876	209	37	—	—	104	24	33	18	224	23	—	—	570	102
1877	370	86	324	37	87	28	8	—	30	2	17	3	836	156
1878	240	22	77	5	16	—	allm.	48	54	—	11	1	446	76
1879	8	—	9	?	29	6	25	4	30	—	1	—	102	10
1880	81	38	13	1	8	1	—	—	—	—	—	—	102	40
1881	×	×	—	—	—	—	?	5	—	—	8	—	13	5
1882	5	?	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	9	—
1883	4	1	284	36	—	—	29	4	58	—	2	—	377	41
1884	159	56	192	28	86	8	85	15	57	3	15	—	594	110
1885	69	8	195	16	130	12	?	159	79	7	15	1	647	303

Tab. I, 25. **Gotlands län.**

Folkmängd 1865: 53,165; 1885: 52,570.

År	Slite p. d.		Visby p. d.		Visby st.		Hemse p. d. (1861)		Summa sjuke	Summa döde
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1851	allm	?	allm	?	—	—			allm.	?
1852	epid.	?	epid.	?	—	—			epid.	?
1853	spr.	?	spr.	?	spr.	?			spr.	?
1854	—	—	—	—	—	—			—	—
1855	—	—	—	—	—	—			—	—
1856	—	—	—	—	—	—			—	—
1857	—	—	—	—	—	—			—	—
1858	—	—	—	—	spr.	?			spr.	?
1859	—	—	—	—	spr.	?			spr.	?
1860	—	—	spr.	?	spr.	?			spr.	?
1861	—	—	—	—	—	—			—	—
1862	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1863	19	5	spr.	?	200	36	—	—	219	43
1864	23	9	134	20	29	8	spr.	?	186	37
1865	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1866	—	—	18	5	10	3	4	—	32	8
1867	allm.	?	—	—	8	1	—	—	8	1
1868	7	—	—	—	—	—	—	—	7	—
1869	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1870	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1871	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1872	4	—	—	—	—	—	—	—	4	—
1873	58	?	—	—	—	—	—	—	58	?
1874	5	—	8	2	—	—	—	—	13	2
1875	56	?	—	—	2	1	—	—	58	1
1876	10	—	—	—	6	—	—	—	16	—
1877	5	—	—	—	4	—	—	—	8	—
1878	185	?	374	93	588	96	157	27	1304	216
1879	74	?	308	120	26	7	?	10	418	137
1880	26	—	13	7	4	—	7	1	50	8
1881	—	—	—	—	6	—	—	—	6	—
1882	6	—	5	—	27	—	1	—	39	—
1883	29	?	57	4	77	5	47	9	210	18
1884	46	?	20	1	6	—	2	—	74	1
1885	11	[illegible]	16	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Hela antalet af läkare rapporterade fall af skarlakansfeber i Sverige åren 1851—1885 [1]).

(Summa summarum af Tab. I, 1—25).

År	Summa sjuke	Summa döde
1851	805	349
1852	1095	378
1853	239	67
1854	480	171
1855	394	90
1856	1579	410
1857	4961	1838
1858	2295	751
1859	2342	833
1860	2363	610
1861	3722	726
1862	3008	708
1863	3231	668
1864	6153	1163
1865	10400	2431
1866	12898	2661
1867	4971	789
1868	4803	1150
1869	10031	2472
1870	12073	2611
1871	5720	1169
1872	2861	625
1873	3378	645
1874	6071	947
1875	4657	687
1876	9968	2915
1877	18110	4481
1878	15964	3823
1879	10715	2705
1880	10090	1787
1881	6611	1239
1882	6327	849
1883	13981	2067
1884	14467	1945
1885	14781	2396

1) Dessa tal äro endast minima och böra, för att närma sig de verkliga, betydligt höjas. Dels blifva en hel del fall ej alls anmälda, dels ingå i de olika tabellernas slutsummor endast de fall, hvilka blifvit numeriskt uppgifna, under det att de fall, hvilka innefattas under rubrikerna »epidemisk», »allmänn» o. d., naturligtvis ej kunnat medräknas.

Tabeller II, 1—3.

Antal döde af skarlakansfeber i Sverige åren 1774—1811, 1821—1830, 1861—1885, enligt Tabellverkets och Statistiska Centralbyråns uppgifter.

Tab. II, 1. **Antal döde af skarlakansfeber och nässelfeber åren 1774—1794, stiftsvis.**

År	Upsala stift	Stockholms stad	Strengnäs stift	Linköpings stift	Vexiö stift	Kalmar stift	Visby stift	Lunds stift	Göteborgs stift	Skara stift	Karlstads stift	Vesterås stift	Hernösands stift	Summa
1774	3	5	—	—	11	—	—	34	—	2	—	—	3	58
1775	—	—	2	1	19	1	2	40	5	—	—	3	—	73
1776	2	—	—	13	4	—	—	185	10	1	—	1	1	217
1777	—	6	—	7	5	—	—	199	—	11	—	1	4	233
1778	1	1	—	11	10	5	—	265	27	4	—	6	—	330
1779	4	1	—	4	1	1	—	220	11	6	2	1	4	255
1780	4	—	—	3	4	2	—	150	8	—	1	2	—	174
1781	24	8	5	4	12	—	—	38	5	1	2	21	—	120
1782	13	19	5	3	3	1	1	18	7	—	3	10	—	83
1783	—	8	4	6	14	—	—	10	9	10	5	—	3	69
1784	—	1	2	6	—	152	—	5	6	1	—	—	1	174
1785	—	8	1	12	4	3	6	8	42	2	—	1	2	89
1786	9	—	5	18	10	3	—	6	1	5	3	—	1	61
1787	6	10	—	3	13	3	1	3	7	3	1	2	1	53
1788	—	1	1	5	6	2	—	5	6	2	—	1	—	29
1789	—	—	1	3	14	1	—	7	13	2	—	18	—	59
1790	—	6	—	6	—	—	—	2	13	1	1	1	1	31
1792	4	8	—	3	13	3	—	10	1	2	—	6	—	50
1791	9	10	1	9	6	6	—	75	30	16	—	3	2	167
1793	6	3	1	10	6	5	—	76	18	3	—	35	5	168
1794	2	—	9	1	4	1	—	4	108	2	—	—	5	136

Tab. II, 2. **Antal döde af skarlakansfeber 1795—1811 och 1821—1830, länsvis.**

År	Norrbottens l.	Vesterbottens l.	Jemtlands l.	Vester-Norrlands l.	Gefleborgs l.	Kopparbergs l.	Vermlands l.	Örebro l.	Vestmanlands l.	Upsala l.	Stockholms län	Stockholms stad	Södermanlands l.	Göteborgs l.	Elfsborgs l.	Skaraborgs län	Östergötlands l.	Kalmar l.	Jönköpings län	Kronobergs län	Hallands l.	Malmöhus l.	Kristianstads l.	Blekinge l.	Gotlands l.	Summa
1795		2		—	1	1	8	1	23	43	1	6	18	101	9	1	1	6	—	3	29	3	4	1	—	262
1796		—		2	—	7	13	14	25	5	5	59	19	5	48	—	8	1	2	7	1	73	—	—	3	297
1797		1		—	102	17	8	7	5	4	7	48	80	—	3	—	5	3	2	9	11	33	13	1	1	360
1798		50		—	9	3	17	62	7	1	1	13	45	2	5	9	7	3	5	—	—	—	6	1	—	246
1799		—		1	—	14	5	8	5	—	1	13	3	3	7	20	5	2	15	6	10	8	11	—	—	137
1800		—		—	11	26	1	7	18	44	3	18	5	3	—	7	4	5	4	—	11	5	—	—	—	172
1801		—		—	—	1	5	—	2	16	1	18	4	—	4	—	—	1	—	8	5	2	1	3	2	73
1802		—		—	19	7	5	8	13	30	6	36	22	5	2	23	6	1	1	1	4	—	1	8	—	198
1803		—		—	9	12	7	1	9	27	14	23	38	1	2	3	5	5	—	1	1	10	3	3	1	185
1804		—		1	—	2	1	7	1	4	3	1	2	—	1	—	—	19	—	—	1	18	10	1	—	72
1805		1		—	—	—	1	1	2	11	1	2	1	—	2	7	1	2	—	1	1	2	2	—	—	38
1806		—		—	1	—	4	11	—	9	—	3	4	—	2	—	1	3	—	—	1	1	—	—	—	40
1807		—		1	—	—	3	6	1	7	2	1	20	1	—	4	—	—	—	2	—	12	5	—	—	65
1808		2		2	—	—	1	5	—	6	—	16	3	84	2	1	2	1	2	7	1	12	38	1	—	186
1809		—		1	5	—	—	2	3	11	6	25	15	153	5	6	—	41	4	2	8	44	56	4	1	392
1810		—		1	4	—	—	7	3	12	5	10	17	9	—	—	1	6	—	1	5	6	2	—	1	90
1811		—		—	—	—	—	1	—	6	1	5	4	—	—	—	—	36	—	3	4	3	—	—	—	63
—[1])																										
1821	—	—	1	2	—	4	5	1	3	3	3	2	5	6	1	16	12	23	5	8	10	60	6	—	—	176
1822	—	—	—	3	3	4	1	7	10	—	6	7	25	21	9	14	5	26	4	15	10	43	30	—	—	243
1823	—	1	1	3	1	—	10	2	1	2	—	3	12	1	2	14	6	16	2	8	21	73	12	—	—	191
1824	14	—	—	—	7	—	3	2	—	—	—	1	7	195	28	4	12	1	8	15	12	41	4	1	—	350
1825	—	1	—	2	9	1	43	1	3	1	1	8	4	90	21	9	2	2	—	5	5	14	3	3	—	228
1826	—	—	—	1	2	8	99	9	6	11	18	59	7	21	20	20	5	16	4	11	12	20	7	—	—	356
1827	57	—	—	—	—	7	2	45	43	6	5	14	7	26	17	4	34	10	10	15	7	22	54	4	—	389
1828	—	—	—	—	12	7	25	27	6	7	13	42	81	35	27	11	55	44	39	24	43	113	81	47	—	739
1829	1	—	—	—	1	3	8	4	7	8	7	1	19	6	15	4	18	7	8	20	16	57	7	4	—	221
1830	—	—	—	1	—	1	1	3	1	1	2	6	8	9	23	13	—	6	4	9	1	29	7	4	—	129

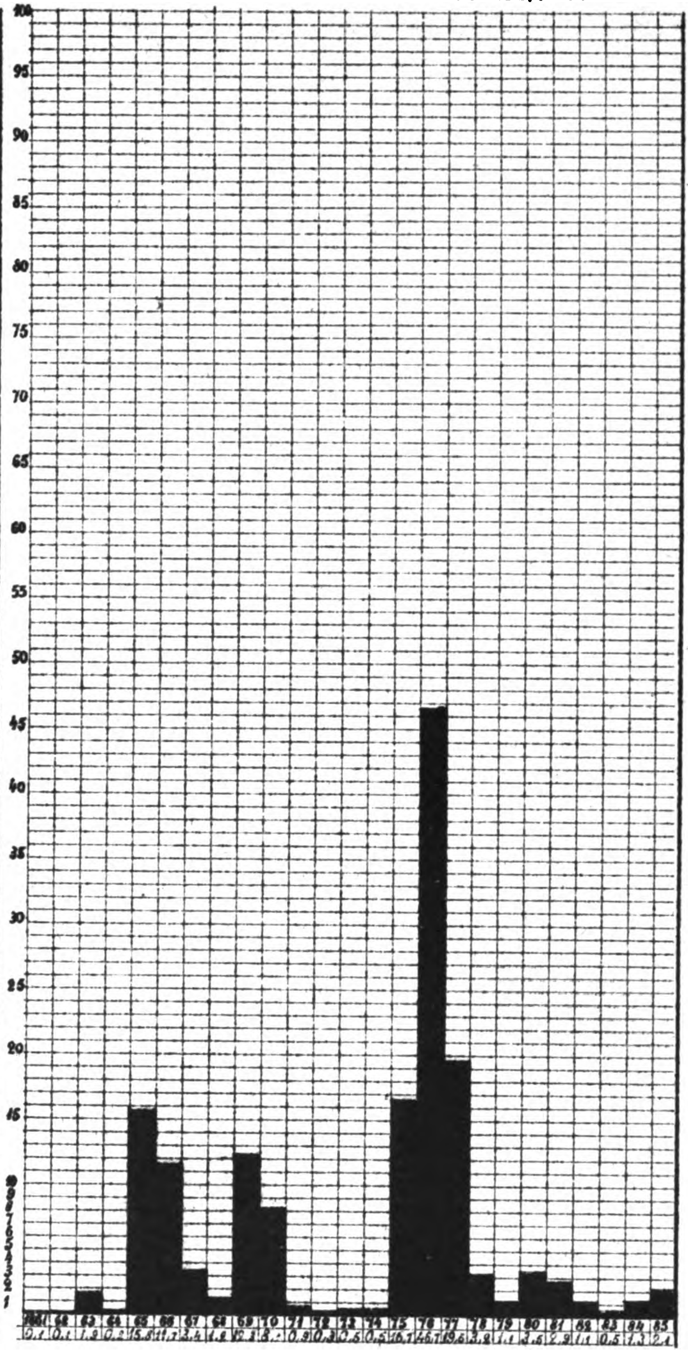
1) Åren 1812—1820 finnas ej uppgifterna för skarlakansfeber särskilda; under en gemensam rubrik finnas upptagna »döde af febrar af hetsigt och rötaktigt slag, skarlakansfeber och frisel». Att här anföra dessa siffror vore naturligtvis fullkomligt intetsägande.

Tab. II, 3. **Antal döde af skarlakansfeber 1861—1885, länsvis.**

År	Norrbottens l.	Vesterbottens l.	Jemtlands l.	Vester-Norrlands l.	Gefleborgs l.	Kopparbergs l.	Vermlands l.	Örebro l.	Vestmanlands l.	Upsala l.	Stockholms län	Stockholms stad	Sodermanlands l.	Göteborgs l.	Elfsborgs l.	Skaraborgs län	Östergötlands l.	Kalmar l.	Jönköpings län	Kronobergs län	Hallands l.	Malmöhus l.	Kristianstads l.	Blekinge l.	Gotlands l.	Summa
1861	3	1	1	5	1	48	4	8	2	2	2	12	45	331	61	155	13	4	65	3	195	314	167	11	—	1453
1862	35	9	2	19	3	26	4	4	—	—	9	48	28	213	140	479	15	16	37	9	395	149	42	2	—	1684
1863	6	5	1	218	31	—	50	2	1	2	18	26	67	42	146	121	131	23	8	22	46	166	126	5	61	1324
1864	5	52	188	513	416	150	7	61	40	3	8	31	56	5	56	57	183	1	117	1	14	127	219	155	84	2549
1865	3	242	132	82	955	565	411	136	162	536	196	234	32	53	41	32	83	117	168	45	14	35	96	75	1	4446
1866	2	38	8	8	72	363	308	193	149	142	304	99	236	487	297	75	346	503	149	79	40	38	14	104	9	4063
1867	—	7	—	8	36	144	92	123	13	32	35	17	63	176	146	34	152	189	59	43	123	220	91	72	28	1903
1868	—	1	2	8	9	77	32	226	256	—	7	11	194	36	48	22	306	31	42	21	61	580	197	18	14	2199
1869	11	—	1	4	9	122	322	173	184	39	61	331	441	21	155	75	392	50	172	135	201	711	694	91	1	4396
1870	344	—	10	6	10	9	213	19	14	95	219	170	100	931	381	447	277	282	526	193	155	207	125	84	—	4817
1871	62	—	13	—	14	16	24	5	6	16	184	56	16	448	478	207	170	301	130	40	195	46	16	45	—	2488
1872	40	18	6	—	—	11	10	6	4	5	97	86	10	74	227	130	96	205	136	10	70	33	13	53	—	1340
1873	—	231	6	12	14	48	14	3	62	42	55	126	14	20	106	181	76	47	44	7	33	39	10	47	7	1244
1874	32	1047	12	339	43	17	15	29	95	78	31	58	54	8	26	266	83	66	5	20	34	16	17	25	2	2418
1875	1	103	269	501	285	20	448	34	8	12	26	70	11	35	23	54	12	14	5	27	6	7	23	5	5	2004
1876	4	9	323	216	489	559	1250	186	147	226	123	182	271	75	50	131	45	280	46	26	61	88	169	207	—	5163
1877	7	3	56	26	227	1032	525	974	384	236	178	234	221	57	21	90	528	512	205	85	119	883	491	332	—	7426
1878	129	12	33	62	51	378	87	554	315	271	126	58	638	171	85	109	806	307	225	41	104	395	252	106	247	5562
1879	69	—	—	36	19	164	32	54	105	117	109	47	268	549	416	228	427	195	237	64	174	329	195	22	151	4007
1880	15	2	15	236	40	24	94	16	46	37	280	391	47	205	395	486	93	87	131	23	121	61	18	7	21	2891
1881	—	4	22	123	176	17	78	10	33	50	133	90	52	82	251	359	13	43	234	13	77	32	7	6	—	1905
1882	—	14	8	26	130	16	30	70	43	87	121	92	89	62	165	97	22	57	67	97	28	36	6	—	1	1364
1883	—	1	149	67	187	136	15	169	49	117	139	155	119	184	114	59	86	156	58	192	33	428	35	53	20	2721
1884	3	9	37	136	399	105	35	45	14	62	115	141	23	245	99	72	50	102	67	196	54	828	234	229	5	3305
1885	582	281	49	305	270	237	55	45	53	93	65	144	93	143	64	53	75	92	72	172	13	258	351	242	4	3811

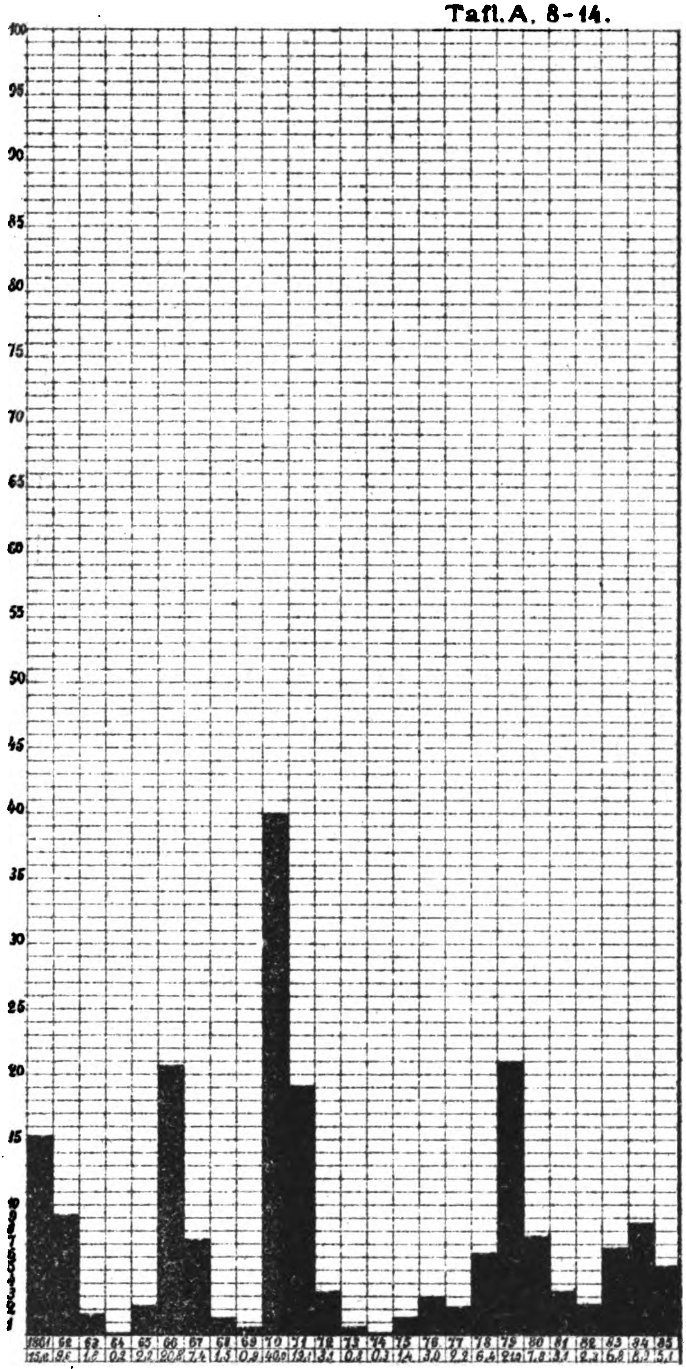
7 Vermlands län

Tafl. A. 1-7.

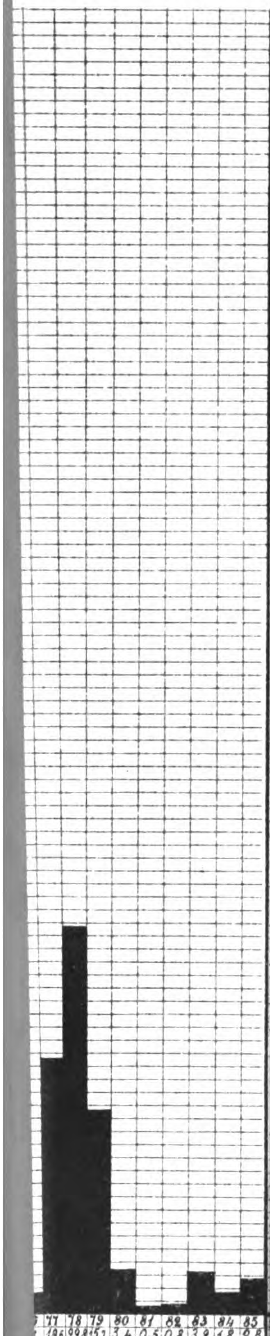

14 Göteborgs län

Tafl. A. 8-14.

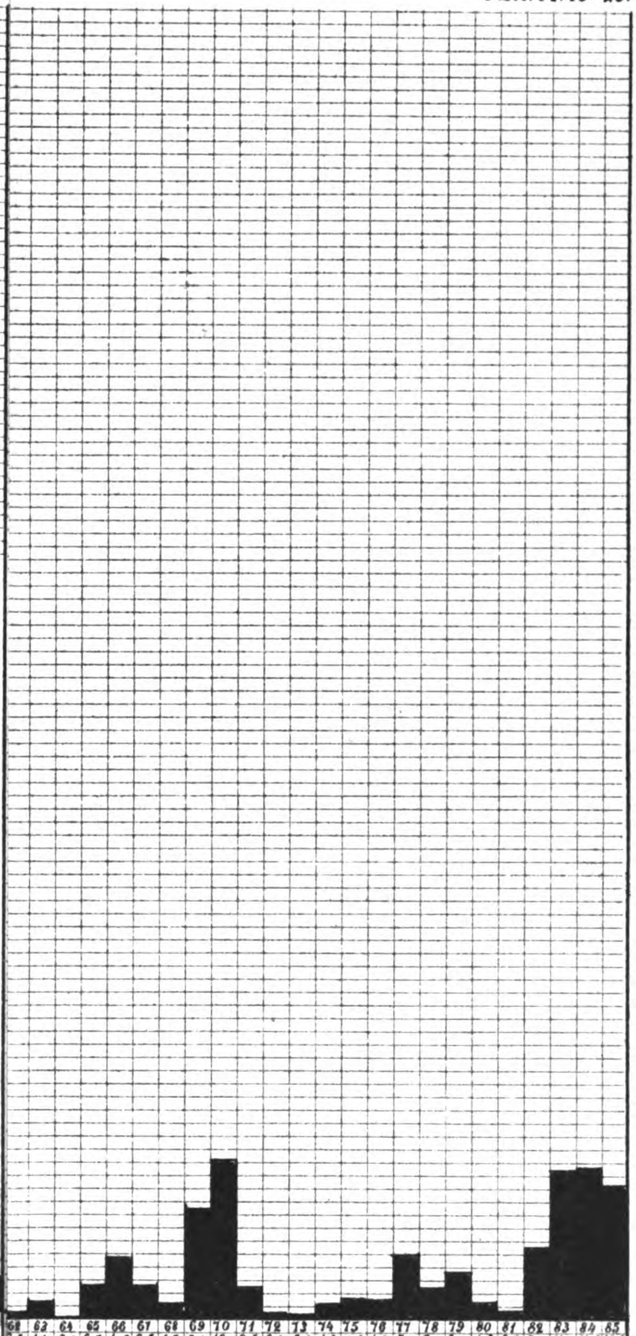

s län

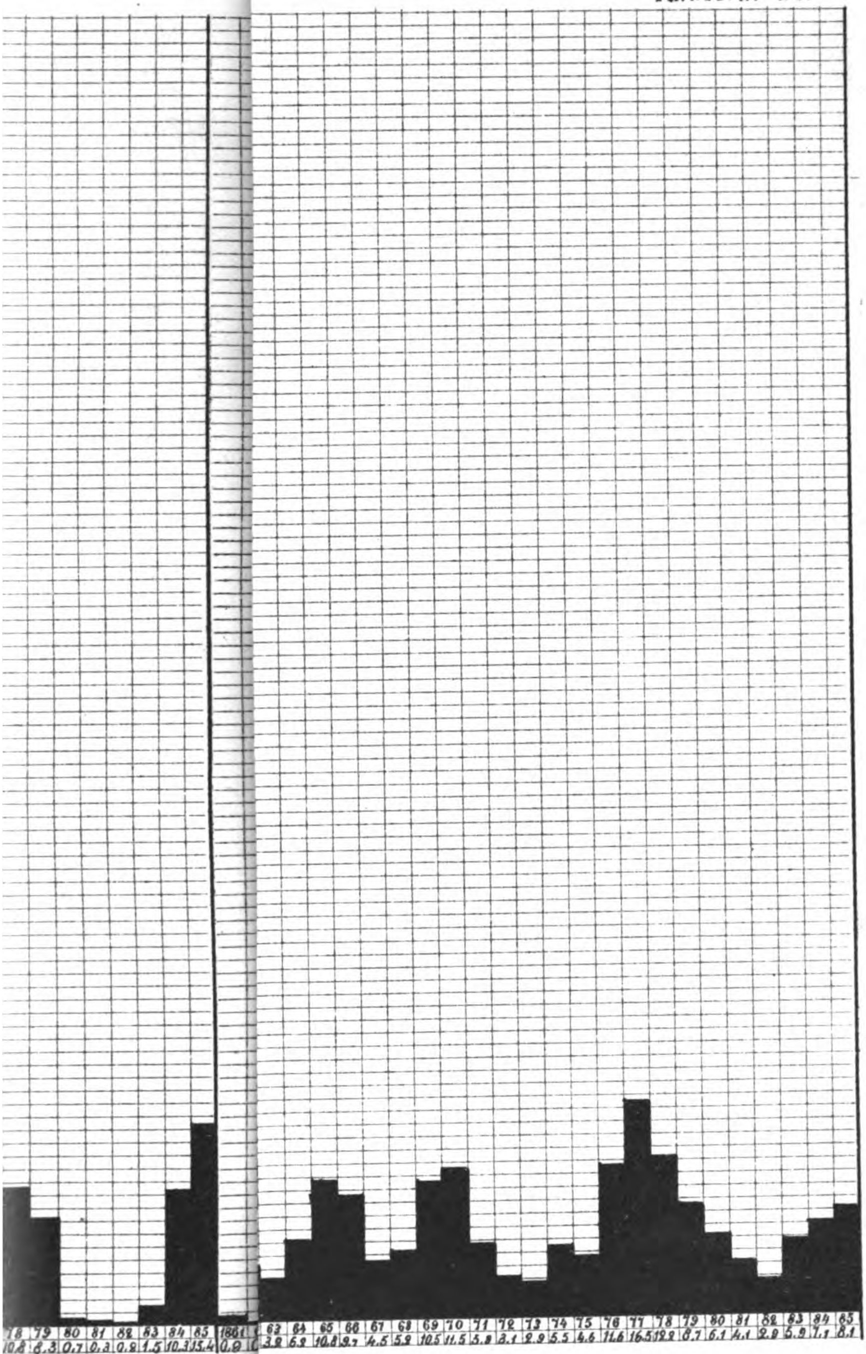
20 Kronobergs län

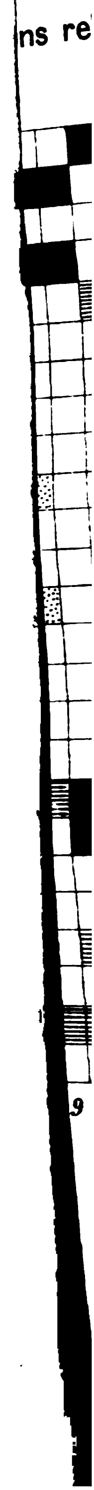
Tafl. A. 15-20.

26 Hela riket

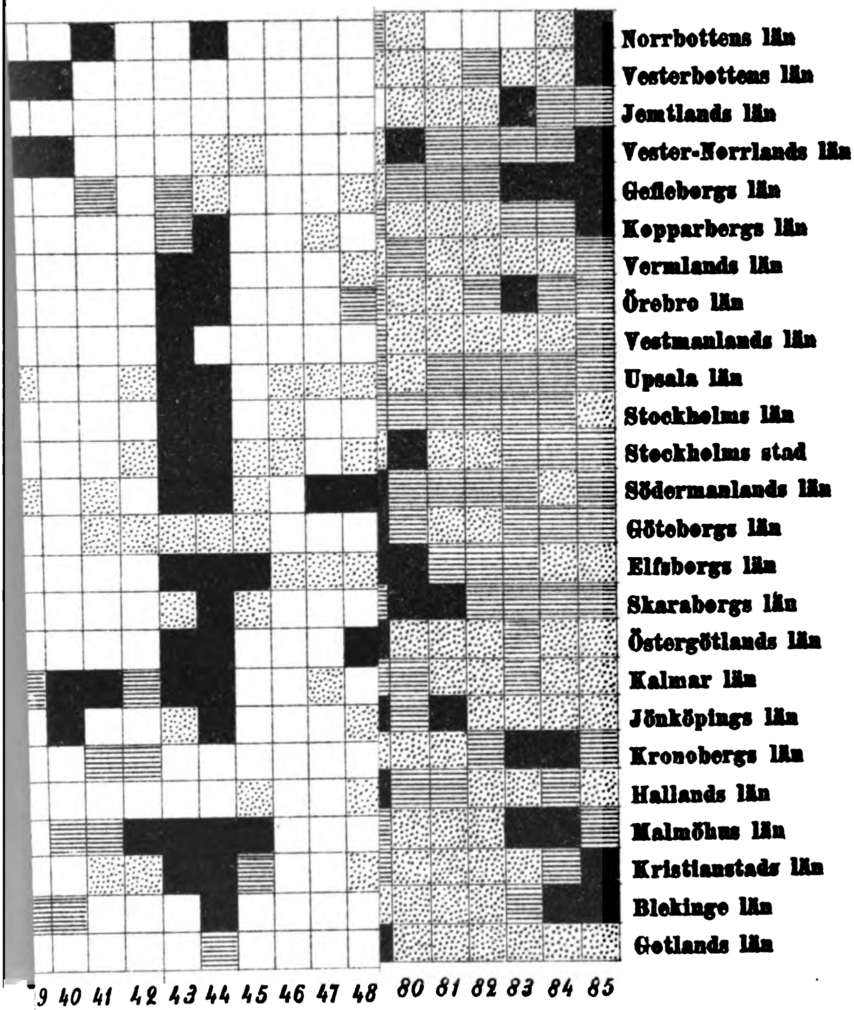
Tafl. A. 21-26.

ns relativa förekoms

Tafl. B.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1889.

FILOSOFI, SPRÅKVETENSKAP
OCH
HISTORISKA VETENSKAPER.

SÅNGER AF CATULLUS FRÅN VERONA.

ÖFVERSÄTTNINGSFÖRSÖK

AF

ELIAS JANZON.

FÖRRA DELEN.

(SÅNGERNA I—LXII.)

UPSALA 1889
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Med ledning af alla för mig åtkomliga arbeten i den på sista tiden så rikt utvecklade Catullus-litteraturen har jag sökt att för mig stadga grundtextens rätta läsning. Vid revisionen af sångerna I—LXII finner jag emellertid, att öfversättningen i allmänhet sluter sig till Rieses upplaga af originalet: *Die Gedichte des Catullus. Herausgegeben und erklärt von Alexander Riese. Leipzig, Teubner. 1884.* De vigtigaste afvikelserna från denna edition äro här i korthet angifna.

VIII 4. Dousa minor's konjektur *dicebat* torde böra upptagas i texten. Det är möjligen *ducas* i slutet af v. 2 som gifvit anledning till misskrifning här. — X 10 har jag upptagit *quaestoribus* efter Muretus. X 33 läser jag *mulsa mala* med Baehrens och Guarinus för handskrifternas *tulsa (tu insula) male* och sätter anföringstecknet först efter 34:e versens slut. — XXI 1 läser jag *O Furi* för hddss *Aureli.* — XXI 11 *a temet* med Froehlich för hddss *meme.* — XXV 5. Stället synes ohjelpligt förderfvadt. Till grund för min öfversättning har jag lagt Boehmes gissning (quaestt. Cat. p. 20): *conviva cum mero gravis se ostendit oscitantem.* — XXVI 1 läser jag *vestra* med stöd af Oxford-handskriften. — XXX 4 följ. läser jag med Schwabe och Munro så: *num facta impia fallacum hominum caelicolis placent?* | *quom tu negleyis ac me miserum deseris in malis,* — XXXI 13. *limpidae* (Riese efter Avantius) är svårligen rätta tolkningen af hddss *lidie (lydie).* I öfversättningen har jag gått ordet förbi. — XXXII 1. *Ipsimilla* är upptaget efter Baehrens. — XLII 8. Efter *mimice ac moleste* bör komma sättas: dessa ord bilda en epexeges till *turpe incedere* och böra icke föras till *ridentem.* XLII 16, 17. Westphals omflyttning af dessa verser, troligen tillkommen i strofindelningens interesse, har jag förkastat. — XLV 8, 9; 17, 18. För att få någon mening ur dessa rader läser jag texten på följande sätt. Vv. 8, 9: *hoc ut dixit amans, Amor sinistra* | *parte sternuit approbatio-*

nem. Vv. 17, 18: *hoc ut dixit, Amor, sinistra ut ante,* | *dextra sternuit approbationem.* En afskrifvare kan ju lätt tänkas hafva öfverhoppat *amans* i v. 8, något som sedermera, då man märkte versens ofullständighet, gifvit anledning till total omgestaltning af det förra stället till likhet med det senare. — För Septimius, romaren, nyser Amor från venster, ty för romarne voro sinistra bona auspicia. I Acme ser jag en frigifven slafvinna af grekisk härkomst. *Πταρμὸς ἐκ τῶν δεξιῶν* gälde för greken som lyckobringande. Derför nyser kärleksguden andra gången från höger. Så har lille Amor efter både Septimii och Acmes föreställning nyst sitt prosit till de älskandes önskningar. — LIV. Dessa verser borde kanske rättast hafva lemnats oöfversatta, då flere omständigheter tala för att de endast äro att anse såsom disiecti membra poetae. — Finge man tro Baehrens, skulle 'prudentibus quidem hominibus' all svårighet vara undanröjd genom att med honom för *si non omnia* i v. 4 insätta *illo nomine.* För min del är jag så långt ifrån att inse den 'uppenbara rigtigheten' häraf, att jag t. o. m. nödgas vidgå min ovisshet om huru vida jag ens lyckats rätt fatta Baehrens' utläggning i kommentaren sid. 268: 6, 7. — LV(+LVIII[b]) har kommit till oss i så bristfälligt skick, att en öfversättning icke synes mig lämplig. — LVI. Med afseende på detta stycke, som jag af lätt insedda skäl lemnat oöfversatt, anmärker jag endast, att för *trusantem* i v. 6 bör i texten upptagas *crusantem* (jfr redan edit. princ.), om den här skildrade tilldragelsen skall kunna anses såsom i någon mån 'ridicula et iocosa'. — LVII 6 följ. Texten är nog här på ett eller annat sätt skadad. Af de ändringsförslag, jag känner, tilltalar mig intet. Jag ändrar derför blott interpunktionen och söker öfvertyga mig derom att det dock finnes någon mening i följande: *morbosi pariter gemelli, utrique* | *uno in lecticulo, erudituli ambo.* — LVIII 5 läser jag med närmaste anslutning till hdds. *magnanimi.* — LXI 136. *villuli* är upptaget efter C. de Allio. LXI 195 bör uppenbarligen läsas *luteumque papaver.* — LXII 54 har jag upptagit Ramlers emendation *forti.*

Upsala den 13 april 1889.

Elias Janzon.

CATULLUS.

SÅNGERNA I—LXII.

Sånger af Catullus.

Öfversättningsförsök af

Elias Janzon.

I.

Hvem tillegnar jag väl mitt lilla häfte,
fint och nytt, som ur glättarns hand det kommer?
Dig, Cornelius: städs med vännens öga
fann du värde uti min pennas lekverk,
5 redan då, när på trenne blad du djerfdes
först bland romare skildra verldens häfder
(blad i sanning af lärda mödor digra).
Tag mitt häfte som tack! — En ringa gåfva! —
Låt det lefva likväl, o skyddsgudinna,
10 mer än hundrade år och trotsa tiden!

II.

Lilla sparf, du min flickas väna älskling,
som i skötet hon tar och lekfullt smeker,
mot hvars pickande näbb hon fingerspetsen
retsamt räcker till mål för hvassa huggen,
5 när mitt hjertas begär, min sköna flicka,
någon gång för ett litet skämt är hågad
som ett trösteförsök i längtans stunder
(säkert dämpar hon så den inre glöden):
att jag kunde som hon med dig förströ mig
10 och från sorgliga kval mitt sinne lätta!
O, då skulle jag glädja mig, som sagans
snabba mö sig åt gyllne äpplet gladde,
hvilket ändtligen löste jungfrugördeln.

III.

Sörjen, himmelens sköna gudar! Sörjen,
alla menniskobarn med skönhetssinne!
Lilla sparfven är död, min flickas fogel,
lilla sparfven, min flickas väna älskling,
5 som hon kärare höll än eget öga.
Ty han var ju så söt, så söt och kände
egarinnan igen som barnet modern.
Aldrig ville han bort ur hennes sköte,
utan trippade kring så nöjd och smög sig
10 gladt småkvittrande intill henne städse.
Nu på nattliga stråten dit han vandrar,
dädan ingen har lof att återvända.
Ve, o ve öfver dig, du Orci grymma
afgrundsmörker, som slukar allt hvad skönt är!
15 Att ta från mig en sparf, som var så vacker!
O, hur illa! Du stackars lilla fogel!
Din förskyllan det är att nu min flickas
ögon svälla af gråt och bli så röda.

IV.

Den farkost, hvilken här I skåden, främlingar,
berättar, att bland alla skepp han snabbast var,
och att en köl på böljan icke summit än,
som skjutit bättre fart, i fall med årors hjelp,
5 i fall för fylda segel gält att flyga fram.
Och denna sanning, säger han, den jäfvar ej
det bistra adriaterhafvets strand och ej
Cyclader-öar, fräjdadt Rhodus eller vild
Propontis eller Ponti stormuppfylda bugt,
10 der han, som sedan blef en farkost, stod förut,
en skog med gröna lockar på Cytori ås,
och susade för vindens spel i hårets svall.
För dig, Amastris' stad vid Ponti strand, och dig,
Cytorus, med din buxbomskog, allt detta var

15 och är ännu ju välbekant, så säger han.
Från längst försvunna dar han växt uppå din brant
och åran första gången doppat i ditt haf
att sedan öfver alla vreda böljedjup
sin herre föra, vare sig för vindens flägt
20 till höger eller venster kosan bar, liksom
då Jupiter på båda skoten blåste huld.
Han säger vidare, att aldrig för hans skull
ett löfte strandens gudamagter bragts, fastän
från fjerran haf till denna klara sjö han kom.
25 Men det var fordom detta: nu på gamla dar
han funnit ro och viger sig som skänk åt dig,
du broder Castor, samt åt dig, du Castors bror.

V.

Låt oss, Lesbia, lefva, låt oss älska
och ej akta en enda hvitten värdigt
allt hvad knarrige gubbar derom glunka.
Solar kunna gå ned och komma åter:
5 vi, när dagen är slut en gång, den korta,
måste sofva en enda natt för evigt.
Gif mig tusende kyssar, sedan hundra,
sedan tusen igen och än ett hundra,
sedan åter ett tusen, sedan hundra.
10 Sist, när tusenden hopats, låt oss blanda
så dem samman att summan ej kan nämnas,
och att ingen oss afundsjuk kan skada,
se'n om kyssarnes mängd han kunskap vunnit.

VI.

Vore, Flavius, flickan bara fin och
nätt, så sade du gerna för Catullus,
hvem hon är, och du kunde då ej tiga.
Men jag tänker, det är väl någon gammal
5 gulsjuk schana, och detta blygs du tillstå.
Ty att ej du i natten ensam slumrar,
det kungör ju — förgäfves stum — din bädd, som
starkt af kransar och syrisk olja doftar,
kudden, sliten så jemnt på tvenne ställen,
10 ja, sängstommen också, ty hit och dit han
far med knarrande fogar utan stadga.
Tystnad tror du kan dölja allt? Jo vackert!
Blott din släpiga gång man ser, förstår man
mer än väl, hvad du har för konster för dig.
15 Derför, hur det nu är, om väl, om illa,
anförtro dig åt mig, och jag till himlen
höjer dig och din skatt i vackra verser.

VII.

Du vill veta, hvad *jag* då skulle kalla
nog af kyssar och öfvernog, min älskling.
Så stor mängd som af libysk sand sig breder
öfver silphio-rikt Cyrenes stepper
5 från det tempel, der glödhet Ammon siar,
bort till Batti, den gamles, helga grafhäll;
så mångtaliga som, när natten tiger,
stjernor skåda på lönlig älskogslycka:
så mångtaliga kyssar vore nog och
10 öfvernog för Catulli galna längtan,
dem en spejande blick ej tälja kunde,
ej en tunga med elak trolldom skada.

VIII.

Catullus, stackars vän, var ingen narr längre
och hvad du ser förloradt är låt det fara!
Du hade solskensdagar, äfven du, fordom,
då du fick komma gång på gång, dit hon bjöd dig,
5 som var oss kär som ingen mer oss kär blifver.
O, dessa yra lekar der på den tiden,
när flickan villig var till allt hvad du ville!
I sanning solskensdagar äfven du hade.
Nu vill hon ej: så låt då bli att envisas,
10 förfölj ej en som flyr, var icke olycklig,
nej, tag ett fast beslut och håll dig ståndaktig.
Farväl! Nu, flicka, är Catullus ståndaktig
och kommer ej till baka, ber dig ej, stolta.
Men du skall ångra dig, när ingen mer ber dig.
15 Ve dig, du falska! Hur skall nu ditt lif blifva?
Hvem skall nu söka upp dig? Hvem dig skön finna?
Hvem skall du älska, hvilkens lilla vän kallas?
Hvem skall du kyssa, hvilka läppar ömt såra?
Men du, Catullus, var bestämd och ståndaktig.

IX.

Ack, Veranius, vän för alle vänner,
ja, för mer än de andre tusen gånger!
Har du kommit till egen härd till baka,
till din åldriga mor, till trogne bröder?
5 Ja, du kommit. O glädjebud! Jag får då
se dig lyckligt och väl igen och höra,
när Iberiens land och folk du skildrar,
som din vana det är, och mot dig lutad
får jag kyssa din ljufva mun, ditt öga.
10 Fins bland lyckliga menskor här på jorden
någon enda så glad som jag och lycklig?

X.

Vännen Varus en vacker dag från forum
fört mig med på en titt hos älskarinnan,
en rätt kvick och behaglig liten sötnos,
som jag tyckte i första ögonkastet.
5 Väl anlände begynte strax vi språka
båd' om ditt och om datt, om hur bland annat
vårt Bithynien sköttes nu för tiden,
samt om något så när med mynt jag tjenat.
Jag, som sanningen var, bekände: ingen,
10 ej ens quaestorn och ännu mindre följet
kunde sko sig det minsta der i landet,
allra helst då ett ök man fått till praetor,
som gaf hela sitt följe blankt på båten.
'Men', invände de då, 'nog har du lyckats
15 komma öfver hvad landet just är kändt för,
bärstolsbärare?' Jag, som gerna ville
spela herre för flickan, sade: 'åh ja,
inte var det väl ställdt så illa heller,
fast provinsen var klen, att jag ej kunde
20 åtta karlar af stadigt slag mig skaffa'.
Ingen egde jag dock i sjelfva verket,
hvarken här eller der, som sett sig god att
få min trasiga gamla säng på nacken.
Genast faller hon in, den oförskämda:
25 'hör, då lånar du mig, Catullus lille,
dina karlar en stund? Jag skulle nu just
till Serapis'. — 'Se så ja, vänta litet!'
var mitt svar; 'hvad jag nyss berättat, ser du, —
jag försade mig bara: Gaius Cinna,
30 en god vän, det var han som gjorde köpet.
Dock, på mitt och på hans är ingen skilnad,
jag kan nyttja dem fritt som mina egna.
Men du var då för obehaglig också:
kan man inte få glömma sig, min unge?'

XI.

Furius och Aurelius, I, som följden
mig, om än till Indiens gräns jag trängde,
der eoisk våg med ett väldigt sorl mot
        stränderna brusar;

5 eller till hyrcaner, araber, sager,
eller till pilväpnade parther, eller
dit, der sjufaldt grenade Nilen gul sig
        vältrar i hafvet;

droge ock alpkedjan i norr jag öfver
10 att de nejder se, der om Caesars storverk
gallisk Rhenflod, stormiga sund och fjerran
        britterne vittna:

I, som stån beredde med mig att pröfva,
hvad än föreläggs mig af gudars vilja:
15 bringen I 'min flicka' en kort och föga
        hugnande helsning.

Fritt hon lefva må med sitt otuktsfölje,
hon, som skänker hundradetals sin gunst och
ingen älskar, blott för en hvar hans ungdoms
20   styrka förderfvar.

Ej min kärlek vänte hon mer som fordom!
Skulden bär hon sjelf att han dog, en blomma
lik vid ängens rand, som i förbifarten
        sårats af plogen.

XII.

Marrucinare, mindre fint du brukar
din långfingriga hand vid glada samkväm:
stjäl näsdukar ifrån uppsluppne gäster.
Sådant tror du är kvickt, men du bedrar dig:
5 smutsigt är det och dumt, om annars något.
Kan du tvifla derpå, så spörj din unge
broder Pollio, som med nöje gåfve
en talent för att slippa dina tjufstreck;
ty han känner det fina skämtets gränser.
10 Alltså vänta dig smädevers i massa,
eller skicka min näsduk strax till baka!
Ej för penningevärdets skull: ett större
har han som souvenir af trogen vänskap.
Ty saetabiska linnedukar sände
15 från Iberien mig min vän Fabullus
samt Veranius: gåfvan är mig dyrbar
för Veranii skull och för Fabulli.

XIII.

Spisa skall du hos mig med glans, Fabullus,
är din lycka dig god, om några dagar,
blott du kommer i sällskap med en mängd af
goda rätter och tager med dig viner,
5 skämt och skratt och en tärna ung och fager.
Tar allt detta, min vackre vän, du med dig,
skall du spisa med glans, ty din Catulli
börs är späckad af spindelväf dess värre.
Dock, jag eger en sak ändå att bjuda,
10 något tjusande, rart, ja rent gudomligt,
en parfym, må du tro, som Venus sjelf och
kärlekspiltarne skänkt min egen flicka.
Känn dess doft och till gudarne du ber att
idel näsa få bli, min vän Fabullus!

XIV.

För din gåfva jag skulle med vatiniskt
hat dig hata, min glade broder Calvus,
hölle icke jag af dig som mitt öga.
Säg, hvad har jag väl gjort då eller yttrat,
5 när du vill med en dylik mängd poeter
rent förgöra mig? Skam få den klienten,
som dig sände en sådan usel samling!
Men skolmästaren Sulla kanske skänkt dig,
när allt kommer omkring, det rara fyndet:
10 det förändrar ju saken, det: förträffligt,
att dock något du får för all din möda.
Åh, den vidriga, afskyvärda luntan!
Och den sände du strax till din Catullus
för att mörda din vän på årets skönsta
15 dag, den dag, då Saturni fest man firar!
Tänk dock icke att gäck få drifva strafflöst;
ty när morgonen gryr, jag genast löper
till boklådorna, letar fram Aquinus
samt Suffenus och Caesius och allsköns
20 gift och ger det åt dig i vedergällning.
Bort med eder emellertid, till baka
dit, hvarfrån i en olycksstund I drogen,
tidens plåga, ert vittra klåparfölje!

XIV b.

I, som kanske mitt anspråkslösa lappri
värdens läsa och icke stolt försmån att
ta min bok i er hand — — — — —
— — — — — — — — — — — —

XV.

Här, Aurelius, med min älskling lemnar
jag mig sjelf i din hand och beder endast,
om din lust du i lifvet haft i något,
hvilket ega du ville rent och fläckfritt,
5 ack, förvara min pilt i tukt och ära!
Ej för främmande just: — bekymmer gör mig
ej den hop, som i allehanda sysslor
skyndar hit eller dit förbi på gatan —
nej, för dig är jag rädd, för dina lustar,
10 som till byte begära likt och olikt.
Utomhus må du gerna, bäst du gitter,
tillfredsställa dem, hvar och hur dig lyster,
blott för denne en blygsam bön jag vågar.
Men om onda begär, om galen yra
15 skulle drifva dig dock derhän, din usling,
att mitt hufvud du djerfs med snaror hota,
ve, eländige, då! Ditt öde vet du:
ändalykten i vädret vänds, och sedan
hålla rättikan der och fisken intåg.

XVI.

Ha, det skolen I pröfva på, I fräcka
skrymtarsjälar, Aurelius och Furius,
som för versernas skull, de kärligt vekas,
hållen mig för ett kätjans slappa verktyg!
5 Kyskhet höfs ju för visst den ädle skalden
sjelf, men dikten är ej dertill förbunden;
ty sitt rätta behag, sin krydda får den,
först när kärligt och vekt dess verser spela,
när den kittla förmår — ej barn och gossar,
10 nej, de skäggige gamle herrar just, som
mer ej orka att röra tröga läggar.
När I läsen om kyss på kyss, I menen,
att jag mistat i lustans tjenst min mandom?
Ha, det skolen I pröfva på, jag lofvar!

XVII.

Du, Colonia, som en lång bro för festliga lekar
lifligt önskar och står till dans färdig, fruktande endast,
att det ruckel du eger nu, bygdt på murknade pinnar,
gör baklänges en färd och djupt bäddar ner sig i träsket:
5 måtte snart du en bro dig få, stark, som fyller din önskan,
så att saliske presters språng icke spränga förmå den,
blott du unna mig vill en gunst, som skall roa mig rigtigt.
Hemma lefver en borgersman, den med nöje jag såge
från din brygga i flyets smuts vandra hals öfver hufvud,
10 välförståendes just på den punkt, der äfjan i kärret
har sin gråaste färg och längst ned sig sträcker i djupet.
Dum är mannen: han eger ej mer förstånd än en liten
två års pys på sin pappas arm sakta lullad i slummer.
Han till maka har fått en ung mö i blomman af åren,
15 liten tjusande mö, så täck som den näpnaste killing,
uppmärksammare varhug värd än de mörkaste drufvor;
henne låter han svärma fritt, frågar icke derefter,
rör sig icke ur fläcken ens: tung han ligger och dåsig,
alen lik, som i klyftan fäld af liguriska yxan
20 icke känner det minsta mer, än om aldrig hon funnes.
Ja, han är som en stock och kan hvarken se eller höra,
vet ej ens, hvem han är, och om sjelf han fins eller icke.
Nu jag ville ifrån din bro sända denne i djupet:
kanske skulle han då med ens ruska upp sig ur dvalan
25 samt förlora i tjocka dyn all sin lust för att dröna,
liksom ofta i gytjig göl åsnan mister sitt hofjern.

(XVIII—)XXI.

O du Furius, far för svält och hunger
ej der hemma hos er allenast, nej, för
all som var och som är och blir i verlden!
Otukt vill du med pilten öfva, öppet,
5 oförsynt! I hans sällskap ses du, skämtar,
hänger jemt i hans häl med knep och konster.
Fåfängt! Vill du för mig en snara gillra,
skall min styrka som man du sjelf få pröfva.
Om nu föda han finge blott! Men detta
10 är det sorgliga just, att svält och törst skall
vara allt hvad du har att gossen bjuda.
Så hör upp, då du kan, med okvald ära,
innan nödgad du blir och illa brännmärkt.

XXII.

Den der Suffenus, som du känner till, Varus,
belefvad är han visst och kvick och fin verldsman
och gör dessutom vers i oerhörd massa.
Jag tror, han skrifvit tio tusen, ja flere,
5 och dessa icke härs och tvärs på skräplappar
som annat folk, nej, stora ark med splitt nya
rullstafvar, remmar, präktigt pergamentsomslag
i rödt, linieradt allt och omsorgsfullt glättadt.
Men läs dem blott, och se, den fine verldsmannen
10 står för din blick en bonddräng lik, en getherde:
så helt förvandlad är han då och otymplig.
Hur är det möjligt? Nyss en stilig stadsherre,
en mönsterbild af elegans, och nu åter
mer tölpig än den värste tölp på bondlandet,
15 så fort han börjar med sin vers, och dock aldrig
så hjertans glad, som när han får en dikt skrifva:
då strålar han af sjelfbelåten hänryckning.
Nå ja, den sjukan ha vi då, gudnås, alla,
och ingen fins, som icke liknar Suffenus
20 i något. Hvar och en har sina små brister;
men ser dem ej: på ryggen hänger den säcken.

XXIII.

Inga pengar och ingen slaf och intet
bränsle heller och icke ens en vägglus
har du, Furius, men du har en styfmor
samt en pappa i stånd att stenar tugga.
5 Ja, du lefver ju rigtigt bra till sammans
med din gubbe och gubbens skrumpna gumma.
Intet under! En präktig helsa han I,
god matsmältning och ingenting att frukta,
ej eldsvåda och icke heller husras,
10 ej giftblandares svek och stygga tjufvar,
nej, platt intet af allt hvad farligt finnes.
Kroppar egen I ock, tack vare solsken,
köld och svält så förtorkade som horn och
hvad här torrare ges än horn på jorden.
15 Och du känner dig icke glad och lycklig?
Svett besvärar dig ej, saliv ej heller,
ej slemstockning och obehaglig snufva.
Allt, du eger, är snyggt, och allra snyggast,
spegelblank som ett saltkar, lilla stussen!
20 Knappt hvar fjortonde dag det brakar löst, och
då är detta som bönor fast och småsten:
hur du gnider och gnuggar det, så kan du
ej den ringaste fläck i näfven varsna.
Tänk på det, du! En så behaglig ställning
25 bör man, Furius, ej så ringa skatta.
Och hör upp med att jemt om pengar tigga,
när du har det så bra du kan begära.

XXIV.

Ack Juventius, utan like vänast
bland Juventier, både dem som lefva,
dem som lefvat och dem som skola lefva!
Hellre såge jag, Midas' guld du gifvit
5 den der tiggaren utan slaf och pengar
än nedlåtit dig sjelf så der till honom.
'Hur då? Bra ser han ut, är fin och artig.'
Ja, men tänk: han är utan slaf och pengar.
Hur du söker att öfversläta detta,
10 står det fast: han är utan slaf och pengar.

XXV.

Hör på, skön Thallus, slät och mjuk som hår af silkesharen,
som örats lilla slappa snibb, som gåsens mjella lefver,
som gammal gubbes dufna don och solk i spindelväfvar,
men likafullt till rof så rapp som stormens vilda hvirfvel,
5 när helst du ser en dryckesbror af vinet dåsig gäspa:
var god och återskicka strax min mantel, som du stulit,
min linneduk från Saetabis och thyner-plånen äfven,
dem stolt du går och bär, din narr, liksom ditt arf och eget.
Ur dina klor dem klibba loss och skicka strax dem åter,
10 att ej mitt gissel randa må med fula brännemärken
din lilla sammetslena labb och ländens veka rundel,
och du få träda annan dans som jullen, när på djupet
utaf orkanens raseri med ens han öfverraskas.

XXVI.

Sunnan, Furius, ej er gård besvärar,
icke heller en flägt utaf Zephyren,
icke östan och ej den bistre Bore,
men — ett penningelån på femton tusen.
5 Hvad den vinden är svår och grufligt osund!

XXVII.

Du, som sköter falernerkruset, gosse,
gjut nu starkare dryck i våra bägrar!
Så Postumia vill, vår dryckesdrottning,
mer än rusiga drufvan vinberusad.
5 Bort, hvarthän I behagen, vattenskvättar,
vinförderfvare! Bort till butterhetens
hem! Här bruka vi Bacchus-saften omängd.

XXVIII.

Pisos följe, I lätte reskamrater
utan tyngande tross och digra renslar,
vän Veranius, du, och min Fabullus,
huru han I det? Han I pinats nog af
5 svält och köld i det erkenötets sällskap?
Kanske ser man i edra kassaböcker
utgiftsposter på inkomstbladet, såsom
jag får skrifva i min på praetorns konto:
'ack du Memmius, rigtigt lymmelaktigt
10 har du gäckat och skinnat mig i sanning.'
Dock — jag anar, I haft det lika trefligt
på ert håll med en lika smutsig snålvarg.
Se, så är det att söka lag med storfolk!
Nej, förbannelse öfver er och ofärd,
15 I skamfläckar för Rom och romarnamnet!

XXIX.

Hvem kan väl lugnt på sådant se och tåla det,
om ej en vän af raffel, otukt, frässeri,
att allt hvad fordom Gallia Comata egt
och britters ö i fjerran blir Mamurras rof?
5 Och du, din slappsvans-Romulus, du lider det?
I öfvermod och öfverflöd skall nu den der
få traska kring i alla flickors sofgemak,
en liten hvit dufhane, en Adonis lik?
Och du, din slappsvans-Romulus, du lider det?
10 En vän af raffel, otukt, frässeri du är. —
För den skull alltså, bålde imperator, drog
du bort till fjerran vesterns hafomflutna land
att denne eder liderlige gunstling nog
med millioner skulle få att svirra upp?
15 Hvad är förvänd frikostighet om icke det?
Är det för litet hvad han redan slösat bort?
På eget arf att börja med han gjorde slut;
hans andra byte Pontus blef, Iberien
det tredje — Tagi gyllne flod fick veta det.
20 Skall nu han ha hvad galler bäst och britter egt?
Och hvarför gynna skurken? Kan han något mer
än jaga genom strupen feta arfvegods?
För den skull alltså jordens rund du plundrat ut,
du ädle svärfar med din hedersman till måg?

XXX.

Du, Alfenus, som glömsk är och emot trogne kamrater falsk,
hårde, gör det dig ej ondt om en vän, som du så varmt höll af?
Kan du verkligen så svika mig nu, bryta ditt gifna ord?
Tror du, gudarnes fröjd väcks vid en falsk menniskas onda dåd?
5 När jag arme af dig glömmes, af dig lemnas i nödens stund,
säg, jag beder, på hvem kunna vi då lita med tillförsigt?
O, du bad mig ju sjelf, grymme, att blott helt mig åt dig förtro,
ja, i kärlekens garn fick du mig fast: allt var så lugnt och tryggt.
Och nu drager du dig plötsligen bort! Hvad du har sagt och gjort,
10 det bekymrar dig ej: fritt får det allt segla med vind och moln.
Om du glömmer så lätt, gudarne dock minnas, och Fides mins.
Hon skall laga helt visst, att hvad du gjort smärtar dig längre fram.

XXXI.

O Sirmio, du ädelsten bland halföars
och öars skara, som i klara insjöar
och vida haf af alla vattens gud famnas,
hur gerna, ack, hur glad min blick på dig hvilar!
5 Att verkligen från thyners land och bithyners
jag sluppit lös till slut och nu dig trygg skådar!
O, huru ljuft att vara fri från omsorger,
att lägga sinnets börda af, då uttröttad
man kommer fjerran från till hemmets härd åter
10 och i sin egen sköna säng får inslumra.
Den enda lönen alla mödor uppväger.
Hell, väna nejd! Och fröjdas nu, ty nu har du
din herre åter! Fröjdens, I min sjös böljor!
Och len, I hemmets glädjeandar, len alla!

XXXII.

Ipsimilla, mitt gull, min älskogsblomma,
var så innerligt rar och låt mig komma
hem till dig på en liten middagsslummer.
Och tillåter du det, så låt då ingen
5 dessförinnan få regla förstudörren.
Smyg ej heller dig ut i staden: håll dig
hemma snällt, så att vi till sammans kunna
nio offer å rad åt Venus bringa.
Men, förgäfves är allt, om svaret dröjer;
10 ty på maten så här i maklig hvila
bli mig tunica snart och mantel trånga.

XXXIII.

Du, Vibennius, mästertjuf bland alle
badstutjufvar, och du, hans son, ditt afskum, —
alltuppsnappande hand den gamle eger,
alltuppslukande ändalykt den unge, —
5 hvarför gen I er icke af så långt som
vägen bär, då hvar enda menska känner
gubbens knep, och på dina ludna läggar
ej en hvitten, o son, du mer förtjenar?

XXXIV.

Vi, som stå i Dianas hägn,
kyska tärnor och gossar, upp!
Upp att sjunga Dianas lof,
kyska tärnor och gossar!

5 O, Latonia, höga barn
af den högste i gudars hof,
du som sjönk ur din moders sköt
vid oliven på Delos

och för bergen en drottning blef
10 och för grönskande skogar, för
dolda dalar i fjellens famn
och för brusande elfvar!

Du af kvinnor i födslokval
nämns med Juno Lucinas namn,
15 du är Trivia; när du ljus
lånar, heter du Luna.

Du, gudinna, i månomlopp
mäter banan för året upp,
fyller landtliga lador med
20 fältets härliga gröda.

O, hvad namn dig behagar, pris
ske dig! Romuli barn din hjelp
huld förunna på gammalt vis
såsom städse du plägat!

XXXV.

Till Caecilius, min kamrat, den ömme
kärlekssångaren, gack, mitt bref, och säg, att
till Verona han strax ifrån det nya
Comi murar och larisk strand må komma;
5 ty en vän till oss båda fått en tanke,
som jag verkligen vill att han skall höra.
Är han klok, skall han rigtigt sluka vägen,
om på tusende sätt hans fagra flicka
än vill hindra hans färd och smeksamt smyger
10 kring hans hals sina armars par och beder;
hon, som nu — får man tro hvad ryktet säger —
knappt vet till sig af hejdlös kärleksyra.
Ty allt sedan hon hörde Dindymene,
hans påbörjade dikt, det stackars barnet
15 tärs af lidelsens eld i hjertedjupet.
Jag förlåter dig, mö! Du öfverträffar
sjelfva Sappho i vitter smak, ty vackert
är Caecilii 'Gudamoder' börjad.

XXXVI.

I, Volusii gamla kludd-annaler,
I mån lösa det löftesord, min flicka
gaf den heliga Venus samt Cupido,
att om henne jag återgifven blefve
5 och upphörde att slunga bistra jamber,
glad hon skulle åt halte guden offra
hvad den styggaste skald författat styggast,
att förbrännas på ved af olycksträden.
Och då tyckte hon just, den stygga flickan,
10 att hon gjorde ett kvickt och lustigt löfte.

Nu, gudinna ur blåa hafvet boren,
du, som skyddar Idalium, Ancona,
säfrikt Gnidus och Urii, det öppna,
samt ditt heliga Amathus och Golgi
15 och Durrachium, sjömäns muntra stamhåll,
teckna löftet, hon gaf dig, upp som inlöst,
om du finner det nätt och lustigt uttänkt.
In med eder emellertid i elden,
luntor, fulla af smaklöshet och drafvel,
20 I Volusii gamla kludd-annaler!

XXXVII.

Du otuktsnäste der och I, dess stamkunder,
i nian nära hättebrödernes tempel,
I menen, tycks det, endast er förstå konsten
att älska, endast er ha rätt till hvar flicka
5 och lof att skälla annat folk för snuskbockar?
Och derför att I sitten der i klump, narrar,
ett par tre hundra stycken, tron I, jag fruktar
ett nappatag med några hundra odogor?
Åh, vänten bara! Eder skam på husväggen
10 jag skrifva skall med dugtigt stora bokstäfver.
Ty flickan, hon, som lupit bort ur mitt sköte,
som var mig kär som ingen mer mig kär blifver,
för hvilkens skull jag hårda strider utkämpat,
hon sitter äfven der. Af hennes gunst skryten
15 I alle samman — blygd och nesa! — struntkarlar,
som annars plägen ränna kring med gatnymfer.
Och värst af alle du i dina långlockar,
du son af Celtiberien, kaninlandet,
Egnatius, ditt fån med filosofskägget
20 och tänder, dem du på iberiskt vis snyggar.

XXXVIII.

Din Catullus är illa sjuk, i sanning,
Cornificius, illa sjuk och plågsamt,
och blir sämre för hvarje dag och timme.
Och du eger, så ringa mödan vore,
5 ej ett endaste ord af tröst? Nu kan jag
rigtigt vredgas! Och sådant kallas vänskap!
Säg ett tröstande litet ord, men mera
än Simonides' tårekväden sorgset!

XXXIX.

Egnatius vill sina tänders glans visa
och flinar ständigt. Kommer man till domstolen,
när advokatens tal till tårar rör alla,
då står han der och flinar. När vid dödsbålet
5 en stackars mor sin ende, käre son gråter,
då flinar han. Hvar helst han är, hvad än händer,
hvad helst han gör, han flinar. Denna vurm har han,
fast föga fin den tycks mig, föga anständig.
Så hör ett litet ord, min gode Egnatius.
10 Om du från Rom, Sabinum, Tiburs nejd vore,
en umbrer eller tuscer, fet och välplägad,
en mörk lanuvisk man med täta tandrader,
en transpadan (för att mitt eget folk nämna),
ja, hvem som helst, som sina tänder snyggt ansar:
15 du borde likväl icke jemt och samt flina,
ty intet är så löjligt dumt som dumt löje.
Nu är du celtiber: i celtiberlandet
man fabricerar nattetid sitt munvatten,
hvarmed man gnor sin tand och röda tandköttet.
20 Ju bättre derför dina tänders färg lyser,
dess mera har du måst ta in ur nattpottan.

XL.

Är du, Ravidus, rent besatt, som rusar
hufvudstupa å stad mot mina jamber?
Har du kanske förtörnat någon gudom,
som nu söker i olycksfejd dig locka?
5 Kanske vill du en visa bli i staden,
blifva huru som helst bekant och ryktbar?
Blifva skall du det ock, då fräckt du vågat
till ditt eviga straff min flicka älska.

XLI.

Ameana, den afsigkomna flickan,
vill mig plocka på hela tio tusen,
den der flickan, som ser så ut om näsan,
formianarens, allförskingrarns, frilla.
5 Anförvandter, som ären flickans målsmän,
kallen läkare fort och vänner samman!
Rätt förståndig är flickan ej: hon plägar
aldrig kasta en blick uti sin spegel.

XLII.

Elfvastafvingar alla, skynden hitåt,
fort till samman ur alla vrår och vinklar!
Hon försöker att håna mig, den slinkan!
Fräckt hon nekar att gifva mig till baka
5 edert häfte, i fall ni tål det. Låt oss
sätta efter och återfordra bytet.
Hvem hon är? Det är hon med fräcka gången,
den tillgjorda koketten der, som smilar
lika sött som en dogg af gallisk afvel.
10 Rusen på henne blott med eder fordran:
'usla slinka, gif hit vår bok på stunden!'
'Hit med boken på stund, din usla slinka!'
Så? Det struntar du i? Ditt skarn, ditt afskum,
ditt — hvad lumpet och lågt sig tänka låter!
15 Men kan hända var detta ej tillräckligt.
Om ej annat så låt oss tvinga skammens
rodnad fram på det hårda hundanletet.
Ropen ännu en gång af alla krafter:
'usla slinka, gif hit vår bok på stunden!'
20 'Hit med boken på stund, din usla slinka!'
Allt förgäfves! Hon frågar ej derefter.
Låt oss derföre ändra anfallsplanen,
om det möjligen så kan lyckas bättre:
'kyska, älskliga jungfru, gif oss boken!'

XLIII.

Hell dig, flicka, som visst ej saknar näsa,
men små retande fötter, svarta ögon,
putsad mun och en hand med smala fingrar
samt för visso en fin och hyfsad tunga,
5 formianarens, allförskingrarns, frilla!
Har du fått i provinsen namn som skönhet?
Kan min Lesbia ställas dig vid sidan?
Hvilka tider af smaklöshet och dårskap!

XLIV.

Mitt lilla gods, Sabinum eller förr Tibur, —
(till Tibur räknas du af dem, som ogerna
Catullus såra: vill man deremot detta,
bedyrar man, att du Sabini jord tillhör)
5 Sabinum alltså eller, mera rätt, Tibur —
med nöje var jag på besök i din villa
helt nära staden och blef kvitt en stygg hosta,
af hvilken icke oförtjent jag hemsöktes
för att min snikna mage var kalashungrig.
10 Ty när jag ville bli hos Sestius bjuden
och derför läste talet, som han nyss skrifvit
mot Antius, det giftuppfylda, gallsprängda,
då fick jag snufva, rysningar och svår hosta,
så att jag skakade, och först vid ditt sköte,
15 din stillhet samt din nässelkål jag tillfrisknat.
Och nu jag återstäld dig tackar ödmjukast,
att du för min förseelse mig ej straffat.
Och rör jag än en gång den mannens struntskrifter,
de rysliga, må kölden opåtalt snufva
20 och hosta skaffa — icke mig, men just honom,
som endast bjuder den som läst hans okväden.

XLV.

Med sin Acme i famnen eldigt sluten
brast Septimius ut: 'min egen Acme,
om jag icke dig älskar öfver måttan
och i kommande år dig städs vill älska
5 med en älskares hela glöd och värma,
må jag då i en libysk eller indisk
öken möta ett bistert lejon värnlös'.
När han så hade sagt, var lille Amor
genast framme och nös från venster bifall. —
10 Acme böjde sitt hufvud lätt till baka,

mot sin älskade gosses druckna ögon
smög hon läpparnes purpur ömt och sade:
'min Septimius, ack, mitt lif, min sällhet!
Denne gud må så visst vi alltid tjena,
15 som mitt känsliga stackars hjerta mer än
ditt af glödande längtans brand förtäres.'
När hon så hade sagt, var lille Amor
genast framme igen och nös från höger. --
Nu på lyckliga förebudet lita
20 dessa begge i ömsesidig kärlek.
Ej mot Syriens och Britanniens skatter
vill Septimius byta bort sin Acme;
på Septimius ensam slösar Acme
all sin smekande ömhets ljufva gåfvor.
25 Hvem har rikare menskobarn väl skådat?
Hvem ett hjerteförbund så lyckligt knutet?

XLVI.

Vår är kommen, och luften ljummas åter,
och för smekande vestanflägt förstummas
vinterstormarnes ras i rymden redan.
Upp, Catullus, och bort från phrygerfälten,
5 från det kvafva Nicaeas rika ängder
flyg till Asiens mångbesjungna städer.
Re'n mitt hjerta af längtan hastigt klappar,
redan spritter min fot af vandringsifver.
O, kamrater, farväl! I käre bröder,
10 som förenade drogen ut i fjerran,
men hemvändande skingrens hvar på sin väg.

XLVII.

Alltså Porcius samt Socration, Pisos
penningskrapor, af smuts och snålhet mönster,
er värderar den gamle bocken mer än
min Veranius, mer än min Fabullus?
5 I begynnen er dag med öfverdådigt
fina fester, och mine vänner måste
se sig efter en bjudning om på gatan?

XLVIII.

Ack, Juventius, om jag finge bara
dina ögon, de honungsljufva, kyssa,
som jag ville, då kysste jag väl hundra
tusen gånger och nöjdes säkert aldrig,
5 om ock kyssar på kyssar följde mer än
axen tätt på en hvitnad hveteåker.

XLIX.

O du störste af talare bland alle
romulider, som lefva nu och lefvat
och i kommande tider skola lefva,
Marcus Tullius, mycken tack dig bringas
5 af Catullus, den sämste bland poeter,
lika mycket den sämste bland poeter,
som den ypperste du bland advokater.

L.

När vi slogo i går oss lösa, Calvus,
flitigt lekte vi då på mina skrifplån,
som vi kommit om sams, med muntert sjelfsvåld.
Begge diktade vi små nätta verser
5 med omvexlande rytm och öfverbjödo
så hvarandra vid glam och fylda bägrar.
Hem om sider jag gick af allt ditt kvicka
skämt uppspelt i en sådan grad, min Calvus,
att jag hvarken förmådde äta eller
10 fick en blund i mitt stackars trötta öga,
utan vältrade mig omkring i sängen
som en galning i hopp att se det dagas
och få vara på nytt med dig till sammans.
När så slutligen matt af denna möda
15 min lekamen i bädden sjunkit halfdöd,
skref jag verserna här till dig, du glade,
att du måtte förstå, hur varmt jag längtar.
Var nu icke förmäten blott, försmå ej
spotskt min bön, du min hjertans käre broder,
20 att ej Nemesis' hämd ditt hufvud drabbar.
Lätt uppbrusar hon: reta ej gudinnan!

LI.

Den mig syns jemlik med en gud i lycka,
ja, om möjligt, gudarne öfverlägsen,
som får sitta städse hos dig och städse
höra och se dig

5 med ditt löjes ljufva behag; vid denna
tanke all min sans jag förlorar arme,
ty när dig, o Lesbia, blott jag varsnar,
stockar min röst sig,

tungan låder stel vid min gom, i hvarje
10 fiber käns, som flöte der eld, mitt öra
villadt hör klock-klang, och af nattligt mörker
ögonen höljas. —

Lättingslifvet vållar dig ve, Catullus,
öfver höfvan svärmisk och yr det gör dig.
15 Lättingslif storkonungar förr och rika
städer har störtat.

LII.

Men säg, Catullus, är det lönt att lefva mer?
När Nonius, den svullna paddan, blir aedil,
Vatinius vid consulatet mened svär —
ja säg, Catullus, är det lönt att lefva då?

LIII.

Skratta måste jag nyss, då en i kretsen,
som åhörde min Calvus, när han utmärkt
drog Vatinii onda dåd i dagen,
lyfte händerna upp och häpen utbrast:
5 'store gud, så den puttefnasken talar!'

LIV.

Othos spinkiga lilla fogelskalle,
Veri solkiga ben och bondfasoner
samt de smygande små, en Libo släpper,
borde, tycks det, ändå väl äckla dig och
5 din Fuficius, gamle gråhårssprätten. —
Min oskyldiga vers skall än en gång din
vrede väcka, du bålde imperator.

LVII.

Skönt det sämjes i sanning detta koppel,
Caesar sjelf och hans skötesvän Mamurra!
Intet under ändå! De bära begge,
han från Rom och från Formiae den andre,
5 samma stämpel af outplånlig nesa.
Tvillingbröder i samma säng, med samma
snygga lyte, ett litet vittert snobb-par,
lika galne i gifta fruar båda,
hos hvar flicka i allsköns fred rivaler.
10 Skönt det sämjes i sanning detta koppel!

LVIII.

Ack! Vår Lesbia, Caelius, ja tänk dig,
samma Lesbia, som Catullus mera
än sig sjelf och de sina alla älskat,
nu i gränder och gathörn har sitt tillhåll,
5 der man skinnar den ädle Remi söner.

LIX.

Med Rufus drifver Rufa smutsig smyghandel,
bononiskan, Meneni vif, som ses ständigt
från sjelfva bålet snatta mat på grafgårdar
och girigt fiska upp det bröd, hon nedrakat,
5 när hon af raggig likbetjent blir kringklappad.

LX.

Är du en libysk lejoninnas afkomma,
har Scylla dig i hundomtjuten buk burit,
då du ett sinne fått så sträft och omenskligt,
att för en ödmjuk bön från sjelfva dödsbädden
5 du kan ditt öra sluta till, du hjertlöse?

LXI.

Hell! Uranias hulde son,
som på Helicons höjder dväljs,
som till mannen en späd och skygg
ungmö för, Hymenaeus, hell,
5 Hymen hell Hymenaeus!

Bind kring pannan en krans utaf
mejramblommor af ljuflig doft,
glad i glimmande slöjan hit,
hit du komme med snöhvit fot
10 gömd i gula sandalen!

Och, af leende dagen väckt,
stäm i klingande toner upp
bröllopssånger, med lätta fjät
sväfva dansande fram, din hand
15 svinge facklan af furu!

Ty, Idalii drottning lik,
som till phrygiske domarn kom,
vandra Vinia skall som brud
till sin Manlius: fogelbud
20 båda godt för den goda

jungfrun, skön som en myrt uti
späda grenarnes blomsterprakt,
dem dryader i asisk ängd
sig till nöje och tidsfördrif
25 stänkt med närande daggen.

Styr derför dina steg mot oss,
lemna Thespiae's fjell och kom
från Aoniens grottgemak,
som den kyliga källans nymf
30 Aganippe bevattnar,

mana längtande bruden hem
till sin plats uti makens hus,
hjertat fängsla i kärleksband,
såsom slingrande murgrönsref
35 veckla trädet i bojor.

Äfven eder om hjelp jag ber,
kyska tärnor, för hvilka snart
randas skall eder egen dag:
stämmen upp i melodisk takt
40 Hymen hell Hymenaeus!

att, när guden af oss sig hör
till sitt embete kallad, han
hit må ila med lust och fröjd,
sammanlänkaren af en kysk
45 kärlek, Veneris härold.

Hvem bland gudar är mera värd
trägna böner af man och mö?
Hvilken fira väl jordens barn
bland de himmelske så som dig?
50 Hymen hell Hymenaeus!

Dig åkallar en bräcklig far
för sitt älskade barn, för dig
löser bruden sin gördel upp,
efter dig med begärlig håg
55 lyss en bäfvande brudgum.

Du i stormande ynglings våld
sjelf den blomstrande unga mön
för ur moderligt sköte bort,
Hymen hell Hymenaeus, hell,
60 Hymen hell Hymenaeus!

Inga lofliga fröjder kan
Venus skänka förutan dig:
men hon kan det, när du så vill.
Hvem bland gudarne dristar väl
65 att sig mäta med Hymen?

Barn ej vinner ett hus, en far
får ej ättlingar utan dig:
men de komma, der du så vill.
Hvem bland gudarne dristar väl
70 att sig mäta med Hymen?

Der din heliga härd står kall,
staten män till sitt värn ej får:
men han får det, der du så vill.
Hvem bland gudarne dristar väl
75 att sig mäta med Hymen?

Bort med dörrarnas reglar! Kom,
jungfru! Ser du, hur blossen här
ystert skaka sin man af eld?

* * *

80 * * *

* * *

* * *

blyghet hämmar den ädlas steg.
Allt för gerna hon hör dess röst:
85 börjar färden i tårar.

Gråt ej mera, du ädla mö!
Ej behöfver du frukta, att
någon fagrare kvinna såg
dagen höja sitt klara ljus
90 ur Oceani vågor.

Mera skön i en rik mans gård
skjuter aldrig en liljas kalk
mellan brokiga blommor upp.
Men du dröjer, och dagen flyr:
95 brud, träd ut ur din boning!

Ack, träd ut ur din boning, brud!
Kom om sider och lyss till oss!
Ser du icke, hur blossen här
ystert skaka sin gyllne man?
100 Brud, träd ut ur din boning!

Aldrig skall någon flygtig nyck
så bedåra den man, du fått,
att han, nesliga nöjens slaf,
från din kärliga unga barm
105 smyger bort till en annan.

Nej, som smidiga rankan kring
träden klänger i fast förbund,
skall han veckla en trogen arm
kring din midja. Men dagen flyr:
110 brud, träd ut ur din boning!

* * *
* * *
* * *
* * *
115 * * *

Hvilka timmar af fröjd och lust
stunda icke, du äkta säng,
natten lång och vid ljusan dag
för din herre! Men dagen flyr:
120 brud, träd ut ur din boning!

Lyften blossen, I gossar! Nu
syns den glimmande slöjan der.
Stämmen in i melodisk takt
Hymen hell Hymenaeus, hell,
125 Hymen hell Hymenaeus!

Fescenninernas ystra skämt
nu ej längre vi spara må.
Strö för gossarne nötter du,
fagre pilt! Det är slut med allt
130 mellan dig och din herre.

Strö för gossarne nötter, pilt!
Länge nog har i lätjefull
ro med nötterna sjelf du lekt;
nu Talasius spiran för.
135 Strö för gossarne nötter!

Nyss på kinderna mörka borst
börjat skjuta sin brodd, och nu
står frisören med knif till reds
att dig raka, du stackars pilt!
140 Strö för gossarne nötter!

Sjelf från piltarne ej så lätt,
välluktdoftande ungersven,
skils du, sägs det: men skilj dig dock!
Hymen hell Hymenaeus, hell,
145 Hymen hell Hymenaeus!

Väl vi veta, att fritt dig stod
hvad du öfvade; dock, som gift
står dig icke det samma fritt.
Hymen hell Hymenaeus, hell,
150 Hymen hell Hymenaeus!

Du ock fylle din pligt, o brud,
mot din make, att ej han må
fröjder söka på annat håll.
Hymen hell Hymenaeus, hell,
155 Hymen hell Hymenaeus!

Se, hur ståtligt och rikt din mans
hus sig höjer, i hvilket du
får befalla som äkta fru,
(Hymen hell Hymenaeus, hell,
160 Hymen hell Hymenaeus!)

tills ditt hufvud i lifvets höst
grånadt skälfver och mot en hvar
nickar jakande svar till allt.
Hymen hell Hymenaeus, hell,
165 Hymen hell Hymenaeus!

Lyft guldglänsande liten fot
lyckligt öfver dess tröskel, träd
under fejade porten in!
Hymen hell Hymenaeus, hell,
170 Hymen hell Hymenaeus!

Se, din make på purpurbädd
re'n der inne dig väntar! O,
hur han blickar af längtan full!
Hymen hell Hymenaeus, hell,
175 Hymen hell Hymenaeus!

Icke mindre i hans än ditt
hjerta kärlekens flamma bor,
nej, än djupare göms hon der.
Hymen hell Hymenaeus, hell,
180 Hymen hell Hymenaeus!

Brudens fylliga lilla arm
släpp, brudförare! Till sin mans
bädd den sköna må vandra nu.
Hymen hell Hymenaeus, hell,
185 Hymen hell Hymenaeus!

I, som länge i ljuft och ledt
följt de män, dem I skänkt er tro,
leden flickan i brudlig bädd!
Hymen hell Hymenaeus, hell,
190 Hymen hell Hymenaeus!

Nu du närme dig, ungersven!
Bruden väntar i ditt gemak.
Skön hon skimrar i ungdomsglans,
lik en lilja så hvit och röd
195 som den glödande vallmon.

Dock — vid gudarne — fager är
du ej mindre, o ungersven!
Dig det skönas gudinna ej
lottlös lemnat. Men dagen flyr:
200 dröj ej! Skynda, ja skynda!

Länge dröjde du ej, du står
redan här. Så må Venus städs
bli dig huld, då du oförställdt
dina känslor bekänt och kysk
205 kärlek icke förnekar.

Räkne sanden i öknen först
eller tindrande stjernors tal
den till samman, som ärnar att
tälja alla er bröllopsnatts
210 öfverlyckliga lekar.

Leken lustigt! Och måtte snart
barn er skänkas! En ätt som er
höfs det icke att slockna ut.
Nej, ur gammal och kraftig stam
215 spire telningar städse!

Snart från moderligt sköte må
en Torquatus i späd gestalt
barnsligt räcka en liten famn
mot sin fader och småle ljuft
220 med halföppnade läppar!

Lik sin fader han blifve, så
att en främmande genast kan
känna Maulii son igen;
hvar man läse i piltens drag
225 moderns sediga vandel!

Sådant möderne arf af dygd
klart må styrka den unges börd,
som den ädla Penelope
sin Telemachus gaf en gång
230 till evärdelig ego.

Stängen dörrarna, tärnor! Slut
är vårt kväde. Ett 'lycka till'
blott, I lyckliga unga tu!
Öfven träget i ömma värf
235 oförderfvade krafter!

LXII.

Vesper är här! I ynglingar upp! Se, ändtligen Vesper
höjer sitt efterlängtade ljus dit upp mot Olympen.
Nu är det tid att stå upp och att lemna de dignande borden;
snart är bruden ju här, och snart skall klinga vår festhymn.
5 Hymen, gif lycka och fröjd! Hymenaeus, eja, Hymenaeus!

Tärnor, sen I ej gossarne der? Uppstigen I äfven!
Nattförkunnaren re'n har höjt sin oetaeiska fackla.
Ja, det är han! Ack, sen, hur hurtigt upp de ha skyndat!
Ej förgäfves de skyndat: helt visst de segra i sången.
10 Hymen, gif lycka och fröjd! Hymenaeus, eja, Hymenaeus!

Lätt blir icke för oss, I bröder, palmen att vinna.
Skåden, hur tärnorna tyst upprepa hvad in de ha öfvat!
Ej förgäfves de öfva sig, nej, helt säkert är sången
värdig att minnas, då hela sin håg deråt de ju egnat.
15 Vi deremot, som med öra och håg fasthänga vid annat,
komma med rätta på skam: se, mödan är segrarnes moder.
Hållen åtminstone nu för sången tankarne samman!
Snart de begynna, och snart ett svar oss höfves att gifva.
Hymen, gif lycka och fröjd! Hymenaeus, eja, Hymenaeus!

20 Skrider på fästet en eld, som du, o Hesperus, gruflig?
Du, som mägtar ur moderns sköt bortrycka en dotter,
rycka en dotter ur moderns sköt, dit hon bäfvande tyr sig,
och åt en ynglings glöd förtro oskyldiga ungmön.
Fara väl fiender fram mer grufligt i stormade städer?
25 Hymen, gif lycka och fröjd! Hymenaeus, eja, Hymenaeus!

Strålar på fästet en eld, som du, o Hesperus, ljuflig?
Du, hvars vänliga ljus stadfäster det äkta förbundet,
hvilket föräldrar förut och familjefäder beslutit,
men ej knöto, förr än ditt sken sig höjde på himlen.
30 Skänker oss gudarnes nåd en sällare timme än denna?
Hymen, gif lycka och fröjd! Hymenaeus, eja, Hymenaeus!

Hesperus, ack, ur vår krets en älskad syster har röfvat

* * *

32[b] Hymen, gif lycka och fröjd! Hymenaeus, eja, Hymenaeus!

* * *

ty när du stiger upp, då vaka ju vårdande ögon.
Natten är tjufvarnes skydd, men du afslöjar dem åter,
35 städse den samme, o Hesperus, fast ditt namn du förändrar.
Men det är tärnornas lust att dig smäda med hycklande klagan.
Tyst i sitt hjerta ändå den smädade längta de efter.
Hymen, gif lycka och fröjd! Hymenaeus, eja, Hymenaeus!

Såsom en blomma fördold uppväxer i hägnade gårdar,
40 undan hjordarne gömd och aldrig sårad af plogen,
smekes af himmelens flägt och näres af solen och regnet,
gossar hon frestar i mängd och en mängd af flickor hon frestar;
men har hon blott blifvit bräckt, om än aldrig så litet, och vissnat,
gossarne frestar hon ej, ej mer hon flickorna frestar:
45 så ock jungfrun, af ingen berörd, är kär för de sina;
men har hon mist, oskärad, sin oskulds ljufliga blomma,
tjusar hon gossarne ej, ej mer hon af flickorna älskas.
Hymen, gif lycka och fröjd! Hymenaeus, eja, Hymenaeus!

Såsom i naken nejd en ensamt växande ranka
50 aldrig kan klänga sig upp och till mognad bringa en drufva,
utan förtyngd sin spensliga kropp nedböjer och nära
nog med roten berör sin längst utvecklade refva;
icke af landtmän då och af dragare icke hon aktas;
men har hon blifvit förmäld och fäst vid den kraftiga almen,
55 mycket af landtmän då och af dragare mycket hon aktas:
så får jungfrun, af ingen berörd, i enslighet åldras;
men har hon funnit vid mognade år en lämplig förening,
kär för mannen hon blir och sin far ej mer till bekymmer.
58[b] Hymen, gif lycka och fröjd! Hymenaeus, eja, Hymenaeus!

Sträfva nu icke emot! Mot sådan make, o jungfru,
60 bör du ej strida: din fader ju sjelf dig gifvit åt honom,
ja, din fader och moder, och dem dig höfves att lyda.
Din jungfrulighet är ej din tillhörighet endast:
en del eger din far, öfver en förfogar din mor, blott
tredje delen är din: så strid då icke mot tvenne,
hvilka sin rätt afträdde, då hemgift mågen de gåfvo.
Hymen, gif lycka och fröjd! Hymenaeus, eja, Hymenaeus!

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1889.

MATEMATIK OCH NATURVETENSKAP.

STUDIER

ÖFVER

AROMATISKA ORTODIAMINERS OCH FENYLHYDRAZINS CYANADDITIONSPRODUKTER.

AF

Johan Adolf
J. A. BLADIN.

UPSALA 1888
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Studier

öfver

aromatiska ortodiaminers och fenylhydrazins cyanadditionsprodukter.

Af

J. A. Bladin.

Inledning.

Innan jag börjar redogörelsen för de undersökningar, som skola blifva föremål för denna afhandling, vill jag lemna en kortfattad öfversigt af det väsentligaste, af hvad man hittills känner om de föreningar, som bildas, då gasformigt cyan får inverka på organiska kväfvehaltiga föreningar. Jag anser detta så mycket lämpligare, som ingen sådan öfversigt förut finnes inom den kemiska litteraturen. Jag skall ock i noterna lemna en så fullständig litteraturhänvisning, som det är mig möjligt.

Den, som gaf första uppslaget till studiet af dessa föreningar, var A. W. Hofmann, hvilken år 1848 publicerade en uppsats om cyans inverkan på anilin, *p*-toluidin och kumidin[1]). Sedan dess hafva af skilda forskare undersökningarna utsträckts till en mängd andra kväfvehaltiga organiska föreningar, så att man härom redan eger en ganska vidlyftig litteratur.

Vid inledning af gasformigt cyan i alkohollösningar af *anilin och homologa baser*[2]) absorberas cyan under värmeutveckling, hvar-

1) Ann. d. Chem. u. Pharm. **66**, 129 (1848).

2) A. W. Hofmann: Ann. d. Chem. u. Pharm. **66**, 129 (1848). — **73**, 180 (1849).

Eugen Sell: Ann. d. Chem. u. Pharm. **126**, 165 (1863).

J. Strakosch: Ber d. Deutsch. chem. Ges. V, 659 (1872).

vid en molekyl cyan, (C_2N_2), adderar sig direkt till två molekyler af basen[1]) enligt ekvationen:

$$\begin{matrix} R^1-NH_2 \\ R^1-NH_2 \end{matrix} + \begin{matrix} CN \\ | \\ CN \end{matrix} = \begin{matrix} R^1-NH-C=NH \\ | \\ R^1-NH-C=NH \end{matrix} \quad (R^1 = C_6H_5,\ C_7H_7 \text{ o. s. v}).$$

Undersökta äro anilin, de tre toluidinerna, benzylamin, kumidin och xylidin, de begge sistnämda dock endast ofullständigt. Cyanföreningarna äro olösliga eller svårlösliga i de vanliga lösningsmedlen; de äro ensyriga baser och gifva med syror kristalliserande salter. Ur sur lösning fällas de af ammoniak i form af hvita, volyminösa, amorfa fällningar. Mot alkalier äro de beständiga, så t. ex. sönderdelas cyananilin först vid smältning med kali, af syror åter sönderdelas de lätt, hvarvid det bildas di- och mono-substituerade oxamider, oxamid, ammoniak och ursprunglig bas:

$$\begin{matrix} R^1-NH-C=NH \\ | \\ R^1-NH-C=NH \end{matrix} + 2H_2O = \begin{matrix} R^1-NH-CO \\ | \\ R^1-NH-CO \end{matrix} + 2H_3N,$$

$$\begin{matrix} R^1-NH-C=NH \\ | \\ R^1-NH-C=NH \end{matrix} + 2H_2O = \begin{matrix} R^1-NH-CO \\ | \\ H_2N-CO \end{matrix} + R^1-NH_2 + H_3N,$$

$$\begin{matrix} R^1-NH-C=NH \\ | \\ R^1-NH-C=NH \end{matrix} + 2H_2O = \begin{matrix} H_2N-CO \\ | \\ H_2N-CO \end{matrix} + 2R^1-NH_2.$$

Dessa reaktioner bevisa cyanföreningarnas konstitution, hvilken blifvit bekräftad derigenom, att SENF (l. c.) lyckats framställa cyananilin genom inverkan af oximidoeter, som enligt A. PINNER och FR. KLEIN[2]) bildas genom inledning af cyan i saltsyrehaltig alkohol, på anilin:

$$\begin{matrix} C_2H_5O-C=NH \\ | \\ C_2H_5O-C=NH \end{matrix} + \begin{matrix} C_6H_5-NH_2 \\ C_6H_5-NH_2 \end{matrix} = \begin{matrix} C_6H_5-NH-C=NH \\ | \\ C_6H_5-NH-C=NH \end{matrix} + 2C_2H_5OH.$$

J. A. BLADIN: Öfversigt af K. Vet. Akad. Förh. 1883 № 6 sid. 55. — № 10 sid. 13. (Begge uppsatserna refererade af prof. P. T. CLEVE i Bull. de la soc. chim. de Paris XLI, 125 (1884)).

ADOLF SENF: Journ. f. pr. Chem. N. F. **31**, 543 (1885). — N. F. **35**, 513 (1887).

1) Såsom biprodukter bildas derjemte ofta trisubstituerade β-dicyanguanidiner enligt ekvationen: $3R^1NH_2 + 2C_2N_2 = C_3N_5H_2R^1_3 + H_4NCN$. Om dessa se nedan.

2) Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XI, 1481 (1878).

Genom införandet af negativa radikaler synes basernas förmåga att med cyan gifva additiva föreningar minskas. Så gifva *p*-bromanilin och *m*-nitroanilin med cyan kristalliserande additionsprodukter, men di- och tri-bromanilin förena sig ej vidare dermed.

Huruvida äfven *sekundära aromatiska aminer* förena sig med cyan, derom äro uppgifterna stridiga. HOFMANN [1]) säger, att etylanilin ger en förening, som liknar cyananilin, under det att enligt SENF (l. c.) metylanilin och difenylamin ej gifva några cyanadditionsprodukter.

Får cyan inverka på en *alkohollösning* [2]) *af fenylhydrazin* [3]), bildas en med cyananilin analogt sammansatt förening, cyanfenylhydrazin,

$$\begin{array}{l} C_6H_5-N(NH_2)C=NH \\ \qquad\qquad\quad | \\ C_6H_5-N(NH_2)C=NH, \end{array}$$

som ock kan erhållas genom inverkan af fenylhydrazin på cyananilin. Det är en svag, tvåsyrig bas. Vid behandling med saltsyra vid måttlig värme ersättes en imidgrupp af syre, vid 160° C. åter sönderdelas föreningen deraf i oxalyldifenylhydrazins sönderdelningsprodukter. Med organiska syrors anhydrider ger cyanfenylhydrazin bis-fenyltriazolföreningar; så ger den med ättiksyreanhydrid bisfenylmetyltriazol:

$$\begin{array}{c} C_6H_5-N-NH_2 \\ | \\ C=NH \\ | \\ C=NH \\ | \\ C_6H_5-N-NH_2 \end{array} + 2(CH_3.CO)_2O = \begin{array}{l} C_6H_5-N-N\!\!\diagdown \\ \quad\;\; | \qquad\quad C.CH_3 \\ \quad C=N\!\diagup \\ \quad\;\; | \\ \quad C=N\!\diagdown \\ \quad\;\; | \qquad\quad C.CH_3 \\ C_6H_5-N-N\!\diagup \end{array} + \\ + 2CH_3.COOH + 2H_2O.$$

Aromatiska ortodiaminer [4]) förena sig lätt med cyan, om den samma får inverka på alkohollösningar af de respektive baserna. Dervid sammansluta sig en molekyl cyan med en molekyl diamin till föreningar af formeln,

---

1) Ann. d. Chem. u. Pharm. **74**, 133 (1850).

2) Om cyans förhållande till fenylhydrazin i *vattenlösning* se det följande.

3) ADOLF SENF: Journ. f. pr. Chem. N. F. **35**, 513 (1887).

J. A. BLADIN: Se senare delen af denna afhandling.

4) J. A. BLADIN: Se förra delen af denna afhandling; äfven Öfversigt af K. Vet. Akad. Förh. 1884 № 6 sid. 37 och Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XVIII, 666 (1885). (Refereradt af prof. P. T. CLEVE i Bull. de la soc. chim. de Paris XLII, 104 (1884)).

$$R^{II}\begin{matrix}\diagup NH(1)-C=NH \\ \diagdown NH(2)-\overset{|}{C}=NH\end{matrix}\ ^{1)} \quad (R^{II}=C_6H_4,\ C_7H_6).$$

Undersökta äro *o*-fenylendiamin och *m*-*p*-toluylendiamin. Dessa cyanföreningar äro ganska starka baser och gifva två serier salter: med en eller två molekyler enbasisk syra. Af dessa äro de med två molekyler syra ganska obeständiga och sönderdelas af vatten, hvarvid de förlora den ena molekylen syra och öfvergå i den andra serien salter. Cyanföreningarna sönderdelas dock lätt vid långvarigare behandling med syror. Genom inverkan af saltsyra vid vattenbadstemperatur ersättes en imidgrupp af en atom syre, hvarvid man erhåller föreningar af formeln,

$$R^{II}\begin{matrix}\diagup NH-C=NH \\ \diagdown N\ =\ \overset{|}{C}OH.\end{matrix}$$

Dessa föreningar äro äfvenledes baser, men svagare än cyanföreningarna och gifva salter, som hålla en molekyl enbasisk syra på en molekyl bas och äro mycket obeständiga. De visa ock karaktären af svaga syror, i det de lösas af kali, men falla åter oförändrade ut vid inledning af kolsyra, hvarför de sannolikt hålla en hydroxylgrupp. Låter man saltsyra under tryck vid 150° C. inverka på dessa föreningar eller på cyanföreningarna sjelfva, går sönderdelningen ett steg längre, i det att dervid ännu en grupp NH aflägsnas under form af ammoniak och ersättes af syre. De dervid bildade föreningarna äro dock sannolikt inga oxalylderivat, utan hålla tvänne hydroxylgrupper, d. v. s. de äro verkliga dioxikinoxaliner af formeln,

$$R^{II}\begin{matrix}\diagup N=COH \\ \diagdown N=\overset{|}{C}OH.\end{matrix}$$

Dessa visa icke vidare några basiska egenskaper, utan äro utpräglade syror, om ock svaga, och gifva med baser tämligen obeständiga salter. Alla dessa tre grupper föreningar (cyanföreningarna, de intermediära och dioxikinoxalinerna) äro ganska beständiga vid upphettning, i det de vid försigtig sådan kunna sublimeras.

---

1) Enligt ARTHUR T. MASON (Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XIX, 112 (1886)) ger etylendiamin med cyan en kristalliserande förening, hvilken sannolikt är analogt sammansatt som dessa. Den har ej ännu blifvit närmare undersökt.

Om man inleder gasformigt cyan i alkohol- eller eterlösningar af *symmetriskt disubstituerade guanidiner*[1]), adderar sig cyan direkt till dessa baser så, att en molekyl cyan förenar sig med en molekyl bas till föreningar af formeln,

$$\mathrm{C}\begin{array}{l}\diagup \mathrm{NR^1-C=NH} \\ =\mathrm{NH} \qquad | \\ \diagdown \mathrm{NR^1-C=NH},\end{array}$$

enligt ekvationen:

$$\mathrm{C}\begin{array}{l}\diagup \mathrm{NHR^1} \\ =\mathrm{NH} \\ \diagdown \mathrm{NHR^1}\end{array} + \begin{array}{c}\mathrm{CN} \\ | \\ \mathrm{CN}\end{array} = \mathrm{C}\begin{array}{l}\diagup \mathrm{NR^1-C=NH} \\ =\mathrm{NH} \qquad | \\ \diagdown \mathrm{NR^1-C=NH}.\end{array}$$

De guanidinderivat, som äro undersökta i detta hänseende, äro difenyl-, diparatolyl-, diortotolyl- och α-dinaftylguanidin. Dessa cyanföreningar, hvilka i rent tillstånd äro färglösa, äro svaga baser, men några salter hafva icke kunnat framställas af dem, emedan de äro ytterst obeständiga mot syror. Öfvergjutas de nämligen med utspädda mineralsyror, inträder redan vid vanlig temperatur nästan genast sönderdelning enligt ekvationen:

$$\mathrm{C}\begin{array}{l}\diagup \mathrm{NR-C=NH} \\ =\mathrm{NH} \qquad | \\ \diagdown \mathrm{NR-C=NH}\end{array} + 2\mathrm{H_2O} = \mathrm{C}\begin{array}{l}\diagup \mathrm{NR-CO} \\ =\mathrm{NH} \qquad | \\ \diagdown \mathrm{NR-CO}\end{array} + 2\mathrm{H_3N}.$$

Två imidgrupper utbytas således dervid mot två atomer syre, och det bildas disubstituerade oxalylguanidiner. Kokas åter en alkoholisk lösning af cyanföreningarna eller de intermediära oxalylguanidinerna med koncentrerad saltsyra, afskiljes äfven den tredje imidgruppen, och man erhåller disubstituerade parabansyror:

$$\mathrm{C}\begin{array}{l}\diagup \mathrm{NR-C=NH} \\ =\mathrm{NH} \qquad | \\ \diagdown \mathrm{NR-C=NH}\end{array} + 3\mathrm{H_2O} = \mathrm{CO}\begin{array}{l}\diagup \mathrm{NR-CO} \\ \qquad\quad | \\ \diagdown \mathrm{NR-CO}\end{array} + 3\mathrm{H_3N}.$$

a-Trisubstituerade guanidiner[2]) förhålla sig till cyan på samma sätt som de disubstituerade guanidinderivaten, i det att vid inled-

1) A. W. Hofmann: Ann. d. Chem. u. Pharm. **67**, 159 (1848). — **74**, 1 (1849). — Ber. d. Deutsch. chem. Ges. II, 688 (1869). — Compt. Rend. LII, 1059 (1861).

William H. Perkin: Ann. d. Chem. u. Pharm. **98**, 242 (1856).

Oscar Landgrebe: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. X, 1587 (1877). — XI, 973 (1878).

Frans Berger: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XII, 1854 (1879).

2) A. W. Hofmann: Ber. d. Deutsch. chem Ges. III, 764 (1870).

Frans Berger: Ber. d Deutsch. chem. Ges. XII, 1854 (1879).

ning af cyan i alkohol- eller eterlösningar af baserna det bildas föreningar af sammansättningen,

$$C{=}NR^1 \begin{matrix} \diagup NR^1-C=NH \\ \quad\quad | \\ \diagdown NR^1-C=NH \end{matrix} \quad (R^1 = C_6H_5,\ C_7H_7),$$

genom sammanslutning af en molekyl cyan och en molekyl bas. Undersökta äro α-trifenyl- och α-triortotolylguanidin. De bildade cyanföreningarna äro svaga baser, men några salter af dem kunna ej framställas, emedan vid behandling med syror sönderdelning inträder redan i köld enligt ekvationen:

$$C{=}NR \begin{matrix} \diagup NR-C=NH \\ \quad\quad | \\ \diagdown NR-C=NH \end{matrix} + 2H_2O = C{=}NR \begin{matrix} \diagup NR-CO \\ \quad\quad | \\ \diagdown NR-CO \end{matrix} + 2H_3N,$$

hvarvid det således bildas trisubstituerade oxalylguanidiner. Kokas åter alkohollösningar af cyanföreningarna med rykande saltsyra, afskiljes äfven en grupp NR, och man erhåller disubstituerade parabansyror enligt ekvationen:

$$C{=}NR \begin{matrix} \diagup NR-C=NH \\ \quad\quad | \\ \diagdown NR-C=NH \end{matrix} + 3H_2O = CO \begin{matrix} \diagup NR-CO \\ \quad\quad | \\ \diagdown NR-CO \end{matrix} + 2H_3N + H_2NR.$$

Man känner föreningar, som äro isomera med de genom inverkan af cyan på α-trisubstituter af guanidiner erhållna föreningarna[1]). De uppstå på följande sätt: 1) såsom biprodukter vid inverkan af cyan på anilin och homologa baser; 2) genom inverkan af klorvätesyrade aromatiska monaminer på lösningar af disubstituerade guanidiners cyanföreningar, hvarvid ammoniak afskiljes; 3) genom inverkan af klorvätesyrade aromatiska monaminer på lösningar af α-trisubstitutens cyanföreningar, hvarvid helt enkelt en molekylär omlagring eger rum. De cyanföreningar, som bildas genom addition af cyan till α-trisubstituten af guanidiner, betecknas med prefixet α (t. ex. af α-trifenylguanidin bildas vid inverkan af cyan α-dicyantrifenylguanidin) till skilnad från de med dem isomera föreningarna, som få prefixet β (t. ex. α-dicyantrifenylguanidin öfvergår vid behandling med klorvätesyrad anilin till β-dicyantrifenyl-

---

1) A. W. HOFMANN: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. III, 763 (1870).

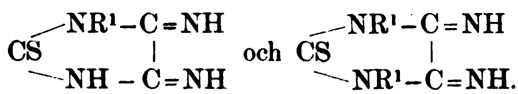
OSCAR LANDGREBE: Ber. d. Deutsch. chem. ges. X, 1587 (1877). — XI, 973 (1878).

FRANS BERGER: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XIII, 993 (1880).

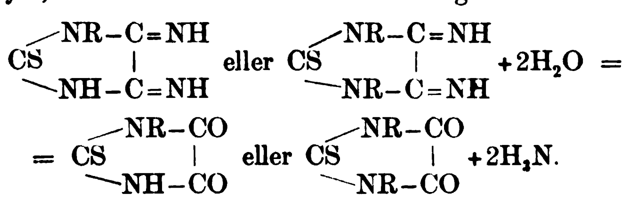
J. A. BLADIN: Öfversigt af K. Vet. Akad. Förh. 1883 № 6 sid. 55.

guanidin). β-Föreningarna skiljas från α-föreningarna derigenom, att de äro betydligt mera beständiga mot syror, hvarför de med dessa kunna gifva beständiga salter, som oftast äro mycket svårlösliga, samt äro liksom salterna till färgen gula eller röda, under det att α-föreningarna äro färglösa. Vid långvarigare kokning med syror öfvergå de direkt till disubstituerade parabansyror. De β-föreningar, man känner, äro β-dicyantrifenyl-, β-dicyantriparatolyl-, β-dicyandiparatolylfenyl- och β-dicyandiortotolylfenylguanidin. Hvilken konstitution tillkommer dessa β-föreningar, känner man icke.

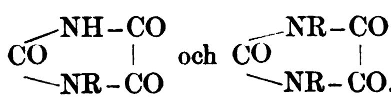
Substituerade svafvelurinämnen[1]) förena sig i alkohollösning med en molekyl cyan till föreningar af formlerna,

De förra bildas af monosubstituter (undersökta äro metyl- och allylsvafvelurinämne), de senare af symmetriska disubstituter (undersökta äro dimetyl-, allylfenyl- och allylparatolylsvafvelurinämne). Begge serierna äro i sina kemiska förhållanden ytterligt lika. De bilda kristalliserade, gula föreningar, som vid uppvärmning lösas i svafvelsyra, men sönderdelas dervid lätt enligt ekvationen:

Det bildas således dervid oxalylsvafvelurinämnen (tioparabansyror), hvilka äro till färgen gula och utmärkas för stor kristallisationsförmåga. Vid behandling med silfvernitrat kan svaflet aflägsnas ur dessa tioparabansyror, och man erhåller substituerade parabansyror,

1) RICHARD L MALY: Journ. f. pr. Chem. **104**, 413 (1868). — **105**, 182 (1868). — Zeitschr. f. Chem. 1869 sid. 258.

RUDOLF ANDREASCH: Monatsh. f. Chem. II, 276 (1881). — Ber. d Deutsch. chem. Ges. XIV, 1447 (1881).

Substituerade svafvelurinämnens cyanföreningar kunna således lika lätt som substituerade guanidiners cyanföreningar öfverföras i substituerade parabansyror.

Man har ej ännu underkastat symmetriskt disubstituerade urinämnen inverkan af cyan, men de produkter, som sannolikt dervid skulle bildas, har man erhållit genom inverkan af cyan på alkohollösningar af *disubstituerade imidokarbamintiosyreetrar* [1]), hvarvid cyan adderar sig direkt till dessa föreningar, under det att samtidigt merkaptan afspaltas; t. ex.

$$C\begin{cases} N.C_6H_5 \\ S.C_2H_5 \\ NH.C_6H_5 \end{cases} + \begin{array}{c} CN \\ | \\ CN \end{array} + H_2O = CO\begin{cases} N(C_6H_5)-C=NH \\ \qquad\qquad\quad | \\ N(C_6H_5)-C=NH \end{cases} + C_2H_5SH.$$

De dervid bildade föreningarna öfvergå vid behandling med saltsyra lätt i disubstituerade parabansyror; t. ex.

$$CO\begin{cases} N(C_6H_5)-C=NH \\ \qquad\qquad\quad | \\ N(C_6H_5)-C=NH \end{cases} + 2H_2O = CO\begin{cases} N(C_6H_5)-CO \\ \qquad\qquad\quad | \\ N(C_6H_5)-CO \end{cases} + 2H_3N.$$

Undersökta äro fenylimidofenyl-, benzylimidobenzylkarbamintiosyreetyleter och α-naftylimido-α-naftylkarbamintiosyremetyleter.

Alla hittills beskrifna cyanföreningar utmärkas deraf, att cyans elementer i dem ingå såsom

$$\begin{array}{l} -C=N(H) \\ \;\;| \\ -C=N(H). \end{array}$$

Till en helt annan typ af cyanadditionsprodukter hör den förening, som bildas vid inverkan af cyan på *o-amidofenylmerkaptan* [2]). Inledes nämligen cyan *i öfverskott* i en alkohollösning af nämda merkaptan, bildas en additionsprodukt genom sammanslutning af en molekyl cyan med en molekyl bas. Den är sannolikt en amidin af formeln,

$$C_6H_4\begin{cases} N \\ S \end{cases}\!\!>C-C\begin{cases} NH_2 \\ NH, \end{cases}$$

och således hafva här cyans elementer omlagrats i

$$\equiv C-C\begin{cases} N(H_2) \\ N(H). \end{cases}$$

---

1) C. Reimarus: Inaug.-Dissert. Berlin 1887.

Ferd. Evers: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XXI, 972 (1888).

2) A. W. Hofmann: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XIII, 1228 (1880). — XX, 2251 (1887).

Amidofenylmerkaptanamidin är en svag bas. Vid kokning med alkoholiskt kali sönderdelas den samma, och man erhåller en syra af formeln,

$$C_6H_4{<}{}^{N}_{S}{>}C-COOH,$$

som mycket lätt afger kolsyra och öfvergår i en metenylbas,

$$C_6H_4{<}{}^{N}_{S}{>}CH.$$

Genom inverkan af *o*-amidofenylmerkaptan på amidinen bildas en förening,

$$C_6H_4{<}{}^{N}_{S}{>}C-C{<}{}^{N}_{S}{>}C_6H_4,$$

hvilken ock kan erhållas genom inledning af cyan i en alkohollösning af merkaptanen, för så vidt denna ständigt förefinnes i öfverskott:

$$2C_6H_4{<}{}^{NH_2}_{SH}+NC-CN = C_6H_4{<}{}^{N}_{S}{>}C-C{<}{}^{N}_{S}{>}C_6H_4+2H_3N.$$

Egendomlig är cyans inverkan på *m*- och *o*-amidobenzoësyra. Får cyan inverka på en kall mättad *alkohollösning af m-amidobenzoësyra*[1]), bildas icke mindre än tre olika föreningar. Den gula förening, som först afskiljer sig, har sammansättningen, $2(H_2N.C_6H_4.COOH), 2CN$. Vid upphettning i slutet rör med alkohol vid 130° C. sönderfaller den i amidobenzoësyra, oxalamidobenzoësyra och ammoniak:

$$2(H_2N.C_6H_4.COOH), 2CN+3H_2O = H_2N.C_6H_4.COOH+$$
$$+\begin{array}{l}NH.C_6H_4.COOH\\ |\\ C_2O_2OH\end{array}+2H_3N.$$

Vid torr destillation ger den amidobenzonitril, $C_6H_4(CN).NH_2$, och vid inverkan af stark kalilut en bas af sammansättningen, $C_{16}H_{18}N_4O_6$. Föreningens konstitution är okänd. — Ur moderluten efter den sammas utkristallisering afsätter sig efter någon tid en hvit kristallmassa, som håller två skilda föreningar. Behandlas denna med kokande vatten, utdrages karbimido-*m*-amidobenzoësyra,

1) PETER GRIESS och A. LEIBIUS: Ann. d. Chem. u. Pharm. **113**, 332 (1859).

PETER GRIESS: Zeitschr. f. Chem. 1866 sid. 35. — 1867 sid. 533. — 1868 sid. 650. — Ber. d. Deutsch. chem. Ges. I, 191 (1868). — XVI, 336 (1883).

$$C \begin{array}{l} \diagup NH.C_6H_4.COOH \\ = NH \\ \diagdown NH.C_6H_4.COOH, \end{array}$$

hvilken eger både sura och basiska egenskaper och är, som vi se, om formeln är rigtig, ett guanidinderivat. Den i vatten svårlösliga föreningen är oxetylkarbimido-*m*-amidobenzoësyra,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.COOH \\ | \\ C=NH \\ | \\ OC_2H_5, \end{array}$$

som likaledes är både syra och bas. Vid kokning med utspädda alkalier eller syror öfvergår den i uramidobenzoësyra,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.COOH \\ | \\ CONH_2, \end{array}$$

och vid behandling med alkoholisk ammoniak ger den *m*-amidobenzoësyreguanidin,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.COOH \\ | \\ C=NH \\ | \\ NH_2. \end{array}$$

Helt annorlunda förlöper reaktionen, om cyan får inverka på en *vattenlösning af m-amidobenzoësyra* [1]). Dervid bildas den ofvan beskrifna gula föreningen och en färglös förening, cyankarbimido-*m*-amidobenzoësyra,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.COOH \\ | \\ C=NH \\ | \\ CN. \end{array}$$

Ur blandningen utdrages denna senare medels saltsyra Det är både en syra och en bas. Genom inverkan af saltsyra öfvergår den i karboxamidokarbimidamidobenzoësyra,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.COOH \\ | \\ C=NH \\ | \\ CONH_2, \end{array}$$

---

1) Peter Griess: Ber d. Deutsch. chem. Ges XI, 1985. 2180 (1878). — XVI, 336 (1883). — XVIII, 2410 (1885).

som är både syra och bas, och som vid långvarigare kokning med vatten ger en icke vidare basisk förening, oxalamidamidobenzoësyra,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.COOH \\ | \\ CO \\ | \\ CONH_2. \end{array}$$

Genom kokning af cyankarbimidamidobenzoësyrans bariumsalt erhåller man oxalamidobenzoësyra,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.COOH \\ | \\ CO \\ | \\ COOH. \end{array}$$

Cyankarbimidamidobenzoësyran förenar sig direkt med sekundära aminer; så ger den med dimetylamin dimetylamidodikarbimidamidobenzoësyra,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.COOH \\ | \\ C{=}NH \\ | \\ C({=}NH).N(CH_3)_2, \end{array}$$

som vid kokning med sodalösning sönderfaller i oxalamidamidobenzoësyra, ammoniak och dimetylamin. Vid behandling med öfverskott af aromatiska amidobaser ger den under utveckling af blåsyra benzglykocyaminer; så ger den med anilin fenylbenzglykocyamin,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.COOH \\ | \\ C({=}NH).NH.C_6H_5, \end{array}$$

med *p*-fenylendiamin *p*-amidofenylbenzglykocyamin,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.COOH \\ | \\ C({=}NH).NH.C_6H_4.NH_2, \end{array}$$

med *o*-fenylendiamin åter en kondensationsprodukt, imidofenylbenzglykocyamidin,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.CO \\ | \\ C({=}NH).NH.C_6H_4.NH. \end{array}$$

Genom inverkan af salpetersyrlighet på cyankarbimidamidobenzoësyran bildas cyankarboxamidobenzoësyra,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.COOH \\ | \\ CO \\ | \\ CN, \end{array}$$

hvilken vid inverkan af ammoniak ger uramidobenzoësyra och med primära aminer substituerade uramidobenzoësyror af formeln,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.COOH \\ | \\ CO.NHR^{I}. \end{array}$$

Med hydroxylamin förenar den sig direkt till hydroxylamidokarbimidokarboxamidobenzoësyra,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.COOH \\ | \\ CO \\ | \\ C(=NH).NHOH. \end{array}$$

Som vi se, ger cyankarbimidamidobenzoësyran upphof till en mängd intressanta derivat.

Liksom *m*-amidobenzoësyran ger *o*-amidobenzoësyran med cyan olika föreningar i alkohol- och vattenlösning. Får cyan inverka på *o-amidobenzoësyra i alkohollösning*[1]), bildas flere föreningar, men af dessa har blott en blifvit närmare undersökt, nämligen oxetylcyan-*o*-amidobenzoyl,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.CO \\ | \qquad\qquad\quad | \\ C=N\text{———} \\ | \\ OC_2H_5. \end{array}$$

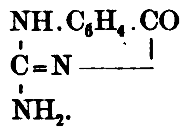
Den skiljer sig blott genom ett minus af H_2O från den genom inverkan af cyan på *m*-amidobenzoësyran erhållna oxetylkarbimidamidobenzoësyran. Genom behandling med syror afskiljes alkohol, och det bildas en förening sannolikt af formeln,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.CO \\ | \qquad\qquad\quad | \\ C=N\text{———} \\ | \\ OH, \end{array}$$

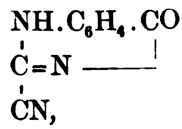
och genom inverkan af ammoniak erhåller man en förening, $C_8H_7N_3O$, antagligen

---

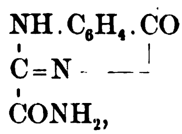
1) PETER GRIESS: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. II, 415 (1869).

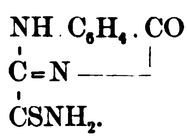
Behandlas åter *o-amidobenzoësyran i vattenlösning*[1]) med cyan, bildas hufvudsakligen en förening, bicyanamidobenzoyl,

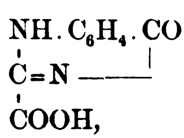
hvilken bildar små gulfärgade prismor och är en syra, fastän den icke håller någon hydroxylgrupp. Den skiljer sig blott genom ett minus af H_2O från den af cyan och *m*-amidobenzoësyra bildade cyankarbimido-*m*-amidobenzoësyran. Den ger upphof till en mängd derivat, af hvilka följande äro de vigtigaste. Vid upphettning med ammoniak ger den en enbasisk syra, karboxamidocyanamidobenzoyl,

och med svafvelammonium motsvarande svafvelförening, karbosulfamidocyanamidobenzoyl,

Vid upphettning med barytvatten ger den karboxylcyanamidobenzoyl,

som är en tvåbasisk syra och ger vid kokning med vatten eller vid torr destillation karbimidamidobenzoyl,

1) Peter Griess: Ber. d. Deutsch chem. Ges. XI, 1985, 2180 (1878). — XVIII, 2410 (1885).

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.CO \\ \vert \qquad\quad\;\; \vert \\ CH{=}N \text{———} . \end{array}$$

Bicyanamidobenzoyl förenar sig direkt med primära aminer; så ger den med metylamin metylamidokarbimidocyanamidobenzoyl,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.CO \\ \vert \qquad\quad\;\; \vert \\ C{=}N \text{———} \\ \vert \\ C({=}NH).NH.CH_3. \end{array}$$

Vid kokning med en vattenlösning af *m*-amidobenzoësyra bildas under afskiljande af blåsyra karboxylfenylbenzglykocyamidin,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.CO \\ \vert \qquad\quad\;\; \vert \\ C{=}N \text{———} \\ \vert \\ NH.C_6H_4.COOH, \end{array}$$

och med *p*-fenylendiamin *p*-amidofenylbenzglykocyamidin,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4.CO \\ \vert \qquad\quad\;\; \vert \\ C{=}N \text{———} \\ \vert \\ NH.C_6H_4.NH_2. \end{array}$$

Af amidofenoler har blott *amidodinitrofenol*[1]) (pikraminsyra) blifvit underkastad inverkan af cyan. Om cyan får inverka på en alkohollösning af den samma, bildas etyloxikarbimidamidodinitrofenol,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_2(NO_2)_2.OH \\ \vert \\ C{=}NH \\ \vert \\ OC_2H_5. \end{array}$$

Denna förening, som är mörkgul till färgen, är, som vi se, analogt sammansatt som oxetylkarbimido-*m*-amidobenzoësyran och visar äfven i kemiskt hänseende stor öfverenstämmelse med denna. Så ger den med syror uramidodinitrofenol,

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_2(NO_2)_2.OH \\ \vert \\ CO \\ \vert \\ NH_2, \end{array}$$

och med ammoniak dinitrofenolguanidin,

1) PETER GRIESS: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XV, 447 (1882).

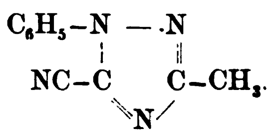
$$
\begin{array}{l}
NH.C_6H_2(NO_2)_2.OH \\
| \\
C{=}NH \\
| \\
NH_2.
\end{array}
$$

GRIESS säger sig hafva låtit cyan inverka äfven på andra aromatiska amidosyror och fenoler än de ofvan nämda och dervid erhållit nya föreningar, hvilka han dock icke underkastat någon närmare undersökning, ej ens analyserat.

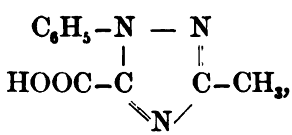
Som i det föregående blifvit nämdt, ger fenylhydrazin i alkohollösning med cyan en additiv förening, som är analogt sammansatt som cyananilin. Får åter cyan inverka på en *vattenemulsion af fenylhydrazin* [1]), bildas en additionsprodukt genom förening af en molekyl cyan med en molekyl bas, nämligen dicyanfenylhydrazin (cyankarbimidofenylhydrazin), af formeln,

$$
\begin{array}{r}
C_6H_5-N-NH_2 \\
| \quad\;\; \\
NC-C{=}NH,
\end{array}
$$

hvilken således är analogt sammansatt som den ofvan beskrifna cyankarbimido-*m*-amidobenzoësyran. Den ger med organiska syrors anhydrider triazolföreningar, så t. ex. med ättiksyreanhydrid fenylmetylcyantriazol,

Dessa föreningar förhålla sig såsom andra nitriler; de saponifieras af alkoholiskt kali till motsvarande karbonsyror, t. ex. fenylmetyltriazolkarbonsyra,

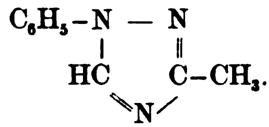

hvilka vid upphettning förlora kolsyra och öfvergå i basiska triazolderivat, t. ex. fenylmetyltriazol,

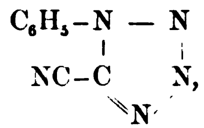
---

1) EMIL FISCHER: Ann. d. Chem. **190**, 138 (1877).

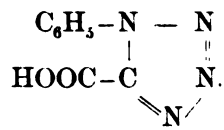
J. A. BLADIN: Se senare delen af denna afhandling; äfven Öfversigt af K. Vet. Akad. Förh. 1885 № 6 sid. 149. — 1885 № 9 sid. 13. — 1886 № 8 sid. 253. — Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XVIII, 1544, 2907 (1885). — XIX, 2598 (1886).

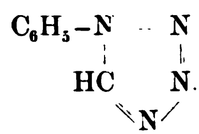
Genom inverkan af salpetersyrlighet på dicyanfenylhydrazin bildas i första hand en ytterst obeständig förening, sannolikt en nitroso- eller diazoförening, hvilken vid upphettning förlorar vatten och öfvergår i fenylcyantetrazol,

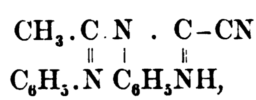
hvilken vid kokning med alkoholiskt kali saponifieras till fenyltetrazolkarbonsyra,

Denna afger vid upphettning ofvan smältpunkten kolsyra och öfvergår i fenyltetrazol,

En förening, som sannolikt till sin konstitution är analog med dicyanfenylhydrazin och cyankarbimidamidobenzoësyran, bildas genom inverkan af cyan på en eterlösning af *etenyldifenyldiamin* [1]). Den har antagligen formeln,

men har ej blifvit närmare undersökt.

Slutligen vill jag omnämna tvänne cyanadditionsprodukter, för hvilka man ej uppställt någon konstitutionsformel.

---

1) MORRIS LOEB: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XIX, 2343 (1886).

Cyan förenar sig lätt med *barbitursyra*[1]) enligt ekvationen:

$$C_4H_4N_2O_3 + C_2N_2 = C_6H_4N_4O_3.$$

Denna additionsprodukt ger vid inverkan af kalilut en syra, $C_6H_6N_4O_4$, som lätt sönderdelas i blåsyra och malobiursyra:

$$C_6H_6N_4O_4 = C_5H_5N_3O_4 + HCN.$$

Kodein[2]), $C_{18}H_{21}NO_3$, förenar sig i alkohollösning med en molekyl cyan till dicyankodeïn, $C_{20}H_{21}N_3O_3$, hvilken förening ej blifvit närmare undersökt.

Fästa vi oss nu blott vid de *additions*produkter, som cyan ger med kväfvehaltiga, organiska föreningar, finna vi lätteligen af den korta öfversigt, som i det föregående blifvit lemnad, att dessa kunna allt efter den form, hvari cyans elementer uppträda inom dem, delas i tre grupper, nämligen sådana, der cyans elementer ingå såsom:

1) –C=N(H)
   |
   –C=N(H);

hit höra aromatiska monaminers och ortodiaminers, substituerade guanidiners och svafvelurinämnens cyanföreningar samt cyanfenylhydrazin;

2) ≡C–C<(=N(H), –N(H₂)),

nämligen *o*-amidofenylmerkaptanamidin;

3) –C=N(H)
   |
   CN,

till hvilken grupp höra cyankarbimido-*m*-amidobenzoësyra och dicyanfenylhydrazin. (Hit kan ock räknas bicyan-*o*-amidobenzoyl).

Sedan jag nu lemnat denna korta öfversigt, öfvergår jag att mera specielt redogöra för mina undersökningar angående aromatiska ortodiaminers och fenylhydrazins cyanföreningar samt de föreningar, som jag erhållit ur de samma. Undersökningarna äro utförda på Upsala kemiska laboratorium. Kortare meddelanden om

1) M. Nencki: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. V, 886 (1872).

2) Th. Anderson: Ann. d. Chem. u. Pharm. 77, 371 (1851).

deras resultat hafva redan förut blifvit lemnade i: Öfversigt af K. Vet. Akad. Förh. 1884 N:o 6 sid. 37—51. (Refereradt af prof. P. T. CLEVE i Bull. de la soc. chim. de Paris XLII, 104—111 (1884)). — 1885 N:o 6 sid. 149—157. — 1885 N:o 9 sid. 13—19. — 1886 N:o 8 sid. 253—259. — Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XVIII, 666—674, 1544—1551, 2907—2912 (1885). — XIX, 2598—2604 (1886). — XXI, 3063—3065 (1888).

Det är för mig en kär pligt att till prof. P. T. CLEVE uttala min djupa tacksamhet för den välvilja, jag från hans sida ständigt fått röna, för de många värderika råd, han lemnat mig, och för det intresse, hvarmed han följt mina arbeten. Äfven till prof. O. WIDMAN står jag i stor tacksamhetsskuld för de upplysningar och råd, han under arbetets gång ej sällan lemnat mig. Slutligen må det tillåtas mig att till styrelsen för »Lars Hjertas Minne» här få uttala min stora tacksamhet för det frikostiga penningebidrag, den samma lemnat mig för undersökningarnas fullbordande.

I. Aromatiska ortodiaminers föreningar med cyan och deras derivat.

Då enligt A. W. Hofmann[1]) cyan ger med anilin en förening af formeln,

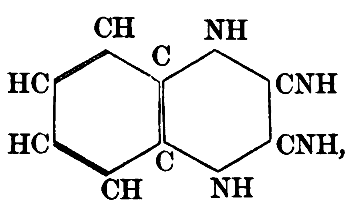
$$\begin{array}{l} C_6H_5-NH-CNH \\ \qquad\qquad\quad | \\ C_6H_5-NH-CNH, \end{array}$$

cyananilin, så ligger den förmodan nära till hands, att cyan skall med aromatiska ortodiaminer, t. ex. *o*-fenylendiamin, gifva en förening af formeln,

$$C_6H_4 \begin{array}{l} \diagup NH-CNH \\ \qquad\quad\ \ | \\ \diagdown NH-CNH, \end{array}$$

dicyan-*o*-fenylendiamin, då man vet, hvilken stor benägenhet ortoderivaten hafva att bilda slutna, sexlediga kärnor. De begge formlerna äro fullkomligt analoga. Af anilin, såsom hållande blott *en* amidogrupp, förena sig *två* molekyler direkt med *en* molekyl cyan, $(CN)_2$; *en* molekyl *o*-fenylendiamin, såsom hållande *två* i ortoställning stående amidogrupper, bör derför upptaga *en* molekyl cyan. Det har också i sjelfva verket visat sig, att så är förhållandet.

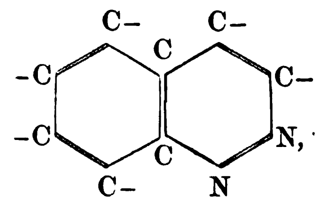
Den förening,

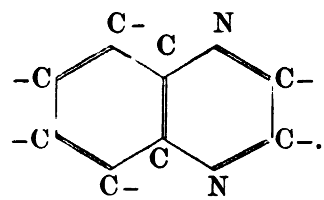
som då bildas, bör genom lämplig behandling kunna gifva upphof till intressanta derivat. Den håller, som vi se, en af fyra kolatomer

1) Ann. d. Chem. u. Pharm. **66**, 129 (1848). — **73**, 180 (1849).

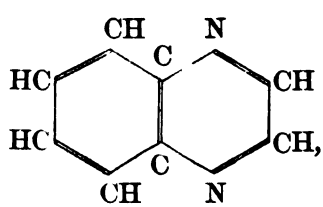
och två kväfveatomer bestående, sluten kärna, i hvilken kväfveatomerna stå till hvarandra i paraställning. Kunde man nu på något sätt få dubbelbindning till stånd mellan kväfve- och kolatomerna, så erhölle man föreningar, som vore analogt sammansatta som v. RICHTERS[1]) cinnolinföreningar, som hålla kärnan,

med den skilnad, att, då hos dessa kväfveatomerna stå till hvarandra i *orto*-ställning, man i stället skulle erhålla föreningar med kväfveatomerna i *para*-ställning:

Det har ock på visst sätt lyckats mig att framkomma till några sådana föreningar; men att ur cyanföreningen framställa moderföreningen sjelf,

erbjöd stora svårigheter, hvarför försöken i detta afseende ej vidare fullföljdes, i synnerhet som under arbetets gång en uppsats publicerades af O. HINSBERG[2]), hvari han visade, att nämda förening öfverraskande lätt bildas vid inverkan af glyoxal på *o*-fenylendiamin. H. kallade föreningen *kinoxalin*. Sedan dess hafva af skilda for-

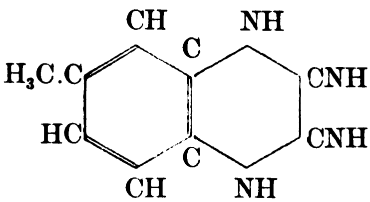
1) Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XVI, 677 (1883).
2) Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XVII, 318 (1884).

skare denna nya klass af föreningar blifvit ganska utförligt studerad, och man eger om dem redan en ganska vidlyftig litteratur.

De ortodiaminer, som jag underkastat inverkan af cyan, äro *o*-fenylendiamin och *m*-*p*-toluylendiamin. Som jag något utförligare har undersökt derivaten af den sistnämda, vill jag först beskrifva denna.

1) Dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin och dess derivat.

Dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin.

$(=C_9H_{10}N_4)$.

Den vid försöken använda *m*-*p*-toluylendiaminen framstäldes på följande sätt. Ren acet-*p*-toluid nitrerades dels enligt BEILSTEINS och KUHLBERGS[1]), dels enligt J. COSACKS[2]) metod Dennes förfaringssätt — 10 g acet-*p*-toluid, löst i 45 g isättika, försättes med 37 g salpetersyra af 1,47 eg. v.; lösningen gjutes sedan i kallt vatten, då nitroföreningen utfaller kristallinisk i gula flockar — är att föredraga framför de förres — acet-*p*-toluid införes i små portioner i väl afkyld salpetersyra af eg. v. 1,475, vätskan gjutes i snö, och nitroföreningen omkristalliseras ur vatten —, emedan utbytet blir bättre och man erhåller en renare produkt, så att den mödosamma omkristalliseringen ur vatten kan undvikas. Ur den sålunda erhållna nitracettoluiden framstäldes *m*-nitro-*p*-toluidin genom uppvärmning med beräknad mängd alkoholiskt kali, utfällning med vatten och omkristallisering ur alkohol[1]). Nitrotoluidinen reducerades sedan i poster af 3 g med zink och saltsyra. Efter fulländad reduktion — då lösningen blifvit färglös — tillsattes kali- eller natronlut i sådant öfverskott, att utfäldt zinkoxidhydrat åter löste

1) Ann. d. Chem. u. Pharm. **155**, 23 (1870).
2) Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XIII, 1088 (1880).

sig, hvarpå lösningen skakades med eter[1]). Den efter eterns afdestillering kvarblifna, rödbruna kristallmassan af *m*-*p*-toluylendiamin löstes i alkohol, och cyan inleddes genast i lösningen.

Toluylendiamin, erhållen ur 3 g nitroförening, löstes i 10 à 15 g alkohol. I denna lösning, som häldes i ett profrör, inleddes en ej för stark ström cyangas under 1 à 1 $^1/_4$ timme. Cyanen absorberades dervid nästan fullständigt, hvarvid lösningen något uppvärmdes. För att icke uppvärmningen skulle blifva för stark, hölls profröret under gasinledningen nedsänkt i vattenledningsvatten. Den i början violetta lösningen — ortodiaminer oxideras nämligen lätt i luft i synnerhet i lösningar till violett färgade produkter — antog under gasinledningen en allt mer brun färg. Efter slutad gasinledning tillkorkades profröret och öfverlemnades åt sig sjelf under tre dygn, efter hvilken tids förlopp en hård, brunröd kristallskorpa hade afsatt sig på botten. Af 3 g använd nitroförening har på detta sätt erhållits 1 à 1,3 g oren cyanförening. Om inledningen af cyan fortsatts för länge, eller om uppvärmningen blifvit för stark, erhölls ofta ett svart, amorft pulver, som vid upphettning utvecklade ammoniak. Detta pulver har ständigt afsatt sig ur moderlutarna, om de fått stå i tillslutet kärl. Afdunstades moderlutarna till torrhet, erhölls blott ett svart bäck.

Till följd af de afskilda kristallernas vackra, granatröda färg trodde jag till en början, att denna färg tillkom föreningen, i synnerhet som den genom omkristalliseringar ur alkohol ej aflägsnades. Föreningen är dock helt säkert i rent tillstånd fullkomligt färglös; men det är förbundet med stora svårigheter att fullständigt aflägsna färgen. Också har jag icke kunnat erhålla föreningen fullkomligt färglös, utan den har alltid äfven efter flere omkristalliseringar och kokning med blodlutkol haft en mer eller mindre smutsigt gul färg.

Den erhållna kristallmassan pulveriserades mycket noga och utkokades upprepade gånger med vatten, hvarvid en brun, amorf kropp kvarblef olöst, hvilken affiltrerades. Ur vattenlösningen afsatte sig vid afsvalning stora, gulbruna kristaller, som voro anordnade i fjäderlika aggregat. Genom upprepade omkristalliseringar ur vatten (för att substansen lättare skulle lösa sig, visade det sig

1) Detta förfaringssätt har jag funnit vara ändamålsenligare än det af BEILSTEIN och KUHLBERG (Ann. d. Chem. u. Pharm. **158**, 351 (1871)) angifna att med tenn och saltsyra reducera *m*-nitro-*p*-toluidinen och bortskaffa tennet med svafvelväte.

vara fördelaktigt att tillsätta litet alkohol, hvilken sedan afdunstades) och kokning med blodlutkol erhölls slutligen ett nästan färglöst preparat.

Analyser på vid 120°C. torkad substans:

1. 0,1680 g gaf vid förbränning med blykromat 0,3814 g CO_2 (motsvarande 0,10402 g C) och 0,0928 g H_2O (motsvarande 0,01031 g H).

2. 0,1050 g gaf vid förbränning med kopparoxid 29,5 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 748 mm bar. tr. och 15,4°C.

	Beräknadt:		Funnet: 1.	2.
C_9	108	62,1	61,9	—
H_{10}	10	5,7	6,1	—
N_4	56	32,2	—	32,3.
	174	100,0		

Kristalliserad ur vatten, håller föreningen en molekyl kristallvatten, som den förlorar vid 120°C. Vattenfri substans upptar vid stående i luft intet vatten.

Analyser på ur vatten kristalliserad substans:

1. 0,2845 g mellan läskpapper pressad substans aftog ej i vigt vid stående i luft, men afgaf vid 120°C. 0,0270 g.

2. 0,1860 g lufttorkad substans förlorade i vigt vid 120°C. 0,0179 g.

	Beräknadt på $C_9H_{10}N_4 + H_2O$:	Funnet: 1.	2.
H_2O	9,4	9,5	9,6.

Ur alkohol kristalliserad substans åter håller en molekyl kristallalkohol, som den delvis förlorar vid stående i luft och fullständigt i vacuum öfver svafvelsyra eller vid upphettning vid 100°C.

Analyser på ur alkohol kristalliserad substans:

1. 0,3212 g mellan läskpapper pressad substans förlorade i vigt vid 100°C. 0,0670 g.

2. 0,0938 g mellan läskpapper pressad substans förlorade vid 100°C. 0,0196 g.

3. 0,3525 g mellan läskpapper pressad substans förlorade i vacuum öfver svafvelsyra 0,0730 g.

	Beräknadt på $C_9H_{10}N_4 + C_2H_5OH$:	Funnet: 1.	2.	3.
C_2H_5OH	20,9	20,9	20,9	20,7.

Dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin är svårlöslig i vatten, lättlöslig i alkohol och eter, olöslig i gasolja. Ur alkohol kristalliserar den i

små blad. Den smälter under delvis sönderdelning vid 242—244° C. Vid försigtig upphettning i små portioner kan föreningen dock sublimeras, men en stor del förkolnar dervid. Sublimatet är svagt gulfärgadt. Föreningen är en bas, som med syror ger två serier salter, med en eller två molekyler enbasisk syra. De salter, hvari den är tvåsyrig, äro beständiga mot alkohol, men sönderdelas lätt af vatten och förlora dervid den ena hälften af syran och öfvergå i den andra serien salter, hvilka äro beständiga mot vatten. Mot syror är dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin ganska obeständig, hvarför salterna ej kunna erhållas i rent tillstånd genom lösning af basen i respektive syror, utan de framställas bäst genom tillsats af syran till en alkohollösning af cyanföreningen.

Hydrokloraten.

1. $C_9H_{10}N_4 . 2HCl$. Detta salt erhålles, om man till en alkohollösning af basen sätter klorvätesyra, då det genast faller ut i form af långa, ytterst fina, färglösa nålar. Det tvättades med alkohol, hvarvid det samma tycks något litet sönderdelas, efter hvad analyserna utvisa. Af vatten sönderdelas det lätt, hvarför en vattenlösning visar sur reaktion. Lufttorkadt, håller det intet kristallvatten. Till 100° C. kan det upphettas utan att sönderdelas, men afger vid högre temperatur (160° C.) en molekyl HCl.

Analyser:

1. 0,1653 g lufttorkad substans, som vid 100° C. ej aftog i vigt, löstes i ammoniakhaltigt vatten, försatt med litet alkohol; ur lösningen fäldes HCl genom tillsats af silfvernitrat och salpetersyra. Dervid erhölls 0,1869 g AgCl (motsv. 0,04754 g HCl).

2. 0,1368 g vid 60° C. torkad substans gaf på samma sätt 0,1556 g AgCl (motsv. 0,03956 g HCl).

3. 0,2720 g lufttorkad substans förlorade vid flere timmars upphettning vid 160° C. 0,0417 g (= 15,3 %); återstoden gaf 0,1547 g AgCl (motsv. 0,03938 g HCl).

	Beräknadt på $C_9H_{10}N_4 . 2HCl$:	Funnet: 1.	2.	3.
2HCl	29,6	28,8	28,9	15,3 + 14,5 = 29,8.

2. $C_9H_{10}N_4 . HCl + 1^1/_2 H_2O$ erhålles, om föregående salt löses i varmt vatten. Efter någon tid utkristalliserar detta salt i form af små, runda aggregat af mikroskopiska nålar. Det är lättlösligt

i vatten, svårlösligare i alkohol. Lufttorkadt, håller det $1^1/_2$ H_2O, hvilket bortgår vid 100° C.

Analyser:

1. 0,1895 g lufttorkad substans förlorade vid 100° C. 0,0204 g; återstoden löstes i litet vatten, några droppar ammoniak tillsattes, och sedan utkristalliserad bas affiltrerats, bestämdes HCl i filtratet. Dervid erhölls 0,1138 g AgCl (motsv. 0,02892 g HCl).

2. 0,0724 g lufttorkadt salt förlorade vid 140° C. 0,0078 g och gaf 0,0441 g AgCl (motsv. 0,01122 g HCl).

3. 0,2008 g lufttorkadt salt förlorade vid 150° C. 0,0224 g och gaf 0,1198 g AgCl (motsv. 0,03047 g HCl). HCl bestämdes i anal. 2 och 3 på samma sätt som i anal. 1.

	Beräknadt på $C_9H_{10}H_4.HCl+1^1/_2H_2O$:	Funnet: 1.	2.	3.
HCl	15,4	15,3	15,5	15,2
$1^1/_2H_2O$	11,4	10,8	10,8	11,2.

Kloroplatinaten.

1. $C_9H_{10}N_4.2HCl.PtCl_4+2H_2O$ bildas, då en varm, koncentrerad alkohollösning af cyanföreningen försättes med en blandning af klorvätesyra och platinaklorid. Saltet afskiljer sig genast i form af gula, mikroskopiska, rombiska taflor. Det tvättades med alkohol; af vatten sönderdelas det. Det kan utan att sönderdelas upphettas till 160° C. och är således i detta hänseende beständigare än motsvarande hydroklorat. Saltet håller lufttorkadt $2H_2O$, som bortgå vid 100° C.

Analyser:

1. 0,2452 g lufttorkadt salt förlorade vid upphettning vid 100° C. 0,0138 g och gaf vid förbränning 0,0771 g Pt.

2. 0,3440 g förlorade vid upphettning vid 150° C. 0,0190 g.

	Beräknadt på $C_9H_{10}N_4.2HCl.PtCl_4+2H_2O$:	Funnet: 1.	2.
Pt [1])	31,5	31,4	—
$2H_2O$	5,8	5,6	5,5.

2. $(C_9H_{10}N_4.HCl)_2PtCl_4+2H_2O$ erhålles, om föregående salt tvättas med vatten. Sönderdelningen eger rum enligt ekvationen:

$$2(C_9H_{10}N_4.2HCl.PtCl_4)=(C_9H_{10}N_4.HCl)_2PtCl_4+2HCl+PtCl_4.$$

Tvättningen fortsättes så länge, tills tvättvattnet ej vidare visar

1) Platinans at. v. = 195.

sur reaktion. Saltet bildar små, gula nålar, svårlösliga i vatten och alkohol, föga lösligare i värme än i köld. Lufttorkadt, håller det samma $2H_2O$, som bortgå vid upphettning.

Analyser:

1. 0,1376 g lufttorkad substans förlorade vid 160° C. 0,0063 g och gaf vid förbränning 0,0338 g Pt.

2. 0,2667 g lufttorkad substans förlorade vid 150° C. 0,0130 g och gaf vid förbränning 0,0656 g Pt.

	Beräknadt på $(C_9H_{10}N_4 . HCl)_2PtCl_4 + 2H_2O$:	Funnet: 1.	2.
Pt	24,6	24,6	24,6
$2H_2O$	4,5	4,6	4,9

Sulfatet, $C_9H_{10}N_4 . H_2SO_4 + H_2O$, erhålles, om man till en varm alkohollösning af basen sätter svafvelsyra. Det afskiljer sig såsom ett fint, kristalliniskt pulver, som består af mikroskopiska, långsträckta taflor, som lufttorkade hålla en molekyl vatten, hvilken bortgår vid upphettning. Det är mycket svårlösligt i alkohol.

Analyser:

1. 0,2196 g lufttorkad substans förlorade vid 130° C. 0,0127 g. Återstoden 0,2069 g förbrändes med blykromat och gaf 0,2983 g CO_2 (motsv. 0,08135 g C) och 0,0933 g H_2O (motsv. 0,01030 g H).

2. 0,2359 g lufttorkad substans förlorade vid 150° C. 0,0149 g.

	Beräknadt på $C_9H_{10}N_4 . H_2SO_4 + H_2O$:	på $C_9H_{10}N_4 . H_2SO_4$:	Funnet: 1.	2.
C	—	39,7	39,3	—
H	—	4,4	5,0	—
H_2O	6,2	—	5,8	6,3.

Af vatten sönderdelas saltet så småningom under förlust af svafvelsyra och öfvergår till en amorf substans, som antagligen är ett salt af formeln, $(C_9H_{10}N_4)_2H_2SO_4$.

Diacetylderivatet, $C_9H_8N_4 . 2COCH_3$. Dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin uppvärmdes med öfverskott af ättiksyreanhydrid, hvarvid lösning lätt inträdde. Alkohol tillsattes derpå, och lösningen afdunstades på vattenbad till torrhet, hvilket förfarande upprepades ett par gånger. Den kvarvarande, brunaktiga massan — ej fullt ren cyanförening användes nämligen vid försöket — renades genom omkristalliseringar ur vatten och utspädd alkohol samt affärgades med blodlutkol.

Analys:

0,1051 g i exsickator öfver svafvelsyra torkad substans förbrändes med kopparoxid och gaf 20,5 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 747,5 mm bar. tr. och 17,8°C.

	Beräknadt:	Funnet:
N	21,7	22,2

Ett monoacetylderivat, $C_9H_9N_4 . COCH_3$, fordrar N = 25,9 %.

Föreningen är svårlöslig i vatten och kristalliserar derur i små, fina, färglösa nålar, lättlösliga i alkohol. Den smälter vid 193°C.

Ur moderlutarna erhölls ännu en förening, hvilken jag dock ej lyckades erhålla i rent tillstånd. Den har betydligt högre smältpunkt och större kväfvehalt, hvilket en kväfvebestämning på ej ren substans utvisade.

Behandling af dicyan-*m-p*-toluylendiamin med utspädd klorvätesyra vid vattenbadstemperatur. Föreningen:

$$H_3C . C_6H_3 \begin{array}{l} \diagup NH - CNH \\ \diagdown N \;=\; \overset{|}{C}OH \end{array} \quad (= C_9H_9N_3O).$$

Dicyan-*m-p*-toluylendiamin sönderdelas lätt af mineralsyror. Låter man utspädd klorvätesyra under omkring en timmes tid vid vattenbadstemperatur inverka på den samma, afskiljes en grupp NH i form af H_3N och ersättes af en atom O enligt ekvationen:

$$C_9H_{10}N_4 + H_2O = C_9H_9N_3O + H_3N.$$

Efter fulländad reaktion neutraliseras lösningen med ammoniak, hvarvid den nya föreningen genast faller ut. Den affiltreras och tvättas noga med vatten. Har man vid försöket ej användt fullt ren cyanförening, är den nya kroppen mer eller mindre färgad, hvarför den för färgens aflägsnande löses i litet klorvätesyra och affärgas med blodlutkol samt utfälles åter med ammoniak. Utbytet tycks vara kvantitativt. För analys omkristalliserades föreningen ur alkohol. Den är vattenfri.

Analyser:

1. 0,2206 g substans förbrändes med blykromat och gaf 0,4957 g CO_2 (motsv. 0,13519 g C) och 0,1076 g H_2O (motsv. 0,01196 g H).
2. 0,1517 g substans gaf vid förbränning med kopparoxid 31,3 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 770,5 mm bar. tr. och 15°C.

3. 0,1380 g substans förbrändes med kopparoxid och gaf 28,6 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 768 mm bar. tr. och 15,8°C.

	Beräknadt:		Funnet: 1.	2.	3.
C_9	108	61,7	61,3	—	—
H_9	9	5,2	5,4	—	—
N_3	42	24,0	—	24,5	24,4
O	16	9,1	—	—	—
	175	100,0			

Föreningen är ytterst svårlöslig i vatten, äfven svårlöslig i alkohol och kristalliserar derur i form af ett fint pulver. Smältpunkten ligger öfver 290°C. Föreningen kan utan synnerligen stor förlust sublimeras, och sublimatet har vanligen en svagt gul färg och visar sig under mikroskopet bestå af små taflor, ofta stjärnformigt grupperade. Föreningen är en svag bas, svagare än cyanföreningen, i det den löses lätt i syror och fälles åter af ammoniak, i köld såsom en volyminös, amorf, hvit fällning, ur kokhet lösning åter kristalliniskt i form af färglösa, mikroskopiska, platta nålar. Den är äfven en svag syra, men en ytterst svag sådan, i det den löses af kali, men faller åter ut vid inledning af kolsyra; ammoniak förmår ej lösa den samma.

Som nämdes, är föreningen en svag bas. Salterna med syror äro dock mycket obeständiga; de sönderdelas i lösning, hvilket bevisas deraf, att deras lösningar reagera surt, och att vid uppvärmning af deras vattenlösningar fri bas delvis faller ut. De sönderdelas äfven till en del vid upphettning redan vid 100°C. Som till följd häraf vid analys inga säkra värden kunnat erhållas, anför jag ej några analytiska data. Af analyserna har det dock otvätydigt framgått, att föreningen är en ensyrig bas.

Hydrokloratet är mycket lättlösligt i vatten och alkohol, olösligt i eter. Det bildar små, färglösa, fina nålar.

Kloroplatinatet bildas lätt vid tillsats af platinaklorid till en lösning af basen i klorvätesyra Det afskiljer sig dervid i form af ljusgula flockar, som under mikroskop visade sig vara otydligt kristalliniska. Det är ej synnerligen lösligt i vatten och alkohol.

Sulfatet afskiljer sig såsom små, färglösa aggregat af mikroskopiska nålar ur en lösning af basen i utspädd svafvelsyra. Det är lättlösligt i vatten och alkohol.

Nitratet utkristalliserar ur varm lösning af basen i utspädd salpetersyra i aggregat af små nålar.

Behandling af dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin med vatten i tillsmälta rör vid 150° C. Föreningen:

$$H_3C.C_6H_3\begin{cases}N = COH \\ NH-CNH\end{cases} \quad (=C_9H_9N_3O).$$

Denna förening är ej identisk, utan blott isomer med den ofvan beskrifna. Hvarpå isomerien beror, derom se nedan.

Dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin upphettas med vatten under ungefär 6 timmars tid i tillsmält rör vid 150°C. Dervid afskiljes en grupp NH och ersättes af en atom syre enligt ekvationen:

$$C_9H_{10}N_4 + H_2O = C_9H_9N_3O + H_3N.$$

Vid långvarigare upphettning ersättes äfven den andra NH-gruppen af syre enligt ekvationen:

$$C_9H_{10}N_4 + 2H_2O = C_9H_8N_2O_2 + 2H_3N.$$

Man erhåller derför vanligen föreningarna, $C_9H_9N_3O$ och $C_9H_8N_2O_2$, blandade med hvarandra, men de kunna lätt skiljas från hvarandra genom behandling med ammoniak, i det den förra är olöslig deri, den senare åter lättlöslig, hvarför denna till största delen befinner sig löst i den ammoniakaliska moderluten.

Vid rörens öppnande förefans intet tryck. Föreningen, $C_9H_9N_3O$, hade vid rörens afsvalning afsatt sig i form af mer eller mindre färgade flockar, beroende på den använda cyanföreningens renhet. De affiltrerades och behandlades med ammoniak för att bortskaffa möjligen förhandenvarande $C_9H_8N_2O_2$, om hvilken förening se nedan. För att ytterligare rena föreningen löstes den i litet saltsyra, affärgades, om det så behöfdes, med blodlutkol, fäldes åter med ammoniak och omkristalliserades ur vatten. Föreningen är vattenfri.

Analyser:

1. 0,1617 g vid 100°C. torkad substans gaf vid förbränning med blykromat 0,3633 g CO_2 (motsv. 0,09908 g C) och 0,0838 g H_2O (motsv. 0,00931 g H).

2. 0,1230 g vid 100°C. torkad substans gaf vid förbränning med kopparoxid 25,9 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 764 mm bar. tr. och 19°C.

	Beräknadt:		Funnet: 1.	2.
C_9	108	61,7	61,3	—
H_9	9	5,2	5,8	—
N_3	42	24,0	—	24,3
O	16	9,1	—	—
	175	100,0		

Föreningen är svårlöslig i vatten, dock lösligare än den isomera. Vid upphettning i kapillärrör börjar den sönderdelas vid ungefär 130°C., men är vid 290°C. ännu ej smält, men då alldeles svart. Den liknar i sitt förhållande till syror och baser fullkomligt den isomera. Af ammoniak fälles den ur sur lösning kristallinisk i fina nålar äfven i köld. Är lösningen mycket utspädd, fälles den ej till följd af lösligheten i vatten af ammoniak, under det att den isomera genast faller ut äfven ur mycket utspädda lösningar. Föreningen kan vid försigtig upphettning sublimeras, och det mer eller mindre gulfärgade sublimatet visar sig under mikroskop bestå af stjärnformigt grupperade taflor.

Denna förening liknar sålunda, som vi se, i hög grad den vid inverkan af klorvätesyra på cyanföreningen vid vattenbadstemperatur erhållna, men af deras olika löslighet i vatten och förhållande vid fällning med ammoniak ur sur lösning och vid upphettning i kapillärrör framgår, att de måste vara isomera och ej identiska. Isomerien beror antagligen på metylgruppens olika ställning till hydroxylgruppen, ty af dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin,

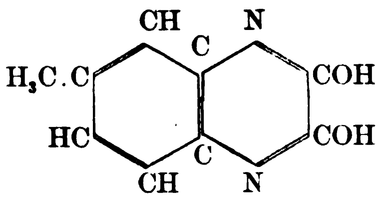
$$C_6H_3\begin{cases}CH_3(1)\\NH(3)-CNH\\NH(4)-CNH,\end{cases}$$

måste skilda föreningar uppstå, allt efter som den ena eller den andra af de begge imidgrupperna aflägsnas:

$$C_6H_3\begin{cases}CH_3(1)\\NH(3)-CNH\\N(4)=COH\end{cases}\quad\text{och}\quad C_6H_3\begin{cases}CH_3(1)\\N(3)=COH\\NH(4)-CNH.\end{cases}$$

Hvilken af dessa formler tillkommer hvardera föreningen, kan för närvarande ej afgöras.

Behandling af dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin och de begge isomera föreningarna, $C_9H_9N_3O$, med utspädd klorvätesyra i slutna rör vid 150°C. Dioxitolukinoxalin.

$(=C_9H_8N_2O_2)$.

Som vi sett, sönderdelas dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin af saltsyra vid vattenbadstemperatur på sådant sätt, att en grupp NH afskiljes under form af H_3N och ersättes af en atom O. Får åter saltsyra (eller till och med blott vatten — se ofvan) under tryck vid 150°C. inverka på den samma, går sönderdelningen ett steg längre, i det att dervid tvänne grupper NH ersättes af 2O enligt ekvationen:

$$C_9H_{10}N_4 + 2H_2O = C_9H_8N_2O_2 + 2H_3N.$$

Reaktionen förlöper glatt. Den afskilda ammoniaken bestämdes: 1,8024 g vid 130°C. torkad dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin sönderdelades, moderluten efter föreningen $C_9H_8N_2O_2$:s utkristallisering afdunstades till torrhet upprepade gånger på vattenbad, tills all fri saltsyra bortgått, och återstoden löstes i litet vatten, hvarvid något litet af föreningen, $C_9H_8N_2O_2$, stannade olöst, hvilket affiltrerades. 2,9511 g AgCl erhölls, motsvarande 0,34890 g H_3N. 100 delar $C_9H_{10}N_4$ böra gifva 19,5 delar H_3N; funnet 19,4.

Samma förening, $C_9H_8N_2O_2$, bildas ock, om utspädd saltsyra i slutna rör vid 150°C. får inverka på de begge isomera föreningarna, $C_9H_9N_3O$, enligt ekvationen:

$$C_9H_9N_3O + H_2O = C_9H_8N_2O_2 + H_3N.$$

De begge isomera föreningarna äro sålunda att betrakta såsom intermediära föreningar mellan dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin och dioxitolukinoxalin. Äfven här förlöper reaktionen glatt. Den vid reaktionen bildade ammoniaken bestämdes: 0,1876 g af den vid kokning med saltsyra vid vattenbadstemperatur erhållna föreningen, $C_9H_9N_3O$, sönderdelades; 0,1565 g AgCl, motsvarande 0,01854 g H_3N, erhölls; 100 delar $C_9H_9N_3O$ böra gifva 9,7 delar H_3N; funnet 9,9. 0,1182 g

af den vid upphettning med vatten vid 150°C. erhållna föreningen, $C_9H_9N_3O$, sönderdelades; 0,0977 g AgCl, motsvarande 0,01157 g H_3N, erhölls; 100 delar $C_9H_9N_3O$ böra gifva 9,7 delar H_3N; funnet 9,8.

Efter ett par timmars upphettning hade reaktionen försiggått. Vid rörens öppnande förefans intet tryck. Den afskilda kristallmassan affiltrerades och omkristalliserades ur vatten. Föreningen håller $^1/_2$ H_2O, som ej bortgår vid 100°C., utan först vid 135—170°C.

Analyser på vid 170°C. torkad substans:

1. 0,2352 g förbrändes med blykromat och gaf 0,5261 g CO_2 (motsv. 0,14348 g C) och 0,1084 g H_2O (motsv. 0,01204 g H).

2. 0,1996 g gaf vid förbränning med kopparoxid 28,1 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 759 mm bar. tr. och 16,5°C.

	Beräknadt:		Funnet: 1.	2.
C_9	108	61,4	61,0	—
H_8	8	4,5	5,1	—
N_2	28	15,9	—	16,3
O_2	32	18,2	—	—
	176	100,0		

Vattenbestämningarna gåfvo:

1. 0,2378 g lufttorkad substans aftog ej i vigt vid 100°C., men förlorade vid 170°C. 0,0117 g.

2. 0,2484 g förlorade vid 170°C. 0,0126 g.

	Beräknadt på $C_9H_8N_2O_2 + {}^1/_2H_2O$:	Funnet: 1.	2.
$^1/_2H_2O$	4,9	4,9	5,1.

Föreningen är svårlöslig i vatten och kristalliserar derur i färglösa, något platta nålar; äfven ganska svårlöslig i alkohol. Smältpunkten ligger öfver 290°C. Upphettad på platinableck, smälter föreningen till en färglös vätska.

Föreningen eger inga basiska egenskaper, utan är en svag syra; den löses lätt i alkalier, äfven i ammoniak, och ger metallsalter, hvilka dock äro ganska obeständiga. Karaktäristiskt är bariumsaltet, hvilket erhålles såsom en hvit, ostlik, svårlöslig fällning vid tillsats af $BaCl_2$ till en ammoniakalisk lösning af föreningen.

Föreningen är identisk med den af O. HINSBERG framstälda och beskrifna s. k. *anhydramidoxalyltoluidsyran* [1]), hvilken han

---

1) Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XV, 2690 (1882). — XVI, 1531 (1883).

erhållit dels genom reduktion med zink och isättika af nitroxalyl-toluidsyran,

$$C_6H_3\begin{cases}CH_3(1)\\NO_2(3)\\NH.CO.COOH(4),\end{cases}$$

hvarvid på samma gång, som nitrogruppen reduceras, vatten af-spaltas, dels genom upphettning af sur oxalsyrad *m-p*-toluylendiamin,

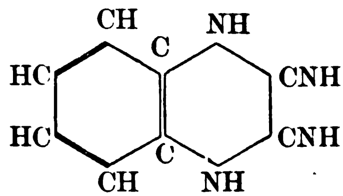
$$C_6H_3\begin{cases}CH_3(1)\\NH_2.HO_2C.COOH(3)\\NH_2.HO_2C.COOH(4).\end{cases}$$

Jag har framstält föreningen på sist nämda sätt och funnit den samma identisk med den ur dicyan-*m-p*-toluylendiamin erhållna.

Hinsberg har (l. c.) af denna förening framstält några derivat. *Natriumsaltet*, $C_9H_7N_2O_2Na$, bildar små, färglösa nålar, lättlösliga i vatten. *Silfversaltet* har formeln, $C_9H_6N_2O_2Ag_2$, och är liksom de andra salterna tämligen obeständigt. Han har äfven med ättiksyra erhållit en förening, $C_9H_8N_2O_2.CH_3COOH$, som dock sönderdelas af vatten och i värme. Försöken att genom inverkan af jodmetyl, benzylklorid och benzoylklorid på syran eller dess salter erhålla några derivat slogo alla fel. Antingen inverkade dessa kroppar ej alls, eller ock bildades — vid högre temperatur — smörjiga massor, som ej inbjödo till undersökning. Deremot erhöll han genom inverkan af fosforpentaklorid ett väl karaktäriseradt derivat af formeln, $C_9H_6N_2Cl_2$, hvari sålunda 2Cl trädt i stället för 2OH. Blandningen med fosforpentaklorid hölls vid 180°C., tills utveck-lingen af HCl och $POCl_3$ upphört. Råprodukten renades genom omkristalliseringar ur kloroform, alkohol och petroleum. Föreningen bildar snöhvita nålar af smältpunkt 114—115°C., olösliga i vatten, lösliga i alkohol, kloroform och eter. Föreningen är ytterst be-ständig, och det lyckades ej H. att genom reduktion fullständigt bortskaffa kloren och framkomma till en klorfri bas.

2) Dicyan-*o*-fenylendiamin och dess derivat.

Dicyan-*o*-fenylendiamin.

$(=C_8H_8N_4)$.

Den vid försöken använda *o*-fenylendiaminen framstäldes sålunda. En blandning af nitrobenzoylanilider försattes med beräknad mängd natronlut och destillerades i vattenånga, hvarvid *o*-nitranilin gick öfver[1]). Den sålunda erhållna *o*-nitranilinen reducerades med tenn och stark saltsyra, tennet utfäldes med zink, lösningen försattes med så mycket natronlut, tills utfäldt zinkoxidhydrat åter löst sig, och diaminen utdrogs med eter, hvilken sedan afdestillerades.

o-Fenylendiamin, erhållen ur 3 g nitroförening, löstes i 8 à 10 g alkohol, och i denna lösning, som häldes i ett profrör, inleddes en ej för stark ström cyangas under 1 à 1 $^1/_4$ timmes tid. Cyanen absorberades dervid lätt under värmeutveckling, hvilken modererades genom profrörets bespolning med vattenledningsvatten, och lösningens allt mörkare färgning. Efter fulländad gasinledning stäldes profröret, tillkorkadt, afsides. Efter tre dygns hvila hade ur den mörkbruna lösningen afsatt sig på profrörets botten en hård, nästan svart kristallmassa, utgörande oren dicyan-*o*-fenylendiamin. Utbytet var ganska dåligt; af 3 g nitroförening erhölls högst 1 g oren cyanförening.

För föreningens renande pulveriserades råprodukten noga och utkokades upprepade gånger med vatten, försatt med litet alkohol, hvarvid en brun, amorf kropp kvarblef olöst. Alkoholen afdunstades derpå på vattenbad, hvarvid något af den bruna, amorfa kroppen afskilde sig, hvilket affiltrerades. Vid vattenlösningens af-

1) LELLMANN: Ann. d. Chem. **221**, 6 (1883).

svalning afsatte sig mer eller mindre färgade nålar. Dessa affiltrerades och löstes åter i mycket utspädd alkohol och kokades med blodlutkol. Dervid erhölls föreningen i form af ett gulaktigt, kristalliniskt pulver. Fullkomligt färglös har det ej lyckats mig att erhålla denna förening, lika litet som den homologa. Föreningen håller intet kristallvatten.

Analyser:

1. 0,2052 g vid 120°C. torkad substans gaf vid förbränning med blykromat 0,4499 g CO_2 (motsv. 0,12270 g C) och 0,1031 g H_2O (motsv. 0,01147 g H).

2. 0,1056 g vid 120°C. torkad substans gaf vid förbränning med kopparoxid 32,2 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 747 mm bar. tr. och 15,4°C.

	Beräknadt:		Funnet: 1.	2.
C_8	96	60,0	59,8	—
H_8	8	5,0	5,6	—
N_4	56	35,0	—	35,0.
	160	100,0		

Föreningen liknar i sina kemiska egenskaper i hög grad den homologa. Den är mycket svårlöslig i vatten och kristalliserar derur i mikroskopiska, sexsidiga taflor; lättlöslig i alkohol. Smältpunkten ligger öfver 280°C., till hvilken temperatur föreningen kan upphettas utan att sönderdelas. Vid försigtig upphettning kan den delvis sublimeras, och sublimatet är mer eller mindre gulfärgadt.

Föreningen är en bas och ger med syror två serier salter: med en eller två molekyler enbasisk syra. Salterna af den senare serien sönderdelas af vatten och förlora dervid hälften af syran, men äro beständiga mot alkohol. Blott kloroplatinaten har jag framstält och analyserat.

Kloroplatinaten.

1. $C_8H_8N_4.2HCl.PtCl_4 + 3H_2O$ utfaller i form af guldglänsande blad af obestämd form, då till en lösning af cyanföreningen i utspädd alkohol sättes en blandning af platinaklorid och klorvätesyra. Det tvättades med alkohol, af vatten sönderdelas det. Kristallvattnet bortgår fullständigt vid 100°C.

Analys:

0,2739 g lufttorkad substans förlorade vid 100°C. 0,0234 g och gaf vid förbränning 0,0855 g Pt.

	Beräknadt på $C_8H_8N_4.2HCl.PtCl_4+3H_2O$:	Funnet:
Pt	31,3	31,2
$3H_2O$	8,7	8,5.

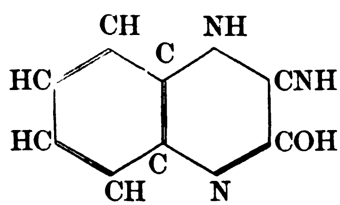
2. $(C_8H_8N_4.HCl)_2PtCl_4+H_2O$ erhålles, om föregående salt tvättas med vatten. Taflorna öfvergå dervid till små, gula nålar.

Analys:

0,1635 g lufttorkad substans förlorade vid 100° C. 0,0042 g och gaf vid förbränning 0,0425 g Pt.

	Beräknadt på $(C_8H_8N_4.HCl)_2PtCl_4+H_2O$:	Funnet:
Pt	26,1	26,0
H_2O	2,5	2,6.

Behandling af dicyan-*o*-fenylendiamin med utspädd klorvätesyra vid vattenbadstemperatur. Föreningen:

$(=C_8H_7N_3O)$.

Dicyan-*o*-fenylendiamin förhåller sig till syror på fullkomligt samma sätt som den homologa föreningen. Får utspädd klorvätesyra under ungefär en timmes tid vid vattenbadstemperatur inverka på föreningen, så afskiljes äfven här en grupp NH i form af ammoniak och ersättes af en atom syre. Efter fulländad reaktion neutraliseras lösningen med ammoniak, hvarvid den nya föreningen genast faller ut kristallinisk. Har ren cyanförening användts, erhålles föreningen fullkomligt ren och färglös, i annat fall är den mer eller mindre färgad. I sådant fall löses den samma i svag saltsyra och affärgas med blodlutkol; vid neutralisation med ammoniak fälles den ren och färglös. Utbytet tycks vara kvantitativt. Föreningen håller intet kristallvatten.

Som föreningens C- och H-halt blott föga skiljer sig från cyanföreningens, ansågs en N-bestämning vara tillräcklig.

Analys:

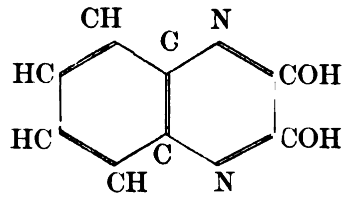
0,1727 g vid 130° C. torkad substans förbrändes med kopparoxid och gaf 39,0 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 745,5 mm bar. tr. och 15,2° C.

	Beräknadt:		Funnet:
C_8	96	59,6	—
H_7	7	4,4	—
N_3	42	26,1	25,9
O	16	9,9	—
	161	100,0	

Föreningen är ytterst svårlöslig i vatten, äfven mycket svårlöslig i alkohol. Smältpunkten ligger öfver 280° C. Föreningen kan utan synnerligen stor förlust sublimeras vid försigtig upphettning, och sublimatet är svagt gulfärgadt. Löses detta i saltsyra, fälles ur den varma lösningen vid tillsats af ammoniak fullkomligt färglösa, ytterst fina nålar, som ofta äro kvastlikt grupperade. Det är en svag bas, som ger med syror tämligen obeständiga salter; det är äfven en mycket svag syra, i det den löses af kali, men fälles åter oförändrad af kolsyra; ammoniak förmår ej lösa den samma.

Som vi ofvan sett, ger dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin vid upphettning med vatten vid 150° C. en förening, $C_9H_8N_3O$, som ej är identisk, utan isomer med den genom inverkan af saltsyra vid vattenbadstemperatur erhållna. Det hade varit af stort intresse för bedömandet af dessa begge isomera föreningars konstitution att sönderdela dicyan-*o*-fenylendiamin med vatten i slutna rör. Beror nämligen, såsom antagligt är, isomerien på metylgruppens olika ställning i föreningarna, $C_9H_8N_3O$, så borde dicyan-*o*-fenylendiamin gifva *samma* förening vid upphettning med vatten i slutna rör som vid inverkan af klorvätesyra vid vattenbadstemperatur. Dicyan-*o*-fenylendiamin är emellertid beständigare vid upphettning med vatten i slutna rör vid 150° C. än den homologa föreningen, i det att efter flere timmars upphettning vid denna temperatur blott en ytterst ringa del var sönderdelad.

Behandling af dicyan-*o*-fenylendiamin med utspädd klorvätesyra i tillsmälta rör vid 150°C. Dioxikinoxalin.

$(= C_8H_6N_2O_2)$

Vid upphettning med utspädd saltsyra i slutna rör vid 150°C. förhåller sig dicyan-*o*-fenylendiamin liksom den homologa föreningen. Dervid utträda två grupper NH under form af ammoniak och ersättas af två atomer syre. Den dervid bildade föreningen är dioxikinoxalin. Äfven den intermediära föreningen, $C_8H_7N_3O$, öfvergår vid liknande behandling under förlust af en grupp NH och upptagande af en atom syre i dioxikinoxalin. Reaktionen har i begge fallen försiggått efter några timmars upphettning. Vid rörens afsvalning utkristalliserade den nya föreningen i nästan färglösa nålar, som omkristalliserades ur vatten. Den håller en molekyl kristallvatten, som bortgår i exsickator öfver svafvelsyra eller vid upphettning.

Äfven här ansågs en N-bestämning tillräcklig.

Analys:

0,1676 g vid 120°C. torkad substans gaf vid förbränning med kopparoxid 25,2 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 755 mm bar. tr. och 15,6°C.

	Beräknadt:		Funnet:
C_8	96	59,3	—
H_6	6	3,7	—
N_2	28	17,3	17,4
O_2	32	19,7	—
	162	100,0	

En vattenbestämning gaf:

0,1881 g lufttorkad och mellan läskpapper noga utpressad substans förlorade i exsickator öfver svafvelsyra 0,0193 g. Vid 120°C. aftog den sedan ej vidare i vigt.

	Beräknadt på $C_8H_6N_2O_2 + H_2O$:	Funnet:
H_2O	10,0	10,3.

Föreningen är ej synnerligen svårlöslig i vatten, hvarur den kristalliserar i färglösa, långa, fina nålar. Smältpunkten ligger öfver 290° C. Det är en svag syra, som med baser ger ganska obeständiga salter. Den löses lätt i ammoniak, och ur den ammoniakaliska lösningen fälles vid tillsats af $BaCl_2$ bariumsaltet i form af en svårlöslig, hvit fällning. Några basiska egenskaper eger föreningen icke.

Denna förening har sedan blifvit framstäld af OSSIAN ASCHAN [1]) genom reduktion af *o*-nitroxanilsyran,

$$C_6H_4\begin{cases}NO_2(1)\\NH.CO.COOH(2),\end{cases}$$

medels tenn och koncentrerad saltsyra, hvarvid samtidigt med reduktionen vatten afspaltas. A. kallar föreningen »dioxietenylfenylendiamin.» Han uppgifver ej någon vattenhalt för föreningen, emedan han antagligen analyserat i exsickator öfver svafvelsyra torkad substans; för öfrigt öfverenstämma föreningarnas egenskaper. *Bariumsaltet* har enligt A. formeln, $(C_8H_5N_2O_2)_2Ba + 2H_2O$. Det tycks ha undgått A., att hans förening måste vara identisk med den af mig ur dicyan-*o*-fenylendiamin erhållna.

De ofvan beskrifna föreningarnas konstitution.

Sedan jag nu beskrifvit några ortodiaminers cyanadditionsprodukter och några ur dem erhållna derivat, är det lämpligt att anföra de skäl, som tala för att föreningarna verkligen ega den konstitution, som ofvan blifvit antagen.

Redan a priori var det sannolikt, att nämda föreningars konstitution vore

$$R^{II}\begin{array}{l}\diagup NH-C=NH\\ \quad\quad\quad\;\, |\\ \diagdown NH-C=NH\end{array}$$

på grund af dels analogien med cyananilin, dels de aromatiska ortoderivatens benägenhet att bilda slutna sexlediga atomkomplexer. Af de anförda fakta finnes heller intet, som står i strid med denna formel, utan fastmera flera, som tala för den samma. Föreningar, som hålla sådana atomkomplexer, äro i allmänhet beständigare än andra föreningar, och i sjelfva verket utmärkas dessa cyanföreningar

1) Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XVIII, 2936 (1885).

genom sin större beständighet i jemförelse med andra cyanadditionsprodukter.

Hinsbergs s. k. anhydramidoxalyltoluidsyra, som bildas dels genom reduktion af nitroxalyltoluidsyran, dels ock, såsom vi ofvan sett, genom inverkan af saltsyra på dicyan-*m*-*p*-toluylendiamin vid 150°C. under tryck, kan tänkas uppkomma ur amidoxalyltoluidsyran genom vattenafspaltning på följande sätt:[1])

1) $$C_6H_3\left\{\begin{array}{l}CH_3(1)\\ NH_2(3)\\ NH.CO.COOH(4)\end{array}\right. = C_6H_3\left\{\begin{array}{l}CH_3\\ N\\ NH\end{array}\right. \!\!>C.COOH + H_2O.$$

2) $$C_6H_3\left\{\begin{array}{l}CH_3\\ NH\,H\\ NH.CO.CO\,OH\end{array}\right. = C_6H_3\left\{\begin{array}{l}CH_3\\ NH-CO\\ \quad\ \ \vert\\ NH-CO\end{array}\right. + H_2O.$$

3) $$C_6H_3\left\{\begin{array}{l}CH_3\\ N\,H_2\\ NH.CO.C\,O\,OH\end{array}\right. = C_6H_3\left\{\begin{array}{l}CH_3\\ N = COH\\ \quad\ \ \ \vert\\ NH-CO\end{array}\right. + H_2O.$$

En förening af formeln 1) måste vara en stark syra och bör vid upphettning lätt afgifva kolsyra och öfvergå i en metenylbas, under det att i sjelfva verket föreningen är en ganska svag syra och kan upphettas till hög temperatur, ja till och med sublimeras, utan att sönderdelning inträder. Ej heller kan en sådan förening med fosforpentaklorid gifva någon klorid af formeln, $C_9H_6N_2Cl_2$. Häraf följer, att formeln 1) omöjligen kan tillkomma föreningen, hvarför ock cyanföreningarna sjelfva ej kunna vara sammansatta enligt schemat,

$$R''\left\langle\begin{array}{l}N\\ NH\end{array}\right\rangle C-C\left\langle\begin{array}{l}NH_2\\ NH_2\end{array}\right.,$$

ty föreningar af denna sammansättning böra i analogie med amidofenylmerkaptanamidin (se inledningen) gifva föreningar af formeln,

$$R''\left\langle\begin{array}{l}N\\ NH\end{array}\right\rangle C.COOH$$ [2]).

1) Jemför Hinsberg: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XV, 2690 (1882). — XVI, 1531 (1883). — XVII, 318 (1884).

2) A. W. Hofmann har verkligen framkastat den frågan, huruvida icke ortodiaminernas cyanföreningars konstitution skulle kunna bringas i öfverenstämmelse med *o*-amidofenylmerkaptanamidins (Ber. d. Deutsch. chem. Ges.

Återstå således formlerna 2) och 3), hvilka hafva det gemensamt, att de hålla en af kol- och kväfveatomer bestående, sexledig, sluten komplex. Föreningar af dessa formler kunna lätt tänkas uppkomma ur kroppar af sammansättningen,

$$R^{II}\begin{cases} NH-C=NH \\ \qquad\;\; | \\ NH-C=NH, \end{cases}$$

om ock de af formeln 3) icke direkt genom blott utbyte af NH mot syre. Dock synes denna sistnämda formel vara föga sannolik till följd af sin osymmetriskhet, ty hvarför skulle vid imidgruppernas utbyte mot syre blott den ena syreatomen omlagra sig med väte till hydroxyl? Ej heller formeln 3) svarar rigtigt bra mot föreningens egenskaper, ty en förening af denna formel skulle knappast ega sura sådana. Man får väl derför antaga, att föreningen,

$$C_6H_3\begin{cases} CH_3 \\ NH-CO \\ \qquad\; | \\ NH-CO, \end{cases}$$

som i första hand skulle bildas, genast öfvergår i en stabilare form,

$$C_6H_3\begin{cases} CH_3 \\ N=COH \\ \qquad | \\ N=COH. \end{cases}$$

Bildningen af kloriden, $C_9H_6N_2Cl_2$, kan förklaras lika väl ur den ena som den andra formeln.

Af det sagda framgår, att cyanadditionsprodukternas konstitution är

$$R^{II}\begin{cases} NH-C=NH \\ \qquad\;\; | \\ NH-C=NH. \end{cases}$$

De af dessa genom inverkan af saltsyra vid 150° C. under tryck bildade föreningarna äro sannolikt dioxikinoxaliner,

$$R^{II}\begin{cases} N=COH \\ \qquad | \\ N=COH. \end{cases}$$

XX, 2258 (1887)). Ehuru ortodiaminerna och *o*-amidofenylmerkaptan äro analogt sammansatta föreningar, måste man dock på ofvan anförda skäl tilldela deras cyanadditionsprodukter olika konstitution.

De intermediära föreningarna, hvilka bildas af cyanföreningarna vid inverkan af saltsyra vid vattenbadstemperatur, äro antagligen sammansatta enligt formeln,

$$R^{II}\left<\begin{array}{l}NH-C=NH \\ \qquad\ \ | \\ N\ =\ COH,\end{array}\right.$$

ty äfven här får man väl antaga närvaron af en hydroxylgrupp till följd af föreningarnas sura egenskaper. Alla dessa föreningar stå således i nära samband med HINSBERGS kinoxalinföreningar.

II. Dicyanfenylhydrazin och derur erhållna föreningar.

Vid sina vidtomfattande undersökningar öfver fenylhydrazin fann EMIL FISCHER[1]), att denna bas i *vatten*lösning lätt ger med gasformigt cyan en additiv förening, hvarvid en molekyl cyan, $(CN)_2$, och en molekyl fenylhydrazin sammansluta sig[2]). F. kallar till följd häraf den nya föreningen dicyanfenylhydrazin. Han har emellertid blott ofullständigt undersökt den samma, men af hans undersökning framgår emellertid, att föreningen visar många egendomliga förhållanden, hvilka inbjödo till förnyadt studium. Jag har derför i sammanhang med mina undersökningar öfver aromatiska ortodiaminers föreningar med cyan upptagit studiet af denna förening och dervid kommit till ganska intressanta resultat.

Dicyanfenylhydrazin.

$$\begin{array}{l}C_6H_5-N-NH_2 \\ \qquad\ \ \ | \\ \ \ NC-C=NH\end{array}\ (=C_8H_8N_4).$$

E. FISCHER (l. c.) lät först cyan inverka på smält fenylhydrazin, men erhöll dervid en mörkbrun kristallmassa, hvilkens renande

---

1) Ann. d. Chem. **190**, 138 (1877).

2) Vid inverkan af cyan på en *alkohol*lösning af fenylhydrazin bildas enligt A. SENF (Journ. f. pr. Chem. N. F. **35**, 513 (1887)) en helt annan förening, i det att dervid en molekyl cyan förenar sig med två molekyler fenylhydrazin. Se härom det följande,

dock till följd af den mängd färgade biprodukter, som förorenade den samma, erbjöd nästan oöfvervinneliga svårigheter.

Vida bättre lyckades försöken, då han inledde cyan i en kall vattenemulsion af en del fenylhydrazin och ungefär tio delar vatten. Han befordrade gasens inverkan genom tidtals upprepadt, starkt omskakande. Basen förändrade sig dervid till en gulröd, kristallinisk massa. Denna affiltrerades och löstes i 20-procentig alkohol samt affärgades till största delen med blodlutkol. Det heta filtratet gaf vid afkylning en riklig kristallisation af vackert gulfärgade, små blad. Den fullständiga reningen af substansen är dock förbunden med särskilda svårigheter, emedan den gula färgen, ehuru ej tillkommande föreningen, likväl hårdnackadt vidhäftar kristallerna och dessutom omkristallisationen ur varma lösningsmedel lätt medför delvis sönderdelning. Med en ganska stor förlust af material lyckades det dock slutligen F. att efter upprerad lösning i eter och fällning med ligroin erhålla ett nästan färglöst preparat. Genom analys bekräftade han sammansättningen, $C_8H_8N_4$. Som äfven jag utfört en kol- och vätebestämning, vill jag anföra den samma jemte de tal, F. erhållit.

Analys:

0,1955 g i exsickator torkad substans gaf vid förbränning i syrgas 0,4323 g CO_2 (motsv. 0,11790 g C) och 0,0896 g H_2O (motsv. 0,00996 g H).

	Beräknadt:		Funnet af Fischer:		af förf.:
C_8	96	60,0	59,9	60,1	60,3
H_8	8	5,0	5,4	—	5,1
N_4	56	35,0	35,0	34,6	—
	160	100,0			

Dicyanfenylhydrazin är lättlöslig i alkohol och eter, svårlöslig i vatten, nästan olöslig i ligroin. Ur kloroform och benzol, af hvilka den lätt löses i värme, kristalliserar den i små, glänsande blad. Enligt F. börjar föreningen vid 160°C. blifva brun och smälter vid något högre temperatur. Jag har funnit, att den samma smälter vid 162,5—163,5°C. under stark gasutveckling till en brun olja. Det är en bas, ty den löses lätt i utspädd saltsyra och afskiljes åter oförändrad vid neutralisation med kali, men några kristalliserande salter hafva hvarken F. eller jag kunnat erhålla. Ammoniakalisk silfverlösning reduceras genast af föreningen. Anmärkningsvärdt är dess förhållande i alkalisk lösning; den absorberar

hastigt syre ur luften och färgas rödbrun Mot syror är föreningen beständigare, enligt F. så beständig, att efter fyra timmars upphettning med rykande saltsyra i tillsmält rör vid 100° C. blott en ringa del sönderdelats, i det att en ringa mängd klorvätesyrad fenylhydrazin afskilt sig. Detta tycks dock ej vara fullt rigtigt. Jag har nämligen funnit, att redan efter några timmars upphettning med vanlig saltsyra vid vattenbadstemperatur fullständig sönderdelning inträdt, i det att dicyanfenylhydrazin dervid sönderdelats i *ammoniak, oxalsyra* och *fenylhydrazin.* Föreningen öfvergöts med vanlig saltsyra och fick stå ett par timmar på vattenbad. Vid afsvalning afskilde sig en riklig kristallisation, som kom vätskan att stelna. Kristallerna affiltrerades, och i moderluten påvisades ammoniak genom tillsats af kali och oxalsyra på vanligt sätt. De afskilda kristallerna voro lättlösliga i vatten och fäldes åter vid tillsats af rykande saltsyra i form af små, glänsande blad. De utgjorde ej annat än hydrokloratet till fenylhydrazin, hvilket en klorbestämning ock utvisade.

Analys:

0,1158 g förbrändes med klorfri kalk och gaf 0,1161 g AgCl (motsv. 0,02953 g HCl).

	Beräknadt på $C_6H_5.N_2H_3.HCl$:	Funnet:
HCl	25,3	25,5.

Sönderdelningen eger rum enligt ekvationen:

$$\begin{matrix} C_6H_5-N-NH_2 \\ NC-\overset{|}{C}=NH \end{matrix} + 4H_2O = C_6H_5.NH.NH_2 + (COOH)_2 + 2H_3N.$$

Fischer uppställer (l. c.) för dicyanfenylhydrazin formeln,

$$\begin{matrix} C_6H_5-N-NH \\ HN=\overset{|}{C}-\overset{|}{C}=NH, \end{matrix}$$

och anför såsom stöd för den samma blott denna formels analogi med cyananilins,

$$\begin{matrix} C_6H_5-NH-C=NH \\ C_6H_5-NH-\overset{|}{C}=NH, \end{matrix}$$

men tillägger reservationsvis (l. c.):

»Diese Formel hat unstreitig auf den ersten Anschein viel Gewinnendes und steht mit keiner der bisher beobachteten Reactio-

nen in Widerspruch; anderseits aber scheint es doch geboten, dieselbe nur mit Vorsicht aufzunehmen, da hier eine Atomgruppirung, für welche zur Zeit kein einziges Beispiel bekannt ist, ein aus zwei Atomen Stickstoff und zwei Atomen Kohlenstoff bestehender geschlossener Ring, angenommen ist; ich möchte dieselbe deshalb auch nur als einen vorläufigen Versuch betrachtet wissen und verschiebe ihre weitere Discussion, bis die experimentelle Untersuchung die entscheidenden Thatsachen an die Hand giebt»

Denna konstitution kan dock ej tillkomma föreningen, ty den kan ej förklara uppkomsten af några föreningar, som jag i det följande skall beskrifva, utan föreningen är med största sannolikhet sammansatt enligt schemat,

$$\begin{array}{c} C_6H_5-N-NH_2 \\ | \\ NC-C=NH. \end{array}$$

Jag skall sedan anföra de skäl, som tala för denna formel. Dicyanfenylhydrazin är sålunda analogt sammansatt som PETER GRIESS' cyankarbimidamidobenzoësyra [1]),

$$C_6H_4\begin{cases} COOH(1) \\ NH(3) \\ \quad | \\ NC-C=NH \end{cases}$$

(se inledningen sid. 10) [2]).

Formylderivatet, $C_8H_7N_4$ CHO. Dicyanfenylhydrazin kokades en stund med vattenfri myrsyra i öfverskott. Sedan den bruna lösningen kallnat, tillsattes vatten, hvarvid gulbruna flockar afskilde sig, som under mikroskop visade sig vara kristalliniska. Genom omkristalliseringar ur alkohol erhölls ett i det närmaste färglöst preparat.

---

1) Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XI, 1985 och 2180 (1878).

2) Att äfven PETER GRIESS anser denna af mig för dicyanfenylhydrazin uppstälda formel för rigtig, framgår af ett uttalande af honom i Ber. d Deutsch. chem. Ges. XVIII, 2410 (1885). Han säger nämligen der på tal om cyankarbimidamidobenzoësyran: »Ganz kürzlich hat nun Hr BLADIN durch einige interessante Versuche dargethan, dass höchst wahrscheinlich auch das von E. FISCHER beschriebene Dicyanphenylhydrazin dieser Verbindungsklasse zugezählt werden muss.»

Analys:

0,1914 g i exsickator öfver svafvelsyra torkad substans förbrändes i syrgas och gaf 0,4023 g CO_2 (motsv. 0,10972 g C) och 0,0787 g H_2O (motsv. 0,00874 g H).

	Beräknadt:		Funnet:
C_9	108	57,4	57,3
H_8	8	4,3	4,6
N_4	56	29,8	—
O	16	8,5	—
	188	100,0	

Föreningen är tämligen svårlöslig i vatten, lättlösligare i alkohol. Ur det senare lösningsmedlet kristalliserar den i form af färglösa, hårda nålar af smältpunkt 192,5—193,5°C.

Jag försökte ock att framställa ett acetylderivat, men såsom af det följande framgår, bildas vid inverkan af ättiksyreanhydrid på dicyanfenylhydrazin intet sådant, utan i stället en kondensationsprodukt under vattenafspaltning.

Upphettning af dicyanfenylhydrazin med vatten i slutna rör vid 150°C. Föreningen: $C_{16}H_{15}N_7O$.

Fischer omnämner helt kort (l. c), att vid upphettning af dicyanfenylhydrazin med vatten i slutna rör vid 150°C. under flera timmar fullständig sönderdelning inträder, hvarvid det bildas en ur varmt vatten i fina, hvita nålar kristalliserande förening, hvilken han ej vidare undersökt, ej ens analyserat.

Dicyanfenylhydrazin upphettades under ett par timmar med vatten i slutna rör vid en temperatur af 135—150°C. Vid rörens öppnande förefans blott ringa tryck. Reaktionsprodukten utgjordes af ett nästan svart, i köld sprödt harts jemte några gulaktiga flockar, och vätskan luktade ganska starkt ammoniak. Hartset utkokades upprepade gånger med vatten, och ur vattenlösningen afsatte sig vid afsvalning smutsgula flockar, hvilka renades genom omkristalliseringar ur 50-procentig alkohol.

Analyser på i exsickator öfver svafvelsyra torkad substans:

1. 0,1135 g gaf vid förbränning i syrgas 0,2470 g CO_2 (motsv. 0,06736 g C) och 0,0495 g H_2O (motsv. 0,00550 g H).

2. 0,1028 g gaf på samma sätt 0,2250 g CO_2 (motsv. 0,06136 g C) och 0,0470 g H_2O (motsv. 0,00522 g H).

3. 0,1510 g förbrändes med kopparoxid och gaf 38,8 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 756,5 mm bar. tr. och 16°C.

4. 0,1172 g gaf på samma sätt 29,7 ccm N-gas, mätt öfver kalilut vid 768 mm bar. tr. och 16,6° C.

	Beräknadt:		Funnet:			
			1.	2.	3.	4.
C_{16}	192	59,8	59,3	59,7	—	—
H_{15}	15	4,7	4,8	5,1	—	—
N_7	98	30,5	—	—	29,8	30,3
O	16	5,0	—	—	—	—
	321	100,0				

Analyserna stämma någorlunda med formeln, $C_{16}H_{15}N_7O$. Föreningen kan tänkas hafva bildats enligt ekvationen:

$$2C_8H_8N_4 + H_2O = C_{16}H_{15}N_7O + H_3N.$$

Föreningen är mycket svårlöslig i vatten, lättlöslig i alkohol; ur 50-procentig alkohol kristalliserar den samma i ytterst fina, hopfiltade nålar, hvilka vid utkristalliseringen äfven ur ganska utspädda lösningar komma vätskan att stelna. Fullkomligt färglös har jag ej lyckats erhålla föreningen, utan den har alltid äfven efter flere omkristalliseringar haft en gråaktig färg. Den smälter vid 193—194° C. Till följd af brist på material har jag ej vidare kunnat undersöka föreningen; utbytet är nämligen ytterst dåligt; af 5 g cyanförening erhölls blott 0,1—0,15 g af några gånger ur utspädd alkohol kristalliserad substans.

Benzylidendicyanfenylhydazin.

$$\begin{array}{l} C_6H_5-N-N=CH.C_6H_5 \\ \quad\ \ NC-\overset{|}{C}=NH \end{array} \quad (=C_{15}H_{12}N_4).$$

Denna förening bildas vid inverkan af benzaldehyd på dicyanfenylhydrazin.

Dicyanfenylhydrazin löstes i litet alkohol, och till lösningen sattes benzaldehyd i öfverskott. Blandningen kokades under ungefär en half timmes tid, hvarvid den bruna lösningen — ej fullt ren cyanförening användes nämligen vid försöken — antog en gulare färg. Alkoholen afdunstades derpå på vattenbad. Återstoden utgjorde en brun, smörjig massa, i hvilken kristaller afskilt sig, och som efter afsvalning stelnade. Denna återstod håller tvänne skilda föreningar, nämligen benzylidendicyanfenylhydrazin, som är gul till färgen, och en färglös kropp. Det visade sig vara förbundet med

stora svårigheter att skilja dessa begge föreningar från hvarandra, ty de hafva ungefär samma löslighet i de vanliga lösningsmedlen. Jag fann slutligen, att, om blandningen af begge löstes i alkohol och denna lösning fick frivilligt afdunsta, benzylidendicyanfenylhydrazin afskilde sig i form af gula, hårda bollar, under det att den andra föreningen dervid utkristalliserade i nålformiga kristaller, och att ur en benzollösning af blandningen gasolja utfäller hufvudsakligen den gula föreningen, under det att den färglösa till största delen stannar i lösningen. Genom att upprepade gånger fälla benzollösningar med gasolja, omkristallisera ur alkohol och utplocka de gula bollarna erhöll jag slutligen benzylidendicyanfenylhydrazin fullkomligt ren.

Analyser:

1. 0,1522 g förbrändes i syrgas och gaf 0,4049 g CO_2 (motsv. 0,11043 g C) och 0,0669 g H_2O (motsv. 0,00743 g H).

2. 0,1920 g gaf vid förbränning med kopparoxid 36,2 ccm N-gas, mätt öfver kalilut vid 767 mm bar. tr. och 15,6° C.

	Beräknadt:		Funnet: 1.	Funnet: 2.
C_{15}	180	72,6	72,6	—
H_{12}	12	4,8	4,9	—
N_4	56	22,6	—	22,6.
	248	100,0		

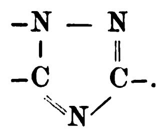
Benzylidendicyanfenylhydrazin är lättlöslig i alkohol och kristalliserar derur i rent tillstånd i spröda, ljusgula, prismatiska nålar; äfven lättlöslig i eter och benzol, svårlöslig i gasolja, olöslig i vatten. Ur en benzollösning fälles den samma af gasolja i form af vackert gula, ärtstora bollar, som under mikroskop visa sig bestå af ytterst fina nålar. Smältpunkten ligger vid 129—129,5° C. Fäld ur benzollösning medels gasolja, visar sig föreningen efter torkning starkt elektrisk och eger i torrt tillstånd en svagt gul färg.

Vid kokning af en alkohollösning af föreningen med klorvätesyra afskiljes benzaldehyd. Till följd häraf och på grund af föreningens gula färg lider det intet tvifvel, att här verkligen föreligger benzylidendicyanfenylhydrazin. Bildningen af denna förening är ett bevis för, att dicyanfenylhydrazin håller en grupp NH_2.

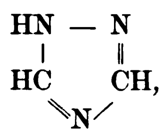
Om den samtidigt med benzylidendicyanfenylhydrazin bildade, färglösa föreningen se under »triazolföreningar», till hvilka den helt säkert måste hänföras.

A. Triazolföreningar.

Med namnet triazolföreningar betecknar jag en ny klass af organiska föreningar, som hålla en af två atomer kol och tre atomer kväfve bestående, sluten atomkomplex,

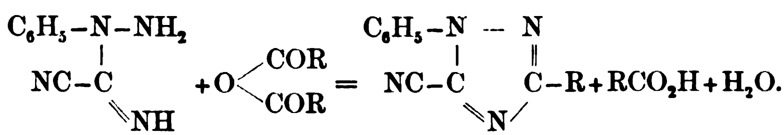

De kunna med andra ord betraktas såsom derivat af den ännu okända föreningen,

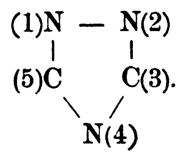
hvilken jag kallar *triazol*.

Triazolföreningar bildas vid inverkan af organiska syrors anhydrider på dicyanfenylhydrazin enligt ekvationen:

Dervid bildas, som vi se, nitriler, hvilka sedan kunna öfverföras i andra triazolföreningar.

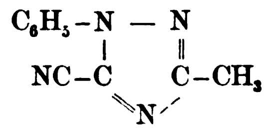
För att utmärka de substituerande gruppernas ställning föreslår jag samma beteckningssätt, som LUDWIG KNORR[1]) användt för pyrazolderivaten, nämligen att den samma betecknas med siffror enligt schemat,

Hos de ur fenylhydrazin härledda triazolderivaten erhåller den med fenyl förbundna N-atomen tecknet (1).

1) Ann. d. Chem. **238**, 137 (1887).

(1)-Fenyl-(3)-metyl-(5)-cyantriazol.

$$(= C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CN = C_{10}H_8N_4).$$

Sättes ättiksyreanhydrid i öfverskott till dicyanfenylhydrazin[1]), eger vid vanlig temperatur ingen inverkan rum, men vid upphettning löses allt lätt, och en ganska häftig reaktion under värmeutveckling inträder, så att lösningen utan vidare yttre uppvärmning en stund hålles i kokning. Den kokades sedan ytterligare en stund på plåtbad och försattes efter afsvalning med vatten, hvarvid en brun olja afskilde sig, som snart stelnade kristalliniskt. Kristallmassan utpressades noga mellan läskpapper och omkristalliserades några gånger ur alkohol, hvarvid föreningen erhölls fullkomligt ren och färglös. Den är vattenfri. Utbytet är godt.

Analyser:

1. 0,1980 g i exsickator öfver svafvelsyra torkad substans gaf vid förbränning i syrgas 0,4739 g CO_2 (motsv. 0,12925 g C) och 0,0822 g H_2O (motsv. 0,00913 g H).

2. 0,1578 g gaf vid förbränning med kopparoxid 41,8 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 756 mm bar. tr. och 15°C.

	Beräknadt:		Funnet:	
			1.	2.
C_{10}	120	65,2	65,3	—
H_8	8	4,4	4,6	—
N_4	56	30,4	—	30,9.
	184	100,0		

1) Den vid detta och alla följande försök använda dicyanfenylhydrazinen framställdes sålunda. Cyan inleddes i en emulsion af en del fenylhydrazin och ungefär sju delar vatten under ofta upprepad omskakning. Cyanföreningen afsatte sig först i fullkomligt färglösa blad, men ju längre gasinledningen varade, desto mera färgade blefvo de. Derför fortsattes ej allt för länge med inledandet af cyan. Föreningen löstes derpå i varm alkohol, och lösningen försattes med vatten, hvarvid cyanföreningen föll ut i form af glittrande blad af gråbrun färg. Det sålunda erhållna materialet renades ej vidare.

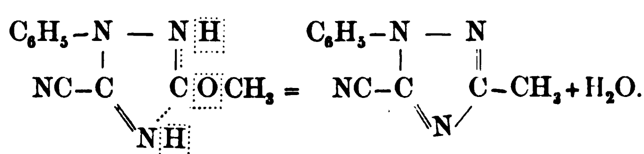
Föreningen är lättlöslig i alkohol, i synnerhet i värme, och kristalliserar derur i hårda, färglösa prismor af smältpunkt 108—108,5° C.; äfven lättlöslig i eter och kolsvafla, hvarur den vid kolsvaflans långsamma afdunstning kristalliserar i ganska stora, välutbildade prismor; svårlöslig i gasolja och mycket svårlöslig i vatten. Vid stark kokning med vatten smälter föreningen till en olja. Den visar svaga basiska egenskaper, i det den löses i syror, om ock trögt, men några salter af föreningen har jag ej kunnat framställa. Den reducerar ej, såsom dicyanfenylhydrazin, ammoniakalisk silfverlösning.

Af de anförda analytiska data framgår, att föreningens sammansättning är $C_{10}H_8N_4$, och att föreningen alltså blott genom ett plus af 2C skiljer sig från dicyanfenylhydrazin. Kroppen är syrefri, och följaktligen har ej något acetylderivat bildats. Tydligen har detta, som i första hand otvifvelaktligen bildats, genast förlorat en molekyl vatten och öfvergått i en anhydroförening:

$$C_6H_5.C_2N_4H_3 + (COCH_3)_2O = C_6H_5.C_2N_4H_2.COCH_3 + CH_3COOH \text{ och}$$

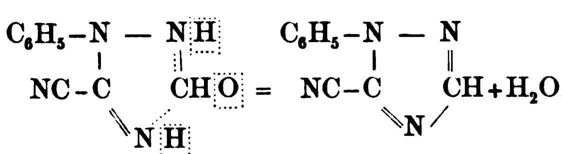
$$C_6H_5.C_2N_4H_2.COCH_3 = C_6H_5.C_2N_4.CCH_3 + H_2O.$$

Enligt den ofvan för dicyanfenylhydrazin gifna formeln måste reaktionen ha försiggått sålunda:

Föreningen är således fenylmetylcyantriazol eller fenylmetyltriazolkarbonsyrans nitril.

Då nu acetylderivatet af dicyanfenylhydrazin ej kan ega bestånd, utan i bildningsögonblicket afger vatten och öfvergår i en syrefri förening, så skulle man hafva kunnat vänta, att motsvarande kondensation skulle ega rum med formylderivatet, d. v. s. att det skulle under vattenafspaltning öfvergå i (1)-fenyl-(5)-cyantriazol:

Formylderivatet är emellertid i detta hänseende beständigare än acetylderivatet, och jag har förgäfves försökt att åstadkomma denna kondensation[1]).

(1)-Fenyl-(3)-metyl-(5)-cyantriazol kan erhållas äfven på ett annat sätt ur dicyanfenylhydrazin. Den bildas nämligen öfverraskande lätt vid behandling af nämda förening med pyrodrufsyra.

Till en omkring 50° C. varm alkohollösning af cyanföreningen sattes en ekvivalent mängd pyrodrufsyra, löst i alkohol. Reaktion inträdde genast. Sedan lösningen fått stå ett par minuter på vattenbad, fick alkoholen frivilligt afdunsta. Den kvarvarande, föga färgade massan utpressades noga mellan läskpapper från förhandenvarande olja. Genom en omkristallisering ur alkohol erhölls föreningen ren och smälte vid 108—109° C.

Analyser:

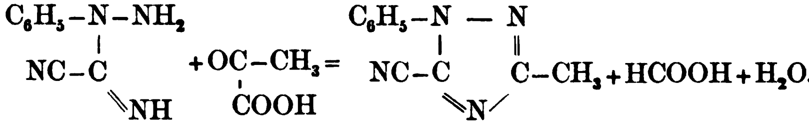
1. 0,2078 g substans förbrändes med blykromat och gaf 0,4966 g CO_2 (motsv. 0,13544 g C) och 0,0940 g H_2O (motsv. 0,01044 g H).

2. 0,1967 g substans gaf vid förbränning med kopparoxid 48,6 ccm N-gas, mätt öfver kalilut vid 774 mm bar. tr. och 12,2° C.

	Beräknadt:		Funnet: 1.	2.
C_{10}	120	65,2	65,2	—
H_8	8	4,4	5,0	—
N_4	56	30,4	—	30,3.
	184	100,0		

Att denna förening är identisk med den genom inverkan af ättiksyreanhydrid på dicyanfenylhydrazin erhållna, framgår af följande förhållanden: begge smälta vid 108—109° C., begge äro till det yttre lika och visa samma löslighetsförhållanden i de vanliga lösningsmedlen, begge saponifieras af alkoholiskt kali till en vid 176—177° C. under gasutveckling smältande karbonsyra (se nedan), och begge gifva med vätesuperoxid en vid 170° C. smältande amid (se nedan).

Reaktionen torde förlöpa på följande sätt:

1) Jemför O. WIDMANS resultatslösa försök att af formylamidooxipropyl- och formylamidopropenyl-benzoësyra erhålla kumazonsyra. Studien in der Cuminreihe. Nova Acta Reg. Soc. Sc. Ups. 1885 Sid. 87.

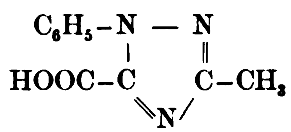
Jag hade utfört försöket i den afsigten att möjligen erhålla en förening af formeln,

$$\begin{array}{l} C_6H_5-N-N=C-CH_3 \\ \quad\;\; NC-\overset{|}{C}=N-\overset{|}{C}O, \end{array}$$

enligt ekvationen:

$$\begin{array}{l} C_6H_5-N-NH_2 \\ NC-\overset{|}{C}=NH \end{array} + \begin{array}{l} OC-CH_3 \\ HO\overset{|}{C}O \end{array} = \begin{array}{l} C_6H_5-N-N=C-CH_3 \\ \quad NC-\overset{|}{C}=N-\overset{|}{C}O \end{array} + 2H_2O.$$

(1)-Fenyl-(3)-metyl-(5)-triazolkarbonsyra.

$$(=C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CO_2H=C_{10}H_9N_3O_2).$$

Om nu den för ofvan beskrifna förening uppställda formeln är rigtig, d. v. s. om föreningen håller en nitrilgrupp, så bör denna genom lämplig behandling kunna öfverföras i en karboxylgrupp. Detta är ock i sjelfva verket förhållandet.

Fenylmetylcyantriazol kokades med öfverskott af alkoholiskt kali. Dervid utvecklades ammoniak i mängd. Kokningen fortsattes så länge, tills ammoniakutvecklingen upphört. Lösningen utspäddes derpå med vatten, och alkoholen afdunstades på vattenbad. Sedan den koncentrerade lösningen kallnat, försattes den samma försigtigt med klorvätesyra, hvarvid den nya syran afskilde sig i form af små, färglösa blad. Man måste akta sig för att tillsätta saltsyran i för stort öfverskott, ty föreningen kan då åter lösa sig i form af ett klorvätesyradt salt, hvarom se nedan. Den renades genom omkristallisering ur vatten. Reaktionen tycks förlöpa glatt, ty bildningen af någon biprodukt har ej kunnat iakttagas. Lufttorkad, är föreningen vattenfri.

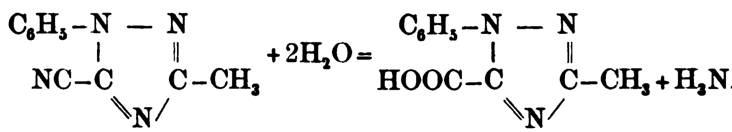
Analyser:

1. 0,2036 g i exsickator öfver svafvelsyra torkad substans gaf vid förbränning i syrgas 0,4366 g CO_2 (motsv. 0,11902 g C) och 0,0810 g H_2O (motsv. 0,00900 g H).

2. 0,1620 g i exsickator öfver svafvelsyra torkad substans gaf vid förbränning med kopparoxid 27,7 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 755 mm bar. tr. och 16°C.

	Beräknadt:		Funnet: 1.	2.
C_{10}	120	59,1	58,5	—
H_9	9	4,4	4,4	—
N_3	42	20,7	—	21,1
O_2	32	15,8	—	—
	203	100,0		

Föreningen är således den väntade fenylmetyltriazolkarbonsyran. Reaktionen förlöper sålunda:

Föreningen är lättlöslig i varmt vatten, svårlöslig i kallt och kristalliserar derur i form af färglösa, platta nålar, samlade i stora bollar; lättlöslig i alkohol, svårlöslig i eter. Den smälter under stark gasutveckling vid 176—177°C. till en gul olja. Det är en stark syra, som rodnar blått lakmuspapper och ger beständiga metallsalter.

Metyletern, $C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CO_2CH_3$, bildas lätt, om vattenfritt silfversalt (se nedan) kokas med öfverskott af jodmetyl, hvarvid AgJ afskiljes. Eterarten utdrages genom upprepade utskakningar med eter, efter hvilkens afdunstning föreningen kvarblir såsom en nästan rent hvit kristallmassa, som omkristalliseras ur 33-procentig alkohol.

Analyser:

1. 0,1856 g gaf i förbränning i syrgas 0,4140 g CO_2 (motsv. 0,11291 g C) och 0,0924 g H_2O (motsv. 0,01027 g H).

2. 0,1583 g förbrändes med kopparoxid och gaf 25,7 ccm N-gas, mätt öfver kalilut med 764 mm bar. tr. och 15,7°C.

	Beräknadt:		Funnet: 1.	2.
C_{11}	132	60,8	60,8	—
H_{11}	11	5,1	5,5	—
N_3	42	19,4	—	19,4
O_2	32	14,7	—	—
	217	100,0		

Föreningen är lättlöslig i alkohol, tämligen lättlöslig i eter, svårlöslig i vatten. Ur 33-procentig alkohol kristalliserar den samma i färglösa, hårda, till bollar förenade nålar. Den smälter vid 101—101,5° C.

Etyletern, $C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CO_2C_2H_5$, erhölls på samma sätt som metyletern ur silfversaltet genom kokning med öfverskott af jodetyl. Afskildt AgJ affiltrerades och tvättades med eter. Efter jodetylens och eterns afdunstning kvarblef en något gulaktig, tjockflytande olja, som vid uppvärmning blef lättflytande. Den analyserade substansen torkades under två månader i exsickator öfver svafvelsyra.

Analys:

0,2831 g förbrändes i syrgas och gaf 0,6418 g CO_2 (motsv. 0,17504 g C) och 0,1500 g H_2O (motsv. 0,01667 g H).

	Beräknadt:		Funnet:
C_{12}	144	62,3	61,8
H_{13}	13	5,6	5,9
N_3	42	18,2	—
O_2	32	13,9	—
	231	100,0	

Oljan är lättlöslig i alkohol, eter och benzol, svårlöslig i vatten. Den kunde ej bringas i fast form. Genom kokning med kali saponifieras den samma lätt liksom metyletern till karbonsyra. Hvarken denna eller metyletern kan framställas genom att inleda torr klorvätegas i lösningar af syran i respektive alkoholer, emedan, innan någon eterart hunnit bildas, ett klorvätesyradt salt afskiljer sig, om hvilket se nedan.

Alkalisalterna äro ytterst lättlösliga och torde knappast kunna kristallisera.

Silfversaltet, $C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CO_2Ag + 1^1/_2H_2O$, erhålles genom fällning af en neutral lösning af ammoniumsaltet med silfvernitrat. Det bildar en i vatten ytterst svårlöslig, otydligt kristallinisk, hvit fällning, som i solljus färgas brunviolett. Det uttvättades noga med vatten. Det löses ganska trögt i salpetersyra. Kristallvattnet bortgår ej i exsickator öfver svafvelsyra, men fullständigt vid 125° C.

Analyser:

1. 0,2289 g lufttorkad substans gaf vid förbränning 0,0739 g Ag.
2. 0,1943 g lufttorkad substans gaf vid förbränning 0,0627 g Ag.

3. 0,2470 g lufttorkad substans aftog ej i vigt i exsickator öfver svafvelsyra, men förlorade vid 125°C. 0,0206 g och gaf vid förbränning 0,0796 g Ag.

	Beräknadt på $C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CO_2Ag + 1^1/_2H_2O$:	Funnet: 1.	2.	3.
Ag	32,0	32,3	32,3	32,2
$1^1/_2H_2O$	8,0	—	—	8,3.

Bariumsaltet är lättlösligt i vatten. Om till en koncentrerad, kall vattenlösning af ammoniumsaltet sättes en klorbariumlösning, afskiljer det sig i form af en hartsartad hinna, som efter någon tid öfvergår till hvita flockar, som under mikroskop visade sig bestå af ytterst fina nålar.

Blysaltet, $(C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CO_2)_2Pb + 2^1/_2H_2O$. Om blynitratlösning sättes till en varm, (ej kokhet) neutral vattenlösning af ammoniumsaltet, faller detta salt ut i form af en tung, hvit fällning, som under mikroskop visade sig bestå af små, spolformiga, skarpt tillspetsade nålar. Ur kall lösning åter fälles det samma såsom en hvit, ganska volyminös, amorf fällning. Vid tillsats af blynitrat till en kokande lösning afskiljer det sig såsom en hartsig hinna, liknande bariumsaltet, hvilken snart stelnar kristalliniskt. Saltet är svårlösligt i vatten; en vattenlösning löddrar sig vid omskakning som såpa. Kristallvattnet bortgår ej i exsickator öfver svafvelsyra, men fullständigt vid upphettning vid 125°C. Vid ungefär 150°C. i torkskåp smälter saltet och sönderdelas delvis. För analys tvättades det samma noga med vatten.

Analyser:

1. 0,2491 g lufttorkadt salt, erhållet genom fällning i köld, förlorade i vigt vid 125°C. 0,0170 g och gaf efter afrykning med svafvelsyra 0,1147 g $PbSO_4$ (motsv. 0,07836 g Pb).

2. 0,2539 g lufttorkadt salt, erhållet genom fällning ur varm lösning, aftog ej i vigt i exsickator öfver svafvelsyra, men förlorade vid 125°C. 0,0182 g.

	Beräknadt på $(C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CO_2)_2Pb + 2^1/_2H_2O$:	Funnet: 1.	2.
Pb	31,6	31,5	—
$2^1/_2H_2O$	6,9	6,8	7,2.

Kopparsaltet, $(C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CO_2)_2Cu + 1^1/_2H_2O$, kan erhållas dels genom tillsats af kopparkloridlösning till en varm, neutral lösning af ammoniumsaltet, hvarvid det samma genast faller ut i form af ljusblåa, mikroskopiska nålar, dels genom tillsats af koppar-

kloridlösning till en varm vattenlösning af den fria syran, i hvilket fall saltet erhålles vackert kristalliseradt i form af små, långsträckta taflor af ljusblå färg. Det är mycket svårlösligt i vatten. Kristallvattnet bortgår delvis i exsickator öfver svafvelsyra och fullständigt vid 125°C., hvarvid saltet antar en smutsblå färg. Det uttvättades noga med vatten.

Analyser på lufttorkadt salt:

1. 0,2331 g gaf vid förbränning 0,0365 g CuO (motsv. 0,02915 g Cu).
2. 0,2305 g gaf vid förbränning 0,0364 g CuO (motsv. 0,02907 g Cu).
3. 0,3152 g förlorade vid 125°C. 0,0190 g.
4. 0,1612 g förbrändes och gaf 0,0256 g CuO (motsv. 0,02045 g Cu).
5. 0,3110 g förlorade vid 135°C. 0,0174 g.
6. 0,2238 g förlorade vid 150°C. 0,0114 g.
7. 0,1663 g förbrändes i syrgas och gaf 0,2972 g CO_2 (motsv. 0,08105 g C) och 0,0585 g H_2O (motsv. 0,00650 g H).

	Beräknadt	Funnet:						
	på $(C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CO_2)_2Cu + 1^1/_2 H_2O$:	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
C	48,5	—	—	—	—	—	—	48,7
H	3,8	—	—	—	—	—	—	3,9
Cu	12,8	12,5	12,6	—	12,7	—	—	—
$1^1/_2 H_2O$	5,5	—	—	6,0	—	5,6	5,1	—

Analyserna 1—3 utfördes på salt, erhålles genom fällning ur ammoniumsaltet, 4—7 åter på salt, som erhållits direkt ur syran.

Analys på vattenfritt salt:

0,2338 g vid 135°C. torkadt salt gaf vid förbränning 0,0397 g CuO (motsv. 0,03171 g Cu).

	Beräknadt på $(C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CO_2)_2Cu$:	Funnet:
Cu	13,6	13,6.

Hydrokloratet, $C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CO_2H.HCl$. Syran visar ock basiska egenskaper, i det att den ger ett väl kristalliserande klorvätesyradt salt. Hon löses trögt i kokande saltsyra, och vid lösningens afsvalning utkristalliserar saltet i form af små, färglösa, långsträckta taflor. Af vatten sönderdelas det samma, likaså vid upphettning vid 100—110°C., då det så småningom afger allt klorväte. Det är vattenfritt.

Analyser:

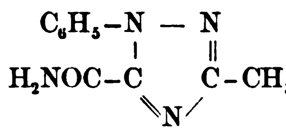
1. 0,1940 g lufttorkad substans aftog ej i vigt i exsickator öfver svafvelsyra och gaf efter förbränning med klorfri kalk 0,1184 g AgCl (motsv. 0,03012 g HCl).

2. 0,1653 g substans förlorade så småningom vid 100—110°C. 0,0256 g, hvarefter återstoden visade sig vara klorfri.

	Beräknadt på $C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CO_2H.HCl$:	Funnet: 1.	2.
HCl	15,2	15,5	15,5.

Vid tillsats af platinaklorid till en lösning af hydrokloratet i saltsyra erhålles intet kloroplatinat.

(1)-Fenyl-(3)-metyl-(5)-triazolkarbonsyrans amid.

$(= C_6H_5.C_2N_3(CH_3).CONH_2 = C_{10}H_{10}N_4O)$.

Denna förening bildas lätt, om alkoholisk ammoniak under 14 dagars tid får vid vanlig temperatur i slutet kärl inverka på etyletern. Efter denna tids förlopp afdunstas lösningen till torrhet, den gulaktiga återstoden utpressas från litet osönderdelad eterart och omkristalliseras ur alkohol. Föreningen kan ock lätt erhållas enligt RADZISZEWSKIS metod att af nitriler framställa motsvarande amider [1]. Man låter för detta ändamål en treprocentig vätesuperoxidlösning vid 50—80°C inverka på en med ett par droppar kalilut försatt alkohollösning af fenylmetylcyantriazol. Reaktionen försiggår under utveckling af syrgas. Efter fulländad reaktion neutraliseras lösningen med saltsyra och koncentreras genom afdunstning på vattenbad. Vid afsvalning afskiljer sig amiden och omkristalliseras ur alkohol. Utbytet är nästan kvantitativt, all den stund blott en mycket ringa del af nitrilen genom kalits inverkan saponifieras till karbonsyra, hvilken lätt kan bortskaffas, om vid omkristalliseringen några droppar ammoniak tillsättes, då den såsom ammoniumsalt kvarstannar i moderluten. Föreningen är vattenfri. Den analyserade substansen framställdes ur etyletern.

Analyser:

1. 0,2221 g lufttorkad substans förbrändes i syrgas och gaf 0,4816 g CO_2 (motsv. 0,13135 g C) och 0,1013 g H_2O (motsv. 0,01126 g H).

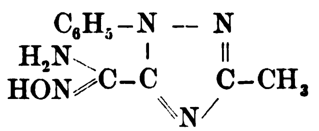
2. 0,2043 g lufttorkad substans gaf vid förbränning med kopparoxid 48,6 ccm N-gas, mätt öfver kalilut vid 761 mm bar. tr. och 17°C.

1) Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XVIII, 355 (1885).

	Beräknadt:		Funnet: 1.	2.
C_{10}	120	59,4	59,1	—
H_{10}	10	5,0	5,1	—
N_4	56	27,7	—	28,1
O	16	7,9	—	—
	202	100,0		

Föreningen är lättlöslig i alkohol och varmt vatten, svårlöslig i kallt, svårlöslig i eter. Den bildar små, färglösa prismor af smältpunkt 170° C. Vid kokning med kali öfvergår den lätt i karbonsyra.

Amidoximen:

$(=C_6H_5.C_2N_3(CH_3)\,C(NOH)NH_2 = C_{10}H_{11}N_5O)$.

En lösning af fenylmetylcyantriazol i alkohol försattes med en beräknad mängd hydroxylamin, löst i vatten och beredd af hydrokloratet och soda. Skulle dervid nitrilen falla ut, så tillsättes mera alkohol, tills lösning inträdt. Blandningen hölls under ungefär en timmes tid vid en temperatur af ungefär 50° C., hvarpå alkoholen afdunstades. Den afskilda kristallmassan tvättades med vatten och omkristalliserades ur alkohol. Föreningen håller intet kristallvatten.

Analyser:

1. 0,2238 g lufttorkad substans förbrändes med blykromat och gaf 0,4517 g CO_2 (motsv. 0,12319 g C) och 0,1121 g H_2O (motsv. 0,01246 g H).

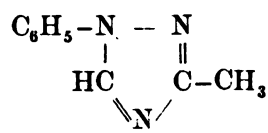
2. 0,1735 g lufttorkad substans aftog ej i vigt vid 110° C. och gaf vid förbränning med kopparoxid 47,9 ccm N-gas, mätt öfver kalilut vid 752 mm bar. tr. och 12° C.

3. 0,1450 g förbrändes med kopparoxid och gaf 40,3 ccm N-gas, mätt öfver kalilut vid 748 mm bar. tr. och 17° C.

	Beräknadt:		Funnet: 1.	2.	3.
C_{10}	120	55,3	55,0	—	—
H_{11}	11	5,1	5,6	—	—
N_5	70	32,2	—	32,9	32,4
O	16	7,4	—	—	—
	217	100,0			

Föreningen är ytterst svårlöslig i vatten, äfven svårlöslig i alkohol, ur hvilket senare lösningsmedel den kristalliserar i silfverglänsande blad, som under sönderdelning smälta vid 208—211°C. Liksom amidoximer i allmänhet är denna både en syra och en bas, i det den lätt löses både i alkalier och syror. I ammoniak är den dock olöslig och fälles deraf en sur lösning i form af små, hvita nålar. Ättiksyreanhydrid inverkar redan i köld på amidoximen och ger en ur alkohol i platta nålar kristalliserande förening, som smälter vid 148°C. Den är lättlöslig i alkohol, ytterst svårlöslig i vatten och eter och eger blott basiska egenskaper, i det den lätt löses af syror. Vid kokning med alkoholiskt kali regenereras amidoximen, hvarför föreningen sannolikt är ett acetylderivat.

(1)-Fenyl-(3)-metyltriazol.

$(=C_6H_5.C_2N_3(CH_3)\,H = C_9H_9N_3)$.

Fenylmetyltriazolkarbonsyran upphettades i svafvelsyrebad vid 180°C. Syran smälte dervid och afgaf i mängd kolsyra, som påvisades genom inledning af gasen i barytvatten. Sedan kolsyreutvecklingen upphört, hvilket snart inträffade, återstod en något brun olja, som destillerades försigtigt, hvarvid en svagt gul, tjock olja gick öfver, men en stor del af materialet sönderdelades till ett svart harts, som vid starkare upphettning afgaf ammoniak.

Analys:

0,3524 g destillerad olja förbrändes i syrgas och gaf 0,8678 g CO_2 (motsv. 0,23667 g C) och 0,1945 g H_2O (motsv. 0,02161 g H).

	Beräknadt:		Funnet:
C_9	108	67,9	67,2
H_9	9	5,7	6,1
N_3	42	26,4	—
	159	100,0	

Oljan är lättlöslig i alkohol och eter, olöslig i vatten. Hon eger en aromatisk lukt, påminnande om acetamid. Den kan vid försigtig upphettning delvis destilleras. Till följd af det ringa

material, jag hittills haft under händerna, har jag ej säkert kunnat bestämma kokpunkten, hvilken dock tycks ligga i närheten af 250° C. Föreningen är en svag bas, och salterna sönderdelas af vatten.

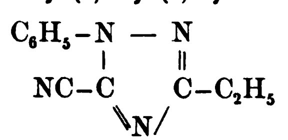
Kloroplatinatet, $(C_9H_9N_3.HCl)_2PtCl_4 + H_2O$, erhölls genom tillsats af platinaklorid och rykande saltsyra till en alkohollösning af basen. Efter några ögonblick kristalliserade saltet ut i form af citrongula taflor, som smälte vid 122—124° C under ringa gasutveckling. Saltet sönderdelas af vatten. Till följd af dess obeständighet gaf analysen blott tillnärmelsevis stämmande värden. Kristallvattnet bortgår i exsickator öfver svafvelsyra.

Analys:

0,2259 g lufttorkadt salt förlorade i exsickator öfver svafvelsyra 0,0043 g; vid 80° C. aftog det ej vidare i vigt. Vid förbränning erhölls 0,0575 g Pt.

	Beräknadt på $(C_9H_9N_3.HCl)_2PtCl_4 + H_2O$:	Funnet:
Pt	26,1	25,5
H_2O	2,4	1,9.

(1)-Fenyl-(3)-etyl-(5)-cyantriazol.

$(= C_6H_5.C_2N_3(C_2H_5).CN = C_{11}H_{10}N_4)$.

Propionsyreanhydrid inverkar på dicyanfenylhydrazin på samma sätt som ättiksyreanhydrid. Vid vanlig temperatur eger ingen inverkan rum, utan reaktionen inträder först vid uppvärmning. Sedan lösningen af dicyanfenylhydrazin i öfverskott af propionsyreanhydrid kokats under några minuter på plåtbad, fick den kallna och försattes med vatten, hvarvid en brun olja afskilde sig, som småningom vid afkylning stelnade kristalliniskt. Kristallisationen påskyndas, om en kristall af föreningen kastas i oljan. Kristallmassan utpressades derpå mellan läskpapper och löstes i mycket alkohol, vid hvilkens frivilliga afdunstning föreningen afskilde sig i form af platta nålar. Ur koncentrerad, varm alkohollösning afskiljer den sig såsom oljedroppar till följd af den låga smältpunkten. Jag försökte rena föreningen genom att destillera den samma i vattenånga, men den befans ej vara flyktig deri. Den är vattenfri.

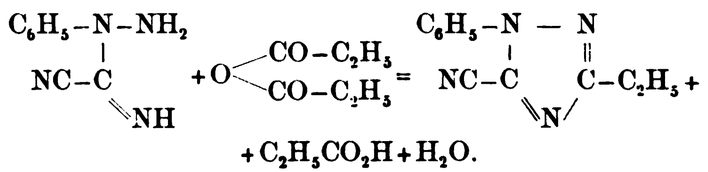
Analyser:

1. 0,1788 g i exsickator öfver svafvelsyra torkad substans förbrändes i syrgas och gaf 0,4352 g CO_2 (motsv. 0,11870 g C) och 0,0860 g H_2O (motsv. 0,00956 g H).

2. 0,1563 g på samma sätt torkad substans gaf vid förbränning med kopparoxid 38,7 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 756 mm bar. tr. och 16,6°C.

	Beräknadt:		Funnet: 1.	Funnet: 2.
C_{11}	132	66,7	66,4	—
H_{10}	10	5,0	5,3	—
N_4	56	28,3	—	28,6.
	198	100,0		

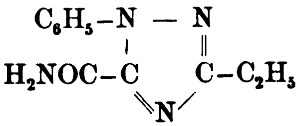
Af analysen framgår, att, såsom det var att vänta, äfven här intet propionylderivat, utan en kondensationsprodukt bildats enligt ekvationen:

Fenyletylcyantriazol är lättlöslig i alkohol och eter, mycket svårlöslig i vatten. Den kristalliserar ur alkohol i ganska stora, färglösa, platta nålar af smältpunkt 37,5—38°C. Den är liksom den homologa föreningen en ytterligt svag bas.

Genom kokning med alkoholiskt kali öfverföres denna nitril lika lätt som den homologa i motsvarande karbonsyra. Jag har ej ännu vidare undersökt denna syra. Blott amiden har jag framstält och analyserat.

(1)-Fenyl-(3)-etyl-(5)-triazolkarbonsyrans amid.

$(=C_6H_5.C_2N_3(C_2H_5).CONH_2 = C_{11}H_{12}N_4O)$.

Denna framstäldes ur nitrilen enligt RADZISZEWSKIS metod (l. c.) på alldeles samma sätt som fenylmetyltriazolkarbonsyrans amid ur

motsvarande nitril. Föreningen renades genom omkristalliseringar ur alkohol.

Analyser:

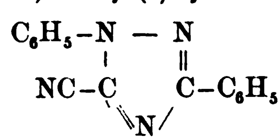
1. 0,1974 g i exsickator öfver svafvelsyra torkad substans gaf vid förbränning med blykromat 0,4372 g CO_2 (motsv. 0,11924 g C) och 0,1080 g H_2O (motsv. 0,01200 g H).

2. 0,1795 g i exsickator torkad substans gaf vid förbränning med kopparoxid 40,0 ccm N-gas, mätt öfver kalilut vid 758,5 mm bar. tr. och 19°C.

	Beräknadt:		Funnet: 1.	2.
C_{11}	132	61,1	60,4	—
H_{12}	12	5,6	6,1	—
N_4	56	25,9	—	26,1
O	16	7,4	—	—
	216	100,0		

Föreningen är svårlöslig i vatten och eter, lättlöslig i alkohol, hvarur den kristalliserar i hårda aggregat af små prismor. Den smälter utan sönderdelning vid 152—152,5°C. Vid kokning med alkoholiskt kali öfverföres föreningen i motsvarande karbonsyra.

(1.3)-Difenyl-(5)-cyantriazol.

$$(=(C_6H_5)_2.C_2N_3.CN=C_{15}H_{10}N_4).$$

Såsom ofvan sid. 47 nämdes, bildas vid inverkan af benzaldehyd på dicyanfenylhydrazin tvänne föreningar, en gul, nämligen benzylidendicyanfenylhydrazin, och en färglös. Denna sistnämda befinner sig till stor del i moderlutarna efter den gula föreningens utfällning ur benzollösning med gasolja. Koncentreras dessa, afsätta sig bruna, nålformiga kristaller jemte en svart tjära. Kristallerna affiltreras, tvättas med alkohol för att bortskaffa den vidhäftande tjäran samt renas genom omkristallisering ur alkohol och fällning ur benzollösning genom tillsats af dubbla volymen gasolja.

Analyser på vid 100°C. torkad substans:

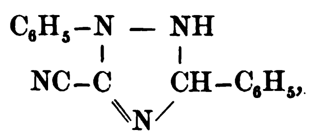
1. 0,2024 g förbrändes i syrgas och gaf 0,5428 g CO_2 (motsv. 0,14804 g C) och 0,0789 g H_2O (motsv. 0,00877 g H).

2. 0,1753 g gaf på samma sätt 0,4711 g CO_2 (motsv. 0,12848 g C) och 0,0693 g H_2O (motsv. 0,00770 g H).

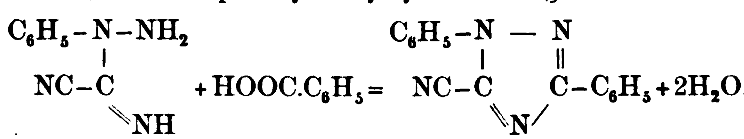
3. 0,1477 g gaf vid förbränning med kopparoxid 28,4 ccm N-gas, mätt öfver kalilut vid 755 mm bar. tr. och 14.2°C.

	Beräknadt:		Funnet:		
			1.	2.	3.
C_{15}	180	73,2	73,1	73,3	—
H_{10}	10	4,1	4,3	4,4	—
N_4	56	22,7	—	—	22,8.
	246	100,0			

Af analyserna framgår otvätydigt, att föreningens sammansättning är $C_{15}H_{10}N_4$. Föreningen håller således 2H mindre än benzylidendicyanfenylhydrazin, och till följd af dess egenskaper är det i högsta grad sannolikt, att det här föreligger difenylcyantriazol. Möjligen har vid benzaldehydens inverkan på dicyanfenylhydrazin i första hand bildats ett dihydreradt triazolderivat,

hvilket genast oxiderats och förlorat 2H [1]); eller ock har benzoësyran, hvaraf den vid försöken använda benzaldehyden var starkt förorenad, inverkat på dicyanfenylhydrazin enligt ekvationen:

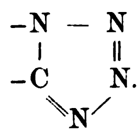

Föreningen är mycket lättlöslig i benzol, lättlöslig i eter, tämligen lättlöslig i alkohol, svårlöslig i gasolja och olöslig i vatten. Ur benzollösning fälles den samma af gasolja i små, fullkomligt färglösa nålar af smältpunkt 156—156,5°C. Vid kokning med alkoholiskt kali utvecklas ammoniak, och det bildas en väl kristalliserande syra. Vid förbränningen i skepp destillerade substansen utan att kvarlemna något kol.

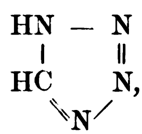
1) Jemför fenazins bildning af pyrokatekin och o-fenylendiamin. C. Ris: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XIX, 2206 (1886).

B. Tetrazolföreningar.

Med tetrazolföreningar förstår jag en ny klass föreningar, som hålla en af en atom kol och fyra atomer kväfve bestående, sluten atomkomplex,

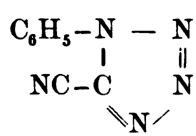

De kunna betraktas såsom derivat af den ännu okända föreningen,

hvilken jag kallar *tetrazol.*

Fenylcyantetrazol.

$(=C_6H_5.CN_4.CN=C_8H_5N_5)$.

Denna egendomliga förening bildas vid inverkan af salpetersyrlighet på dicyanfenylhydrazin.

E. FISCHER säger (l. c.), att om man tillsätter natriumnitrit till en svafvelsyrad lösning af dicyanfenylhydrazin, afskiljer sig utan gasutveckling en hvit, flockig, kristallinisk kropp, som han anser vara en nitrosoförening, men som skiljer sig från andra nitrosoföreningar genom sin stora beständighet. F. har ej vidare undersökt denna förening, ej ens analyserat den samma. Hans uppgift är dock ej fullt öfverenstämmande med verkliga förhållandet. Visserligen erhåller man vid inverkan af ett alkalinitrit på dicyanfenylhydrazin i svafvelsyrelösning en mycket beständig förening, men denna är icke den produkt, som man i första hand erhåller,

utan först bildas en ytterst obeständig förening, som möjligen är en nitrosoförening, genom hvilkens upphettning den beständiga bildas.

Dicyanfenylhydrazin löstes i vanlig svafvelsyra, och till den koncentrerade, afkylda lösningen sattes på en gång en ej för koncentrerad lösning af beräknad mängd kaliumnitrit. Ingen gasutveckling egde dervid rum. Vätskan stelnade nästan genast af en afskild, gråaktig kristallmassa, bestående af mikroskopiska nålar. Denna förening är dock ytterligt obeständig; i fuktigt tillstånd håller den sig någorlunda, men torr förhartsas den genast, hvarför den ej kan erhållas i ett för analys lämpligt skick. Den affiltrerades hastigt och tvättades med litet vatten för att bortskaffa största delen af syran, hvarpå den nedspolades med vatten i en bägare, som genast uppvärmdes på plåtbad. Inom kort smälte föreningen under stark gasutveckling till en svartbrun olja, som efter afkylning förr eller senare stelnade kristalliniskt. Den affiltrerades [1]), tvättades med vatten och destillerades i vattenånga, hvarvid en svagt gul olja gick öfver, som i kylröret stelnade kristalliniskt. I kolfven kvarblef en brunsvart olja, som vid afsvalning stelnade till ett sprödt harts. Utbytet utgjorde ungefär 45—50 % af beräknad mängd. Efter en omkristallisering ur alkohol var föreningen fullkomligt ren och färglös. Den är vattenfri.

Analyser:

1. 0,1600 g öfver svafvelsyra torkad substans förbrändes i syrgas och gaf 0,3298 g CO_2 (motsv. 0,08995 g C) och 0,0492 g H_2O (motsv. 0,00547 g H). (Vid förbränningen i skepp måste man upphetta försigtigt, ty annars kan explosion inträffa).

2. 0,1854 g gaf vid förbränning med kopparoxid 66,1 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 754,5 mm bar. tr. och 15,8° C.

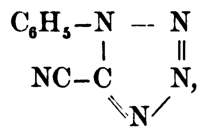
	Beräknadt:		Funnet: 1.	2.
C_8	96	56,2	56,2	—
H_5	5	2,9	3,4	—
N_5	70	40,9	—	41,3.
	171	100,0		

Föreningen är lättlöslig i alkohol, eter och benzol, ytterligt svårlöslig i vatten. Den utmärkes för stor kristallisationsförmåga. Ur alkohol kristalliserar den i långa (ofta öfver tumslånga) nålar.

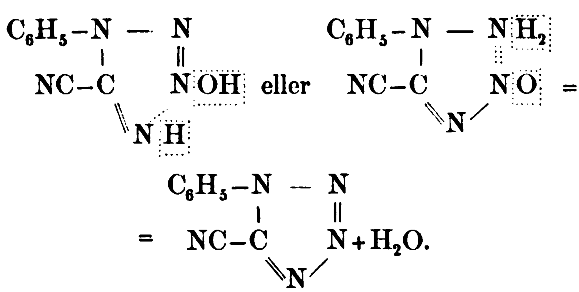
1) Skulle oljan ej stelna, kan den utdragas med eter och efter eterns afdestillering destilleras i vattenånga.

Den smälter vid 55,5—56°C.; är fullkomligt indifferent mot syror och baser. Den angripes ej af kokande, fri brom, men löses deri.

Som analysen utvisar, är föreningen syrefri och eger en för en aromatisk förening ovanligt hög kväfvehalt. Dess konstitution kan ej med den för dicyanfenylhydrazin antagna formeln vara annan än

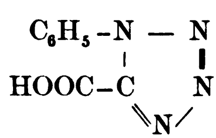

och föreningen är alltså den första kända representanten för tetrazolföreningar, nämligen fenylcyantetrazol. Den först bildade, obeständiga produkten är antagligen en diazo- eller nitrosoförening, som vid upphettning afger vatten, hvarvid sammanslutning mellan kväfveatomerna eger rum:

Gasutvecklingen, som samtidigt eger rum, står ej i något samband med anhydroföreningens bildande, utan måste bero på uppkomsten af de hartsiga biprodukterna. Också förlöper, som vi sett, reaktionen långt ifrån glatt. Den kondensation, som eger rum vid salpetersyrlighets och organiska syreanhydriders inverkan på dicyanfenylhydrazin, är således fullkomligt likartad.

Fenyltetrazolkarbonsyra.

$(= C_6H_5.CN_4.CO_2H = C_8H_6N_4O_2)$.

Är nu föregående förening en nitril, bör den genom lämplig behandling kunna öfverföras i motsvarande karbonsyra. Detta är ock fallet.

Nitrilen kokades med alkoholiskt kali, hvarvid ammoniak utvecklades i mängd, och inom kort stelnade lösningen af ett afskildt, glänsande kaliumsalt. Vatten tillsattes, tills saltet åter löst sig, och alkoholen afdunstades på vattenbad. Efter afsvalning — skulle dervid saltet åter afskilja sig, tillsättes ytterligare något vatten — försattes lösningen med saltsyra, hvarvid den nya syran utkristalliserade i form af fina, färglösa nålar. Efter en omkristallisering ur vatten är syran ren. Reaktionen tycks förlöpa fullkomligt glatt. Kristalliserad ur vatten, håller syran en molekyl kristallvatten, som den förlorar i exsickator öfver svafvelsyra.

Analyser på vattenhaltig syra:

1. 0,1617 g lufttorkad substans förbrändes i syrgas och gaf 0,2725 g CO_2 (motsv. 0,07432 g C) och 0,0600 g H_2O (motsv. 0,00667 g H).

2. 0,1354 g lufttorkad substans gaf vid förbränning med kopparoxid 31,7 ccm N-gas, mätt öfver vatten vid 765 mm bar. tr. och 17°C.

3. 0,2034 g lufttorkad substans förlorade i exsickator öfver svafvelsyra 0,0175 g; vid upphettning vid 100°C. förblef vigten konstant.

	Beräknadt på $C_8H_6N_4O_2 + H_2O$:		Funnet: 1.	2.	3.
C_8	96	46,2	46,0	—	—
H_8	8	3,8	4,1	—	—
N_4	56	26,9	—	27,4	—
O_3	48	23,1	—	—	—
	208	100,0			
H_2O		8,7	—	—	8,6.

Analys på vattenfri syra:

0,1805 g i exsickator öfver svafvelsyra torkad substans förbrändes i syrgas och gaf 0,3315 g CO_2 (motsv. 0,09041 g C) och 0,0518 g H_2O (motsv. 0,00576 g H).

	Beräknadt:		Funnet:
C_8	96	50,5	50,1
H_6	6	3,2	3,2
N_4	56	29,5	—
O_2	32	16,8	—
	190	100,0	

Fenyltetrazolkarbonsyran är tämligen lättlöslig i alkohol, svårlöslig i eter. Den är äfven tämligen löslig i vatten och smälter

under vatten vid kokning till en olja. Ur kokhet, koncentrerad vattenlösning afskiljer den sig derför vid begynnande afsvalning såsom små oljedroppar, hvilka dock snart stelna kristalliniskt. Ur ej för koncentrerad vattenlösning kristalliserar föreningen i fina, färglösa, ganska långa nålar. Vattenfri, smälter den under ringa gasutveckling vid 137—138°C. till en färglös olja. Vid 150°C. blir gasutvecklingen starkare. Det är en ganska stark syra, som ger beständiga metallsalter; några basiska egenskaper eger den icke.

Metyletern, $C_6H_5.CN_4.CO_2CH_3$, erhölls genom inledande af torr klorvätegas i en metylalkoholisk lösning af syran till nära mättning. Lösningen afdunstades derpå på vattenbad till torrhet, återstoden behandlades med litet ammoniak för att utdraga oangripen syra, och det dervid olösta omkristalliserades ur metylalkohol.

Analys:

0,1427 g i exsickator öfver svafvelsyra torkad substans gaf vid förbränning i syrgas 0,2753 g CO_2 (motsv. 0,07508 g C) och 0,0516 g H_2O (motsv. 0,00573 H).

	Beräknadt:		Funnet:
C_9	108	52,9	52,6
H_8	8	3,9	4,0
N_4	56	27,5	—
O_2	32	15,7	—
	204	100,0	

Föreningen är lättlöslig i metyl- och etylalkohol och eter, svårlöslig i vatten. Den kristalliserar ur metylalkohol i färglösa, glänsande, långsträckta taflor, som vid långsam utkristallisering kunna blifva tumslånga. Den smälter vid 116°C.

Etyletern, $C_6H_5.CN_4.CO_2C_2H_5$, erhölls på samma sätt som metyletern genom att inleda torr klorvätegas i en lösning af syran i etylalkohol till nära mättning. Den renades genom omkristallisering ur alkohol.

Analyser:

1. 0,1483 g i exsickator öfver svafvelsyra torkad substans förbrändes i syrgas och gaf 0,2962 g CO_2 (motsv. 0,08078 g C) och 0,0635 g H_2O (motsv. 0,00706 g H).

2. 0,1655 g i exsickator öfver svafvelsyra torkad substans gaf vid förbränning med kopparoxid 36,6 ccm N-gas, mätt öfver kalilut vid 750 mm bar. tr. och 14°C.

	Beräknadt:		Funnet: 1.	2.
C_{10}	120	55,0	54,5	—
H_{10}	10	4,6	4,8	—
N_4	56	25,7	—	26,0
O_2	32	14,7	—	—
	218	100,0		

Föreningen är lättlöslig i alkohol och eter, svårlöslig i vatten. Ur alkohol kristalliserar den i små, färglösa nålar af smältpunkt 73,5—74° C. Vid kokning med kali soponifieras den liksom metyletern till karbonsyra.

Kaliumsaltet, $C_6H_5.CN_4.CO_2K$, erhölls vid framställning af syran vid kokning af nitrilen med alkoholiskt kali. Det tvättades med alkohol. På sådant sätt framstäldt, bildar det silfverglänsande blad. Det är lättlösligt i vatten, svårlösligt i alkohol. Ur koncentrerad vattenlösning afskiljer det sig i form af långa, färglösa nålar. Vid förbränning förpuffar ej saltet liksom de flesta andra metallsalterna. Kristalliseradt ur alhohol är det vattenfritt.

Analys:

0,2028 g lufttorkadt salt aftog ej i vigt vid 100° C. och gaf efter afrykning med svafvelsyra 0,0779 g K_2SO_4 (motsv. 0,03497 g K).

	Beräknadt på $C_6H_5.CN_4.CO_2K$:	Funnet:
K	17,1	17,2.

Natriumsaltet är lättlösligt, dock svårlösligare i värme än i köld, hvarför det afskiljer sig ur vatten- eller alkohollösning vid uppvärmning.

Ammonium-, kalcium- och *bariumsalterna* äro lättlösliga.

Silfversaltet, $C_6H_5.CN_4.CO_2Ag$, erhölls genom tillsats af silfvernitratlösning till en kall, neutral vattenlösning af ammoniumsaltet, hvarvid saltet utföll såsom en hvit, ostlik fällning, som snart öfvergick till ett färglöst, kristalliniskt pulver. Det är ytterst svårlösligt i vatten; i salpetersyra löser det sig vid uppvärmning, ehuru ej synnerligen lätt. Vid förbränning förpuffar det samma i ett ögonblick under utbredande af gula ångor af egendomlig lukt. Silfret kan derför ej bestämmas genom enkel förbränning. Saltet färgas i solljus brunt. Det är vattenfritt. För analys uttvättades det noga med vatten.

Analyser:

1. 0,2238 g lufttorkad substans löstes i utspädd varm salpetersyra, och silfret utfäldes med litet klorvätesyra. Dervid erhölls 0,1071 g AgCl (motsv. 0,08060 g Ag).

2. 0,2444 g vid 100°C. torkad substans gaf på samma sätt 0,1174 g AgCl (motsv. 0,08836 g Ag).

	Beräknadt på $C_6H_5.CN_4.CO_2Ag$:	Funnet: 1.	2.
Ag	36,4	36,0	36,2.

Blysaltet, $(C_6H_5.CN_4.CO_2)_2Pb + 2^1/_2H_2O$, erhölls vid tillsats af en lösning af blynitrat till en neutral vattenlösning af ammoniumsaltet, hvarvid saltet utföll i form af en hvit, volyminös, flockig fällning, som under mikroskop visade sig bestå af ytterst fina, hopfiltade nålar. Det uttvättades noga med vatten, hvari det är ytterst svårlösligt. Vid upphettning enbart förpuffar det liksom silfversaltet. Det håller 2 $^1/_2$ molekyler kristallvatten, som bortgå vid 100°C.

Analyser:

1. 0,2572 g lufttorkadt salt förlorade vid 100°C. 0,0195 g, vid 130°C. var det delvis sönderdeladt, och gaf efter afrykning med svafvelsyra 0,1233 g $PbSO_4$ (motsv. 0,08423 g Pb).

2. 0,2244 g i exsickator öfver svafvelsyra torkadt salt gaf efter afrykning med svafvelsyra 0,1071 g $PbSO_4$ (motsv. 0,07317 g Pb).

	Beräknadt på $(C_6H_5.CN_4.CO_2)_2Pb + 2^1/_2H_2O$:	Funnet: 1.	2.
Pb	32,9	32,8	32,6
$2^1/_2H_2O$	7,1	7,6	—

Kopparsaltet, $(C_6H_5.CN_4.CO_2)_2Cu + 2H_2O$, erhölls genom tillsats af en kopparkloridlösning till en varm vattenlösning af den fria syran, hvarvid saltet nästan genast föll ut kristalliniskt i form af små, rombiska taflor, anordnade i rosetter, af blågrön färg. Det är mycket svårlösligt i vatten. Det håller två molekyler kristallvatten, som bortgå vid 125°C., hvarvid saltet antar en smutsigt ljusblå färg. Det förpuffar liksom silfver- och blysalterna vid upphettning enbart, hvarför kopparn ej kan bestämmas genom saltets förbränning. Saltet uttvättades med vatten.

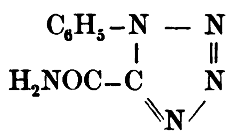
Analyser:

1. 0,2866 g lufttorkadt salt förlorade vid 125°C. 0,0218 g och gaf 0,0474 g CuO (motsv. 0,03786 g Cu). Saltet försattes med vatten, och kopparn utfäldes med kalilut.

2. 0,2535 g lufttorkadt salt förlorade vid 125°C. 0,0189 g och gaf på samma sätt 0,0423 g CuO (motsv. 0,03379 g Cu).

	Beräknadt på $(C_6H_5.CN_4.CO_2)_2Cu + 2H_2O$:	Funnet: 1.	2.
Cu	13,3	13,2	13,3
$2H_2O$	7,5	7,6	7,5.

Fenyltetrazolkarbonsyrans amid.

$(=C_6H_5.CN_4.CONH_2 = C_8H_7N_5O)$.

Denna kan lätt framställas enligt RADZISZEWSKIS metod (l. c.). För detta ändamål löstes fenylcyantetrazol i mycket alkohol, och till den ungefär 50°C. varma lösningen sattes ett par droppar kalilut och en treprocentig vätesuperoxidlösning i öfverskott. Syrgas började dervid genast bortgå. Temperaturen hölls vid ungefär 50°C.; högre uppvärmning bör undvikas, ty nitrilen eller bildad amid saponifieras då lätt till karbonsyra. Efter fulländad reaktion, d. v. s. då gasutvecklingen i det närmaste upphört, neutraliserades lösningen *genast* med klorvätesyra, ty om kalit under en längre tid äfven vid vanlig temperatur får inverka på amiden, öfverföras denna i karbonsyra. Alkoholen afdunstades sedan på vattenbad, litet ammoniak tillsattes för att öfverföra bildad, fri syra i det lättlösliga ammoniumsaltet, och vid lösningens afsvalning utkristalliserade amiden, hvilken renades genom omkristallisering ur alkohol.

Amiden kan ock framställas ur etyletern, om alkoholisk ammoniak under någon tid vid vanlig temperatur i slutet kärl får inverka på den samma.

Analyser:

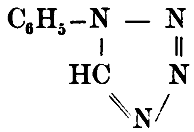
1. 0,2045 g gaf vid förbränning i syrgas 0,3764 g CO_2 (motsv. 0,10265 g C) och 0,0722 g H_2O (motsv. 0,00802 g H).

2. 0,1289 g gaf vid förbränning med kopparoxid 41,6 ccm N-gas, mätt öfver kalilut vid 749 mm bar. tr. och 20°C.

	Beräknadt:		Funnet:	
			1.	2.
C_8	96	50,8	50,2	—
H_7	7	3,7	3,9	—
N_5	70	37,0	—	37,2
O	16	8,5	—	—
	189	100,0		

Föreningen är tämligen svårlöslig i vatten, kall alkohol och eter. Ur varm alkohol, hvari den är lättlöslig, kristalliserar den i små, färglösa prismor eller blad. Den smälter vid 167,5—168°C. Af kali öfverföres den, som redan är nämdt, lätt i karbonsyra.

Fenyltetrazol.

$(=C_6H_5.CN_4H=C_7H_6N_4)$.

Som ofvan är nämdt, smälter fenyltetrazolkarbonsyran under ringa gasutveckling, hvilken vid 150° C. blir starkare. Den gas, som dervid utvecklas, är kolsyra, hvilket visades genom den sammas inledande i barytvatten. Man bör på detta sätt kunna framkomma till fenyltetrazol, hvilket också är förhållandet.

Vattenfri syra upphettades vid 150—160°C. i svafvelsyrebad så länge, tills all gasutveckling upphört. Dervid kvarblef en gulbrun olja, hvilken destillerades i vattenånga, hvarvid en svagt gul olja, tyngre än vatten, lätt gick öfver. Den utdrogs med eter, och eterlösningen befriades från vatten medels smält klorkalcium. Efter eterns afdestillering kvarblef en svagt gul, lättrörlig olja, som ytterligare torkades i vacuum öfver svafvelsyra.

Analys:

0,2691 g förbrändes i syrgas och gaf 0,5650 g CO_2 (motsv. 0,15409 g C) och 0,1065 g H_2O (motsv. 0,01183 g H). (Vid förbränning af denna förening, liksom af alla andra tetrazolföreningar, i syrgas måste man upphetta försigtigt, ty i annat fall inträffar lätt explosion).

	Beräknadt:		Funnet:
C_7	84	57,5	57,3
H_6	6	4,1	4,4
N_4	56	38,4	—
	146	100,0	

Oljan är olöslig i vatten, lättlöslig i alkohol och eter. Den färgas i luften småningom brun, är tyngre än vatten och eger en ingalunda obehaglig, aromatisk lukt. Den kan icke destilleras vid vanligt lufttryck, utan förpuffar vid upphettning. Den stelnar ej ens i köldblandning. Föreningen är en bas, men en ytterligt svag sådan; den löses visserligen i koncentrerad klorvätesyra och svafvelsyra, men faller oförändrad åter ut vid lösningens utspädning med vatten.

Kloroplatinatet erhölls vid tillsats af platinaklorid till en lösning af basen i rykande saltsyra, hvarvid, om lösningen var koncentrerad, det genast föll ut i form af oljedroppar, hvilka dock snart stelnade till små, gula blad, eller om lösningen ej var för koncentrerad, i form af fina, gula nålar. Saltet är dock mycket obeständigt och sönderdelas redan vid liggande i luft. Vid torkning i exsickator öfver svafvelsyra kunde ingen konstant vigt erhållas, hvarför saltet ej analyserades.

Dicyanfenylhydrazins konstitution.

Det återstår nu att anföra de skäl, som tala för, att dicyanfenylhydrazin verkligen eger den konstitution, som jag ofvan tilldelat den samma.

Cyan kan tänkas på flera sätt lagra sig till fenylhydrazin. På grund af cyanföreningens egenskaper måste dock följande vilkor uppfyllas:

1) Cyans begge kolatomer måste fortfarande vara bundna vid hvarandra, ty dicyanfenylhydrazin ger vid sönderdelning med saltsyra bland andra produkter äfven oxalsyra. En formel, sådan som

$$\begin{array}{c} \quad\;\; CN \\ \quad\;\; | \\ C_6H_5-NH-NH_2, \\ \quad\;\; | \\ \quad\;\; CN \end{array}$$

kan derför ej tillkomma föreningen.

2) En nitrilgrupp måste förefinnas hos föreningen, ty de genom inverkan af organiska syrors anhydrider och salpetersyrlighet erhållna anhydroföreningarna måste ega en sådan grupp, emedan de visa de egenskaper, som tillkomma nitriler: de saponifieras lätt till karbonsyror, de gifva med vätesuperoxid amider och med hydroxyl-

amin amidoximer. Häraf följer, att FISCHERS (l. c.) för dicyanfenylhydrazin uppstälda formel,

$$\begin{array}{l} C_6H_5-N-NH \\ \qquad\quad | \quad\;\; | \\ \quad HN=C-C=NH, \end{array}$$

är orimlig, likaså formeln,

$$\begin{array}{l} C_6H_5-N \;-\; N \\ \qquad\quad \diagdown \;\; /\!/ \qquad NH_2 \\ \qquad\quad\; C-C \lessgtr \\ \qquad\qquad\qquad\quad NH, \end{array}$$

hvilken formel vore analog med den, som A. W. HOFMANN uppstält för *o*-amidofenylmerkaptanamidin (se inledningen sid. 8).

3) Föreningen måste hålla an grupp NH_2, emedan den samma ger med benzaldehyd ett benzylidenderivat.

4) Dicyanfenylhydrazins konstitution måste vara sådan, att anhydridbildningen vid organiska syrors anhydriders och salpetersyrlighets inverkan lätt kan förklaras.

5) Såsom ett femte vilkor kan möjligen tilläggas det, att föreningens konstitution bör, om möjligt, kunna hänföras till någon förut känd typ för cyanadditionsprodukter.

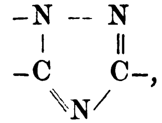
Den formel, som bäst uppfyller alla dessa vilkor, är onekligen den, som jag ofvan antagit, nämligen

$$\begin{array}{l} C_6H_5-N-NH_2 \\ \qquad\quad | \\ \quad NC-C=NH. \end{array}$$

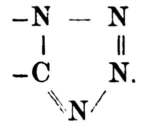
Denna håller cyanens begge kolatomer fortfarande bundna vid hvarandra, den eger en nitril- och en amido-grupp, kan lätt förklara anhydridbildningen samt tillhör en förut känd typ för cyanadditionsprodukter; den är nämligen analog med den formel, som PETER GRIESS (se inledningen sid. 10) uppstält för cyankarbimido-*m*-amidobenzoësyran, nämligen

$$\begin{array}{l} \qquad\quad COOH \\ C_6H_4 \lessgtr \\ \qquad\quad NH \\ \qquad\quad | \\ \quad NC-C=NH. \end{array}$$

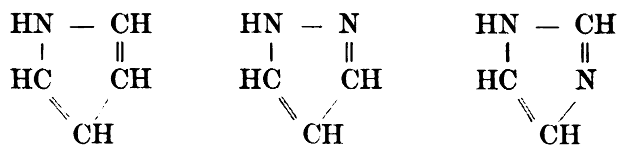
Är nu denna formel för dicyanfenylhydrazin rigtig, så följer det af sig sjelft, att de genom inverkan af organiska syrors anhydrider bildade föreningarna måste vara triazolderivat, d. v. s. hålla atomkomplexen,

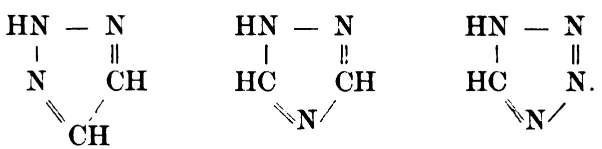
och den genom inverkan af salpetersyrlighet erhållna vara ett tetrazolderivat, d. v. s. hålla atomkomplexen,

Genom upptäckten af tri- och tetrazol-föreningarna känner man sålunda derivat af följande, femlediga kväfvekärnor:

pyrrol · pyrazol[1]) · glyoxalin[2])

osotriazon[3]) · triazol · tetrazol.

---

1) LUDWIG KNORR: Ann. d. Chem. **238**, 137 (1887).

2) O. WALLACH: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XV, 644 (1882). — A HANTZSCH (Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XX, 3118 (1887)) kallar föreningen imidazol. Enligt O. WIDMAN (Journ. f. pr. Chem. N. F. **38**, 185 (1888)) bör namnet pyrazol utbytas mot oiazol och glyoxalin mot miazol.

3) H. v. PECHMANN: Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XXI, 2756 (1888). — KARL AUWERS och VICTOR MEYER kalla föreningen för triazon (Ber. d. Deutsch. chem. Ges. XXI, 2806 (1888)). Begge namnen äro dock olämpliga.

III. Cyanfenylhydrazin och derur erhållna föreningar.

Såsom förut är nämdt, bildas vid inverkan af cyan på en *alkohollösning* af fenylhydrazin ej dicyanfenylhydrazin, utan en med cyananilin analogt sammansatt förening, cyanfenylhydrazin, hvilken sålunda uppstår genom sammanslutning af en molekyl cyan med två molekyler fenylhydrazin.

Cyanfenylhydrazin.

$$\begin{array}{l} C_6H_5-N-NH_2 \\ \qquad\;\;\, | \\ \qquad\;\, C=NH \\ \qquad\;\;\, | \qquad\qquad (=C_{14}H_{16}N_6). \\ \qquad\;\, C=NH \\ \qquad\;\;\, | \\ C_6H_5-N-NH_2 \end{array}$$

Denna förening framställdes af ADOLF SENF[1]) genom att inleda cyangas i en alkohollösning af fenylhydrazin så länge, tills lösningen började blifva ogenomskinlig; denna färgas nämligen vid inledandet af cyan allt mera brun. Efter några dagar har vid kärlets väggar och botten afsatt sig en riklig mängd kristaller, hvilka efter uttvättning med alkohol erhållas nästan färglösa och renas genom omkristallisering ur alkohol, hvarur föreningen kristalliserar i små, färglösa blad, som smälta under sönderdelning vid 225° C. Föreningen är svårlöslig i alkohol och kloroform, olöslig i vatten och tämligen löslig i eter och benzol. Den reducerar liksom dicyanfenylhydrazin ammoniakalisk silfverlösning.

Att föreningen är analogt sammansatt som cyananilin, framgår deraf, att SENF har erhållit den samma genom inverkan af fenylhydrazin på nämda förening. Man kan tänka sig tvänne sådana formler, nämligen

$$\begin{array}{lcl} C_6H_5-N-NH_2 & & C_6H_5-NH-NH \\ \qquad\;\;\, | & & \qquad\qquad\quad\;\, | \\ \qquad\;\, C=NH & & \qquad\qquad\quad C=NH \\ \qquad\;\;\, | & \text{och} & \qquad\qquad\quad\;\, | \\ \qquad\;\, C=NH & & \qquad\qquad\quad C=NH, \\ \qquad\;\;\, | & & \qquad\qquad\quad\;\, | \\ C_6H_5-N-NH_2 & & C_6H_5-NH-NH \end{array}$$

1) Journ. f. pr. Chem. N. F. **35**, 513 (1887).

af hvilka S anser den förra sannolikast, ty han har funnit, att sekundära fenylhydraziner icke gifva med cyan några additionsprodukter, hvilket de väl borde göra, om den senare formeln vore rigtig.

Cyanfenylhydrazin är en svag, tvåsyrig bas, men sönderdelas lätt af syror redan vid vanlig temperatur. *Hydrokloratet*, $C_{14}H_{16}N_6.2HCl$, erhöll S. genom att inleda torr klorvätegas i en uppslamning af basen i absolut alkohol. Det är lättlösligt i absolut alkohol, olösligt i absolut eter, vattenfri benzol och kloroform; af vatten sönderdelas det samma till och med i fuktig luft. Det bildar färglösa blad af smältpunkt 188°C.

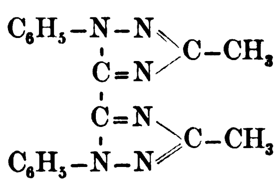
Genom inverkan af varm saltsyra på cyanfenylhydrazin afskiljes enligt S. en grupp NH och ersättes af en atom syre, och man erhåller en gul lösning, hvarur ammoniak utfäller föreningen,

$$\begin{array}{l} C_6H_5-N(NH_2)-CO \\ \qquad\qquad\qquad\quad | \\ C_6H_5-N(NH_2)-C=NH. \end{array}$$

Denna är en svag bas, lättlöslig i alkohol och eter, svårlöslig i kloroform och benzol. Ur benzol kristalliserar den samma i små blad af smältpunkt 180°C.

Får åter saltsyra under tryck vid 160°C. inverka på cyanfenylhydrazin, inträder fullständig sönderdelning, i det att dervid bildas fenylhydrazin, ammoniak, koloxid och kolsyra

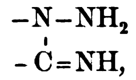
Bis-(1)-fenyl-(3)-metyltriazol.[1])

$(=C_{18}H_{16}N_6)$.

Jemföra vi formlerna för dicyanfenylhydrazin och cyanfenylhydrazin, finna vi, att begge hålla gruppen,

1) Jag begagnar förstafvelsen *bis-* i samma bemärkelse, som Ludwig Knorr (Ann. d. Chem. 238, 137 (1887)) användt den samma bland pyrazolderivaten. Bis- har sålunda afseende på allt det följande i en förenings namn till skilnad från bi- eller di-, som hänföras blott till närmast följande radikal.

den förra en gång, den senare två gånger. Då nu dicyanfenylhydrazin, såsom jag ofvan visat, vid behandling med organiska syrors anhydrider ger triazolföreningar, så bör cyanfenylhydrazin dervid gifva bis-fenyltriazolföreningar. Försöken hafva ock visat, att så verkligen är förhållandet.

Vid tillsats af ättiksyreanhydrid i öfverskott till cyanfenylhydrazin eger vid vanlig temperatur ingen inverkan rum, men vid uppvärmning löses allt lätt till en gul vätska. Lösningen kokades under några minuter och göts derpå i kallt vatten, hvarvid vid omröring allt stelnade till en gul massa. Denna affiltrerades och omkristalliserades flera gånger ur alkohol. Föreningen håller intet kristallvatten.

Analyser på i exsickator torkad substans:

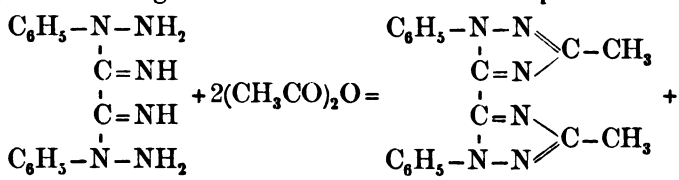
1. 0,2415 g förbrändes med blykromat och gaf 0,6086 g CO_2 (motsv. 0,16598 g C) och 0,1334 g H_2O (motsv. 0,01482 g H).

2. 0,2156 g förbrändes i syrgas och gaf 0,5414 g CO_2 (motsv. 0,14765 g C) och 0,1056 g H_2O (motsv. 0,01160 g H).

3. 0,1494 g förbrändes med kopparoxid och gaf 33,7 ccm N-gas, mätt öfver kalilut vid 756 mm bar. tr. och 15,1°C.

	Beräknadt:		Funnet:		
			1.	2.	3.
C_{18}	216	68,3	68,7	68,5	—
H_{16}	16	5,1	(6,1)	5,4	—
N_6	84	26,6	—	—	26,7.
	316	100,0			

Som väntadt var, visa analyserna, att intet acetylderivat, utan en syrefri förening bildats. Reaktionen har förlupit sålunda:

$$+2CH_3COOH+2H_2O,$$

och det har således bildats bis-fenylmetyltriazol.

Föreningen är olöslig i vatten och eter, svårlöslig i benzol, tämligen lättlöslig i alkohol och lättlöslig i kloroform. Ur alkohol kristalliserar den samma i små, fullkomligt färglösa prismor, som

smälta vid 221—222° C. till en färglös olja. Föreningen är mycket beständig, den kan utan att sönderdelas kokas med alkoholiskt kali och starka syror. Det är en svag, tvåsyrig bas, som med syror ger kristalliserande salter, hvilka dock sönderdelas af vatten.

Hydrokloratet, $C_{18}H_{16}N_6.2HCl$, erhålles, om till en kokhet, koncentrerad alkohollösning af basen sättes dubbla volymen rykande saltsyra. Saltet utfaller då genast i form af ett fint, färglöst kristallpulver. Det sönderdelas af vatten, men är luftbeständigt. Det är nästan olösligt i rykande saltsyra. Det håller intet kristallvatten.

Analyser på lufttorkad substans:

1. 0,1032 g gaf 0,0766 g AgCl (motsv. 0,01948 g HCl).

2. 0,1700 g aftog ej i vigt i exsickator öfver svafvelsyra och gaf 0,1270 g AgCl (motsv. 0,03230 g HCl). Analyserna utfördes så, att saltet löstes i litet ammoniakalisk alkohol, vatten tillsattes till lösningen, dervid utfäld bas affiltrerades och i filtratet bestämdes HCl på vanligt sätt.

	Beräknadt på $C_{18}H_{16}N_6.2HCl$:	Funnet: 1.	2.
2HCl	18,8	18,9	19,0

Kloroplatinatet, $C_{18}H_{16}N_6.2HCl.PtCl_4 + {}^1/_2H_2O$, erhålles, om till en koncentrerad, kokhet alkohollösning af basen sättes en lika volym af en blandning af platinaklorid och rykande saltsyra. Saltet afskiljer sig genast i form af orangegula kristaller, som under mikroskop visa sig bestå af rombiska, ofta något uddiga taflor. Det tvättades med en blandning af rykande saltsyra och alkohol; af vatten sönderdelas det samma. Det håller $^1/_2$ molekyl kristallvatten, som bortgår vid 125° C., men ej i exsickator öfver svafvelsyra.

Analyser:

1. 0,2651 g i exsickator torkadt salt förlorade vid 125° C. 0,0028 g och gaf vid förbränning 0,0702 g Pt.

2. 0,2207 g lufttorkadt salt förlorade vid 130° C. 0,0026 g och gaf vid förbränning 0,0576 g Pt.

	Beräknadt på $C_{18}H_{16}N_6.2HCl.PtCl_4 + {}^1/_2H_2O$:	Funnet: 1.	2.
Pt	26,5	26,5	26,1
$^1/_2H_2O$	1,2	1,1	1,2.

Jag hoppades, att genom inverkan af amylnitrit på cyanfenylhydrazin erhålla bis-fenyltetrazol, men hittills har detta ej lyckats mig.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1889.

PROGRAM.

OM

VERLDENS RELATIVITET

AF

Karl Yngve

C. Y. SAHLIN.

UPSALA 1889
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Om verldens relativitet.

Gud, menniskan och verlden utgöra enligt ett vanligt antagande de tre hufvudföremålen för all kunskap. Med detta antagande förbindes all vetenskaps indelning i teologi, antropologi och kosmologi. Vetenskapens indelning i särskilda vetenskaper leder visserligen icke till en fullständig upplösning af det systematiska sammanhang, som gör all vetenskap till ett enda helt, men utan motsättning är dock ingen indelning möjlig. I de särskilda vetenskapernas motsättning mot hvarandra ligger uppställandet af hvarje särskild vetenskaps föremål såsom ett helt, som från sin egen synpunkt kan tagas i betraktande och bringas till klarhet för medvetandet. Utförandet af ett kunskapsföremåls vetenskapliga undersökning visar, huruvida den för detta föremål egna synpunkten är den högsta och gifver full klarhet eller fordrar en högre och mera upplysande. För att i detta hänseende komma till ett säkert resultat måste man noggrant bestämma synpunkten för betraktelsen af vetenskapens föremål, strängt fasthålla denna och fullständigt utföra den förklaring af det gifna föremålet, som utan öfvergång till någon annan synpunkt kan vinnas.

Filosofiens uppgift kan från olika synpunkter på olika sätt framställas. Från en af dessa olika möjliga synpunkter visar sig hennes uppgift vara att gifva en universel verldsförklaring. Häri ligger, att verlden å ena sidan antages vara

ett universum, ett på något sätt och i någon mening fullständigt helt, och å andra sidan finnes behöfva en förklaring. Det hela, som då benämnes verlden, är tydligen all gifven verklighet. Förklaring behöfver den gifna verkligheten på grund af sin ändlighet. Till den gifna ändliga verkligheten hör icke blott naturen utan äfven menniskan, och det måste vid undersökningen af den gifna verkligheten till en början anses såsom oafgjordt, huruvida menniskan är eller icke är något annat än en naturvarelse. Då verlden fattas i den nu angifna betydelsen, kan man icke antaga mer än två hufvudföremål för all kunskap nemligen det ändliga eller verlden och det oändliga eller gudomligheten.

Enligt det nu angifna sättet att bestämma filosofiens uppgift är hon den universela verldsförklaringen. Men vid sidan af denna definition på filosofien ställer sig en annan, enligt hvilken hon är vetenskapen om personer och deras bestämningar. Till en sådan uppfattning af filosofiens betydelse kan man icke komma utan att erkänna menniskan vara en person och hafva sitt sanna väsende i sin personlighet. Men i erfarenheten står den opersonliga verkligheten såsom motsats mot menniskan såsom person, och denna opersonliga verklighet framträder för henne såsom ett af henne mer eller mindre fullständigt oberoende helt. Detta hela är naturen, och då verlden sättes vid sidan af menniskan såsom ett särskildt hufvudföremål för kunskap, sammanfaller hon med naturen eller den opersonliga verkligheten. Då nu menniskan fattar sig sjelf såsom ändlig person och Gud såsom den oändliga personen, blifva de tänkbara hufvudföremålen för all kunskap Gud såsom den oändliga personen, menniskan såsom ändlig person och verlden såsom den opersonliga verkligheten.

Fullständigt kan menniskan icke förneka sin personlighet. Hon kan icke undgå att märka och erkänna sin medvetenhet, genom hvilken hon skiljer sig sjelf såsom kunskapsegande subjekt från sina kunskaper eller medvetna förnimmelser och från de mer eller mindre främmande föremål, om hvilka hon har

kunskap. Hon kan icke heller helt och hållet undertrycka medvetandet om den frihet och sjelfbestämning, som röjer sig i hennes handlande. Kunskapen eller, då denna alltid i någon mon hos menniskan utvecklar sig till vetande, vetandet och handlandet äro de faktiskt gifna kännetecknen på mensklig personlighet eller yttringarne af denna personlighet. Men om den personlighet, som framträder i menniskans vetande och handlande, icke kan förnekas, så kunna dock meningarne om hennes betydelse vara mycket olika. De hufvudsakligen skilda meningarne äro den, att personligheten endast är en form för ett i och för sig opersonligt innehåll, och den, att hon är sjelfva väsendet eller substansen hos menniskan. Enligt den förstnämnda meningen blifver skilnaden mellan menniskan såsom person och verlden såsom den opersonliga verkligheten blott formel, och båda tillhöra då helt och hållet verlden fattad såsom den ändliga verkligheten. Man har i sådant fall icke något fullt giltigt skäl att sätta menniskan såsom ett särskildt hufvudföremål för mensklig kunskap. Enligt den sistnämnda meningen framträder väl personligheten hos menniskan såsom form för ett opersonligt eller sinligt innehåll, men sin rätta och egentliga verklighet har hon i och genom ett från det opersonliga eller sinliga innehållet till arten skildt personligt eller förnuftigt innehåll. Denna uppfattning medgifver visserligen å ena sidan, att menniskan såsom ändlig jemte verlden såsom den opersonliga verkligheten hänföres till den ändliga verkligheten eller till verlden i vidsträcktare bemärkelse, men hon fordrar å andra sidan, att menniskan på grund deraf, att hon är person icke blott i formel utan äfven i substantiel eller reel mening, betraktas såsom tillhörande den oändliga verkligheten, den andliga och eviga samt förnuftiga och i egentlig och reel mening personliga verkligheten. En sådan betraktelse af menniskan är icke möjlig, om hon icke såsom ett särskildt hufvudföremål för mensklig kunskap skiljes från verlden.

I vår undersökning om verldens relativitet fatta vi till en början verlden såsom den opersonliga verkligheten. Anled-

ningen att välja denna uppfattning af verlden till utgångspunkt för vår undersökning ligger deri, att den opersonliga verkligheten på en viss ståndpunkt visar sig såsom den omedelbart gifna verkligheten. Att så förhåller sig finner man af filosofiens historia. De första försöken till filosofisk forskning hos Grekerna riktades på förklaring af det fysiska universum, och fortgången inom den äldsta Grekiska filosofien medför en allt-mera bestämd och genomförd uppfattning af den gifna verkligheten såsom opersonlig. Den menskliga kunskapens utvecklingsordning leder äfven till uppfattningen af den opersonliga verkligheten såsom den omedelbart gifna. För den mera utvecklade reflexionen visar det sig väl, att den opersonliga verkligheten icke har den karakter af omedelbarhet, som på en lägre utvecklingsgrad tillerkännes henne, men på den ståndpunkt, på hvilken frågan om verkligheten såsom ett helt först uppstår, fattas denna verklighet i sin omedelbara form såsom opersonlig. Det är nämligen just genom sitt oberoende af menniskan såsom person och närmare bestämdt såsom subjekt, som det verkliga får giltighet såsom omedelbart gifven verklighet, och detta oberoende af menniskans personlighet har på denna ståndpunkt till följd verklighetens opersonlighet. Detta förhållande röjer sig tydligast, om man tager i betraktande den objektivitet, som utgör en väsentlig bestämning hos allt verkligt, och den uppfattning af objektiviteten, som tillhör den ifrågavarande ståndpunkten i den menskliga kunskapens utveckling. Det utmärkande draget i denna uppfattning af objektiviteten ligger i den genom skarp motsättning mellan det subjektiva och det objektiva framkallade föreställningen, att allt subjektivt såsom sådant saknar objektivitet. På grund af detta föreställningssätt tages det för gifvet, att endast det, som är oberoende af det menskliga medvetandet eller af det menskliga subjektet, kan ega objektivitet eller vara ett verkligt objekt. Men såsom oberoende af det menskliga subjektet framträder på denna ståndpunkt endast det yttre, och detta yttre fattas såsom opersonligt. Det är den yttre och opersonliga

verkligheten, som ensam antages vara en faktiskt gifven objektiv verklighet. Hvarje tillsats af subjektiv bestämdhet antages upphäfva verklighetens objektivitet, och uppgiften för den menskliga kunskapsförmågan anses vara att troget uppfatta och stadigt fasthålla det objektivt och faktiskt gifna utan tillägg eller ombildning. Objektiviteten är dock icke den enda verklighetsbestämning, som först märkes hos den opersonliga och yttre verkligheten och derigenom visar henne vara omedelbart gifven. Samma förhållande eger rum med nödvändigheten såsom bestämning hos det hela eller den fullständigt bestämda verkligheten. Den verklighet, som först af menniskan fattas såsom den fullständigt bestämda verkligheten eller såsom det hela, hvilket just på grund af fullständigheten i sin bestämdhet måste ega karakteren af nödvändighet, är icke den personliga verkligheten, utan den opersonliga. Det är naturen, som först framträder såsom ett universum och för menniskan visar sig såsom ett genom lagbundenhet och ordning bestående helt.

Verlden är tydligen icke det första, som af menniskan fattas såsom verkligt. Förr än hon fattar det hela, som i sig antages innehålla allt och sålunda utgöra all verklighet, fattar hon många särskilda föremål och hvart och ett af dem såsom ett helt för sig. Hvarje sådant föremål eger då objektiv verklighet eller är ett objekt och såsom sådant har det en sjelfständig tillvaro. Men ehuru det icke kan vara objekt utan att hafva någon sjelfständighet i sin tillvaro, har det dock icke full sjelfständighet. Det står i mångfaldiga förhållanden till andra objektivt verkliga föremål, och genom dessa sina förhållanden får det en mångfald af bestämningar. Dessa bestämningar äro behöfliga för dess fullständiga bestämdhet, och utan att på något sätt vara fullständigt bestämdt kan ingenting vara verkligt. Den krets af föremål, som först fattas såsom utgörande det objektivt verkliga, vidgas vid fortgående reflexion allt mer och mer, och slutligen kommer man till tanken på verlden såsom det hela, som utgör all objektiv verk-

lighet. Såsom ett sådant helt är verlden icke i någon erfarenhet gifven. Hvad erfarenheten gifver såsom förhandenvarande är en mångfald af föremål, som stå i förbindelse med hvarandra och så väl hvart för sig som tillsammans med hvarandra utgöra ett helt, men som dock behöfva något annat och mera än sig sjelfva och hvarandra för sin fullständiga bestämdhet. I föreställningen om verlden ligger åter den fordran, att hon skall vara ett helt, som, om hon ock möjligen kan förutsätta och behöfva något annat än föremål af samma art som de gifna, likväl icke får sakna något föremål af denna art eller utom sig hafva en henne omfattande krets af sådana föremål och behöfva dessa för att vara fullständigt bestämd. Antagandet af verlden såsom det hela, som utgör all objektiv verklighet, har sålunda sin anledning såväl deri, att hvarje objekt fattas såsom verkligt och dermed äfven såsom fullständigt bestämdt, men icke kan hafva fullständig bestämdhet utan att medelbart eller omedelbart vara bestämdt i och genom något förhållande till alla objekter såsom på något sätt gifna och i likhet med alla inom erfarenheten liggande gifna objekter gifna inom en sluten krets, som ock deri, att den krets af objekter, som skall utgöra verlden, icke kan vara sluten genom att vara omsluten af en vidare krets utan måste vara sluten inom sig utan någon omslutning.

Hvarje till verlden hörande objekt antages enligt det nu framstälda föreställningssättet vara relativt. Något antages det vara i sig sjelft, men fullständigt bestämdt är det icke blott i och genom sig sjelft utan till större eller mindre del i och genom sitt förhållande till andra objekter, hvilka å ena sidan äro skilda från det genom dem bestämda objektet, men å andra sidan stå i sammanhang och förbindelse med detsamma. Derjemte antagas dessa objekter höra till en och samma verklighetskrets, inom hvilken både deras åtskilnad från hvarandra och deras ömsesidiga förbindelser ega bestånd. Härmed äro förutsättningarne för relation och relativ bestämdhet eller relativitet gifna. För all relation fordras relationsleder och rela-

tionsgrund. Hvarje relationsled måste vara något i sig sjelf för att kunna vara något för en annan relationsled eller för att kunna stå i relation till något annat. Relationsgrunden måste vara något för relationslederna gemensamt, en enhet, i och genom hvilken de, ehuru åtskilda, äro på sådant sätt med hvarandra förbundna, att den ena kan bestämma den andra och derigenom gifva henne något af den bestämdhet, som hon behöfver, men icke genom sin sjelfbestämdhet eger. Genom dessa förutsättningars befintlighet hos de många inom en verklighetskrets gifna objekterna, stå dessa objekter i relation till hvarandra, och genom sina ömsesidiga relationer hafva de alla relativ bestämdhet och verklighet.

Verldens relativitet är icke lika gifven som de många objekternas. Hon skall vara det hela, hvaraf alla objekter utgöra delar, och man kan icke utan vidare undersökning antaga, att verlden såsom det hela är en relativ verklighet, emedan delarne äro relativa. Det ligger i antagandet af verlden såsom varande hela den objektiva verkligheten ett upphäfvande af en relativ sida hos hvarje särskildt objekt nemligen den, på grund af hvilken det särskilda objektet för sin fullständiga bestämdhet förutsätter en mera omfattande verklighetskrets än den, till hvilken det närmast hör. Fullständighet är den utmärkande bestämningen för det hela. Men om ock af den anledning, som förut är angifven, föreställningen om verlden innebär den fordran, att hon skall fullständigt utgöra all objektiv verklighet, så är dermed icke gifvet, att det finnes något objekt, som uppfyller denna fordran. Om man måste stanna vid nödtvånget att i hvarje fall låta det objekt, som är mera fullständigt och omfattande än hvarje då gifvet objekt, betraktas såsom verlden, så måste det erkännas, att verlden i sjelfva verket aldrig är något mer än en relativ verklighet. Men äfven om man lemnar den nu anmärkta osäkerheten ur sigte eller aflägsnar denna genom yrkandet, att den verklighet, som på sådant sätt får gälla såsom verld, icke är verlden, visar sig verldens relativitet qvarstå. Till det hela hör icke blott

fullständig bestämdhet utan äfven sjelfständighet. Men det hela, som icke alltigenom är grund till sina delar, utan i någon mon har sin grund i dem, är såsom helt icke absolut utan relativt. Det har i sin fullständiga bestämdhet vissa bestämningar, som det icke eger i och genom sig sjelft utan får af sina delar. Ett sådant förhållande är icke tänkbart utan förutsättning af delarnes åtskilnad från det hela och det helas åtskilnad från delarne. Finnes en sådan åtskilnad, så stå det hela och dess delar såsom korrelater i förhållande till hvarandra. Såsom sådana behöfva de af hvarandra erhålla den bestämdhet, som de hvar för sig icke ega, och då äro de endast i och genom sin ömsesidiga förbindelse fullständigt bestämda. Men en sådan förbindelse mellan åtskilda är en relation, och de föremål, som stå i en sådan relation, äro relativa. Nu kan verlden såsom den opersonliga och yttre verkligheten icke tänkas såsom den fullständiga grunden till sina delar, och deraf följer att hon, äfven om hon tänkes såsom ett fullständigt bestämdt helt, likväl icke kan tänkas vara ett sådant helt utan relation till sina delar och utan den bestämdhet, som i och genom denna relation tillkommer henne.

Om det nu på grund af verldens brist på verklighet och sjelfständighet måste antagas, att hon, fastän hon enligt sitt begrepp skall vara det hela, som i sig på något sätt innefattar all objektiv verklighet, likväl är relativ, så visar sig deraf behofvet att undersöka, hvad verldens relativitet innebär för henne såsom verld eller såsom utgörande all objektiv verklighet. Innan vi gå till denna undersökning, måste vi något noggrannare, än vi förut gjort, angifva, hvad vi förstå med relation och relativitet.

I all relation finnes någon enhet. Om man antoge en mångfald utan enhet, skulle de många icke kunna stå i någon relation till hvarandra eller hafva något slags förbindelse eller sammanhang med hvarandra. Derföre måste man vid redogörelsen för relationens betydelse angifva karakteren af den i henne liggande enheten. För att kunna angifva denna karak-

ter behöfva vi rikta uppmärksamheten på de olika arter eller former af enhet, som till undvikande af tvetydighet böra skiljas från hvarandra.

Det gifves tre arter eller former af enhet. Vi kalla dem den reela, den formela och den totala enheten. Den reela enheten är den enhet, genom hvilken hvarje föremål är ett för sig. Intet föremål kan vara ett blott genom sammansättning och yttre begränsning. För att vara ett måste föremålet hafva en inre enhet. Genom denna inre enhet har föremålet realitet eller objektivitet samt sjelfständighet. Allt hvad ett föremål är i och genom sin inre och reela enhet, utgör inre och absolut bestämning, emedan det är gifvet i och genom dess sjelfbestämdhet. Men intet ändligt föremål är allt hvad det är endast i och genom sig sjelft. I hvarje ändligt föremåls fullständiga bestämdhet ingår jemte någon sjelfbestämdhet äfven mycken relationsbestämdhet. I dess relationsbestämdhet ingår en mångfald af bestämningar, hvilka äro gifna genom föremålets relationer till många andra föremål. Enhet, ordning och sammanhang hafva dessa bestämningar derigenom, att de äro bestämningar hos ett och samma föremål. Detta föremål kan nemligen icke hafva dem till sina bestämningar utan att på något sätt bestämma dem. Den bestämdhet, som ett föremåls relationsbestämningar få af föremålet, är det, som gifver dem enhet, ordning och sammanhang inom föremålets fullständiga bestämdhet eller hos föremålet såsom ett verkligt och fullständigt bestämdt helt. Men då ett föremåls relationsbestämningar icke i föremålet hafva sin realgrund eller grunden till sitt innehåll, är den enhet, som de i och genom föremålet ega, endast formel. För att kunna såsom bestämningar ingå i ett föremål måste relationsbestämningarne vara bestämbara till en viss grad af samstämmighet med föremålet. Då föremålet bestämmer dem, gifver det åt dem den form, i och genom hvilken de få den samstämmighet med föremålet, som fordras för deras tillvaro såsom bestämningar hos detsamma. Såsom bestämmande sina bestämningar är föremålet med sin

enhet närvarande hos dem eller sjelft bestämning hos hvar och en af dem. Men föremålets egen enhet, genom hvilken det i förhållande till dem är subjekt eller på något sätt är ett sjelf, som eger bestämningarne, är dess reela enhet. Denna reela enhet, som är föremålet sjelft till skilnad såväl från hvarje bestämning som från alla bestämningarne tillsammans, ingår således såsom bestämning hos föremålets bestämningar och är grunden till det sammanhang, som de hafva med hvarandra såsom detta föremåls bestämningar, och till den ordning, som de i denna sin egenskap intaga. Föremålets reela enhet är sålunda enheten i mångfalden af dess relationsbestämningar. Men den mångfald, som utgöres af ett föremåls relationsbestämningar, kan icke fullt genomträngas af dess reela enhet och införlifvas med henne. Mångfalden af relationsbestämningar förblifver alltid ett i någon mon yttre och främmande för föremålet och bildar då ock en motsats mot dess reela och inre enhet. Detta motsatsförhållande visar sig deri, att bestämningarne endast få formen af enhet i och genom föremålet, men hafva sitt innehåll oberoende af detta. Genom sin form af enhet utgöra bestämningarne ett helt, ty all form är ett förhållande, i och genom hvilket en mångfald utgör ett helt. Men endast till formen eller i och genom det förhållande, i hvilket de stå till hvarandra på grund af sitt gemensamma förhållande till föremålet och dess reela enhet, äro relationsbestämningarne ett helt. I förhållande till föremålets relationsbestämningar framträder sålunda dess reela enhet såsom formel enhet, såsom den enhet, som bestämmer deras inbördes förhållande och derigenom gifver dem formen af ett helt. Såsom formel enhet för föremålets bestämningar är dess reela enhet endast enhet i mångfald, endast en enhet, som ingår såsom bestämning hos hvar och en af de många bestämningarne, men icke en enhet, som har dem till sina bestämningar, till momenter i sitt eget innehåll, icke en enhet af bestämningarne. En sådan enhet, som blott är enhet i en mångfald, men icke enhet af samma mångfald är en formel enhet.

Af den nu gifna redogörelsen för den reela och den formela enheten visar sig, att enheten hos hvarje verkligt föremål är reel, så vidt som föremålet är sjelfbestämdt, men endast formel, så vidt som det är bestämdt i och genom sina relationer. Vid betraktelsen af ett yttre föremål märkes först den formela enheten. Man finner en ordning och ett sammanhang mellan föremålets delar och bestämningar framträda och bibehålla sig på ett sådant sätt, att man icke kan antaga dem vara tillfälliga utan måste fatta dem såsom en mer eller mindre konstant form, som är gifven genom föremålets egen enhet. På samma sätt finner man i de förändringar, som märkas hos föremålet, en ordning och ett sammanhang, som visa förändringen hafva mer eller mindre kontinuitet och derigenom vara en verksamhet och hafva en mer eller mindre konstant form, hvilken i förhållande till det vexlande fattas såsom verksamhetens lag. Hos ett verksamt väsende märkes lagen först såsom formel enhet eller såsom regelbunden ordning i verksamheten, men äfven denna formela enhet måste för att kunna begripas förutsätta en reel enhet hos det verksamma väsendet eller en kraft och vara sjelfva den reela enheten i hennes förhållande till den i vexlingen framträdande mångfalden. Men huru strängt man än må fasthålla, att den formela enheten i ett föremåls tillvaro eller i dess genom en verksamhet gifna förändringar är föremålets reela enhet, sådan denna framträder i sitt förhållande till en yttre mångfald, så kan man dock icke deraf draga den slutsatsen, att föremålets reela enhet skall kunna för sig fattas och angifvas. Onekligen förhåller det sig så, att i de föremål, som mest afgjordt fattas såsom yttre, den inre och reela enheten icke kan urskiljas och fattas i några bestämningar, som utgöra hennes eget innehåll. Samma förhållande finner man i den verksamhet, som mest afgjordt fattas såsom yttre. Man kan icke angifva några bestämningar, som utgöra den för den verksamhetens formela enheten förutsatta reela enhetens eller kraftens eget innehåll, utan har endast i yttringarnes likformighet och regelbundenhet en anvisning på en sådan reel enhet.

I all enhet är på något sätt ett helt gifvet. Då ett föremål genom sin reela enhet är ett föremål för sig, så ligger deri att det äfven är ett helt för sig. Låt vara att det hvarken är det hela, utan kan ingå såsom del i ett större helt, ej heller blott genom sig sjelft, utan endast genom förbindelsen med en mångfald af relationsbestämningar eger den fullständiga bestämdhet, som det för att vara ett verkligt helt behöfver, så kan det dock icke förnekas, att det är ett, om ock blott relativt, helt, och att det är dess reela enhet, som under förutsättning af relationsbestämningarnes närvaro gör det till ett helt. Då hos ett föremål endast den formela enheten urskiljes, har det dock genom denna formen af ett helt. Dess formela enhet är då det förhållande, i och genom hvilket dess mångfald utgör ett helt. Men ofullkomligt framträder det hela i dessa båda arter af enhet. Den reela enheten har sjelfständighet, men saknar för sig tagen fullständighet. Den formela enheten har fullständighet, men saknar för sig tagen sjelfständighet. Klart är ock, att den sjelfständighet, som tillkommer den reela enheten icke är sjelfständighet i sträng och egentlig bemärkelse, icke är absolut utan endast relativ sjelfständighet, samt att den fullständighet, som tillkommer den formela enheten, icke är absolut, utan endast relativ fullständighet. Men den relativa sjelfständigheten hos den reela enheten och den relativa fullständigheten hos den formela enheten innebära en hänvisning på den absoluta sjelfständigheten och den absoluta fullständigheten. Den motsats mellan sjelfständigheten och fullständigheten, som gör att den reela enheten, som är sjelfständig, icke tillika är fullständig, och att den formela enheten, som är fullständig, icke tillika kan vara sjelfständig, har icke sin grund i sjelfständigheten i och för sig och i fullständigheten i och för sig, utan i den relativitet, med hvilken de såsom bestämningar hos ett ändligt föremål äro behäftade. Tagna för sig och tänkta utan afseende på ett ändligt föremål äro sjelfständigheten och fullständigheten icke motsatta bestämningar, utan de förutsätta och innebära den ena den andra.

fullt verklig sjelfständighet, sjelfständighet, som icke är behäftad med någon osjelfständighet, förutsätter verklighetens fullständighet. Likaså förutsätter fullständig verklighet sjelfständighet eller oberoende af allt annat eller starkare uttryckt omöjligheten af allt annat än den fullständiga verkligheten sjelf.

För en noggrannare utredning af detta förhållande behöfver man inom den reela enheten urskilja sjelfva denna enhet strängt för sig tagen och den qvalitativa enheten. Vi hafva i det föregående haft tillfälle att framhålla den karakter, som tillkommer den reela enhetens i sträng mening egna bestämningar nemligen karakteren af inre och absoluta bestämningar, hvilka hafva sin grund i den reela enheten sjelf. Sådana bestämningar äro rena qvaliteter. De äro det först och främst i det hänseendet, att de hvarken hänvisa på något yttre föremål ej heller sjelfva stå i något yttre förhållande, i något förhållande af motsats och uteslutning till hvarandra och till den reela enheten. Vidare äro de rent qvalitativa äfven i det hänseendet, att de icke hafva några olika grader af fullkomlighet eller ofullkomlighet och alltså icke äro mer eller mindre fullkomliga. Såsom egande sin grund i den reela enheten och endast i henne äro de i och genom denna enhet fullt ut hvad de kunna vara och lika fullkomliga som enheten sjelf. De äro ock ingenting för enheten främmande eller yttre, utan enheten sjelf från en sida betraktad med bortseende från hvad hon i andra afseenden är. Den enhet, hvilkens bestämningar hafva denna karakter af identitet med enheten sjelf, är en qvalitativ enhet. Derföre är all reel enhet inom sig sjelf betraktad tillika qvalitativ enhet och all qvalitativ enhet tillika reel enhet.

Den formela enheten är deremot för sig tagen alltid en qvantitativ enhet. För sig tagen förutsätter nemligen den formela enheten såsom form och såsom blott form ett innehåll, som är gifvet i och genom något för enheten främmande och yttre och derföre icke är blott innehåll, utan i en eller annan mening utgör en materia. Denna materia måste vara bestäm-

bar i och genom formen, och i samma mon, som hon är mera bestämd eller genomträngd af formen, är hon ock mera formelt fullkomlig. I den formela enheten för sig tagen ligger således å ena sidan något förhållande af motsats och uteslutning och å andra sidan tänkbarheten af formel fullkomlighet i olika grader. Hos den verklighet, som har en formel enhet, visar sig i öfverensstämmelse härmed enheten såsom en qvantitativ enhet, såsom en enhet, i hvilken många för hvarandra och för enheten yttre och derigenom äfven i en eller annan mening materiela beståndsdelar äro sammanfattade till ett helt. De många beståndsdelarnes sammanfattning inom den formela enheten innebär alltid något sammanhang, och i sammanhanget ligger alltid någon inre förbindelse. Utan all inre förbindelse finnes intet förhållande mellan de många beståndsdelarna, icke heller någon form eller någon formel enhet. Men å andra sidan finnes det icke heller någon enhet, som icke i något hänseende är formel utan att i samma hänseende vara reel, och som icke i samma grad, hvari hon är blott formel, har sin fullständiga verklighet i och genom en qvantitativ enhet och sålunda genom en sammanfattning af i och för sig yttre och osammanhängande beståndsdelar.

Af den formela enhetens sammanhang med den qvantitativa enheten följer att hon till sin omfattning alltid är en partiel enhet och med afseende på sammanhanget eller den inre förbindelsen mellan de många beståndsdelarne en graduel enhet. I allt yttre ligger visserligen å ena sidan någon begränsning, men å andra sidan också någon gränslöshet. Det yttre har sin begränsning genom omslutning af ett mera omfattande yttre, och då det för sin fullständiga bestämdhet och sin derpå beroende verklighet behöfver något omslutande yttre, är det, om ock ett i någon mening helt, likväl icke det hela, utan blott en del af ett större helt. Då detta gäller icke blott om något yttre utan om allt yttre, finnes det icke något yttre, som icke förutsätter ett större helt, i och genom hvilket det har sin begränsning, och af hvilket det utgör en del. Då

vidare den formela enheten för sig tagen alltid förutsätter en yttre mångfald och i sin verklighet är enhet af en sådan, måste hon ock alltid vara en partiel enhet. Den formela enheten är ock alltid en graduel enhet, emedan hon å ena sidan alltid medför någon grad af sammanhang eller inre förbindelse mellan de många, men å andra sidan aldrig kan genom inre förbindelse fullständigt upphäfva all motsats och uteslutning. Mångfalden af föremål, som i vissa hänseenden hafva en formel enhet, och mångfalden af vexlande tillstånd hos hvarje sådant föremål företer äfven en mångfald af olika grader, i hvilka den formela enheten bestämmer och genomtränger deras yttre sida. Härmed äro många olika grader af formel enhet gifna, hvilka tydligen alla äro graduela enheter eller mer och mindre fullkomliga formela enheter.

Den i erfarenheten gifna mångfalden af allt mer och mer omfattande partiela enheter och af allt högre och högre graduela enheter framkallar tanken på en total enhet, som är fri från all qvantitativ bestämning i afseende på både omfattning och grad. En sådan enhet kan icke i något hänseende vara blott formel, utan måste alltigenom vara reel. Hon kan vidare icke hafva några qvantitativa bestämningar utan endast qvalitativa. Slutligen måste hon såsom reel enhet eller i och genom sig sjelf samt såsom qvalitativ enhet eller i och genom sina qvalitativa bestämningar vara alltigenom och fullständigt bestämd. Hon måste sålunda, om hon tänkes i förhållande till en mångfald, hafva mångfalden till sitt innehåll eller vara enhet af denna mångfald. För henne kan det icke finnas något yttre, af hvilket hon skulle behöfva begränsas och omslutas för att vara ett helt, icke heller kan det hos henne finnas några lägre bestämningar, för hvilka hon är, om ock icke uteslutande, dock i någon mon en från den reela enheten skild och mot henne motsatt formel enhet. Hon är alltigenom och fullständigt en systematisk enhet, en absolut reel och rent qvalitativ enhet, som i och genom sig sjelf och sin egen inre sjelfbestämdhet har genomgående samstämmighet

och absolut fullständig bestämdhet, och sålunda är ett enda, i all sin qvalitet fullkomligt, inom sig slutet och fullständigt helt. Ett sådant helt är icke ett helt jemte andra hela, utan det hela.

Efter att sålunda hafva redogjort för enhetens olika arter eller former återgå vi till frågan om betydelsen af relation och relativitet. Att relation förutsätter relationsleder och relationsgrund. Relationslederna antagas icke vara allt hvad de äro i och genom relationen och hennes grund. För att kunna stå i relation till hvarandra måste de vara något i och för sig sjelfva och såsom sådana vara något oberoende både af relationen och hennes grund och af hvarandra. Å andra sidan måste de särskilda relationslederna för sin fullständiga bestämdhet i något afseende behöfva hvarandra och vara bestämbara genom hvarandra. Deras bestämbarhet genom hvarandra förutsätter något, hvari de icke äro särskilda, något för dem gemensamt. Detta gemensamma är grunden för deras relation. Då nu det gemensamma alltid för dem är en enhet, är relationsgrunden alltid relationsledernas enhet. Närmare bestämd är denna enhet deras formela enhet eller enheten i de särskilda relationslederna. Mer än en sådan formel enhet förutsätter relationen icke omedelbart och ovilkorligt. Men i och genom den formela enheten hänföres alltid hvarje relation till något om ock blott formelt helt. Den formela enheten är alltid en form och såsom sådan är hon alltid, om ock på olika sätt och i olika betydelser, ett förhållande, i och genom hvilket en mångfald utgör ett helt. Till samma hela hänföras ock de i relation till hvarandra stående relationslederna. Men likasom ett föremål, fastän det är ett helt, kan ingå i ett större helt, så kan äfven en form ingå i en mera omfattande form eller ett större formelt helt, och likasom man kan tänka sig en gränslös fortgång från ett mindre föremål såsom ett helt till allt större och större föremål, så kan man ock tänka sig en gränslös fortgång från en mindre omfattande form till allt mer ock mer omfattande former. Inom den form, som utgör det hela, till

hvilket relationen omedelbart hänföres, äro de särskilda relationslederna alltid icke blott på ett yttre sätt sammanförda, utan så förenade, att den ena på något sätt och i någon mon ingår såsom bestämning hos den andra. Den inre förbindelsen dem emellan kan vara af olika grad och omfattning, och på grund deraf kan hon äfven vara mer eller mindre väsentlig och genomgripande och sålunda i högre eller lägre grad och med större eller mindre tydlighet röja en reel enhet, af hvilken den formela enheten är en följd. Men i all relation är åtskilnaden mellan relationslederna en yttre, och derföre äro ock dessa alltid motsatta mot hvarandra, och på grund af sin motsats utesluta de ock hvarandra ömsesidigt. Derföre är ock den i och genom relationen gifna enheten aldrig mer än en formel enhet, aldrig sjelfva den reela enheten. Men i en relation och i den genom relationen åt relationslederna gifna relationsbestämdheten kan dock den reela enheten mer eller mindre märkbart framträda i vissa momenter, och derföre kan i relationsbestämdheten finnas en motsättning mellan sådana momenter, i hvilka den reela enheten märkbart framträder, och sådana, i hvilka ingen annan enhet än den formela märkes. Något fäste för tanken finnes dock icke förr, än den reela enheten fattas i sin renhet och sjelfständighet och derigenom framstår såsom en relationsgrund, hvilken icke i och för sig sjelf är en relation. Men om nu ock hvarje relations särskilda leder utesluta hvarandra och sålunda i något afseende icke utgöra en enhet, så är likväl å andra sidan hvarje relation i något afseende en enhet och såsom sådan enhet är hon en form eller ett förhållande, i och genom hvilket de mot hvarandra motsatta relationslederna utgöra ett helt. Det hela, som i och genom relationen är gifvet, kan dock aldrig vara den totala eller systematiska enheten, utan måste alltid vara en mer eller mindre qvantitativ enhet. Väl är det gifvet, att ju mer den reela enheten röjer sig i en relation, desto mer närmar sig ock det i och genom henne gifna hela till den systematiska enheten, men äfven inom den i detta hänseende högsta

möjliga relationen finnes dock alltid motsatsen mellan systematisk eller total enhet och qvantitativ enhet. På grund af den inom hvarje relation gifna motsatsen mellan reel enhet och formel enhet och mellan total eller systematisk enhet och qvantitativ enhet, är all relation enhet af motsatser eller ett formelt och qvantitativt helt af hvarandra uteslutande relationsleder. All relation är på grund häraf ett motsatsförhållande.

Relativitet är relationsbestämdhet. Allt relativt är såsom relativt icke sjelfbestämdt utan bestämdt i och genom den relation, i hvilken det står till något annat. Hvarje relationsled blifver i och genom relationen bestämd af en annan relationsled, och alla relationslederna bestämmas af relationsenheten eller af den formela enhet, i och genom hvilken de utgöra ett helt. Såvida denna enhet är formel och qvantitativ, har äfven hon sin relativitet dels deri, att hon står i motsatsförhållande till sina leder samt i och genom detta sitt förhållande af dem får en relationsbestämdhet, dels deri, att hon sjelf, ehuru hon i förhållande till en relation är relationsgrund, likväl i sin ordning är en relation, som behöfver och förutsätter en i något hänseende högre grund. Relativiteten är sålunda aldrig fullständig systematisk bestämdhet. Väl är genom relativiteten alltid ett sammanhang mellan det bestämmande och det bestämda gifvet, och väl är allt sammanhang i någon mon systematiskt, men det sammanhang, som ligger i relativiteten såsom relationsbestämdhet, är alltid ofullständigt, emedan det alltid är förenadt med sin motsats, som består i uteslutning och söndring. Relationslederna hafva sammanhang med hvarandra, såvida de ömsesidigt äro bestämda den ena af den andra, men å andra sidan utesluta de hvarandra och äro de genom ömsesidig uteslutning afsöndrade från hvarandra. Relationsenheten och samtliga relationslederna hafva ett inbördes sammanhang genom enhetens närvaro i lederna, men å andra sidan utesluta de hvarandra, enär enheten icke fullständigt genomtränger lederna, och derföre äro de äfven afsöndrade

från hvarandra. Från en annan synpunkt kan relativiteten fattas såsom behof af bestämdhet genom något annat och, då detta behof har sin grund i bristen på sjelfbestämdhet, såsom osjelfständighet. I relativiteten ligger då jemte behofvet af främmande bestämdhet tillika bestämbarhet genom något annat. En sådan bestämbarhet innebär alltid något sammanhang med det andra, och detta andra har derigenom, att det kan bestämma det, som icke i och genom sig sjelft är fullständigt bestämdt, och i något afseende fylla dess behof af främmande bestämdhet, sammanhang med detta i sig sjelft ofullständigt bestämda. I detta sammanhang ligger alltid någon ömsesidig af det ena åt det andra redan gifven bestämdhet, och derföre är relativiteten äfven från denna synpunkt sedd i sin grund relationsbestämdhet. Relationsbestämdheten är åter på grund af det i henne liggande sammanhanget mellan motsatta och från hvarandra afsöndrade det relativas bestämdhet i och genom dess sammanhang med sin motsats. Men om man icke särskildt fäster uppmärksamheten vid det i behofvet af relationsbestämning liggande sammanhanget med annat, visar sig relativiteten vara det relativas beroende af sin motsats.

Vi hafva nu att med ledning af relationens och relativitetens ofvan angifna betydelse söka besvara den förut uppstälda frågan, hvad verldens relativitet innebär för henne såsom verld eller såsom utgörande all objektiv verklighet. Den objektiva verkligheten fatta vi då, i enlighet med hvad i det föregående är sagdt, såsom den opersonliga verkligheten. Det är sålunda genom en utredning af den opersonliga verklighetens allmänna bestämningar och af deras relativitet, som svaret på den nu föreliggande frågan skall gifvas.

Den första bestämning, som vi finna hos allt objektivt verkligt i verlden, är dess tillvaro. I tillvaro ligger aktualitet i verlden och åtminstone någon varaktighet. Men då allt, som är till, så vidt erfarenheten sträcker sig, kommit till verlden eller tillkommit genom uppkomst och går bort från verlden genom undergång eller förgängelse, har tillvaron sin mot-

svarighet i vexlingen af uppkomst och förgängelse. Då vidare i all tillvaro ligger att vara bestämd på något visst sätt, befinner sig allt, som är till, allt jemnt i något bestämdt tillstånd. Men det finnes icke i verlden något tillstånd, som varar beständigt, och derföre har tillståndet sin motsvarighet i förändringen, som innebär något tillvarandes öfvergång från ett tillstånd till ett annat. Då något tillvarande befinner sig i ett bestämdt tillstånd, har det den fullständiga bestämdhet, som fordras för verklighet i verlden. Derigenom hör det till den gifna verkligheten och är det sjelft en gifven verklighet. Men i verlden finnes ingen verklighet, som icke alltjemnt förändrar sig. Derföre har verkligheten sin motsvarighet i verksamheten, hvilken är en kontinuerlig, en oafbruten och oupphörlig och derföre äfven sammanhängande förändring. Frågar man nu, hvad det verkliga är, som är eller har gifven verklighet i verlden, så blifver svaret, att det under förutsättning, att verlden är den opersonliga verkligheten, är ting. Det fullständigt bestämda verkliga eller det individuela är antingen person eller ting. Allt hvad som kan hafva utseende af att vara ett mellanliggande tredje, låter icke fasthålla sig såsom ett eget slags individ utan måste antingen fattas såsom en högre eller lägre form af person eller ting eller ock rentaf förnekas. Allt verkligt i den såsom opersonlig verklighet fattade verlden måste sålunda vara ting. Men då verkligheten till sin motsvarighet eller motsida har verksamheten, och då hvarje ting följaktligen måste vara icke blott i och genom verkligheten utan äfven i och genom verksamheten, och det åter, som är i och genom verksamheten, är en verkan, så är hvarje ting tillika en verkan. Då nu i verlden finnas många ting och dessa alltid på något sätt äro sammanfattade såsom delar i ett helt, och då å andra sidan hvarje ting är ett helt, som kan delas i flere delar, blifver förhållandet i verlden eller verkligheten ett förhållande mellan det hela och dess delar. I och genom verksamheten finnes äfven en mångfald af verkningar, och deras förhållande inom verksamheten är ett förhållande mellan

orsaker och verkningar. Det hela, som antages i sig innefatta alla ting såsom sina delar, är verldsalltet, och det hela, som antages i sig innefatta hela serien af alla orsaker och verkningar, är verldsförloppet. Inom hvarje ting finnes en oafbrutet fortgående verksamhet, och derföre innehåller det äfven en serie eller ett på något sätt helt af orsaker och verkningar. Sjelft ingår ock hvarje ting såsom orsak eller verkan eller närmare bestämdt i ett förhållande såsom orsak och i ett annat förhållande såsom verkan, i en serie af orsaker och verkningar. Deri visar sig motsvarigheten mellan det hela och dess delar å den ena sidan och serien eller det hela af orsaker och verkningar å den andra sidan. Det ting, som tänkes såsom utgörande det opersonliga verldsalltet, kan benämnas verldskroppen. Sin motsvarighet har verldskroppen i det hela, som tänkes i sig innefatta den fullständiga serien af alla orsaker och verkningar eller hela verldsförloppet och kan benämnas verldssjälen. Den sålunda fattade verldssjälen är tydligen identisk med sjelfva verldsförloppet eller verldsprocessen och innebär då icke någon personlig bestämning. Verldskroppen har i och för sig ingen annan bestämning än kroppsligheten, och när han fattas blott i och genom denna bestämning, är han identisk med materien. Verldssjälen har i och för sig ingen annan bestämning än verksamheten, och då det, som har verksamheten till sin enda bestämning, är kraft, är verldssjälen, när hon fattas blott i och genom sin enda bestämning verksamheten, identisk med kraften.

Materiens fullständighet och dermed följande nödvändiga bestånd eller bibehållelse och kraftens enhet äro hufvudpunkter i den verldsförklaring, som fattar verlden såsom den opersonliga verkligheten och går ut från antagandet, att verlden skall ur sig sjelf förklaras. För en sådan verldsförklaring måste de gälla såsom grundbestämningar hos verlden, och såsom de enheter, i och genom hvilka verlden kan tänkas såsom ett helt. Derföre hafva vi att angifva arten af dessa båda enheter. Det är ock nödigt att taga i betraktande deras förhållande till hvarandra.

Materien är, enligt hvad nyss är sagdt, sjelfva kroppsligheten hos verldskroppen eller det såsom opersonligt fattade verldsalltet. Hvad denna kropslighet är, kan icke angifvas genom andra bestämningar än den, att hon är det varaktiga hos verldskroppen, och den, att hon är det, hvarigenom verldskroppen eller all kroppslig verklighet är en yttre verklighet. Men blotta varaktigheten är icke såsom sådan tillräcklig för konstituerandet af en reel enhet. Dertill fordras något, som är varaktigt. Då något sådant icke i och genom materien är gifvet, enär man lika litet om verldskroppen som om något annat ting kan säga, hvad sjelfva tinget, som består af delarne och har egenskaperna, i och för sig är, blifver varaktigheten endast en formel bestämning. Såsom sådan har hon till sin motsats vexlingen. Sammanställes varaktigheten med kroppslighetens andra bestämning att vara en yttre verklighet, så blifver hon den yttre verklighetens eller tillvarons varaktighet. Denna är åter bunden vid rummet, som är den allmänna formen för all yttre verklighet. Strängt taget är då varaktighet ingenting annat än rummet sjelft såsom den bestämda och derför alltid i någon mon varaktiga formen eller såsom de till ett helt i rummet, till en figur, genom begränsning och omslutning sammanfattade rumdelarne. Ett sådant helt kan icke på något sätt fattas, om det icke har någon varaktighet, som medgifver att det för uppmärksamheten fixeras, och något annat än detta hela kan icke i den yttre verkligheten uppvisas såsom det föremål, till hvilket varaktigheten hör såsom bestämning. Men om nu den substantialitet, som utan tvifvel till en början antages ligga i materien, icke kan uppvisas hos henne, och om på grund deraf formen af utsträckning i rummet återstår såsom hennes enda fattliga bestämning, så är det klart, att den i och genom henne gifna enheten är en blott formel enhet, och att det hela, som genom samma enhet kommer till stånd, är ett qvantitativt helt. Såsom sådant är det behäftadt med den gränslöshet, som gifver sig till känna deri, att hvarje yttre objekt för sin fullständiga bestämdhet behöfver en omgifning

som begränsar och omsluter det. Häraf följer att verldskroppen, hvilken icke är i någon erfarenhet gifven, icke heller i och för tanken kan ega bestånd. Följden häraf för verlden är att hon såsom den opersonliga verkligheten endast är en form, ett förhållande, i och genom hvilket en gifven eller antagen mångfald utgör ett helt, hvilket då endast kan vara ett helt i formel bemärkelse.

Kraften är, såsom förut angifvits, sjelfva verksamheten hos verldssjälen. När kraften tänkes såsom identisk med verksamheten, ligger deri, att hos verksamheten finnes något konstant, hvarigenom hon är en enda verksamhet och såsom sådan å ena sidan af sig sjelf är verksamhet och följaktligen är en sjelfverksamhet och å andra sidan är det kontinuerliga i vexlingen och förändringen. Såsom det i och för sig konstanta, som utgör kontinuiteten i vexlingen och förändringen och derigenom bestämmer det vexlande och föränderliga, är kraften lag. Men ju mera strängt man fasthåller verksamheten ensam för sig, desto klarare inses det, att verksamheten icke är en reel bestämning utan endast en formel, och att kraften såsom verksamhetens enhet är en formel enhet, icke en reel. Detta framgår af omöjligheten att angifva, hvad verksamheten är annat än kontinuiteten i vexlingen och förändringen, och hvad kraften är annat än enheten i verksamheten eller verksamheten betraktad såsom en enda verksamhet. På grund häraf kan lagen icke heller vara något annat än samma formela enhet som kraften blott betraktad såsom norm för det vexlande och föränderliga eller såsom enheten i detta. Lagen såsom det varaktiga i verksamheten är följaktligen lika litet substantiel, som varaktigheten hos materien visat sig vara. Men det, som utgör den form, till hvilken kraften och lagen såsom rent formela bestämningar hänföras, är tiden. Tiden är den form eller det förhållande, hvari all vexling, all förändring och all verksamhet tänkas tillsammans såsom utgörande ett helt. Hon är ock såsom enhet närvarande i hvarje moment af vexlingen och förändringen och gifver tidsbestämning och

tidsordning åt dem alla. Den enhet, som verlden har genom att vara i tiden, är sålunda i likhet med verldens i och genom rummet gifna enhet endast en formel enhet.

Materien och kraften och de med dem sammanhängande och på ofvan angifna sätt identiska formerna rummet och tiden utmärka olika sidor hos verlden, af hvilka den ena är mångfaldens genom utbredning gifna fullständighet och den andra är enhetens närvaro i mångfalden. Ingendera sidan är uteslutande utan endast öfvervägande hvad hon nu angifvits vara. I utbredningen eller utsträckningen finnes äfven kontinuitet, och i den kontinuerliga tiden finnes äfven utsträckning. Men om ock rummet och tiden på grund häraf icke äro alldeles olikartade, så stå de dock mot hvarandra såsom två skilda former för verlden, hvilkas enhet icke genom någon analys af dem sjelfva eller af verlden kan uppvisas. Den verld, i hvilken de fattas såsom hörande tillsammans och såsom utgörande olika sidor, är sålunda i förhållande till dem en formel enhet, till grund för hvilken väl må ligga en reel enhet, men dock utan att denna reela enhet kan på något sätt genom den förklaring, som söker förklaringsgrunden för verlden inom henne sjelf, bringas till fattlighet. Icke ens deras egen formela enhet eller det för dem egendomliga förhållande, i och genom hvilket de utgöra ett helt, kan uppvisas, ty det finnes icke i verlden någon grund för ett sådant förhållande. Det är blott på grund af verldens antagna enhet, som man antager dem stå i förhållande till hvarandra.

Om nu verlden betraktad såsom det hela, i hvilket all yttre verklighet och all yttre i skilda orsaker och verkningar framträdande verksamhet tänkas sammanfattade till ett enda helt, är blott en formel enhet, så följer deraf verldens relativitet. Hon är såsom det hela blott en form eller ett förhållande, i och genom hvilket gifna delar tänkas såsom utgörande ett helt. Hon är såsom det hela beroende af dessa mot henne motsatta delar och får genom detta beroende bestämningen gränslöshet och den derigenom gifna bestämningen

overklighet. Hon kan icke med sådana delar utgöra ett verkligt helt. Genom sin motsättning mot henne göra de henne i verkligheten till ett partielt helt, som alltjemnt hänvisar på ett större helt, hvilket i sin ordning såsom partielt hänvisar på ett ännu större. Inom verlden finnes icke någon grund för ett på en gång verkligt och fullständigt helt. Samma gränslöshet visar sig, om man söker genom delning komma till en enhet, som genom sin frihet från sammansättning skulle vara icke ett förhållande utan en reel enhet, som har sin verklighet i och genom sig sjelf. I den verld, som är i tiden och i rummet, kan ingen sådan enhet finnas, emedan tiden och rummet sjelfva äro förhållanden och alla deras delar hafva hvar för sig sitt helas karakter att vara hvar för sig ett förhållande eller en formel enhet. Gränslöshet och dermed följande overklighet såsom ett helt är sålunda den första följden af verldens relativitet.

Om man tänker sig en led i en relation gifven och märker brist på fullständig verklighet hos henne, kan man icke undgå att söka något, hvarigenom hennes brist kan fyllas. Det ligger då närmast till hands att söka den eller de andra relationsleder, som höra till samma relation. Finner man dessa, och finner man tillika grunden för deras relation till den såsom gifven tänkta leden, så har man gifvit en förklaring af den gifna relationsledens verklighetsbrist genom uppvisande af den verklighet, som saknades hos denna led. Genom relationsgrunden hafva nemligen de särskilda lederna ett sammanhang, i och genom hvilket den enas verklighet äfven på något sätt blifver den andras. Men då gemensamheten i deras verklighet icke är genomgående och fullständig, fordras å nyo en förklaring på grund af den brist, som ännu qvarstår. Denna förklaring fordrar en mera omfattande eller en mera väsentlig relationsgrund och andra till den genom honom gifna relationen hörande leder. Under fortgången från den ena relationen till den andra kommer man till en punkt, der en relationsled finnes gifven, men den andra icke i någon erfarenhet kan uppvisas. Vill man då detta oaktadt söka en

förklaring liknande den ofvan angifna, måste man hypotetiskt uppställa en andra relationsled. Hvad man då hypotetiskt antager är på grund af uteslutningen och motsatsen mellan lederna i hvarje relation en motsats till den gifna leden. Samma förhållande kan ock inträda med afseende på relationsgrunden. Man kan finna föremål och former, som på grund af en antagen enhet inom ett område eller hos ett föremål måste anses stå i relation till hvarandra, och likväl vara urståndsatt att uppvisa någon för dem gifven verklig relationsgrund. Man måste då, om man vill förklara deras relation till hvarandra, hypotetiskt antaga en formel eller reel enhet, i och genom hvilken de utgöra ett helt. Äfven denna hypotetiskt antagna enhet och det i och genom henne gifna hela måste sättas såsom en motsats mot lederna i den antagna relation, för hvilken enheten satts såsom grund, emedan på grund af dessa leders motsats deras enhet måste vara inskränkt och begränsad och icke kan fullt genomtränga dem. Båda dessa olika hypoteser komma till användning, då man gör till sin uppgift att fatta verlden såsom ett verkligt helt. Först och främst äro de i erfarenheten gifna delarne af verlden icke tillräckliga för att utgöra hela verlden. De bilda då tillsammans en relationsled, som behöfver en annan, hvilken icke är i någon erfarenhet gifven. Denna andra relationsled bestående af de icke gifna delarne uppställes då hypotetiskt. Motsatsen mot den första leden röjer sig deri, att medan de till den första leden hörande delarne hvar för sig äro sammansatta och derföre äro formela enheter, de till den andra leden hörande delarne för att fylla den första ledens brist på fullständighet måste vara enkla. Det är nemligen icke möjligt, att sammansatta delar, som sjelfva genom sin sammansättning hvar för sig äro gränslösa, kunna konstituera ett verkligt från gränslöshet fritt fullständigt bestämdt helt. Till den andra hypotesen kommer man åter, då man går ut från hvarje dels egenskap att vara ett större eller mindre, men dock alltid partielt helt och sätter verlden såsom det alltomfattande hela, såsom verldsalltet. Hvarje i erfarenheten

gifvet helt är partielt och kan hänföras till ett större, af hvilket det omslutes. Häri röjer sig en brist på fullständig bestämdhet och verklighet. Man uppställer då hypotetiskt verlden såsom ett helt, som bildar en motsats mot hvarje i erfarenheten gifvet helt derigenom, att det icke är partielt utan universelt och totalt, icke är omslutet af något annat, utan inom sig slutet och systematiskt. I detta hela söker man grunden till allt partielt helt och till relationen mellan verldens delar, hvilka hvar för sig äro ett partielt och begränsadt eller af annat omslutet helt. Nödvändigheten af detta hypotetiska uppställande af beståndsdelar och af ett helt med motsatt beskaffenhet mot den, som finnes hos alla i erfarenheten gifna beståndsdelar och hela föremål, om man vill undgå verldens gränslöshet, är den andra följden med afseende på verlden af hennes relativitet.

Alltings relativitet är formen för sammanhanget i verlden, på grund af hvilken allt är bestämdt af allt och allt på något sätt ingår i allt, men å andra sidan ligger i verldens relativitet verldens osjelfständighet och ett beroende, hvilket gifver sig till känna i hennes gränslöshet. På grund af denna har hon icke inom sig sjelf, hvad hon behöfver för att vara, och derför kan hon icke ur sig sjelf förklaras. De hypoteser, som uppställa den i erfarenheten gifna verklighetens motsatser för att fylla hennes brist på verklighet, och som betrakta dessa motsatser såsom hörande till verlden och såsom konstituerande verlden, leda icke till någon tillfredsställande verldsförklaring, emedan det, som skulle tjena till förklaringsgrund, hvarken eger den verklighet, som är erfarenhetens, ej heller den, som är tankens. Men i och för sig leder icke analysen af den såsom opersonlig och yttre verklighet fattade verlden till några andra förklaringsgrunder än de nu angifna.

I den följande delen af vår undersökning skola vi söka göra reda för betydelsen af verldens relativitet under förutsättning, att verlden är något annat än den rentaf opersonliga verkligheten.

Till undersökning om betydelsen af verldens relativitet under förutsättning, att verlden är något annat än den rentaf opersonliga verkligheten, kan man föras af olika anledningar. En sådan anledning ligger i vår föregående undersöknings resultat. Vi hafva i denna undersökning utgått från det yrkandet, att man icke får taga det såsom gifvet, att verlden på grund af sin relativitet behöfver förklaras ur något annat, utan måste undersöka, om hon icke kan förklaras ur sig sjelf. Vi hafva funnit, att verldens relativitet under förutsättning, att verlden är den opersonliga verkligheten, icke medgifver möjligheten af en sådan verldsförklaring. Det återstår då att tillse, om icke verlden, fastän hon är relativ verklighet, kan ur sig sjelf förklaras, om hon antages vara något annat än den rentaf opersonliga verkligheten. Men till undersökning om betydelsen af verldens relativitet under nämnda förutsättning finnes äfven en annan anledning. Mot förkärleken för enformigheten i verlden och den med honom sammanhängande benägenheten att antaga den lägsta formen af verklighet vara den enda sanna verklighetsformen står sinnet för verklighetens formrikedom och den dermed förenade motviljan mot förnekelsen af de omedelbart antagna högre verklighetsformernas sanning. Häri ligger en maning att undersöka, om icke verldens relativitet får sin rätta betydelse, när man utgår från antagandet, att verlden icke till alla delar och i alla afseenden är rentaf opersonlig.

Det angifna antagandet, att verlden är något annat än den rentaf opersonliga verkligheten, behöfver närmare bestämmas. Man måste angifva, hvad det andra är, som gör verlden till något annat än opersonlig verklighet. Vid angifvandet af detta andra måste man först upptaga det, som står närmast

den såsom den objektiva verkligheten fattade opersonliga verlden. Sedermera har man att, så vidt anledning dertill gifves, fortgå till mera afgjordt subjektiva verklighetsformer.

Den skilnad, som man med iakttagande af den nu angifna ordningen finner i verlden, är skilnaden mellan lefvande varelser eller organismer och liflösa föremål eller ting. Om man erkänner och fasthåller tillvaron i verlden af dessa båda slag af föremål, kommer man till frågan, om dermed något, som icke är rentaf opersonligt, antagits tillhöra verlden. Det är klart, att tingen på denna ståndpunkt fattas såsom rentaf motsatta mot personligheten och såsom från sig uteslutande all personlig bestämdhet. Annorlunda förhåller det sig med organismerna. Såsom lefvande varelser hafva dessa i och genom lifvet en bestämning gemensam med de personliga väsendena, och denna gemensamma bestämning är tydligen för båda väsentlig. Häri ligger en öfverensstämmelse, på grund af hvilken organismerna i verlden icke kunna tänkas i samma stränga mening som tingen vara rentaf opersonliga. Men härtill kommer, att man icke kan antaga skilnaden inom verlden mellan lefvande varelser och liflösa föremål såsom en väsentlig skilnad utan att tillika antaga de lefvande varelserna vara högre former af verklighet än de liflösa föremålen. Då man sålunda kommit till antagandet af högre och lägre former af verklighet inom verlden, kan man icke undgå att söka en grund för denna skilnad eller ett mått för bestämmandet af hvad som är lägre och hvad som är högre. Det finnes då icke något annat mått än personligheten. Den lefvande varelsen ställes högre än det liflösa föremålet på grund deraf, att han står närmare personligheten än detta. Dermed är gifvet att verlden, så vida det inom henne finnes lefvande varelser, har inom sig något, som icke är alldeles opersonligt, och att hon derföre icke är den rentaf opersonliga verkligheten.

Om nu verlden antages inom sig ega organismer och ting, så hafva vi att söka utreda, hvilken betydelse relativiteten har

för den på sådant sätt fattade verlden. Enligt hvad i den föregående undersökningen är framhållet är alltings relativitet formen för sammanhanget i verlden. Såsom ingående i verlden måste då organismerna och tingen hafva ett inbördes sammanhang, och detta sammanhang måste hafva formen af relativitet. De måste då stå i relation till hvarandra. Såsom sådana måste de hafva något gemensamt. Vidare måste detta gemensamma vara en för båda väsentlig bestämning. I annat fall skulle sammanhanget i verlden, så vidt detta utgör sammanhanget mellan organismerna och tingen, blifva oväsentligt. Men om sammanhanget mellan de två olika slagen af föremål inom verlden antages vara oväsentligt, blifver verldens enhet och dermed äfven verlden sjelf såsom det hela oväsentlig. Då detta icke kan tänkas utan att leda till verldsförnekelse, måste man antaga den bestämning, som utgör det gemensamma hos organismerna och tingen och är grunden till deras relation och sammanhang, vara en för dem båda väsentlig bestämning.

Den fråga, som rörande organismernas och tingens relationsgrund närmast framträder, är den, om deras relationsgrund kan vara en bestämning, som icke på något sätt i sig innehåller lifvet. För denna frågas besvarande måste det undersökas, om någon bestämning, i hvilken lifvet icke på något sätt ingår, kan vara en väsentlig bestämning hos den lefvande varelsen. Då hvarje till verlden hörande organism jemte det, att han är lefvande, tillika alltid är kroppslig, kan det synas så, som skulle kroppsligheten vara en väsentlig bestämning hos organismen. Men om man frågar, huruvida kroppsligheten hör till det, som gör organismen till en lefvande varelse, eller icke, måste svaret blifva nekande. Kroppsligheten eller materialiteten är för sig tagen lifvets motsats, och om det funnes ett ting, som icke hade någon annan bestämning än kroppsligheten, skulle detta ting icke hafva något lif, icke i någon grad vara lefvande. Derföre kan kroppsligheten icke vara en väsentlig bestämning hos organismen, då denna fattas såsom en lefvande varelse. Men äfven om det

antoges, att kroppsligheten vore en väsentlig bestämning hos organismen, så kunde hon dock icke vara den bestämning, som utgjorde grunden för relationen mellan tinget och organismen såsom lefvande varelse och för sammanhanget mellan dessa båda slag af föremål i verlden. Den förbindelse dem emellan, som har sin grund i kroppsligheten, kan icke innebära någon annan gemensamhet än den, som ligger deri, att de båda äro kroppar, men någon gemensamhet mellan lifvet å ena sidan och kroppsligheten å den andra är dermed icke på något sätt gifven. Det måste tvärtom fasthållas, att inom organismen sjelf under förutsättning af kroppslighetens fullständiga liflöshet en oupplöslig motsats eger rum mellan det organiska eller lefvande hos honom och det kroppsliga, oorganiska och liflösa. På grund häraf kan man icke medgifva möjligheten af någon relation inom organismen mellan det organiska hos honom och det oorganiska, utan man måste tänka honom såsom sammansatt af två alltigenom skilda och motsatta beståndsdelar. Under sådant förhållande kan tydligen icke heller tinget genom sin kroppslighet hafva något gemensamt med den organiska beståndsdelen hos organismen eller med lifvet hos honom. Den bestämning, som skall vara grunden till relationen och sammanhanget inom verlden mellan organismen såsom lefvande varelse och tinget, måste sålunda på något sätt i sig innehålla lifvet.

Om nu tinget tages i betraktande, så finner man hos detta icke endast bestämningen kroppslighet, utan jemte denna bestämningen kraft. Såvida icke tinget skall fattas såsom sammansatt af två helt och hållet skilda och oförenliga beståndsdelar, kraften och kroppsligheten, måste det hos dessa båda finnas något gemensamt, och såvida sammanhanget dem emellan skall vara väsentligt måste deras gemensamma bestämning vara väsentlig för hvar och en af dem. Fullständigt genomförd leder tanken på detta förhållande till nödvändigheten att antaga det icke finnas någon kroppslighet, som icke såsom en del af ett ting i sig innehåller någon kraft. Ett

motsatt antagande skulle leda till förnekelse med afseende på förhållandet inom tinget af den allt genomgående relativiteten inom verlden. Men å andra sidan står kraften hos tinget icke i något sådant motsatsförhållande till lifvet hos organismen som den antagna rena kroppsligheten. Ingen kraft kan tänkas utan sjelfverksamhet, och sjelfverksamheten är äfven en väsentlig bestämning hos den till verlden hörande organismen. Derför finnes det hos tinget såsom i sig egande kraft och hos organismen såsom lefvande en gemensam väsentlig bestämning, genom hvilken de hafva ett väsentligt sammanhang med hvarandra. Af den allt genomgående relativiteten inom verlden följer att detta sammanhang måste sträcka sig till alla organismer och ting, som finnas i verlden.

Om nu ock i och genom sjelfverksamheten ett sammanhang är gifvet mellan organismerna och tingen i verlden, så får det å andra sidan icke lemnas ur sigte, att det finnes en skilnad mellan lifvet och kraften äfvensom mellan organismerna, hos hvilka det finnes lif, och tingen, hos hvilka det finnes kraft. Men huru obestridig denna skilnad är, så kan han dock icke utan upphäfvande af alltings relativitet i verlden och dermed äfven af verldens egen relativitet antagas vara mer än en skilnad mellan olika former af sjelfverksamhet. Det kan vidare icke förnekas, att lifvet såsom form af sjelfverksamhet är högre än kraften. Men såsom högre och lägre former af sjelfverksamheten äro lifvet och kraften högre och lägre grader af denna. Med afseende på den konstitutiva betydelse, som lifvet har för organismen och kraften för tinget, måste äfven organismen och tinget betraktas såsom högre och lägre former eller grader af sjelfverksamheten. Men då lifvet såsom verksamt icke blott är en högre form eller grad än kraften, utan inom den såsom enhet af organismer och ting fattade verlden är sjelfverksamhetens rentaf högsta eller egentliga och fullkomliga form, kan kraften äfven betraktas såsom en ofullkomlig form eller en lägre grad af lif. I följd deraf blifva alla båda organismer och ting i verlden från en viss

sida betraktade former eller grader af lif. Hvad som gäller om organismerna och tingen, gäller äfven om hvarje organisms organer och om hvarje tings delar. Hvarje organ hos en organism och hvarje del af ett ting måste från en viss sida fattas såsom form eller grad af lif. Derföre kan det med skäl sägas, att enligt den nu såsom resultat gifna uppfattningen af verlden och af hennes beståndsdelar allting i verlden är former af lif. I alla graders kontinuitet eller alla formers oafbrutna sammanhang ligger då relativiteten i verlden. Det finnes ingen form eller grad, som icke förutsätter alla de öfriga och har sin tillvaro i och genom sitt sammanhang med dem.

Den relativitet, som tillkommer allting i verlden, är ock verldens egen relativitet. Det är nemligen såsom beståndsdelar i verlden, som de särskilda föremålen eller varelserna i verlden hafva relativitet eller stå i relation till hvarandra, och då är deras relativitet såsom gifven i och genom verlden äfven hennes egen. Verlden sjelf är från en viss sida en form af lif, och huru man än i öfrigt må fatta henne i denna egenskap, så måste hon dock alltid betraktas såsom mera omfattande än någon af de i henne ingående många formerna af lif och åtminstone i någon mening bestämmas såsom den alltomfattande formen eller såsom den form af lif, som utgör det hela eller universum. Men just derigenom, att hon är alltomfattande form, är hon relativ. Hennes relativitet röjer sig deri, att hon är det hela eller den alltomfattande formen i och genom sitt förhållande till de inskränktare former, som hon omfattar, likasom de äro delar i och genom sitt förhållande till henne såsom den vidsträcktare form, i hvilken de inrymmas. Det hela, som är till i och genom sitt förhållande till delar, hvilka å sin sida äro till i och genom sitt förhållande till det hela, är till sin form sjelfva verldsrelativitetens system.

Inom verlden finnes icke blott formrikedom, utan äfven formvexling. Hos organismen är formvexlingen en utveckling, en verksamhet, som har ett ändamål och är ändamålsenlig. Hennes ändamål är den verksamma organismens egen fullkomliga och

fullständiga verklighet eller uppnåendet af dess egen högsta och mest omfattande verklighetsform eller lifsform. Hos tinget visar sig formvexlingen väl såsom en kontinuerlig eller oafbruten och i sammanhang dermed äfven såsom en likformig förändring eller såsom en lagbunden verksamhet, men icke såsom en utveckling eller ändamålsenlig verksamhet. Mellan den ändamålsenliga verksamheten och den ändamålslösa finnes en motsats, men denna kan, då båda höra till verlden och äro underkastade hennes relativitet, icke vara mer än en relativ motsats. Det gemensamma för båda dessa verksamhetsformer, är sjelfverksamheten. Det kan icke finnas någon verksamhet, som icke i något afseende är en sjelfverksamhet. All verksamhet, äfven den lägsta, har sin princip i en kraft, och hvarje kraft är sjelfverksam. Men i kraftens sjelfverksamhet ligger ett förverkligande af kraften sjelf, och på något sätt är då ock kraftens egen verklighet i någon form att betrakta såsom ett ändamål för kraftens sjelfverksamhet. Huru ofullkomligt och ofullständigt ändamålsenligheten än må framträda i den blotta kraftens verksamhet, och huru omöjligt det än må vara att uppvisa formvexlingen hos tinget såsom en oafbruten fortgång från lägre verklighetsformer till högre, så är det dock icke möjligt att frånkänna den i tinget verkande kraftens sjelfverksamhet all ändamålsenlighet. Hon är då en lägre och ofullkomligare samt tillika en inskränktare form af den egentliga och fullkomliga samt tillika mera omfattande formen af ändamålsenlig verksamhet, hvilken är utvecklingen. Hon kan då ock betraktas såsom en lägre form af utvecklingen. Till samma resultat kommer man äfven, om man tager i betraktande formvexlingens eller verksamhetens lagbundenhet. Utvecklingen är tydligen en lagbunden formvexling och den i hennes fortgång liggande ändamålsenligheten är tillika lagenlighet. Men äfven i den blotta kraftens verksamhet och i den genom henne gifna formvexlingen ligger alltid någon kontinuitet och någon likformighet, och deri visar sig, att äfven kraften i någon mon är lag för sin verksamhet och såsom sådan gifver åt henne

en viss regelbundenhet i fortgången. Derföre måste ock den verksamhet, som visar sig mera såsom en tvångsverksamhet än såsom en sjelfverksamhet och derföre äfven mindre märkbart bestämmes af sin egen lag, fattas såsom en lägre form af den i högre mening lagbestämda verksamheten, den af sin egen väsentliga och karakteristiska lag tydligare och fullständigare bestämda verksamheten. Äfven i sin formvexling är derföre verlden såväl genom ändamålsenligheten som genom lagenligheten hos den i formvexlingen framträdande verksamheten ett system af lägre och högre verksamhetsformer, och då det icke finnes något verkligt föremål i verlden, som icke är formvexlingen underkastadt, omfattar detta system alla till verlden hörande föremål. Den samverkan, som inom detta system eger rum mellan verldens deri ingående beståndsdelar samt mellan alla dessa delar och verlden såsom det hela, har till följd att verldssystemet äfven ur formvexlingens och det derigenom gifna verldsförloppets synpunkt visar sig såsom verldsrelativitetens system. Derför har man ock att betrakta icke blott förhållandet mellan högre och lägre samt vidare och trängre former, utan äfven förhållandet mellan vexlande former såsom hörande till verldsordningens grundbestämningar.

De olika sidor i verldsrelativitetens system, som vi satt såsom grundbestämningar hos verldsordningen, kunna betraktas såsom sammanfattade till enhet i verldsutvecklingen. All verksamhet är formande och gestaltande. Den verkande kraften verkar enligt sin natur och gifver alltid i någon mon sin form åt det material, på hvilket hon verkar. Möjligheten häraf beror på materialets bestämbarhet genom kraften. I det hela är denna bestämbarhet gifven derigenom, att det icke finnes någon materia, som icke hos sig har någon kraft. Inom utvecklingen är materialet i högre grad än hos den relativt ändamålslösa verksamheten bestämbart eller bildbart. Denna högre grad af bestämbarhet är ett vilkor för utvecklingens möjlighet. Inom utvecklingen har ock verksamheten i högre grad formen af sjelfverksamhet, hvaremot den relativt ändamålslösa

verksamheten öfvervägande visar sig vara tvångsverksamhet. På grund häraf är den gestaltning, som kommer till stånd i och genom utvecklingen icke blott mera oafbruten och sammanhängande, utan äfven mera rik och mångsidig än den genom en lägre verksamhetsform gifna gestaltningen. Ju fullkomligare och högre en organism är, desto mera genomgående och omfattande är hos honom den gestaltning eller formbildning, som kommer till genom hans utveckling. Derför kan man hos honom urskilja olika utvecklingsformer, i och genom hvilka han i det hela kan betraktas såsom gående från lägre till högre utvecklingsgrad. Till utvecklingen hör icke blott upphöjelsen i någon eller några bestämningar till en högre grad eller form, utan äfven lika väsentligt utvidgningen inom en i några bestämningar uppnådd högre verklighetsgrad till allt större omfattning. Derföre hör till en utvecklingsforms eller utvecklingsgrads verklighet den systematiska fullständighet, genom hvilken särskilda lägre och högre, trängre och vidare verklighetsformer äro satta i det af denna utvecklingsform eller på denna utvecklingsgrad fordrade förhållandet till hvarandra och till det hela. Så betraktad är hvarje utvecklingsform, som en organism gifver sig, hela denna organism på ett visst sätt bestämd eller formad och gestaltad efter den bestämning, som utgör grundbestämningen eller principen för denna särskilda form eller grad i organismens totala utveckling. Så förhåller det sig ock med verldsutvecklingen. Äfven i henne har man att urskilja vissa hufvudformer, hvilka hvar för sig utgöra verldssystemet med en lägre eller högre grad af fullkomlighet och omfattning. Hvarje sådan utvecklingsform innebär sålunda i sig en särskild lägre eller högre verldsordning. Derigenom är hvarje sådan utvecklingsform en verldsform. Fattad såsom ett helt är då verldsordningen det hela, som kommer till stånd i och genom de i verldsutvecklingen framträdande särskilda men dock sammanhängande verldsformerna. Utvecklingen, som i sig innehåller alla dessa verldsformer, är då verldssystemet

eller, om man fäster sig vid dessa verldsformers och hela utvecklingens relativitet, verldsrelativitetens system.

I all systematiserande verksamhet ligger en syftning till uppfattning af något verkligt såsom inom sig egande sjelfbestämdhet och allbestämdhet. Sjelfbestämdheten ligger i systemets princip, allbestämdheten i dess universalitet. I uppställandet af utvecklingen såsom verldssystemet och i utförandet af tanken på det såsom utveckling fattade verldssystemet röjer sig denna syftning i fordringarne, att utvecklingen skall fattas såsom absolut sjelfverksamhet, och att hon skall visas vara ett inom sig slutet sch fullständigt helt. Vi hafva i det föregående framhållit utvecklingen såsom en verksamhet, som i motsats mot lägre verksamhetsformer öfvervägande har karakteren af sjelfverksamhet och förutsätter ett i högre grad bestämbart eller bildbart material. Men häri ligger att utvecklingen icke fattats såsom ren sjelfverksamhet och icke antagits vara fri från behofvet af ett i någon mon främmande och yttre verksamhetsmaterial. Men deri, att utvecklingen är en högre verksamhetsform genom sin egenskap af sjelfverksamhet och genom sin förmåga af formbildning eller gestaltning, och deri, att den utveckling, hos hvilken denna egenskap och denna förmåga hafva högre grad och större omfattning, är en högre form af utveckling, ligga anledningar till undersökning, om man icke kan eller måste tänka sig en utveckling, som icke i något afseende är tvångsverksamhet, utan är ren sjelfverksamhet, och som icke för sin formbildning behöfver och förutsätter något i någon mon främmande och yttre material. Om en sådan absolut utveckling är logiskt tänkbar och dermed äfven logiskt nödvändig, så är det i och genom henne gifna verldssystemet icke längre verldsrelativitetens system utan verldssystemet såsom absolut eller verldsabsolutismens system. Relativiteten och hennes system måste då fattas såsom ofullkomliga och ändliga former af verklighet och verldssystem, hvilka hänvisa på den absoluta verklighetsformen och det absoluta verldssystemet och i dem hafva sin grund.

Med afseende på den nu angifna uppfattningen af verldssystemet hafva vi att framställa två anmärkningar, innan vi gå till hennes granskning. Den ena anmärkningen är, att utvecklingen är den högsta verklighetsform, till hvilken man kommer genom betraktelse af den i och genom verlden gifna verkligheten, och att uppfattningen af verldssystemet såsom gifvet i och genom utvecklingen eller såsom varande sjelfva utvecklingen är den högsta möjliga, när man uppställer och fasthåller den fordran, att verlden skall ur sig sjelf förklaras. Vår andra anmärkning är, att man vid öfvergången från det relativa till det absoluta verldssystemet icke öfvergår från verlden till något öfver verlden upphöjdt väsende, hvilket tänkes såsom subjektet för all verklighet eller substansen i allt, utan fortfarande antager verlden vara det hela, till hvilket all verklighet hör. Häraf blifver det en oundviklig följd, att uppfattningen och uppvisandet af det absoluta icke kan ske på annat sätt än genom ådagaläggandet deraf, att verlden, hvilken såsom gifven har ändlighetens form och derigenom är ett relativt system, tillika har oändlighetens form och derigenom är det absoluta systemet. Möjligheten häraf beror åter på befintligheten af åtminstone någon form, som visserligen är gifven såsom en ändlig verklighetsform, men likväl i sin sanning är den oändliga verldsformen. Om de särskilda verklighetsformerna i verlden tänkas stå i systematiskt förhållande till hvarandra och följaktligen utgöra momenter af en enda verldsform, beror det absoluta verldssystemets tänkbarhet på möjligheten att uppvisa verldsformen i det hela såsom å ena sidan ändlig och relativ, men å andra sidan i sin sanning oändlig och absolut. Detta uppvisande måste ske genom en oafbruten stegring af den omedelbart gifna verldsformen till allt högre väsentlighet och universalitet ända till den punkt, då hon framträder såsom den rentaf väsentliga och universela verldsformen, hvilken är identisk med innehållet och omfattar all form och allt innehåll. Relativitet finnes då hos verlden, såvida hon har en lägre, en

i någon mon oväsentlig och partiel form. Men den väsentliga sidan i relativiteten är enheten och sammanhanget och den från denna sida oskiljaktiga syftningen på ett inom sig slutet och fullständigt helt, och derföre har hon sin grund och sin fulländning i den oändliga verldsformen, det absoluta verldssystemet. Då är ock verldens relativitet i sin grund och i sin fulländning eller i sin sanning och i sin fulla verklighet detta absoluta verldssystem. Verldens relativitet är sålunda enligt denna åsigt den form af enhet och sammanhang i verlden, som väl i erfarenheten framträder såsom i någon mon oväsentlig och partiel, men i sin sanning och fulländning är väsentlig och uviversel.

Då vi nu öfvergå till granskningen af den ofvan framstälda uppfattningen af verldens relativitet, hafva vi att först fästa uppmärksamheten vid frågan om det, hvaraf de former, som utgöra det relativa verldssystemet äro former. Det första svaret på denna fråga är, att de äro former af utveckling. Men då det är tydligt, att utvecklingen i likhet med all verksamhet sjelf är en form, kan man icke stanna vid detta svar. Den närmast följande frågan blifver då den, om det, som med utveckling betecknas såsom form eller formel enhet, med någon annan beteckning kan angifvas såsom substans eller reel enhet. Af det föregående är klart, att lifvet är det, som skulle utgöra en sådan reel enhet. Allt som har utveckling har äfven lif, och allt i verlden, som har lif, har äfven utveckling. Det återstår då att undersöka, om lifvet så fattadt, som det i utvecklingens verld kan och bör fattas, är en substans eller om äfven det blott är en form och förutsätter något, hvaraf det är form. Det första, som vid en sådan undersökning märkes, är att lifvet icke framställes såsom det egentliga subjektet för verklighet och verksamhet, icke säges vara det, som har verklighet och verksamhet, utan fattas såsom tillhörande hvarje varelse, som har lif eller är lefvande. Lifvet må då väl kunna fattas såsom en substantiel bestämning, men sjelfva substansen, hvaraf alla former äro former,

kan det enligt en sådan uppfattning icke vara. Det är ock klart, att man inom den verldsåsigt, som vi nu hafva att granska, icke kan komma till någon annan uppfattning af lifvet i och för sig betraktadt än den, att det är den väsentliga eller substantiela formen för all verklighet. Häri ligger å ena sidan att lifvet icke är mer än en form, och att det, då alla former äro utvecklingsformer, sjelft såsom verkligt är en utvecklingsform, likasom all verklig utveckling är en på ett visst sätt bestämd utveckling eller en utvecklingsform. Men å andra sidan ligger i lifvets egenskap af substantiel form att det är en sådan form, som icke blott hänvisar på en substans, af hvilken det är form, utan äfven i viss mon angifver arten af denna substans. Denna art betecknas dermed, att den varelse, som är lefvande eller har lif, säges vara en organisk varelse eller en organism. Derigenom sättes den lefvande varelsen såsom ett från allt oorganiskt till arten skildt föremål. Enligt den genomförda utvecklingsläran ligger skilnaden ytterst deri, att organismen fattas såsom väsende i mera egentlig bemärkelse, då deremot det oorganiska såsom sådant är väsenlöst och endast, såvida någon grad af organisation deri märkes, kan erkännas höra till det verkliga. Men ehuru man inom den ifrågavarande utvecklingsläran icke kan undgå att fatta organismen såsom artbestämd, blifver dock artbestämdheten hos hvarje verklig organism endast relativ. Ingen verklig organism är mer än en utvecklingsform, som står i förhållande å ena sidan till lägre och å andra sidan till högre utvecklingsformer. Det finnes icke hos honom något annat än utvecklingen eller lifvet, hvaraf han är form, och det är endast derigenom, att han är form af lif eller utveckling, som han är en organism. Men då icke blott utvecklingen utan äfven lifvet är form eller formel enhet och icke substans eller reel enhet, blifver hela den relativa verkligheten eller hela den verld, som har relativitetens form, ett system af former, inom hvilket hvarje form är form af en annan form och alla särskilda former äro for-

mer af den allmänna formen, som antages vara den substantiela, men icke kan fattas såsom substans eller såsom reel enhet eller väsende i egentlig bemärkelse. Men härmed är gifvet att den relativa verkligheten icke har någon begränsning, utan är en gränslös mångfald af lägre och högre former. I denna gränslöshet röjer sig hennes osjelfständighet. Hon kan såsom gränslös icke fattas såsom varande i och genom sig sjelf.

Från den punkt, till hvilken vi nu kommit, föres man med nödvändighet till vår gransknings andra hufvudfråga. Denna är frågan om verldens absoluta form. Om allt verkligt är form af utveckling, måste äfven den absoluta verldsformen tänkas såsom utveckling. Men man kan till undvikande af faran för sammanblandning af den absoluta verldsformen med den utveckling, som är den högsta relativa verldsformen, på ett mera abstrakt sätt beteckna den absoluta verldsformen. Hon säges då vara den rena verksamheten, hvilken måste tänkas såsom absolut sjelfverksamhet, eller den rena processen eller rörelsen, hvilken likaledes måste tänkas såsom absolut sjelfrörelse. Det väsentliga häri är att den absoluta verldsformen är verksamhet eller rörelse, men icke förutsätter något annat, som utgör material för verksamheten och såsom sådant å ena sidan är ett hinder för verksamhetens eller rörelsens frihet och å andra sidan drifver till verksamhet och är en mer eller mindre dels medverkande dels motverkande kraft Anledningen till antagande af det absolutas sjelfrörelse ligger dels deri, att den rörelse eller verksamhet, som förutsätter ett material och i någon mån är en tvångsverksamhet, såsam relativ förutsätter något absolut, dels deri, att man, då det skall fasthållas, att verlden är den enda och sanna verkligheten, och att det absoluta måste vara hennes absoluta verklighetsform, icke får fatta denna form såsom alltför starkt skild från verldens relativa verklighetsform. Om den sist nämnda fordran icke uppfylles, kommer den absoluta verklighetsformen att fordra ett annat verklighetssubjekt, ett annat väsende än verlden. Då den all-

männaste bestämningen i den relativa verldsformen antages vara rörelse eller process, kan denna bestämning icke frånkännas den absoluta verldsformen. Endast genom sin egenskap af ren sjelfrörelse kan verldens absoluta form skilja sig från den relativa verldsformen.

Frågan om verldens absoluta form sammanfaller på grund af den nu gifna utredningen med frågan om den absoluta sjelfrörelsen eller sjelfverksamheten, hvilken äfven kan betecknas såsom absolut sjelfutveckling. Denna frågas besvarande fordrar undersökning af två hufvudpunkter. Den första af dessa är antagandet af en rörelse eller verksamhet, som icke har något främmande, yttre eller lägre, till föremål eller material och derigenom får ett innehåll, utan sjelf är både form och innehåll. Den andra hufvudpunkten är antagandet, att rörelsen eller verksamheten såsom form betraktad icke nödvändigt är relativ, utan endast på grund af inskränkthet och bundenhet vid sin motsats i erfarenhetens verld visar sig såsom relativ, men i sin frihet och renhet är absolut.

Rörande det först nämnda antagandet anmärka vi till en början, att den gränslöshet, af hvilken verlden i sin relativa form lider, beror derpå, att inom henne verksamhetens form och hennes föremål äro mer eller mindre främmande för hvarandra, och att denna gränslöshet icke kan öfvervinnas, om icke formen och innehållet kunna fattas såsom identiska. Om en ren sjelfrörelse skall antagas, måste denna i sig sjelf hafva sitt innehåll och icke få något innehåll genom något förhållande till ett yttre. Men till den rena sjelfrörelsen hör det äfven, att han icke kan stå i förhållande till något lägre och genom detta förhållande vinna ett innehåll. Allt lägre är tillika i någon mon och i något afseende ett yttre. Men utan afseende på det lägres karakter af ett yttre måste det alltid i det lägre finnas en inskränkning i det högres fulla frihet. Den rena sjelfrörelsen är i förevarande fall det högre, som genom förhållandet till och beroendet af ett lägre skulle lida en in-

skränkning i sin frihet. Den rena sjelfrörelsen fordrar sålunda innehållets immanens i rörelsen. Nu är frågan den, om en sådan rörelse är tänkbar. I erfarenheten finnes det tydligen icke någon sådan rörelse, och det är just derföre, att han icke finnes i erfarenheten eller verldens relativa form, som han måste sökas i den absoluta verldsformen. I den relativa verkligheten beror all rörelse eller verksamhet på förhållandet mellan ett yttre och ett inre. Det är förändring i detta förhållande, som kommer till stånd derigenom, att en kraft yttrar sig eller framträder och verkar i något yttre och deri åstadkommer en verkan. På en högre ståndpunkt framkallas rörelsen eller verksamheten af ett högres behof att förändra ett lägre för vinnande af något, som för det högre i något hänseende är behöfligt. Men hvad det skulle vara, som hos det, som icke står i något förhållande till ett yttre eller lägre, skulle gifva anledning till rörelse eller verksamhet, kan man icke finna. Väl är det lätt att uppvisa sådana fall, i hvilka hos menniskan föregår en rörelse, utan att denna innebär annan förändring än den, att något bringas till närvaro och aktualitet för henne eller ock öfvergår till frånvaro och potentialitet, men om ock i sådana fall sjelfva saken i och för sig icke undergår någon förändring, så träder hon dock till menniskan i ett nytt förhållande, hvilket visserligen kan fattas såsom likgiltigt för saken men icke för menniskan. Deremot finnes det, då fråga är om den absoluta sjelfrörelsen, ingen grund till rörelsen, ty det kan då icke blifva fråga om något yttres närmande eller något lägres upphöjelse ej heller om något inres aflägsnande eller något högres nedsättning. Det återstår då endast att antaga en rörelse eller verksamhet, som hvarken för det subjekt, hos hvilket rörelsen eller verksamheten föregår, ej heller för rörelsens eller verksamhetens föremål eller objekt medför någon förändring. Men en rörelse utan all förändring är icke någon rörelse, och på samma sätt förhåller det sig med verksamheten. Hvad som i den rena

sjelfrörelsen eller den rena sjelfverksamheten står qvar, när all förändring tänkes bort, är icke rörelsen, utan sjelfständigheten. I sjelfständigheten ligger det, att hon icke allenast såsom form måste vara oberoende af annat, utan äfven måste hafva sitt innehåll i och genom sig sjelf, hvaraf följer att innehåll och form äro identiska och endast genom abstraktion och efter analogi med förhållandet inom den osjelfständiga verkligheten kunna skiljas från hvarandra.

Om nu sjelfrörelsen eller sjelfverksamheten betraktas blott såsom form och enligt det antagande, som angifvits såsom den andra hufvudpunkten för vår undersökning rörande den absoluta verldsformen, fattas såsom absolut form, hafva vi först att taga i betraktande behöfligheten af detta antagande. Det är af sig sjelft klart, att det icke i erfarenheten finnes någon absolut form, men att erfarenhetsverldens relativitet tvingar till sökande efter ett absolut, hvilket, då verlden antages och fasthålles såsom den enda och sanna verkligheten, icke kan finnas i något annat än en absolut verldsform. Hvad vi nu hafva att angifva, är den sida, från hvilken verlden i detta fall betraktas och fordran af ett absolut gör sig gällande. Denna sida finnes, om man tager i betraktande, att det är genom sin form, som verlden tänkes såsom ett helt, detta hela må vara absolut eller relativt. Det hela, som har relativitetens form och endast i oegentlig bemärkelse kan betecknas såsom ett helt, är enhet i och af motsatser. Det är vidare ofullständigt bestämdt. Det är bristen på samstämmighet och fullständighet, som gör det till ett relativt eller ändligt helt. Deraf följer att det hela, som skall fattas såsom absolut, måste vara fritt från denna brist och ega både samstämmighet och fullständighet utan någon inskränkning. Det ifrågavarande antagandet går ock derpå ut, att den rena rörelsen eller den rena verksamheten skall ega dessa bestämningar såsom absoluta. För möjligheten häraf fordras att den rena rörelsen eller verksamheten alltigenom är sjelfrörelse eller sjelfverksamhet

eller har full homogeneitet och tillika är alltomfattande eller har full universalitet. Men om full identitet af form och innehåll icke är tänkbar i någon form af rörelse, och om på grund deraf ingen form af rörelse är ren sjelfrörelse, så är full homogeneitet inom verldsformen i det hela icke tänkbar, då verldsformen är en rörelseform. De särskilda verklighetsformer, som ingå såsom momenter i verldsformen, äro alla i olika grader enheter af motsatsen mellan sjelfverksamhet och tvångsverksamhet. På grund häraf äro de ock alla mer eller mindre motsatta mot hvarandra såsom former af mer eller mindre ofri rörelse. Endast genom en sådan gradskilnad kunna de skiljas från hvarandra. Utan denna skulle de sammanfalla till en enhet eller rättare sagdt rentaf upphäfvas. Häraf visar sig att full homogeneitet icke kan tillkomma några rörelseformer eller verksamhetsformer. Antagandet af deras ingående såsom momenter i den absoluta formen eller det absoluta systemet och af en rörelseform såsom varande det absoluta systemet skulle innebära en ren motsägelse. Men det, som står qvar såsom fullt giltigt, är att endast det alltigenom sjelfbestämda kan vara inom sig fullt samstämmigt eller homogent. Om nu det hela, som har formen af rörelse eller verksamhet, icke kan vara alltigenom samstämmigt inom sig, så kan det icke heller vara ett fullständigt helt eller ega full universalitet. Den brist på samstämmighet, som häftar vid hvarje särskild verklighetsform, finnes ock hos den form, som antages vara den mest omfattande eller hela verldens form. Äfven om denna form gäller det på samma grund som om de särskilda inskränktare formerna, att hon såsom en form af rörelse eller verksamhet har sin motsats i ett yttre eller ett lägre, hvilket hon icke kan umbära, och derföre i likhet med hvarje formel enhet är en partiel enhet. Såsom universel och total enhet kommer hon endast att framträda derför, att hon tänkes såsom en form, som är mera omfattande än hvarje gifven form, alltså endast i och genom relation till det inskränktare. Men i sät-

tandet af en form, som står i en sådan relation, röjer sig behofvet af den rätta och egentliga totaliteten och universaliteten, hvilka förutsätta den absoluta sjelfständigheten och samstämmigheten och följa af dem, men dem förutan icke kunna tänkas. Denna totalitet och universalitet hör till det absoluta systemet, som i och med sin fullständiga bestämdhet har karakteren af inre nödvändighet.

Af den nu utförda granskningen framgår, att vi anse den åsigt, enligt hvilken utvecklingen är verldens allmänna och systematiska form och verlden såsom den enda och sanna verkligheten har en relativ och en absolut verldsform, stanna vid samma allmänna svårigheter som den förut granskade åsigt, enligt hvilken verlden är den rentaf opersonliga verkligheten. Då den nu granskade utvecklingsläran öfver allt i verlden finner verksamhetsföremål, som alltid i någon mon förblifva något yttre och lägre och derför äfven främmande för verksamheten, fordrar hon det oaktadt verksamhetsföremål, som icke på något sätt äro yttre eller lägre eller främmande för verksamheten, utan tvärtom utgöra hennes eget immanenta med henne såsom form identiska innehåll. Dermed har hon antagit beståndsdelar i verlden, som äro af helt annan art än de i henne gifna. Då samma lära i verlden icke finner något helt, som är mer än en formel och partiel enhet, fordrar hon det oaktadt en verldsform, som är en reel samt total och universel enhet. Dermed har hon antagit verlden vara ett helt af alldeles annan art än det hela, som verlden i erfarenheten visar sig vara. De beståndsdelar och det hela, i och genom hvilka verlden skulle vara absolut verklighet och kunna ur sig sjelf förklaras, sakna icke blott tillvaro i erfarenhetens verld, utan de äro äfven otänkbara, om man utgår från den granskade utvecklingslärans förutsättning, att det absoluta systemet är en verldsform och har karakteren af en i och genom sjelfrörelse gifven verldsprocess.

Af utvecklingsläran finnes det en högre och en lägre form än den nu framstälda och granskade. Ingendera formen

kan frigöra sig från de svårigheter, som äro förenade med sjelfva grundbestämningarne i all utvecklingslära. Vi behöfva derföre endast i största korthet behandla dessa former.

Den högre utvecklingsläran sätter icke lifvet utan vidare bestämning såsom den substans, af hvilken alla högre och lägre former i verlden äro former, utan fattar lifvet såsom andligt. Principen i utvecklingens system är enligt denna lära tanken eller tänkandet, tanken, såvida hans vara ingenting annat är än det att tänka. Hos den sålunda fattade tanken äro innehåll och form identiska. Verlden är gifven i ock genom sjelfva den i denna tanke liggande verldsprocessen. Hennes lägre form är den i erfarenheten gifna, hvilken når sin höjdpunkt i utvecklingen. Hennes absoluta form är den rena tankeformen, en ren sjelfrörelse, i och genom hvilken en ideel enhet af ideela momenter kommer till verklighet. Fattad i sin totalitet och universalitet är denna verldsform den absoluta anden. Hufvudintresset hos dem, som utbildat denna lära, är riktadt på uppvisandet af de lägre formernas sammanhang med den högsta och deras förklaring ur denna. Den sida hos utvecklingen, som företrädesvis, ehuru visst icke uteslutande, drager uppmärksamheten till sig, är upphöjelsen till högre former och ytterst till sjelfva den absoluta verldsformen. Men hvad som trots denna riktning på det högre qvarstår, är först och främst att verlden är den enda och sanna verkligheten, vidare att hon, fastän hon i sin grund alltigenom skall vara en andlig verklighet eller en tankeverld, likväl har rörelsen till sin allmänna form, och slutligen att i följd häraf icke blott hennes relativa form utan äfven hennes absoluta blifver en vid något lägre och yttre bunden form, som icke kan frigöra sig från behofvet af sin egen motsats och derföre alltid förblifver en formel och partiel enhet. Verldens relativitet kan derföre icke i och genom denna högre form af utvecklingsläran på ett tillfredsställande sätt fattas och förklaras.

Utvecklingslärans lägre form vet icke af mer än en verldsform. För henne har skilnaden mellan högre och lägre verk-

lighetsformer i den gifna verkligheten icke någon väsentlig betydelse. Den väsentliga sidan i utvecklingen blifver då icke upphöjelsen, utan utvidgningen. Den ordning och det sammanhang, som genom verldsprocessen kommer till stånd, framträder i allt vidare och vidare kretsar. Inom hvarje vidare krets vinnes en större mångfald och mångsidighet i förbindelsen mellan de inom denna krets omslutna momenterna. Härigenom blifver hopfogningen och sammanbindningen starkare, och i och med förstärkningen vinnes en fastare konsistens och ett säkrare bestånd eller en större varaktighet. Rörelsens eller utvecklingens fortgång genom differentiering och integrering kan icke leda till annat än relativa former. Intresset riktas hufvudsakligen på uppvisandet af utvecklingens likformighet inom alla olika verklighetsområden i verlden och i alla delar af dessa områden samt af hennes på likformigheten grundade betydelse af allmän, allt verkligt omfattande och genomgående verldsform. Härmed kan man vinna en fullständigare genomförd utredning af verldens relativitet genom den relativa verklighetens betraktande ur allmänna synpunker, men den allmänna betydelsen af verldens relativitet blifver icke gjord till föremål för någon principiel och uttömmande undersökning. Äfven om man med denna utvecklingslära förenar det icke af hennes verldsundersökning framkallade antagandet af något absolut, hvaraf alla verklighetsformer ytterst äro former, kan det icke blifva fråga om uppvisandet af någon i och genom detta absoluta gifven absolut verldsform. Gränslösheten i rörelsens fortgång och det för hvarje verklighetsform framträdande behofvet väl icke af ett lägre men af ett yttre, som är hennes motsats och gör henne till ett blott partielt helt, qvarstå i denna utvecklingslära såsom olösta svårigheter, och deraf följer, att verldens relativitet icke genom henne fått sin förklaring.

Såsom afslutning af vår redogörelse för utvecklingsläran och hennes uppfattning af verldens relativitet framställa vi en anmärkning rörande ett antagande, som visserligen i det föregående blifvit taget i betraktande, men likväl behöfver göras

till föremål för särskild uppmärksamhet. Relativiteten inom verlden hos alla de särskilda föremål eller varelser eller former, som ingå i henne, fattas af utvecklingsläran såsom faktiskt gifven. Vi beteckna denna relativitet inom verlden såsom hennes inre relativitet. I motsats mot denna inre relativitet sätta vi den relativitet, som består i hela verldens behof af bestämdhet genom något annat än verlden. Denna relativitet kalla vi hennes yttre relativitet. Det antagande, på hvilket vi nu vilja rikta uppmärksamheten, är det, att verlden kan hafva inre relativitet utan att tillika hafva yttre relativitet. Detta antagande har sin anledning i den föreställningen, att de många föremålen eller varelserna i verlden skulle genom sina inbördes relationer kunna fylla hvarandras behof af verklighet eller gifva hvarandra fulländad bestämdhet. Den motsats, som ligger i hvarje särskildt föremåls brist på fullständig bestämdhet och derpå beroende verklighet, skulle sålunda vara öfvervunnen genom dess förhållande till alla de andra föremålen i verlden, och verlden skulle ock såsom innehållande alla dessa hvarandra bestämmande föremål vara ett fullständigt bestämdt eller fullt verkligt helt och vara det just genom fullständigheten af sin inre relativitet, eller genom befintligheten inom henne af alla relationer. Detta är antagandet af verldsrelativitetens system såsom ett fulländadt system.

Det första, som vi hafva att anmärka mot detta antagande, är att man icke kan tänka något verkligt såsom fullständigt bestämdt utan att först tänka det såsom sjelfständigt. Visserligen måste nu allt, som har eller får bestämningar, vara i någon mon sjelfständigt eller på något sätt och i någon mening vara något i och för sig, men den relativa sjelfständighet, som i detta hänseende fordras, kan icke medgifva mer än en relativt fullständig bestämdhet. I hvarje förhållande, i hvilket ett subjekt har en bestämning, som icke ingår i subjektet såsom ett moment af dess egen sjelfbestämdhet, står denna bestämning i motsats mot subjektet och är hon i något

afseende utesluten från subjektets innehåll. I samma afseende är då ock subjektet icke fullt bestämdt af denna bestämning. Häraf följer vår andra anmärkning mot det ifrågavarande antagandet nemligen den, att för fullständig bestämdhet inom ett helt fordras en full samstämmighet mellan detta helas momenter, hvilken icke är tänkbar utan momenternas samstämmighet med det hela. Finnes icke en sådan samstämmighet, så finnes icke heller den nödvändiga förutsättningen för en fullt genomgående ömsesidig bestämdhet. I all motsats ligger en negation, och hvarje subjekt, som står i något motsatsförhållande till ett annat, blifver i något hänseende blott negativt bestämdt af detta andra. Men den negativa bestämdheten är aldrig fullständig, ty i henne ligger alltid uteslutningen af något positivt. Såsom vår sista anmärkning upptaga vi den förut gjorda, att antagandet af verlden såsom ett fullständigt helt hvarken har stöd i erfarenheten, inom hvilken icke något sådant kan uppvisas, icke heller i tanken eller begreppet, emedan det hela för att vara tänkbart eller begripligt såsom ett fullständigt helt måste hafva en annan form än verldens, nemligen den på sjelfständigheten och sjelfbestämdheten grundade inre nödvändighetens form. Hvad vi nu mot det ifrågavarande antagandet anmärkt, gäller tydligen icke blott mot utvecklingsläran, utan lika väl mot hvarje åsigt, som från hvilken synpunkt det vara må uppställer detta antagande antingen rent och klart eller på något sätt förvexladt med något annat och undanskymdt.

Den slutsats, till hvilken vi nu med afseende på verldens relativitet kommit, är den, att hon utmärker verldens osjelfständighet och ofullständighet såsom icke blott tillhörande verlden, när hon fattas i någon sin lägre och ofullkomligare form, utan såsom oskiljaktiga från verlden, i hvilken form hon än må fattas. Härigenom är gifvet att verlden är en fenomenverld. Fenomenets första bestämning är nemligen den att vara en osjelfständig verklighet, som förutsätter och behöfver något

annat för att vara, hvad hon är. Genom denna sin bestämning skiljer sig fenomenet från väsendet, det i och genom sig sjelft varande. Med osjelfständigheten hos verlden sammanhänger, såsom förut är visadt, hennes ofullständighet. Den andra hufvudbestämningen hos fenomenet är att vara företeelse. Häri ligger å ena sidan att vara företeelse för någon och å andra sidan att vara företeelse af något. Då verlden fattas såsom fenomenverld eller såsom företeelsens verld, blifver hon betraktad såsom menniskans verld, ty menniskan är tydligen det förnimmande subjekt, för hvilket fenomenverlden är till såsom företeelse. Men det måste ock finnas något i och för sig verkligt, som i och genom verlden företer sig för menniskan. Fenomenverlden är då den ofullkomliga form, i hvilken något i och för sig verkligt är till för menniskan och förnimmes af henne. Häraf följer med nödvändighet verldens relativitet såsom hennes allmänna form, hvilken ock i alla hennes momenter måste återfinnas. I relativiteten ligger å ena sidan hennes ofullkomlighet, då hon såsom tillhörande ett ofullkomligt väsende såsom det sätt, hvarpå detta är bestämdt, måste vara ofullkomlig, men å andra sidan äfven hennes verklighet, då det, som i och genom henne företer sig för menniskan, måste vara det i och för sig verkliga, hvilket då ock på något sätt har tillvaro i henne. Om det vidare tages i betraktande, att det förhållande, i hvilket menniskan såsom ett väsende, som ehuru ofullkomligt, dock är något i och för sig varande, står till andra väsenden, icke rimligtvis kan tänkas såsom rentaf tillfälligt, utan måste erkännas såsom i vissa afseenden nödvändigt bestämdt, så följer deraf för fenomenverlden, att hon måste ega nödvändig bestämdhet eller hafva en form, som, ehuru hon i vissa afseenden kan vara tillfällig och oväsentlig, likväl i andra måste ega nödvändighet och väsentlighet. I allmänhet är härmed gifven den form, som tillkommer fenomenverlden, och som är relativitetens form, nemligen den form, som är enhet i och af motsatser, den for-

mela och qvantitativa enheten och den partiela och graduela helhetens form.

Vi upptaga nu den förut framstälda frågan, hvad det andra är, som verlden såsom relativ kan vara, om hon icke antages vara rentaf och alltigenom kroppslig verklighet. På denna fråga hafva vi i första rummet att svara, att verlden såsom menniskans verld är bestämd af menniskan och sålunda, såvida som menniskan är person, har personlig bestämdhet. Då nu verlden alltigenom är menniskans fenomenverld, kan det icke finnas något i verlden, som icke på något sätt och i någon mon har personlig bestämdhet. Då vidare menniskans personlighet från en sida sedd är hennes medvetande eller förmåga af förnimmelser, så följer att allt i verlden på något sätt och i någon mon är förnimbart för menniskan eller utgör ett moment i hennes till möjligheten gifna erfarenhet. Härmed sammanhänger verldens egenskap af menniskans verkningskrets äfvensom den bestämbarhet genom mensklig verksamhet, som af denna egenskap följa för verlden och det i verlden varande. Men för det andra hafva vi att svara, att den verklighet, som i verlden företer sig för menniskan och då på något sätt måste ingå såsom bestämning i verlden, icke kan vara kroppslig, emedan all kroppslighet hör till fenomenverlden och icke kan tänkas såsom väsende i egentlig bemärkelse. Till de nu gifna svaren hafva vi att lägga ännu ett. Ehuru menniskan sjelf icke är af verlden och icke heller uteslutande kan tillhöra verlden, så framträda dock i och genom verlden såsom i henne närvarande och verksamma menniskor, hvilka om sig sjelfva och hvarandra veta, att de äro andliga och förnuftiga väsenden. I verlden finnas ock varelser med högre och lägre former.

Genom angifvandet af verldens relativitet såsom följd af verldens karakter af fenomenverld och såsom den allmänna formen för fenomenverlden samt genom fenomenverldens hänförande till menniskan hafva vi kommit till den punkt, som vi

med vår undersökning velat uppnå. Det är dock två frågor, som vi ännu måste, om ock endast i förbigående, vidröra. Den ena af dem är frågan, hvad menniskan måste vara för att kunna vara det subjekt, för hvilket fenomenverlden är företeelse. Den andra frågan är den, om fenomenverlden för menniskan uppenbarar väsendet.

Då Kant fattade verlden såsom en fenomenverld, som hvad hennes form angår har sin grund i den menskliga kunskapsförmågan, tillerkände han sjelfva denna förmåga ingen annan verklighet än den, som tillkom henne såsom dels receptiv dels spontan eller sjelfverksam form för fenomenverlden såsom menniskans erfarenhetsverld. Den reception af mångfalden och de synteser till enhet, som förutsättas för allt medvetet förnimmande och för all såsom fenomen förnummen verklighet, hafva enligt Kant endast formel betydelse. De ådagalägga icke, att menniskan är ett sjelfständigt väsende med ett eget innehåll, utan endast att hon är en förmåga att forma och ordna ett åt henne gifvet innehåll. Om nu menniskan icke är ett väsende i egentlig bemärkelse och ett reelt subjekt, kan hon icke vara det subjekt, för hvilket fenomenverlden är företeelse. I stället för att vara ett sådant subjekt blifver hon ingenting annat än en verldsform. Såsom sådan hör hon till verlden och har ingen sjelfständighet emot henne. För att kunna vara det subjekt, till hvilket fenomenverlden hänföres, och som har fenomenverlden till sin verld, måste menniskan vara, hvad Kant antog henne vara såsom praktiskt förnuft, nemligen ett subjekt, som genom sin sjelfständighet är oberoende af verlden och har sjelfbestämning i sitt förhållande till verlden. Men äfven med antagande häraf kan man komma att stanna vid den negativa uppfattningen af menniskans sjelfständighet och sjelfbestämning, som, fastän hon vill fatta menniskan såsom en reel enhet och ett verkligt väsende, likväl blott fattar en formel enhet och en form. Sådant blifver förhållandet så länge man icke fattar menniskan icke blott såsom sjelfständig och

sjelfbestämmande utan tillika såsom fullständigt bestämd. Såsom subjekt i reel mening är menniskan icke verklig, om hon icke i sitt förnuft har ett innehåll, som hos henne utgör en inre verld till arten skild från den yttre verlden, hvilken är fenomenverlden. Af dessa båda verldar är den inre det förnuftiga och den yttre eller fenomenverlden det sinliga. Om nu menniskan icke har ett förnuftigt innehåll i sitt inre och ett inre lif i den förnuftiga verlden, kan hon icke vara subjekt för fenomenverlden, emedan hon då blifver antingen blott en form för det sinliga innehållet eller ock en blott eller tom form, som har att bevara sin renhet genom att hålla sig fri från allt innehåll. Om menniskan deremot har ett förnuftigt innehåll i sitt eget inre och derigenom är konkret och organiskt bestämd, så finnes hos henne förmågan att både bedöma och behandla det högre i verlden såsom högre och det lägre såsom lägre och öfverhufvud möjligheten att, om ock blott relativt, vara grunden till den relativt organiska form, som hennes fenomenverld eger eller till verldens relativitet, sådan som denna i verkligheten framträder, nemligen såsom en relativt organisk enhet af lägre och högre varelser och föremål. För menniskan framstår, om hon är ett subjekt med ett förnuftigt innehåll, den relativa verkligheten i sin åtskilnad från den absoluta eller förnuftiga men ock i sitt sammanhang med denna, genom hvilket sammanhang hennes högre sida blifver förklarlig.

Vi gå nu till vår andra fråga. Uppenbarar fenomenverlden väsendet för menniskan? Kan man genom analys af fenomenverlden eller det relativa upptäcka väsendet eller det absoluta? I vår föregående undersökning hafva vi funnit, att de af oss granskade åsigter, som antagit verlden vara menniskans enda kunskapsföremål och fäst sin uppmärksamhet endast vid henne, icke kunnat upptäcka något i egentlig mening absolut, icke något väsende i egentlig bemärkelse. Så måste det ock gå hvar och en, som söker väsendet endast i fenomenverlden,

det absoluta endast i relativitetens verld. Det finnes i denna verld ingen bestämning, intet subjekt, som icke genom sin relativitet visar sig vara fenomen och icke väsende. Den upptäckt, som menniskan behöfver göra för att komma till kunskap om väsendet eller det absoluta, är upptäckten af hennes egen inre verld, af det förnuftiga innehåll, i och genom hvilket hon har ett inre lif och är person, icke blott i formel utan äfven i reel bemärkelse. Har menniskan vaknat till medvetande om denna sin inre verld, så har hon ock med detsamma fått öga för det i den yttre verlden, som genom närmare öfverensstämmelse med det inre lättast visar sig vara en lägre form af en förnuftig verklighet. Genom samlif och samverkan med andra menniskor utbildas hennes medvetande om den personliga och förnuftiga verkligheten, och ju högre klarhet och ju större omfattning det inre lifvet hos henne vinner, desto mera lär hon sig att genomskåda det yttre och att deri se en uppenbarelse af det väsentliga och gudomliga. Slutligen blifver verlden, som vid det förnuftiga lifvets begynnelse visar sig såsom en främmande och yttre omgifning, i det hela en om ock lägre form för uppenbarelsen icke blott af det gudomliga väsendets oändlighet utan äfven af dess personlighet. Men alltjemt måste menniskan hemta det ljus, som för henne upplyser verlden, ur sitt inre, i hvilket detta ljus genom det gudomliga väsendets personliga närvaro är henne gifvet. Uraktlåter hon detta, undgår hon icke faran att i sin uppfattning af det förnuftiga och väsentliga inblanda bestämningar, som höra till det sinliga och oväsentliga, och derigenom grumla och förvrida denna sin uppfattning. Men sedt i det inifrån kommande ljuset gifver äfven verldens relativitet sitt bidrag till fulländningen af det absoluta väsendets uppenbarelse för menniskan.

REDOGÖRELSE

FÖR

KONGL. UNIVERSITETET I UPSALA

UNDER LÄSÅRET 1888—1889.

PÅ UPPDRAG AF DET STÖRRE AKADEMISKA KONSISTORIET

UTGIFVEN

AF

E. H. LIND.

UPSALA 1889.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

I ledningen af universitetets angelägenheter hafva under det gångna läsåret tvänne viktiga förändringar timat. Med dess början inträdde universitetets nyvalde kansler f. d. statsrådet m. m. *Pehr von Ehrenheim* i utöfningen af det höga förtroendeuppdrag, hvartill han genom det akademiska konsistoriets enhälliga kallelse och K. Maj:ts därpå följande förordnande blifvit utsedd; med samma läsårs slut nedlade universitetets rektor prof. *C. Y. Sahlin* det ämbete, som han sedan 13 år tillbaka under mer än vanligt pröfvande omständigheter med så mycken framgång och utmärkelse förvaltat. Professor Sahlin har under sin långa tjänstetid såsom rektor tillvunnit sig ämbetsbröders och underlydandes vördnad och tillgifvenhet i ej mindre mått än deras aktning och förtroende.

En högtids- och glädjedag för universitetet liksom för hela vårt land var den 21 januari 1889, då Hans Majestät Konungen firade sin 60-åra födelsedag. Att universitetet, som städse fått röna så många prof på Hans Maj:ts särskilda omvårdnad och bevågenhet, tog den lifligaste del i den allmänna hyllning, hvartill denna dag gaf anledning, behöfver knappast sägas.

Den 30 oktober 1888 aftäcktes minnesstoden öfver *Erik Gustaf Geijer*. Redan förut skattad såsom universitetets yppersta prydnad och stolthet i nyare tider, har han sålunda tack vare enskildes frikostighet och konstnärens snille numera blifvit det äfven i yttre måtto.

Vid den jubelfäst, hvarmed den uråldriga, ärorika högskolan i Bologna i juni 1888 firade minnet af sin 800-åriga tillvaro, representerades vårt universitet af prof. *C. R. Nyblom* och den juridiska fakulteten särskildt af prof. *J. Hagströmer*. Upsala studentkår företräddes vid detta högtidliga tillfälle af doc. *H. Schück*.

Professorsinstallation förrättades d. 28 sept. 1888, då professorn i teoretisk filosofi *Karl Reinhold Geijer* tillträdde sitt ämbete med en inträdesföreläsning "Om den nyaste franska filosofien i dess båda hufvudriktningar: l'école spiritualiste och l'école positiviste". Rektors inbjudningsskrift handlade "Om brytningspunkten i vår tids filosofi".

Den 1 febr. 1889 installerades prof. *J. Hagströmer* i sitt ämbete. Han höll därvid en inträdesföreläsning "Om förhållandet mellan lagstiftning och vetenskap på den svenska straffrättens område".

Den 4 febr. 1889 installerades prof. *N. C. Dunér*. Hans inträdesföreläsning handlade "Om kometernas natur". Rektors för båda dessa tillfällen gemensamma inbjudningsskrift bar titeln "Om verldens relativitet. I".

Rektorsombyte ägde rum d. 1 juni 1889. Afgående rektor, prof. *C. Y. Sahlin*, hade därtill utfärdat en inbjudningsskrift "Om verldens relativitet. II".

I enlighet med K. Maj:ts framställning beviljades af 1889 års riksdag med vanlig frikostighet dels på ordinarie stat sammanlagdt 9,130 kr. till förhöjning i åtskilliga akademiska institutioners och samlingars årsanslag, 3,000 kr. till tvänne nya docentstipendier samt 1,000 kr. för ombildning af prosektorsbefattningen i zootomi till en e. o. professur i jämförande anatomi, dels på extra stat ett interimsanslag af 6,000 kr. för tillsättande af laboratorstjänsten i experimentell fysik och observatorstjänsten i astronomi.

Genom dödsfall har universitetet under detta år lidit flera mycket kännbara förluster.

I november 1888 ingick underrättelse, att docenten i latinska språket och literaturen *Carl Engelbrecht Sandström* stadd på en studieresa i utlandet plötsligt aflidit. Docenten Sandström var en af den yngre lärarekårens mäst begåfvade och kunskapsrike medlemmar och syntes hafva en både för vetenskapen och universitetet lofvande bana framför sig.

Den 25 jan. 1889 bortgick professorn i historia *Sven Fromhold Hammarstrand*, den lika mångsidige som grundlige forskaren, den samvetsgranne och humane läraren, den outtröttlige arbetaren, som så länge utan att knota bar dagens tunga och hetta, men först sent kom i fullt åtnjutande af sitt arbetes lön.

Blott en månad senare kom ett nytt sorgebud. F. d. skytteanske professorn *Vilhelm Erik Svedelius* hade trött af år och mödor "gått till ett bättre". Prof. Svedelius var en af universitetets representative män. Såsom vältalare och häfdatecknare har han skapat sig ett namn kändt och högt värderadt långt utom akademiens gränser. Såsom lärare vann han ungdomens beundran, tillgifvenhet och förtroende i ett mått, som endast varder mycket få förunnadt. Sedan många år professor emeritus hade han icke lagt vetenskapen åsido utan fortfor till det yttersta att oförtrutet värka i sitt kall, en ädel föresyn i detta liksom i så mycket annat.

Med *Carl Benedict Mesterton*, som den 7 apr. 1889 lemnade det jordiska, förlorade den medicinska fakulteten en af sina stödjepelare, den svenska läkarevetenskapen en af sina mäst framstående målsmän och läkarekonsten en af sina skickligaste utöfvare. Den plats, som han så länge och med så mycken heder beklädt, blir icke lätt att värdigt fylla. Sent skall Upsala universitet glömma den man, som oförskräckt trädde fram såsom dess kraftige försvarare på en tid, då självfva dess tillvaro syntes hotad.

Ännu i sin kraftigaste ålder bortrycktes den 21 maj 1889 professorn i grekiska språket och literaturen *Ejnar Löfstedt.* En sällsynt förening af grundlig lärdom och utomordentlig undervisningsskicklighet tillförsäkrade honom ett af de allra främsta rummen bland universitetets lärare. Äfven om honom kan med sanning sägas, att det tomrum, som han lemnar efter sig, blir svårt att fylla.

Konunga- och kanslersbref.

1888.

13 juli. Tillstånd att under vissa villkor försälja akademihemmanen Röksta utjord n:o 3, Gräsbo utjord n:o 3 och 4, Elgarbo n:o 1, Dankumla n:o 1, Ytter Gransby n:o 1, Viksjö n:o 3, Lund n:o 4, Ekeby n:o 3, alla i Upsala län, Hagby n:o 1, Herresta n:o 2, bägge i Stockholms län, samt Tveta utjord n:o 4, Skälby n:o 4 och Oxnö n:o 1 i Västmanlands län. K. Maj:t.

16 okt. Bifall till ett af professorerne Tullberg, Cleve och Fries afgifvet förslag till fördelning af de Marklinska samlingarna mellan den zoologiska, botaniska och mineralogiskt-geologiska institutionen. Kansl.

23 nov. *Instruktion för laboratorn i experimentell fysiologi och medicinsk fysik:*

Laboratorn vare skyldig:

att leda de studerandes laborationsöfningar enligt den plan, som i samråd med ordinarie fysiologie professorn bestämmes;

att inom området för sina läroämnen efter samråd med ordinarie fysiologie professorn hvarje läsår så väl gifva en praktisk undervisningskurs som ock hålla offentliga föreläsningar till den utsträckning, som på enahanda sätt bestämmes, dock så att han hvarje läsår håller offentliga föreläsningar minst 25 timmar;

att när ordinarie professorsämbetet i fysiologi är ledigt eller professorn i detta ämne af laga förfall är hindrad att sin undervisning förestå, förordnande om denna undervisnings bestridande mottaga. K. Maj:t.

7 dec. *Reglemente för universitetslektorer i tyska, franska och engelska språken vid universitetet i Upsala.*

§ 1.

De lärare i främmande lefvande språk, som på grund af kongl. brefvet den 31 maj 1888 anställas vid universitetet, skola kallas universitetslektorer och vara tre till antalet, en för tyska, en för franska och en för engelska språket, med

den allmänna uppgift att bereda den studerande ungdomen tillfälle att under deras ledning öfva sig i språkens talande och skrifvande.

§ 2.

Universitetslektor skall vara bosatt i Upsala och under läseterminerna där vistas i öfverensstämmelse med den för akademisk lärare öfver hufvud gällande ordning.

§ 3.

Universitetslektor åligge:

1) att under läsetermin minst tre timmar i veckan afgiftsfritt meddela praktisk undervisning i språkets talande och skrifvande;

2) att åt studerande, som därtill anmäla sig, terminligen minst tre timmar i veckan gifva enskild undervisning emot en afgift, som af filosofiska fakultetens humanistiska sektion bestämmes; börande vid denna afgifts fastställande tillses, att äfven studerande med knappa tillgångar icke uteslutas från tillfället att af ifrågavarande undervisning sig begagna; och

3) att därutöfver vid behof meddela enskild undervisning emot ersättning efter öfverenskommelse.

Det tillkommer bemälda sektion att, på universitetslektorns förslag, närmare bestämma i fråga om antalet af de timmar, under hvilka universitetslektor, enligt hvad i 1) och 2) förmäles, skall i hvarje vecka meddela undervisning.

§ 4.

Universitetslektorn åtnjute i årligt arvode 2,000 kronor, som kvartalsvis utbetalas.

§ 5.

Behörighet att erhålla dylik lektorsplats tillkommer endast utländsk man, som, jämte det att han är i besittning af erforderlig vetenskaplig bildning och lärareskicklighet, har det språk, i hvilket han skall undervisa, till sitt modersmål och under de närmast föregående åren hufvudsakligen vistats i ett land, där språket talas.

§ 6.

Universitetslektor förordnas af universitetets kansler, på förslag af nämda sektion och efter det mindre akademiska konsistoriets hörande, för en tid af två år; och kan förordnandet för samma person förlängas på längre eller kortare tid intill utgången af de säx år, för hvilka anslaget är gifvet.

§ 7.

Närmare bestämmelser angående tiden och sättet för ledigförklarandet af ifrågavarande befattningar, för pröfvandet af de sökandes skicklighet äfvensom för framställningar om förlängdt förordnande för innehafvare meddelas af universitetets kansler. K. Maj:t.

7 dec. Bifall till det större akadem. konsistoriets framställning, att det extra anslag å 2,000 kr., som förut anvisats åt docenten, sedermera professor, Ad. Noreen, måtte tills vidare få användas såsom arvode åt en t. f. laborator i experimentell fysik vid universitetet. K. Maj:t.

14 dec. Bestämmes såsom läroämne för den genom utnämde justitierådet C. G. Hammarskjölds befordran ledigblifna professuren kriminalrätt och i samband härmed nationalekonomi och finansrätt såsom läroämne för den förutvarande e. o. professorsbefattningen i kriminalrätt. K. Maj:t.

14 dec. Förordnande om indragning af uppbördsfogdetjänsten samt de med denna tjänst förenade göromåls fördelning mellan hemmansfogden, som härefter benämnes akademifogde, och amanuensen vid kontoret, som benämnes akademibokhållare tillika kontorsamanuens, och i sammanhang därmed ändring i gällande lönestat för dessa tjänstemän, så att akademifogden för framtiden uppbär i lön 3,500 kr., tjänstgöringspänningar 1,500 kr., respänningar 1,000 kr. och 7 famnar ved in natura årligen, med rätt till ålderstillägg af 500 kr. årligen efter 5 års väl vitsordad tjänstgöring, och akade-

mibokhållaren i lön 1,800 kr., tjänstgöringspänningar 1,200, respänningar 150 kr. årligen samt 6 famnar ved in natura. K. Maj:t.

1889.

16 febr. Fastställelse å instruktioner för akademifogden och akademibokhållaren. Kansl.

12 apr. Medgifvande att laboratorsbefattningen i experimentell patologi och patologisk anatomi i brist på kompetent sökande må fortfarande stå obesatt intill början af höstterminen 1889. K. Maj:t.

10 maj. Medgifvande att e. o. professuren i anatomi, som tvänne gånger varit kunngjord till ansökning ledig, utan att någon sökande anmält sig, må stå obesatt intill utgången af år 1889. K. Maj:t.

Styrelse och personalförhållanden.

Såsom universitetets rektor fungerade prof. *C. Y. Sahlin* och såsom prorektor prof. *P. Hedenius*. Vid under vårterminen företaget val utsågs till rektor för de närmast följande två läsåren professor *P. Hedenius* och till prorektor prof. *R. Thalén*.

Såsom dekaner tjänstgjorde för den teologiska fakulteten prof. *R. Sundelin*, för den juridiska fakulteten prof. *H. L. Rydin*, för den medicinska fakulteten e. o. prof. *N. G. Kjellberg*, för filosofiska fakultetens humanistiska sektion prof. *Ad. Noreen* och för samma fakultets matematisk-naturvetenskapliga sektion prof. *R. Thalén*.

Ledamöter af det mindre akademiska konsistoriet voro jämte rektor och prorektor professorerna *Sundelin*, *Landtmanson*, *Holmgren*, *Alin* och *Tullberg*.

I drätselnämden tjänstgjorde utom självskrifne ledamöter professorerna *V. Nordling*, *Thalén* och *Hammarsten*.

Tjänstledigheter och förordnanden: Inom *teologiska fakulteten:* domprosten prof. *Torén* åtnjöt på grund af komitéuppdrag tjänstledighet under hela läsåret. Vikarie e. o. prof. *Norrby*, hvars tjänst uppehölls af doc. *Quensel*. — Prof. *Johansson* var såsom utnämd biskop befriad från föreläsningsskyldigheten under höstterm. Vik. doc. *Ahnlund*, som äfven sedermera under ledigheten uppehöll professuren i dogmatik. — E. o. prof. *Rudin* var på grund af komitéuppdrag befriad från tvänne föreläsningstimmar i veckan under hela läsåret. Ingen vikarie. — Prof. *Ekman* åtnjöt tjänstledighet under augusti månad af hälsoskäl och e. o. prof. *Berggren* från d. 1 apr. till vårterminens slut i och för vetenskapligt arbete. Vik. för den senare doc. *Tottie*.

Inom den *juridiska fakulteten:* Prof. *Rydin* var såsom riksdagsman befriad från föreläsningsskyldigheten under vårterm. Vik. doc. *Blomberg*. — Den lediga professuren i nationalekonomi och finansrätt uppehölls af prof. *Rabenius* och doc. *Davidson*. — Prof. *Nordling* var befriad från föreläsningsskyldigheten under en månad från d. 15 sept. i och för vetenskapligt arbete.

Inom den *medicinska fakulteten:* Prof. *Mesterton* var för sjukdom tjänstledig från läsårets början till sin död. Vik. doc. *Lennander*. — Prof. *Hedenius* var såsom tjänstgörande rektor befriad från professorsgöromålen under höstterm. och en del af vårterm. Vik. för obduktionerna t. f. laboratorn med. kand. *C. J. G. Sundberg*. — Prof. *Henschen* var såsom brunnsintendent tjänstledig under sommarferierna. Vik. doc. *Lennmalm*. — För sjukdom åtnjöt prof. *Hammarsten* tjänstledighet under en månad från den 14 mars, adj. *Björkén* under maj månad och prof. *Holmgren* befrielse från föreläsningsskyldigheten under febr. månad. Samma befrielse åtnjöt prof.

Clason under en månad från höstterminens början i och för ordnande af det anatomiska museet. — För utrikes resa var doc. *Köster* tjänstledig under hela läsåret och doc. *Lennmalm* under vårterm. och prof. *Holmgren* under sept. månad. — Såsom t. f. prosektor i anatomi tjänstgjorde med. licent. *G. A. Nordlund*, såsom t. f. laborator i patologi med. kand. *C. J. G. Sundberg*, såsom t. f. laborator i experimentell fysiologi och medicinsk fysik under vårterm. med. kand. *J. V. Hultkrantz*, såsom t. f. biträdande laborator vid laboratoriet för medicinsk och fysiologisk kemi med. licent. *V. Lindberger* och såsom t. f. lärare i histologi med. kand. *A. Hammar*.

Inom den *humanistiska sektionen:* Prof. *Sahlin* var tjänstledig under en del af sommarferierna för utrikes resa och enskilda angelägenheter samt under höstterm. och en del af vårterm. på grund af komitéuppdrag. Vik. doc. *Edfeldt*. — Prof. *Löfstedt* och e. o. prof. *Läffler* voro för sjukdom tjänstlediga under hela läsåret. Vik. för den förre doc. *Danielsson*, för den senare doc. *Tamm*. — Prof. *Alin* var såsom riksdagsman och censor i mogenhetsexamina befriad från professorsgöromålen under hela vårterminen. Vik. doc. *Nyström*. — Professuren i historia uppehölls under ledigheten efter innehafvarens död af e. o. professor *Hjärne* och dennes tjänst under vårterminen af doc. *Boëthius*. Den senare var under en månad från d. 18 mars af hälsoskäl befriad från tvänne föreläsningstimmar i veckan. — E. o. prof. *Sundén* var såsom censor i mogenhetsexamina tjänstledig under vårterminens senare examensperiod. Vik. doc. *Persson*. — Prof. *Noreen* åtnjöt tjänstledighet från d. 4 juni till d. 14 aug. för hälsans vårdande och enskilda angelägenheter. — Adj. *Edman* var förordnad att under läsåret uppehålla undervisningen och examinationen i germanska språk. — Adj. *Geijer* var med anledning af komitéuppdrag tjänstledig under höstterm. och en del af vårterm. — För utrikes resa åtnjöts tjänstledighet af doc. *Erdmann* under höstterm., af doc. *Nilén* från den 22 okt.

och af doc. *Johansson* från d. 1 maj till läsårets slut. — För tjänstgöring utom universitetet var doc. *Thordén* tjänstledig under höstterminen, doc. *Schagerström* och *Nordström* under hela läsåret, för enskilda angelägenheter doc. *Piehl* under febr. månad.

Inom den *matematisk-naturvetenskapliga sektionen:* Prof. *Thalén* var såsom ledamot af den internationella meterkomitén tjänstledig under en del af höstterminen och prof. *Fries* på grund af komitéuppdrag under hela höstterm. och en del af vårterm. Vik. för den senare doc. *Lundström.* — Prof. *Tullberg* åtnjöt tjänstledighet för vetenskaplig resa och enskilda angelägenheter från den 20 juni till d. 31 aug. — Såsom censor var prof. *Lundquist* tjänstledig under vårterminens senare examensperiod. Vik. doc. *Lindskog.* — För afslutande af vetenskapligt arbete åtnjöt prof. *Dunér* tjänstledighet från d. 10 maj och e. o. prof. *Dillner* från d. 25 febr. till läsårets slut. Vik. för den förre doc. *Bohlin.* — Den lediga professuren i astronomi uppehölls under höstterm. af doc. *Bohlin*, den lediga professuren i geologi och mineralogi af doc. *Högbom* under hela läsåret och den lediga professuren i matematik likaledes under hela läsåret af doc. *Berger.* — Doc. *Bohlin* innehade under vårterm. från d. 1 mars förordnande såsom astronomie observator. — Doc. *Mebius* tjänstgjorde under hela läsåret såsom t. f. biträdande laborator vid det fysiska laboratoriet. — För utrikes resa var doc. *Arrhenius* tjänstledig under vårterm., doc. *Bovallius* under två veckor af höstterm. och doc. *Aurivillius* från d. 10 maj. — För tjänstgöring utom universitetet åtnjöto docenterna *Holm*, *Charlier* och *Strömfelt* tjänstledighet under hela läsåret, doc. *Ångström* under höstterm. och doc. *Nilsson* under vårterm.

Vid *biblioteket*: Amanuensen *Andersson* var under hela höstterm. af sjukdom hindrad att tjänstgöra. Vikarier voro delvis e. o. aman. *Almqvist*, delvis e. o. aman. *Kjellberg*. Af de e. o. amanuenserna voro *Stjernström* och *Hellquist* tjänst-

lediga under höstterm. E. o. aman. *Forsstrand* har icke häller under detta läsår tjänstgjort. Afsked beviljades d. 11 sept. 1888 e. o. aman. *Abersten* och d. 17 jan. 1889 e. o. aman. *Stjernström.* Till e. o. amanuens antogs d. 13 apr. 1889 fil. kand. *Hj. V. Himmelstrand.*

Vid *kansliet*, *räntekammaren* och *kontoret:* Akademinotarien *Östberg* var äfven under detta år på grund af komitéuppdrag tjänstledig. Vik. under höstterm. kanslisten *Cornelius*, under vårterm. aman. *Brandberg.* Kanslistjänsten uppehölls under höstterm. af aman. *Brandberg*, under vårterm. af aman. *v. Bahr.* Aman. *Brandberg* har därjämte på förordnande uppehållit amanuensbefattningen vid kontoret. Till amanuens vid kansliet antogs i juni 1888 v. häradshöfd. *K. G. Thunman.* Den lediga uppbördsfogdetjänsten uppehölls såsom förut af hemmansfogden *Laurell.*

Utnämningar: 1) *Vid universitetet:* doc. *K. R. Geijer* till professor i teoretisk filosofi d. 6 juli 1888. — E. o. prof. *H. Hjärne* till professor i historia d. 25 apr. 1889. — E. o. prof. *J. Hagströmer* till professor i kriminalrätt d. 14 dec. 1888. — E. o. prof. *N. C. Dunér* till professor i astronomi d. 21 dec. 1888. — Fil. d:r *E. V. Sahlin* till docent i teoretisk filosofi d. 8 juni 1888. — Fil. d:r *S. K. A. P:son Wide* till docent i grekiska språket och literaturen d. 9 juni 1888. — Doc. *J. F. Nyström* till docent i statskunskap d. 4 dec. 1888. — Fil. lic. *J. A. Bladin* till docent i kemi d. 21 dec. 1888. — Fil. licent. *E. O. Solander* till docent i fysik d. 27 juni 1888. — Fil. licent. *N. G. Ekholm* till docent i meteorologi d. 4 juli 1888. — Teol. kand. *O. Ahnlund* till docent i dogmatik d. 20 sept. 1888. — Fil. lic. *C. G. Fineman* till docent i meteorologi d. 28 maj 1889. — Magistr. gramm. comp. *A. Johanson* till universitetslektor i tyska språket under två år d. 15 jan. 1889. — Licencié-ès-lettres *A. Taverney* till universitetslektor i franska språket under två år

d. 15 jan. 1889. — Bacc. art. *H. M. Gepp* till universitetslektor i engelska språket under två år d. 26 jan. 1889. — doc. *O. Ahnlund* till teologiska fakultetens notarie d. 14 mars 1889.

2) *Utom universitetet:* prof. *M. Johansson* till biskop öfver Hernösands stift d. 12 okt. 1888. — Prof. *C. G. Hammarskjöld* till justitieråd d. 28 sept. 1888. — Doc. *A. Schagerström* till rektor vid allm. lärovärket i Hudiksvall för 5 år d. 22 mars 1889. — Doc. *N. Nilén* till lektor i grekiska och latin vid allm. lärovärket i Skara d. 19 dec. 1888. — Doc. *K. V. Beckman* till lektor i historia, geografi och modersmålet vid allm. lärovärket i Linköping d. 20 mars 1889. — Akademikanslisten *J. Cornelius* till kriminalrådman i Upsala d. 26 apr. 1889.

Afsked: Professorn i astronomi *H. Schultz* d. 17 aug. 1888. — Docenten i historia *J. A. Lagermark* d. 5 nov. 1888. — Docenten i fysik *K. Ångström* d. 2 apr. 1889.

Aflidne: Docenten i latinska språket och literaturen *Carl Engelbrecht Sandström* d. 3 nov. 1888.

Professorn i historia *Sven Fromhold Hammarstrand* d. 25 jan. 1889.

F. d. skytteanske professorn i vältalighet och statskunskap *Vilhelm Erik Svedelius* d. 26 febr. 1889.

Professorn i kirurgi och obstetrik *Carl Benedict Mesterton* d. 7 apr. 1889.

Professorn i grekiska språket och literaturen *Nor Ejnar Ansgarius Löfstedt* d. 21 maj 1889.

Offentliga uppdrag: Förordnande såsom censorer vid mogenhetsexamina har innehafts af professorerna *Alin* och *Lundquist*, e. o. professorerna *Sundén* och *Hildebrandsson* samt adjunkten *Geijer*.

Till ledamöter i den af K. Maj:t tillsatta komitén för afgifvande af förslag rörande ordnandet af undervisningen och examina inom de filosofiska fakulteterna vid rikets universitet förordnades rektor *C. Y. Sahlin*, prof. *T. Fries* och adj. *P. A. Geijer*.

E. o. prof. *C. J. Norrby* har förordnats till ledamot af kommissionen för revision af kyrkohandboken.

Prof. *O. Alin* utsågs hösten 1888 af Upsala läns landsting till länets representant i riksdagens första kammare.

Ledamöter af 1888 års kyrkomöte voro professorerna *Torén*, *Johansson*, *Rudin* och *Rydin*.

E. o. prof. *H. H. Hildebrandsson* har förordnats till ledamot af styrelsen för Ultuna landtbruksinstitut.

Stipendier, belöningar och understöd: Ett rörligt docentstipendium har tilldelats docenten *L. H. Åberg* för tre år från d. 16 dec. 1888.

Tre års förlängning från d. 17 jan. 1889 räknadt har beviljats doc. *O. A. Danielsson* å det fasta docentstipendiet för de klassiska språken.

Docenten *C. E. Johansson* har erhållit tre års förlängning å docentstipendiet i apologetik.

Det fasta docentstipendiet för de nyare språken har för ytterligare tre år från d. 1 okt. 1888 tilldelats doc. *C. Wahlund*.

Ett Filénskt legat har tilldelats doc. *K. Piehl* för 3 år från d. 1 okt. 1887.

Till innehafvare af Wallmarks stipendium har utsetts doc. *C. A. Mebius*.

Konung Oskar II:s jubelfästpremium tillerkändes 1889 doc. *H. Blomberg*.

Det Letterstedtska priset för utmärkta originalafhandlingar tillerkändes 1889 af vetenskapsakademien docenterna *K. Bohlin* och *S. Arrhenius*.

Doc. *Å. G. Ekstrand* erhöll 1889 af vetenskapsakademien den Lindbomska belöningen.

Hälften af den Wallmarkska donationsräntan för år 1888 tilldelades af vetenskapsakademien doc. *C. V. L. Charlier* för anställande af undersökningar rörande förmånligaste metoden att uppmäta stjärnfotografier.

Räntan för åren 1885—1888 å Jonas Bjurzons understödsfond för lärda värks utgifvande har tilldelats prof. *W. Lilljeborg* med 1,823 kr.

Filosofiska fakultetens pris för under de senaste tre åren utgifna gradualafhandlingar har tillerkänts docenterna *E. Sahlin* och *J. T. Söderberg*.

Den Bjurzonska belöningen tillerkändes 1889 docenterna *E. Pfannenstiel* och *K. Bohlin*.

Af den Letterstedtska föreningen har prof. *Hjärne* erhållit 600 kr. för utgifvande af ett arbete om Sverges förhållande till Ryssland i äldre tider, prosektor *Hj. Theel* 500 kr. för zoologiska studier vid Medelhafvets kust samt doc. *Aurivillius* 400 kr. för zoologiska undersökningar.

Af stiftelsen Lars Hjertas minne har anslagits åt e. o. prof. *Hildebrandsson* 1,000 kr. för forskningar öfver luftströmmars rörelser, åt prof. *Noreen* 600 kr. reseanslag samt åt doc. *Ångström* 1,000 kr. reseanslag.

Af anslaget till resestipendier samt läroböckers och lärda värks utgifvande har anvisats åt prof. *Hjärne* 1,200 kr. för utgifvande af nyssnämda arbete om Sverges förhållande till Ryssland, åt doc. *Piehl* 1,000 kr. för utgifvande af ett arbete om hieroglyfiska inskrifter, åt doc. *Knös* 750 kr. för utgifvande af en ordbok till Odysseen och Iliaden, åt prof. *Lilljeborg* 1,000 kr. för utgifvande af hans arbete om Sverges och Norges fiskar, åt doc. *Nylander* 1,500 kr. för utgifvande af af M. Enemans resa i Orienten 1711—12, åt doc. *K. F. Johansson* 1,000 kr. reseanslag samt åt doc. *E. Sahlin* 2,000 kr. för samma ändamål.

Riksstatens större resestipendium tilldelades för 1889 bibliotekamanuensen *L. A. Andersson*, det mindre docenten *J. F. Nyström*.

Fjärde-novemberstipendiet innehades under året af fil. licent. *E. Wadstein*.

Sederholms inrikes-resestipendier för 1889 tilldelades doc. *Tottie* och fil. kand. *A. J. E. Lönnberg*.

Doc. *Lennmalm* erhöll 1888 ett riksstatens resestipendium för civila läkare.

Det Hvasserska resestipendiet innehades under läsåret af doc. *Köster*.

Af universitetslärare i tryck utgifna skrifter.

O. Ahnlund, Läran om nyfödelsen bibliskt och historiskt-dogmatiskt undersökt. Akad. afh. Ups. 1888. 8:o. (Ur Ups. univ:s årsskr. 1889).

O. Alin. Den svensk-norska unionen. Uppsatser och aktstycken. 1. Unionsfördragens tillkomst. Sthlm 1889. 8:o.

H. Almkvist. Artiklar i Nordisk familjebok.

A. Andersson. Bibliotheca historica sueo-gothica af C. G. Warmholtz. Register. Ups. 1889. 8:o.

C. Annerstedt. Axel Oxenstjerna. (Ny sv. tidskrift 1889).

S. Arrhenius. Einfluss der Neutralsalze auf die Reactionsgeschwindigkeit der Verseifung von Aethylacetat. (Bih. t. vet. akad:s handl. XIII).

K. V. Beckman. Redogörelse för Sveriges historiska literatur under åren 1883—85. (Jahresber. der Geschichtswiss.).

„ Artiklar i Nordisk familjebok.

A. Berger. De Bernoulli'ska talens och funktionernas teori, baserad på ett system af funktionaleqvationer. (Öfvers. af vet. akad:s förhandl. 1888).

„ Härledning af några independenta uttryck för de Bernoulliska talen. (Dst. 1889).

F. A. G. Bergman. I begrafnings- och likbränningsfrågan ur medicinsk synpunkt. Ups. 1888. 8:o. (Ur Ups. läkarefören:s förhandl. XXIV).

J. A. Bladin. Om några nya triazolderivat. (Öfvers. af vet. akad:s förhandl. 1889).
» Om bisfenylmetyltriazol. (Dst.)
» Studier öfver aromatiska ortodiaminers och fenylhydrazins cyanadditionsprodukter. Akad. afh. Ups. 1889. 8:o. (Ur Ups. univ:s årsskr. 1889).

S. J. Boëthius. Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen. II, III. (Hist. tidskr. 1888, 89).
» Om Erik Gustaf Geijer. Tal vid akademiska förbundets Geijersfest i Upsala d. 30 okt. 1888. (Ny sv. tidskr. 1888).
» Artiklar i Nordisk familjebok.

K. Bohlin. Zur Frage der Convergenz der Reihenentwicklungen in der Störungstheorie. (Astron. Nachr. Bd. 121).
» Recherches sur les perturbations de la comète de Winnecke depuis 1809 à 1819. (Iakttag. o. undersökn. på Stockholms observatorium 1888).
» Artiklar i Nordisk familjebok.

C. V. L. Charlier. Stjernverlden. (Svenska bibl. Afd. III).
» Einige Bemerkungen über die Convergenz der Reihen in der Störungstheorie. (Astron. Nachr. Bd. 122).
» Über die Anwendung der Sternphotographie zu Helligkeitsmessungen der Sterne. (Publ. der astronom. Gesellschaft. Fästskrift till Pulkova observ. jubileum).
» Om stjernfotografi. (Fotograf. tidskr. 1889).

P. T. Cleve. Berättelse om de senare årens forskningar på den oorganiska kemiens område. (Sv. kemisk tidskr. 1889).
» Artiklar i Nordisk familjebok.

G. Dillner. Om integration af differentialeqvationerna i *N*-kroppars problemet. (Öfvers. af vet. akad:s förhandl. 1888, 89).

N. Dunér & F. Engström. Observations des étoiles de la zone entre 35° et 40° de déclinaison boréale, faites à l'observatoire de Lund et réduites a l'équinoxe moyen de 1875, o. T. II, 1. Lund 1889. 4:o.
» Romain Talbots nya belysningsmetod för dunkelkammaren. (Fotograf. tidskr. 1888).

J. A. Ekman. Om den naturalistiska hedendomen eller det lägsta stadiet af humanitetsidéns utveckling. H. 2. Ups. 1888. 8:o.
» Menniskans ansvar för sina ord. (Tidskr. f. kristl. tro och bildn. 1889).
» Tal vid Wilhelm Erik Svedelius' jordfästning i Upsala domkyrka den 5 mars 1889. Köping 1889. 8:o.

Å. G. Ekstrand. Om naftoësyror. IV, V. (Öfvers. af vet. akad:s förhandl. 1888, 89).

„ *& R. Mauzelius.* Om molekularvigten hos maltos och några inulinartade kolhydrat. (Dst. 1889).

„ Zur Kenntniss der Naphtoësäuren. (Journ. f. die prakt. Chemie. N. F. XXXVIII).

C. G. Fineman. Om spegelnefoskopet och dess användning vid molnobservationer. Akad. afh. Sthlm 1889. 8:o.

Th. M. Fries. Några anmärkningar om slägtet Pilophorus. (Botan. notiser 1888).

„ Om Stenanthus curviflorus. (Dst.).

„ Terminologiska smånotiser. (Dst.).

A. Frigell. Horatii Flacci carmina et epodon liber. Med kommentarier. 2 uppl. Sthlm 1888. 8:o.

„ Titi Livii Ab urbe condita. Liber XXIII. Med förklaringar. Sthlm 1888. 8:o.

R. F. Fristedt. Om Java-te af Orthosiphon stamineus. (Ups. läkarefören:s förhandl. XXIV).

„ A. Tschirchs Angewandte Pflanzenanatomie. Anmälan. (Dst.).

„ Utgifvit Upsala läkareförenings förhandlingar. B. 24. Ups. 1888, 89. 8:o.

K. R. Geijer. Till Upsala studenter vid min professorsinstallation i Universitetets Aula d. 28 sept. 1888. (Ny sv. tidskr. 1888).

„ Utgifvit Ny svensk tidskrift. Sthlm 1888, 89. 8:o.

P. A. Geijer. Om ett af de i Upsala befintliga manuskripten från Wadstena klosterbibliotek. (Ups. univ:s årsskr. 1887. Språkvet. sällsk:s förhandl. 1885—88).

T. Hagberg. Död bokstav eller levande språkljud. (Verdandi 1888).

J. Hagströmer. Meddelanden om svensk strafflagstiftning i Zeitschr. für die ges. Strafrechtswissenschaft 1888 och 1889.

„ Artiklar i Nordisk familjebok.

P. Hedenius. Några patogena bakterier och nya mikroskoplampor. (Ups. läkarefören:s förhandl. XXIV).

S. E. Henschen. Die chirurgische Behandlung von Hirnkrankheiten von Prof. E. v. Bergman. Referat. (Ups. läkarefören:s förhandl. XXIV).

„ Om s. k. konträr verkan af febermedel. (Dst.).

„ Utgifvit Årsberättelse (N:o 5 och 6) från akademiska sjukhuset i Upsala. Ups. 1888, 89. 8:o.

H. H. Hildebrandsson. Skogarna och klimatet. (Nord. tidskr. 1889).
„ Typer för synoptiska väderlekskartor. Ups. 1889. Pat.

H. Hjärne. Från Moskva till Petersburg. Rysslands omdaning. Kulturhistoriska skildringar. H. 1. Ups. 1888. 8:o.
„ Spanska armadan. (Ny sv. tidskr. 1888).
„ Storpolitiska villobilder från frihetstiden. (Nord. tidskr. 1889).

G. Holm. Meddelande om förekomsten af Ancylus-grus på Öland. (Geol. fören:s förhandl. X).

Fr. Holmgren. Om ärftligheten. Högtidsföredrag hållet i Upsala läkareförening d. 17 sept. 1888. (Ups. läkareören:s förhandl. XXIV).
„ Studien über die elementaren Farbenempfindungen. (Skand. Archiv f. Physiol. 1).
„ Utgifvit Skandinavisches Archiv für Physiologie. Bd. 1, h. 1—3. Leipz. 1889. 8:o.

A. Högbom. Istiden. Ett skede i jordens historia. Sthlm 1888. 8:o. (Verdandis småskrifter n:o 6).
„ Om qvartsit-sparagmitområdet mellan Storsjön i Jemtland och riksgränsen söder om Rogen. (Geol. fören:s förh. XI).
„ Om relationen mellan kalcium- och magnesiumcarbonat i de qvartära aflagringarna. (Dst.).

K. F. Johansson. Morphologische studien. II. (Beitr. zur Kunde der indogerm. Sprachen XV).
„ Anmälan af *A. Fritzsch*, Zum vocalismus des herodotischen dialekts. (Dst.).
„ Anmälan af *V. Henry*, Précis de grammaire comparée du grec et du latin. (Nord. tidskr. f. filol. N. R. VIII).
„ Über die indogermanischen verbindungen von *s* (*z*) + *guttural* + *l*, *m*, *n* in den germanischen sprachen. (Beitr. zur gesch. der deut.spr. XIV).
„ Zur femininbildung in den indogermanischen sprachen besonders im griechischen. (Zeitschr. f. vergleich. sprachforsch. XXX).
„ Etymologische beiträge 4—10. (Dst.).
„ Zur flexion des schwachen präteritums im gothischen. (Dst.).
„ Artiklar i Nordisk familjebok.

M. Johansson. Om kyrklig sjelfständighet. Föredrag vid tredje allm. svensk-lutherska prestkonferensen i Stockholm 1887. Sthlm 1888. 8:o. (Särtr. ur Vårt land).

M. Johansson. Predikan hållen i Hernösands domkyrka 26:te söndagen efter trefaldighet 1888. Hernös. 1888. 8:o.
„ Herdabref. Hernös. 1888. 4:o.
„ 1888 års kyrkomöte. (Teol. tidskr. 1889).
„ Utgifvit Teologisk tidskrift. Ups. 1888, 89. 8:o.
„ Bokanmälningar i Teologisk tidskrift.

V. Knös. Homeros' Odysseia i urval och sammandrag. Med inledningar och förklaringar. H. 2. Sthlm 1888. 8:o.

G. Kolthoff. Lagopus bonasioides, bastard mellan dalripa och hjerpe. (Bih. t. vet. akad:s handl. XIII).

H. Köster. Kort öfversigt af den multipla degenerativa nevritens vigtigaste former, diagnos och behandling. (Förh. v. allm. sv. läkaremötet 1887).
„ Ein Beitrag zur Kenntniss der feineren pathologischen Anatomie der Idiotie. (Neurol. Centralbl. 1889).

I. Landtmanson. Några anmärkningar om den äldre svenska panträttens juridiska konstruktion. (Tidsskr. for Retsvidenskab 1889).
„ Artiklar i Nordisk familjebok.

Fr. Lennmalm. Om skarlakansfeberns uppträdande i Sverige. Ups. 1889. 8:o. (Ur Ups. univ:s årsskr. 1889).

E. Lewenhaupt. Redigerat Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska literatursällskapets arbetsutskott. Årg. 9. 1888. Ups. 1888. 8:o.
„ Bidrag till G. Eurelius-Dahlstjernas biografi. (Samlaren 1888).
„ Utgifvit Bref från C. G. af Leopold till J. Axelsson Lindblom. 1774—1815. (Samlaren 1888).

O. Levertin. Teater och drama under Gustaf III. Literaturhistorisk studie. Sthlm 1889. 8:o.
„ Förebilden till fru Lenngrens Orfeus. (Samlaren 1888).
„ Ulrich von Hutten. Några minnesord. (Ny sv. tidskr. 1888).
„ Från Holland. Skiss. (Nornan 1889).

W. Lilljeborg. Sveriges och Norges fiskar. H. 5. Ups. 1888. 8:o.

E. H. Lind. Systematisk förteckning öfver det Malmstenska biblioteket. Tillhörigt Upsala studentkår. Ups. 1888. 8:o.
„ Utgifvit Redogörelse för k. universitetet i Upsala under läsåret 1887—88. Ups. 1888. 8:o.
„ Bibliografi för åren 1885 och 1886. Lund 1888. 8:o. (Särtr. ur Arkiv för nord. filol. V).
„ Svensk literaturhistorisk bibliografi. VIII. 1887. (Bilaga till Samlaren 1888).

E. H. Lind. Rättstavning eller vrångstavning? En vädjan till allmänhetens sunda förnuft. Ups. 1889. 8:o. (Äfven i Nystavaren. III.).
N. Lindskog. En rings rörelse i en vätska. II. (Tillämpningar på speciella fall). (Upsala univ:s årsskr. 1888).
J. A. Lundell. Från Finnland. (Sv. landsmålen. VI).
„ Feilbergs ordbok öfver Jutlands folkmål. (Dst.).
„ Den svenska flickskolekomiténs utlåtande om undervisningen i främmande språk. (Quousque tandem. 4).
„ Artiklar i Nordisk familjebok.
„ Utgifvit Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. 1888 o. 89. Sthlm. 8:o.
A. N. Lundström. Om färglösa oljeplastider och oljedropparnes biologiska betydelse hos vissa Potamogeton-arter. (Botan. not. 1888).
„ Om Jenissej-strändernas Salix-flora. (Dst.).
„ Några iakttagelser öfver Calypso borealis. (Dst.).
C. R. Martin. Huru skola vi studera vår bibel? Anteckningar efter ett föredrag. Ups. 1888. 8:o.
„ Morning prayer Saturday Aug. 18th. Sthlm 1888. 8:o.
C. A. Mebius. Galvanometriska mätningar öfver det inflytande en elektrisk gnista utöfvar på en annan. (Bih. t. vet. akad:s handl. XIV, afd. 1).
„ Versuche mit einem elektrischen Funken und einer kleinen Flamme. (Dst.).
E. Meyer. Utgifvit Svenska parnassen. Ett urval af Sveriges klassiska literatur. H. 1—7. Sthlm 1888—89. 8:o.
Å. W:son Munthe. Folkpoesi från Asturien. (Ups. univ:s årsskr. 1887 o. 88).
„ Folklore. (Nord. tidskr. 1888).
„ I Toledo. Ett dagboksfragment. (Ny sv. tidskr. 1889).
„ Spansk folklore och spanska folkmål. (Sv. landsmålen VI).
„ Artiklar i Nordisk familjebok.
O. F. Myrberg. Koheleth eller Salomos Predikare. (Bibelforskaren 1888).
„ Den nya proföfversättningen af Psaltaren. (Dst.).
„ Inledning till föreläsningar öfver Psaltaren med särskildt afseende på bibelkommissionens öfversättning. (Dst.).
„ Utgifvit Bibelforskaren. Tidskrift för skrifttolkning och praktisk kristendom. Sthlm 1888, 89. 8:o.
N. Nilén. Luciani codex Mutinensis. Dissert. acad. Ups. 1888. 8:o. (Ur Ups. univ:s årsskr. 1888).

E. V. Nordling. Lagfarts- och inteckningslagarne af den 16 juni 1875 med tillhörande författningar utlagda. 2:a omarb. uppl. Ups. 1888. 8:o.

„ Några punkter inom läran om kvittning kritiskt belysta hufvudsakligen med afseende på svensk rätt. (Tidsskr. f. Retsvidenskab 1888).

„ Om förslaget till civil lagbok för tyska riket. (Nytt jurid. arkiv. 1888).

Ad. Noreen. Bidrag till äldre Västgötalagens täkstkritik. (Arkiv f. nord. filol. V).

„ Öfversättning af kyrkobalken i ljustrycksfaksimilet af handskriften till äldre Västgötalagen. Sthlm 1888. 4:o.

„ Artiklar i nordisk familjebok.

V. Norström. Herbert Spencers åsigt om sedligheten. Kritisk framställning. I. Gbg. 1888. 8:o.

C. R. Nyblom. Om Erik Gustaf Geijer. Tal vid akademiska förbundets Geijersfest i Upsala d. 30 okt. 1888. (Ny sv. tidskr. 1888).

„ Konstkritiker i Post- och inrikes tidningar.

„ Prolog vid k. dramat. teaterns festrepresentation d. 21 jan. 1889. Sthlm 1889.

„ Artiklar i Nordisk familjebok.

K. U. Nylander. Composita verborum. Monografi. (Pedag. tidskr. 1889).

„ Om hebräiska kursen i mogenhetsexamen. (Dst.).

„ Semitiska studier i Sverige under flydda tider. (Ny svensk tidskr. 1889).

„ Utgifvit Resa i Orienten 1711—1712 af Michael Eneman. Ups. 1889. 8:o.

J. F. Nyström. Handbok i statskunskap af W. E. Svedelius. Andra upplagan omarbetad. D. 3. Ups. 1888. 8:o.

„ Artiklar i Nordisk familjebok.

„ Bokanmälningar i Historisk tidskrift.

P. Persson. Om inskriften från Gortyn. (Ups. univ:s årsskr. 1887).

O. V. Petersson. Fall af bronchialkrup (Bronchitis fibrinosa). (Ups. läkarefören:s förhandl. XXIV).

„ Om den form af cerebral nevrasteni, som står i sammanhang med för strängt studiearbete. (Förhandl. vid allm. sv. läkaremötet 1887).

„ *& C. Sundberg.* Fall af aorta-aneurism med bristning i högra pleurahålan. (Ups. läkarefören:s förhandl. XXIV).

E. Petrini. Framställning och kritik af Zimmermanns lära om de allmänna estetiska formerna. Akad. afh. Ups. 1889. 8:o.

K. Piehl. Förtjänar det forna Egypten namnet »den mänskliga odlingens moderland»? Populärt föredrag. (Ny sv. tidskr. 1889).

„ Bronsålder i Ägypten? (Ymer 1888).

„ Textes egyptiens inédits. I. (Proceed. of the soc. of bibl. archeol. X).

„ Sur le sens du mot Nehsi. (Dst.).

„ Notes de philologie égyptienne. (Dst.).

„ Varia VIII. (Zeitschr. f. ägypt. Sprache).

„ Artiklar i Nordisk familjebok.

W. Rudin. Förslag till ordning vid den allmänna gudstjensten. Till pröfning vördsamt hemstäldt af W. R. Ups. 1888. 8:o.

„ Uppsatser i teologiska och kyrkliga ämnen. H. 5. Bibelns enhet. Afd. 3. Ups. 1888. 8:o.

„ Evighetsvinkar. Ny följd. Predikningar öfver kyrkoårets texter. H. 4, 5. Ups. 1888. 8:o.

„ Försoningen. Passionsbetraktelse. (Tidskr. f. kristl. tro o. bildn. 1889).

„ Predikan vid begynnelsen af elfte verldskonferensen af kristliga föreningarne af unge män i Stockholm den 15 aug. 1888. (Korsblomman 1889).

„ Sermon at the opening of the conference of Y. M. C. A. Sthlm 1888. 8:o.

C. Y. Sahlin. Om brytningspunkten i vår tids filosofi. Inbjudningskrift. Ups. 1888. 8:o.

„ Tal (vid invigningen af nya universitetshuset i Upsala d. 17 maj 1887). Ups. 1888. 8:o.

„ Om verldens relativitet. I, II. Inbjudningsskrift. Ups. 1889. 8:o.

Fr. v. Schéele. Pontus Wikner. Några biografiska konturer. (Svea 1889).

„ Artiklar i Nordisk familjebok.

H. Schück. Några småskrifter af Olavus Petri. (Samlaren 1888).

„ Utgifvit Samlade dramer af Joh. Messenius. H. 4. Ups. 1888. 8:o.

„ Svensk literaturhistoria. H. 7. Sthlm 1889. 8:o.

„ Giordano Bruno. Bref till H. T. (Göteborgs handelstidning 1889, juni).

„ Bokanmälan i Nord. tidskr. 1889.

E. Solander. Die magnetische Inklination in Upsala und Stockholm. (Nova acta soc. scient. Ups. XlV).

A. N. Sundberg. Tal (vid invigningen af nya universitetshuset i Upsala d. 17 maj 1887). Ups. 1888. 8:o.

R. Sundelin. Om vår tids sedlighetssträfvanden. (Redog. för Ups. sedlighetsfören:s årsmöte 1888).

W. E. Svedelius. Handbok i statskunskap. 2:a uppl. omarbetad af J. Fr. Nyström. D. 3. Ups. 1888. 8:o.

„ Representationsreformens historia. H. 1—3. Sthlm 1889. 8:o.

K. M. Thordén. Schweiziska krist-katolska kyrkan. Senare delen. Ups. 1889. 8:o. (Ur Ups. univ:s årsskr. 1889).

„ Romerskt proselytmakeri inom det protestantiska Schweiz. (Teol. tidskr. 1889).

H. W. Tottie. Den engelska religionsfrihetsföreningen och dess angrepp på den engelska statskyrkoinstitutionen. II. (Teol. tidskr. 1888).

„ Svenska kyrkan och hednamissionen under det 19:de århundradet. Ups. 1889. 8:o.

„ Swedish missions. London 1889. 8:o.

„ Ord talade vid docenten Hugo von Feilitzens jordfästning i Östermalms kyrka d. 24 jan. 1887. Sthlm 1888. 8:o.

„ Artiklar i Nordisk familjebok och bokanmälningar i Teol. tidskr.

„ Utgifvit Svenska kyrkans missionstidning. Ups. 1887, 88. 8:o.

E. Trygger. Om rättegångsfullmakt genom telegram enligt svensk rätt. (Tidsskr. for Retsvidenskab 1888).

„ Ett spörsmål ur konkurslagen. (Nytt jurid. arkiv XIII, afd. 2).

Sam Wide. Om Upsala trivialskola under Jakob Arrhenii rektorat (1719—1750). (Pedag. tidskr. 1889).

O. Widman. Om acetopropylbenzol och acetokumol jämte deras derivat. (Öfvers. af vet. akad:s förh. 1888 och Ber. d. deut. chem. Ges. XXI).

„ Om artificiel framställning af sockerarter. (Sv. kem. tidskrift 1889).

„ Zur Nomenclatur der Verbindungen, welche Stickstoffkerne enthalten. (Journ. f. prakt. Chemie. Bd. 38).

„ *& P. W. Abenius.* Über die Einwirkung des Broms auf Orthoacetoluid bei hoher Temperatur. (Dst.).

O. Widman & P. W. Abenius. Über einige aromatische, halogensubstituirte Acetamidoderivate und daraus erhaltene Abkömmlinge des Piazins. (Dst.).

L. H. Åberg. Carl Pontus Wikner. Hans lefnad och läror. Norrköping 1889. 8:o.

„ Utgifvit Tidsexistensens apologi af C. P. Wikner. Ups. 1889. 8:o.

„ Artiklar i Nordisk familjebok.

K. Ångström. Bestämning af känsligheten vid bolometriska mätningar. (Öfvers. af vet. akad:s förhandl. 1888).

„ Iakttagelser öfver dunkla mediers genomtränglighet för värmestrålning af olika våglängd. (Dst.).

„ Sur la diffusion de la chaleur rayonnante par les surfaces sphériques. (Bih. t. vet. akad:s handl. B. 13).

„ Résumé préliminaire d'une recherche expérimentale sur l'absorption de la chaleur rayonnante par les gaz atmosphériques. (Öfvers. af vet. akad:s förhandl. 1889).

Vetenskapliga resor.

Prof. *T. R. Thalén* deltog äfven detta år under en del af höstterminen i den internationella meterkomiténs arbeten i Paris och Breteuil.

Prof. *C. Y. Sahlin* och prof. *F. V. Häggström*, innehafvare af filosofiska fakultetens resestipendier, vistades under en del af sommarferierna 1888 utrikes i vetenskapligt syfte.

Prof. *F. Holmgren* företog under sommarferierna och september månad 1888 med offentligt understöd en resa till Tyskland och Schweiz. Han deltog därunder i den internationella fysiologkongressen i Basel och det tyska naturforskarmötet i Heidelberg samt besökte tyska fysiologiska anstalter.

Prof. *T. Tullberg* idkade under sommaren 1888 zoologiska studier vid tyska universitet.

E. o. prof. *H. H. Hildebrandsson* företog på egen bekostnad under nov.—dec. 1888 en resa till Hamburg och Köpenhamn för vetenskapligt ändamål.

Docenten *Sv. Arrhenius*, innehafvare af ett Letterstedts resestipendium, fortsatte under vårterminen sina studier vid utländska fysikaliska anstalter.

Docenten *C. Bovallius* deltog såsom representant för det svenska antropologisk-geografiska sällskapet i den 7:de internationella amerikanistkongressen i Berlin i okt. 1888.

Såsom riksstatens stipendiat hade doc. *C. E. Sandström* hösten 1888 anträdt en utrikes studieresa, som dock snart afbröts af döden.

Doc. *H. Köster*, innehafvare af det Hvasserska resestipendiet, uppehöll sig utrikes hela läsåret. Han studerade därunder i Berlin, Wien och München hufvudsakligen nervsystemets sjukdomar och patologisk anatomi samt bakteriologi. Därjämte besöktes flera bad- och kuranstalter i Tyskland och Österrike.

Doc. *F. Lennmalm* studerade under febr.—aug. 1889 praktisk medicin och pediatrik hufvudsakligen vid universiteten i Berlin, Wien och Graz. Kortare besök gjordes vid universiteten i München, Heidelberg och Paris.

Docenten *A. Erdmann*, innehafvare af riksstatens mindre resestipendium för 1888, afreste i maj samma år till Tyskland, där han vid universiteten i Berlin och Halle tog kännedom om de olika germanska seminariernas arbetsmetoder och värksamhet. Från medlet af juni 1888 till början af februari 1889 uppehöll han sig i England (London, Oxford, Cambridge, Stratford-on-Avon), sysselsatt dels med utgifvandet af en engelsk och en fornfransk text, dels med undersökning och excerperande af med Shakspere samtida originaldokument i Stratford-on-Avon, dels med anteckningar rörande dialektforskningen i England.

Docenten *K. F. Johansson* idkade med understöd af statsmedel språkvetenskapliga studier i Berlin under tiden från aprill till augusti 1889. Hufvudsaklig uppmärksamhet ägnades åt de indiska pāli-inskrifterna och särskildt konung Açakas i klippor inristade edikt från 3:e århundradet f. Kr., hvaröfver en afhandling utarbetades.

Såsom Sederholmsk stipendiat företog docenten *N. F. Nilén* (okt. 1888—maj 1889) en utrikes resa i syfte att studera grekiska och latinska handskrifter och besöktes för detta ändamål offentliga bibliotek i Berlin, Wien, Venedig, Florens och Rom.

Institutioner och samlingar.

Universitetsbiblioteket under år 1888.

Biblioteksbyggnaden. I förra redogörelsen nämdes, att konsistoriet beslöt den 17 dec. 1887 att ingå till kanslern med hemställan om att 50,000 kronor måtte ur universitetets reservfond anvisas för byggnaden, men att tillika den eftergift måtte utvärkas i de vid riksdagsanslaget fästa villkoren, att universitetet erhöll de anslagna 200,000 kronorna endast med åläggande att utföra de förändringsarbeten som i bibliotekariens och arkitektens utlåtande af d. 9 dec. upptagits för trapphusets omändring och byggnadens betryggande mot eldfara. Kanslern anförde i sin skrifvelse till K. Maj:t af d. 28 dec. att — då en vägran å universitetets sida att bidraga till kostnaden kunde medföra, att det nu beviljade anslaget förfölle, med äfventyr att något nytt icke på andra villkor erhölles och då, äfven om ett lika stort anslag skulle ånyo beviljas utan förpliktelse för universitet att tillskjuta egna medel, likväl det behof, som till senaste riksdag framhölls såsom det för univer-

sitetet viktigaste, för hvilket alla andra borde stå tillbaka, endast högst ofullständigt skulle kunna afhjälpas — han vore sinnad att för ändamålet anvisa 50,000 kronor af reservfonden, därest K. Maj:t på sätt konsistoriet förutsatt, förklarade universitetet därmed vara befriadt från alla med ifrågavarande statsanslag förenade förbindelser. I öfverensstämmelse härmed och på de skäl, som af myndigheterna anförts, föreslog K. Maj:t för 1888 års riksdag, att den skulle medgifva, att det af riksdagen en gång beviljade anslaget å 200,000 kronor måtte användas till utförande af de i bibliotekarien Annerstedts och arkitekten Kihlbergs yttrande omförmälda arbeten utan annat villkor å universitetets sida, än att det af egna eller åljest anskaffade medel beredde tillgång till bestridande af alla de kostnader, hvilka utöfver statsbidraget blifva för dessa arbetens värkställande behöfliga, äfvensom af berörda anslag på extra stat för 1889 anvisa ytterligare 50,000 kronor.

Till statsutskottet inlemnade biliotekarien Annerstedt och arkitekten Kihlberg på grund af framställd önskan en ny och mera detaljerad redogörelse af d. 16 mars 1888 för de ändringar, som nu föreslagits i den vid förra riksdagen framlagda planen, med särskildt angifvande af de kostnader som skulle å olika poster inbesparas genom vissa arbetens uppskjutande, hvilken redogörelse finnes tryckt som bilaga till statsutskottets utlåtande n:o 9. Af denna inhämtades, att minskningen i ursprungliga kostnadsförslaget genom vissa arbetens undantagande beräknades uppgå till 88,843 kronor, hvaraf

1) för den direkta apteringen af tredje våningen i hufvudbyggnaden till bokmagasin . . 48,183.
2) för byggnadens yttre dekorering . . . . 29,720.
3) för järnluckor för bottenvåningens fönster . 4,940.
4) för värmeledningen i hufvudbyggnadens tredje våning . . . . 6,000.

Utskottet, som fann det numera vara ådagalagdt, att universitetet med hänsyn till sin reservfonds ställning icke kunde

ikläda sig samtliga de förbindelser, som riksdagen förut fäst vid anslaget, och ansåg det nya förslaget i ämnet välbetänkt, emedan alla planens hufvuduppgifter därigenom fingo en tillfredsställande lösning, hvarjämte det, i enlighet med hvad bibliotekariens och arkitektens utlåtande antydt, fann antagligt att på grund af prisfallen efter 1886, då första kostnadsförslaget uppgjordes, de nu åsyftade arbetena (beräknade ursprungligen till 261,157 kr.) skulle kunna utföras för 250,000 kronor, hemstälde till riksdagen om bifall till K. Maj:ts förslag dock med det förtydligande af det af universitetet begärda medgifvandet, att detta fick sig ålagdt utföra samtliga de i ursprungliga planen upptagna arbeten med undantag af tredje våningens i hufvudbyggnaden direkta aptering till bokmagasin, åtgärderna för byggnadens yttre dekorering, anbringande af järnluckor för bottenvåningens fönster samt värmeledningens utförande i hufvudbyggnadens tredje våning.

Utskottets förslag blef i oförändradt skick utan diskussion eller votering af bägge kamrarne antaget (25 o. 24 apr.).

Så hade omsider efter två års förlopp frågan om biblioteksbyggnadens tidsenligare inrättning, utvidgning och betryggande mot eldfara funnit sin lösning. Visserligen hade man af omständigheterna sett sig tvungen att offra vissa partier af planen, och det är visserligen djupt att beklaga, att ej medel kunde beredas till tredje våningens i hufvudbyggnaden inredning till bokmagasin, hvilket för lång tid skulle gifvit institutionen utrymme åt sina växande samlingar och tillfälle att utan för täta och besvärliga rubbningar hålla dem i god ordning. Men den öfver hufvudet hängande faran af, att institutionen snart skulle alldeles förlamas, var dock undanröjd. Och med tacksamhet måste man erkänna, såväl att bristen på utrymme för den närmaste framtiden skulle afhjälpas och eldfara för de dyrbara samlingarne afvärjas, som att arbetsvillkoren skulle i hög grad förenklas och lättas genom de nya centralt belägna arbetslokalerna.

Det gällde nu att raskt taga itu med värkställigheten, ty nära två år voro redan gångna, sedan planen uppgjordes. Så fort kamrarnes beslut var bekant, tog man vid universitetet nödiga mått och steg för att kunna genast, så fort officiel underrättelse från K. Maj:t ingått, sätta arbetet i gång. Konsistorium, som riktigt insåg, att en särskild byggnadskomité blott vore att skapa onödig omgång, uppdrog direkt åt drätselnämnden att utföra alla de åtgärder, som för biblioteksbyggnadens omändring enligt den faststälda planen voro af nöden, samt i alla saken berörande frågor fatta beslut, med rätt för bibliotekarien att som adjungerad ledamot deltaga i öfverläggningarna och besluten. Redan d. 8 maj beslöt nämden att erbjuda arkitekten C. A. Kihlberg, hvilken uppgjort ritningen och kostnadsförslaget, att vara företagets ledare.

Sedan denne antagit erbjudandet, inkom bibliotekarien d. 31 maj till drätselnämden med en skrifvelse, hvari han utvecklar skälen, hvarför ändringsarbetena borde taga sin början med trapphusets omgestaltning. Efter detta utlåtandes föredragande d. 4 juni beslöt drätselnämnden samma dag att anmoda arkitekten Kihlberg att träffa förberedande anordningar, som kunde sätta nämden i tillfälle att snart fatta beslut om igångsättande af arbetena å förra trapphusets ombyggnad.

Arkitekten Kihlbergs uppdrag fullgjordes med den raskhet, att drätselnämden redan d. 2 juli kunde underteckna kontrakt med de för universitetet och staden väl kände byggmästarne A. Ankarstrand och G. S. Hallström.

Desse åtogo sig härigenom att för en summa af 94,500 kronor nedrifva gamla hufvudtrappan, uppmura de nya partierna i trapphuset, uppföra dess bärande järnkonstruktioner, ändra vestibulen och anordna nya förevisningssalen samt svenska amanuensrummet. Järnställningarne för hyllorna med hyllbräden, möblering, hissar, värmeledning och åskledare ingingo icke i deras entreprenad. D. 1 nov. 1889 skulle deras arbete vara färdigt till afsyning.

Omedelbart efter kontraktets undertecknande tog rifningsarbetet sin början, och vid höstens inbrott, då eldningen skulle begynna å biblioteket, voro de nya hvalfven redan slagna öfver källaren, hvari värmeapparaten inrymmes. Tack vare den värme, som dels genom detta förhållande dels förmedelst nedflyttning af kaminer från forna fästsalen kunde i trapphuset bibehållas, var man i stånd att fortsätta med murningsarbetet äfven efter vinterkylans inbrott.

Ej långt efter arbetets igångsättande lemnade arkitekten Kihlberg i augusti sin plats som dess ledare för att resa ut till Buenos Ayres och där söka ett vidsträcktare fält för sin värksamhet. Såväl vid universitetet i sin helhet, om hvars byggnader han inlagt så mycken förtjänst, som särskildt vid biblioteket, hvars byggnadsplan af honom med omsorg och skicklighet uppgjorts, kändes denna förlust djupt och lifligt. Till hans efterträdare utsåg drätselnämden d. 20 sept. arkitekten E. G. Langlet.

Personalen. Till e. o. amanuens utnämdes den 21 mars fil. kand. Richard Vilhelm Theodor Hedqvist af Norrlands nation. Afsked blef beviljadt e. o. amanuensen, fil. kand. S. Abersteen d. 11 sept. Tjänstledighet har varit beviljad åt bibliotekarien C. Annerstedt d. 4—9 sept. för enskilda angelägenheter, åt tredje amanuensen d:r A. Andersson för sjukdom d. 31 mars—21 aprill, hvarunder tjänsten upprätthölls af e. o. amanuensen kand. R. Almqvist, och för samma orsak d. 11 maj intill årets slut, hvarunder tjänsten upprätthölls af amanuens Almqvist d. 11 maj—10 sept. och af e. o. amanuensen, kand. L. Kjellberg d. 11 sept.—31 dec. E. o. amanuenserna L. Kjellberg och Hj. Wallgren åtnjöto tjänstledighet under vårterminen, den förre för utrikes studier, den senare för studier i Stockholm. E. o. amanuensen El. Hellquist åtnjöt tjänstledighet under höstterminen för studier i utlandet. E. o. amanuensen G. Stjernström hade tjänstledighet för sjukdom under hela året.

Samlingarnes tillväxt. Akcessionen å *utländska* afdelningen synes af hosföljande tabell, i hvilken motsvarande siffror för åren 1885—1887 för jämförelsens skull äfven anföras:

	Köp		Gåfva		Summa	
	Värk	Volymer	Värk	Volymer	Värk	Volymer
1885	739	1.131	2,041	3,870	2,780	5,001
1886	784	1,224	600	709	1,384	1,933
1887	1,040	1,756	848	1,461	1,888	3,217
1888	729	1,047	748	1,198	1,477	2,245

Det utländska dissertationstrycket steg — efter frånräknande af 228 nummer, hvilka ofvan i akcessionen inräknats bland gåfvor, emedan de befunnits vara af det värde, att inbindning dem påkostats — till 3,035 stycken från 34 universitet.

De flästa och viktigaste af de utländska arbeten, som under året förvärfvats, finnas intagna i tredje årgången af den gemensamma akcessionskatalog, som genom kongl. biblioteket af bibliotekarien E. W. Dahlgren utgifvits. Arbetets förtjänster och nytta äro nu till fullo erkända såväl af forskare och låntagare som af institutionerna själfva.

Dessutom har biblioteket under året förvärfvat 6 nummer kartor om 18 blad, hvaraf 4 nummer om 12 blad utgjorde presenter. Af handskrifter förvärfvades 10 nummer, hvaraf 4 genom gåfva. Bland gåfvorna förtjäna nämnas: Samling af stadgar recesser m. m. gjord vid slutet af 1600-talet, 583 blad in folio; Supplicationes Clementis VI papæ, afskrifter ur vatikanska arkivet, 54 blad, 4:o. Bland inköpta mss. befann sig det exemplar af C. Bauhini Pinax theatri botanici som tillhört O. Rudbeck d. ä. och af honom försetts med talrika anteckningar af största vikt för den botaniska vetenskapens historia i Sverge. Genom välvillig bemedling af k. vetenskapsakademien lyckades biblioteket förvärfva denna dyrbarhet ur d:r E. Åhrlings sterbhus.

För tillväxten å svenska afdelningen anföra vi som hittills de siffror, som i kongl. bibliotekets årsberättelse meddelas. Där uppgifves det svenska arkivtrycket för 1887 hafva varit:

	Arbeten.	Band och häften.
Böcker	1,242	2,707
Tidningar och tidskrifter	541	2,205
Ströskrifter	——	6,324
	1,783	11,236.

Längden af årets tillväxt uppgick till 111,47 meter. hvaraf 83,72 för böcker levererade från bokbindarne, 9,42 för böcker som ankommo bundna, 10,08 för de utländska dissertationerna, 8,25 för det svenska småtrycket. som lagts i kapslar.

Bland de *gåfvor*, med hvilka biblioteket ihågkommits, torde följande böra särskildt omnämnas. H. Maj:t Konungen har täckts öfverlemna fortsättningen af *Martius & Eichler:* Flora Brasiliensis. H. Maj:t Konung Albert af Sachsen har förärat Codex diplomaticus Saxoniæ regiæ, 13 volymer in 4:to. Käjserliga vetenskapsakademien i S:t Petersburg har med frikostig välvilja erbjudit biblioteket att ur den oerhördt rika massan af arbeten, som på denna akademis bekostnad eller genom dess försorg publicerats, utvälja hvad som här saknades och kunde anses behöfligt. Naturligtvis begagnade sig biblioteket med tacksamhet af detta anbud. I juni ankom den storartade gåfvan utgörande 376 volymer. Härigenom blefvo serierna af Petersburger-akademiens talrika och stora publikationer nästan fullständigt kompletterade alt ifrån första början, hvarjämte bibliotekets samlingar i slavisk samt orientalisk filologi, literatur och historia riktades med dyrbara och betydande arbeten. Franska undervisningsministeriet förärade 4 volymer af Collection des documents inédits, *Tissot*, Géographie comparée de la province romaine d'Afrique. Tom. 2. och *Lavoix, H.* Catalogue des monnaies musulmanes de la bibliothèque nationale. — Preussiska undervisningsministeriet skänkte de tre nyutkomna volymerna af Handschriften-

verzeichnisse der Universitätsbibliothek zu Berlin. — India Office i Calcutta skänkte Catalogue of the Sanskrit Manuscripts at the library of I. O. Part 1. Lond. 1887. 4:o. — Trinity college i Dublin: Catalogus librorum etc. Vol. 1—9. 1864—87 folio. — Surgeon General's Office i Washington tomen 9 af dess stora Index-Catalogue. — Mr A. M. Bouvet i Montigny (Doubs) ett på hans bekostnad utgifvet dyrbart och intressant arbete: *E. Charavay:* Lettres autographes composant la collection de M. Bouvet, 1—2. Paris 1887. 4:o. — Bryggar C. Jacobsen på Ny-Carlberg vid Kjöbenhavn det på hans bekostnad utgifna arbetet: *Lermer und Holzner:* Beiträge zur Kenntniss der Gerste. München 1888. 4:o. — Premierlieutnant H. Munthe: Efterretninger om Familien Munthe. Christiania 1883—87.

Öfrige gifvare voro:

I) Institutioner.

1) *Svenska och norska.* Stockholm: Kongl. biblioteket, Ecklesiastik-departementet, Generalstabens topografiska afdelning, Statistiska centralbyrån. Upsala: Studentkårens bibliotek, Svenska literatursällskapet, Uplands nation. Kristiania: Finants- och Told-departementet, det Statistiske Bureau, Norges geographiske Opmaaling, den Norske historiske Kildeskrifts Kommission, Universitets-observatoriet, Bestyrelsen for det nordiske Juristmöde.

1) *Utländska.* Berlin: Königl. Bibliothek, Königl. Kultusministerium, Königl. Geodätisches Institut. Bern: Eidgenössisches statist. Bureau. Calcutta: The government of Bengal. Dresden: K. Sächisches statist. Bureau. Haag: Nederländska kolonialministeriet. Helsingfors: Statistiska byrån, Industristyrelsen. Japan: Departement of education. Kjöbenhavn: Danske Videnskabernes Selskab, det k. Geheimearkiv, Statistisk Bureau, Kjöbenhavns statistiska kontor, det Geografiske Selskab, Islenzkt Bokmentafélag, Carlsberg-laboratoriet, det Zoologiske Museum, Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, Det philolo-

gisk-historiske Samfund. London: Howard association. Ottawa: Geological and natural history survey of Canada. Paris: Bureau international de poids et mesures. Pulkowa: Nicolai-Haupt-Sternwarte. S:t Petersburg: Ministère de l'instruction publique, Institut des langues orientales du ministère des affaires étrangères. Washington: Departement of interior (bureau of education), Smithsonian institution.

Det bör anmärkas, att ingen af de institutioner, med hvilka biblioteket knutit regelbundna bytesförbindelser, är här ofvan upptagen.

II) Enskilda personer:

1) *Svenska och norska.* Hrr C. Annerstedt, A. Andersson, R. Almqvist, E. Almqvist, A. L. Bygdén, H. Bukowski, Ch. Dickson, E. Dintler, A. C. Drolsum, E. Henschen, K. Högberg, A. J. Jakobsson, G. E. Klemming, A. Lagerberg, E. Lewenhaupt, E. H. Lind, E. Nissen, Y. Nielsen, A. E. Nordenskiöld, C. R. Nyblom, Fr. Palmgren, O. M. Th. Rabenius, H. Schück, P. J. Steensballe, J. J. von Steyern, C. G. Styffe, G. H. Stråle, M. B. Svederus, T. Torell, C. Warmuth, E. Wiksell, L. Wåhlberg, G. Åkerman.

2) *Utländska.* Chr. Bruun (Kbhn), W. Blades (London), C. D. Bradlee (Boston), E. J. Brill (Leiden), J. Bytschkov (S:t Petersburg), J. A. Cederberg (Nystad), J. S. Cole (New York), J. S. Deichman Brandt (Kbhn), J. Ferran (Barcelona), F. K. Fiscal (Weisswasser), W. Fiske (Firenze), C. de Flavigny (Paris), W. Greiffenhagen (Reval), J. Grot (S:t Petersburg), J. Gorynn (Dublin), A. Hjelt (Hfrs), O. E. A. Hjelt (Hfrs), H. Holstein (Wilhelmshaven), E. N. Horsford (Cambr. Mass.), A. Hultin (Hfrs), Janoffski (Tiflis), J. Jungfer (Berlin), E. P. Labitte (Paris), A. B. Larsen (Trondhjem), C. de Landberg (Stuttgart), K. G. Leinberg (Hfrs), E. Lemoine (Paris), A. Lehmann (Dresden), O. v. Lühmann (Greifswald), E. Molee (Chicago), E. Mouton (Paris), L. A. Neigebaur (Varsjava), F. Nizet (Bruxelles), J. W. de Peyster (New York), J. O. I.

Rancken (Vasa), R. C. Rasmussen (Kbhn), M. Schybergson (Hfrs), E. N. Setälä (Hfrs), J. C. Smith (New York), O. Struwe (Pulkowa), J. Thorkelsson (Reykjavik), A. Todaro dello Galia (Palermo), Trübner & C:o (London), C. Warmuth (Kristiania), F. van der Haeghen (Gand), A. Vulfert (Moskva).

Bibliotekets bytesförbindelser hafva under året utsträckts till Newberry library (Chicago), Kansas Academy of science (Topeka), The University of Nebraska (Lincoln), The University of Melbourne, Tromsö Museum, Naturwissenschaftlicher Verein für Steiermark (Graz).

Bibliotekets ekonomi.

Inkomsterna för 1888 voro:

Behållning från 1887	1,934,30
Statsanslag	15,000
Anslag till läsesällskapet	525
Extra inkomster och donationsräntor .	2,871,56
Anslag till uppvärmningen	1,500
	21,830,86.

Utgifterna 1888 åter voro: (för jämförelses skull vidfogas motsvarande siffror för 1886, 1887.)

	1886.	1887.	1888.
Bokinköp	11,081,93	13,600,06	12,476,87
Bindning	5,343,06	5,720,88	5,774,51
Materiel, arbetshjälp och expenser . .	3,703,81	3,141,59	2,400,93
Uppvärmning . .	1,607	1,244,25	1.330,52
Summa	21,735,80	23,706,78	21,982,83.

Tack vare de starka ansträngningar, som under de föregående åren gjorts för att utfinna och bereda nytt hyllutrymme, har i och för sig ej någon större svårighet i allmänhet uppstått att anskaffa plats för årets akcession å de olika afdelnin-

garna. Men nya hyllor hafva dock äfven uppsatts med en sammanlagd hyll-längd af 152,50 meter. En starkare rubbning af bokförrådet hotade däremot vid sommarens ingång, då det begynnande ombyggnadsarbetet fordrade, att biblioteket skulle på en gång utrymma såväl den med böcker fullsatta vestibulen som äfven de delar af bottenvåningen, hvilka skulle inredas till förevisningssal och svenska amanuensens rum. Visserligen kunde man åtnöja sig med att för ögonblicket uppvräka allt hvad som i ofvanstående lokaler inrymts i tredje våningen eller forna fästsalen. Men då flere af just dessa afdelningar voro af den art, att de ofta rådfrågades eller lånades, måste man försöka att göra en större omflyttning af förrådet i bottenvåningen och till det tredje uppflytta det minst brukbara, hvarjämte åtminstone provisoriska hyllor eller andra utvägar måste anordnas i tredje våningen, för att ej en kaotisk oordning skulle inträda bland de massor, som dit uppflyttades och fogades till förutvarande. Resultatet blef, att 1,257 meterlängd böcker flyttades, hvaraf 873 intogo nya platser i bottenvåningen och 384 uppflyttades i tredje våningen, där dels 268 meter provisoriska hyllor uppförts efter väggarne, dels de gamla bänkarne hopslogos till ett slags mottagningsbord. Den raskhet och skicklighet, hvarmed större delen af denna förflyttning på föga öfver en vecka värkställdes under ledning af vaktmästaren K. Högberg, förtjänar det fullaste erkännande.

Kapselanskaffningen för ordnande af småtrycket har för detta år kunnat något inskränkas. Antalet besteg sig blott till 289 mot 509 under föregående år.

Ur bibliotekskommissionen, som under vårterminen bestått af professorerna Landtmanson, Kjellberg, Johansson, Thalén, Sahlin och Löfstedt, utträdde vid vårterminens slut professorerna Landtmanson och Kjellberg; den förre omvaldes ånyo; i den senares ställe inträdde prof. Holmgren. Därjämte fylldes platsen efter prof. Löfstedt, som för sjuklighet afsagt sig uppdraget, med prof. Häggström. Kommissionen har på bib-

liotekariens kallelse hållit sina fyra ordinarie sammanträden i stadgad ordning.

Bibliotekets värksamhet.

Utlåningens storlek synes af följande tabell:

	Lån.	Volymer.
1886:	3,896	5,958
1887:	4,321	6,449
1888:	4,150	6,106.

Härtill måste dock läggas leveranserna till akademiska läsesällskapet 1,491, till läkareföreningen 367 och till botaniska laboratoriet 61 nummer, hvarigenom den totala utlåningen utom biblioteket stiger till 8,025 volymer. Huru många volymer åter, som framtagits till direkt användning inom lokalerna, kan lika litet nu som förut angifvas, så länge institutionen lefver under sina gamla arbetsvillkor.

Af handskrifter hafva 33 utlånats inom riket och 4 till utlandet, hvarjämte 39 nummer gammal handskrifven musik varit utlånta till Lübecks stadsbibliotek. Å andra sidan har biblioteket själt inlånat 29 handskrifter från inländska och 1 från utländsk institution för att betjäna forskare i deras arbeten.

För utlåning har biblioteket under terminen varit tillgängligt kl. 10—2 hvarje söckendag, och under ferierna kl. 11—1 tisdagar och fredagar i enlighet med reglementets föreskrift, men i händelse af värkligt behof har utlåning under ferierna skett äfven andra dagar, och för forskare har institutionen nu som alltid varit tillgänglig nästan hvarje tid på dygnet och i så stor utsträckning som de önskat.

Korrespondensen utgjorde 1888 jämförd med föregående år:

	1885.	1886.	1887.	1888.
Utgående utrikes bref . .	194	256	353	319
„ „ paket o. korsb.	188	286	287	319
„ inrikes bref . .	231	251	348	314
„ „ paket o. korsb.	63	119	332	164
	676	912	1,320	1,116.

Häri äro ej inräknade 110 använda brefkort. Genom posten ankomna paket med boktryckeriernas arkiv-exemplar uppgingo till 243 stycken.

Katalogsarbetet: Af den bundna alfabetiska författarkatalogen hafva bokstäfverna S. och C. söndertagits för inrymmande af supplementbladen och därpå ombundits. Den förra tillökad med 760 blad ökades från 13 band till 20, den senare tillökad med 1,130 växte från 6 till 13 band. Den gamla katalogen öfver utländska tidskrifter utgörande blott ett band och ej längre motsvarande tidens fordringar har gjorts till föremål för fullständig omarbetning. Under året hafva af denna nya katalog volymerna teologi och kyrkohistoria (119 bl.), juridik och statsvetenskap (102), medicin (197), bibliografi (90), filologi (102), matematik och naturvetenskap (193) blifvit färdiga. Det bör kanske anmärkas, att hvarje volym med dess årtal är i dessa kataloger utsatt, liksom förändring af utgifvarne städse utsättes. Å den alfabetiska anonymkatalogen har arbetet fortgått ehuru långsammare. Däremot har det ej varit chefen möjligt att under året fortsätta den nya vidlyftigare katalogen öfver medeltidshandskrifterna. Emellertid hafva dock talrika tillägg och omarbetningar skett i handskriftskatalogerna öfver hufvud, och öfver de slaviska handskrifterna har chefen, med någon ledning af de antydningar som prof. Maxime Kawalewski vid sitt besök lemnade, utarbetat en katalog. — F. d. vice bibliotekarien A. Lagerbergs mångåriga arbete å den rika musiksamlingen har nu så fortskridit, att tre volymer af den katalog han uppgjort (1 vokalmusik i tryck, 2 och 3 d:o i handskrift) kunnat under året bindas. — Lappkatalogen öfver den nyare utländska dissertationsliteraturen har som förut fortsatts under amanuensen Linds ledning och med hans biträde, och stiger nu till öfver 30,000 titelkopior; därjämte har han öfver den äldre utländska dissertationsliteraturen från 1600- och 1700-talen begynt en dylik katalog, nu uppgående till 4,000 titlar.

Arbetsfördelningen har varit ungefär densamma som under föregående år: Chefen, bibliotekarien *Annerstedt* har skött större delen af korrespondensen (kraftigt biträdd af amanuensen Andersson, under den tid han ej af sjukdom hindrats), genomgående af kataloger och tidskrifter för att följa med literaturen, bokinköpet, akcessionskatalogens förande, utländska arbetens införande i katalogerna och årsredogörelsen; dessutom tager naturligen nu byggnadsarbetet ej sällan hans tid i anspråk. — Vice bibliotekarien *Bygdén* har nästan ensam förestått utlåningen, infört svenska arbeten i katalogen och (med hjälp af chefen och amanuensen Almqvist) behandlat de från bokbindarne kommande leveranserna. — Amanuensen grefve *Lewenhaupt* har inom handskriftsamlingen ordnat brefven till Johan och Bengt Rosenhane (23 voll.) och diverse biographica, historica et topographica ur Rosenhanska samlingen (öfver 20 voll.). Vidare har han ordnat svenska och utländska porträttsamlingen samt svenska gravyrsamlingen och sökt bringa reda i utländska gravyr- samt utländska och svenska litografi- och handteckningssamlingarna. Därefter har han påbörjat ordnandet af svenska personalskrifter, tillfällighetsvärser m. m. och slutligen med amanuensen Lind delat det besvärliga sorterandet af ankommet svenskt löstryck. — Amanuensen *Lind* har såsom hittills skött den svenska afdelningens löpande göromål (hvaraf de svenska arkivleveransernas behandling intager första rummet), ordnat det ankommande utländska dissertationstrycket, underkastat de svenska planschvärken en grundlig revision samt deltagit i anordnande af bibliotekets bytesleveranser. — Amanuensen *Andersson* har under största delen af året varit genom allvarsam sjukdom hindrad att göra tjänst, till kännbar afsaknad för institutionen. De få månader han tjänstgjorde har han dels fortsatt ordnandet af gruppen statsvetenskap, dels biträdt chefen i korrespondensen m. m., slutligen ordnat och registrerat de in- och utgående brefven för 1886—1887 bildande tre folioband. — E. o. amanuensen *Kjellberg* har ordnat

och signerat den omfattande afdelningen klassisk arkäologi. — E. o. amanuensen *Almqvist* har skött bindningen af allt det utländska trycket, leveranserna till läsesällskapet m. m., en stor del af byteleveranserna till utlandet och i öfrigt gått de bägge bibliotekarierna till handa. — E. o. amanuensen *Wallgren* har ordnat Danmarks historia och å manuskriptafdelningen öfvertagit ordnandet af Sverges historia efter 1772, då e. o. amanuensen Aberstén lemnade sin befattning. — E. o. amanuensen *Hedqvist* har å teologiska afdelningen vidtagit där amanuens Bring slöt, och sålunda fortsatt med liturgi och teologiska skrifter samt ordnat kyrkohistorien; därpå har han något reviderat den engelska och tyska literaturen.

I nedtagande och uppsättande af böcker hafva alla amanuenserna fått taga del; å den svenska afdelningen har dock besväret nästan uteslutande fallit på amanuenserna Lewenhaupt och Lind, och den förre har dessutom hufvudsakligen varit den, som betjänat forskare i handskriftsamlingarna.

Vaktmästar K. Högberg har äfven deltagit i samlingarnes ordnande genom en förberedande fördelning af den spanskt-portugisiska, italienska och franska historien.

Anatomiska institutionen. *Dissektionsöfningarna* hafva pågått under sedvanlig tid; i dem deltogo under höstterminen 72, under vårterminen 101 studerande. Tillgången på material har tyvärr varit knapp, särdeles under vårterminen.

I de *histologiska öfningarna* deltogo under höstterminen 29, under vårterminen 28 studerande.

Samlingarne hafva under läsåret ökats med 181 preparater, som alla förfärdigats vid institutionen; preparatens antal uppgår för närvarande till 2,413.

Fysiologiska institutionen har under läsåret 1888—1889 icke rönt någon nämnvärd tillökning i materielen och lider fortfarande af otillräckligt utrymme i den numera otidsenliga

lokalen. Laboratorstjänsten uppehölls under höstterminen enskildt af prefekten och under vårterminen delvis af med. kand. V. Hultkrantz på förordnande och delvis enskildt af prefekten. Laboranternas antal var under höstterminen 18 och under vårterminen 15. Föreläsningarna, som rört sig inom respirationslärans och sinnesfysiologiens område, hafva varit besökta under höstterminen af 52 och under vårterminen af 43 åhörare.

Medicinska kliniken och polikliniken. Antalet *patienter* har under kalenderåret 1888 varit:

å *medicinska afdelningen* af akademiska sjukhuset . 595,
å *poliklinikens medicinska afdelning* 2,153,
å *poliklinikens pediatriska afdelning* . . . . . 1,339.

Antalet å kliniken tjänstgörande medicine kandidater har under läsåret 1888—1889 varit 83.

Undervisningen har oafbrutet fortgått från den 1 sept. 1888 till den 31 maj 1889 på öfligt sätt.

Å det *kliniska laboratoriet* hafva arbetena fortgått och hafva samlingarna af hjärnpreparat ansenligt ökats samt ordnats i ett större antal kapslar. En mängd teckningar hafva af anstälda biträden förfärdigats.

Laboratoriets *bibliotek* har förökats genom inköp af dels tidskrifter (Brain, Fortschritte der Medicin, Therapeutische Monatshefte, Baumgartens Jahresberichte der Microorganismen), dels ock af andra lämpliga arbeten.

Bland inköpta *instrument* må nämnas: en perimeter af prof. Blix' nyare konstruktion, äfvensom en af prof. Henschen konstruerad klinisk perimeter.

Öfver sjukhuset har afgifvits *årsberättelsen* n:o 6 för år 1888, innehållande ekonomisk öfversikt, sjukrapporter samt vetenskapliga uppsatser, författade af å sjukhuset tjänstgörande läkare, nämligen:

N:o 36. *A. Hammar.* Ett fall af Morbus Basedowii utan förändringar af haksympaticus.

N:o 37. *S. E. Henschen.* Om s. k. konträr verkan af febermedel.

N:o 38. *C. G. Leczinsky.* Om sulfonal.

N:o 39. *Carl Th. Mörner.* I. Enkel metod till undersökande af ventrikelns saltsyreafsöndrande förmåga.
II. Saltsyrebestämningar å maginnehåll från friska och sjuka.

Viktigt för de medicinskt-kliniska institutionernas fortgång och utveckling har varit att årets riksdag behagat anvisa årligen medel såväl till upprätthållande af poliklinikerna, som för anställande af två amanuenser därstädes samt för materielen och arbetet vid det kliniska laboratoriet.

Kirurgiskt-obstetriska kliniken. De tjänstgörande medicine kandidaternas antal har varit 83. Å kirurgiska kliniken hafva vårdats 579 patienter; 441 större och mindre operationer hafva utförts. Å kurhusafdelningen hafva vårdats 103 patienter, å barnbördsanstalten hafva 124 kvinnor förlösts. Å kirurgiska polikliniken hafva behandlats 1,829 patienter.

Vid den **psykiatriska kliniken** har tjänstgöringen fortgått i regelbundna kurser af 2 månader under läsårets båda terminer. Undervisning har därunder lemnats tvänne dagar i veckan med tvänne timmar hvarje gång. Antalet patienter inom hospitalets båda afdelningar har varit omkring 400 dagligen närvarande, bland hvilka de fall kunnat utväljas, som lämpat sig för kliniska iakttagelser.

Antalet medicine kandidater, som tjänstgjort vid kliniken, var under höstterminen 4, och under vårterminen 8.

Vid **patologiska institutionen** hafva under läsåret tjänstgjort 33 medicine studerande och 66 medicine kandidater. Det patologiska anatomiska museet har tillvuxit, de mikroskopiska preparaten oräknade, med 36 i sprit förvarade prepa-

rater. Ett större Hartnacks mikroskop med irisbländel har under läsåret inköpts, och på obduktionssalen hafva under samma tid 101 liköppningar värkstälts.

Den **farmakologiska institutionen** har under läsåret ej undergått någon väsentlig förändring. Några få gåfvor hafva mottagits, hvaribland den dyrbaraste utgöres af några i sitt ursprungliga skick bibehållna ätliga indiska svalbon, nidi Colocaliæ esculentæ, som köpts i Hongkong och skänkts till museet af förste stadsläkaren i Göteborg *E. B. Almquist.*

Den officinella samlingen har af de studerande flitigt begagnats och i mån af behof renoverats. I de större museirummen har prefekten på bestämda tider haft öfliga demonstrationer.

Å **institutionen för medicinsk kemi** hafva arbetena under det gångna året försiggått efter samma plan och i samma omfång som under de föregående. Antalet laboranter var under höstterminen 28 samt under vårterminen 25. Några inköp af dyrbarare apparater och redskap hafva ej ägt rum; men däremot har förrådet af glas och porslin m. m. i mån af förbrukning blifvit ersatt.

Institutionen för allmän och analytisk kemi. Undervisningen har under läsåret fortgått efter samma plan som under föregående år på tvänne afdelningar, A för vetenskapliga arbeten, B för syntetiska öfningar under ordinarie professorns ledning och uppsikt och C för analytiska öfningar under e. o. professorns ledning.

Laborantantalet har uppgått till:

	H. T. 1888		V. T. 1889		
	Laboranter	Terminer	Laboranter	Terminer	Medeltal
A	11	1	14	1	12,5
B	33	3	19	2	10,4
C	36	1	98	2	44,7

Laboratoriet har således i medeltal varit besökt af 67,6 laboranter.

Såsom vanligt hafva förråden af kemikalier och apparater blifvit kompletterade och likaså biblioteket genom inköp och gåfvor. Af större instrument hafva inköpts en ny förbränningsugn och en ny kemisk våg.

Resultaten af de på institutionen utförda vetenskapliga undersökningarna hafva som vanligt blifvit offentliggjorda i Öfversikt af k. sv. vetenskapsakad. förhandlingar och utgöra 16 uppsatser.

Zoologiska institutionen. För denna institution har det nu tilländagångna läsåret varit af mycket stor betydelse och medfört många och viktiga fördelar.

Främst bland dessa må nämnas de, som erhållits därigenom, att riksdagen på grund af Kongl. Maj:ts nådiga proposition för förhöjning af anslaget till materiel för det zoologiska museet beviljat 850 kronor samt för ombildning af prosektorsbefattningen till en extra ordinarie professur i jämförande anatomi med skyldighet för innehafvaren att såsom prosektor tjänstgöra vid det zootomiska laboratoriet 1,000 kronor med rätt för extra ordinarie professorn att erhålla ålderstillägg enligt de för extra ordinarie professorer i allmänhet bestämda grunder. Dessa båda anslag i förening med det af Kongl. Maj:t och riksdagen år 1886 beviljade till en förändrad inredning af institutionens lokaler komma med all säkerhet att utöfva ett väsentligt inflytande på institutionens höjande och i hög grad att bidraga till dess tidsenliga utveckling.

Inom institutionens lokaler har en del mindre förändringar vidtagits, hvilka gjort det möjligt att uppflytta det zootomiska laboratoriet från bottenvåningen till våningen en trappa upp. Härigenom ha för detta betydligt högre och ljusare rum erhållits, utan att någon af de öfriga afdelningarna inom institutionen däraf lidit ringaste skada.

Hvad särskilt det *zoologiska museet* beträffar ha dess samlingar under året i betydlig mån ökats. En synnerligen värdefull och väl konserverad samling af hafsdjur dels från Messina, dels från trakterna kring Genua och Nizza, hvilken prosektorn vid det zootomiska laboratoriet under sin vistelse i Italien från hösten 1887 till våren 1888 hopbragt, har af honom till museet öfverlemnats. Af docenten i zoologi härstädes A. Appellöf har äfven för museets räkning en stor mängd djur i trakten af Messina insamlats, uppgående till närmare 300 arter, däribland flera för museet särdeles viktiga. Dessutom har museets samling af lägre djur från Medelhafvet än ytterligare blifvit tillökad genom inköp från den zoologiska stationen i Neapel af en del för undervisningen viktiga djurformer, hvilka antingen genom sin sällsynthet eller genom de svårigheter, som äro förknippade med deras konservering, ej på annat sätt kunna erhållas. Vidare har kapten G. C. Eckman, förande skeppet Engelbrekt från Umeå, äfven under detta år till museet skänkt mycket betydande samlingar, hopbragta under en resa till Marseille och Savannah. Dessa omfatta dels ett stort antal lägre hafsdjur från Atlanten och Medelhafvet, af hvilka största delen äro tagna med ythåf, men många äfven med bottenskrapa — dels landt- och sötvattensdjur från trakten kring Savannah, hvaribland må särskilt nämnas tre större alligatorer, flera ormar, flera fullvuxna exemplar och ungar af en stor grodart, en del sötvattensfiskar och en del landt- och sötvattenskrustaceer, dels också en synnerligen rikhaltig och värdefull insektsamling (Coleopterer) från Georgia i Nordamerika omfattande omkring 1,400 bestämda arter och en mängd dubletter. Bland de af kapten Eckman denna gång hemförda lägre hafsdjuren utmärka sig en stor del genom det sätt, hvarpå de äro konserverade, i det nämligen kapten Eckman, som efter sin föregående resa på det zootomiska laboratoriet härstädes tagit kännedom om de nyare konserveringsmetoderna för hafsdjur, användt mycken omsorg på kon-

serveringen och i vissa fall också lyckats på ett utmärkt sätt bibehålla äfven sådana djur, som anses mycket svåra att konservera. Utförliga anteckningar om djurens utseende vid infångandet äfvensom om de förhållanden, under hvilka de blifvit tagna, medfölja denna liksom föregående gång samlingarne och göra dem än värdefullare.

En synnerligen intressant samling har museet också under året erhållit af kontrollör Julius V. Petersen i Hongkong. Till de storartade samlingar, som han under de senast förflutna åren öfversändt till museet, har han nu ytterligare lagt denna bestående till större delen af lägre hafsdjur från hafven kring Japan och Kina men äfven af en del landtdjur.

Äfven museets samlingar af skandinaviska djurformer hafva under året erhållit viktiga bidrag, i det kand. E. Lönnberg till museet öfverlemnat dels en samling af intestinalmaskar, hvaribland flera sällsynta och några nya arter, dels ock en samling lägre hafsdjur från Bohuslän. Äfven har museets entomostracé-samling under detta år genom nya gåfvor af professor W. Lilljeborg ytterligare ökats. Värdefulla gåfvor har museet äfven erhållit af länsman F. Bucht, stud. T. Ekman, stud. G. Gyllensvärd, jägmästaren A. Hahr, stud. Rudin, löjtnant A. Sahlin, kand. Siegbahn, stud. G. Tamm, frih. M. af Ugglas m. fl.

I sammanhang med redogörelsen för det zoologiska museet torde äfven böra nämnas en tilldragelse, som nära berör detta, nämligen fördelningen af de s. k. Marklinska samlingarna jämte dithörande bibliotek. Dessa samlingar ha tillsammans med biblioteket sedan år 1859 förvarats i kupolen på den Gustavianska byggnaden, men förflyttades sommaren 1887 till södra vinden i samma byggnad, på grund däraf att enligt sakkunnig persons yttrande förvarandet af så tunga samlingar som böcker, mineral, petrifikater, snäckor m. m. i nämda kupol innebure en fara för byggnaden. Under innevarande år har tillstånd erhållits af kanslern att såsom deposition tills

vidare fördela dessa samlingar och detta bibliotek mellan de mineralogiskt-geologiska, botaniska och zoologiska institutionerna härstädes, med villkor att hvarje institution utan särskild kostnad för universitetet låter upprätta en katalog öfver den del af boksamlingen, som kommer på dess lott, samt en summarisk förteckning öfver den till institutionen öfverlemnade naturaliesamlingen, samt att hvarje bok liksom etiketterna till alla de naturföremål, som inställas i samlingarna, förses med lämpligt märke, som anger, att de tillhöra det Marklinska museet. Denna fördelning är nu i det närmaste värkstäld och har härvid den zoologiska institutionen såsom deposition mottagit dels ett stort antal böcker hufvudsakligen tidskrifter och äldre zoologisk literatur, dels 20 skåp innehållande till största delen insekter och mollusker men äfven echinodermer, koraller, spongier och andra naturföremål samt dels också ett antal större koraller och snäckor, uppstoppade fåglar, skelett, några burkar med spritlagda djur m. m. Katalogen öfver biblioteket, med hvilken amanuensen under terminen varit sysselsatt, är nu i det närmaste färdig, och så fort omständigheterna det medgifva, skall äfven en förteckning öfver naturföremålen upprättas. Sedan kupolen genom de Marklinska samlingarnas bortflyttande och fördelning blifvit ledig, har den upplåtits åt det zoologiska museet för uppsättande i densamma af en samling skandinaviska fåglar med bon eller ungar, hvilken samling skall ha till uppgift att så godt sig göra låter framställa drag ur fåglarnes lefnadssätt. Redan under läsåret 1886—87 gjordes början till en dylik samling, som då uppsattes i ett af skåpen i museet. Denna samling, som redan vid slutet af föregående termin nedtogs för att bereda utrymme för museets korallsamling, kommer nu att uppställas i kupolen jämte ett stort antal andra fåglar och bon, hvilka redan äro färdiga för uppsättning. Äfven en del smärre däggdjur torde där kunna uppsättas. För att göra kupolen lämplig för dessa samlingar har det dock varit nödvändigt att företaga en del reparationer och förändringar inom densamma

och härtill ha medel till stor del erhållits af det naturvetenskapliga studentsällskapets sektion för zoologi, som för detta ändamål till institutionens föreståndare öfverlemnat en summa af 306 kronor.

Det *zootomiska laboratoriet*, hvilket, såsom i det föregående år nämdt, nu erhållit en ljusare och i alla afseenden bättre lokal, har under året äfven i andra afseenden gjort betydliga framsteg. Främst torde böra nämnas, att laboratoriets samlingar blifvit ökade med ett antal vaxmodeller uppgående till 183 nummer förfärdigade af d:r A. Ziegler i Freiburg och afsedda att förtydliga utvecklingen af en del viktigare djurtyper. Denna samling, som af den nuvarande prosektorn blifvit skänkt till laboratoriet, är så rikhaltig, att detta nu med afseende på dylikt undervisningsmateriel kan anses jämnstäldt med de förnämsta zootomiska laboratorier i utlandet. Vidare har äfven på laboratoriets lott kommit en del af de samlingar, d:r Théel föregående läsår hopbragte under sin vistelse vid Medelhafvet, nämligen de djur som han särskildt preparerat i afsikt att använda såsom undersökningsmaterial på laboratoriet.

Å laboratoriet hafva arbetena fortgått efter i det närmaste samma plan som under föregående år. I dessa arbeten ha under höstterminen 41 och under vårterminen 14 studerande deltagit, af hvilka under höstterminen 6 under vårterminen 7 idkat studier för fil. kandidatexamen och den filosofiska graden, de öfriga deltagit i öfningarne för med. fil. examen.

Botaniska institutionen. Äfven under senast förflutna akademiska år hafva i *botaniska trädgården* inga väsentligare förändringar vidtagits, utan hafva arbetena där försiggått efter samma plan som förut. Beklagligtvis hafva de tvänne senaste, mycket svåra vintrarne i förening med den för vegetationen mindre gynnsamma sommaren 1888 vållat rätt stora förluster bland utländska, på fritt land odlade träd och buskar, och torde det dröja några år, innan dessa förluster hunnit fullt ersättas.

För underhållande af växtsamlingen, såväl den på fritt land som inom hus odlade, hafva från utlandet inköpts frön af omkring 550 arter. Genom byte med andra botaniska trädgårdar, 60 till antalet, har erhållits frön af omkring 2,200 arter, och har i stället af trädgårdens egen fröskörd till 66 botaniska trädgårdar lemnats omkring 4,000 kapslar frön. Genom byte med landtbruksakademiens experimentalfält hafva bekommits åtskilliga lefvande buskväxter samt blomsterlökar.

Såsom gåfvor hafva till trädgården lemnats en sändning lefvande växter från botaniska trädgården i Köpenhamn, 15 arter fjällväxter från botaniska trädgården i Salzburg, diverse amerikanska växter af kapten G. C. Eckman, frön af nordamerikanska växter af d:r C. J. L. Lönnberg samt smärre bidrag af frön m. m. af flera botanikens idkare inom landet.

Likaledes hafva å *botaniska museet* arbetena fortgått efter förr uppgjord plan. Äfven under det förflutna året hafva rätt betydande delar af fanerogamsamlingarna, såväl de skandinaviska som de utländska, blifvit uppfästade och med de förut ordnade införlifvade. Hade museets årsanslag varit större, skulle nog mera medhunnits, men detta har nu måst uppskjutas till kommande år. — Af kryptogamerna hafva algerna i det allra närmaste blifvit fullt ordnade och med svamparne har detta arbete ganska betydligt framskridit.

Genom gåfvor har museet ökats med 2 centurier af det mycket värdefulla Herbarium Austro-Africanum, skänkta af professor Mac Owan i Capetown, en samling amerikanska Salices af d:r C. Håkansson i Piteå, utländska alger af professor P. T. Cleve, frukter från Mexico af kapten G. C. Eckman, nyseländska alger, samlade prof. S. Berggren och bestämda af d:r O. Nordstedt, parasitsvampar från Jämtland af d:r E. Henning och från Dovre af kand. H. O. Juel samt dels torkade, dels spritlagda växter af lektor K. Fr. Thedenius, d:r G. Tiselius, aman. K. A. Th. Seth, kandidaterna C. Starbäck, J. A. Skårman, E. Nyman, R. Jungner och C. M. Broström m. fl.

Genom byte har erhållits skandinaviska fanerogamer från botaniska bytesföreningarna i Upsala och Lund, åtskilliga utländska frukter m. m. från botaniska museet i Köpenhamn, en samling svenska lafvar m. m. — Genom köp har förvärfvats företrädesvis de nya delar af de i museet befintliga kryptogama exsickatvärk, som under året utkommit.

Den betydande tillväxt af museets samlingar, som under senare tid ägt rum, har vållat, att stor trängsel nu råder, och att behofvet af ökadt utrymme alltmer gör sig gällande. För närvarande måste en ej obetydlig del af de morfologiska samlingarna magasineras och är därför otillgänglig vid undervisningen.

Liksom under förgångna år har äfven under detta liflig värksamhet rådt å *botaniska laboratoriet*, där man dock fortfarande haft att kämpa med samma svårigheter, alstrade af ringa pekuniära hjälpmedel och olämplig lokal, som i senaste redogörelse framhöllos. Som vid senaste riksdag beviljades ett årsanslag af 500 kronor, blir en del af dessa olägenheter med nästkommande år i någon mån afhjälpt.

Fysiska institutionen. Under innevarande läsår hafva följande instrument blifvit inköpta:

Universalapparat för krystallografiskt-optiska undersökningar från Fuess i Berlin; halfskugge-polarimeter från Laurent i Paris; panorthisk dubbelkikare från Steinheil i München; mikroskop-objektiv från Zeiss i Jena; Lloyds inklinationsvåg från Sörensen i Stockholm; samt en normaltermometer "en verre dur" från Tonnelot i Paris.

Af direktören för den internationella meterbyrån i Breteuil, statsrådet O. J. Broch, har institutionen till skänks erhållit en noggrannt justerad gramvikt af bärgkrystall.

De enligt Lamonts system å den magnetiska tomten anstälda observationerna å jordtemperaturen, hvilka från och med januari 1885 blifvit publicerade i det meteorologiska observatoriets Bulletin mensuel, hafva fortsatts på vanligt sätt. För

erhållande af erforderlig kontroll har dock under detta läsår en ny trätrumma, innehållande termometrar från 1 till 5 meters djup, blifvit nedsatt i närheten af den å den magnetiska tomten förut befintliga.

Docent *Mebius* har af kanslern haft förordnande att under läsåret tjänstgöra såsom biträdande laborator.

I de fysiska laborationerna hafva deltagit:

under höstterminen 1888 . . . . 20 studerande;
„ vårterminen 1889 . . . . 23 „

Mineralogiskt-geologiska institutionen. Institutionens studiesamlingar hafva varit tillgängliga dagligen kl. 8—3 och begagnats af omkring 60 studerande, af hvilka likvisst flertalet, omkring 40, endast nyttjat den mindre studiesamlingen, afsedd för approbaturskursen. Några studerande hafva dessutom deltagit i praktiska öfningar under senare delen af hvarje läsetermin.

Samlingarna hafva ökats genom följande gåfvor:

En serie finska mineral från stud. G. Nordenskiöld; borrkärnor erhållna med diamantborr vid Dannemora grufva af kapten A. Hammarskiöld; diverse mineral och bärgartsprof insamlade under geologiska exkursioner i olika delar af Upland.

Genom köp har för institutionens bibliotek förvärfvats några kartor och handböcker samt genom gåfva bladen № 10 och 11 af Finlands geologiska undersökning. Af det Marklinska museet hafva de palæontologiska samlingarna och af Marklinska biblioteket hvad som faller inom de geologiska och palæontologiska disciplinerna blifvit hos institutionen deponeradt.

Institutionens materiel har föröfrigt ökats genom inköp af 10 bord och ett skåp, afsedda för utläggande af en palæontologisk studiesamling.

Astronomiska observatoriets instrumentförråd har under det akademiska läsåret ej undergått någon förändring; men

under instundande sommar kommer vertikalcirkeln att varda försedd med en ny mikroskopbärare med ytterligare tvänne mikroskop, hvarigenom det blir möjligt att undersöka delningsfelen hos instrumentet. Härigenom skola de observationer, som med densamma anställas, väsentligen vinna i värde och noggrannhet. Hrr Repsold & Söhne i Hamburg hafva förbundit sig att utföra denna förändring för 400 Mark, hvilken summa med iakttagande af den strängaste sparsamhet i andra hänseenden bör kunna bestridas med observatoriets årsanslag.

Däremot behöfvas, som det redan i årsberättelsen för 1887—1888 af afgående prefekten påpekades, mycket mer omfattande och såväl observatoriets som universitetets disponibla medel vida öfverstigande åtgärder, för att kunna sätta observatoriet i stånd att deltaga i nutidens astronomiska undersökningar. Observatoriets gamla vändtorn är nämligen numera mycket bofälligt, så att det ej erbjuder nödigt skydd för refraktorn, och den mekanik, hvarmed det kringvrides, och den hvarmed luckorna öppnas, är ytterst olämplig och tungskött, samt utrymmet inom tornet otillräckligt. Å andra sidan måste observatoriets gamla refraktor betecknas som numera fullkomligt oduglig, i det dess uppställning är sådan, att den hvarken medgifver någon observation på dubbelstjärnor, något närmare studium af stjärnspektra, af solfläckar eller af protuberanser, eller någon observation, som beror på fotografiens användning inom astronomien. I och härmed skulle observationer å småplaneter och kometer vara de enda refraktorobservationer, som ännu kunde ifrågakomma på Upsala observatorium, ty ortsbestämningar för nebulosor och stjärnor inom stjärngrupper kunna i framtiden ej ens ifrågasättas på annan väg än fotografiens. Men till och med för komet- och planetobservationer är instrumentet, äfven om man alls ej tager hänsyn till dess synnerliga obekvämhet, för svagt, enär småplaneterna numera *uppsökas* med betydligt starkare instrument, och därföre flera bland dem äro i allmänhet osynliga i härvarande observatorii refrak-

tor, medan det under alla omständigheter vore omöjligt att anställa observationer på de till dessa klasser hörande föremål vid de tider, då observationer från flera olika observatorier äro mäst önskvärda, nämligen när de äro på väg att försvinna på grund af stor ljussvaghet. Ty i nästan alla kulturländer finnas eller äro beställda instrument, som äro större och kraftigare, och Sverge kan i detta hänseende ej ens täfla med europeiska länder, som äro vida mindre, t. ex. Schweiz, Danmark och Finland.

På grund häraf har inom matematisk-naturvetenskapliga sektionen förslag väckts, hvilket af sektionen antagits som dess eget, att observatoriet måtte förses med ett nytt vändtorn och en ny refraktor, lämpad för alla den nyare astronomiens undersökningsmetoder, och af sådana dimensioner, att Sverge kommer att äga åtminstone ett instrument, som kan ställas vid sidan af dem, som finnas inom land af samma storlek. Det må uttalas den förhoppning, att regeringen och riksdagen måtte behjärta och afhjälpa detta synnerligen trängande behof.

Meteorologiska institutionen. Arbetena vid institutionen hafva fortgått i stadgad ordning. Då trädplanteringarnas i omgifningen tillväxt läto befara, att möjligen vindhastigheten skulle af dem märkbart influeras, så inköptes förra läsåret från Seewarte i Hamburg en registrerande anemometer af Recknagels konstruktion. En direkt komparation gaf en synnerligen god öfverensstämmelse mellan detta instruments och institutionens gamla anemometers angifvelser. Alltsedan i juli 1888 har det nya instrumentet varit uppsatt på taket af Erlangerbryggeriet, en af de högsta punkterna i Upsala. Det har visat sig, att afvikelserna i de registrerade vindhastigheterna icke äro större, än som kunnat väntas på grund af denna hastighets normala tillväxt med höjden öfver jordytan. Den gamla anemometerns angifvelser torde således få tillerkännas full giltighet.

Rörande de sedan länge pågående undersökningarna af molnens form och rörelse må följande omnämnas. Föreståndaren har på egen bekostnad låtit utföra oljemålningar af de typiska molnformerna enligt det af honom och Abercromby framställda förslaget till nomenklatur. Ett dylikt arbete utfördes vid Deutsche Seewarte under ledning af direktor *G. Neumayer* och prof. *W. Köppen* därstädes. På grund häraf besökte föreståndaren i december Hamburg, hvarest ett urval af samtliga taflorna företogs, för att om möjligt publiceras i kromolitografi. Nödiga medel äro dock ännu ej härför uppbringade. Från svensk sida har ett anslag lemnats från fonden "Lars Hiertas minne" à 1,000 kronor, men från tysk sida har ännu intet erhållits.

Beräkningen af hrr *Ekholm* och *Hagströms* molnmätningar föreligger nu färdig, så att publikationen af detta viktiga arbete ej torde behöfva länge väntas.

Lic. *Fineman* har utgifvit en fullständig redogörelse för sitt bekanta spegelnefoskop såsom akademisk afhandling.

I öfrigt torde förtjäna omnämnas följande: Det intresse, allmänheten hyser för väderleksförutsägelser, och den nytta den enligt andra länders erfarenhet obestridligen kan hafva af desamma, föranledde föreståndaren att för några år sedan ombesörja, att den meteorologiska centralanstaltens synoptiska kartor dagligen införas i de större tidningarna i hufvudstaden. Dessa kartor hafva varit till mycket gagn för allmänheten. Då de emellertid i de flästa fall komma utom Stockholm boende personer väl sent tillhanda, så hafva förfrågningar hit ingått, huruvida det ej vore möjligt att per telegraf erhålla åtminstone någon föreställning om kartans utseende. För detta ändamål har föreståndaren på akademiska bokhandelns förlag utgifvit ett kartblad innehållande 114 typer af olika väderlekskartor. En längre pröfning såväl här som vid centralanstalten i Stockholm har nu gifvit vid handen, att i de allra flästa fall kan man finna en karta bland de 114, som är ganska nära lika

med kartan för dagen. I dessa dagar har därföre anstalten begynnt att i telegrammen dagligen utsätta numret på denna karta jämte högsta och lägsta lufttrycket till tjänst för allmänheten.

År 1875 utfördes af d. v. docenten *Hamberg* härstädes en undersökning af temperaturens och fuktighetens variation med höjden under sommarnätterna. Detta arbete har nu utsträckts till vinternätterna och under de sista vintrarne utförts af kand. *J. Juhlin*, hvilken fortfarande med nit och framgång tjänstgjort vid institutionen såsom e. o. amanuens. Resultaten af dessa mödosamma observationer äro nu inlemnade till k. vetenskapssocieteten och komma att publiceras i dess Acta.

Af *Bulletin mensuel* har sista årgången, 1888, lemnat prässen.

Museet för nordiska fornsaker. Museet har i gåfva mottagit ett fragment af en halsring från förromersk tid samt 6 föremål från nyare tid.

Genom inköp har förvärfvats: 2 stenyxor med skafthål, däraf en synnerligen vacker, samt 2 allmogeföremål, allt från Upland; säx spjut och hillebarder, en pipa af äldre form och en räcknagel — från okänd fyndort, samt en ringklocka från 1760, som användts i Upsala kämnärsrätt.

Universitetets mynt- och medaljsamling har under läsåret ökats dels genom *gåfvor:*

af svenska akademien, dess medalj öfver grefve Wetterstedt; af vetenskapsakademien, dess medalj öfver O. I. Fåhræus; af prof. N. G. Kjellberg, ett arabiskt guldmynt och 2:ne amerikanska banknoter; af bibliotekarien C. Annerstedt, bronsmedalj öfver d:r Burggraeve; af kontrollör Petersen från Japan, 32 kinesiska, 6 japanska mynt, 3 från Hongkong, 5 från Ceylon, 3 från Cochinchina, 4 från Bornéo, 1 från Annam, 6 från Korea; 9 japanska sedlar; dels genom *köp*: ett grekiskt silfvermynt och ett siamesiskt d:o.

Seminarierna.

1. Filologiska seminariets klassiska afdelning.

Föreståndare voro som förut prof. *F. W. Häggström* och doc. *O. A. Danielsson.* Afdelningens värksamhet bestod hufvudsakligen i kritiskt-exegetiska öfningar, hvarjämte ett par föredrag höllos samt på den latinska afdelningen skriftliga på latin författade uppsatser rättades och genomgingos.

Under höstterm. behandlades på den grekiska afdelningen *Callimachus*, under vårterm. *Sofokles' Trachiniæ*, på den latinska afdelningen höstterm. *Quintilianus*, vårterm. *Terentii Andria.*

Medlemmarnes antal var under höstterm. 18, under vårterm. 17.

Premier tilldelades höstterm. kand. *B. Risberg* och kand. *E. Staaf*, vårterm. kand. *E. Janzon* och kand. *P. V. Odelberg.*

Biblioteket har under året ökats med åtskilliga värdefulla och för studierna behöfliga arbeten.

2. Filologiska seminariets romanska afdelning.

Föreståndare var under höstterm. doc. *C. Wahlund*, under vårterm. adj. *P. A. Geijer.*

Medlemmarnes antal var under vårterm. nio ordinarie och åtta extra ordinarie, under vårterm. sju ordinarie och tolf extra ordinarie.

Under höstterminen bestodo öfningarne i en undersökning af den franska medeltidsliteraturen med ledning af G. Paris' Manuel d'ancien français.

Föredrag höllos af:

E. Lindström, Om *c* framför *e* och *i* samt *t* framför *e* och *i* uti hiatus efter betonad vokal i franskan; och

J. Falk, Om de allmännaste sociala tendenserna i den franska medeltidsdiktningen.

Under vårterminen bestodo öfningarna i en undersökning af fransk historisk syntax, grundad på Chrestien de Troyes dikt Chevalier au lyon.

Härvid höllos föredrag af:

V. Rhedin. Chrestien de Troyes språk i Chevalier au lyon.

C. Svedelius. Semasiologiska spörsmål.

K. A. Linder. Personalpronominets historiska syntax.

V. Rhedin. Hjälpverbens och infinitivens syntax.

A. Vestholm. Substantivets syntax.

A. Gertson. Ellipser och pleonasmer.

E Lindström. Ordföljden.

R. Täckholm. Prepositionerna.

Sedan nyutnämde franske universitetslektorn M. A. Taverney vid vårterminens början anländt till universitetet, har under hans ledning en extra kurs i fransk fonetik genomgåtts af romanska seminariets medlemmar, hvarvid M. Taverney kritiskt refererat Franz Beyers Französische Phonetik, och medlemmarne praktiskt öfvat franskt uttal. Dessa öfningar ha till antalet varit säx.

Vårterminens premier tilldelades kandidaterna *V. Rhedin* och *C. Svedelius.*

Den summa, som af doc. Wahlund för detta läsår ställts till seminariets förfogande, tilldelades vid vårterminens slut kand. *K. A. Linder* för att i Italien och Spanien taga kännedom om handskrifter af den fornitalienska Mariaklagan, hvilkens utgifvande kand. Linder öfvertagit efter docenten Feilitzen.

3. Filologiska seminariets nordiska afdelning.

Öfverinseendet öfver afdelningens värksamhet utöfvades af prof. *Ad. Noreen* såsom inspektor.

Föreståndare var under höstterm. doc. *F. Tamm*, under vårterm. doc. *K. Ljungstedt.*

Kand. *R. Arpi* förde protokollet och hade vården om boksamlingen.

Deltagarnes antal var under höstterm. 7 ordinarie och 7 extra ordinarie, under vårterm. 6 ordinarie och 7 extra ordinarie.

Hufvudämne för seminariets öfningar var under bägge terminerna tolkning och kommentering af den poetiska Eddan och genomgingos sålunda under höstterminen Hárbarðsljóð, Grimnismál, Skirnismál och Vegtamskviða, under vårterminen Hymiskviða, Hyndluljóð och Grógaldr.

Under höstterm. ventilerades en uppsatts af:

A. Hallstedt, Om bortfall af slutljudande *r* i fornsvenskan; under vårterminen en sådan af

J. V. Lindgren, Burträskmålets ljudlära.

Föredrag hölls af

K. B. Viklund, Om språkgränserna i Norrland.

Inledningsföredrag till de genomgångna Eddasångerna hölles af *J. V. Lindgren* till Hárbarðsljóð, af *R. Larsson* till Grimnismál och Hyndluljóð, af *E. Lidblom* till Skirnismál, af *F. Zetterberg* till Vegtamskviða samt af *K. B. Viklund* till Hymiskviða och Grógaldr.

Af nyutkomna vetenskapliga arbeten refererades:

Sv. Dahlgren, Om mytologi, och

L. Beer, Zur mythologischen methodik, bägge af R. Arpi.

E. Sievers anmälan af Sijmons Eddaedition i Zeitschr. für deutsche philol., af K. Ljungstedt.

W. Golther, Studien zur german. Sagengeschichte, af R. Steffen.

W. Golther, Die Wielandssage, af prof. Noreen.

H. Hildebrand, Det germanska huset, samt

V. Guðmundsson, Om privatboligen på Island i sagatiden, bägge af R. Arpi.

Vid vårterminens slut utdelades det större premiet till *J. V. Lindgren.*

4. Det matematiska seminariet.

Såsom föreståndare tjänstgjorde under bägge terminerna doc. *E. Pfannenstiel.* I likhet med föregående år var seminariet fördeladt på tvänne afdelningar, en öfre och en nedre.

Öfningarna fortgingo i enlighet med reglementet med tvänne gånger i veckan, en gång för hvarje afdelning, nämligen tisdagar och fredagar kl. 6—8 e. m.

Höstterminen 1888 genomgicks å öfre afdelningen en teoretisk-praktisk kurs i differentialkalkylens applikationer på rymdgeometrin; å nedre afdelningen löstes problem hörande till analytiska geometrin i två och tre dimensioner samt till ekvationsteorin.

Antalet deltagare var å öfre afdelningen 7, å nedre 12.

Vårterminen 1889 genomgicks å öfre afdelningen en teoretisk-praktisk kurs i elliptiska funktioner; å nedre afdelningen löstes problem inom algebraiska analysens och differentialkalkylens områden. På grund däraf att deltagarne å nedre afdelningen i slutet af mars afslutat sina studier i matematik för kandidatexamen, upphörde från och med början af aprill öfningarna å denna afdelning, hvaremot öfre afdelningens öfningar fortsatte från denna tid till terminens slut med tvänne gånger i veckan.

Antalet deltagare å öfre afdelningen var 7, å nedra 8.

Exercitieinstitutionerna.

1. Ridinstitutionen.

Ridundervisningen begagnades under höstterminen af 58 akademici med 1,119 lektioner och af 43 icke-akademici med 793 lektioner, eller tillsammans 101 personer med 1,912 lektioner.

Under vårterminen var deltagarnes antal 74 akademici med 1,841 lektioner och 42 icke-akademici med 868 lektioner, eller sammanräknadt 116 personer med 2,709 lektioner.

2. Gymnastikinstitutionen.

Antalet deltagare i gymnastik- och vapenöfningarna var under höstterminen 70, under vårterminen 41.

3. Akademiska kapellet.

Orkesteröfningar ägde rum minst en gång hvarje vecka, hvarvid instuderades symfoniska värk och orkesterpartien till större och mindre sångvärk. Kammarmusiköfningar höllos en och tvänne gånger i veckan under ledning af kapellets konsertmästare, direktör I. P. Carstenssen. Förstärkningar af fackmusici anskaffades, så att orkestern uppgick till omkr. 50 man, af hvilka studenterna utgjorde ungefär hälften. Fyra valdhorn hafva numera i regeln användts, därest partituret föreskrifvit sådan besättning.

Anslaget användes till aflöning åt konsertmästaren, äfvensom till nödiga notinköp och underhåll af instrument.

Frilektioner i violin- och violoncellspelning lemnades nyinträdande kapellister, och ersättning härför bereddes konsertmästaren genom debitering å symfonikonsertkontot, som under året fått ett väsentligt bidrag genom halfva behållningen af studentkårens Geijersfäst, hvarvid kapellet medvärkade.

4. Ritsalen och konstmuseet.

Undervisningen i teckning och målning begagnades under läsåret af nio studerande.

Konstmuseet har under läsåret icke undergått någon förändring i anordning och ej erhållit annan förökning än genom en serie ovanligt stora, å ramar uppsatta, unika fotografier efter Rafaels kartonger i South Kensington Museum i London.

5. Slöjdvärkstaden.

Antalet af studerande, som deltogo i arbetet å universitetets slöjdvärkstad, utgjorde under höstterminen 80 och under vårterminen 82.

I snickeri och svarfning utfördes arbeten lika som under föregående år.

Student- och examensväsende.

Studentkåren. De under året nyinskrifnes antal var 356, mot 308 och 335 under de två närmast föregående åren, således åter en tämligen betydlig ökning.

Antalet vid universitetet närvarande studenter var enligt katalogen under höstterminen 1,816, under vårterminen 1,735, hvilken senare siffra dock torde få ökas med ett eller annat tiotal efter katalogens tryckning ankomne. Motsvarande tal för näst föregående läsår voro 1,822 och 1,753. Fördelningen på de särskilda fakulteterna var följande: teologiska fakulteten under höstterm. 216, under vårterm. 231; juridiska fakulteten under höstterm. 457, under vårterm. 471; medicinska fakulteten under höstterm. 232, under vårterm. 231; filosofiska fakulteten under höstterm. 911, under vårterm. 802.

Examina. Inom den *teologiska fakulteten* aflades teologie kandidatexamen af 4, dimissionsexamen af 44 och praktiskt slutprof af 23 studerande.

Inför den *juridiska fakulteten* aflades juris licentiatexamen af 1 och juris kandidatexamen af 14 studerande.

Inför den *medicinska fakulteten* aflades medicine licentiatexamen af 6 och medicine kandidatexamen af 35 studerande.

Inför den *filosofiska fakulteten* aflades filosofie licentiatexamen af 29 kandidater (22 inom den humanistiska och 7 inom den matemat.-naturvet. sektionen), filosofie kandidatexamen af 97, komplettering af samma examen af 15, teologisk filos. examen af 52, juridisk filos. examen af 30, medicinsk filosofisk examen af 41 och preliminärexamen af 93 studerande.

Inför det akademiska konsistoriet aflades hofrättsexamen af 37 och kansliexamen af 3 juris studerande.

Akademiska afhandlingar.

O. Ahnlund. Läran om nyfödelsen bibliskt och historiskt-dogmatiskt undersökt. Ups. 1888. 8:o. (Vent. d. 8 sept. 1888).

A. Kolmodin. Laò-Tsè, en profet bland hedningarne, med ett försök till kortfattad biblisk grundläggning för hans system. Sthlm 1888. 8:o. (Vent. d. 11 sept. 1888).

N. F. Lilliestråle. Riksdagarna 1609 och 1610. Några bidrag till Karl IX:s historia under sista åren af hans regering. Nyköp. 1888. 4:o. (Vent. d. 29 sept. 1888).

J. Göransson. Om solstyng eller värmeslag från militärhygienisk synpunkt. Sthlm 1888. 8:o. (Vent. d. 29 sept. 1888).

N. F. Nilén. Luciani codex mutinensis. Ups. 1888. 8:o. (Vent. d. 3 okt. 1888).

E. O. E. Högström. S. Barthelemy under svenskt välde. Ups. 1888. 8:o. (Vent. d. 24 nov. 1888).

K. Rydin. Om konkursförbrytelser enligt svensk rätt. Ups. 1888. 8:o. (Vent. d. 24 nov. 1888).

A. Johansson. Consensus, qui potest inveniri inter accentum et ictum apud comicos latinos, utrum fortuitus sit necne. Vänersb. 1888. 8:o. (Vent. d. 5 dec. 1888).

J. A. Bladin. Studier öfver aromatiska ortodiaminers och fenylhydrazins cyanadditionsprodukter. Ups. 1888. 8:o. (Vent. d. 12 dec. 1888).

L. Wolff. Bidrag till kännedomen om några njutnings- och läkemedels inverkan på menniskans magsaft. Ups. 1888. 8:o. (Vent. d. 12 dec. 1888).

G. E. Axelson. Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid. Visby 1888. 8:o. (Vent. d. 14 dec. 1888).

K. E. Arnell. Bidrag till kännedom om naftalins klorsulfonsyror. Ups. 1889. 8:o. (Vent. d. 30 mars 1889).

G. L. D. Frunck. Bidrag till kännedomen om nya skolans förberedelser och första utveckling (till år 1811). Sthlm 1889. 8:o. (Vent. d. 27 apr. 1889).

C. Asp. Studier öfver "reumatismen" vid rödsot. Lund 1889. 8:o. (Vent. d. 11 maj 1889).

C. G. Fineman. Spegelnefoskopet och dess användning vid molnobservationer. Sthlm 1889. 8:o. (Vent. d. 11 maj 1889).

G. Kobb. Några användningar af teorin för de algebraiska funktionerna. Ups. 1889. 4:o. (Vent. d. 18 maj 1889).

G. Norelius. Om Kants sedelära med särskild hänsyn till dess reformatoriska betydelse. Ups. 1889. 8:o. (Vent. d. 18 maj 1889).
E. Petrini. Framställning och kritik af Zimmermanns lära om de allmänna ästetiska formerna. Ups. 1889. 8:o. (Vent. d. 25 maj 1889).
J. Bergman. De Tibulli codice upsaliensi cum reliquis comparato. Ups. 1889. 8:o. (Vent. d. 27 maj 1889).
E. Henning. Agronomiskt-växtfysiognomiska studier i Jemtland. Sthlm 1889. 4:o. (Vent. d. 27 maj 1889).
H. Hagelin. Stomatoskopiska undersökningar af franska språkljud. Sthlm 1889. 4:o. (Vent. d. 29 maj 1889).

Promotioner. Till juris doktor promoverades den 31 maj 1889 juris licentiaten *Karl Rudolf Rydin*, Västg.

Till medicine doktorer pomoverades d. 31 maj 1889 medicine licentiaterna:

Karl Jakob Agaton Göransson,
Carl Fritiof Albin Asp,
Emil Samuel Perman,
Gustaf Daniel Wilkens,
Ludvig Wolff.

Vid doktorspromotion inom den filosofiska fakulteten d. 31 maj 1889 promoverades till filosofie jubeldoktorer:

Edvard Gustaf Munck, Östg., f. d. lärovärksadjunkt i Linköping,

Carl Erhard Adlerz, Östg., kyrkoherde i Kuddby,

Nils Carlén, Västg., kontraktsprost och kyrkoherde i Fogelås,

Carl Theodor Söderberg, S. N., prost och kyrkoherde i Runtuna,

Johan Gustaf Westman, V. D., f. d. rektor i Sala,

Gunnar Olof Hyltén Cavallius, Smål., f. d. Chargé d'affaires,

Harald Ahlberger, Gbg., t. d:r, kontraktsprost och kyrkoherde i Nyköping,

Johan Fredrik Gjörcke, Värml., f. d. läroverksadjunkt i Karlstad,

Fredrik August Dahlgren, Värml., f. d. kansliråd, en af de 18,

Bengt Hjalmar Wahlström, Värml., kyrkoh. i Finnskoga,

Sigurd Ribbing, Värml., f. d. professor i Upsala,

Samuel Detlof Rudolf Knut Olivecrona, Värml., j. d:r, justitieråd,

Abraham Sundberg, Norrl., f. d. rektor i Östersund.

samt till filosofie doktorer filosofie licentiaterna:

Karl Ljungstedt, Sthlm.
Gudmund Leonard Daniel Frunck, Upl.
Johan Adolf Bladin, Upl.
Per Hugo Hagelin, Upl.
Carl Gottfrid Fineman, G. H.
Ernst Johan Henning, G. H.
Nils Gustaf Ekholm, Östg.
Gustaf Albert Johansson, Östg.
Nils Fredrik Lilliestråle, S. N.
Johan Gustaf Adolf Norelius, V. D.
Edvard Petrini, V. D.
Gustaf Kobb, Gbg.
Gustaf Edvard Axelson, Värml.
Johan Bergman, Värml.
Erik Olof Emanuel Högström, Norrl.
Knut Erik Arnell, Norrl.

Ekonomi.

Anslag af statsmedel.

Af 1889 års riksdag beviljades på ordinarie stat 1,000 kr. för ombildning af prosektorsbefattningen i zootomi till en e. o. professur i jämförande anatomi, med skyldighet för innehafvaren att tjänstgöra såsom prosektor vid det zootomiska laboratoriet.

Af samma riksdag beviljades 3,000 kr. till tvänne nya fasta docentstipendier, ett för den medicinska fakulteten och ett för den filosofiska fakultetens humanistiska sektion.

Sammaledes beviljades på ordinarie stat sammanlagdt 9,130 kr. till förhöjning i åtskilliga akademiska institutioners årsanslag, nämligen till

den medicinska kliniken: för materiel 1,200 kr. och för vård af instrument m. m. 150 kr.

poliklinikerna: för materiel 1,000 kr. och till aflönande af tvänne amanuenser 1,500 kr.

anatomiska institutionen: förhöjning i årsanslaget med 1,500 kr.

patologiska institutionen: till aflönande af en amanuens 500 kr.

botaniska institutionen: till löneförhöjning åt amanuensen vid den botaniska trädgården 230 kr. och till löneförhöjning åt tvänne trädgårdsmedhjälpare 300 kr. samt till materiel vid det botaniska laboratoriet 500 kr.

meteorologiska institutionen: förhöjning i årsanslaget till materiel med 1,000 kr. och till aflönande af en amanuens 400 kr.

zoologiska institutionen: förhöjning i årsanslaget till materiel vid det zoologiska museet med 850 kr.

På extra stat beviljades som vanligt för år 1890 till det språkvetenskapliga seminariet 3,000 kr., till det matematiska seminariet 1,500 kr. och till utgifvande af tidskriften Nyare

bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif 3,150 kr. samt dessutom för tillsättning af laboratorstjänsten i experimentell fysik och observatorstjänsten i astronomi 3,000 kr. årligen till hvardera, intilldess genom indragning af adjunkturer medel blifvit för ändamålet tillgängliga.

Af anslaget till resestipendier och lärda värks utgifvande har anvisats 1,500 kr. till utgifvande af universitetets årsskrift under år 1889.

Det förut af doc. Noreen innehafda anslaget å 2,000 kr. årligen har ställts till konsistoriets förfogande för aflönande af en laborator i experimentell fysik.

Åt domprosten Toréns vikare har af statsmedel anvisats tjänstgöringspänningar enligt för öfriga ordinarie professorstjänster gällande beräkning.

Anslag af universitetets medel:

Till arvode åt en biträdande laborator vid laboratoriet för medicinsk och fysiologisk kemi under läsåret 3,000 kr. ur reservfonden. (D. 23 juni 1888).

Till upprätthållande af undervisningen i histologi under läsåret 400 kr. såsom arvode åt en vaktmästare samt 250 kr. till lyse, eldning och materiel, allt från reservfonden. (D. 7 juli 1888).

Till arvode åt en vikarierande vaktmästare vid det zoologiska museet under vårterminen 1888 20 kr. för månad från reservfonden. (D. 7 juli 1888). — Förnyadt d. 16 nov. för höstterminen 1888.

Åt doc. *Mebius* såsom t. f. laborator vid det fysiska laboratoriet under höstterminen 750 kr. ur reservfonden. (D. 7 juli 1888).

Till städning, eldning, belysning m. m. å det botaniska laboratoriet under läsåret 200 kr. ur reservfonden (D. 23 aug. 1888).

Åt med. kand. *C. Sundberg* såsom vikarierande för prof. Hedenius i fråga om obduktionerna 375 kr. för höstterm. och 125 kr. för en månad af vårterminen från anslaget till vikarierande yngre universitetslärare. (D. 23 aug. 1888 och 11 febr. 1889).

Till arvode åt en vaktmästare vid den meteorologiska institutionen under tre år från början af 1889 500 kr. årligen. (D. 5 nov. 1888).

För bekostande af ritningar till en nybyggnad vid det akademiska sjukhuset afsedd att inrymma särskild klinik för e. o. professorn i praktisk medicin 200 kr. ur reservfonden såsom fyllnad i ett af den Regnellska fonden lemnadt anslag à 1,000 kr. (D. 9 nov. 1888).

Till bestridande af kostnaderna för upprätthållande af laboratorstjänsten i experimentell fysiologi och medicinsk fysik under höstterminen 750 kr. ur reservfonden förutom disponibla tjänstgöringspänningar. (D. 21 nov. 1888). — Anslaget förnyades för vårterminen.

Till upprätthållande af undervisningen i violinspelning inom det akademiska kapellet under läsåret 300 kr. ur reservfonden. (D. 5 dec. 1888).

Åt doc. *Blomberg* ett arvode à 1,500 kr. af besparade lönemedel för tiden från d. 1 okt. 1888 till d. 1 jan. 1890. (D. 4 okt. 1888).

Till aflönande af ett extra vaktmästarebiträde vid den patologiska institutionen under ett år från d. 1 mars 1889 200 kr. ur reservfonden. (D. 20 apr. 1889).

Åt doc. *Davidson* såsom t. f. e. o. professor i nationalekonomi och finansrätt ett arvode af 2,500 kr. för år från reservfonden. (D. 18 jan. 1889).

Till arvode åt doc. *Bohlin* såsom t. f. astronomie observator 500 kr. (D. 11 mars 1889).

Åt doc. *Erdmann* såsom ersättning för lemnadt biträde i och för besättandet af universitetslektorstjänsten i engelska språket 100 kr. från reservfonden. (D. 11 febr. 1889).

Till upprätthållande af poliklinikerna vid det akademiska sjukhuset under år 1889 ett förslagsanslag å högst 800 kr. från reservfonden. (D. 12 febr. 1889).

Till upprätthållande af laboratorstjänsten i fysik 1,000 kr. från reservfonden såsom tillägg till det af K. Maj:t för ändamålet tills vidare beviljade anslaget å 2,000 kr. årligen. (D. 16 febr. 1889).

Donationer.

Fröken *Agnes Börjesson*, som år 1872 donerat 10,000 kr. till en stipendiefond för Göteborgs nation, har såsom tillägg till denna öfverlemnat 3,000 kr., med förbehåll att under sin lifstid få därå uppbära 5 % ränta.

Till Västmanlands-Dala nation har af änkefru prostinnan *Carolina Forssberg*, f. Arborelius, i Grytnäs donerats 1,000 kr.

Den sedvanliga öfversikten af universitetets finansiella ställning måste denna gång på grund af försenadt bokslut utelemnas.

Innehållsförteckning.

Offentliga föreläsningar och öfningar under året 1889.

Teologiska fakulteten: Prof. O. F. Myrberg: v. o. h.t. *Psaltaren* (2 t.), *Nya testamentet* (2 t.). — E. o. Prof. W. Rudin: v.t. *Gamla testamentets bibliska historia från profeten Samuel med öfversättning af 1:a Samuels bok* (2 t.) h.t. *Gamla testamentets bibliska historia från konung David med öfversättning af 1:a och 2:a Samuels bok* (2 t.), — Prof. R. Sundelin: v.t. *Svensk religions- och moralstatistik* (4 t.), h.t. *De oekumeniska kyrkomötena* (4 t.). — E. o. prof. C. J. Norrby: v.t. *Pastoralteologi* och därefter *Kateketik* (4 t.), h.t. *Predikans historia* (4 t.), lemnade därjämte *handledning i predikoskrifning.* — Prof. J. A. Ekman: v. o. h.t. *Teologisk encyklopedi* (4 t.). — E. o. prof. J. E. Berggren: v.t. *De moralteologiska striderna under det 17:de århundradet* (4 t.) h.t. *Den dogmatiska utvecklingen under innevarande århundrade* (4 t.). — Assist. C. R. Martin: v. o. h.t. ledde *de kateketiska öfningarna.* — Doc. H. W. Tottie: h.t. *Nytestamentlig isagogik* (2 t.). — Doc. J. O. Quensel: v.t. *Grunddragen af kultpredikans teori* (1 t.), *Trinitatistidens äldre evangelieperikoper* (1 t.), h.t. *Homiletisk principlära* (1 t.), *Trinitatistidens äldre evangelieperikoper* (1 t.), ledde därjämte *de homiletiska öfningarna.* — Doc. O. Ahnlund: v.t. *Augsburgiska bekännelsen* (4 t.), h.t. *Den kristliga etikens bibliska grunddrag* (4 t.).

Juridiska fakulteten: Prof. T. Rabenius: v.t. *Näringsrätt* (4 t.). — Prof. H. L. Rydin: h.t. *Statsrätt* (4 t.). — Prof. E. V. Nordling: v.t. *Förmögenhetsrätt* (4 t.), h.t. *Civilrätt* (4 t.). — Prof. I. S. Landtmanson: v.t. *Juridisk encyklopedi* (4 t.), h.t. *Romersk rätt* (4 t.). — Prof. J. Hagströmer: v. o. h.t. *Straffrätt* (4 t.). — E. o. prof. E. Trygger: v.t. *Civilprocess* (4t.), h.t. *Bevisningen* (3 t.), höll *praktiska juridiska öfningar* två timmar hvarannan vecka. — Doc. D. Davidson: v.t. *Finansrätt* (4 t.), h.t. *Nationalekonomi* (4 t.). — Doc. H. Blomberg: v.t. *Internationell rätt* (4 t.).

Medicinska fakulteten: Prof. P. Hedenius: v.t. *Speciell patologisk anatomi* (2 t.), anställde *liköppningar med patologiska demonstrationer.* — E. o. prof. N. G. Kjellberg: v. o. h.t. *Sinnessjukdomarne* (2 t.), höll *psykiatrisk klinik.* — Prof. Fr. Holmgren: v. o. h.t. *Fysiologi med experimenter* (4 t.), ledde *arbetena å det fysiologiska laboratoriet.* — Prof. O. Hammarsten: v.t. *Medicinsk kemi* (4 t.), h.t. *Fysiologisk kemi* (4 t.), v. o. h.t. ledde *laborationsöfningarna i medicinsk kemi.* — Prof. E. Clason: v. o. h.t. *Anatomi* (4 t.), *deltog i ledningen af dissektionerna.* — Prof. S. E. Henschen: v. o. h.t. *Speciell medicin* (2 t.) höll *medicinsk klinik och poliklinik.* — E. o. prof. R. Fristedt: v.t. *Medicinsk botanik* (2 t.), h.t. *Farmakologi* (2 t.), v. o. h.t. *handledde vid begagnandet af de farmakologiska samlingarna.* — E. o. prof. O. V. Petersson: v. o. h.t. *Fysikalisk diagnostik* (6 t.), höll *pediatrisk poliklinik.* — Adj. J. Björkén: v. o. h.t. *Utvärtes och ögonsjukdomar* (2 t.). — Doc. H. Köster: h.t. *Bakteriologi* (2 t.), anställde *liköppningar med patologiska demonstrationer.* — Doc. K. G. Lennander: v. o. h.t. *allmän och speciell kirurgi* (2 t.), höll *kirurgisk klinik.* — T. f. prosektor G. A. Nordlund: v. o. h.t. *ledde öfningarna å anatomisalen.* — T. f. laborator K. Sundberg: v. o. h.t. *ledde öfningarna i patologisk histologi.* — T. f. laborator J. V. Hultkrantz: v.t. *ledde öfningarna å den fysiologiska institutionen.* — T. f. laborator V. Lindberger: v. o. h.t. *ledde laborationsöfningarna i medicinsk och fysiologisk kemi.* — Extralärare A. Hammar: v. o. h.t. *ledde de histologiska öfningarna.*

Filosofiska fakultetens humanistiska sektion: Prof. C. Y. Sahlin: v.t. *De privata samhällena* (2 t.), h.t. samma ämne (4 t.) — Prof. C. R. Nyblom: v.t. *Poesiens historia* (4 t.), h.t. *Poetik och poesiens historia* (4 t.). — Prof. J. T. Hagberg: v.t. *Calderons El magico prodigiosa* (4 t.), h.t. *Calderons La devocion de la crux* (4 t.). — Prof. F. W. Häggström: v.t. *Ciceros De oratore 3:e boken* (4 t.), h.t. *Taciti Annaler* (4 t.), behandlade v. o. h.t. i filologiska seminariet *Terentii Andria* — Prof. J. T. Nordling: v. o. h.t. *Michas profetior* (2 t.), *Koranen* (2 t.). — E. o. prof. J. M. Sundén: v.t. *Talen i första boken af Thucydides historia* (2 t.), *Romerska antikviteter* (2 t.), h.t. *Valda sånger af Horatius* (2 t.), *Romerska antikviteter* (2 t.). — E. o. prof. H. Almkvist: v. o. h.t. *Talmud med jämförande af aramäisk och hebräisk form-*

byggnad (2 t.), *Jämförande semetisk formlära* (2 t.). — E. o. prof. A. Frigell: v. o. h.t. *Ciceros De oratore* (2 t.). — Prof. O. Alin: h.t. *1889 års regeringsform* (4 t.). — E. o. prof. H. Hjärne: v. o. h.t. *Öfversikt af europeiska statssystemets historia från västfaliska freden* (4 t.). — Prof. A. Noreen: v. o. h.t. *Fornsvensk grammatik* (4 t.). — Prof. K. R. Geijer: v. o. h.t. *Psykologi* (4 t.) h.t. ledde *enskilda seminarieöfningar i psykologi.* — E. o. prof. S. J. Boëthius: h.t. *Medeltidens allmänna historia* (4 t.). — Adj. F. G. Afzelius: v. o. h.t. *Filosofiens historia* (2 t.). — Adj. L. Edman: v.t. *Engelska och tyska språkens grammatiska lagar och deras öfverensstämmelse och skiljaktighet i uttryck och idiomatiska talesätt* (2 t.), *Fornhögtyska och angelsaksiska* (2 t.), h.t. *Shaksperes King John* (2 t.), *Angelsaksiska* (2 t.). — Adj. P. A. Geijer: h.t. *Encyklopedisk kurs i franska språket* (2 t.), v. o. h.t. ledde *öfningarna i det romanska seminariet.* — Doc. H. Edfeldt: v.t. *Filosofisk religionslära* (2 t.). — Doc. A Erdmann: v. o. h.t *Sanskritgrammatik* (2 t.). — Doc. E. O. Burman: h.t. ledde *enskilda seminarieöfningar i filosofiens historia.* — Doc. F. A. Tamm: v.t. *Språkljuden i den nutida högsvenskan med hänsyn till deras flerfaldiga härstamning* (4 t.). — Doc. L. H. Åberg: v.t. *Filosofisk sedelära med särskildt afseende på dess speciella del* (3 t.). — Doc. O. A. Danielsson: v.t. *Aeschyli De sju mot Tebe* (4 t.), h.t. *Sofokles konung Oidipus* (4 t.), v. o. h.t. *Valda grekiska dialektinskrifter* (2 t.), behandlade i det filologiska seminariet *Sofokles Trachiniæ* — Doc. K. Piehl: v.t. *Koptiska* (1 t.), *Egyptens historia* (1 t.), h.t. *Egyptens historia* (2 t.). — Doc. J. A. Lundell: v.t. *Littauiska* (2 t.), *Ryska* (2 t.), h.t. *Nestors krönika* (2 t.), *Fornryska literaturens historia* (1 t.) — Doc. H. Schück: h.t. *De ästetiska systemen* (2 t.). — Doc. J. F. Nyström: v.t. *Förenta staternas statskunskap* (4 t.), h.t. *Europas geografi* (2 t.). — Doc. K. F. Johansson: v.t. *Öfversikt af vedaliteraturen* (1 t.), *Elementerna af forniriskan* (1 t.), h.t. *Elementerna af forniriskan* (2 t.), sedermera *Den latinska verbalböjningen* (2 t.). — Doc. K. Ljungstedt: v. o. h.t. *ledde öfningarna i seminariet för nordisk filologi,* h.t. *Tolkning af den äldre västgötalagen* (1 t.), *Om de fornsvenska västgötaurkundernas ljud- och formlära* (3 t.). — Doc. E. Meyer: h.t. *Svenska literaturens historia* (2 t.). — Doc. S. Wide: v.t. *Inledning till klassisk arkeologi* (2 t.), h.t. *Perikles tidehvarf med särskild hänsyn till dess kulturhistoria* (2 t.).

Filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion: Prof. R. Thalén: v.t. *Elektricitet och magnetism* (4 t.), h.t. *Allmän fysik* (4 t.), v. o. h.t. *ledde de fysikaliska laborationerna.* — Prof. P. T. Cleve: v.t. *Organisk kemi* (4 t.), h.t. *Oorganisk kemi* (4 t.), v. o. h.t. *öfvervakade de kemiska laborationsöfningarna.* — Prof. C. G. Lundquist: v.t. *Hydrostatik och hydrodynamik* (4 t.), h.t. *Elasticitetsteori* (4 t.), v. o. h.t. *ledde räkneöfningar i mekanik.* — Prof. T. Fries: v. o. h.t. *De fanerogama växternas naturliga familjer* (4 t.). — E. o. prof. G. Dillner: v.t. *Kvaterners differentialer* (4 t.), h.t. *Komplexa storheter* (4 t.). — E. o. prof. H. H. Hildebrandsson: v.t. *Geofysik* (2 t.), v. o. h.t. *handledde deltagare i de meteorologiska arbetena.* — Prof. T. Tullberg: v. o. h.t. *Djurrikets system* (4 t.). — E. o. prof. F. R. Kjellman: v.t. *Jämförande växtformlära* (2 t.), h.t. *Kryptogamernas hufvudtyper från utvecklingshistorisk och organografisk synpunkt* (2 t.) v. o h.t. *ledde de praktiska öfningarna i botanik.* — E. o. prof. O. Widman: v.t. *Utvalda kapitel ur den organiska kemien* (2 t.), h.t. *Kvalitativ analytisk kemi* och sedermera *organisk kemi* (2 t.), v. o. h.t. *ledde öfningarna i kvalitativ och kvantitativ kemisk analys.* — Prof. N. C. Dunér: v.t. *Praktisk astronomi* (3 t.), *Elementär astronomi* (1 t.), h.t. *Praktisk astronomi* (4 t.), v. o. h.t. *ledde praktiska räkneöfningar och repetitorier i astronomi.* — Prosektor J. Hj. Théel: v. o. h.t. *ledde öfningarna å det zootomiska laboratoriet.* — Doc. A. Berger: v.t. *Integralkalkyl* (4 t.), h.t. *De elliptiska funktionernas teori* (4 t.). — Doc. C. A. Mebius: v. o. h.t. *ledde öfningarna å det fysiska laboratoriet.* — Doc. A. G. Högbom: v.t. *Historisk geologi* (3 t.), *Petrografi* (1 t.), h.t *Mineralogi* (2 t.), *Sveriges malmförekomster* (2 t.), v. o. h.t. *ledde öfningarna i mineralogi och petrografi.* — Doc. E. Pfannenstiel: v.t. *ledde öfningarna i det matematiska seminariet.* — Doc. J. T. Söderberg: h.t. *ledde öfningarna i det matematiska seminariet.*

Innehåll

af

Upsala universitets årsskrift 1889.

Pris: 7 kronor.